

SECURITAS IMPERII

12

Sborník k problematice

50. let

© Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005

ISBN 80-86621-17-0

Obsah

Prokop Tomek Amon Tomašoff – dobrodruh ve službách komunistů	5
Jan Kalous Generál Klecanda – vlastenec, voják, diplomat	29
Šárka Rokosová Zásah jednotek SNB proti studentům 25. 2. 1948	41
Šárka Rokosová Případ Miloslav Choc a spol.	53
Petr Cajthaml Odbojová skupina Jaromíra Horáka a útěk dr. Petra Zenkla	109
Martin Pulec Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“	133
Eduard Stehlík Život a smrt generálmajora Karla Lukase	173
Jiří Plachý Major René Černý – zapomenutá oběť	209
Martin Pulec Případ MASNA	227
Prokop Tomek Dvě protikomunistické skupiny na Moravě v 50. letech	245
Jiří Bašta „Boj proti reakci“ v NPT Nikolaj	279
Monika Veselá IPRA – mechanismus moci	295

Martin Pulec	
Případ VRAŽDA	317
Prokop Tomek	
Život a doba ministra vnitra Rudolfa Baráka	329
Peter Dinuš	
Československá církev evangelická a StB v letech 1957–1967	363
Seznam zkratk	373
Jmenný rejstřík	375
Resumé / Summary / Resümee	389
Redakční poznámka	411
Publikace vydané ÚDV	413

Amon Tomašoff – dobrodruh ve službách komunistů

Prokop Tomek

V souvislosti s provokačními akcemi Státní bezpečnosti (StB) na přelomu 40.–50. let s názvem KAMENY se již po listopadu 1989 objevilo v některých publikacích poněkud zvláštní jméno Amon Tomašoff.¹ Padlo zcela oprávněně v negativním smyslu, právě v akcích KAMENY působil Tomašoff v roli provokatéra. Byla by rozhodně škoda, aby tak zvláštní postava zcela zmizela v zapomnění.

Klikatá kariéra agenta Amona Tomašoffa se odvíjela v období úplných počátků budování komunistické Státní bezpečnosti před únorem 1948 a jeho osudy mohou leccos prozradit i o Československu let 1945–1948, kdy bylo vskrytu připravováno převzetí moci v zemi komunistickou stranou. Tomašoff je zajímavou postavou i z psychologického hlediska jako „profesionální agent“. U udavačů jeho formátu je fascinující pátrání po motivech jejich obecně zavrženíhodné činnosti, ať už jsou to neovladatelný pud donášet, prostá nenávisť, nutková potřeba „ovlivňovat chod dějin“, touha prosadit se, hloupost či snad něco jiného. Řadu těchto postav ale dnes nemůžeme s klidným svědomím odepsat a spokojeně konstatovat, že patří k odpadu společnosti. Jednoduše nezapadají do běžných kategorií. Tomašoffův portrét je a bude tedy poněkud plochý. Důvodem je totiž nedostatek informací a jednostrannost zdroje – především archivních materiálů bývalé StB.

S obtížemi se setkáme například již při snaze popsat jeho původ a životní osudy před rokem 1945. Dá se totiž vycházet téměř výhradně pouze z toho, co o sobě Tomašoff sám sdělil. Jak dále zjistíme, už za jeho života bylo velmi obtížné tyto údaje ověřit, proto nezbyvá než jeho minulost přijmout více méně v tom stavu, v jakém ji po válce prezentoval.

Amon Tomašoff se narodil v Bratislavě 13. února 1922 v rodině židovského právníka Bartolomeje Tomašoffa. Pocházel zřejmě z bohatých poměrů, protože si jej rodiče mohli dovolit poslat po absolvování čtyř ročníků reálného

¹ Např. Frolík, Jan: Plukovník Antonín Prchal a jeho doba. In: *Minulostí Západočeského kraje*, XXXI, 1996, s. 129–186; a Frolík, J.: Plukovník Antonín Prchal. In: *Střední Evropa*, X, 41, 1994, s. 81–91. Pacner, Karel: *Československo ve zvláštních službách*, díl III., 1945–1961. Themis, Praha 2002, s. 47–55.

gymnázia v roce 1937 na studia do Velké Británie. Na Sir John Cass Institute v Londýně studoval do konce roku 1938. Poté studia zanechal, údajně z existenčních důvodů, protože prý nemohl být z domova následkem událostí po mnichovské krizi finančně podporován. Pracoval pak na různých místech Anglie v zemědělství a krátce po vypuknutí války vstoupil do služeb norského loďstva. Dle vlastního líčení nabral jeho život na dynamice: „*Konal som službu na všetkých moriach sveta, a to v holandskom, belgickom, gréckom a poľskom obchodnom loďstve. V posledných 3 rokoch vojny som pracoval na osobných lodiach USA, a to hlavne na preprave vojsk. 3krát som bol pri torpedovaní ranený a nútený zostat na pevnine niekoľko mesiacov mimo iných zemí v Kanade, kde som pracoval v továrne ako robotník, v Trinidadu, kde som pracoval ako čiašnik, v Britskej Guyane ako dozorca na cukrovej plantáži a v Brazílii ako tlmočník americkej spoločnosti na výrobu kaučuku (Rubber Development Corporation) a tiež na americkej vojenskej leteckej základne v Belemu (ústie Amazonky) tiež ako tlmočník.*“² Vzhľadom tomu, že se jedná výlučně o zahraničí a že od té doby uplynulo již více než 55 let, je samozřejmě prakticky nemožné tyto údaje ověřit. V pozdějších dokumentech se objevují do jisté míry rozporná tvrzení. V roce 1947 se o něm v úředním dokumentu SNB hovoří jako o „*vojínu záp.[adní] zahr.[aniční] armády v záloze*“³ a v dopise adresovaném ÚV KSČ z roku 1951 zase naopak sám píše o svém odmítnutí vstoupit do čs. zahraniční armády na Západě, protože chtěl bojovat jedině v čs. jednotce na území SSSR.⁴ Je tedy opravdu otázkou, jaké byly jeho osudy během 2. světové války ve skutečnosti.

V říjnu 1945 byl repatriován z Marseille do ČSR a usadil se v Praze. Do roku 1949 se živil údajně vesměs jako novinář, od 4. 11. 1946 vlastnil legitimaci zahraničního novináře a měl být zaměstnán jako dopisovatel dánských novin. Dne 20. 2. 1946 podal žádost Ředitelství národní bezpečnosti v Praze o vydání vysvědčení zachovalosti (tzn. výpis z trestního rejstříku) za účelem zápisu na Vysokou školu politickou. Nebylo zjištěno, zda skutečně školu začal studovat a s jakými výsledky. Z vyřízení žádosti ale plyne jeden důležitý fakt – do jejího podání nebyl trestán.⁵

² Archiv ministerstva vnitra (dále AMV), a. č. ZV-122, k. A 64: Žádost Amona Tomašoffa o přijetí do služeb ČSA, nedatováno, cca podzim 1947, ponecháno bez pravopisných úprav.

³ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64: Udání – Tomašoff Amon, předveden pro podezření z valutového přestupku, 5. 2. 1947 Okresní velitelství SNB I/4 v Praze.

⁴ Tamtéž, sv. č. 1: Dopis Amona Tomašoffa Komisi stranické kontroly při ÚV KSČ, nedatováno, cca polovina roku 1951.

⁵ Národní archiv (dále NA), f. Policejní ředitelství Praha 1920–1931 (Kurentní spisovna policie), sign. T/1520/6.

Zajímavým rysem jeho osobnosti byl jazykový talent. Ovládal řadu cizích jazyků, sám udával úctyhodný počet patnácti plus mateřština: plynne měl ovládat češtinu, angličtinu, francouzštinu, španělštinu, portugalštinu, ruštinu a němčinu, méně dokonale, „*ale dosti plynně*“ měl hovořit polsky, dánsky, nor-sky, švédsky, italsky, maďarsky, arabsky a hindsky.⁶ V dochovaných dokla-dech jeho písemného projevu se ale vyskytují hrubé chyby a slovakismy.

Asi v květnu 1946 Tomašoff kontaktoval Augustina Schramma, který měl na ÚV KSČ na starosti vojenskou agendu.⁷ Schramm jej údajně poslal za ve-doucím evidenčního oddělení ÚV KSČ Karlem Švábem.⁸ Evidenční oddělení ÚV KSČ bylo de facto zpravodajskou službou, která se věnovala získávání informací z prostředí demokratických politických stran. Šváb Tomašoffa dopo-ručil k přijetí na Zemský odbor bezpečnosti II. oddělení (ZOB II.) a údajně jej požádal, aby prozatím nevstupoval do KSČ, a nebyl tak kompromitován v pro-středí „nepřátelských osob“. Amon Tomašoff tedy začal působit na ZOB II. – Oblastní zpravodajské odbočce Praha.

Zemské odbory bezpečnosti II. oddělení byly zřízeny na podzim 1945 při zemských národních výborech v Praze a Brně jako výkonné součásti zpravo-dajské služby, podřízené odboru „Z“ MV (od srpna 1947 označován jako VII., od 15. 12. 1947 pak jako III. odbor MV). Jejich úkolem bylo provádět politic-ké, obranné a hospodářské zpravodajství, konkrétněji operativní kontrolu po-tenciálních vnitřních nepřátel státu (tzv. reakčních osob, zejména z prostředí bývalých členů nepovolených pravicových politických stran), kontrarozvědné pronikání mezi tehdejší zahraniční emigraci a odsunuté Němce, a sledovat situaci v ekonomické oblasti. Do konce roku 1947 bylo zpravodajství MV odděleno od StB, jež vykonávala sledování, zatýkání a výslechy. Již od svého vzniku byl ZOB II. pod úplnou kontrolou KSČ. S tímto faktem dlouho a marně bojovali představitelé demokratických stran. Na jaře 1947 sice dosáhli formál-

⁶ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, Žádost A. Tomašoffa o přijetí do služeb ČSA, nedatováno (cca podzim 1947).

⁷ Augustin Schramm (1907–1948), sudetský Němec, předválečný komunista (1931–1938 člen ÚV KSČ), 1939–1945 v SSSR, 1944–1945 politický komisař Školy partyzánského hnutí v Kyjevě v hodnosti majora, údajně agent NKVD, od 1945 v ČSSR vysoký funkcionář Svazu partyzánů a vedoucí oddělení ÚV KSČ. Dne 27. 5. 1948 byl ve svém bytě zastřelen. Údajný pachatel Milo-slav Choc byl po vykonstruovaném procesu popraven.

⁸ Karel Šváb (1904–1952), původním povoláním strojní zámečnick, člen KSČ od roku 1921, poté profesionální funkcionář KSČ, 1929 absolvoval jeden ročník Státního tělovýchovného ústavu v Moskvě, 1939–1945 vězněn v koncentračním táboře Sachsenhausen, od června 1945 ve-doucí odboru pro evidenci a bezpečnostního oddělení sekretariátu ÚV KSČ, v září 1949 vy-slán na MV, kde posléze řídil vyšetřování tzv. zrůdců ve straně, formálně zástupcem velitele StB, později velitel StB, 28. 8. 1950 schválen do funkce náměstka ministra vnitra, v prosinci 1950 poslán na dočasnou dovolenou, 16. 2. 1951 zatčen, v procesu s tzv. protistátním spikle-neckým centrem byl 27. 11. 1952 odsouzen k trestu smrti a 3. 12. 1952 popraven.

ního zrušení ZOB II., jeho vycvičené kádry ale přešly v průběhu téhož roku plynule do struktur reorganizované StB a pokračovaly ve své „práci“. StB byla rovněž z větší části ovládána KSČ, podobně jako uniformovaný Sbor národní bezpečnosti (SNB). Určitou trhlinu v mocenském ovládnutí ministerstva vnitra (MV) tvořila snad jen kriminální služba. Sloužili zde osvědčení odborníci, nekomunisté, spjatí často spíše s národně socialistickou stranou. ZOB II. měl po republice síť poboček: Obranné zpravodajství oblasti (OZO) v regionálních centrech a v některých okresních městech i Obranné zpravodajství politického okresu (OZPO). U ZOB II. začínala řada budoucích významných příslušníků StB „generace budovatelů“, např. Kamil Pixa, Antonín Prchal, Milan Moučka.

Tomašoff byl na ZOB II. OZO Praha podřízen Emilu Bartákovi a později Emilu Orovanovi⁹, s nímž navázal velmi blízký vztah. Tématem jejich činnosti byla tzv. angloamerická agenda, tedy zpravodajská kontrola amerických a britských vojáků, diplomatů, novinářů a dalších občanů působících na území ČSR. Již na podzim 1946 byl sice Tomašoff ze ZOB II. propuštěn, vzápětí s ním ale Orovan navázal spolupráci jako s agentem. Tomašoffov užíval agenturní krycí značku F-7 a krycí jméno TONY. O jeho úkolech z přelomu let 1946–1947 není nic bezpečně známo, zato o jeho předcházejícím profesionálním působení na ZOB II. se v roce 1953 vyjádřil jeho tehdejší nadřízený (vedoucí OZO Praha) Josef Plechatý v tom smyslu, že Tomašoff se mu jevil jako skromný člověk a poctivý soudruh s „*velmi dobrým poměrem k bezpečnostní práci*“, pro niž měl i odpovídající předpoklady. Byl „*dosti politicky vyspělý, dovedl správně* [tzn. v souladu s hledisky KSČ – pozn. autora] *hodnotit situace i osoby*“. Důvodem pro ukončení jeho působení u ZOB II. byl podle názoru Plechatého Tomašoffův nestejnoměrný pracovní výkon, iniciativa se u něj střídala s naprostou apatií. Pokud se ale do případu „zakouzl“, byl prý vytrvalý. Plechatý nevyklučoval, že důvodem jeho odchodu mohl být i nějaký osobní spor.¹⁰ Plechatý komentoval i styl Tomašoffovy následující zpravodajské činnosti spolupracovníka ZOB II. Tomašoff se pohyboval mezi cizinci – novináři, zejména

⁹ Emil Orovan, krycí jméno OLIVA (1922–?), původním povoláním strojní zámečnick, za 2. světové války v zahraniční armádě, 17. 12. 1945 vstoupil do MV na ZOB II., kde zpracovával anglo-americkou agendu. Koncem roku 1947 byl po likvidaci ZOB II. převeden k StB, kde působil nejprve v oddělení obranného zpravodajství (OBZ), později ve IV. sektoru skupiny BAa MV. Mj. velel 16. 6. 1948 skupině zatýkající škpt. Václava Knotka, který přijel utajeně se zpravodajskými úkoly z Velké Británie a krátce po zatčení spáchal v úřadovně StB ve Washingtonově ulici sebevraždu jedem, který měl tajně u sebe. Pod falešným jménem OLIVER vystupoval Orovan v září 1949 jako „vedoucí americké zpravodajské služby“ v provokaci proti příslušníku jedné z ilegálních odbojových skupin. Dne 10. 11. 1949 pak byl přeražen na Kriminální ústřednu Veřejné bezpečnosti (VB), 1. 12. 1950 na vězeňský odbor ministerstva národní bezpečnosti (MNB) – agenda táborů nucené práce a vězeňských zařízení – a v srpnu 1951 propuštěn z MNB na vlastní žádost. V roce 1969 emigroval z ČSSR do Izraele.

¹⁰ AMV, a. č. ZV-122, Svazek dokumentů č. 1, č. 1. 62–67, Vyjádření kpt. Josefa Plechatého ze dne 24. 1. 1953 pro MNB – sekretariát Hlavní správy StB.

z Velké Británie a USA. Přestože prý zpravidla nedostával jasné formulované úkoly, přinášel hodnotné a konkrétní zprávy. Tyto zprávy byly většinou předávány přímo na úsek Obranného zpravodajství StB¹¹, kde je ale zpochybňoval jak velitel sektoru Vladimír Šmolka, tak i velitel StB Osvald Závodský, kteří Tomašoffovi nevěřili a podle názoru Plechatého snad ani jeho zprávy nevyužívali.¹² Zde se však může jednat o tendenční dobové stanovisko, protože v době, kdy Plechatý tento text psal, byli oba jmenovaní již zatčeni v rámci čistek v StB.¹³ O Tomašoffových agenturních schopnostech se v roce 1963 zajímavě a podrobně ve svém vyjádření k činnosti IV. sektoru BAa rozepsal i jeho někdejší příslušník Zdeněk Kettner: „*První osobou, kterou jsem vůbec poznal po příchodu na BAa IV. sektor, byl právě Tomašoff, který se po celé budově volně pohyboval; Tomašoff byl univerzální agent, který byl používán do rozličných akcí, zejména s využitím jeho jazykových znalostí. Například mu jednou dal Abrahamovič příkaz, aby se dostal na ples národně socialistické strany v Lucerně, opravuji v Repre. Ačkoliv byl Tomašoff nevhodně oblečen (skrampolo, nevhodné boty, neboť prakticky neměl co na sebe), přesto se zakrátko dostal až za předsednický stůl a seděl několik míst od Zenkla*¹⁴. *Tomašoff byl vybaven stabilně několika falešnými legitimacemi různých západních tiskových agentur a zde se, jak jsme se později dozvěděli, vydával za portugalského novináře. Tomašoff byl velmi často používán do různých akcí a dostával k tomu finanční prostředky, a přesto chodil nuzně oblečen a musely mu být půjčovány šaty z garderoby. Vysvětlení bylo jediné, a to v tom, že Tomašoff velmi pil alkoholické nápoje a pohyboval se v nejlepších restauracích a hotelích.*“¹⁵ Tyto postřehy se zdají být poněkud v rozporu s již uvedeným hodnocením Josefa Plechatého, svědčícím o politické vyspělosti Amona Tomašoffa. Někteří příslušníci zpravodajství MV si tehdy všimli nejen Tomašoffova neobvyklého postavení, ale i jeho blízkých vztahů

¹¹ Centrála OBZ, nazývána později kontrarozvědkou, byla v letech 1945–1950 v rámci zpravodajství MV organizována nejprve jako 1. oddělení odboru VII-A MV, od 15. 12. 1947 jako 1. oddělení skupiny III/AaMV a od 17. 10. 1948 jako I. sektor skupiny BAa (tzv. vnitřní bezpečnost) odboru BA (tzv. odbor StB) MV.

¹² AMV, a. č. ZV-122, Svazek dokumentů č. 1, č. l. 62–67, Vyjádření kpt. Josefa Plechatého ze dne 24. 1. 1953 pro MNB – sekretariát HS-StB.

¹³ Osvald Závodský (1910–1954) a Vladimír Šmolka (1907–?) byli 27. 1. 1951 zatčeni a Nejvyšším soudem ve dnech 21.–23. 12. 1953 souzeni spolu s pěti dalšími vysokými funkcionáři StB pod označením „Závodský a spol.“ jako trockisticko-sionistická skupina organizovaná Rudolfem Slánským. Za trestné činy pomoc k velezradě a sabotáž byli odsouzeni Závodský k trestu smrti, Šmolka k 18 a zbylých pět celkem k 90 letům vězení. Po obnově řízení byl Šmolka rozsudkem Nejvyššího soudu ze dne 10. 11. 1956 zproštěn obžaloby a propuštěn. Mezi důvody jejich odsouzení figurovalo mj. právě i údajné úmyslné opomíjení závažných bezpečnostních informací.

¹⁴ Petr Zenkl (1884–1975), předseda Čs. strany národně socialistické.

¹⁵ AMV, a. č. ZV-122, Svazek dokumentů č. 1, č. l. 130–131, Vyjádření pro inspekční skupinu MV z 8. 1. 1963.

k Abrahamovičovi¹⁶ a Orovanovi. Tito tři údajně tvořili skupinku, která se věnovala podle některých především vlastnímu obohacení, nevázaným zábavám a rozvíjení nekontrolovatelných zpravodajských aktivit vedoucích až k diskreditaci nepohodlných osob i z řad příslušníků MV. Kromě osobních vztahů z dřívější doby jim měl být společný i židovský původ: „*Celá trojice jeví se jako kolektiv těsně spolu spjatý určitými, dosud neznámými závazky a pracující pro své rovněž dosud nezjištěné cíle.*“¹⁷ S existenčními obtížemi souvisely možná i agentovy tehdejší problémy se zákonem, které účinně pomáhali řešit přátelé z MV.

První nepříjemnost se mu přihodila dne 6. února 1947, kdy jej na SNB udala úřednice Čedoku Eliška Vavřínová. Uvedla, že již od roku 1946 sleduje při výkonu svého povolání, jak Tomašoff obtěžuje cizince, zejména Američany, snaží se jim vnucovat se žádostmi o směnu valut za čs. koruny. Řada z nich si na něj stěžovala právě Vavřincové. Na její žádost byl Tomašoff zatčen a předveden na stanici SNB v Jindřišské ulici. Obvinění popřel, tvrdil, že se jako zahraniční novinář cizinců jen vyptával na poměry v zahraničí. Nabídl se i k provedení osobní prohlídky, při níž nebylo nic nalezeno. Poté byl propuštěn a oznámení bylo předáno ministerstvu financí k stíhání Tomašoffa za valutový přestupek. Kopie oznámení byla předána současně i „ZNV-OZ-I“ v Praze k rukám Orovana, takže věc byla pravděpodobně odložena ad acta.¹⁸

Váznějším se již mohlo zdát soudní řízení dne 28. března 1947. Okresní soud trestní v Praze tehdy na 14 dní odnětí svobody podmíněně odsoudil Amona Tomašoffa pro přestupek krádeže, který měl spáchat dne 9. prosince 1946 (údajně okradl prostitutku v hotelu Bristol). Krajský soud jej ale při odvolacím řízení dne 23. července 1947 obžaloby zpřestil.¹⁹

V první polovině roku 1947 byla z neznámé příčiny jeho spolupráce se ZOB II. přerušena a Tomašoff pak měl v létě téhož roku spolupracovat s vojenskou zpravodajskou službou – 5. oddělením hlavního štábu ministerstva

¹⁶ Evžen Abrahamovič, krycí jméno DR. BREZA (1921), 1942–1945 vězněn v nacistických koncentračních táborech, člen KSČ od 1. 1. 1946, 1947 přijat k ZOB II. – OZO I. Praha (angloamerické oddělení), 1948 převeden k MV, na podzim 1948 skupina BAa ve funkci velitele 3. oddělení (výpadové) IV. sektoru. Dne 1. 10. 1949 postřelen, v důsledku toho 31. 8. 1951 odešel do trvalé výslužby.

¹⁷ AMV, personální spis Evžena Abrahamoviče, Záznam Viléma Vlčka z 22. 11. 1948 pro informaci „02“ (sekretariát skupiny BAa). Vlček, pův. jménem Wolf (1920), zařazen do I. sektoru BAa (problematika izraelských skupin).

¹⁸ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, Věc: Tomašoff Amon, předveden pro podezření z valutového přestupku, SNB, Okresní velitelství I/4 v Praze, 6. 2. 1947.

¹⁹ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, Rozsudek Krajského soudu trestního čj. To III/201/4 z 23. 7. 1947.

národní obrany (MNO). Na počátku a zhruba v polovině července 1947 jsou potvrzeny jeho cesty do Německa z pověření MNO.²⁰

Na podzim 1947 byla Tomašoffova spolupráce se zpravodajstvím MV obnovena. Dne 27. října 1947 večer je doložena v pasáži Lucerny schůzka s řídicím orgánem s krycím označením „A-I-KK“. Tato šifra nebyla identifikována, jednalo se ale zřejmě o „záskok“, protože řídicím orgánem agenta F-7 byl pod šifrou „A-I-D“²¹ nadále Emil Orovan. Od zmíněné schůzky začaly být pořizovány záznamy o schůzkách a předaných zprávách, tak jak to vyžadovaly tehdejší administrativní předpisy.²² Tomašoff přinesl na schůzku k ofotografování dopis předsedy Klubu akademiků národně socialistické strany Miroslava Fice adresovaný generálnímu tajemníkovi strany Vladimíru Krajinovi. V dopise Fic informoval o uzavření tajné dohody dne 19. října 1947 s Klubem lidových akademiků ve věci společného postupu proti komunistům mezi studenty. Tomašoffovým informátorem byl jistý P. D., údajně tajemník V. Krajiny a Oty Hory pro zvláštní úkoly. Tomašoff od něj získával informace sice za úplaty, ale současně se v P. D. snažil vyvolávat dojem, že zprávy jsou předávány americké zpravodajské službě. Do počátku prosince získal Tomašoff od P. D. k ofotografování také tři poměrně hodnotné dokumenty: informaci o zákazu předsedy ČSNS Petra Zenkla psát ve stranickém tisku proti SSSR a následných reakcích studentstva, dopis P. Zenkla Jozefu Lettrichovi (předseda slovenské Demokratické strany) se žádostí o schůzku a konečně zápis z jednání Klubu akademiků ČSNS dne 20. 11. 1947 (hlavní bod programu: postup proti komunistům ve studentském prostředí). Pak se P. D. odmlčel a v agenturních zprávách se až 14. 1. 1948 objevuje poslední informace o schůzce TONYho s P. D., který konečně vyslovil podezření, že se dokumenty dostaly ke komunistům.²³

Nejdůležitějším tématem, o kterém TONY informoval, byli ale cizinci navštěvující Prahu. Zde věnoval pozornost příslušníkům armády USA a zejména CIC. Tak např. v prosinci 1947 se seznámil s příslušníkem CIC Jackem Swordem a dalším americkým zpravodajským důstojníkem Bertem Angerem.²⁴

Okrajově se věnoval i prostředí, v němž se zřejmě velmi dobře orientoval, totiž síti „černých obchodníků s valutami“. Koncem listopadu a začátkem prosince 1947 se podílel na velkém zátahu na „veksláky“, pořádaném v součinnosti StB a kriminální služby. Akce nebyla úspěšná, vinu za fiasko si

²⁰ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, Záznam příslušníka A-I-D z 8. 7. 1947.

²¹ Šifra byla zřejmě složena z pojmů: „A“, tj. VII-A odbor MV, „I“, tj. I. oddělení – OBZ, a „D“ – osobní značka příslušníka MV, která byla přidělována dle dosud neznámého klíče.

²² Čj. VII-237/taj.-1947 Zatímní směrnice pro činnost oblastních zpravodajských odboček a poboček.

²³ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, Zprávy agenta F-7, list B, č. 1 z 30. 10. 1947, č. 2 z 4. 11. 1947, č. 4 z 24. 11. 1947, č. 5 z 9. 12. 1947 a č. 8 z 15. 1. 1948.

²⁴ Tamtéž, Agenturní zpráva agenta F-7 z 13. 12. 1947.

vzájemně přehazovali všichni zúčastnění, Tomašoff se hájil tím, že se policisté nechali od „veksláků“ uplácat.²⁵

V listopadu 1947 byl Tomašoff přijat k Československým aeroliniím (ČSA). Měl být zaměstnán jako zahraniční zástupce. Do tohoto místa zřejmě vkládal velké naděje a několikrát se k tomuto tématu ve svých agenturních zprávách vracel. Představoval si, že bude vyslán jako reprezentant ČSA na delší dobu do zahraničí. „Čekám nyní, jak dopadne moje věc u Aerolinií, pak bych se definitivně rozhodl pro vnitřní nebo zahraniční službu. Byl bych snad více upotřebitelný v ofenzivě. V Americe mám snoubenku, soudružku, která by byla výborovou pomocnicí. V tomto případě bych zapracoval na moje styky Vašeho člověka během 14 dnů. Současně bych Vám předal hotovost, kterou mám z obchodů,“ píše F-7 v agenturní zprávě z 4. 11. 1947.²⁶ Plánoval velkorysý předání svých kontaktů v Německu příslušníkům oddělení VII-A-I, zacvičení Orovana jako náhrady za sebe a přivezení výhodně koupeného auta z Německa, které měl v úmyslu dokonce dát k dispozici Orovanovi k služebním účelům po dobu svého pobytu v zahraničí. I příslušníci oddělení VII-A-I se plánům a názorům agenta F-7 věnovali s plnou vážností, jak o tom svědčí např. poznámka v záznamu z jednání s agentem F-7 ze 4. 11. 1947, rubrika „Úkoly kladené“: „Vypracovat návrh, jak by si představoval organizaci nebo zlepšení organizace zpravodajské služby u nás“ (sic!), nebo i „Zpráva o jednání s agentem ze dne 21. 11. 1947“, kde píše Orovan: „F-7 jest již přijat k Čsl. aeroliniím, kterými má býti vyslán do ciziny. Je jisté, že F-7 prokáže významné služby pro (B).²⁷ Jeho skvělé konexe v zahraničí budou jistě dobře využity.“²⁸ ČSA jej ale nikam nevyslaly a jak se zdá, byl zaměstnanecký poměr Tomašoffa naprosto formální a pro obě strany zcela nepřínosný.

Počátkem ledna 1948 vyjel Tomašoff přes Německo do Švýcarska s úkolem „prozkoumat v Curychu situaci kolem návštěvy Jana Bati“, připravit svoji plánovanou cestu s orgánem III/Aa-I²⁹ krycí značky A-I-Z³⁰ a přivést již zmíněné auto. Do Prahy se vrátil někdy před 11. 1. 1948.³¹

²⁵ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, Zpráva agenta F-7, list B, č. 5 z 9. 12. 1947.

²⁶ Tamtéž, List B, č. 2, Zpráva o jednání s agentem F-7 ze dne 4. 11. 1947, oddíl „Co agent sdělil ‚mimochoodem‘“.

²⁷ Odbor VII-B MV, tzn. zahraniční rozvědka.

²⁸ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, List B, č. 3, Zpráva o jednání s agentem F-7 ze dne 21. 11. 1947, oddíl „Úmysly a návrhy řídicího orgánu ohledně dalšího použití agenta“.

²⁹ Na přelomu let 1947–1948 bylo označení odbor VII. změněno na odbor III. MV.

³⁰ Evžen Abrahamovič, krycí jméno DR. BREZA.

³¹ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, List B, č. 7, Zpráva agenta F-7 z 13. 1. 1948.

Na počátku února 1948 se dostal opět do rozporu se zákonem, a to paradoxně i díky chybě přátel z MV. Dny 3. a 4. února 1948 strávil ve vazbě Okresní kriminální ústředny v Praze. Pokusil se totiž v pražském autoklubu získat povolení k dovozu výše zmíněného automobilu značky Mercedes z okupační zóny USA v Německu s falešnými doklady k vozidlu. Podle úředního záznamu kriminálních úředníků Oblastní kriminální úřadovny jim po zadržení vyhrožoval slovy: „*To vás bude mrzet, že jste si mě nenechal legitimovat, vy nevíte, kdo já jsem*“, a odmítl vypovídat, odvolávaje se na služební přísahu, úřední tajemství, VII. odbor MV a dokonce i na přednostu Kriminální ústředny dr. Görnera. Do protokolu uvedl, že je úředníkem ČSA, ale nebyl si jistý, ani jak se jmenuje jeho nadřízený. Legitimoval se dvěma námořnickými průkazy a novinářskou legitimací, občanský průkaz neměl. Je zajímavé, že dokumenty k vozidlu byly padělány (dosti neodborně) ve spolupráci s „ochránci zákona“. Na vyžádání pracovníka sektoru III/Aa MV s krycí značkou A-I-Z (Abrahamovič) prostřednictvím pracovníka odboru „Z“ v Plzni dr. Poláčka je vystavil dopravní referent Okresního národního výboru ve Stříbře.³² Kriminální ústředna při MV, která případ 4. února 1948 převzala, jej předala na pokyn přednosty sektoru III/Aa MV dr. Štěpána Plačka řídicím orgánům agenta F-7.³³

Již 19. února 1948 ale F-7 odjel do Belgie s Ladislavem Brodákem³⁴, bývalým zahraničním vojákem a t. č. obchodníkem s textilem v Teplicích. Zůstává nejasné, zda jeden o druhém věděli, že pracují pro stejného „zaměstnavatele“. Cestu podnikli Brodákovým autem jako obchodníci a Tomašoff se chtěl s Brodákovou pomocí dostat v Bruselu do společnosti jeho známého z čs. zahraniční armády Ladislava Prchaly³⁵, syna generála Lva Prchaly³⁶. Generál Prchala byl v době 2. světové války jedním z prominentních kritiků E. Beneše a založil v Londýně Český národní výbor jako součást Nezávislé středoevropské federální asociace. Po skončení války zůstal v emigraci a kolem jeho osoby se shromáždili čeští pravicoví emigranti, kteří nesouhlasili s realitou pová-

³² Povolení k jízdě totožného čísla bylo vydáno již na motokolo jistého občana ze Stříbra a na totožnou SPZ byla evidována Tatra 12, jejímž majitelem byla rovněž soukromá osoba z okolí Stříbra.

³³ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, Záznam, 3. 2. 1948, Oblastní kriminální úřadovna II/4 v Praze.

³⁴ Ladislav Brodák (1925–?), spolupracovník III/A MV s krycím jménem TEXTILÁK.

³⁵ Ladislav Prchala (1920–?), v době 2. světové války v čs. zahraniční armádě, 1946 emigroval.

³⁶ Lev Prchala (1892 Ostrava – 1963 Feldbach, Rakousko), voják a pravicový politik. Dne 10. 7. 1945 mu byla na návrh vlády ČSR odňata hodnost armádního generála. Spolupracoval i s polskou pravicovou emigrací, s představiteli sudetských Němců a propagoval projekty středoevropské federace. Snažil se též vytvořit dobrovolnické jednotky k boji proti komunistům v ČSR. Ve svých zahraničně-politických předstávách se neorientoval na velmoci, které v meziválečném období zklamaly jako garant čs. samostatnosti, ale toužil vybudovat státní útvar ve Střední Evropě schopný odolat jak bolševickému, tak německému nebezpečí. V domácí politice byl stoupencem tradičních křesťanských hodnot a radikálního antikomunismu. Plány se mu v bipolárním poválečném světě realizovat nepodařilo.

lečné limitované demokracie v Československu. Pro čs. komunisty se jeho jméno stalo symbolem tzv. zahraniční reakce. Prchalovské hnutí bylo proto v období 1945 – únor 1948 spolu s aktivisty z řad odsunutých sudetských Němců (tzv. revanšisty) hlavním objektem zájmu čs. zpravodajských služeb.

Dne 21. února t. r. dorazili do Bruselu, kde se F-7 skutečně seznámil s Prchalou a některými lidmi jeho okruhu. Z této návštěvy se dochovala vzácná fotografie, na níž jsou zachyceni Prchala, Brodák a Tomašoff. Jde vlastně o jedinou známou Tomašoffovu fotografii (zde příloha 1). V Bruselu Tomašoffa zastihly pražské únorové události. Zachoval se zajímavý Tomašoffův dopis Orovanovi dokonce datovaný 25. února 1948. Dopis je psán anglicky a byl do Prahy doručen zaměstnancem amerického velvyslanectví v Praze seržantem Dimigliem (!). Kromě informování o svých úspěších při infiltrování čs. pravicového exilu v Belgii a získávání důvěry Ladislava Prchaly žádá F-7 velmi naléhavě Orovana o informace o událostech v Praze a o radu. Pražským převratem je totiž evidentně zmaten a zdráhá se do Prahy vrátit. Argumentuje tím, že Prchala pro něj znamená cenný zpravodajský zdroj ve třetím odboji (sic!). Bez obalu píše, že by podle svého názoru měl zůstat v exilu, a ačkoliv Orovana opakovaně žádá o radu, formuluje svůj dopis tak, jako by již byl rozhodnut. Ovšem jako post scriptum připisuje náhle pozoruhodnou poznámku, že pokud Evžen (Abrahamovič) může zaručit jemu a Brodákovi (který se také rozhodl emigrovat) ještě další výjezd z republiky, možná by mohli přijet ještě jednou domů. Dopis končí provoláním: „*Demokracii pro naši milovanou zemi*“ (!).³⁷ Překlad zmíněného dopisu je zde otištěn jako příloha 2.

Dne 6. března 1948 odjel sám stopem z Mnichova do Pasova, kde se setkal se svými známými příslušníky CIC Andrewem Gruberem a Henrym Swayzem. V hotelu Passauer Hoff, kde byli ubytováni američtí důstojníci a civilní pracovníci, se seznámil s příslušníkem CIC působícím ve funkci field officer. Toto setkání bylo pro StB možná inspirací k zahájení akcí KAMENY. Rozsáhlá agenturní zpráva věnovaná večeru v Pasově si zaslouží částečnou citaci: „*Náhle zpozoroval F-7, že se do sálu, kde se tančilo, dostavil muž v holínkách, ve špinavém, balonovém plášti, který měl po straně zavěšenou baterku. Muž došel k baru, kde začal pít. Zátková [Elen Zátková, emigrantka z ČSR – pozn. aut.] na to řekla, že tento člověk je zatkl, že je to ‚bezvadný kluk‘. Když se tento muž v poloopilém stavu přidal ke stolu společnosti, dostal se F-7 s tímto do rozhovoru a slyšel, jak tomuto říkají Frenchie (je zvykem dávat tuto přezdívku lidem, kteří pocházejí z Francie). F-7 promluvil na tohoto muže francouzsky, což jej velmi potěšilo a vyprávěl [tj. Frenchie], že po výcviku za války v Anglii byl shozen jako parašutista do Francie, kde byl u Maqui, pak se dostal do Ameriky a nyní pracuje pro Američany. Později F-7 [řekl], že se jmenuje Brucker a že je tzv. field officer –*

³⁷ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, Vlastnoruční dopis A. Tomašoffa z 25. 2. 1948.

polním důstojníkem. Tito polní důstojníci jsou rozloženi po celých hranicích, každý z nich vlastní malou vilku a síť lidí a provádí přímo výsledky chycených emigrantů. Má-li polní důstojník dojem, že chycení emigranti jsou v pořádku, pošle je přímo do Freiungu, má-li však dojem, že jde o nějaké prominentní osoby, pošle je jeepem přímo do Pasova. Hlásí ovšem do Passau [Pasova] všechny zachycené osoby. Přímou hlídku hranic provádí sami Němci, kteří pak okamžitě zachycené osoby přivádí polnímu důstojníku. Zachyceným emigrantům se na hranici kladou tyto otázky: Co myslíte o Benešovi? Co myslíte o Janu Masarykovi; Co myslíte o generálu Svobodovi; Co myslíte o ministru Noskovi; Proč jste utekl z ČSR. Od Bruckera se F-7 také dozvěděl, že Brucker má na starosti úsek mezi Bischofsrot a Haidmühle a řekl F-7, že kdykoli by potřeboval něco v tom okolí, že mu další zařídí, jelikož měl dojem, že F-7 je agentem, který odchází do ČSR načerno.³⁸

Dochované agenturní zprávy svědčí o tom, že Tomašoff požíval u příslušníků StB sektoru III/Aa MV plnou důvěru. Svědčí o tom jak formální potvrzování důvěryhodnosti agenta v příslušné rubrice formulářů agenturních zpráv, tak i kroky a opatření, které byly na základě jeho zpráv podnikány. Činnost agenta F-7 lze například jen obtížně přirovnat k spolupráci StB s agenty v letech již upevněného režimu. Tomašoff nebyl vlastně řízen svým řídicím orgánem, ale vystupoval samostatně, spíše jako partner.

Poslední zpráva pro útvar H. S. – V. S.³⁹ a řídicího orgána V.-S.-D (Orovana) pochází ze dne 8. března 1948. Poté začal agent plnit úkoly pro rozvědku MV, tzn. sektor III/Ab, kterým byl vyslán na druhou cestu do Belgie dne 20. března 1948. Rozvědce MV byl jako agent předán sektorem III/Aa MV právě během března. Ladislav Prchala mu při první návštěvě Bruselu uložil řadu významných úkolů: navázat spolupráci s Vladimírem Pekelským, který v Mnichově vedl Českou národní skupinu (pobočku prchalovského hnutí v americké okupační zóně Německa), dále měl vybudovat kurýrní spojení do Prahy a zajistit emigraci Antonína Gauseho, stíhaného v ČSR údajně za podvody. Provedení této operace, která měla agentovi F-7 zajistit u Prchalových lidí důvěru, bylo uloženo vedoucím tzv. Vysunutého agenturního stanoviště⁴⁰ v Plzni Antonínu Šnejdárkovi⁴¹. Tomašoff měl tedy nyní sdělit Prchalovi, že má pro Gauseho převaděče, a

³⁸ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64: Záznam A 12, 11. 3. 1948.

³⁹ Tj. sektor III/Aa, což znamená pravděpodobně „hlavní sektor – výkonná skupina“.

⁴⁰ Jednalo se o expozituru rozvědky MV (tj. vysunutě pracoviště), jaké byly tehdy zřizovány v pohraničních krajích ČSR sousedících s Rakouskem a Německem.

⁴¹ JUDr. Antonín Šnejdárk (1916–?), v listopadu 1945 vstoupil do ZOB II., 1947 se stal úředníkem odboru VII/Ab MV, krycí jméno DLOUHÝ. Poté vedoucím tzv. Vysunutého agenturního stanoviště v Plzni, 9. 7. 1948 odjel ve funkci tiskového ataše na čs. vojenskou misi při Spojenecké kontrolní radě v Berlíně s úkolem vybudovat zpravodajskou síť a získávat informace. Od září 1949 poručík SNB, v rámci čistek v rozvědce 1951 přemístěn k VB a 4. 11. 1951 na vlastní žádost propuštěn. Od

pokračovat i ve slibném kontaktu s CIC, k jehož navázání došlo v Mnichově a Pasově při návratu z Bruselu. V zahraničí měl zůstat tři týdny.⁴²

Slibná akce se zhroutila poté, co byl v prostředí prchalovské emigrace Tomašoff odhalen jako spolupracovník čs. zpravodajské služby. V Belgii se totiž od 23. března 1948 legálně zdržoval Imrich Rosenberg, švagr tehdejšího vedoucího sektoru III/Ab MV JUDr. Zdeňka Tomana. Od své ženy, která byla sice v té době v Praze, ale s níž byl ve spojení, se Rosenberg dozvěděl o Tomašoffově spolupráci s čs. rozvědkou. Řekl to Ladislavu Prchalovi, který se na F-7 přímo obrátil s otázkou, zda je spolupracovníkem čs. rozvědky. Po připravené Tomašoffově odpovědi (?) byl údajně zmaten, ale přesto poté podnikl u belgických úřadů kroky k jeho zatčení. F-7 ale ještě před tím stihl z Belgie ujet a bezpečně se vrátit do ČSR. Toman byl zatčen dne 27. dubna 1948, následující den pak jeho sestra Aurelie Rosenbergová. Jejich obvinění spočívala v údajném zneužití moci úřední k vlastnímu obohacení a vyzrazování státního tajemství, respektive u Rosenbergové ve spolupachatelství. Dne 22. června 1948 se Tomanovi podařilo utéct z věznice na Karlově náměstí v Praze a uniknout za hranice. V nepřítomnosti byl odsouzen k trestu smrti a Aurelie Rosenbergová k trestu 15 let vězení.⁴³

Agenta F-7 řídil Vlastimil Rollo⁴⁴, krycí jméno ROTT. Pravděpodobně v zájmu plnění úkolů pro rozvědku v zahraničí požádal Tomašoff dne 4. června 1948 o cestovní pas. Pozoruhodné je, že na žádosti uvedl falešné datum narození – 12. května 1920. Přestože byla tato skutečnost Oblastní kriminální úřadovnou v Praze zaregistrována, byl pas vydán, s podmínkou doložení souhlasu skupiny III/A MV s platností do 31. prosince 1948 pro všechny státy Evropy, za účelem obchodních cest.⁴⁵

roku 1966 ředitel Ústavu mezinárodní politiky a ekonomie; uznáván jako odborník na německou problematiku, mj. nositel vyznamenání Za zásluhy o výstavbu, v říjnu 1969 emigroval do Francie, kde pak působil jako profesor na Sorbonně.

⁴² AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, Záznam, list B, č. 12, 9. 3. 1948. Archiv bývalé I. správy SNB, svazek a. č. AS 911/12A – r. č. 949 TONY, dokument A. Tomašoff, odevzdaný v marci 1948 Milénom.

⁴³ AMV, a. č. V-5456 MV, Vyšetřovací spis Státního soudu Praha Toman Zdeněk a spol. JUDr. Z. Toman, pův. jménem Zoltán Goldberger, v době 2. světové války v londýnské emigraci, od roku 1946 úředník Ministerstva vnitra, od konce roku 1947 do března 1948 přednosta sektoru III/Ab MV. Blíže viz: Slanina, Josef: Akce TOMAN. In: Securitas imperii 1. ÚDV, Praha 1994, s. 120–127, nebo Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách, díl II. Themis, Praha 2002, s. 47–55.

⁴⁴ Vlastimil Rollo (1923–2001), od 1. 6. 1945 člen KSČ, 1. 11. 1945 nastoupil do VII. odboru MV, oddělení F (archiv), 1947 přemístěn k odboru VII/Ab – referent pro Francii a Španělsko, později organizační oddělení. 15. 11. 1946 – 28. 2. 1947 vyslán k Československé misi pro repatriaci volyňských Čechů, t. r. přijat k SNB v hodnosti poručíka, od března 1948 tajemník přednosty skupiny sektoru III/Ab, na jaře 1949 velitel organizačního oddělení sektoru BAb, na podzim 1950 velitel V. oddělení sektoru BAb, 9. 3. 1951 odvolán z II. sektoru MNB, KV NB Praha – tiskové oddělení, VI. správa MV.

⁴⁵ NA, f. Policejní ředitelství Praha, sign. T/1520/6.

Po bruselském fiasku spolupráce F-7 s rozvědkou MV spíše skomírala. Ještě v srpnu 1948 Tomašoff sice rozvědce předával nějaké zprávy, ale neplnil svůj hlavní úkol, jímž bylo získávání zahraničních rezidentů, zejména v Severní a Jižní Americe. Rozvědka se musela smířit s faktem, že původně nadějný agent je pro práci v zahraničí již nepoužitelný.⁴⁶ Podle jednoho z pramenů měl být v létě toho roku vyslán svým řídicím orgánem Vránou (z III/Ab?) do Jugoslávie s nespécifikovanými zpravodajskými úkoly; žádné podrobnosti o této misi ale nejsou známy.⁴⁷

Koncem srpna 1948 byl F-7 předán zpět vnitřnímu zpravodajství StB. Dochovaná zpráva s datem 23. 8. 1948 informuje o první schůzce agenta F-7 s řídicím orgánem sektoru III/Aa Orovanem. Pozoruhodné je, že se schůzky v tomto období podle záznamů odehrávaly vesměs v bytě Orovana na Lobkovicevě náměstí č. 10 v Praze na Vinohradech, v němž v té době agent F-7 spolu s Orovanem i bydlel, což je pro poměry v StB opravdu dost neobvyklé. Dochovaná zpráva evidenčně navazuje na záznamy o schůzkách s Orovanem z března 1948 a svědčí tedy o tom, že agent byl právě v té době předán zcela zpět sektoru III/Aa. Na této schůzce byla také domluvena Tomašoffova odměna – 1000 Kčs za zprávu.⁴⁸ V té době nosil F-7 zprávy o zahraničních novinářích a levicových cizincích působících v Praze. Počátkem října 1948 bylo krycí jméno agenta F-7 v souladu s novými administrativními předpisy změněno na VLACHOV a byl zařazen do kategorie spolupracovníků „AP“⁴⁹.

Někdy na podzim 1948 se Tomašoff aktivně zúčastňoval v režii vznikajícího realizačního IV. sektoru skupiny BAa MV některých provedení monstrózní provokační operace StB s názvem „akce KAMENY“. Jejím principem bylo vytvoření falešné hranice (odtud název „kameny“ ve smyslu pohraničních kamenů) za účelem snadnějšího zatýkání a vyšetřování osob snažících se opustit území Československa. K Tomašoffovu působení nebyly nalezeny žádné písemné úřední doklady, plány či vyhodnocení. Dochovala se o něm pouze dílčí svědectví dalších zasedlých aktérů z řad StB: „*V době mého nástupu v Dunaji [palác Dunaj na Národní třídě v Praze byl sídlem IV. sektoru – pozn. aut.] se velmi často pohyboval po všech místnostech sektoru, měl velmi příjemné vystupování, elegant, sem tam s Abrahamovičem hovořil anglicky nebo maďarsky a často se nás nově příšlých tázal, jak jsme spokojeni a jak se nám práce líbí. Dlouhou dobu jsem ho považoval*

⁴⁶ AMV, a. č. ZV-122, Svazek č. 1: Agenturní zpráva F-7, list B, z 24. 8. 1948.

⁴⁷ Archiv bývalé I. správy SNB, a. č. AS 911/12A – r. č. 949 TONY: I. sektor 1. oddělení, 20. 6. 1952, Věc: TONY – jeho činnost jako spolupracovníka bezpečnosti – dodatek návrhu na další postup.

⁴⁸ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, Záznam B 13, 23. 8. 1948.

⁴⁹ AP (agent P) – osvědčený agent, není u něj téměř pochybností o jeho spolehlivosti a ukázněnosti, spolupracuje ale z jiných pohnutek, než je vnitřní přesvědčení. AMV, f. 31, inv. j. 1: Pomůcka administrativně-operační pro skupinu BAa, čj. 30641/022-48 z r. 1948.

za orgána, dokonce za nějakého velitele. Byl krátce nazýván TONY. Při rozhovorech s Abrahamovičem sedával na jeho stole a vůbec působil dojmem suveréna. [...] Teprve po delším čase jsem se dozvěděl (nebylo to tajemství, jak se ukázalo), že TONY je Abrahamovičův agent. Co s ním dělá, to mi známo není. Vím jen, že působil při KAMENECH jako americký důstojník. Sám jsem ho viděl v uniformě při přípravě jednoho ‚KAMENE‘, když se před výjezdem ještě v kanceláři maskoval, lepil si knírek apod.“⁵⁰

Podle dosavadních poznatků prováděly akce KAMENY Oblastní úřadovny StB v Karlových Varech, Plzni, Českých Budějovicích a 3. (výpadevé) oddělení IV. sektoru skupiny BAa MV. Osoba zřejmě nejpovolanější, proslulý „estébák“ Miroslav Pich-Tůma, v roce 1956 uvedl, že akci vymyslel krátce po Únoru velitel Oblastní úřadovny StB v Plzni JUDr. Josef Stehlík.⁵¹ IV. sektor BAa se zabýval předběžným šetřením, sledováním a dalšími výkonnými úkoly podle zadání operativních sektorů StB. Akce KAMENY spočívala v tzv. podstavení agentů či kádrových příslušníků StB do rolí převaděčů pro zájemce o ilegální přechod státní hranice. Tyto osoby byly dovedeny na „státní hranici“, která se ale nacházela v bezpečné vzdálenosti od skutečné hranice; ověřena je například lokalita Vseruby u Domažlic. Zde došlo buď k předstíranému dopadení skupiny pohraniční hlídkou SNB, při němž se „podařilo“ převaděčům uniknout, nebo byli uprchlíci zadrženi údajnou hlídkou německé Grenz Polizei a dovedeni do falešné úřadovny field officera CIC, kde absolvovali zpravodajský výslech, informovali o svých aktivitách proti komunistům, předali případné zbraně a předali své kontakty nebo typy lidí zaměřených proti režimu, někdy i napsali pro tyto osoby doporučující dopisy apod. Po výslechu uprchlíci odcházeli údajně do uprchlického tábora, ovšem při tom „zabloudili“ na území ČSR nebo byli na „německém území“ přepadeni hlídkou SNB a uneseni do Československa. V roli „field officera“ vystupoval v některých případech právě Tomašoff, který uměl dobře anglicky a poznal za války prý zblízka americkou armádu. Měl i dodávat některé tipy na potenciální zájemce o přechod hranic. Na „služebně CIC“ měl podle některých svědectví údajně vystupovat jako důstojník i Abrahamovič.⁵²

Poměrně rozsáhlým případem, na němž se Tomašoff na podzim 1948 dále aktivně podílel jako agent-provokatér, byla operativní kontrola a „rozpracování“ jisté Zdeňky Hyndrichové a jejích kontaktů. Hyndrichovou potkal Tomašoff 10. listopadu 1948 v hotelu Alcron a díky její mnohomluvnosti a nezodpovědnosti o ní Orovanovi do jejího zatčení 29. listopadu 1948 dodal řadu informací o

⁵⁰ AMV, a. č. ZV-122, Svazek dokumentů č. 1, č. l. 136, Vyjádření Václava Pulce.

⁵¹ Tamtéž, Zpráva o činnosti BAa IV. sektoru, instruktorské skupiny při velitelství StB a akci ČÍHOŠŤ, případů záhadných sebevražd a vražd, čj. 00250/Z-63 z 1. 2. 1963.

⁵² Tamtéž.

jejích údajných odbojových stycích a díky ní se seznámil i s několika osobami, které měly aktivně pracovat proti režimu nebo se k tomu alespoň chystaly.

Na tomto případě lze nejen dokumentovat metody Tomašoffovy práce, ale díky němu i proniknout do zvláštní atmosféry poúnorových pražských hotelů a nočních podniků. Podle svědectví Hyndrichové se s Tomašoffem seznámila takto: v listopadu 1948 přijela do Prahy, aby zde vymyslela způsob, jak se vyhnout nástupu výkonu desetiletého trestu odnětí svobody, který jí vyměřil Mimořádný lidový soud v Olomouci za retribuční trestné činy. Do té doby se nástupu trestu vyhýbala ze zdravotních důvodů. „*Hledala jsem cestičku, někoho, kdo by mi poradil. V té nejhorší situaci, kdy jsem byla již bez peněz a neměla možnost někde si tyto opatřit, jsem se sešla s jedním pánem na schodech v hotelu Alcron, kterému se líbil můj pes, a ptal se mne, zda-li bych jej prodala. Jelikož tím byla opět možnost mít nějaké peníze, řekla jsem, že ano, a on se ptal, jaké č. p.[číslo pokoje] mám, načež mi řekl, že by si jej ráno koupil. Ale v noci mezi 2–3 hodinou zvonil telefon a onen pán se mne ptal zase na psa, že by jej rád koupil hned.*“⁵³ Přišel, přinesl láhev, vypytaval se, co Hyndrichová v Praze dělá, a ukázalo se, že vlastně o psa zájem nemá. Začal jí líčit, že je americký novinář, a slíbil jí finanční pomoc, jestliže mu ona v jeho práci pomůže. Hyndrichová mu ochotně vyprávěla, koho zná a co všechno by mohla zařídit. „*On se mě ptal, zda-li bych měla možnost ohledně pasů, což jsem mu řekla, že tu věc mám sama pod mocí a že se mnou pracuje z min. vnitra p. JUDr. Klika a Kaňka, což vůbec neexistují, tito lidé.*“⁵⁴ Jméno Američana bylo ANTONÍN KUBÍN (na toto jméno mu byl vystaven StB dokonce falešný občanský průkaz), ovšem Hyndrichová se postupně dozvěděla, že vystupuje pod různými jmény, např. MR. THOMAS nebo DR. NOVÁK. Bydlel v hotelu Alcron, nehlášen, společně s DR. BREZOU⁵⁵ – zmocněncem hotelu. Agent ale brzo pochopil, že naletěl. „*Včera [27. 11. 1948] se mne pan KUBÍN ptal, kde jsem ona jména sebrala, a že prý se informoval a že tito vůbec neexistují na min. vnitra.*“⁵⁶ Týž večer byla zatčena a vzata do vazby orgány politického oddělení Oblastní úřadovny StB v Praze pro „*důvodně podezření ze styku s cizími činiteli a ze špionáže*“. Ve vazbě se k motivům své podivné „zpravodajské“, vesměs vyhané činnosti vyjádřila takto: „*Chtěla jsem vidět, jak zde Američané pracují a hlavně, proč tolik žen našich jeví o ně tak velký zájem. Snad mi kladete za vinu, proč jsem to nehlásila, ale účel celé věci mi nebyl*

⁵³ AMV, a. č. V-8106 MV, Opis – Vylíčení událostí, které napsala Z. Hyndrichová vlastnoručně po jejím zatčení na cele, 2. 12. 1948.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ E. Abrahamovič (viz pozn. č. 30), v té době velitel oddělení IV. sektoru BAa.

⁵⁶ AMV, a. č. V-8106 MV, Opis – Vylíčení událostí, které napsala Z. Hyndrichová vlastnoručně po jejím zatčení na cele, 2. 12. 1948.

*dosud jasný a není, z těch důvodů jsem čekala na další věci, co ještě bude chtít, a chtěla jsem poznat jeho další spolupracovníky a dozvědět se o jejich úkolech a spolupráci s p. KUBÍNEM. Tyto věci prozatím jsem neshledala ihned tak důležitými k hlášení, ale čekala jsem na další vývin celé věci a zaručeně bych někoho známého vyhledala, kdo o celé věci by měl jiný přehled a udání učinil, neb sama jsem byla od p. KUBÍNA upozorněna, že udám-li něco, pojedou ihned do vězení já, ale jiná ne, a neb že mě umlčí nadobro, že stačí jeden menší pohyb... Tyto věci, co jsem panu KUBÍNOVI já nalhala, jsem chtěla se jen do jeho společností vetřít, neb mě zajímal, a to hlavně proto, že měl stále hodně peněz, a pak neustále každou chvíli volali v hotelu vždy jen č. 320, ale nikdy ne jméno, což u druhých nedělali. Proto mě toto vše zajímalo.*⁵⁷ Dne 23. prosince 1948 byla Zdeňka Hyndrichová z vazby KV StB Praha propuštěna se zdůvodněním – trestná činnost nebyla prokázána.

Je zajímavé, že při jednom setkání Hyndrichové a jejích známých s Tomašoffem byla zmíněna i akce KAMENY: „*Při této příležitosti ptal se Tauber [švýcarský novinář – pozn. aut.] Heckarta [americký novinář NBC – pozn. aut.], zda jsou mu známy triky členů čsl. tajné služby. Uváděl, že gen. Janoušek, který hodlal utéci z ČSR, byl přiveden k členům čsl. tajné služby oblečeným v amerických uniformách a takovým způsobem byl chycen. Podařilo se mu však utéci. Tauber se dále tázal, zda o tomto psaly americké časopisy. Heckart odpověděl, že tento způsob čsl. tajné služby jest mu znám, ale pokud je mu známo, americké noviny se tímto nezabývaly.*“⁵⁸

V průběhu roku 1948 Tomašoff zřejmě přišel o místo u ČSA, protože minimálně k 9. září 1948 je potvrzeno jeho zaměstnání u Zpravodajské agentury Slovenska. Toto zaměstnání bylo ale pravděpodobně opět formální (krycí).⁵⁹

Kompletní řada dochovaných agenturních zpráv agenta F-7 pro vnitřní zpravodajství MV dosáhla od října 1947 do prosince 1948 počtu 35. Schůzky s řídicími orgány se konaly několikrát do měsíce, od března do srpna 1948 nastala přestávka způsobená předáním spolupracovníka zahraničnímu zpravodajství MV, zato intenzita schůzek v říjnu a listopadu 1948 se zvýšila na 7, respektive 12 schůzek.⁶⁰

Dne 9. dubna 1949 podepsal Tomašoff zpravodajský slib; jeho nové krycí jméno znělo MAIER. O této fázi spolupráce se již nedochovaly žádné další údaje.⁶¹ Snad tomu bylo proto, že právě někdy v dubnu 1949 se Tomašoffovi stala

⁵⁷ AMV, a. č. V-8106 MV.

⁵⁸ AMV, a. č. ZV-122, k. A 64, Záznam, List A, č. 31, 30. 11. 1948.

⁵⁹ Tamtéž, č. 14, 10. 9. 1948.

⁶⁰ Tamtéž, Agenturní zpráva agenta F-7.

⁶¹ Archiv bývalé I. správy FMV, a. č. AS 911/12A – r. č. 949 TONY – zpravodajský slib.

něco velmi nepříjemného. V době konání mezinárodního Mírového kongresu v Praze byl spatřen v místě zasedání Karlem Švábem, tehdy náměstkem ministra vnitra, který jej dal bez přímého důvodu na místě zatknout. Tomašoff pak strávil několik týdnů ve vazbě. Podle svědectví Josefa Plechatého byl Tomašoffovi po propuštění z vazby zakázán přístup do paláce Dunaj na Národní třídě, tehdy utajeného sídla IV. sektoru skupiny BAA, jehož příslušníkům byl navíc V. Šmolkou a O. Závodským výslovně zakázán s Tomašoffem jakýkoli styk. Orovan si s ním ale přesto někdy telefonoval. Tomašoff si tehdy stěžoval na své existenční potíže (nebyl řádně přihlášen k trvalému pobytu a neměl potvrzení o pracovním poměru). Později jej Plechatý potkal náhodně na Národní třídě a Tomašoff mu sdělil, že se chystá na zemědělskou brigádu a že je úplně bez peněz.⁶²

Je zřejmé, že po propuštění z vazby někdy v květnu 1949 se Tomašoff marně snažil obnovit svoji ztracenou pozici. V červnu 1949 předal Komisi stranické kontroly ÚV KSČ stížnost na poměry v MV a konkrétně na K. Švába. Ve své stížnosti poukazoval zejména na to, že jeho cenné informace nebyly využívány. Tento pokus vzdorovat dosud mocnému funkcionáři byl marný. V Praze neměl Tomašoff z čeho žít (finanční pramen MV vyschl) a zřejmě si začal uvědomovat, že jeho kariéra agenta vysoké úrovně skončila. Možná i odtud pramení jeho zájem o členství v KSČ, který se v něm právě v tomto období projevil. Po několika měsících se rozhodl zmizet z Prahy a dne 6. září 1949 se přihlásil na brigádu u Státního statku v Bílině.⁶³

Asi počátkem roku 1950 přesídlil z Bíliny na Karlovarsko. Nastoupil zde nejprve do zaměstnání jako dělník v porcelánce Concordia Lesov u Karlových Varů. Stal se úderníkem a 29. 3. 1950 byl navržen závodní organizací za kandidáta KSČ. Vstoupil do odborů a byl kooptován do předsednictva Okresní odborové rady v Karlových Varech. V červnu 1950 si jej zavolal jakýsi soudruh Straka na kádrové oddělení krajského sekretariátu KSČ a nabídl mu funkci kulturně-propagačního referenta krajského ředitelství Československého státního filmu v Karlových Varech. Ve své pozdější stížnosti zaslané Komisi stranické kontroly ÚV KSČ líčil Tomašoff svoji další rychlou kariéru takto: „*Ukázal jsem na to, že jsem úderníkem a jako takový kandidátem strany a že za dané situace považuji budování socialismu za svůj nejdůležitější úkol. S. Straka poukázal na nutnost obsadit funkce ve filmu a možnost dělat tam v krajském měřítku daleko více pro stranu a dělnickou třídu než na závodě, kde jsem jako nekvalifikovaná síla naprosto nevyužit. Na moji připomínku mne s. Straka ujistil, že moje příslušnost ke straně tímto krokem neutrpí. Na výzvu strany jsem uposlechl. [...] Ve Státním filmu jsem se aktivně zapojil stranicky, odborářsky i po*

⁶² AMV, a. č. ZV-122, Svazek dokumentů č. 1, č. l. 62–67, Vyjádření kpt. Josefa Plechatého ze dne 24. 1. 1953 pro MNB sekretariát HS StB.

⁶³ Archiv bývalé I. správy SNB, a. č. AS 911/12A – r. č. 949 TONY: TONY – návrh na další postup, 13. 6. 1952.

straně podnikové. V závodní organizaci jsem pomohl vyloučit při prověrce tehdejšího ředitele J. Menčíka ze strany jako škůdce dělnické třídy, podnikli jsme několik opatření k omezení západních filmů s buržoazní ideologií v kraji vůbec a v blízkosti hranic se západním Německem zvláště. Zajistil jsem filmy z NDR v původní verzi pro kina v obcích s větším procentem občanů německé národnosti, prohloubil spolupráci filmu se stranou a složkami NF [Národní fronta] a zejména odborů, organizoval protestní akci k zákazu tří mezinárodních organizací v Paříži promítáním diapozitivů ve všech větších kinech v kraji a získal tak přes 7000 podpisů, které se poslaly do SOF [Světová odborová federace]. Pomohl jsem zorganizovat závodní radu zaměstnanců kin v kraji, pomohl založit členské rady a závodní časopis s názvem *Filmem za mír*, jehož jsem do dneška odpovědným zástupcem atd.⁶⁴

Přes tyto nesporné organizační úspěchy, včetně oceňovaného působení na VI. filmovém festivalu v Karlových Varech, obdržel dne 25. června 1951 sdělení závodní organizace KSČ o rozhodnutí okresního výboru nepřijmout jej za člena KSČ. Důvodem měla být jeho neprověřitelná válečná minulost. Členem se mohl stát jedine po delší době strávené manuální prací, aby si stranická organizace mohla ověřit z přímé zkušenosti jeho poměr ke KSČ.⁶⁵ Od 9. června 1951 obnovil svoji spolupráci s StB, konkrétně s Krajským velitelstvím (KV) StB v Karlových Varech. Příčinou této spolupráce byl zřejmě výslech Tomašoffa na StB v Karlových Varech dne 25. dubna 1951, kdy byly oceňovány zejména jeho informace o K. Švábovi a pražském kriminalistovi dr. Josefu Görnerovi, který byl v té době objektem zájmu StB. Během obnovené spolupráce měl svědomitě plnit své úkoly zaměřené na britskou tajnou službu a americkou kontrarozvědku, ale není o tom známo nic bližšího.⁶⁶

V září 1951 požádal vedoucí kádrového oddělení sekretariátu ÚV KSČ Bruno Köhler ministra národní bezpečnosti Ladislava Kopřivu o vyjádření k Tomašoffovým stížnostem. Za Velitelství StB sdělil dne 5. 9. 1951 Kopřivovi kpt. Vlastimil Kroupa, že spolupráci s Tomašoffem KV StB Karlovy Vary již přerušilo, protože agent byl v minulosti několikrát „dekonspirován“ a přes své zkušenosti je pro StB bezcenný. Jeho minulost se dá těžko prověřit, nicméně využití jeho nesporných schopností je třeba citlivě zvážit. V rozporu s podklady StB v dopise z 10. září 1951 Kopřiva Köhlerovi doporučil Tomašoffa do KSČ nepřijímat. Po tomto neúspěchu upustil Tomašoff od dalšího úsilí v tomto směru.⁶⁷

⁶⁴ AMV, a. č. ZV-122, Svazek dokumentů č. 1, č. l. 73–76: Dopis Amona Tomašoffa Komisi stranické kontroly při ÚV KSČ. Nedatováno, asi před srpnem 1951.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Archiv bývalé I. správy SNB, a. č. AS-911/12A – r. č. 949, TONY, TONY – návrh na další postup, 13. 6. 1952.

⁶⁷ AMV, a. č. ZV-122, Svazek dokumentů č. 1, č. l. 68–70.

Mezitím Tomašoff uzavřel dne 6. ledna 1951 sňatek s Eliškou Trantinovou, s níž se v srpnu 1951 odstěhoval z Karlových Varů na Slovensko. Zdá se, že rezignoval. Od 30. srpna t. r. začal pracovat jako jeřábík na výstavbě bytů pro zaměstnance n. p. Hukostav Šaca (okres Košice) a bydlel s manželkou v barákovém táboře v Buzince u Košic. Podle poznatků 3. oddělení KV StB Košice se na pracovišti snažil proniknout do stranických a odborových struktur, sbírat informace o nedostacích na pracovišti a snažit se o jejich „nápravu“. Nebyl úspěšný – vytrvale ho odmítali jednak kvůli jeho podezřelé minulosti, jednak kvůli jeho aktuálním stykům s potenciálně nespolehlivými osobami, většinou bývalými novináři. Dokonce se sám přihlásil na KV StB Košice s žádostí o instrukce, odvolává se na svoji spolupráci s KV StB Karlovy Vary, ovšem StB v Košicích na základě vyžádaného posudku karlovarské StB s ním spolupráci nenavázala a naopak mu začala věnovat svoji skrytou pozornost.⁶⁸

Zato v červnu 1952 I. oddělení I. sektoru (kontrarozvědky) HS StB hodlalo po prostudování spisového materiálu, postoupeného z karlovarského KV StB, obnovit s Tomašoffem spolupráci a vyslat jej do zahraničí, aby navázal styk se svou rodinou (rodiče s mladším bratrem žili v Izraeli a sestra v anglickém Manchesteru). Návrh nakonec nebyl z neuvedeného důvodu realizován.⁶⁹

Nezávisle na těchto plánech předala 9. 7. 1952 (po čtyřech letech od faktického ukončení spolupráce) správa zahraničně politické rozvědky ministerstva národní bezpečnosti (vzniklého v květnu 1950 vyčleněním bezpečnostních složek z MV) k využití HS StB spisový svazek agenta č. 949, krycí jméno TONY. Jako důvod pro další nepoužitelnost na úseku rozvědky byla udávána „dekonspirace“ agenta, nicméně TONY byl rozvědkou hodnocen nadále jako důvěryhodný agent. Byla doporučována další spolupráce s příslušnou správou StB v místě působitě v Košicích.⁷⁰

Nedlouho poté se ale životní cesta Amona Tomašoffa nečekaně uzavírá. Dne 14. 1. 1953 byl hospitalizován v košické nemocnici, kde 26. 1. 1953 zemřel ve věku necelých 31 let. O den později byla provedena pitva a jako příčina smrti byl zjištěn zhoubný nádor mozku s vedlejším nálezem sklerotizací aorty.⁷¹

V roce 1963 byla činnost některých složek StB působících v letech 1948 – 1953 přešetřována na žádost ÚV KSČ zvláštní komisí MV. Z Krajské správy MV Košice byl komisí zaslán na vyžádání chorobopis Kliniky pro choroby nervové v Košicích s opisem protokolu o provedení pitvy. „*K případu MUDr. doc.*

⁶⁸ Archiv bývalé I. správy SNB, a. č. AS-911/12A – r. č. 949, TONY, KV StB Košice 25. 4. 1952, Tomašov Amon, zamestnanec Hukostavu, poznatky – hlásenie.

⁶⁹ Tamtéž, TONY – návrh na další postup, 13. 6. 1952.

⁷⁰ Tamtéž, Předání osobního spisového svazku TONY č. 9499, 7. 1952.

⁷¹ AMV, a. č. ZV-122, Svazek dokumentů č. 1, č. 1. 174–177.

*Kutlik poznamenáva, že pitvu hneď po zašití mrtvoly revidovali org.[ány] bezpečnosti z Prahy, ktorí k tomuto účelu priviezli i odborníka prof. MUDr. Krseka z Bratislavy. Orgány zúčastnené na revidovaní pitvy previedli i fotografovanie vnútorných orgánov včetně mozgu. O ktorých orgánov v danom prípade išlo, sa tunajšej KS MV nepodarilo zistiť.*⁷²

Smrt Amona Tomašoffa nastala symbolicky v momentě, kdy se ocitl – sice ve fyzicky mladém věku – na konci své kariéry. Jeho další existenční vyhlídky byly nevalné, nacházel se doslova na periférii, v podřadném pracovním zařazení, mezi podobně odloženými a neprověřenými „troskami“. Dalších několik desetiletí mělo být v Československu víceméně obdobím nehybnosti. Osoba typu Amona Tomašoffa se ale mohla uplatnit zřejmě jen v nepřehledné době, v extrémních podmínkách. Jakmile se režim upevnil, začal „kádrovat“, budovat pořádek, systém, kontrolu, nemohl potřebovat lidi typu Tomašoffa, kteří znamenali riziko.

Bohužel není možné konfrontovat svědectví archivů se svědectvími aktérů, kteří již zemřeli, emigrovali, nebo se je nepodařilo vyhledat. Takto lze o osobě Amona Tomašoffa říci, že na jeho osobnosti byly výraznými prvky vnitřní neklid, morální a charakterová nepevnost, a zároveň nevšední nadání. Tomašoff byl nebezpečný, bez skrupulí, zřejmě zcela bezcitný. O motivech jeho jednání ale můžeme jen spekulovat.

Tvůrčí způsob činnosti agenta, jak jej chápal Amon Tomašoff a jeho nadřízení, bychom hledali nejspíše v špionážní a detektivní literatuře. Agent a jeho řídicí orgán, kteří jednají jako partneři – takový model nebyl již po konsolidaci poměrů v komunistickém Československu akceptovatelný a takových příkladů není možno najít mnoho.

⁷² AMV, a. č. ZV-122, č. 1. 174 – 175, Tomašoff Amon (1922) – predloženie materialov (odpoveď náčelníka KS MV Košice pplk. Benčeka z 24. 1. 1963 na dožádání komise MV prostrednictvím náměstka MV J. Kudrny ze dne 23. 1. 1963).

PŘÍLOHA 1

Fotografie z Bruselu, únor 1948, zleva Amon Tomašoff, Ladislav Brodák, Ladislav Prchala

PŘÍLOHA 2**Překlad dopisu A. Tomašoffa E. Orovanovi z 25. 2. 1948**

Brusel 25. 2. 1948

Drahý Emile,

díky laskavosti seržanta Dimiglio¹ mám příležitost poslat ti několik řádků bez cenzury. Jsem velmi znepokojen převratnými změnami, které se udály v době mé nepřítomnosti v Praze. Potřebuji, abys mi velmi rychle a dobře poradil, protože nemohu odtud události sledovat tak dobře jako ty. Spojil jsem se a navázal velmi srdečné vztahy s panem Pythagorem², který by pro mne udělal všechno, protože velmi potřebuje moji pomoc. Ukázal mi dopis od svého otce, který bydlí nedaleko od mého otce. V dopise jej uklidňuje, že se věci zlepší a nabádá jej, aby napsal přátelům do Argentiny. P. [Pythagoras] junior právě přijel z Curychu, kde mluvil s Johnnym i Tommym³. Johnny je stále v Curychu. Tommy byl v Bruselu, pak odjel do Londýna, kde zatím zůstává směřujíc zpět do Kanady. Naneštěstí P. junior nebyl úspěšný v přivezení obou. P. mi také vyprávěl o tom, co mohlo být vykonáno v naší věci, ale národní socialisté, kteří se domnívali, že převezmou rozhlasovou stanici a požádají Moskvu a USA o pomoc (Moskvu jen pro forma!) pohořeli. P. řekl, že alespoň jsou věci jasně rozděleny. Víme, kdo je kdo, a kdokoli překročí hranice ČSR s cestovním pasem, bude považován jednoznačně za rudého. Podle mého názoru bych teď měl v exilu zůstat. P. již také vyjednával s Wilmasovými lidmi kvůli exilovému statutu a uznání určitými silami a kvůli poskytnutí finanční pomoci. Očekává kladné potvrzení každou hodinou. Panu B.⁴ byl rovněž návrat nedoporučen. Chce prodat auto a zůstat. Zavolal T. Š. a bylo mu řečeno, že mu prohledávali dům a jeho bratři byli dva dny zatčeni. Mé možnosti v třetím odboji jsou nesmírné, takže mi porad' co nejdříve. Potřebuji také způsob, jak se moci s tebou přímo a bezpečně spojit. Budu asi potřebovat najít v Bruselu důvěryhodné přátele, možná je ale najdu sám.

V každém případě pošli mi velmi rychle vzkaz, než začnu legalizovat svůj pobyt v Belgii, který pan Pyth. zajistí svými známostmi u belgických úřadů. Spěchej.

Demokracii pro naši milovanou zemi

Amon Tomašoff

hotel Boulevards pokoj 331; pan B. má pokoj číslo 332

P. S.: Jestliže Evžen může zaručit panu B., že budeme moci vyjet znovu, přijedeme možná ještě jednou domů.

¹ Tomašoffův známý, zaměstnaný na velvyslanectví USA v Praze.

² Ladislav Prchala.

³ Jan a Tomáš Baťovi.

⁴ Ladislav Brodák.

PŘÍLOHA 3

Záznam pod šifrou A-I-D⁵ z 8. 7. 1947 (AMV, a. č. ZV-122 k. A 64)

Praha 8. VII. 1947

Z á z n a m :

Věc: Amon T o m a š o f f

Náš bývalý zaměstnanec a později agent, Amon Tomašoff, pracuje nyní – dle vlastního udání – pro MNO – hl. štáb – 5. odd. Máme zjištěno, že se jmenovaný před několika dny vrátil z týdenního pobytu v Německu, kde se nacházel ve službách MNO. Jmenovaný nevlastní cestovní pas. Hranice přestoupil na vojenskou propustku, která mu byla vydána jako příslušníku UNRRy. Je nám rovněž známo, že Tomašoff odcestuje v těchto dnech znovu do Německa a vrátí se kolem 17. t.[ohoto] m.[ěsíce]. Pro naprostou služební mlčenlivost jmenovaného se nám nepodařilo zjistit, co v Německu podniká. Je nám pouze známo, že Tomašoff je se svým služebním zadělením spokojen a žije ve vědomí, že jeho schopnosti a zpravodajské možnosti jsou plně využity.

V Tomašoffovi, resp. v jeho přechodu k sesterské službě, ztrácíme jednoho z nejschopnějších agentů v obranném zpravodajství.

Tomašoffův případ je názorným příkladem toho, jak pro naši službu schopní a spolehliví lidé jsou nuceni následkem vnitřních intrik, technických a finančních nedostatků naši službu opouštět a v nejlepším případě přejít k sesterské službě, přičemž se kvalita našich kádrů zhoršuje. Nové a schopné a spolehlivé pracovníky nelze za nynějších podmínek pro naši službu získat.

Naše služba vyžaduje pracovníky spolehlivé a schopné. Lidé tohoto druhu však nezahálí a jsou vesměs zaměstnáni. Jde-li o pracovníky skutečně schopné a spolehlivé, jsou jejich podmínky v pracovišti mnohem výhodnější a zajištěnější, než my jim můžeme poskytnout. Je tedy těžko myslitelné, že tyto pracovníky získáme pro naše podmínky z podmínek, ve kterých těží ze všech výhod, které naše republika po sociální stránce pracujícím poskytuje. I když se nám však podaří tyto pracovníky získat – eventuálně příslibem jim většího platu neb podobně – nemůže se nám podařit udržet v naší službě, při dnešních absolutních technických a finančních nedostacích, skutečně schopné pracovníky. Odchází pak tam, kde jejich schopnosti jsou využity a kde k tomuto využití jsou dány možnosti.

A-I-D

⁵ Emil Orovan.

PŘÍLOHA 4**Příloha listu B, č. 4 z 27. 11. 1947 (AMV, a. č. ZV-122 k. A 64)**

Příloha k listu B, pořad č. 4

Agent F-7¹

Agent F-7, který nastupuje v těchto dnech místo u Čsl. aerolinie jako zahraniční zástupce, podal následující návrh:

„Jelikož v nejbližší době pravděpodobně odjedu na neurčitou dobu do ciziny, zamýšlím předat moje konexe v Německu v americké okupační zóně svým řídicím orgánům. Konkrétně mám na mysli seznámiti A-I-D² s důstojníky vojenského tribunálu v Norimberku, seznámiti jej s důstojníky CIC v několika místech v Německu, jakož i uvést jej do kruhů čsl. emigrace v Německu, zejména mezi prechalovce a slovenskou emigraci.

Tento úkol považuji za velmi jednoduchý, jelikož takřka po celém Německu mám známé americké důstojníky a úředníky, kteří mně plně důvěřují jako americkému novináři reakčního smýšlení a valutového šmelináře. Tito lidé mně tak dalece důvěřují, že se na mne obrací mnozí američtí důstojníci, kteří přijíždějí do Prahy na návštěvu již doporučení od jiných, mně známých Američanů v Německu.

Byl jsem již dvakrát v Německu před několika měsíci, a to ve službách vojenské zpravodajské služby, přesvědčil jsem se, že jsem byl všude vítán a měl jsem přístup do kruhů pro naši službu nejzajímavějších.

A-I-D chci uvést zejména v Norimberku, Mnichově a Regensburku. Z Mnichova si chci přivést automobil, který byl z ČSR odvezen americkým důstojníkem, mým dobrým známým. Tento automobil má české papíry, a jelikož má zmíněný důstojník s vozidlem těžkosti při opatření amerických neb německých papírů pro tento vůz, jest ochoten mi toto vozidlo za velmi výhodných podmínek prodati. Vozidlo toto chci dát k dispozici až do doby, kdy se znova do ČSR vrátím, tj. po mých službách u aerolinie v zahraničí, A-I-D k služebním účelům.

Jsem přesvědčen, že bude-li mně a A-I-D umožněna tato cesta, dosáhneme plně svého cíle.“

¹ Amon Tomašoff.

² Emil Orovan.

Generál Klecanda – vlastenec, voják, diplomat

Jan Kalous

I po patnácti letech, které uplynuly od listopadu 1989, zůstává před historiky stále ještě mnoho neznámých lidských osudů bezprostředně ovlivněných komunistickým režimem, z nichž celá řada měla svůj původ před 25. únorem 1948. Jedním z těchto případů je i dodnes neobjasněný tragický konec divizního generála Vojtěcha Vladimíra Klecandy, který byl nalezen mrtev dne 22. dubna 1947 pod okny svého bytu na dlažbě ulice V Úvoze. Stejně jako později ohledně smrti ministra zahraničí Jana Masaryka vyskytly se i zde pochybnosti o sebevražděném Klecandově úmyslu. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV) zahájil v roce 1995 prošetřování, které se zaměřilo na prověření postihu jeho rodiny po únoru 1948.

Následující text seznamuje čtenáře se životem a dílem generála Klecandy. Klademe-li si totiž dnes různé otázky týkající se jeho smrti (nešťastná náhoda, sebevražda, vražda), pak při jejich zodpovězení musíme nutně vyjít z Klecandových životních osudů a jeho vojenské a diplomatické kariéry.

Voják a diplomat

Vojtěch Vladimír Klecanda¹ se narodil 15. listopadu 1888 v Praze. V letech 1900–1904 absolvoval čtyři třídy reálky a v následujících čtyřech letech Československou obchodní akademii. V září 1908 nastoupil základní vojenskou službu. Po jejím skončení a po zkušenostech z práce v několika soukromých firmách odešel Klecanda v roce 1910 jako zaměstnanec firmy Laurin a Klement do Ruska. V roce 1914 se stal ředitelem pobočky této firmy v Charkově.

Po vypuknutí 1. světové války v červenci 1914 vstoupil jako dobrovolník do České družiny v Rusku (jako občanovi nepřátelského státu mu totiž hrozila deportace na Sibiř) a brzy se stal v hodnosti podporučíka velitelem čety 2. roty České družiny (plnila zejména průzkumné úkoly). Právě jeho oddíl byl spojen s přechodem 28. pražského pluku do ruského zajetí v dubnu 1915. V polovině

¹ Životopisné údaje byly čerpány z Vojenského ústředního archivu (dále VÚA), f. Kvalifikační listiny důstojníků v záloze. Kvalifikační listina Vojtěcha Klecandy. Dále z knihy Jiřího Fidle-
ra: Generálové legionáři. Books, Brno 1999, s. 138–152, a ze spisu ÚDV-424/VvK-95. Připomínám také pomoc Tomáše Lemfelda a Norberta Jana Klecandy.

srpna 1915 nastoupil do štábu ruského Jihozápadního frontu v Berdičevu, byl povýšen do hodnosti poručíka a díky znalostem cizích jazyků zařazen do zpravodajského oddělení jako tlumočnick. V roce 1916 doporučoval Klecanda generálu Brusilovovi další formování čs. legií. Brusilov pak tlumočil stejné (tj. souhlasné) stanovisko hlavnímu velení ruské armády. O rok později se Klecanda nešťastně zapletl do akce generála Kornilova (snažil se dojednat odblokování čs. roty držené v kasárnách revolučními vojáky – došlo však ke střelbě), byl zatčen, uvězněn a po zásahu čs. úřadů internován v klášteře v Bychově (hrozil mu totiž revoluční soud). Svobodu mu přinesl listopadový bolševický převrat. Klecanda odjel do Kyjeva s jasným cílem: vrátit se k čs. legiím. Pověst kontrarevolucionáře a zpátečníka ho ale doprovázela i tam a také mu zůstala. K legiím proto mohl nastoupit až po dobytí Vladivostoku v červnu 1918. V září téhož roku byl ustanoven generálním ubytovatelem Čs. armádního sboru v Rusku a tuto funkci vykonával jako podplukovník až do svého návratu do již existující Československé republiky v únoru 1920.

V ČSR se zapojil do konce roku 1920 do práce hlavního štábu československé armády v Praze jako II. zástupce náčelníka (náčelníkem hlavního štábu byl až do roku 1926 francouzský generál). V letech 1920–1922 pobýval v Paříži, kde studoval (ostatně jako většina legionářských důstojníků) vysokou válečnou školu École supérieure de guerre. Po návratu z Francie byl plukovník Klecanda jmenován velitelem 1. pěší brigády v Praze.

V roce 1924 se ujal místa generálního sekretáře Meziministerského pracovního sboru pro věci národní obrany. Po odchodu francouzské vojenské mise se ucházel o funkci 1. zástupce náčelníka hlavního štábu, ale svými neskrývanými ambicemi a zákulisním jednáním si znepřátelil tehdejší špičky čs. armády a ocitnul se v izolaci. Řešení mu nabídl ministr zahraničí Edvard Beneš. V květnu 1925 se Klecanda znovu objevil v Paříži – tentokrát ve funkci vojenského ataše ČSR (působil zde do 28. února 1929). V tomto období rovněž zastupoval Prahu na přípravné odzbrojovací konferenci v Ženevě a jako vojenský odborník na jednáních Společnosti národů. Pozoroval úpadek francouzské armády a na tento fakt upozornil Beneše. Varoval ho také před úmysly Německa napadnout v blízké budoucnosti ČSR (setkal se s německými generály na olympijských hrách v St. Moritz v únoru 1928).

V roce 1926 sledoval (i přes jisté procedurální problémy) francouzské válečné operace v Maroku. V letech 1924–1928 se rovněž z pověření čs. vlády zajímal o obrannou strategii švýcarské konfederace. V roce 1929 podnikl služební cestu po státech Malé dohody (tj. Rumunsku a Jugoslávii), Turecku a Řecku.

Od února 1929 působil v Plzni jako velitel 2. pěší divize. Dne 13. listopadu 1930 byl povýšen do hodnosti divizního generála. V září následujícího roku se ujal velení 1. pěší divize v Praze. Od března 1934 strávil následujících osm

měsíců v Kolumbii v roli vojenského poradce ve sporu se sousedním Peru (opět na doporučení Beneše). V listopadu 1934 se stal velitelem 8. divize v Hranicích. Krátce se pak v roce 1935 vrátil do budovy generálního štábu.

V roce 1932 začal znovu přednášet na ČVUT válečnou vědu (působil zde již v letech 1923–1925). Při vši své aktivitě stačil ještě psát historické a vojensko-taktické úvahy do Důstojnických listů, Národního osvobození, Nové doby a do sokolských časopisů. Vedle toho se představil jako autor knih „Bitva u Zborova“, „Má činnost v Kolumbii“, „Marocké vzpomínky“, „Operace československého vojska na Rusi v letech 1917–1920“, „Slovenský Zborov“, „Účelná armáda“, „Synové dobyvatelů“, „Kořeny doby“ a napsal také paměti. Během své vojenské služby obdržel zhruba 20 vyznamenání, většinou zahraniční. Od roku 1922 byl členem zednářské lóže „Jan Amos Komenský“. Od roku 1930 byl místostarostou Svazu junáků-skautů.

Generál Klecanda byl svými nadřízenými hodnocen jako člověk nesmírně ambiciózní, ctižádostivý, vznětlivý, bez smyslu pro povinnost, který pod tlakem ztrácel potřebný klid. Z toho vycházelo doporučení, aby Klecanda nevykonával vyšší funkce. Byla mu vytýkána i snaha hledat oporu v politických kruzích. Na druhé straně byl Klecanda člověk velmi inteligentní, iniciativní a výborně jazykově vybavený. Pravidelně publikoval, přednášel a dokázal se jako zkušený diplomat bez větších problémů pohybovat ve „společnosti“.² Nakolik lze tato hodnocení považovat za objektivní, je věc diskuse.

Např. náčelník Hlavního štábu československé branné moci armádní generál Ludvík Krejčí hodnotil v roce 1934 Klecandu takto: „*Je chorobně ctižádostivý, má nepřirozeně přepjaté a neoprávněné domnění o svých schopnostech. Zcela postrádá autokritiky. Všeobecně je o něm známo, že zakládá svoji kariéru na stycích společenských, osobní propagandě tiskem [...]. Je těkavý, roztržitý, nestálý, nejasný, nedůsledný v myšlení a rozkazování, což vylučuje, by mu ve válce byly svěřeny životy našich vojáků. U vědomí své zodpovědnosti vidím se mocna prohlásiti div.[izního] gen.[erála] VI. Klecandu za nevyhovujícího velitele divi-ze.*“³ O rok později navrhoval gen. Krejčí, který byl náročný na sebe i na své spolupracovníky, přeložit Klecandu do výslužby (podle jeho názoru se stále zhoršovala Klecandova kvalifikace pro výkon příslušné funkce). Ochranný štít nad svým bývalým spolupracovníkem však držel ministr zahraničí Beneš, a tak musel Krejčí návrh na předčasné penzionování Klecandy stáhnout. Klecanda byl na Benešův zásah jmenován vojenským atašé ČSR v Římě. Vzájemnou animozitu mezi oběma generály se nicméně vyřešit nepodařilo.

² Viz Křesťan, Jiří – Marvalová, Dana: Z dopisů V. V. Klecandy a A. Klecandové J. Schieszlovi. In: Historie a vojenství 1/1997, s. 159–172.

³ VÚA, f. Kvalifikační listiny důstojníků v záloze. Kvalifikační listina Vojtěcha Klecandy.

Generál Klecanda v Římě postupně registroval příklon Itálie k politice Německa (o tom také několikrát informoval ve svých depeších Prahu). Po Mnichovu 1938 kontaktoval Američany, Angličany a Rusy s dotazem, zda by do svých služeb přijali československé důstojníky, zejména dělostřelce a letce, ale všude byl odmítnut. Vrátil se tedy do Prahy.

Po počátku okupace Československa odešel do výslužby. Necelý rok pracoval ve službách Anglo-Pragobanky a poté se stal ředitelem firmy INTEX, zabývající se exportem skla a dovozem kartáčů a slámy (pracoval zde až do roku 1945). V této firmě zaměstnával hlavně bývalé legionáře (např. gen. Mejstříka a Untermüllera). Z 22 zaměstnanců firmy se do konfliktu s okupační mocí dostalo celkem 13 osob. Klecanda své postoje nezměnil a Hitlerův režim stále kritizoval. Stykům s Němci se důsledně vyhýbal. Naskytl-li se však možnost pomoci někomu z Čechů, udělal pro to vždy maximum. Nesetkal se nikdy ani s členy protektorátní vlády. Vše, co by Němci mohli zneužít ve vlastní propagandě, ze zásady odmítl. Například ředitel Orbisu Friedrich Rudl se doslechl, že Klecanda vypracoval studii otevřeně kritizující Benešovu zahraniční politiku, a nabídl mu její zveřejnění – Klecanda však odmítl. Obdobně se zachoval i v roce 1943 ohledně nabídky německého rozhlasu, aby pro něj v souvislosti s pátým výročím „Mnichova“ analyzoval situaci v září 1938. Klecandu po celou dobu války sledovalo gestapo – také proto nepřijal nabídku revolučního národního výboru (tlumočenou spisovatelem Vladimírem Sísem), aby se postavil do čela branných sil odboje. Klecanda nicméně přislíbil konzultace.

Osudná mise

Dne 24. dubna 1945 se dostavili do kanceláře firmy INTEX dva muži a chtěli znát Klecandův názor na celkovou situaci a speciálně na K. H. Franka. Týž den večer pak byl odvezen přímo k Frankovi do Černínského paláce. Frank mu v soukromém rozhovoru oznámil, že požádal protektorátní vládu, aby se pokusila zahájit jednání s Američany a předložila jim návrh na zastavení boje (což neznamenal, že by Němci neměli bojeschopné síly, ale Frank se domníval, že Američané a Angličané by nedopustili bolševizaci Evropy). Celou záležitost již konzultoval s maršálem Kesselringem a ten souhlasil. Klecandu v této souvislosti požádal o spolupráci. Frank mu následně přečetl body, které navrhl jako základ jednání s Američany. Na Klecandovu připomínku, že západní Spojenci budou reagovat pouze v případě, jestliže obsahem bude bezpodmínečná kapitulace, Frank odpověděl, že si tedy již žádné předběžné podmínky neklade. Klecanda pak se svou účastí na těchto jednáních souhlasil.

Frank poté hovořil s ministry protektorátní vlády odděleně a na závěr určil složení delegace (nazval ji „gemischte tschechische Delegation“): předseda –

Richard Bienert, členové – Adolf Hrubý, Jaroslav Kratochvíl, Adolf Vamberšký, gen. Klecanda a dva Němci – předseda protektorátního Svazu průmyslníků dr. Adolf a profesor státního práva na německé univerzitě v Praze dr. Hermann Raschhofer. K. H. Frank jim zopakoval, že budou jednat prostřednictvím maršála Kesselringa s vysoce postavenými osobami západních velmocí o zastavení bojů a později o podmínkách vstupu jejich vojsk na území protektorátu. Klecanda si vybral proto, že měl výbornou pověst v zahraničí, byl dekorován nejen čs. řády a ovládal cizí jazyky (uměl dokonale francouzsky, anglicky, rusky, německy, dobře mluvil též španělsky a italsky). Dne 25. dubna 1945 delegace odletěla ke Kesselringovi do sídla jeho štábu v Motzenhofenu, severozápadně od Aibachu (nedaleko Mnichova).

Maršál Albert Kesselring ale neměl o akci nejmenší tušení, tím spíše nebyl kontaktován nikdo ze Spojenců. Když se Kesselring informoval o cíli a možnostech jednání, oznámil delegaci, že se zatím nemůže s Američany spojit, a navrhnul dvě eventuality dalšího postupu:

1. S nabídkou jednání pošlou přes frontu jednoho zajatého amerického důstojníka.
2. Jednání bude vedeno přes milánského arcibiskupa.

Klecanda byl spolu s Raschhoferem určen, aby jednal s arcibiskupem, protože v předválečné době pracoval v Římě. Odjel tedy autem směr Miláno, ale jeho cestování skončilo již na švýcarských hranicích, kde ho celníci odmítli vpustit do země. Klecanda byl zoufalý – věřil v reálnou možnost přispět k ukončení bojů. Dojel do Salcburku a 1. května 1945 se vrátil do Prahy.

Ještě týž den oznámil Frankovi výsledky mise. Frank mu řekl, že již jedná se Spojenci přes Švédsko. O motivaci své účasti na tomto pochybném podniku Klecanda později uvedl, že chtěl ušetřit krev lidí, kteří denně umírali, a to v době, kdy vůle Německa pokračovat ve válce byla ochromena. V českém rozhlasovém vysílání BBC byl mezitím Klecanda zástupci exilové čs. vlády v Londýně nazván pro svou účast v delegaci českým Quislingem⁴. Klecanda proto vyzval Síse, aby Londýnu vysvětlil skutečnou podstatu jeho členství ve Frankově delegaci. Dne 6. května 1945, když se hlásil do služby ve štábu generála Kutlvašra, byl zatčen. Ve vězení strávil dlouhých 15 měsíců.

Dne 31. října 1946 navrhl ministr národní obrany armádní generál Ludvík Svoboda zavedení kárného řízení proti diviznímu generálu Klecandovi před

⁴ Vidkun Quisling (1887–1945), norský fašistický politik, který napomáhal okupaci Norska, 1942–1945 byl předsedou kolaborantské vlády. 1945 byl odsouzen a popraven; dodnes je symbolem kolaborantství s nacisty.

kárným výborem MNO.⁵ Podle Svobodova výnosu se měl Klecanda za okupace dopustit těchto čtyř prohřešků:

1. Stykal se s Němcem Josefem Dietzem a s aktivistickými Čechy (kolaboranty) doc. Josefem Klimentem a redaktorem Antonínem Kožíškem.
2. Jako spolumajitel firmy INTEX udržoval kontakty s příslušníkem gestapa Bruno Zappem a jeho manželkou Hedou.
3. Byl členem delegace vytvořené K. H. Frankem pro jednání se západními spojenci, která 25. dubna 1945 odletěla do štábu maršála Kesselringa.
4. Dne 1. května 1945 se znovu setkal s Frankem, aby ho informoval o výsledku této cesty.

Později byl obviněn i z přátelských styků s Němci. Řízení proti němu před kárným výborem bylo 21. května 1947 kvůli úmrtí jmenovaného zastaveno.⁶

Po válce stanul Klecanda před Národním soudem v Praze (právě pro svou angažovanost ve Frankově delegaci). Čelil zde obvinění z podpory nacistického hnutí, čímž měl spáchat zločin proti státu podle § 3 odst. 1 zák. z 24. ledna 1946 ve znění vyhlášky min. vnitra č. 23/1946 Sb. Přelíčení se konalo ve dnech 1.–2. srpna 1946. Klecanda zde mj. prohlásil: „*Pan státní zástupce mi připisuje zlý úmysl. Mým úmyslem bylo: hlásit Spojencům novou situaci, zkrátit krveprolití. Letěl jsem bez jakýchkoliv závazků vůči Němcům, v zájmu svého národa, v zájmu Spojenců... Kdybych měl rozhodovat dnes, po všem, co jsem zažil, ve stejné tragické situaci pro svůj národ, kdyby, nedej Bože, byla vlast ohrožena a já měl možnost pokusit se o ukončení války, letěl bych zas!*“⁷

Ve svých výpovědích před soudem potvrdily Klecandovy přednosti i další osoby (mj. jeho napojení na domácí a zahraniční odboj). Jediná žena svědčící proti němu (členka KSČ) odvolala svoji původní výpověď s tím, že také ona poznala gen. Klecandu jako charakterního a dobrého Čecha – vlastence. „*Z celého jednání vysvítalo, že je Klecanda nevinný, ba dokonce, že se velmi zasloužil jako dobrý Čech a vlastenec,*“⁸ zapsal si později Josef Chmela, přisedící v Klecandově procesu. Soud Klecandu obvinění zprostil.⁹

⁵ VÚA, f. Odvolací a kárný výbor Ministerstva národní obrany. Rozkaz k zavedení řízení před kárným výborem. Praha 31. 10. 1946, čj. 15457-dův.-IV/2. odděl.[ení] 1946.

⁶ VÚA, f. Odvolací a kárný výbor Ministerstva národní obrany. Usnesení. Datováno v Praze 21. 5. 1947, čj. Km 16/46.

⁷ Viz Fidler, J.: c. d., s. 138.

⁸ Národní archiv (dále NA), f. ÚV KSČ, Generální sekretariát 1945–1951, sv. 211, a. j. 1315.

⁹ Archiv ministerstva vnitra (dále AMV), f. 305 (Ústředna StB po roce 1945), k. 184, i. j. 4. Opis rozsudku Národního soudu v Praze (sp. zn. TNs 12/46). Datován v Praze 2. 8. 1946.

Procesu s gen. Klecandou pozornost věnoval samozřejmě tisk. Např. Rudé právo (dále RP) v předvečer zahájení procesu, 25. července 1946, připomínalo: „Museli jsme se vypořádat s háčovštinou a celou tou protektorátní špínou, chceme-li bez studu pohlédnout do očí svým dětem a celému světu. Nesoudíme sami. Soudíme také za naše veliké mrtvé. Ve jménu národa a dějin.“¹⁰

Dne 31. července 1946 RP upozorňovalo na zahájení jednání soudu takto: „Generál Klecanda patřil mezi ty české zrádce, kteří [...] Frankovu pokusu přisluhovali.“¹¹ V den zahájení soudního jednání, 1. srpna 1946, informovalo RP o ukončení procesu s ministry protektorátní vlády (Adolf Hrubý – doživotí, Jaroslav Krejčí – 25 let o. s., Jindřich Kamenický – 5 let o. s., Richard Bienert – 3 roky o. s., Josef Kalfus – osvobozen) a komentovalo rozsudek jako slabý, zarážející a neuvěřitelný.¹² Ve dnech 2. a 3. srpna 1946 byly na stránkách RP zveřejněny informace o průběhu a rozhodnutí soudu v Klecandově procesu.¹³

Sebevražda?

Útoky tisku na osobu gen. Klecandy pokračovaly v masivní míře i po osvobozujícím rozsudku Národního soudu. Jeho jméno se stalo součástí kampaně za tvrdší trest pro ministry protektorátní vlády. Noviny denně informovaly – a platilo to zejména pro RP – o rozhořčení lidí a v komentářích útočily na rozsudky. Zpochybňovala se nezávislost soudů, hledala se možnost obnovy líčení. Ke sporům o nezávislost justice a výši trestů ovšem došlo i mezi jednotlivými ministry Gottwaldovy vlády; nezávislost soudu a právoplatnost rozsudku obhajovali ministři Drtina, Stránský, Procházka – kritikou soudu a jeho rozhodnutí nešetřili ministři Nejedlý, Kopecký a Dolanský. Dne 6. srpna 1946 vydala vláda prohlášení, v němž opatrně naznačila právoplatnost rozsudku, na druhé straně ovšem vyslovila pochopení pro protesty veřejnosti. Komunistický tisk pokračoval v nastolené tvrdé linii a útočil jmenovitě na právě odsouzené osoby. Tento nátlak byl soustavný a neumožňoval jmenovaným jakoukoliv možnost veřejné prezentace a obhajoby (Gottwald je označil za Hitlerovy ministry). Asi padesát tisíc lidí přišlo 23. srpna 1946 na Staroměstské náměstí na demonstraci, kterou svolala Česká národní rada. V její předvečer vystoupil v rozhlasu ministr spravedlnosti Drtina a pohrozil demisí, jestliže budou pokračovat snahy účelově změnit rozsudek Národního soudu (ve smyslu retroaktivity

¹⁰ Zahraniční voják o soudu s protektorátními zrádci. In: Rudé právo, 25. 7. 1946, s. 2.

¹¹ Přelíčení s gen. Klecandou ve čtvrtek. In: Rudé právo, 31. 7. 1946, s. 2.

¹² Mírné tresty zrádcům českých dějin (podtitul: Zarážející rozsudek Národního soudu). In: Rudé právo, 1. 8. 1946, s. 1.

¹³ Zahájení procesu s bývalým generálem Klecandou. In: Rudé právo, 2. 8. 1946, s. 2. Osvobozující rozsudek Národního soudu. In: Rudé právo, 3. 8. 1946, s. 3.

práva¹⁴). Novela retribučních dekretů připravená meziministerskou komisí a umožňující obnovu trestního řízení byla schválena Národním shromážděním 18. prosince 1946.

Ještě v průběhu Klecandova procesu zveřejnilo RP dne 2. srpna 1946 text Zdeňka Nejedlého, který zlověstně hřímal a hrozil do budoucnosti: „*Proto také náš lid nikdy nepřipouštěl a nepřipustí žádné paktování s nepřítelem ani pod záminkou, že tím slouží národu. To by bylo otvíralo dokořán cestu oportunistu a takovému porušování národní morálky, jež by ohrožovala existenci národa hůře nežli otevřená zrada. [...] Jest přímo krvavou urážkou samé morálky národa hledat a nalézt pro zrádce jakoukoliv omluvu. [...] Stojíme před soudem dějin, jak jsme dávno nestáli, a běda tomu, kdo bude nalezen lehkým. To nebudou jen ti, kteří páchají zradu, ale i ti, kteří ji omlouvají a pardonují. Ano, ti na prvním místě.*“¹⁵

Dne 6. srpna 1946 následoval již adresnější útok – opět RP, nepodepsaný text „Po stopě zlého činu“: „*Kalfus byl osvobozen, Klecanda osvobozen, Kamennický dostal pět let, Bienert tři roky. [...] Kterémupak zrádci by nad tím srdce neplesalo? Já vám řeknu, byl ten Moravec kus blázna, že se střelil. S tím omýváním mouřenínů jako by se pytel roztrhl.*“¹⁶

Dne 14. srpna 1946 vyšel v RP komentář Gusty Fučíkové nazvaný „Lidé, bděte!“, který přesně vysvětloval stanovisko KSČ: „*My komunisté jsme se nezměnili. Pro nás hroby padlých hrdinů nezarostly travou a jejich odkaz není zapomenut. Komunisté vědí, kdo byl příčinou záhuby naší republiky, a vidí i nadále prameny, z nichž prýští ohrožení naší samostatnosti. Komunisté mohou odpouštět osobnímu nepříteli, ale nemohou a nesmějí odpouštět zrádcům, nepřátelům celého národa, kteří za osobní výhody prodali národ do otroctví a otrokářům ještě sloužili.*“¹⁷

Gen. Klecanda byl podroben soustavnému tlaku ze strany médií bez možnosti reagovat na rozjetou kampaň. Pokud by došlo ke zpochybnění rozsudku nad ministry protektorátní vlády a k revizi procesu, nenásledoval by potom jeho případ a tvrdší trest? Ačkoliv výrok soudu zněl: nevinný, tisk ho dále skandalizoval a představoval ho jako přísluhovače okupantů a zrádce národa.

Svou roli ve smrti gen. Klecandy hrála jistě jeho obava před všemocným 5. oddělením Hlavního štábu čs. armády MNO v čele s Bedřichem Reicinem.

¹⁴ Retroaktivita je zpětná účinnost právní normy, dnes nepřipustná. V čs. právu byla využita např. právě v roce 1945 při retribuici.

¹⁵ Nejedlý, Zdeněk: Ve jménu čestného národa. In: Rudé právo, 2. 8. 1946, s. 1.

¹⁶ Po stopě zlého činu. In: Rudé právo, 6. 8. 1946, s. 2.

¹⁷ Fučíková, Gusta: Lidé, bděte! In: Rudé právo, 14. 8. 1946, s. 1.

Byl to právě Reicin, jenž od svého nástupu do funkce přednosta 5. oddělení v roce 1945 pracoval v armádě v zájmu KSČ. K úkolům, které mělo 5. oddělení po válce plnit, patřilo mj. vyšetřování kolaborantů a zrádců. Tak se do zorného pole „Reicinova oddělení“ mohl dostat i Klecanda. On sám byl přesvědčen, že ho 5. oddělení sledovalo i po srpnu 1946 (tajemné černé auto).¹⁸

Místní velitelství SNB hlásilo dne 22. dubna 1947 v 7.40: „Dnes 22. 4. 1947 o 6.30 hod. vyskočil z 5. poschodí č. p. 177 v Praze IV, Loretánská ul., z okna generál Klecanda. Mrtvola nachází se v ulici uprostřed dráhy. Ulice je uzavřena pro veškerou dopravu.“¹⁹

V další anonci téže zprávy se uvádělo: „Spadl do jízdní dráhy ulice V Úvoze a byl na místě mrtev. Příčina sebevraždy není zatím známa, neboť gen. Klecanda byl včerejšího dne v nejlepší náladě a trestní řízení, které svého času proti němu bylo vedeno u Národního soudu, skončilo zastavením a jeho osvobozením. Věc je předmětem šetření úřadů NB a vojenských.“²⁰

Vyšetřování v roce 1947 se zaměřilo na tři možné varianty Klecandovy smrti. ÚDV pak po roce 1995 prověřoval okolnosti smrti v souvislosti s možným nátlakem na jeho rodinu po únoru 1948 (vzhledem k působnosti ÚDV od 25. února 1948 do 29. prosince 1989).

1. Sebevražda

Jak již bylo výše uvedeno, ocitl se gen. Klecanda pod silným veřejným tlakem ze strany tisku v souvislosti s osvobozujícím rozsudkem Národního soudu. Byl rovněž přesvědčen, že ho sledovali lidé z „Reicinova oddělení“. Tento tlak mohl skončit dobrovolným rozhodnutím o ukončení svého života.

ÚDV se snažil zjistit události, které se staly osudného rána 22. dubna 1947 v Klecandově bytě. Jeden z pamětníků této události byl přítomen rozhovoru vdovy Anny Klecandové a své matky (obě byly přítelkyně). Tento muž vyprávěl v květnu 1998, jak jim paní Klecandová líčila ráno 22. dubna: „Ráno vstal a šel se oholit do koupelny. Po chvíli za ním Klecandová přišla a tázala se ho, co mu má připravit k snídani. Klecanda se holil a měl na kličce od otevřeného okna zavěšené zrcátko. Odvětil, že chce čaj. Odešla tedy z místnosti připravit čaj. Když čaj připravila, vrátila se do koupelny Klecandu upozornit, že snídaně je hotova. Klecanda ale nebyl po celém bytě k nalezení. Vyklonila se tedy z okna a vidí dole v ulici chumel lidí. Klecanda tam již ležel mrtev. Když se

¹⁸ ÚDV-424/VvK-95, Úřední záznam. Datováno v Praze 12. 5. 1998. Odvolává se na svědectví Anny Klecandové.

¹⁹ AMV, sign. 305-184-4/1. Fonogram o úmrtí gen. Klecandy.

²⁰ AMV, sign. 305-184-4/9.

holil, v ulici Na Úvoze mělo stát auto OBZ. Klecanda měl auto při holení spatřit, ztratit nervy a vyskočit z okna. Tak takhle to říkala pi Klecandová moji mamince.“²¹ Tento svědek se tedy klonil k názoru, že generál Klecanda spáchal demonstrativní sebevraždu.

2. Vražda

Jiná svědkyně uvedla v červenci 1998 ÚDV do protokolu²², že Klecanda pečoval v dubnu 1947 o manželku, která byla právě po operaci žlučníku. Ráno 22. dubna se jako každý jiný den vzdálil do koupelny. Paní Klecandová si později nebyla jistá, zda se někdo v tento okamžik v bytě nevyskytoval. Z pohledu svědkyně se jednalo o vraždu komunistům nepohodlného člověka.

O Klecandově násilné smrti byli přesvědčeni rovněž jeho dosud žijící příbuzní. Upozorňovali přitom na skutečnost, že vyskočit z okna v koupelně by bylo fyzicky namáhavé bez přítomnosti jiných, neznámých osob. Podnět, který ÚDV prošetřoval po roce 1995, vycházel právě z tohoto tvrzení.

Z rozporuplných svědectví nemohl ani Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu dojít k jednoznačnému závěru – na základě shromážděných archivních materiálů se nepodařilo potvrdit teorie o jeho násilné smrti.

3. Nešťastná náhoda

Smrti generála Klecandy samozřejmě věnoval pozornost tehdejší tisk. Svobodné Slovo konstatovalo již 23. dubna 1947, že se stal obětí neštěstí. Po osvobozujícím rozsudku Národního soudu začali manželé Klecandovi nový život. Sám generál byl v dobré kondici i náladě, nic nenasvědčovalo tomu, že by pomýšlel na sebevraždu. Svobodné Slovo popsalo události osudného rána následovně: „Klecandův byt má nízko položená okna. V místnosti, kde se generál holil, je pod oknem leštěná skříňka se šikmým povrchem. Vojenská komise, která zjišťovala příčinu generálovy smrti, nabyla přesvědčení, že generál Klecanda dnes ráno, v nádherném slunečním dnu, se u okna obdivoval pohledu na Prahu a petrínské sady, přitom se naklonil, koleno se mu smeklo po leštěné skřínce a vypadl. Pádem z výše čtvrtého poschodí se zabil. Tomuto výkladu generálovy smrti odpovídá i to, že neměl příčin k sebevraždě a že kdyby ji chtěl spáchat, jistě by hledal vojenskou smrt: zastřelením.“²³ Také Mladá fronta se

²¹ ÚDV-424/VvK-95, Úřední záznam. Datováno v Praze 12. 5. 1998.

²² ÚDV-424/VvK-95, Úřední záznam. Datováno v Praze 22. 7. 1998.

²³ Generál Klecanda obětí neštěstí (podtitul: Vojenská komise zjistila, že smrt zavinila nešťastná náhoda). In: Svobodné Slovo, 23. 4. 1947, s. 2.

téhož dne klonila k teorii nešťastné náhody.²⁴ Poukázala na to, že Klecanda měl na den své smrti domluvenu ještě schůzku a že ani nezanechal žádný dopis na rozloučenou. Okno, z něhož Klecanda vypadl, se podle Mladé fronty otevíralo těžce, a proto se generál postavil na stoličku pod ním. Náhlé, nečekané otevření okna pak znamenalo pád do hloubky čtyř pater. Lidová demokracie označila Klecandovu smrt za „nenadálou“ – příčinou nebyla sebevražda, ale nešťastná náhoda.²⁵

ÚDV se snažil získat výsledky, k nimž dospěla komise vyšetřující smrt generála Klecandy v roce 1947 (dobový tisk se odvolával na její ustavení). V uskutečněném průzkumu v českých archívech se však nepodařilo k činnosti této komise dohledat konkrétní spisový materiál.

Pitevní protokol vypracoval 24. dubna 1947 prof. František Hájek z Ústavu pro soudní lékařství Univerzity Karlovy v Praze. Hájek dospěl k závěru, že „*generál Vladimír Klecanda zemřel roztržitěním hlavy při mnohonásobném poranění útrobu dutiny hrudní*“.²⁶ Závěr pitvy tedy výslovně nepotvrdil Klecandovu sebevraždu, ale zároveň nevyločil ani cizí zavinění jeho smrti. Gen. Klecanda zemřel na následky pádu z výšky. Obřad se konal v pravoslavném kostele sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici. Generál Klecanda byl pohřben dne 26. dubna 1947 do rodinné hrobky v Přepěřích (okres Turnov).

Komunistická strana se nicméně již od května 1945 systematicky připravovala na převzetí moci ve státě. V tomto ohledu „pracovala“ KSČ nejen v resortu MV (ministr – komunistka Václav Nosek), ale i na MNO (ministr – „nestraníček“ generál Ludvík Svoboda). V dubnu 1947 zklamaný generál Klecanda zřejmě podlehl mediální skandalizaci v kombinaci s přesvědčením, že je sledován 5. oddělením hlavního štábu čs. branné moci. Nelze vyloučit, že tento tlak na jeho osobu iniciovala a koordinovala KSČ.

²⁴ Sebevražda či nehoda generála Klecandy? (podtitul: Zpráva o sebevraždě zdá se být nesprávnou). In: Mladá fronta, 23. 4. 1947.

²⁵ Nenadálá smrt býv. gen. Klecandy. In: Lidová demokracie, 23. 4. 1947, s. 2.

²⁶ Ústav pro soudní lékařství Univerzity Karlovy v Praze. Protokol pitevní – Klecanda Vladimír. Datováno v Praze 24. 4. 1947, čj. 475, pitvajícím – prof. Hájek.

Zásah jednotek SNB proti studentům 25. 2. 1948

Šárka Rokosová

25. únor 1948 vešel do českých dějin jako „den vítězství“ KSČ (Komunistická strana Československa) nad demokratickými politickými stranami – Československou stranou národně sociální, Československou stranou lidovou, slovenskou Demokratickou stranou a demokratickým křídlem Československé sociální demokracie. Snad každý si vybaví mnohokrát zveřejňované fotografie a dokumenty z právě toho dne konané komunistické demonstrace na Václavském náměstí, kde tisíce příznivců komunistů a příslušníci Lidových milicí s ostrými náboji ve zbraních s napětím očekávali rozhodnutí prezidenta Beneše – připraveni oslavovat, nebo zasáhnout silou. Ve stejné době se v Praze konala ještě jedna demonstrace – studentská, na podporu demokratického řešení vládní krize. Jeden z mála organizovaných aktů odporu proti komunistickému záměru uchvátit moc v dosud demokratickém československém státě. Jednotky Sboru národní bezpečnosti (SNB) se proto pečlivě připravily.

Tato druhá demonstrace nebyla prvním studentským výrazem podpory Benešovi a ústavnímu, demokratickému řešení únorových událostí. Již o dva dny dříve, 23. února, uspořádali mladí stoupenci národních socialistů pochod noční Prahou na Hrad za prezidentem republiky.¹ Proti tomuto prvnímu průvodu jednotky SNB nezasáhly. Důvodem nebyl jen fakt, že na něj nebyly připraveny (byl zorganizován neočekávaně). Nezakročily spíše proto, že „*prezident republiky pozoroval shromážděné studenty na Hradčanském náměstí z okna, nebyli rozptýleni.*“²

Studenti (převážně funkcionáři studentských politických organizací – Svazu vysokoškolského studentstva – SVS – a Klubu akademiků národních socialistů a lidovců) povzbuzeni ohlasem prvního pochodu, ale zároveň zaskočení zprávami, že byly v noci z 23. na 24. 2. vydány zatykače na jejich kolegy, vůdce studentských spolků³, začali druhý den organizovat akci obdobnou. Již během dne se po

¹ Tomuto pochodu se podrobně věnuje v přednášce Studentský průvod na Hrad v únoru 1948 jeho organizátor Josef Lesák. Lesák, J.: Studentský průvod na Hrad v únoru 1948, Přednášky Společnosti E. Beneše, Společnost E. Beneše, Praha 1995.

² Archiv ministerstva vnitra (dále AMV), f. 305 (Ústředna StB po r. 1945)-366-1, Situační zpráva, č. 1. 4.

³ Šlo o předsedu SVS E. Ransdorfa (toho se podařilo včas varovat, takže se stačil ukrýt a později emigroval), předsedu Spolku komerčního inženýrství V. Ptáka a předsedu Spolku mediků F. Uhla.

Praze objevily letáky zvoucí studenty vysokých i středních škol na 25. 2. 1948 v 15 h do prostor VUT na Karlovo náměstí. Odtud měl vyjít průvod na Hrad za prezidentem Benešem. Mezi studenty ale informace o chystaném pochodu pronikly spíše ústním podáním a oznámeními na vývěškách jednotlivých fakult.

O připravované demonstraci byl však 25. února informován také přednosta ústředny Státní bezpečnosti (Ú StB) dr. Jan Hora.⁴ Oznámení shledal natolik závažným, že okamžitě zahájil přípravu protiopatření. Řízení celé akce se sám ujal, ke spolupráci navíc povolal přednostu oddělení Státní bezpečnosti (O StB) Praha dr. Václava Staňka, přednostu úřadu Národní bezpečnosti (NB) mjr. Karla Marka, místního velitele SNB plk. Antonína Tocháčka, pplk. Antonína Jahelku, mjr. Bohuslava Šedivého a inspektora Gustava Vávru. Každý z nich byl pověřen určitým úkolem. Plk. Tocháček a insp. Vávra měli zajistit situaci na Karlově náměstí. V Nerudově ulici, v níž se očekával největší nápor demonstrantů, se kontroly ujali Hora a velitel asistenčního oddílu kpt. Josef Dočekal, pod jehož velení spadali kpt. Bedřich Zdráhal a insp. Havlík. Do okolí Hradu byly nasazeny útvary BIVOJ (posílený o příslušníky z útvaru SNB BOŽANOV) a PROKOP a do centra Prahy, na tehdejší Havlíčkově náměstí a do Rytířské ulice, útvary ROMAN a EDA.⁵ Případně posily zajišťoval pplk. Jahelka.

Dne 25. února se na Karlově náměstí kolem 14 h začaly srocovat hloučky studentů. Zároveň tam ovšem byly přítomny pořádkové jednotky SNB, které situaci pečlivě monitorovaly. V zápise pro ministerstvo vnitra stojí: „14.30 Karlovo náměstí. Tvoří se hloučky studentů. Náměstí velmi dobře obsazeno uniformou. [...] 14.45 Podle hlášení z Karlova náměstí přibývá hlouček. Uniformovaná stráž dosud nezasáhla. Hlášeno dr. Horovi a současně poslán k plk. Tocháčkově mjr. Šedivý, aby ho upozornil, že je třeba, aby uniforma učinila nějaká opatření. 15 hod. Podle hlášení od techniky Praha 1, Husova ulice, shromáždil se v 15 hod. hlouček asi 50 studentů, kteří odcházejí směrem ke Karlovu náměstí. Zařizeno, aby byli zastaveni.“⁶

⁴ AMV, f. 305-365-1, Záznam pro dr. Horu.

⁵ Útvary PROKOP, BIVOJ, EDA a ROMAN byly součástí Útvaru SNB 9600. Útvar 9600 vznikl 23. 7. 1946 jako pohraniční útvar. Kromě pohraničních jednotek k němu však náležela i pohotovostní jednotka „Miloš“, jejíž součástí byly mimo jiné i výše jmenované útvary. (Kromě nich dále například útvar „Osika“, jehož úkolem bylo od 1. 9. 1948 chránit ústavní a stranické činitele, nebo útvar 1960 „Jáchymov“, od 1. 2. 1949 do 1. 10. 1954 určený ke střežení jáchymovského prostoru a Příbrami a v počátečním období i naftových ložisek v okolí Břeclavi). Po 1. 1. 1949, kdy došlo na základě zák. č. 275 Sb. ke sloučení finanční stráže s pohraničními útvary SNB, se název Útvar SNB 9600 užíval jako krycí pro nově vzniklou Pohraniční stráž SNB. I po roce 1949 byli v tomto útvaru kmenově vedeni příslušníci funkčně působící u jiných složek ministerstva vnitra. Krycí název Útvar SNB 9600 se přestal používat roku 1951, kdy došlo k reorganizaci Pohraniční stráže na brigády a oddíly.

⁶ AMV, f. 305-366-4, II. přehledná situační zpráva z 25. 2. 1948, č. 1. 2.

Přes snahy „uniformy“ se v 15 h na dvoře ČVUT sešlo asi 1000 studentů rozhodnutých zúčastnit se demonstrace. Ke shromážděnému davu promluvil z okna v prvním patře nový předseda SVS Antonín Navrátil. Při pozdějším výsledku popsal situaci takto: „*Úvodem jsem řekl: Kolegyně a kolegové, nemohu za to, ale jsem předsedou SVS. Načež jsem uvedl okolnost, že tato akce byla svolána ústním podáním a že jsem ochoten jít v čele tohoto průvodu, který podle mého názoru by měl manifestovat věrnost prezidentu republiky, za těchto předpokladů: Že průvod půjde naprosto tiše, s hlavami nepokrytými, nebude provolávat žádná hesla. Na žádné výkřiky nebude reagovat. Shromáždí se na nádvoří Hradu, provolá slávu prezidentu republiky, případně zazpívá hymnu.*“⁷ Poté vystoupil předseda Spolku posluchačů strojního a elektrotechnického inženýrství (SPSAEI) Milan Šroubek a vyzval zúčastněné k zachování důstojnosti a neorganizování žádných násilných provokací.

Průvod vyšel, v čele se dvěma československými vlajkami, před 16. hodinou z budovy techniky a mířil z Karlova náměstí do Vodičkovy ulice. V tutéž chvíli procházel stejnou trasou i jiný průvod, průvod dělníků směřující na ohlášenou komunistickou manifestaci na Václavské náměstí. Studenti se zařadili za něj, hlídky SNB je však oddělily a nasměrovaly zpět na Karlovo náměstí.⁸ Studentský průvod proto zatočil na nábřeží a přes Jiráskův most procházel na Újezd. Cestou se k němu přidávali další a další účastníci, takže podle agenturních zpráv na Hrad pochodoval dav o 10 000 lidech. V Karmelitské ulici připravily jednotky SNB demonstrantům první zátaras – napříč ulicí postavily popelářské vozy, které měly pochodující zastavit. Záměr se nezdařil tak, jak se očekávalo – příslušníci SNB docílili pouze toho, že zadní část průvodu, přibližně 1500–2000 osob, změnila trasu a na Hrad postupovala přes Seminářskou zahradu a Pohořelec. Většině studentů včetně představitelů SVS se podařilo zátarasy projít a pokračovat přes Malostranské náměstí do Nerudovy ulice. Tam, u Jánského vršku, je již očekávala četa příslušníků útvaru PROKOP. Velitel kpt. Dočkal vyzval průvod k rozchodu. Studenti však namítali, že jsou očekáváni v prezidentské kanceláři. Po dohodě s dr. Horou nakonec směla projít na Hrad pětičlenná delegace. Jejími členy se stali předseda SVS Antonín Navrátil, předseda SPSAEI Milan Šroubek, předseda Spolku posluchačů filosofie Vladimír Peška a studenti Vladimír Béza a Miloš Jilich.

⁷ AMV, f. 305-366-4, Svědecká výpověď Antonína Navrátila z 26. 2. 1948, č. 1. 1.

⁸ Ve zprávě Oblastní úřadovny StB v Praze z 27. 2. 1948 stojí: „*Jelikož před tím, když byli studenti vyzýváni orgány SNB k rozchodu, byli si vědomi, že jejich průvod, vyjde-li na ulici, bude nucen se rozejít. Proto smekнувše klobouky, zařadili se za jeden tovární průvod, chtěje tímto způsobem SNB oklamati, a postupovali Resselovou ulicí, zatočili na Karlovo náměstí směrem k ulici Vodičkově. Ještě před technikou byl tento manévř zpozorován, četa SNB zastoupila průvodu cestu, dostali rozkaz se obrátit.*“ AMV, f. 305-643-4, Zpráva z 27. 2. 1948, č. 1. 1.

Studenti byli sice ohlášení a očekáváni, ale s Benešem již nemluvili. Místo něj delegaci přijal prezidentův kancléř Jaromír Smutný, vyslechl ji a poděkoval za vyslovení důvěry v pana prezidenta a v ústavní řešení krize, nicméně ve spěchu a na chodbě poblíž Benešových kanceláří jim sdělil, že Beneš právě podepsal nové složení vlády.⁹ V době, kdy kancléř tuto zprávu oznamoval studentům, se stejné informace dozvídali na Václavském náměstí účastníci komunistické demonstrace od předsedy vlády Klementa Gottwalda. Ti je však přijali s jásotem.

Delegace se chtěla vrátit ke svým kolegům, to se jim však již nepovedlo. Místo toho ji příslušníci SNB dovedli na Pohořelec na tramvaj. Když oněch pět studentů hovořilo na Hradě se Smutným, vystoupil před ostatní studenty dr. Hora a shromážděné vyzval, aby se rozešli. Demonstranti protestovali a poukazovali na to, že měli slíbeno vyčkat návratu delegace, avšak velitelé jednotek na protesty vůbec nebrali zřetel. Po třetí výzvě k rozchodu se příslušníci začali připravovat na akci. Studenti ve snaze zabránit jejich zákroku zazpívali národní hymnu. To členy útvaru na okamžik zastavilo, ovšem po skončení začali studenty systematicky a násilně vytlačovat z Nerudovy ulice. Dav byl poměrně rozsáhlý, přední řady neměly před pažbami příslušníků kam ustupovat. Vznikal chaos. Při tom ze samopalů jednoho příslušníka vyšel náhodný výstřel, který zasáhl studenta Josefa Řehounka a prostřelil mu kotník. Způsobil mu tak doživotní postižení.

Ani s druhou částí průvodu, jež byla v Karmelitské ulici nucena změnit trasu pochodu, nezacházeli příslušníci jemněji. Po prorážení zátarasů na Újezdě došlo pplk. Jahelkovi hlášení, že se studenti chystají na Hrad oklikou a že má zajistit posily. Mezitím průvod došel přes Petřín na Pohořelec. Tam se demonstrantům podařilo projít prvním kordonem příslušníků SNB a pokračovat dále na Hradčanské náměstí. U Toskánského paláce je očekávaly další čety, ovšem i přes ty se studenti dostali.¹⁰ V té chvíli však dorazily posily – dvě čety SNB

⁹ Navrátil, A.: Průvod vysokoškoláků na Hrad 25. února 1948. In: Vysokoškoláci za svobodu. Ústav pro informace ve vzdělávání, Praha 1998, s. 26–7.

¹⁰ Velitelé průnik studentů později v hlášení vysvětlovali takto: „Ježto červené pásky pořadatelů byly používány i některými příslušníky ze skupiny demonstrujících studentů, byli příslušníci SNB uváděni v omyl, takže se stalo, že někdy nemohli včas zakročiti, případně nechali průvod dále pochodovati. [...] Podle předem stanoveného a oznámeného projevu měli manifestanti po skončených projevech v Praze 1, Václavské náměstí, pochodovat do Prahy-Hradčany na Hradčanské náměstí. V poslední chvíli byl však program změněn a průvod manifestantů na Hradčanském náměstí odřeknut. Místo průvodu manifestantů přišly však průvody demonstrantů. Tak se stalo, že demonstrujícím studentům se podařilo protřhnout uzávěru SNB v Praze 3 na Újezdě, v Praze 4 na Pohořelci a konečně u Toskánského paláce.“ AMV, f. 305-365-1, Hlášení z 26. 2. 1948, č. 1. 7.

„vyslané včas MV SNB na autokarech“.¹¹ Velící důstojník vyzval studenty, aby se rozptýlili. Ti se ale dožadovali vyslání delegace na Hrad. Chtěli se přesvědčit, zda kolegové, kteří prošli Nerudovou ulicí, již prezidenta navštívili. Pětičlenné deputaci byl povolen průchod na Hradčanské náměstí. Vzápětí však přijel dr. Hora, který každé další vyjednávání zakázal a dal příkaz k rozpuštění demonstrace. Velící důstojník vyzval studenty k rozchodu a poté příslušníci SNB zahájili „rozptylování“.

I když byli členové asistenčních jednotek přesvědčeni o humánnosti svého zásahu, vzpomínky pamětníků tomu nenasvědčují. Příslušníci tlačili pažbami zbraní na přední řady studentů, kteří ale neměli kam ustupovat. Jeden z účastníků, Ladislav Krejza, později vzpomínal: „Při zásahu SNB byla spousta studentů povalena a členové SNB do nich kopali a tloukli puškami. Některé tahali za nohy po zemi a tloukli jim hlavami o chodníky (mezi nimi byly i studentky).“¹² Ve výpovědích zadržovaných najdeme i popis okolností jejich zatčení. Tehdy čtyřiaadvacetiletá Dagmar Košťálová uvedla: „Já jsem ihned uposlechla [výzvy k rozchodu – pozn. aut.], a byla jsem tlačena zpět. Později se mně podařilo obrátit a šla jsem k oné úzké ulici, která vede k Loretánskému náměstí. Cestou jsem došla dva studenty, kteří vedli studentku a říkali, že je jí špatně, a proto nás žádali, abychom šli pomaleji, protože jsme je nemohli předejít. Já jsem poslechla a zpomalila krok, mezi tím přišel ke mně člen SNB a říkal, abychom rychleji postupovali. Já jsem řekla, že nemohu jít, protože přede mnou vedou studentku, které je špatně. Načež mne příslušník zadržel a předvedl.“¹³ O rok mladší Jan Tuháček vypověděl: „Při zásahu SNB, kdy se jeden příslušník snažil, aby se účastníci pochodu rozešli, podotkl jsem při zákroku jednoho SNB: Netluč ji, ty surovče!, a tento můj výrok zaslechl člen závodní milice¹⁴, který upozornil člena SNB, a tento mne odvedl stranou k autobusu.“¹⁵ Ve výpovědi dvaadvacetiletého Otakara Karáska se dočteme: „Při zákroku pořádkového sboru SNB jsem byl vyzván jedním příslušníkem sboru, abych urychleně postupoval, přičemž mě plácl pažbou pušky nebo samopalů do zad (boku). Já jsem se na něj obrátil a řekl jsem mu: Jak by vám bylo milé, kdyby vás někdo

¹¹ Tamtéž.

¹² Krejza, L.: Průběh pochodu. In: Vysokoškoláci za svobodu. Ústav pro informace ve vzdělávání, Praha 1998, s. 27–29.

¹³ AMV, f. 305-366-4, Protokol sepsaný 26. 2. 1948 s Dagmar Košťálovou.

¹⁴ Někteří účastníci se zmiňovali o tom, že při zadržení příslušníkům SNB asistovali i členové milice, ale milice do akce oficiálně nasazeny nebyly.

¹⁵ AMV, f. 305-366-4, Protokol sepsaný 25. 2. 1948 s Janem Tuháčkem.

*tak dloubl. Načež jsem byl zadržen a převezzen na oblastní úřadovnu StB v Praze. [...] Byl mně vyměřen trest na svobodě 48 hodin vězení.*¹⁶

Z citovaných protokolů si lze udělat obrázek o „humánnosti“ zásahu SNB, velitelé akce však byli spokojeni. *„Okamžitě učiněná opatření v Nerudově ulici a na Hradčanském náměstí zabránila demonstrujícím studentům vniknout do Hradu, ale teprve rychle vyslanými posilami bylo vyklizeno Hradčanské náměstí až na Pohořelec a vyklizena a uvolněna cesta pro jízdu předsedy vlády Klementa Gottwalda Nerudovou ulicí na Malostranské náměstí, Karlův most a dále.*“¹⁷

Podle „Zprávy o trestání výtržníků 25. 2. 1948“¹⁸ bylo v Praze toho dne v souvislosti se studentským pochodem zajištěno 71 osob (počet celkově zajištěných byl 94, u zbylých 23 osob šlo většinou o šíření nepravdivých zpráv, pobuřování veřejnosti a urážky milicionářů a příslušníků SNB), z toho 66 studentů. Ne vždy šlo o přímé účastníky pochodu – v pěti případech musel SNB zadržené propustit (byť s napomenutím), protože se ukázalo, že se k „rozptylovaným“ studentům dostali náhodně cestou z práce, od lékaře nebo ze školy. Na Jungmannově náměstí byl například zatčen student Josef Ježek. Do protokolu výslovně uvedl: *„K tomuto podotýkám, že já jakožto organizovaný pokrokový sociální demokrat jsem nesouhlasil s postupem demonstrujícího studentstva a z důvodů těchto jsem se žádného průvodu ani jakékoliv akce nezúčastnil.“* Kolem 17 h téhož dne si na Jungmannově náměstí četl v novinách nové složení vlády. Předtím kolem procházející hlouček studentů mluvil o tom, že v Nerudově ulici postřelili studenta a že střílejí do mládeže. Nějaký příslušník SNB přistoupil k Josefu Ježkovi a nahlížel s ním do tisku. Ježek se ho zeptal, *„zda souhlasí, že postřelili studenty. Na to příslušník SNB mi odpověděl, co si to dovoluji, vždyť to není pravda, a vyzval mne, abych ho následoval a předvedl mne na Oblastní úřadovnu StB v Praze.“*¹⁹

Po výslechu zatčených a posouzení míry provinění byly uloženy takovéto tresty: 5 demonstrantů bylo propuštěno pro nedostatek důkazů, dalších 5 s napomenutím, 34 potrestáni dvěma dny vězení, 16 třemi dny, 2 čtyřmi dny, 5 pěti dny, 1 šesti dny, 2 sedmi dny a 1 dvěma týdny. Tresty dvou a tří dnů se udělovaly za pouhou účast na pochodu, vyšší pak za účast spojenou s výtržností nebo pobuřováním veřejnosti. Čtrnácti dny potrestali Cyrila Havlíka. Tento tehdy jednadvacetiletý úředník leteckých závodů v Jinonicích, člen lidové strany, se k pochodu připojil cestou. Od jiného studenta převzal česko-

¹⁶ AMV, f. 305-366-4, Protokol sepsaný 26. 2. 1948 s Otakarem Karáskem.

¹⁷ AMV, f. 305-365-1, Situační zpráva z 25. 2. 1948, č. 1. 8.

¹⁸ AMV, f. 305-643-4, Zpráva o trestání výtržníků 25. 2. 1948.

¹⁹ AMV, f. 305-366-4, Protokol sepsaný s Josefem Ježkem 26. 2. 1948.

slovenskou vlajku. Na Hradčanském náměstí byl zatčen – s vlajkou přitahoval příliš pozornosti. Stejně jako ostatní byl předveden k výslechu, ovšem na rozdíl od ostatních zadržených se do protokolu vyjádřil o důvodech své účasti na demonstraci podstatně ostřeji: „*Prohlašuji, že tohoto manifestačního průvodu vysokoškoláků jsem se zúčastnil zcela dobrovolně, ačkoliv během průvodu i před průvodem jsem tento názor měl, že tento manifestační průvod má sloužit k tomu, aby se panu prezidentovi ukázalo, že určitá část československých občanů nesouhlasí s vývojem momentální situace, a to jak s řešením situace nastalé ve vládní krizi, a dále s postupem komunistické strany. Tento názor převládal u většiny účastníků tohoto manifestačního průvodu, a to pokud jsem měl možnost zjistit.*“²⁰ Na základě této výpovědi pokládali vyslyšající Havlíka za organizátora celé akce a potrestali jej dvěma týdny vězení. Jeho perzekuce pokračovala i v následujících letech. Dne 26. února 1948 předvolala StB k výslechu také předsedu SVS Antonína Navrátila, jemuž byl posléze uložen stejný trest jako Cyrilu Havlíkovi.

Brutalita zásahu nezůstala veřejností ani politiky nepovšimnuta – u ministra vnitra Václava Noska proti zákroku SNB protestoval například ministr zahraničí Jan Masaryk.²¹ Zvláště nepřijemným problémem se ukázalo být postřelení studenta lesního inženýrství Josefa Řehounka. Ještě 25. února 1948 byl zraněný Řehounek vyslechnut přímo v nemocnici, aby upřesnil detaily svého úrazu, a do zápisu uvedl: „*Průvod vyvolal protitlak a několik lidí bylo poveleno na zem. Pak byl dán velitelem kordonu povel k odjištění zbraní, při tom kordon SNB ustoupil asi o tři kroky zpět, a ježto jsem byl asi v 5. řadě od kordonu, uslyšel jsem jasně rachocení závěrů pušek celého útvaru. Pak útvar postupoval opět ku předu a za pochodu někdo z příslušníků útvaru SNB vystřelil z pušky. Touto ranou jsem byl zasažen do pravé nohy. Průvodem, který ustupoval, byl jsem stržen až za budku na pravé straně Nerudovy ulice. Zatím kordon SNB přešel a já byl dopraven svým kolegou Stanislavem Vocáskem a jedním medikem neznámého jména k lékárně, která mně poskytla první pomoc. Pak mi moji kolegové pomohli do nemocnice. Na Malostranském náměstí stálo zelené*

²⁰ AMV, f. 305-366-4, Protokol sepsaný 26. 2. 1948 s Cyrilem Havlíkem.

²¹ Dr. Jiří Špaček, jeden z tajemníků Jana Masaryka na ministerstvu zahraničí, v protokolu z května 1968 (šetření okolností smrti J. Masaryka) uvádí: „*Dále si vzpomínám, že Jan Masaryk výslovně nesouhlasil s brutálním potlačením studentských demonstrací dne 25. 2. 1948, které sám sledoval z okna Černínského paláce, a svým vlivem zasahoval u tehdejšího ministra vnitra Václava Noska, aby k podobným zákrokům v budoucnu nedocházelo.*“ Národní archiv (dále NA), f. MV, Noskův archiv, k. 8, Podání vysvětlení dr. J. Špačka, č. 1. 2. Potvrzení tohoto najdeme i ve výpovědi dalšího Masarykova tajemníka, dr. Lumíra Soukupa, jež byla učiněna ve stejnou dobu a v téže kauze: „*A ministr mu toleto povídá: Ale, pane předsedo vlády, v posledních dobách víte, že jsem protestoval Vám, víte, že jsem protestoval Noskovi ohledně studentů.*“ NA, f. MV, Noskův archiv, k. 10, sv. 6, Záznam rozhovoru s L. Soukupem, č. 1. 4.

*osobní auto – domnívám se, že SNB. Řidič odmítl mne dopravit do nemocnice a byl jsem posláze dopraven do nemocnice na saních svými kolegy.*²² Dne 3. března byl se zraněným sepsán v nemocnici U milosrdných sester druhý protokol, v němž J. Řehounek upřesnil, že *„ke střelbě nebyl dán povel a myslím, že rána vyšla náhodou.*²³

Ve středu 25. února byl k výsledku předvolán Stanislav Vocásek, který Řehounekovi pomohl. Výpověď zraněného potvrzuje a navíc doplňuje určité detaily: *„Kolega Řehounek byl asi uprostřed mezi mnou a kordonem, před sebou měl ještě asi dva nebo tři studenty a pak již stáli příslušníci SNB. V okamžiku výstřelu jsem neviděl kol.[ega] Řehouнка, sešli jsme se až za trafikou, kam jsme byli zatlačeni, a kol.[ega] Řehounek ke mně promluvil: Stando, mám ji. Průvod byl zatlačen ještě dále a na naše volání, že je zde raněný, jsme byli propuštěni k lékařce ve vzdálenosti asi 80 kroků od místa střelby. [...] Podotýkám, že jsem neslyšel rozkaz od velitele asistence k použití zbraně, tj. ke střelbě ani k jinému použití zbraně.*²⁴ Postřeleného studenta na požádání pplk. Jahelky vyšetřil kromě lékařů v nemocnici také plk. MUDr. Jaroslav Vich, který ve zdravotním nálezu podává podrobné informace o podstatě zranění. Kromě jiného udává, že *„z povahy vstřelu lze téměř s určitostí vyloučit poranění vojenskou puškou, na druhé straně rozsah roztržení kostí vylučuje s největší pravděpodobností poranění malorážní pláštovou střelou z pistole. Lze souditi, že poranění bylo způsobeno střelou střední ráže, přičemž razance nedosáhla oného stupně, jaký jest při poranění z pušky: velkorážní pistole, automat. Poranění jest kvalifikovati jako samo o sobě těžké a jest pravděpodobno, že zanechá trvalé následky pro funkci postiženého kloubu.*²⁵

Na zákrok a výstřel byl samozřejmě dotázán také velitel útvaru PROKOP, z jehož středu rána vyšla, kpt. Dočekal. Popřel, že by vydal povel ke střelbě, dokonce si ani nebyl vědom, že k nějakému skutečnému zranění došlo. Dodává: *„Jsem toho mínění, že šlo buď o fingovaný výstřel z řad demonstrantů, anebo ještě spíše podle zvuku rány o tzv. výbušnou kuličku. Podle hlášení kpt. Zdráhala vylučuje také on možnost, že by někdo z jeho příslušníků použil zbraně [kpt. Zdráhal velel útvaru BIVOUJ, jenž v Nerudově ulici také zasahoval – pozn. aut.]. Podle toho, jak reagovali ostatní studenti vzápětí na tento výstřel, tj. že velmi často skandovali heslo ‚Čeští policisté střílí do českých studentů‘, a*

²² AMV, f. 305-643-4, Zápis sepsaný dne 25. 2. 1948 s posluchačem lesního inženýrství Josefem Řehounekem.

²³ Tamtéž, Protokol sepsaný 3. 3. 1948 s Josefem Řehounekem.

²⁴ Tamtéž, Protokol sepsaný 25. 2. 1948 se Stanislavem Vocáskem.

²⁵ Tamtéž, Lékařský nález.

podle toho, že roztrušovali případ po Praze, to potvrzuje domněnku, že byli na tuto eventualitu připraveni.²⁶

Šetření zásahu proti demonstrantům a postřelení J. Řehounka se na základě výpovědí zadržených, protokolů zraněného, S. Vocáska, lékařské zprávy a hlášení kpt. Dočekala ujal dr. Hora. Vyvozuje, že „jako vysokoškolským studentům jim bylo jistě známo, že jest to povinností každého občana, respektováním zástupců zákonů, kteréžto zákony si dává lid. [...] Potvrzuje se tvrzení, že neměl [dav – pozn. aut.] úmysl zákonnou cestou se domáhati nápravy domnělých křivd, ale že byl jeho úmysl nezákonně rušiti veřejný pořádek a klid. Tomu nasvědčuje již i ten úskok, že davem byla zpívána státní hymna, aby dav využil okamžiku, kdy kordon SNB vzdával poctu. Tím též dozrává, že státní hymny bylo zneužito v úmyslu zbaviti kordon akční volnosti. Není myslitelné, aby jako vysokoškolský student nevěděl, že státní hymna má být užita jen pietně a slavnostně.“ Podle něj studenti stejně jako hymny zneužili i dalšího státního symbolu – vlajky, což je trestné. „Průvod neuposlechl výzvy velitele kordonu SNB, a tím porušil základní povinnost každého občana, kterému zákon ukládá, že je povinen vyzvání bezpečnostních orgánů uposlechnouti.“ Z toho, že velitel umožnil vyslat delegaci a napomenul demonstranty k rozchodu, „je vidno, že velitel kordonu SNB jednal velmi benevolentně, ač již tu měl dostatek příčiny, aby zakročil přísněji, nebylo-li uposlechnuto a dbáno prostředků mírnějších. [...] Shovívavost velitele kordonu šla dokonce tak daleko, že dal davu tři minuty času, aby se rozešel.“ Na námitky, že demonstranti neměli po výzvách k rozptýlení kam ustoupit, odpovídá dedukcí, že „pro velitele kordonu nastala tak situace krajně nepříznivá a ohrožovala tak jeho akční volnost. V tomto okamžiku nastávala pro velitele kordonu SNB druhá nutnost akční volnost pozbívající, aby odůvodněně zbraně použil, když totiž naň dav tak napíral, aby ho zbavil akční volnosti.“ (sic!)

V případě J. Řehounka si vyhrazuje, „že by demonstrant mohl slyšet rachocení závěrů pušek, jelikož kordon SNB byl vyzbrojen samopaly, u nichž odpadá taková manipulace, která by byla slyšitelná.“ Pochybuje o tom, že byl student skutečně zraněn příslušníkem SNB, jelikož nestál v první řadě, a tudíž nebyl případnou střelbou ohrožen tolik jako ti, kdo stáli před ním. Taktéž se domnívá, „že zranění nebylo tak vážné, když zraněný po 80 krocích od místa výstřelu mohl kolegovi říci ‚Stando, mám ji‘, aniž by na sebe upozornil hned po zranění.“ (sic!) Usuzuje, že byl spíše zraněn svojí zbraní větší ráže nebo zbraní nějakého kolegy.²⁷ Tento názor zdůvodňuje i hlášením kpt. Dočekala o

²⁶ AMV, f. 305-643-4, Zpráva o použití zbraně neznámým přísl. SNB ve službě z neopatrnosti.

²⁷ O tom, že by byly u studentů objeveny střelné zbraně, není v žádném protokolu zmínka a je málo pravděpodobné, že by v případě takového nálezu nebyly tyto okolnosti uveřejněny a použity.

výbušných kuličkách. Nicméně vzhledem k tomu, že ke zranění s trvalými následky zcela evidentně došlo, a to v přítomnosti čtyř kpt. Dočkala, a že toto zranění bylo způsobeno zbraní, jaké použily zásahové jednotky, považuje za nutné zjistit: „1. o jakou jednotku SNB šlo, 2. kdo byl vlastně jejím velitelem, 3. jaký byl jeho úkol, 4. proč velitelství MILOŠ nehlásil hned tento případ, 5. jak početná byla zakročující jednotka, 6. jakými zbraněmi byla vyzbrojena, 7. byly-li před zakročením zbraně a střelivo prohlédnuty, 8. byly-li zbraně prohlédnuty po příchodu do kasáren, když stávalo podezření, že z řad této jednotky bylo vystřeleno, 9. byl-li přezkoušen u všech zúčastněných v kordonu početní stav nábojů, 10. bylo-li vůbec zahájeno pátrání po onom příslušníkovi kordonu, kterému snad z neopatrnosti rána ze zbraně vyšla. Tato závažná opomenutí kpt. Dočkala zaviňují a komplikují případ tak, že je třeba v tomto směru si získati objasnění, aby bylo buď potvrzeno, že k výstřelu ze samopalu některého z příslušníků zakročujícího kordonu SNB došlo, nebo je vyloučit, v případě, že prohlídkou zbraní po příchodu asistenční jednotky nebylo zjištěno, že ze žádné zbraně nebylo vystřeleno. [...] Pro toto vážné opomenutí by měl být vzat velitel oné jednotky k zodpovědnosti. [...] Vyhotovit trestní oznámení pro těžké ublížení na těle na onoho příslušníka kordonu SNB v případě, že bude zjištěn a prokázáno tak, že k oznámenému výstřelu z jeho samopalu došlo, ač jeho velitel povelů k výstřelu nedal.“²⁸ Protože stav munice před zákrokem ani po zákroku nebyl zjištěn a zbraň, z níž k výstřelu došlo, nebyla identifikována, bylo zranění kvalifikováno jako náhodné.

O okolnosti zásahu asistenčních jednotek proti studentům se zajímal také Mezinárodní svaz studentstva (MSS). Dne 1. března 1948 se do kabinetu ministra vnitra dostavili předseda MSS Josef Grohmann, místopředseda Jim Smith a generální tajemník Tom Madden. Schůzky se za ministerstvo zúčastnili mluvčí MV vrchní odborový rada Spurný, vrchní aktuární rada Čulík a dr. Novotný. Spurný delegaci MSS vysvětlil, že studenti uspořádali de facto protivládní demonstraci, jelikož demisi několika ministrů Gottwaldova vláda nepřestala existovat. Přesto SNB pro zásah žádné zvláštní příkazy neobdržel a řídil se pouze platnými předpisy. Příslušníci sice měli zbraně nabitě, ovšem v žádném případě nebyl dán příkaz k jejich použití. Během zásahu jednotky postupovaly bez jakýchkoli rozkazů a studenty rozptylovaly pouze, vyvstalo-li nebezpečí vážného ohrožení pořádku. Na dotaz, zda ministerstvo vnitra vydá o zásahu oficiální zprávu, odpověděl mluvčí MV záporně, uvolil se však splnit požadavek k návštěvě zadržovaných organizátorů studentského pochodu – v doprovodu úředníků ministerstva, aby měla delegace MSS s těmito osobami usnadněn styk. Kouzlo práce s informacemi ukázalo ministerstvo vnitra v odpovědi na otázku MSS: „*Jaká byla učiněna konkrétní opatření v případě*

²⁸ AMV, f. 305-643-4, Rozbor akce dr. Horou.

studenta Lesáka, který inzultoval člena SNB?“ V odpovědi MV se dočteme: „Při prorážení kordonu se několik demonstrujících vrhlo na jednoho člena SNB a snažili se mu vyrvat zbraň. Přitom vyšla ze zbraně jedna náhodná rána a kulka odrazivší se od dlažby poranila na noze studenta Řehounka.“ Inženýr Josef Lesák, bývalý poslanec za národně socialistické studenty a organizátor prvního průvodu, popřel, že by k jakémukoliv fyzickému zákroku došlo (ostatně kdyby ano, jistě by tomu ministerstvo vnitra věnovalo patřičnou pozornost), a celou „inzultaci“ popsal takto: „Když jsme před desátou hodinou vstoupili na Hradčanské náměstí, vyběhl proti nám oddíl pohotovostního pluku SNB. Rozvinul se napříč náměstím se samopaly v rukou a my se postavili proti nim. Z jejich řady vystoupil velitel a začal hulákat, že naše demonstrace není povolena, že jsme nepožádali o souhlas a že má rozkaz za použití všech prostředků tuto demonstraci rozehnat. Načež jsem vystoupil já, sáhl jsem do kapsy, vyndal svoji červenou poslaneckou legitimaci a stejně jako on hulákal, že ještě v téhle republice nejsme tak daleko, aby mohl nějaký esenbák poslanci přikázat, kdy a s kým může navštívit svého prezidenta.“²⁹ Závěrečná otázka MSS zněla: „Co soudilo SNB o záležitosti, zejména jaké pocity měli jednotliví členové?“ Odpověď: „Bylo vysvětleno, že orgánové SNB pociťovali rozhořčení vůči demonstrujícím studentům, motivované tím, že studenti, místo aby se učili, ruší pořádek a působí jim potíže.“ Delegace hovořila také o případu studenta Ransdorfa (viz pozn. č. 3). Poté, co zástupci MV řádně vysvětlili, že utekl neznámo kam a že okradl své kolegy o peníze spolku, odpověděl Jim Smith, že „setká-li se s ním v New Yorku, užije proti němu násilí.“³⁰ Zástupci MSS skutečně později v cele navštívili předsedu SVS Antonína Navrátila a slíbili mu jeho brzké propuštění, k tomu ovšem nedošlo.

Ukončením šetření ohledně postřelení studenta Řehounka oficiálně celý případ studentského pochodu na Hrad skončil, ale dohru měl bohužel i v budoucnosti. Záhy po „Vítězném únoru“ nastaly čistky na vysokých školách a studia samozřejmě nemohl dokončit nikdo z hlavních účastníků protikomunistického pochodu. Antonín Navrátil byl zatčen v dubnu 1948 za protistátní činnost, Cyril Havlík byl v následujícím roce ze stejného důvodu odsouzen na pět let do Jáchymova, doživotně zmrzačený Josef Řehounek musel odejít ze školy a ještě v roce 1948 byl obviněn z nelegálního převádění občanů republiky přes hranice. I poslance Josefa Lesáka odsoudili za to, že „inzultoval člena SNB“, na rok do vězení. Ve výčtu bychom mohli pokračovat ještě dlouho.

Bývalý kancléř prezidenta Beneše Jaromír Smutný věnoval ve svých pamětech vzpomínku i oněm studentům, jež vítal na Hradě. Z okna kanceláře sledo-

²⁹ Rozhovor s Josefem Lesákem dne 23. 3. 2000.

³⁰ AMV, f. 305-366-3, Záznam z rozhovoru delegace MSS se zástupci MV.

val zákrok SNB – i podle jeho slov velmi brutální – a byl účastníkům pochodu vděčen: „Tito lidé nezapomněli na Masaryka a na svůj slib. Není důvodu k žádnému pesimismu, dokud oni žijí a myslí. Jejich hlas rozhodne, až přijde k vážným událostem, ať v našem sousedství nebo přímo v hranicích republiky, nikoliv hlasy těch, kdož v oné době mlčeli, nevěděli, co mají dělat, neznali jiného útočiště nežli hledat ochranu u nemocného prezidenta republiky.“³¹

Takto Smutný vzpomínal pět let po Únoru v emigraci v Anglii. Nevěděl, že tehdejší studenti, a nejen oni, budou umlčeni ještě na dlouhých 41 let. Tenkrát byli jediní, kteří se ozvali proti komunistickému způsobu převzetí moci. Snad kdyby tehdy nezůstali osamoceni...

³¹ Smutný, J.: Svědectví prezidentova kancléře. Mladá fronta, Praha 1996, s. 182.

Případ Miloslav Choc a spol.

Šárka Rokosová

Prvnímu velkému politickému procesu, procesu se skupinou Choc a spol., předcházela vražda. V neděli 27. května 1948 v půl sedmé ráno zazvonil jakýsi muž na zvonek bytu ve 4. patře domu čp. 9 v pražské ulici Horní Stromky. Návštěvníku otevřel majitel bytu, Augustin Schramm. Jeho žena Anna, kterou zvonek také probudil, v polospánku zaznamenala, že manžel s příchozím vede rozhovor, zaslechla zmínku o návštěvě moravských partyzánů, na něž si Augustin Schramm slíbil udělat čas – a pak se ozvaly už jen výstřely. Anna Schrammová vyběhla z ložnice a v předsíni uviděla svého muže ležet v kaluži krve. Okamžitě si vzpomněla na MUDr. Würzla bydlícího v sousedství a utíkala k němu pro pomoc. Lékař přišel záhy, ovšem na první pohled poznal, že Augustinu Schrammovi už nebude nic platný. Zavolal záchranou službu, jejího příjezdu se však pacient již živý nedočkal.

Patolog Hájek po analýze výsledků pitvy konstatoval, že příčinou úmrtí byly zásahy třemi střelnými ranami ze dvou zbraní (jedna o ráži 9 mm, druhá menší) a že „*poranění toto je smrtelným uškozením na těle samo o sobě. Smrt se nedala žádnou lékařskou pomocí odvrátit. Jde o usmrcení druhou osobou.*“¹

Vrahu Augustina Schramma se nepodařilo zmizet úplně beze stopy. Schrammová totiž vyběhla na chodbu a stačila ještě zahlédnout neznámého muže sbíhajícího ze schodů. Muž se na ni otočil, ale nezastavil se a běžel dál. Do protokolu sepsaného záhy po události jej popsala takto: „*Neznámý muž byl asi 28–30 let starý, opáleného obličeje, černých plných vlasů, které měl kudrnaté, vysokou kšticí, bez klobouku, měl brýle s černou obrubou s normálním sklem a na sobě balonový plášť, světle béžový.*“² Běžící neušel pozornosti ani dalších obyvatel ulice. Jedna sousedka si všimla muže mezi 35–40 lety, vysokého asi 175 cm, plnějšího obličeje, kaštanových vlasů sčesaných dozadu, ve světle hnědém balonovém plášti, tmavých šatech a hnědých polobotkách, další dva svědci téhož podezřelého muže odhadli o 10 let mladšího a štíhlé postavy, jinak se popis shodoval. Od předešlých popisů se výrazněji lišilo svědectví

¹ Archiv ministerstva vnitra (dále AMV), f. 300 (Zemský odbor bezpečnosti)-14-2, č. l. 1–2, Posudek MUDr. Hájka.

² Národní archiv (dále NA), f. ÚV KSČ (100/36), Šváb – Synková, a. j. 36, sv. 2, Výpověď Anny Schrammové z 27. 5. 1948, č. l. 8.

Lamberta Bezpalce. V 6 h 45 min minul jeho garáž, v níž právě opravoval auto, muž odpovídají popisu i ostatních svědků. Bezpalec si ale všiml, jak zhruba 150 metrů za prvním mužem běží další, asi čtyřicetiletý člověk, menší, širší postavy, s nakrátko ostříhanými kaštanovými vlasy, v šedých šatech, bez klobouku. Tohoto druhého prchajícího kromě něj nikdo jiný nezaznamenal.³

Zdálo by se – vražda jako kterákoliv jiná. Neudát se tři měsíce po únorovém komunistickém puči. A ovšem nebýt obětí právě Augustin Schramm. Major Schramm byl již před rokem 1939 sudetoněmeckým komunistickým funkcionářem. Během války působil v sovětské škole pro vedoucí partyzánských oddílů a poté byl jedním z organizátorů partyzánských oddílů na území Československa. Po osvobození pracoval v ústředním výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) jako vedoucí partyzánského oddělení, zabýval se prověřováním činnosti bývalých partyzánů. Kromě toho byl i funkcionářem Svazu československých partyzánů (SČP). Den před vraždou, 26. 5., jej na schůzi SČP zvolili tajemníkem partyzánů pro Moravu. Schramm měl dost odpůrců, partyzánský svaz byl názorově nejednotný a o Schrammovi se říkalo, že má na různé vysoko postavené činitele shromážděn kompromitující materiál, s nímž hodlá vyjít na světlo.⁴ Není divu, že jeho vražda způsobila v nejvyšších kruzích KSČ rozruch. Ve vyšetřování případu se angažovali vrchní odborový rada ministerstva vnitra (MV) mjr. Bedřich Pokorný, hlavním vyšetřovatelem byl ustanoven kriminální inspektor Břetislav Hampl. Veškeré opisy protokolů musely jít denně k vedoucímu evidenčního oddělení ÚV KSČ Karlu Švábovi (viz pozn. 4) a přednostovi vnitřního zpravodajství MV Štěpánu Plačkovi.⁵ Pokorný, Šváb a velitel ústředny Státní bezpečnosti (StB) pplk. Jan

³ NA, f. 100/36, Šváb – Synková, a. j. 36, sv. 2, Výpovědi A. Löbischové, A. Stejskalové, B. Kobyláka a L. Bezpalce z 27. 5. 1948, č. l. 14, 354, 387.

⁴ Břetislav Hampl, který vedl vyšetřování Schrammovy vraždy, při výslechu v roce 1951 uvedl, že vyšetřujícím orgánům StB tehdejší vedoucí evidenčního oddělení ÚV Šváb zakázal provést prohlídku ve Schrammově kanceláři na ÚV KSČ s tím, že ji jeho resort provede sám. Šváb k tomu později udal, že dal příkaz k zajištění veškerého písemného materiálu ve Schrammově kanceláři, protože o něj projevovaly aktivní zájem různí odbojoví pracovníci a partyzáni. Materiál byl asi 6 týdnů zapečetěn a po obdržení příslušných instrukcí od Rudolfa Slánského jej nechal rozftřídít – dokumenty vztahující se ke kádrové problematice předal příslušnému oddělení ÚV, kompromitující písemnosti zařadil do archivu svého oddělení (oddělení pro evidenci) a materiál pro svaz partyzánů předal příslušnému tajemníkovi. Prohlásil, že konkrétní obsah materiálu mu není znám; pracovníci jeho oddělení, kteří měli rozftřídění na starosti, mu však referovali, že v něm není nic obzvlášť zajímavého. AMV, a. č. V 2646, Protokol ze 7. 4. 1951 s Břetislavem Hamplem a s Karlem Švábem z 3. 9. 1951, č. l. 87–9.

⁵ Evidenční oddělení ÚV KSČ mělo v podstatě funkci zpravodajské služby ÚV, vnitřní zpravodajství sloužilo k obdobnému pro MV (na podzim 1949 se obě složky sloučily do vnitřní správy MV). Vedoucí těchto složek logicky patřili k „nejmocnějším mužům státu“ a fakt, že se oba osobně zajímali o vyšetřování vraždy, vypovídá, že vzbudila velký rozruch a její vinici (skuteční či vytipovaní) nemohli v žádném případě zůstat nepotrestáni.

Hora se denně účastnili výsledků zadržených StB a bez Švábova souhlasu nesměl být žádný z nich propuštěn.

Na otázku Cui bono?, komu by prospěla vražda majora Schramma, se určitě nabízí několik odpovědí. Měl-li Schramm kompromitující materiály na některé komunistické špičky, mohl by pachatel patřit i mezi ně. Tuto variantu však vyšetřující nebrali v potaz a od samého počátku nikdo z nich nepochyboval o tom, že vraha naleznou v okruhu bývalých partyzánů. Od večera 27. května 1948 probíhaly výsledky Schrammových kolegů a spolupracovníků ze SČP (jeden z nich, škpt. F. Švec, byl dokonce zadržen, po několika dnech však propuštěn), na základě protokolů pracovníci StB konstruovali další a další rozmanité teorie⁶. Všechny měly jedno společné – figurovalo v nich jméno bývalého partyzána Josefa Vávry-Staříka (viz pozn. 6).

⁶ Jednu z teorií o „protischrammovském spiknutí“ podalo zpravodajské oddělení MV již den po vraždě. Od počátku se vycházelo z toho, že vražda byla inscenována z okolí bývalého partyzána Vávry-Staříka. Josef Vávra, řečený Stařík, byl před válkou a během ní učitelem na Hodonínsku, ale byl též činovníkem spolku Národopisná Morava (spolek mj. po vytvoření protektorátu usiloval o včlenění Slovacka do Slovenska, samozřejmě s pomocí Němců). Ve spolku pracoval jako osvětový a kulturní referent, ale na konci 1941 se kvůli sporům o koncepci znelibil, činnost ve spolku ukončil a zároveň byl propuštěn ze státních služeb. V roce 1942 odešel na Slovensko, kde se přidružil k partyzánské skupině Jana Žižky a do konce války se účastnil partyzánského hnutí. Tomu zůstal věrný i po válce a působil v moravské sekci SČP a podpůrném družstvu Partkol. Jenže záhy po válce nastaly mezi různými partyzánskými klikami „spory o zásluhy“. V té, již vedl Stařík, proti němu stál právě Schramm. Po únoru 1948 došlo k čistkám i v partyzánských svazech a Stařík, který byl jedním z postižených, odešel do zahraničí. Po Schrammově vraždě se však dostal na přední místo mezi podezřelými, jelikož schrammovsko-staříkovské spory nebyly ničím neznámým. Podle názoru vyšetřovatelů Stařík organizoval od února 1948 intenzivní ilegální činnost a byl už dlouho v kontaktu s bývalým kapitánem Foukalem (František Foukal – za války aktivní v partyzánském hnutí, od roku 1943 vedoucí všech tajných a vojenských organizací na Moravě při velitelství brigády Jana Žižky) ze skupiny Bartoš (Antonín Bartoš – v době okupace parašutista a zpravodaj Londýna – Eva Clay, pak poslanec za národní socialisty, po Únoru emigroval do Francie), ale také s lidmi blízkými Hradu a prezidentu Benešovi. Schramm měl o jejich „podvrtné“ činnosti vědět, takže motiv by byl zřejmý. Zpravodajci své teorii přizpůsobili i „psychologický profil“ vraha: „*Partyzánský primitiv zkušený ve střelení lidí. Vražda byla provedena partyzánským způsobem. Takovýchto osob má Stařík a skupina Bartoš dostatek a může je snadno obrátit proti Schrammovi* [v dokumentech se objevuje dvojnásobná podoba příjmení Schramm i Šram – všechny chybné tvary byly opraveny na Schramm – pozn. aut.]. *Stařík i skupina Bartoš mohou pak takovému člověku snadno zajistit odchod do zahraničí (pravděpodobně přes Slovensko). Odstranění Schramma je též legitimací pro Staříka v zahraničí* [uvažovali, že Staříkovým motivem vraždy Schramma není jen osobní msta, ale že potřebuje na Západě vykázat nějakou akci, již by vyvážil své členství v KSČ a odstranil tak nedůvěru ke své osobě – pozn. aut.] [...] *Zařídili jsme: Přes Hájka, aby Zlín provedl unesení Foukala, vyloukl z něho vše, co je mu známo. [...] Předpokládáme, že se touto akcí podaří proniknout do podzemí Vávry-Staříka, případně ho i chytit, anebo alespoň přijít na stopu vraha. Je též možné, že rozbijeme ilegální síť Staříka a Bartoše, na stopu vraha nepřijedeme, ale i to bude dobré, protože bude zatčena spousta osob, které by se destrukcí a podobnými akcemi zabývaly.*“ Foukal byl zatčen v květnu 1948, v prosinci propuštěn, žádné spojení z něj StB přes svou snahu nevytloukla. AMV, a. č. V 2646, podsv. 4, Zavraždění mjr. Schramma – naše poznatky, č. l. 4–5.

Během několika dní StB vyslechla 155 osob, na 78 z nich uvalila vazbu. Ze všech zadržených se stal záhy tím nejdůležitějším Miloslav Choc.

Miloslav Choc

Pokud bychom očekávali, že hlavní „smutný hrdina“ tohoto případu, Miloslav Choc, bude románovou postavou bez chyb, prohřešků a slabých stránek, byli bychom zklamáni. Soudě podle svědectví jeho příbuzných, přátel a známých se choval jako avanturista, potřeboval být středem pozornosti, být důležitý nebo aspoň budít zdání důležitosti. Byl snílek a fantasta, zbrklý, nerozvážený. Možná to však byly jen výsady mládí, důsledek okolností vzrušené doby, která přála hrdinům i dobrodruhům. Možná by se změnil, dospěl, ale na to už neměl čas.

Narodil se 19. ledna 1925 v Praze zřízení plynárenských podniků Hlavního města Prahy Václavu Chocovi a jeho ženě Marii. Rodičů si příliš neužil, šest měsíců po jeho narození se rozešli a žili odděleně. Od té doby vychovávali prarodiče Josef a Zofie Řezáčovi. S otcem se stýkal zřídka, matku, ač bydlela v téže domě jako on, příliš nevyhledával. Zato na prarodičích lpěl, silný vztah měl i ke svému strýci ing. Jaroslavu Řezáčovi.

V letech 1931–1936 navštěvoval obecnou školu, další čtyři roky strávil v měšťanské škole. Pro středoškolské studium si zvolil průmyslovou školu, kde maturoval v roce 1944. Během středoškolského období jej postihlo to, co většinu jeho vrstevníků – od července do prosince 1943 byl totálně nasazen u Technische Nothilfe v Düsseldorfu.

Po maturitě nastoupil jako stavební elév u Československých státních drah na Masarykově nádraží. V květnu 1945 se aktivně zúčastnil Pražského povstání, dokonce byl zraněn – z pouličních bitev si odnesl průstřel stehna. Květnové události odstartovaly tu stránku jeho osobnosti, která ho později dovedla až k jeho zkáze – touhu být vidět. Ještě na konci května odjel jako příslušník Zpravodajské brigády do Mšena u Budyně, kde prováděl zajišťování a svážení různého materiálu. Ve Mšeně zůstal asi pět týdnů, aby od července 1945 zastával funkci obecního tajemníka v obci Dřínov na Chomutovsku. Spolu s ním do Dřínova odešel i jeho kolega ze Zpravodajské brigády Evžen Pejcl, zůstal poblíž Choce a pracoval jako kancelářská síla.

O několik měsíců později, od 1. prosince 1946, se s Miloslavem Chocem i Evženem Pejcem mohli setkat obyvatelé obce Kienheida na Chomutovsku, když se stal jejím správním komisařem. Nebyl jím dlouho. O jeho pobytu si můžeme bohužel udělat obrázek ze soudního spisu Krajského soudu v Mostě. V něm stojí, že se Miloslav Choc neoprávněně vydával za poručíka Svobodovy armády a na základě toho vylákal od chomutovské okresní správní komise dekret, jímž byl jmenován správním komisařem v Kienheidě. Nechoval se tam

však jako důstojník, na místním obyvatelstvu české i německé národnosti vyžadoval pro svou potřebu jídlo, zabavoval i šaty a peníze. Osobám německé národnosti vystavoval neoprávněně propustky přes státní hranice z ČSR do Německa. Nezůstalo jen u podvodů. Dne 8. ledna 1946 v lese vzdáleném asi 500 metrů od obce zastřelil Němce Karla Reichmanna. Před tím jej nutil, aby mu pověděl, proč chodí za hranice a co ví o přenášení zbraní. I když Reichmann tvrdil, že o ničem neví, hrozil mu nabitou zbraní, a když zjistil, že se pravděpodobně nic nedoví, střelil jej několikrát bez míření do těla. Reichmann zemřel. Aby od sebe Choc odvedl podezření z vraždy, několikrát vystřelil do vzduchu a pak si sám prostřelil nohu. Téhož večera jeho společník Pejcl zastřelil v kanceláři Reichmannovu dceru.

Oba dva pachatelé byli zatčeni. Choc požádal Krajský soud v Mostě v dubnu 1946 o přezkoumání svého duševního stavu. První posudek připustil pachatelovo psychopatické založení se sklonem k hysterii, nicméně jej shledal za jednání zodpovědným. V červenci 1946 vypracoval státní soudní znalec v oboru psychiatrie MUDr. Stuchlík a asistent soudního lékaře doc. Tesař nový posudek, v němž konstatovali, že „*v dané situaci mohutně afektivně přizvukované, ve stavu mohutného afektivního vzrušení podmíněného jak skutečností nervovo-citovo-rozumovou, tak i vírou ve skutečnost vlastních fantazií, možno připustiti existenci stavu, který jest roven stavu zmatenosti, stavu pomnutí smyslového, jak je to vysloveno v § 2 písm. c tr. zák.* [důvody vylučující zlý úmysl, pokud byl skutek vykonán při pomnutí smyslů – pozn. aut.]. *V takovémto stavu byl pak trestní čin dle § 134 [vražda – pozn. aut.] spáchán. [...] Bylo by však s prospěchem pro budoucí hodnoty žití i z hlediska společenského, aby byl podroben léčbě v odborném ústavu.*“⁷ Z vazby byl Choc propuštěn 25. července 1946 do poručnictví svého strýce Řezáče.

Za události od prosince 1945 do ledna 1946 nebyl Choc, snad i na základě lékařského posudku, odsouzen. To, co konstatovali oba lékaři v posudku duševního zdraví, jej provázelo po zbytek jeho, bohužel již jen krátkého, života – afektivní vzrušení, víra ve skutečnost vlastních fantazií.⁸

Po návratu z vazby bydlel Choc u prarodičů v Praze-Střešovicích a pracoval u strýce Řezáče, majitele stavební firmy. Tehdy se také začal účastnit politického života – vstoupil do mládežnické sekce České strany národně socialistické. Zpočátku byl jen řadovým členem, ale svou společenskou povahou,

⁷ Krajský soud v Mostě, sp. zn. Tk XIII 269/46, Posudek o duševní způsobilosti M. Choce z 15. 7. 1946.

⁸ K údajům byly využity tyto prameny: NA, f. Policejní ředitelství Praha, CH inv. j. 333/15; NA, f. 100/36, a. j. 36, sv. 2, Protokol z 3. 6. 1948; vzpomínky Evy Duškové z 23. 5. 2000; Krajský soud (KS) v Mostě, sp. zn. Tk XIII 269/46. K Chocově působení v Kienheidě se vyjadřuje i článek: Cába, Stanislav: Pohled zpět. Necenzurované noviny 6/1994. Jde o autorovy osobní vzpomínky.

výřečností, extrovertním chováním a schopností si získat ostatní sobě brzy vydobyl mezi mládeží nepopíratelný vliv. Již v červenci 1947 získal funkci kulturního referenta. Jako mládežnický funkcionář střešovické pobočky národních socialistů se seznámil s lidmi, jejichž osudem později neúmyslně zamíchal – s Jaroslavem Vojtěchem Fialou, Evou Vokálovou a dalšími. Tehdy se také definitivně rozhodl, že práce ve stavební kanceláři pro něj není životním cílem (ostatně i jeho strýc později v protokole uvedl, že se synovcem nebyl spokojen – podle něj byl „velký romantik“, měl mnoho známých, lhal a pracovat se mu nechtělo), a přihlásil se na Vysokou školu politickou v Praze. Doma to vzbudilo poměrně velkou nelibost, prarodiče, již staří lidé, čekali, že jim dvaadvacetiletý vnuk s domácností spíše pomůže, a ne že jej budou muset znovu živit. Odmítli mu studia financovat a Choc byl od té doby odkázán jen na své stipendium (asi 1000 Kčs) a honoráře za občasně články.⁹

Emigrace

Studium nemělo dlouhého trvání. Přišel „vítězný únor“ a Choc, aktivní člen národních socialistů, musel stejně jako mnoho jiných vysokou školu opustit. Tehdy v něm uzrálo rozhodnutí odejít na Západ. Byl přesvědčen, že mu západní demokracie umožní dostudovat a že tam později po studiu najde uplatnění.

Po vyloučení se často scházel s podobně postiženými přáteli, bývalým studentem práv Vitoldem Opletalem a propuštěným úředníkem Oldřichem Pinkavou. Kromě společného osudu je pojilo i členství u národních socialistů. Spolu se také dohodli na útěku – nejdříve do Německa, a pak dále, třeba do Anglie. Opletalova přítelkyně mohla zařídit prostřednictvím svých známých, zaměstnaných v pohraničním šumavském hotelu Modrá hvězda ve Stachách, tajný přechod přes hranice do Německa. Dopoledne 26. března 1948, na Velký pátek, se sešli na Národní třídě a společně odjeli osobním autem na Šumavu. Do hotelu dorazili odpoledne, ale dozvěděli se, že přechod není možný, protože je v okolí hodně příslušníků Sboru národní bezpečnosti (SNB). Teprve druhý den se situace zlepšila, takže po půlnoci úspěšně překročili hranice Německa.

Vzápětí narazili na německého celníka a ten je dovedl na celnici ve Fürstenu. Zde si zapsali nacionálie všech příchozích a zavolali americkou policii, která je převezla na úřadovnu CIC v Pasově. Američtí úředníci s nimi vyplnili běžné přijímací protokoly – jméno a příjmení, data narození, povolání, bydliště, vojenskou hodnost, důvod útěku, čísla dokladů. Choc stačil úředníkovi podstrčit zprávu, kterou si přivážel z Prahy od svého známého Radima Kona-

⁹ NA, c. d., Protokol s Jaroslavem Řezáčem z 31. 5. 1948, z 9. 6. 1948; s M. Chocem z 3. 6. 1948.

řika¹⁰, v níž stálo, že se do Německa chystá jakýsi dr. Gráf, který se bude vydávat za utečence a zkoumat život uprchlíků ve sběrných táborech. Američané pak dali každému balíček s tzv. americkou svačinou – konzervou se šunkou a vejci, suchary, cigaretami, žvýkačkami, WC papírem a čokoládou. Poté je odvezli do sběrného tábora ve Wasseralfingenu.

Podmínky v táboře měly daleko do vysněného ideálu. Mezi uprchlíky převažovali odsunutí Němci, Němec byl i velitelem tábora, je logické, že Češi zde nebyli vítáni srdečně. Všichni noví příchozí vyfasovali deku a ubytovali se v místnosti s palandami. Druhý den dopoledne Choce odvezlo auto CIC opět na úřadovnu do Pasova, kde se ho úředníci vyptávali na podrobnosti zprávy, kterou jim dal. Choc však nemohl uvést více, než stálo na papíře.

Ve Wasseralfingenu Choc, Opletal a Pinkava dlouho nezůstali. Hned druhý den odpoledne dostali hromadnou jízdenku do Řezna a jídlo na cestu – tentokrát žádnou americkou svačinu, už jen chléb a margarín. Cesta z řezenského nádraží do tábora nebyla právě příjemná, museli projít ulicemi plnými sudetských Němců spílajících jim do českých bestii. Konečně došli do tábora v Goetheschule. Vyfasovali tři deky, misku, lžici a jídelní lístky. Ubytování byli ve světnici s dalšími asi 15 lidmi na amerických polních lůžkách. K snídani dostávali černou kávu, k obědu polévku, k večeři polévku s chlebem. Všude byla špina, všude rozsypaný prášek DDT.

V řezenském táboře se tři nováčci dostali do společné světnice s muži, s nimiž budou chtít nechtět spojení již celý svůj život – s Josefem Vávrou-Staříkem, Janem Hradilem, Oldřichem Koječným, Karlem Ševčíkem, Jaroslavem Zelinkou, Jiřím Červenkou a Vilémem Krajčirovičem. Připojíme-li k těmto jménům ještě další řezenské „obyvatele“ JUDr. Bohumíra Bunžu, dr. Františka Kovárnu, dr. ing. Štěpána Bendu a JUDr. Vratislava Buška, dostaneme téměř kompletní skupinu obžalovanou o několik měsíců později v hlavní části procesu Choc a spol.

Lidé spojení s Vávrou-Staříkem přišli společně a znali se již z války. Většina z nich se řadila k tzv. moravským partyzánům skupiny Jana Žižky, na jejímž velení se podílel i Stařík. Později spolu pracovali v partyzánském svépomocném družstvu Partkol. Po Únoru odešli za hranice – jistě v tom svou roli hrála i politická změna, ale nebyla jediným důvodem. Ne všichni z nich totiž patřili k pravicovým příznivcům. Naopak – Stařík i Hradil byli komunisty, z čehož jim v emigraci občas plynuly nemalé potíže – členové této politické strany neodcházeli za hranice často, takže pokud se tak stalo, vzbuzovali u amerických orgánů pochopitelnou nedůvěru. Důvod emigrace skupiny nebyl čistě jen politický – v družstvu Partkol došlo k určitým finančním machinacím

¹⁰ Konařík byl souzen v tzv. vedlejších skupinách procesu s Chocem ve skupině Boček a spol. Viz později.

a zpronevěráám, na nichž se podstatnou měrou podílel i Stařík, Hradil a další. Následně vyšetřování a hrozba trestu byl také jedním z důvodů jejich odchodu.

Druhou část skupiny (Bušek, Bunža, Kovárna a Benda) tvořili příslušníci české pravicové inteligence, která odešla po Únoru za hranice z politických důvodů. Řadili se mezi významné členy strany národně socialistické a lidové, zastávali důležité pozice v české politice a vysokém školství. V jejich případě byl odchod skutečně motivován politickými přeměnami v Československu a zůstal pro ně jedinou šancí, jak se uplatnit ve své profesi.

Všichni tito muži ubytovaní v Goetheschule se spolu stýkali, hovořili o situaci v Československu a jejich perspektivách. Na jednom z takovýchto setkání vytvořili tzv. Český komitét. Jeho úloha dodnes není zcela objasněna. Podle výpovědí členů¹¹ měl funkci spíše proklamativní. Ačkoliv se v úvodním prohlášení signatáři ideologicky vymezili vůči novému československému režimu, hlavním účelem komitétu mělo být zastupování zájmů českých uprchlíků u amerických okupačních a německých správních úřadů. Protože polovina členů měla zkušenosti s partyzánským bojem z dob války, je pravděpodobné, že se na schůzkách hovořilo i o eventuálním aktivním odporu proti „macešskému režimu“. Nikomu se však nikdy nepodařilo prokázat, že by Český komitét jako celek skutečně připravil velkou ozbrojenou odbojovou akci s cílem svrhnout komunistický režim, jak jim bylo později v žalobě přisouzeno. Nicméně protože státněbezpečnostní vyšetřovatelé vždy potřebovali své nepřátele, z Českého komitétu byla vhodně zvolenými výsledkovými metodami a pečlivými formulacemi protokolů vytvořena nebezpečná teroristická skupina, která sehraje v procesu s Chocem stěžejní úlohu a všem, jejichž podpisy stojí pod úvodní proklamací, vynese tresty nejvyšší. To však předbíháme.

Návrat

Choc nebyl v Německu ještě ani měsíc, a už od půlky dubna uvažoval o návratu. Nebyl sám, jeho přátelé Opletal i Červenka se rozhodli k témuž. Když se o tom dověděli ostatní, požádali o splnění určitých úkolů – kontaktovat některé známé a přátele s prosbou o finanční pomoc, protože uprchlíci byli ve všem odkázáni jen na své úspory. Také dostali letáky s výzvami, jež se měli pokusit namnožit a

¹¹ Pro potřebu komitétu si členové zvolili krycí jména: dr. Bušek – DR. BOROVSKEÝ, prof. Kovárna – KOVAŘÍK, ing. Benda – LAŠKOVSKÝ, dr. Bunža – PETR BOR, Vávra-Stařík – ŠKPT. SMĚLÍK, Hradil – PŘEROVSKÝ, Opletal – PETR SVATAVA, Choc – JAROŠ, Červenka – SILVESTR NÁPRAVNÍK, Pinkava – OSKAR PORGES, Ševčík – MÍLA ŠÁLEK, Zelinka – PAVEL BLÁHOVSKÝ, Kojecký – MACHÁČEK, Krajčirovič – FRANTA MLEJNSKÝ. Choc krycí jméno užíval důsledně i v Čechách, když se po návratu seznamoval s novými lidmi. Např. Šádek se jeho pravé jméno dozvěděl až při vyšetřování, do prvních protokolů uváděl, že se seznámil s JAROŠEM. AMV, a. č. V 2646, podsv. 12/1, Činnost skupiny Vávry-Stařika v Německu, č. 1. 7.

v Čechách kolportovat, a takto propagovat mezi důvěryhodnými osobami odpor proti režimu. Kdyby k tomu byly vhodné podmínky, měli i zkusit zorganizovat odbojové protirežimní skupinky. Vávra-Stařík, zkušený voják, jim dal kontakty na bývalé moravské partyzány, kteří jim měli zajistit vysílačky, eventuálně zbraně ukryté ještě z války. Vysílačky měli později dopravit zpět za hranice, aby sloužily k dorozumění s vlastí. O tom, že Vávra-Stařík pověřil Choce zavražděním Schramma a zorganizováním velkého protistátního spiknutí, lze skutečně pochybovat – vždyť Choce znal necelý měsíc. Bylo by možné za tak krátkou dobu naplánovat rozsáhlou akci, vraždu významného komunistického činitele a hlavně – celý úkol svěřit do rukou mladíka bez jakýchkoli zkušeností, o němž nikdo nic neví? Ostatně také Vávra-Stařík později při svém výslechu na toto téma uvedl, že „*Choc se o Schramma nezajímal. Když byla mezi mnou a Krajčirovičem nebo Koječným řeč o Schrammovi, nezúčastňoval se debaty. Jej to nezajímalo, [je]ho zajímala politická otázka.*“¹²

K odchodu se nakonec vypravilo celkem šest lidí – kromě Choce, Červenky a Opletala ještě Hradil, Krajčirovič a Ševčík. Ačkoliv přechod z Československa do americké okupační zóny jistě nebyl snadný, návrat se ukázal neméně obtížným. Když se o něj pokusili poprvé, 20. dubna 1948, němečtí celníci je vrátili od hranic zpět. Podruhé byli chytřejší, rozdělili se na dvě tříčlenné skupiny. Opletal, Krajčirovič a Ševčík přešli 24. dubna, Choc, Hradil a Červenka o den později. Tentokrát jim již štěstí přálo.

Od Chocova návratu do Čech až do jeho zatčení příslušníky StB uplynulo přesně 36 dní. To, co se v těchto dnech opravdu dělo, se s určitostí nedovíme. Jediným našim pramenem jsou totiž protokoly o výsleších na StB a u Státního soudu. Vzhledem k tomu, že se vyšetřovala vražda vysokého komunistického funkcionáře, nebylo cílem celého vyšetřovacího a justičního procesu zjistit skutečnou pravdu, ale případ co nejrychleji uzavřít a odsouzené exemplárně potrestat. Toto směřování je patrné ze všech protokolů – ze způsobů, jakým StB formulovala odpovědi, jak pracovala s výpověďmi a co z nich vyvozovala, aby byla mozaika jejich konstruktů co nejúplnější. Hned od počátku si vyšetřovatelé vytvořili svou „nosnou teorii“, založenou na prvním administrativním výslechu, a již se nenamáhali zjistit, zda skutečně odpovídá pravdě. Když si dnes čteme ony více než padesát let staré protokoly, i laik zaznamená, že výpovědi obžalovaných si natolik protřečily v odpovědích na dotazy týkající se dokazovaných zločinů, že žádný nestranný soud by na jejich základě vrahy usvědčit nemohl. Ovšem nedemokratické justici o spravedlnost a pravdu nešlo.

¹² AMV, a. č. V 2646, podsv. 12/2, Protokol z 8. 2. 1950 s Vávrou-Staříkem, č. I. 384.

Ačkoliv se dnes již asi nikdo nedoví, kdo byl skutečným pachatelem Schrammovy vraždy, můžeme si alespoň na základě dochovaných archiválií udělat obraz o práci StB a socialistického soudnictví.

Od návratu do zatčení – protokoly StB – verze první

Jak je uvedeno výše, Choc byl zatčen 2. června 1948 v Olomouci. Od tohoto dne až do 11. července byl vyslýchán na Oblastní úřadovně StB v Praze. Výpověď začíná větou, kterou později mnohokrát a bezvýsledně popřel: „*Doznávám, že jsem dne 27. května 1948 před 7. hodinou ranní zastřelil Augustina Schramma. [...] K tomuto činu dostal jsem příkaz od Josefa Vávry vulgo Staříka.*“¹³ V protokolu stojí, že před odchodem z Německa do Čech přidělil Vávra-Stařík, vůdce ilegální protikomunistické skupiny, celé šestici úkoly. Chocův nejdůležitější byl údajně odstranit Schramma (Vávra si měl vyvolit Choce z toho důvodu, že byl Pražák a v hlavním městě se tedy dobře vyznal, nemělo by mu tak dělat problémy po činu se schovat). Dále měl obstarat různá razítka okresních národních výborů, akčních výborů, policejních úřadoven, získat legitimace KSČ a tiskopisy partyzánských legitimací, vysílačku, zřídit tajná skladiště zbraní určených pro eventuální převrat. Kromě toho se měl pokusit převézt přes hranice některé významné nekomunistické politiky – ovšem pouze za předpokladu, že by pro to byly vhodné podmínky a Choc by se nevystavil zbytečnému riziku. Navíc jej před odjezdem požádali Bunža a Benda, aby odevzdal dopis lidoveckému tajemníku Obadálkovi a po prokázání se heslem Nadějov od něj zinkasoval pro oba 10 000 Kčs. Už z výčtu zmíněných úkolů je zřejmé, že jde o směsici pravděpodobného a nemožného; Choc se měl totiž podle dohody se Staříkem za necelý měsíc vrátit zpět do Řezna a představa, že by za tu dobu splnil vše, je nereálná. Každopádně druhá skupina, jež odjela o den dříve, dostala také své úkoly, o nich však Chocovi podrobně nic známo nebylo.

Trojice Choc – Hradil – Červenka po přechodu hranic (v okolí Třístoličnicku ve Volarech) přespala na lesním úřadě u Červenkova známého. Druhý den se Choc s Hradilem vydali do Prahy. Noc strávili u rodiny Vokálových (Choc měl už téměř rok známost s tehdy sedmnáctiletou Evou Vokálovou). Už před odchodem do Německa se u nich často scházela mládež – i proto, že paní Vokálová po smrti manžela pronajímala část své vily studentům. U Vokálů se setkali s Chocovým přítelem Jaroslavem Vojtěchem Fialou¹⁴. Protože byl Fiala jedním z nejbližších Chocových přátel, zasvětil jej Choc do části svých úkolů a

¹³ NA, c. d., Protokol z O StB Praha 2. 6. 1948, č. l. 274.

¹⁴ Jaroslav V. Fiala (1924), po maturitě na reálném gymnáziu studoval na Vysoké škole stavebního inženýrství, rok 1948 ho zastihl v 6. semestru. Stejně jako Choc byl členem mládežnické odbočky národních socialistů. S Chocem se seznámil u Vokálů.

požádal, aby se pokusil obstarat zbraně a razítka. Druhý den se Choc s Hradilem vydali za národněsocialistickým poslancem Josefem Lesákem. (Choc se s ním znal již z dřívější doby, ze svého působení ve straně národních socialistů. Podle vzpomínek Evy Duškové byl Lesák jeho vzorem a měl na něj velký vliv.)¹⁵ Choc mu nabídl, že jej dopraví přes hranice do americké zóny. Lesák odmítl s tím, že má již svou vlastní cestu, po níž chce odejít.¹⁶ Po schůzce s Lesákem Hradil odjel za rodinou na Moravu, v Praze zůstal jenom Choc.

První úkol, který se rozhodl vyplnit, bylo získání finanční podpory pro poslance Bunžu a Bendu. Zašel do parlamentu, kde kontaktoval tajemníka lidové strany Obadálka. Řekl mu heslo a předal dopis. Zároveň jej informoval o svém záměru převést přes hranice vedoucí představitele lidové strany – Šrámka, Hálu a Zenkla. Obadálek jej zavedl za lidoveckým poslancem Josefem Herlem. Tomu Choc zopakoval vzkaz a navíc mu vyprávěl o tom, jak jeho kolegové v německém utečeneckém táboře žijí. Dostal sice žádané peníze, ovšem Herl mu okamžitě řekl, že ze záměru převést Šrámka a ostatní nic nebude kvůli monsignorovu špatnému zdravotnímu stavu. S Herlem i Obadálkem si Choc domluvil na později ještě jednu schůzku, ale ta se již neuskutečnila. Na Obadálka i Herla nepůsobil Choc důvěryhodně, mj. se vydával za lidovce a odvolával se na dobré kontakty – poslanec i tajemník si vše prověřili a zjistili, že se Chocovy výpovědi nezakládají na pravdě. Ačkoliv se tedy s Chocem viděli de facto pouze jednou, bude mít pro ně toto setkání nedožité následky.

Již 1. května se Choc vydal na Moravu, aby se setkal s dalšími účastníky přechodu – Hradilem, Ševčíkem a Krajčirovičem (Červenka se ubytoval u známých v Praze a Opletal již kvůli svému zdravotnímu stavu a rodinné situaci kontaktoval StB a přiznal se k emigraci a návratu). Odjeli do Prostějova za autodopravcem Leopoldem Hamalem, bývalým partyzánem a Staříkovým dobrým známým z doby války. Podle Staříkových instrukcí jim měl obstarat zbraně a vysílačku – Stařík předpokládal, že je Hamal snadno získá od dalších moravských partyzánů, s nimiž byl v kontaktu a kteří zbraně drželi ještě od války. Hamala zastihli doma až pozdě k večeru a on navíc neměl žádané předměty u sebe. Slíbil však, že je obstará a že si pro ně mohou zajet později. Pak Choc se Ševčíkem odjeli opět do Prahy.

Pro Hamalovo zboží přijeli 5. května Fiala se svým přítelem a dalším smutným hrdinou tohoto případu, Slavojem Šádkem¹⁷. Vyzvedli kufry, aniž

¹⁵ Z rozhovoru s Evou Duškovou 23. 5. 2000.

¹⁶ Lesák se později skutečně pokusil i se svou rodinou o přechod přes hranice prostřednictvím ilegální skupiny Přijďeme, avšak byl při něm zadržen StB.

¹⁷ Slavoj Šádek, nar. 1926 v rodině důstojníka z povolání, vystudoval reálné gymnázium, vyšší průmyslovou školu, od roku 1947 zaměstnán u firmy Kablo. Stejně jako Fiala a Choc byl členem národních socialistů.

věděli, co v nich je. V Praze je předali Chocovi, který je na čas uložil u strýce v kanceláři. Protože šlo o úkryt nejistý, dopravil je se strýcovou pomocí do podniku Naše dílo, kde je zanechal vydávaje se za účastníka zemědělské výstavy, který si potřebuje na čas uložit svá zavazadla. Majitel Našeho díla mu na kufry vydal úschovní lístek, který Choc opět předal Fialovi s pokynem, aby věci později vyzvedl.

Dne 9. května měla mít celá řezenská šestice schůzku v Praze, kde se měli dohodnout na dalším postupu. Podle původního plánu se všichni měli již vrátit zpět do Německa. Opletal se však rozhodl ze zdravotních a rodinných důvodů jinak, i Hradil chtěl zůstat, Krajčirovič odešel přes hranice dříve. Nakonec se pro pobyt v Čechách rozhodl i Choc, který změnu plánu vysvětlil důležitými povinnostmi v Praze, takže k hranicím si to namířili pouze Červenka s Ševčíkem. Z Prahy odjeli během následujících 14 dnů, přechod se jim však nezdařil a byli při něm zadrženi. Ony dva týdny strávil Choc v Prostějově u Hamalů.

Až do tohoto bodu není nutné pochybovat o tom, že se dosavadní události staly tak, jak jsou popsány v protokolech StB (vyjma rozsahu a povahy zadaných úkolů). Na sledu událostí se koneckonců shodli všichni vyslychaní. Další výsledky však směřovaly k vyjasnění okolností Schrammovy vraždy. To, jak se udála a kdo byl vrahem, je dodnes sporné, ovšem takto si události zrekonstruovali státněbezpečnostní vyšetřovatelé. (Netřeba připomínat, že to, co stojí vlastnoručně podepsáno v protokolech vyslychaných, nemusí vůbec odpovídat pravdě. To ostatně potvrzuje i fakt, že křížově konfrontované výpovědi se liší, ba až popírají.) Následující popis tedy shrnuje události kolem smrti majora Schramma tak, jak jsou zaznamenány v protokolech StB, ve verzi komunistických vyšetřovatelů.

Tak tedy – jak stojí v protokolech StB z 2. června 1948, vraždu Schramma chtěl Choc údajně původně provést 26. května. Od Fialova přítele Šádka získal dvě zbraně, pistole ráže 9 mm a 7,65 mm, a krabici éteru. V tom samém protokolu ale také výslovně stojí, že Fiala ani Šádek nevěděli, k čemu zbraně potřebuje – řekl jim, že chce od Schramma získat určité důležité dokumenty, a oni mu to věřili. I proto, že měl s sebou éter k Schrammovu omráčení. Dne 26. května měl večer schůzku s oběma na Náměstí Jiřího z Poděbrad. Prošli k Olšanským hřbitovům, kde je nechal čekat, aniž řekl, kam jde. Mířil do ulice Horní Stromky k Schrammovu bytu. Nedozvnil se. Vrátil se tedy k oběma mládencům a se Šádkem se dohodl, že mu druhý den pomůže a objedná taxi. Fiala se nemohl ničeho zúčastnit, protože už měl domluvený jiný program. Choc přespal u vzdálených příbuzných, ráno vstal asi v 5 hod, kdy celá rodina ještě spala, vypůjčil si ze skříně světlý balonový plášť, a aniž někoho vzbudil, odešel. Přišel před Schrammův byt, cestou si údajně připravil obě pistole – ráží 9 mm do levé kapsy kabátu, menší do pravé kapsy saka. Zazvonil u Schrammových dveří. Ačkoliv Schramma nikdy neviděl, v muži, který mu přišel otevřít, jej bezpečně poznal. Přivítal jej ve Schrammových

kruzích obvyklým pozdravem „Čest práci“ a pak mu řekl, že se k němu chystá „někdo z Moravy“ a kdy že bude k zastížení. Schramm jej pozval do bytu a předstírel mu svůj pracovní program na následující den. Choc předstíral, že odchází, pronesl „*Nesu vám pozdrav od partyzánů*“ a z obou pistolí vystřelil – jednou z menší ráže a třikrát z větší. Mířit nemusel, Schramm byl od něj necelý metr a půl. Po činu vyběhl na chodbu a běžel ze schodů. Protože zaslechl křik, otočil se a na schodech uviděl ženu, o níž usoudil, že to bude Schrammová. Opustil dům, proběhl ulicí Horní Stromky a doběhl až do další ulice, která vede k vinohradské nemocnici. Tam nasedl do taxi k čekajícímu Šádkovi. Šádek se ho zeptal, jestli získal dokumenty, a on mu odpověděl, že je vše v pořádku. Zároveň mu vrátil menší pistolí. Za mlčení dojeli na Wilsonovo nádraží. Choc předstíral, že jde koupit lístky, ale ve skutečnosti si vzal opět taxi a odjel do vinohradské tržnice (nikomu z vyšetřovatelů tato zastávka nepřišla zvláštní, nikoho nenapadlo zeptat se, proč právě tam) a pak vrátil se k příbuzným (bydleli v Mánesově ulici, souběžné s dnešní Vinohradskou), aby bez problému vrátil vypůjčený kabát na místo.

O Šádkovi do protokolu uvedl, že jej vlastně nezná a mladík že rozhodně nevěděl nic o tom, co se toho dne mělo stát. Seznámil je spolu Fiala, který sice věděl o Chocově ilegální činnosti, avšak žádné důležité konkrétní úkoly neznal. Šádek na tom byl s informacemi obdobně. „*Aby mi byl nápomocný dne 27. 5. 1948 při spáchání vraždy Augustina Schramma, vyzval jsem jej dne 26. 5. 1948, ovšem tím způsobem, že jsem vůbec mu neřekl, co se má státi. Pouze jsem jej žádal, aby ráno v 6 hod. dne 27. 5. 1948 přišel ke konečné stanici el.[ektrické] dráhy č. 2, kde jsme se sešli a kde jsem ho zase požádal, aby opatřil autodrožku, se kterou má čekat proti Vinohradské nemocnici, a to proti vratům. Mimo to od jmenovaného pocházely obě zbraně.*“¹⁸

Ještě téhož dne se Choc vydal za strýcem Řezáčem a poprosil ho, aby jej dovezl na vlak do Kolína. Tam však zjistili, že vlak již ujel, proto se strýc uvolil dovézt jej do Prostějova. V Prostějově Choc vyhledal Hamalovu dceru Věru a požádal ji, aby vyzvedla jeho kufrы u svého otce (zůstaly tam z jeho předešlé 14denní návštěvy) a zařídila mu schůzku s Hradilem. Hradil již nepřišel, protože mezitím StB informovaná o vraždě a přesvědčená o emigrantské účasti na ní zatkla Staříkovu ženu; Hradil očekával totéž. Choc chtěl původně odejít do Rakouska, ale vzhledem k situaci si to rozmyslel. Věra Hamalová jej dovezla ke svým přátelům, k rodině Pospíšilových do Olomouce. Tam jej za několik dní zatkla policie: „*Když vcházel první orgán SNB v civilu do pokoje, natáhl jsem se pro tuto zbraň a vzal ji k sobě. Ihned nato byl jsem orgány uchopen. Uvádím, že pistolí vzal jsem si do ruky z toho důvodu, abych spáchal sebevraždu, neboť když*

¹⁸ NA, c. d., Protokol s M. Chocem na O StB z 2. 6. 1948, č. 1. 277.

*jsem viděl více mužů, věděl jsem, že jdou mne zatknouti. K sebevraždě však jsem v posledním okamžiku nepřistoupil a čekal jsem, až budu zadržen.*¹⁹

Na závěr uvedl, že o své činnosti nikomu neřekl, a rozhodně ne babičce a dědečkovi. Před těmi se dokonce po celý svůj pobyt v Československu ukrýval, aby o jeho návratu nevěděli a aby se nedozvěděli nic o jeho činnosti. Proto nocoval u příbuzných a známých: *„Prohlašuji, že mé skrývání se před babičkou a dědečkem bylo opravdové, neboť tito nesměli tušit, co provádím. [...] Zavření mého naprosto nevinného dědečka je proto nejtvrdším přehmatem celého vyšetřování.*“²⁰

Během výslechu na oddělení StB (O StB) 4. června byla s Chocem provedena také rekonstrukce na místě činu. Podle příslušníků, kteří s ním rekonstrukci prováděli, Choc přesně a detailně popsal to, jak se vražda odehrála, včetně přesné rekapitulace rozhovoru. Pravdivost podle nich potvrdil fakt, že Choc popsal i typ zámku. V zápise mj. stojí: *„V Soběslavské ulici byl Choc ukázán garážmistřovi Bezpalci [...], který jej s určitostí poznal jako muže, který dne 27. 5. 1948 před 7 hod. ranní přeběhl velmi rychle kolem garáží. Choc byl též konfrontován s Annou Schrammovou, ale tato přes velké rozrušení následkem konfrontace v něm pachatele nepoznala [sic!], ale uvedla, že se již nemůže pamatovati na podobu muže, kterého jen zběžně zahlédla na schodišti domu. [...] Z uvedené rekonstrukce je však zřejmé, že pachatelem vraždy na Augustinu Schrammovi jest bezpečně Miloslav Choc, který by jinak nemohl vědět všechny ty podrobnosti, které na místě zcela sám ukázal a předvedl.*“²¹

Další výslechy

StB během několika dnů zatkla přes 100 osob, které byly podezřelé z jakékoliv participace na Schrammově vraždě. Tak se k výslechům na O StB dostali nejen nejbližší Chocovi přátelé, ale i lidé, kteří o něm sotva slyšeli, nebo jej dokonce neznali vůbec. V jejich výpovědích sice dnešní badatel stěží najde to, co by Chocovi a dalším situaci zhoršovalo, nicméně StB si uměla poradit i s tím – v tom, jak „logicky vyvozovat případy“, měla svou praxi.

Prvním ze zadržených byl Jiří Červenka, jeden z řezenské šestice. Zatčen byl již před Schrammovou vraždou při pokusu překročení hranice, když se pokoušel dostat zpět do Řezna. Samozřejmě StB záhy zjistila, že i on má k činu určitý vztah, takže se ve výslechové místnosti pražské O StB ocitl již den po vraždě, 28. května. Nepopřel, že byl s Chocem ve styku, přiznal, že se po

¹⁹ Tamtéž, č. 1. 279.

²⁰ AMV, f. 300-14-2, Opis výpovědi M. Choce, kterou vlastnoručně psal, č. 1. 643–644.

²¹ Tamtéž, Záznam o rekonstrukci vraždy A. Schramma, č. 1. 300.

přechodu přes hranice několikrát viděli a při poslední schůzce mu Choc předal bíanco partyzánské legitimace a formuláře a tři tužkou psané zprávy vztahující se k situaci v ČSR po únoru 1948. Přiznal, že se ve sběrném táboře Stařík vyjadřoval o Schrammovi nelichotivě, avšak zároveň vypověděl: „*Popírám, že bych se byl doslechl, že Hradil a Choc, even.[tuálně] jiní členové skupiny odešli do ČSR s úkolem odstranění Staříkem jmenovaných osob* [Stařík měl mluvit mj. o Schrammovi i o Slánském – pozn. aut.]. *Popírám [...] se vši rozhodností, že já sám bych dostal úkol spolupůsobiti při odstranění Schramma.*“²²

Dne 1. června byl vyslýchán Jaroslav Fiala. Vypověděl, že se s Chocem setkal na konci dubna po asi šestitýdenní přestávce. Zpočátku mu Choc tvrdil, že byl po dobu své nepřítomnosti na Slovensku, později ale přiznal, že byl v Německu. Ukázal mu několik letáků – prohlášení emigrantů sdružených v nějaké seskupení (šlo o Český komitét), výzvy ke studentům – a poprosil ho, jestli by mu je mohl rozmnožit. Fiala to slíbil, avšak jelikož sám měl jen omezené možnosti, jak to zařídit, zasvětil do úkolu své dva přátel. Letáky pak schovali v koupelně u Vokálových. Choc jej také požádal, aby obstaral nějaké zbraně. Fiala kontaktoval jistého Vilibalda Čadka, svého známého ze Svazarmu, jemuž řekl, že jsou pro člena partyzánského hnutí. Čadek mu prodal dva samopaly, za každý si nechal zaplatit 4000 Kčs. Zbraně uložili v pokoji podnájemníka Vokálových a zároveň jejich přítele Karla Duška. Choc Fialu také poprosil o sehnání razítek. I o to se Fiala pokusil, nechal je vyrobit ve firmě Červinka (jednalo se o razítka 1. čs. partyzánské brigády, SNR – zemského vedení, Výboru vysokoškolského studentstva v emigraci, I. skupiny čs. zahraničního odboje, ministerstva průmyslu, MNV Zlín, Znojmo, Nejdek, ŘNB Praha). Majitel firmy se původně zdráhal, pak se k tomu uvolil, ale peníze si nevzal se slovy, že když se na to přijde, žádné peníze ho už nezachrání.

Kromě toho Fiala potvrdil, že společně se Šádkem vyzvedl u autodopravce Hamala zavazadla, která dovezli Chocovi do Prahy. Na společné schůzce 24. května mu Choc předal úschovní lístek na ona zavazadla a poprosil ho, aby je vyzvedl a někam schoval. O dva dny později kufry vyzvedl společně se Slavojem Šádkem. Když je posléze otevřeli, zjistili, že v nich jsou tři automaty, tři zásobníky k automatům a karton s náboji. Vše uložili u Šádků ve sklepě. Téhož dne také Choc Fialu požádal o obstarání zbraní. Ten se bránil, ale nakonec slíbil, že se je pokusí obstarat. Poprosil o to Šádka, jenž je také nakonec získal.

Další schůzku s Chocem měli 26. května. Vzal na ni i Šádka a ten předal Chocovi zbraně. Toho dne jim Choc řekl, že hledá muže bydlícího v ulici Horní Stromky, protože vlastní důležité dokumenty, jimiž chce zničit mnoho lidí. Tomu chce Choc zabránit a důkazy od něj získat. Tohoto dne viděl Fiala Choc

²² Tamtéž, Protokol s Jiřím Červenkou z 28. 5. 1948, č. 1. 57.

naposledy. Víc už vypovědět nemohl. V protokolu ještě uvedl: „*Ku konci mé výpovědi přiznávám, že po návratu Choce z Německa jsem vykonával jeho příkazy pod jeho vlivem docela ochotně, avšak později jsem toužebně očekával a přál jsem si, aby Choc odjel a já se s ním více nemusel potkat, abych se tak vymanil z jeho vlivu a zanechal své činnosti.*“²³

Slavoj Šádek se k výsledku StB dostal o dva dny později. Do protokolu uvedl, že o Chocově ilegální činnosti mu řekl Fiala, ten jej také poprosil, zda by sehnal chloroform a nějaké zbraně. K jakému účelu mu neřekl. Protože celou odbojovou akci bral velmi vážně, navrhl zasvětit do Chocovy činnosti i lékaře, konkrétně svého známého MUDr. Provozníka. Kontaktoval jej, ale dozvěděl se, že Provozník je již organizován ve skupině majora ve výslužbě Kleina. Nicméně od něj přece jen dostal krabici éteru a pistoli ráže 9 mm (druhou získal později od jiného známého) a náboje ráže 9 a 7,56 mm. „*Vzhledem k tomu, že jsem byl přesvědčen, že naše činnost je řízena ze zahraničí, snažil jsem se veškeré příkazy řádně plnit a myšlenku odboje šířil jsem i u svých známých. O tom, že odboj je řízen ze zahraničí, jsem byl přesvědčen letákem, který mi byl předložen a na kterém byla jména vesměs krycí.*“²⁴ S Chocem se poprvé setkal až 24. května na Náměstí Jiřího z Poděbrad, kde také s Fialou dostali lístek na uschovaná zavazadla v obchodu Naše dílo. Kufry vyzvedli a teprve později zjistili, co je jejich obsahem. Zbraně pak ukryli u Šádků ve sklepě. O den později měli s Chocem opět schůzku. Sešli se na Vinohradech. Choc se od nich oddělil a oni na něj čekali na rohu Votické a Stalinovy. Choc šel za nějakým mužem pro dokumenty, ale vrátil se s tím, že nikdo nebyl doma. Spolu se dohodli, že se sejdou druhý den ráno v 6 hod a že pro něj Šádek obstará taxi.

Tak se také stalo. Choc ráno odešel za mužem pro dokumenty, vrátil se asi za 20 min, předal mu v autě pistoli a „*mezi řečí mi posunky naznačil, že návštěva ve Schrammově bytě byla úspěšná. [...] JAROŠ [pod tím jménem Choc znal – pozn. aut.] po příchodu od Schramma byl zpocený a poněkud bledý, jinak však nejevil známky rozčilení. Během řeči, kterou jsme spolu vedli, mluvil normálně a úplně klidně a nikdy by mně nenapadlo, že by mohl spáchat vraždu.*“²⁵ Tehdy viděl Choc naposledy. Později se dozvěděl o vraždě. Zašel za známým svého otce, plk. Kačerem, odevzdal mu zbraně a svěřil se mu, že je členem ilegální organizace.

Samozřejmě vypovídal i Jan Hradil, ovšem k událostem v květnu neměl co říci. Již 28. května vypovídal také Karel Ševčík, už dříve zadržený na hranicích při neúspěšném pokusu o přechod. Ten poprvé 28. května řekl: „*Podotýkám, že*

²³ Tamtéž, Protokol s J. Fialou z 1. 6. 1948, č. 1. 104.

²⁴ NA, c. d., Protokol se Slavojem Šádkem z 3. 6. 1948, č. 1. 534.

²⁵ Tamtéž, č. 1. 540.

*odstraněním Schramma a Kreibta byli pověřeni Hradil a Choc.*²⁶ (Vyšetřovatelé pravděpodobně nebyli domluveni, koho budou považovat za cílové osoby Staříkových plánů, takže se v protokolech vyslýchaných objevují další a další jména potenciálních obětí – např. Slánský, Reicin, Pokorný atd. Většina jmen se vyskytla pouze jednou.)

Posledním z těch, kdo přešel přes hranice a měl být vyslýchán, byl Vitold Opletal. Již před přechodem byl však ve špatném zdravotním stavu, trpěl tuberkulózou plic v pokročilém stadiu. V ČSR se s ostatními již nekontaktoval. Po návratu navíc zjistil, že je jeho otec po smrti. Už 12. května se proto udal sám na StB, přiznal se ke svému odchodu a k návratu a vypovídal o situaci za hranicemi. Nestávalo se příliš často, že by se někdo z emigrantů sám vrátil, a ještě se přišel přiznat na nejbližší okrsek, proto StB zpočátku Opletalův případ hojně využívala propagandisticky, psalo se o něm v denním tisku a StB jej prezentovala jako úspěch nového režimu. Nicméně po Schrammově vraždě náhle změnili názor a z Opletala udělali „pomocníka vrahů“, jehož úkolem bylo pouze odvrátit pozornost od důležitějšího dění, než byl jeho návrat. Nemocnému Opletalovi nepomohlo ani ujišťování, že neví, kdo ve skupině přešel za ním a že jméno Schramm v životě neslyšel. V jeho protokole vyslýhající hodnotil: „*Tato výpověď* [z 12. 5., kdy se Opletal dostavil dobrovolně a sám vypovídal – pozn. aut.] *jest však velmi zkreslená, nepravdivá a Opletal nejdůležitější údaje (Stařík a jeho skupina) zamlčuje proto, aby se vyhnul komplikacím, spíše však proto, že jeho úkolem bylo krýtí činnost své skupiny a svést pozornost bezpečnostních orgánů. [...] Výpověď jmenovaného nelze považovati za konečnou.*“²⁷

Peripetie agenta Baráka

Během výslechnů již zadržených se StB dostalo dalšího „důkazu“ o tom, že spiknutí proti novému režimu bylo vedeno nejen ze strany československých emigrantů, ale dokonce bylo řízeno i CIC. V noci z 23. na 24. června byl zatčen vojenský zběh Miroslav Barák. Až během výslechu příslušníci zjistili, že svévolné opuštění posádky je tím nejméně zajímavým. Barák se pochlubil rozsáhlou protistátní činností, kterou údajně provozoval už od roku 1945.

Poslední dva válečné roky prožil v koncentračním táboře v Dachau. Po osvobození odjel do Liberce, kde zažádal o vstup do SNB – aby se vyhnul vojenské službě. Do sboru byl sice přijat, ale už před Vánoce jej kvůli několika deliktům způsobeným ve stavu opilosti nejen propustili ze služby, ale navíc ještě

²⁶ Tamtéž, Protokol s K. Ševčíkem z 28. 5. 48, č. 1. 557.

²⁷ Tamtéž, Výtah z protokolu s Vitoldem Opletalem, 29. 5. 1948, č. 1. 467.

potrestali 6 měsíci vězení a ztrátou volebního práva. Novou práci si Barák našel až na podzim roku 1946 – začal pracovat ve slévárně firmy Schöller.

V té době ho kontaktoval jeho známý, kterého nazýval ARNOŠT, a ptal se ho na detaily z výroby oceli této firmy – jaká je její kapacita, kdo je odběratelem výrobků, jaká je kvalita litiny, její cena a mzdy dělníků, odkud bere závod suroviny. Z popudu ARNOŠTA přešel zanedlouho Barák k firmě Mráz, kde měl zjistit obdobné údaje. Zaměstnání změnil během krátké chvíle ještě jednou a nastoupil do Severosmědavských sléváren – v nich zůstal až do povolávacího rozkazu k vojenské prezenční službě, na kterou nastoupil k prvnímu říjnu 1947. ARNOŠT mu za informace zaplatil 3000–5000 Kčs.

Na vojně Baráka písemně kontaktoval cizí muž. Při osobní schůzce mu údajně sdělil, že je pracovníkem západních zpravodajských služeb, a vyzval jej ke spolupráci. Barák samozřejmě přijal. Cizí agent mu udělil krycí číslo 642 a jako první úkol zadal rozšiřovat spojeneckou ideologii v jednotce. K tomu mu předal dvoje zahraniční noviny a později 10 000 Kčs na nákup dalšího tisku.

V dubnu 1948 provedl Barák ve své vojenské jednotce podvod – sám si vystavil dovolenku a zfalšoval podpis velícího důstojníka. Volno strávil v Olomouci u své přítelkyně, ale zároveň ho využil i k návštěvě tamější slévárny Kosmos, kde se pod záminkou zájmu o zaměstnání snažil vyzvědět obdobné údaje jako v předchozích továrnách. Protože byl zaměstnancům slévárny podezřelý, zadrželi jej a předali na místní úřadovnu StB. Příslušník StB s ním sepsal protokol, ale více než špionáž ve slévárně ho zaujala informace o zfalšované dovolence. Vojáka eskortovali zpět k jednotce a tam byl potrestán týdnem samoty. Barák se obával, že bude přece jen podezříván z průmyslové špionáže. Vyžádal si proto poukaz k ambulantnímu ošetření zubů v Olomouci. K lékaři samozřejmě nešel, rozloučil se s přítelkyní a ještě týž den přešel hranice v Železné Rudě.

Na úřadovně CIC ve Zwieselu provedli informativní výslech. Protože se Barák bál, aby ho neposlali zpět, své pravé jméno jim neudal. Požádal o předvedení na úřadovnu ve Straubingu, jíž měli procházet všichni armádní zběhové, a teprve tam, když se ujistil, že jej nevrátí, uvedl své pravé jméno a krycí číslo. Ze Straubingu ho transportovali do tábora pro civilisty v Regensburgu, ale asi za týden ho povolali zpět. Již ho očekávalo 12 amerických důstojníků, kteří se ptali, zda je ochoten vrátit se zpět do Čech se speciálním úkolem. Když přitakal, měli mu udělit tyto úkoly: „1) zjistit, kterým směrem je z Jáchymova odvážena uranová ruda, 2) jak transport této rudy je sestaven, 3) jak je transport zajištěn ochrannými strážemi (síla stráže, umístění po vagonech, vyzbrojení stráže), 4) čísla jednotlivých beden, v nichž je uranová ruda transportována, a fotografovat jednak tyto bedny, zejména však čísla a nápisy na těchto bednách, 5) zjistit, ve kterou dobu jsou transporty z Jáchymova odbavovány, 6) místo, které by bylo nejbližší americké zóně a vhodné pro event.[uální]

*přepad, jsem měl důkladně prozkoumat, rovněž tak jako i celou trať z Jáchymova k tomuto místu, a podat pak po návratu podrobný popis. Na trati jsem měl též zjistit, který semafor by se dal snadno zavěsit, aby se zastavil vlak a ve stanici to nebylo nápadné, 8) zjistit prostor na hranicích, kterým by se odcizená uranová ruda dala snadno převézt, a to hlavně obsazení tohoto místa čsl. pohraničními orgány, 9) zjistit ve Vejprtech místa, kde se začíná s dolováním uranové rudy, 10) jak daleko je vzhledem k těmto pracím vystěhováno okolí Vejprty, 11) kdo provádí práce na šachtách – zda Rusové, Češi, Němci nebo zajatci, 12) jaká jsou prováděna bezpečnostní opatření jak ve Vejprtech, tak i v okolí.*²⁸ Způsob realizace byl ponechán na jeho vůli. Pro další instrukce se měl hlásit na berounské faře u agenta TONIho.

Do přechodu pobýval ještě v táboře Bad Orb, kde se seznámil s Vávrou-Štaříkem. Ten mu podle protokolu vyprávěl o činnosti partyzánské brigády Jana Žižky i o tom, že vyslal do Čech skupinu šesti mužů, kteří měli za úkol odstranit majora Schramma. I Barákovi měl světit Štařík důležitý úkol: „1) odstraniti ministra nár.[odní] obrany gen. Svobodu, 2) odstraniti dále plukovníka Reicina. [...] Rozkaz č. 2 [rozkazem č. 1 bylo podle protokolu odstranění Schramma – pozn. aut.] měl být podle nařízení Štaříka vykonán za každou cenu. Pro případ, že by členové provádějící rozkaz č. 1 snad byli dopadeni a zatčeni, měl jsem tento rozkaz vykonat já sám, resp. získat pro jeho provedení vhodné osoby a finanční prostředky mně za tím účelem měl poskytnout, stejně jako i potřebné zbraně, autodopravce Hamal.“²⁹ Kromě toho dostal ještě „drobnější“ úkol – zastřelit zrádce Opletala.

Přechod přes hranice se Barákovi podařil a 20. června 1948 se skutečně hlásil berounskému knězi. Pak odjel do Prahy, kde kontaktoval osoby, na něž měl z Německa z tábora adresy – Tunklovi, Bardounovi, Hertlovi. 23. června se chystal za Hamalem na Moravu, ale tam se již nedostal. Téže noci byl zatčen.

Protože byl Barák vlastně vojenský zběh, neměla jej na starost StB, ale OBZ. StB měla na jeho výsledku také zájem, ovšem Baráka k němu už nedostala. Po výsledku 1. července šel agent v poledne na WC. Samozřejmě měl s sebou ozbrojený doprovod, tomu se přesto nepodařilo zadrženého uhlídat – okno záchodu bylo otevřené, a než se rotný vzpamatoval, Barák se rozběhl a s rukama svázanýma skokem plavmo vyskočil z okna. Na místě se zabil. Tím se případ agenta Baráka uzavřel. Až o 20 let později se ozvaly hlasy o podivnosti jeho smrti i neadekvátních, nelidských výsleších. Pro tuto chvíli byl však Barák, i když mrtvý, dalším triumfem vyšetřovacích orgánů.

²⁸ AMV, a. č. V 2646, Opis protokolu s M. Barákem, č. 1. 173.

²⁹ Tamtéž, č. 1. 182–183.

StB slavila úspěch, již 19. července 1948 podala oblastní úřadovna StB trestní oznámení na celkem 132 osob podezřelých z protistátního spiknutí napojeného na Vávru-Stařika.

Takovýto rozsáhlý případ byl pro velitele StB zároveň i dobrou záminkou k uspořádání přednášky pro zaměstnance MV; samozřejmě byl jejím tématem boj proti západnímu terorismu. Přednáška byla přísně tajná, na jejím opisu výslovně stálo, že v žádném případě nesmí být dána k dispozici tisku. Jejím autorem byl vrchní odborový rada a vyšetřovatel, člověk, který měl na výsledcích šetření velký zájem, Bedřich Pokorný. Ten referoval o tom, že se 27. května stala „první vražda v dějinách republiky s motivy ryze politickými“, vražda na majoru Schrammovi. V jejím pozadí stála americká zpravodajská služba CIC. *„Že jsme z prvního střetnutí se s tímto brutálním projevem amerického imperialismu a fašistické zbesilosti našich emigrantů, spojených s reakčními zfanatizovanými složkami doma, vyšli jakž takž se ctí, to není naší zásluhou. To si řekněme upřímně. Měli jsme veliké štěstí. [...] Měli jsme štěstí, veliké štěstí a odhalili jsme během vyšetřování třináct spolu víceméně volně souvisejících ilegálních skupin národněsocialistických a lidoveckých. Odhalili jsme celé spiknutí, v němž jsme našli šest automatů, patnáct pistolí, osm pušek, mnoho střeliva, pět krátkovlnných vysílacích stanic a spoustu ilegálních letáků, časopisy, cyklostyly apod. [...] Je to úspěch po výtce státněbezpečnostní. [...] A to je moment, který jsem chtěl vyzdvihnout z celého případu, na jehož řešení jste měli všichni účast, jedni menší, druzí větší, ale všichni jste měli až do chycení vraha na případu živý zájem. Bylo to zrovna cítit, když jsem stál u dálnopisu a přijímal vaše zprávy.“*³⁰ A právě činnost agenta Baráka definitivně potvrdila, že „bez podpory a v souhlasu CIC je [...] vražedná činnost nemyslitelná. [...] Zdá se, že američtí zpravodajští orgánové když vidí, že se jejich tak jako tak již hrubé, drzé a vyzývavé zpravodajské metody v konsolidujícím se Československu nesetkávají s účinkem, sahají k zpravodajsky dnes k těm nejbrutálnějším prostředkům, jen aby u svých protivníků vyvolali obavy, nejistotu a zmatek.“³¹ Přednášku ukončil výzvou: „Tento boj nezná úředních hodin. [...] Teroristé jsou protivníci, proti nimž neváhejte v nebezpečí z prodlení použít i drsnějších státněbezpečnostních metod. [...] Ráznost a pádnost jsou v těchto případech polovinou úspěchu.“³²

Jak je vidět, činnost vojenského zběha Baráka a jeho smrt skvěle posloužila k ideologické opoře směru vyšetřování. Tím, že byla do případu zatažena CIC, se „odvrátilo“ i poslední podezření, že by se na Schrammově vraždě mohla účastnit sama komunistická strana.

³⁰ AMV, a. č. V 2646, Přednáška o terorismu z 10. 8. 1948, č. 1. 642.

³¹ Tamtéž, č. 1. 647–648.

³² Tamtéž.

Verze druhá – protokoly vyšetřujícího soudce

Protokoly StB výslechy obviněných neskončily. Od počátku září téměř do konce října si Choce a ostatní vzal na starost krajský soud, tehdejší instance vyšetřujícího soudce. Pro Choce jím byl JUDr. Ludvík Engelsmann.

Chocův výslech začal 9. září. Oproti předchozím se v nové výpovědi objevily dvě nové informace. První z nich se týkala Českého komitétu. Právě od něj měl pocházet jak příkaz k Schrammově vraždě, tak i plány dalšího převratu (ani nyní Choc nepopíral, že vraždu na Schrammovi vykonal on).

Druhá, mnohem významnější informace, se týkala jistého Václava Bauera³³. Choc jej znal letmo z Prahy, ale lépe se s ním seznámil až v Německu. Setkali se spolu i po Chocově návratu do Prahy, Bauer mu tehdy vyprávěl, že jeho konspiračním posláním je vejít v kontakt s vysokými komunistickými funkcionáři nespokojenými se stávajícím politickým vývojem a s jejich pomocí nastolit režim podobný jugoslávskému. Při jedné schůzce na konci května spolu měli hovořit o smrti Jana Masaryka. Bauer Chocovi údajně prozradil, že má důkazy o tom, že vrahem Masaryka je major Schramm, že je Schramm nebezpečný člověk, který se nespokojí jen s odstraněním Masaryka, ale zaměří se i na další nekomunistické politiky. „*Při této schůzce (25. nebo 26. 5.) jsem si s Bauerem domluvil na konkrétním plánu, tj. že ve středu večer dne 26. května 1948 vyhledám Schramma v jeho bytě, kde ho zastřelím. Toho odpoledne jsem se s Bauerem asi počtvrté setkal, zavedl mě pěšky do ulice Horní Stromky a ukázal mně dům, kde Schramm bydlel. Tehdy bylo také dohodnuto, že Bauer na mě počká ve čtvrtek ráno 27. května, kde mu budu referovat o výsledku svého počínání.*“³⁴ Dále mělo vše probíhat podle předchozího popisu – 26. května Choc Schramma nezastihl, čin tedy vykonal až o den později. Pak běžel k taxíku, se Šádkem dojeli na Wilsonovo nádraží. Odtamtud Choc odjel na Vinohradskou tržnici, kde se setkal s Bauerem a řekl mu o průběhu celé akce (o zastávce ve Vinohradské tržnici mluvil Choc již při dřívějších výsleších, ovšem neřekl tehdy její důvod a nikdo z vyslyšajících se jej nezeptal. Toto dodatečné vysvětlení je také určitým potvrzením, že se Choc setkal skutečně ještě s jinou osobou, protože jinak by návštěva tržnice byla zcela nelogická). Choc vysvětlil i důvod, proč se o Bauerovi nezmínil dříve: „*Tuto skutečnost jsem proto zatajil, poněvadž jsem chtěl Bauerovi umožnit, aby se zase*

³³ Označení „jistého Václava Bauera“ je zcela na místě. Podle výpovědi Choce měl v celém případě sehrát zásadní roli, nicméně nikdy se nepodařilo zjistit (záměrně, či nezáměrně?), o koho šlo – zda byl čistě Chocovou fabulací (ačkoliv na základě výpovědi Choce, Šádka a dalších, které potvrzovaly účast dalšího muže, se osobně přiřkláním k možnosti, že se někdo takový mohl v Chocově blízkosti vyskytovat), nebo reálně existoval – a v tom případě zda byl skutečným agentem, nebo provokatérem StB. Totožnost Bauera zůstala bohužel navždy utajena a s ní i šance objasnit skutečné pozadí Schrammovy vraždy.

³⁴ Městský soud (MS) Praha, Or I 1/48, Výslech M. Choce u krajského soudu, 9. 9. – 19. 10. 1948, č. 1. 85.

dostal do Německa a nebyl policií stíhán proto, že byl se mnou ve styku. Byl jsem tudíž přesvědčen v té době, že Bauer je vynikající odbojový pracovník, a tím, že jsem jeho jméno zamlčel, chtěl jsem ho zachránit pro odboj.³⁵

Choc u vyšetřovacího soudce také trval na tom, že jeho blízcí (strýc Řezáč, Vokálovi, přátelé) o jeho „poslání“ nic nevěděli. Nicméně v souvislosti se Šádkem doplnil výpověď ještě v jedné věci. Když po činu odjížděli v taxíku, „v autě se mne Šádek zeptal, jak to dopadlo. Pokud se pamatuji, odpověděl jsem: ‚Nestarej se.‘ Pak jsem vytáhl z kapsy jednu pistoli, tu menší ráže, a odevzdal ji Šádkovi. Přitom jsem mu pověděl, že jsem Schramma z obou pistolí zastřelil. Připouštím, že jsem se o jedné pistoli zmínil, že nezabrala.“³⁶

Také Slavoj Šádek opět u JUDr. Engelsmanna vypovídal o své „účasti“ na Schrammově vraždě. Znovu opakoval, že Choc měl jít jen pro dokumenty. I když mu pomohl obstarat zbraně, vůbec nic nevěděl o záměru vraždit: „Rozhodně však popírám, že by mi byl Choc přiznal, že Schramma zastřelil. Ujistil mě, že tam jde pro dokumenty. Toto ujištění mně dal před vraždou, a když se z bytu Schrammova vrátil k autu, věřil jsem, že tam byl vskutku pro dokumenty. Také Choc neřekl, že jedna z pistolí nezabrala. Vůbec se o tom nevyslovil po cestě autem, že použil zbraně. O tom, že Choc Schramma zastřelil, jsem se dozvěděl až při výslechu na Státní bezpečnosti.“³⁷

Vzhledem k zásadnímu rozporu ve výpovědi Choce a Šádka provedl Engelsmann jejich konfrontaci. Jejím výsledkem byl poměrně zajímavý závěr. Choc vypověděl: „Při svém výslechu na St.[átní] bezpečnosti bylo mně řečeno, že Šádek přiznal, že jsem zastřelil Schramma. Ježto jsem byl po činu velmi rozrušen, nemohl jsem si později zejména při výslechu na StB vzpomenout, co jsem v této kritické době komu řekl. Uvěřil jsem tvrzení orgánů St. bezpečnosti, a proto jsem připustil, že jsem se Šádkovi svěřil s tím, že jsem Schramma zastřelil. Z označených důvodů jsem také při svém výslechu před soudem s jistotou uvedl, že jsem Šádka po činu v autu směrem k Wilsonovu nádraží informoval, že jsem Schramma zastřelil.“³⁸ Jakkoliv se Chocovo vysvětlení zdá jednoznačné, od této chvíle se už navždy pokládalo za prokázaný fakt, že Šádek o vraždě Schramma věděl. Jistě tomu napomohla i jiná skutečnost. Šádek při počátku výslechu do protokolu totiž uvedl: „S ohledem na to, že jsem s některými zjevy, jež se po únoru 1948 u nás vyskytly, nesouhlasil, vítal jsem příchod Choce v naději, že ilegální činnost přispěje k odstranění závad a výstřelků,

³⁵ Tamtéž, č. 1. 87.

³⁶ Tamtéž, č. 1. 88.

³⁷ Tamtéž, Protokol se Slavojem Šádkem, č. 1. 177.

³⁸ Tamtéž, Konfrontace S. Šádka s M. Chocem 7. 10. 1948, č. 1. 180n.

kteří doprovázely nový režim.“³⁹ Komunistický režim nepřál čestným lidem s vlastním názorem a vírou v demokratickou společnost, takže Šádkova výpověď znamenala pro mladého muže téměř jednoznačnou „budoucnost“. Kromě toho jde o ilustrativní příklad pokřivenosti komunistické justice – vyšetřující soudce měl svým šetřením zabránit zneužití moci StB. Přesto byl výslech využit úplně opačným způsobem a na vysvětlení rozporů se ohled nebral, v potaz se vzala jen přitěžující varianta.

Výslechu u vyšetřujícího soudce byli podrobena samozřejmě všichni obžalovaní. Všichni víceméně opakovali své předchozí protokoly, ale už se také objevovaly záznamy o tom, že protokoly z O StB zcela neodpovídají obsahu skutečné výpovědi. Např. Červenka popřel, že by při výpovědi řekl StB o nějakých chystaných teroristických akcích v Řeznu: „*Pokud se to v protokole objevilo, prohlašuji, že je pravda jen to, co jsem dnes u soudu uvedl.*“⁴⁰ Obdobná prohlášení se objevují např. i u Fialy, Hradila, Šádka (u něj byla obzvláště vážná, objevil ve svém protokole zápis, že měl na pplk. Kačerovi vyzvídat tajné zprávy z Generálního štábu). Vesměs protestují proti tomu, že StB rozšiřovala uměle okruh lidí, kteří se měli podílet na trestné činnosti tím, že obviněným nějak pomáhali, nebo zveličováním trestné činnosti.⁴¹

Soudní proces s obžalovanými byl zahájen v listopadu 1948. Protože bylo v souvislosti se Schrammovou vraždou nakonec žalováno celkem 83 osob, požádala prokuratura, aby nebyli souzeni všichni najednou. Tak došlo k tomu, že byli obžalovaní rozděleni do pěti skupin. Pro žalobce nejdůležitější byla jistě skupina Choc a spol., v níž bylo zařazeno 15 osob viněných z přímé souvislosti s vraždou, ale neméně pozornosti bylo věnováno i tzv. skupině Hamal a spol. V ní bylo dokonce 43 osob, vesměs lidé, kteří byli v nějakém vztahu s Chocem nebo Vávrou-Staříkem, ale nebyla jim kladena za vinu přímá (fyzická či ideová) účast na Schrammově vraždě. Skupinu Boček a spol. tvořilo pět studentů, členů bývalého tzv. Tibet klubu, kteří se pokoušeli získávat strategické informace a předávat je do zahraničí, skupinu Kukal a spol. sedm studentů – autorů samizdatového listu *Za svobodu*. Poslední byla skupina Klein a spol. Ta sestávala z třinácti osob, jež v podstatě spojovala snaha pomoci (nezávisle na sobě) nespokojeným obyvatelům nového Československa překročit státní hranice, pouze čtyři z nich byli viněni z pomoci agentu Barákoví.

³⁹ Tamtéž, Výpověď S. Šádka z 20. 9. 1948, č. 1. 177.

⁴⁰ Tamtéž, Výpověď J. Červenky, č. 1. 36.

⁴¹ Tamtéž, Protokol se S. Šádkem, č. 1. 180, J. Fialou, č. 1. 1–3, J. Červenkou, č. 1. 35–36, J. Hradilem – č. 1. 75.

Hlavní přelíčení

Hlavní přelíčení nejdůležitější skupiny celého procesu, skupiny Choc a spol., začalo před Státním soudem 3. listopadu 1948. Procesu předsedal prezident Státního soudu JUDr. Hugo Richter, účastnili se soudci z povolání JUDr. Jaroslav Novák a JUDr. Jan Metlička a soudci z lidu ing. František Doušek a Cyril Churý. Prokurátorem byl JUDr. František Grospič. Z patnácti obžalovaných jich bylo přítomno jen šest – Miloslav Choc, Jan Hradil, Jiří Červenka, Karel Ševčík, Slavoj Šádek a Jaroslav Fiala. V nepřítomnosti byli obžalováni Josef Vávra-Stařík, JUDr. Bohumír Bunža, doc. dr. František Kovárna, dr. ing. Štěpán Benda, JUDr. Vratislav Bušek, Oldřich Kojecký, Oldřich Pinkava, Jiří Zelinka a Vilém Krajčirovič. Vitold Opletal se jednání neúčastnil z důvodu nemoci.

Nejdéle samozřejmě trval výslech nejdůležitějšího obviněného, Miloslava Choce. Začal 3. listopadu a skončil až o týden později. Jeho výpověď se do značné míry shodovala s protokoly pořízenými u vyšetřujícího soudce. Významná doplnění a vysvětlení se týkala tří oblastí. Jednou z nich byl Český komitét – Choc opřel, že by šlo o organizaci politickou, sdružení mělo mít jen funkci hospodářskou a kulturní. O přípravě Schrammovy vraždy se v něm vůbec nehovořilo.

Druhá oblast jeho výpovědi se týkala údajné spolupráce s CIC – popřel, že by s americkou zpravodajskou organizací spolupracoval, nebo byl dokonce jejím agentem: „*Oba údaje [...] ohledně CIC učinil jsem proto, poněvadž mně bylo StB slíbeno, že když jim poskytnu cenné informace o zprav.[odajské] službě americké, že budou Vokálovi a ing. Řezáč propuštěni.*“⁴²

Obsáhla a nejdůležitější část výpovědi byla věnována Václavu Bauerovi. Jeho vzhled popsal Choc takto: „*Je to muž asi 28letý, vyšší a silnější postavy, než jsem já, podlouhlého obličej, vlasů poněkud tmavších, nežli mám já, dosti hustých – známky vypadávání, resp. plešatosti u něho nebyly – na barvu očí si nevzpomínám. [připomeňme, že Schrammová bezprostředně po vraždě vypověděla, že na schodech zahlédla tmavovlasého muže – a Choc měl tehdy vlasy obarvené na blond – pozn. aut.] Měl tupý nos a na tváři od nosu směrem k ústům, nevím, zda na pravé či levé, měl jizvu. Dle jeho líčení byl to nějaký úředník, důvody, pro které opustil Československo, mi nesdělil, já jsem se na ně také netázal, takže ani nevím, zda byl uprchlíkem politickým či nikoliv vzhledem k tomu, že mezi uprchlíky byli lidé, kteří uprchli z důvodů obecně*

⁴² AMV, a. č. V 2646, Protokol z hlavního přelíčení 3. 11. – 10. 11. 1948, list 1. Eva Dušková při rozhovoru vzpomněla na jednu událost, která by Chocovu výpověď potvrdila. S Chocem měli ve věznici domluvený signál, podle něhož poznala, že je v budově: „*Jednou zase večer, když všechno ztichlo, tak se zespoda ozvalo O sole mio, já mu odpověděla a on za chvíli volal – V pátek vás všechny pustěj domů. Už jsem jim všechno podepsal, v pátek vás pustěj domů. V pátek všechny vezli do Pankráce.*“ Z rozhovoru s Evou Duškovou 23. 5. 2000.

restných. ⁴³ Protože se Bauer vracel do Čech zhruba ve stejnou dobu jako Choc, domluvili si, že se spolu v Praze sejdou. První dvě schůzky proběhly na začátku května, třetí po návratu ze 14denního pobytu na Moravě. „*Tehdy mi Bauer po prvé sdělil, že Augustin Schramm zavraždil Jana Masaryka, že on má za úkol zmocnit se Schrammových dokumentů o této vraždě, a vyzval mne, abych mu při tom pomohl. Bauer mě požádal, abych za tím účelem jemu opatřil uspávací prostředek a dvě pistole prý proto, aby pistolemi byl major Schramm držen v šachu, omamným prostředkem aby byl omámen a takto po té aby mu byly odňaty dokumenty, o nichž jsem se právě zmínil. Z řeči Bauerovy mi bylo jasno, že tuto akci proti majoru Schrammovi provede nikoliv sám, nýbrž ve společnosti jiných osob. [...] Já jsem Bauerovi prohlásil, že jsem ochoten mu pomoci, že mu dodám uspávací prostředek, přičemž jsem měl na mysli onu plechovku s éterem, Fialou mi opatřenou, a že se pokusím jemu také pistole opatřit. [...] Bylo mně jasno, že tedy pro zamýšlenou akci není vybaven prostředky, okolnost tato nebyla mně nijak podivnou [...], poněvadž by si Bauer prostředky tyto opatřil jinde, kdybych mu je neopatřil.*“⁴⁴

U soudu se Choc podstatně podrobněji rozhovořil i o dalších událostech. Sjednali si spolu schůzku na 26. května. Téhož dne v 19.30 hod. se sešel na Náměstí Jiřího z Poděbrad se Šádkem a Fialou. Fiala mu předal pistoli ráže 7,65 (pistoli ráže 9 mm mu dal již o den dříve). Tehdy se také Choc před nimi poprvé zmínil o Schrammovi a řekl jim, že k němu jde pro nějaké dokumenty. Před oběma si strčil plechovku s éterem mezi košili a kabát, větší revolver dal do kapsy kalthot a menší do pravé kapsy saka. Na křižovatce Stalinovy s Votickou se s oběma rozloučil a k Horním Stromkům šel sám. Tam se sešel s Bauerem a ještě jedním, neznámým mužem. Předal jim éter a jednu zbraň. Do Schrammova domu šli jen tito dva, on čekal venku. Za chvíli přišli s tím, že nikdo nebyl doma. Vrátili mu plechovku, pistoli si nechali a domluvili si schůzku na druhý den na 6.30. Choc pak Šádkovi a Fialovi zopakoval, že nikdo nebyl doma, a domluvili si se Šádkem schůzku na druhý den na 6 hod.

S Šádkem se setkali kolem 6. hod., Choc pak šel do Horních Stromků a Šádek měl sehnat taxi a počkat na něj. Cestou se Choc sešel s Bauerem a druhým mužem. Choc měl tehdy na sobě světlý baloňák vypůjčený od příbuzných, hnědé boty, průhledné brýle s obroučkou. „*Nijak zvlášť změněnou tvářnost jsem neměl, pouze prohlašuji, že jsem si v druhé polovici května za svého pobytu na Moravě sám odbarvil vlasy na světlý tón, takže s těmito zesvětlenými vlasy jsem pak chodil po Praze a s těmito vlasy byl jsem také při rekonstrukci činu na Státní bezpečnosti fotografován. Bauer byl oblečen do balonov.*[ého]

⁴³ AMV, a. č. V 2646, č. I. 14.

⁴⁴ Tamtéž, č. I. 15–16.

pláště poněkud jiného odstínu než byl můj, [...] byl bez klobouku, jaké měl šaty a boty, si nevzpomínám. Bauer dříve, když jsem ho poznal v Německu, neměl nikdy brýle, měl toho dne a možná i den před tím na nose brýle s norm.[álnými] průhlednými skly s obroučkou, na více si nevzpomínám. Měl, jak již dříve jsem podotknul, tmavé vlasy, a sice dlouhé. Onen druhý muž byl asi 30letý, asi tak vysoký jako já, obtloustlý, vlasů patrně hnědých, byl, jak si vybavuji, bez převlečníku. Dnes si nevzpomínám, zda měl vlasy dlouhé či nikoliv a jak byly husté. Brýle neměl.⁴⁵ Když se setkali, předal Choc Bauerovi éter a pistoli. Dohodli se, že Choc zůstane stát na rohu ulice Horní Stromky, k Schrammovi šli jen oba muži. Po akci se měl každý rozeběhnout jiným směrem a sejít se až ve Vinohradské tržnici. Choc čekal asi 10 min, když tu ze Schrammova domu vyběhl Bauer. „Když Bauer ke mně přiběhl, chytil mě za ruku, nevím již kterou, a takto se mnou utíkal dále po svahu ulicí Hor.[ní] Stromky až do ústí do ul.[ice] Soběslavské, při tom Bauer řekl: ‚Dostal je z obou‘ a dále ‚Nešlo to jinak‘. [...] Myslím, že běžel po mé pravé straně a při běhu vyndal pravou rukou [...] pistoli ráže 7,65 mm a při běhu mně ji předal. [...] Já během společného běhu jsem se ještě Bauera tázal, jak se to všechno seběhlo. Bauer mně řekl: ‚Až u tržnice.‘ Já sám jsem utíkal Soběslavskou ulicí nahoru směrem k vinohradské nemocnici, kam utíkal Bauer, již nevím, poněvadž jsem se neřikal. Druhého muže jsem vyběhnout již neviděl.“⁴⁶ Běžel k taxi, nasedl a spolu se Šádkem před řidičem předstírali, že potřebují stihnout vlak. Šádkovi předal menší pistoli a na dotaz, jak to dopadlo, odpověděl: „Nestarej se.“ „Rozhodně jsem Šádkovi neřekl, že jsem Schramma zastřelil, a rozhodně jsem toto také neřekl u výslechu u vyš.[etřujícího] soudce. Pokud tento údaj, a sice opakovaný se objevuje v protokolu při mém výslechu u vyš.[etřujícího] soudce, uvádím, že tento protokol neodpovídá tomu, co jsem vyš.[etřujícím] soudci prohlásil.“⁴⁷ Choc na Wilsonově nádraží vystoupil a se Šádkem se už nepotkal. Jel do Vinohradské tržnice, kde se setkal s Bauerem i druhým mužem. Bauer mu popsals, co se dělo, z rozhovoru Choc usoudil, že Bauer asi Schramma osobně znal. Bauer vrátil Chocovi pistoli a éter a dohodli se, že Choc pojedje na Moravu a pokusí se dostat do Rakouska, Bauer pojedje v červenci do Německa. Choc pak odjel do Olomouce (do Prostějova jej dovezl strýc), kde byl 2. června 1948 zatčen.

Choc u soudu ještě jednou důrazně popřel, že by o jeho jakékoliv činnosti věděl strýc: „Prohlašuji, že jsem nikdy svému strýci ani při této příležitosti se nesvěřil se svými mně uloženými úkoly, že můj strýc ing. Řezáč o těchto úkolech nevěděl, že zejména nevěděl o vysilačce a zbraních, které jsem si u něho uschoval, a trvám na této svojí výpovědi přesto, že jsem ve svých dřívějších výpově-

⁴⁵ AMV, a. č. V 2646, č. I. 18.

⁴⁶ Tamtéž, č. I. 18.

⁴⁷ Tamtéž, č. I. 19.

dich uvedl pravý opak. K ot.[ázce], abych vysvětlil tento rozpor, uvádím, že mé výpovědi na StB v tomto směru učiněné, nejsou mé výpovědi, nýbrž je vyslyšající orgán StB diktoval z protokolu ing. Řezáče na základě Řezáčova doznání.⁴⁸ a Fialovi a Šádkovi také neřekl cokoli o vraždě Schramma. „Nikdy jsem neprohlásil před nimi, že se těchto dokumentů musím zmocnit, i kdybych měl majora Schramma zastřelit. [...] Trvám tudíž na tom, že já jsem majora Schramma nezavraždil. Svá obsáhlá doznání, učiněná u Státní bezpečnosti v Praze [...], učinil jsem proto, abych kryl Bauera, o němž jsem věděl, že má důležité ilegální posláni, a celou jeho skupinu. Pokud jde o to, že jsem totéž doznání v plném rozsahu opakoval u vyš.[etřujícího] soudce, uvádím, že jsem zprvu vyšetřujícímu soudci prohlásil, že jsem majora Schramma nezavraždil já, nýbrž Bauer, a když na to dostavili se za mnou členové Státní bezpečnosti a prohlásili mně, že budou na tomto trvati, že zavřou dědečka a babičku, pak jsem odvolal v důsledku toho tyto svoje údaje ohledně Bauera jako pachatele a setrval jsem na svém původním doznání v celém rozsahu. Prohlásil jsem, že při hlavním přeličení uvedu pravdu o Bauerovi. Poznámávám, že tehdy orgánové Státní bezpečnosti mi prohlásili, že dosud se mnou nakládali benevolentně, ale že nyní se již nebudou se mnou bavit. Já jsem tudíž o své újmě a z vlastní vůle neodvolal u vyšetřujícího soudce své líčení vraždy, dle něhož pachatelem je Bauer. Počítal jsem s tím, že i v případě doznání vraždy budu odsouzen nanejvýše na doživotí.“⁴⁹ Na závěr se jej ještě soud zeptal na v protokolech ostatních vyšetřovaných zmiňované zamýšlené atentáty na gen. Svobodu, plk. Reicina a další. Choc popřel, že by o čemkoliv podobném věděl, jméno Reicin slyšel dokonce poprvé. (Vzpomeňme, že od prvních výslechů na O StB se v protokolech objevovala různá a rozmanitá jména, na jejichž nositele měly atentáty směřovat.)

Chocova výpověď vzbudila u soudu ohlas, obžaloba na něj útočila proto, že Choc teprve nyní udával zcela nové údaje – o dvou mužích a krabici éteru. To by totiž dokazovalo, že se Choc nechystal k Schrammovi s úmyslem vraždit, ale opravdu pomocí éteru jen získat dokumenty. Při výsleších před porotou se navíc ukázalo, že tyto „nové výmysly“ mohou Chocovi dosvědčit i další obvinění. Fiala si vzpomněl, že když se s Chocem loučil 26. května před jeho odchodem k Schrammovi, přendal si Choc z kabátu do kapes šatů nejen zbraně, ale i nějakou jinou věc. „Domnívám se, že to byla krabice s éterem. [...] Choc odešel Votickou ulicí a Šádek šel pár kroků za ním, takže mně pak z dohledu oba zmizeli.“ Po Chocově návratu si všiml dalšího detailu, který podpořil Chocovu výpověď. „S Chocem zašli jsem si sednout k Olšanským hřbitovům. Choc si svlékl kabát, přičemž jsem viděl, že Choc vyndal z kabátu pistoli a lahvičku éteru. Ptal jsem se, kde má druhou pistoli, Choc mně odbyl, abych se nesta-

⁴⁸ AMV, a. č. V 2646, č. I. 8.

⁴⁹ Tamtéž, č. I. 26.

ral.⁵⁰ Toto by dosvědčovalo i výpověď, že Choc předal druhou pistoli skutečně Bauerovi.

Stejně tak i Šádek doplňoval další detaily. I on si vzpomněl, že si Choc 26. května před jejich rozloučením sundal plášť, z něj vyndal dva revolvéry, jeden si dal do kalhot a druhý do saka. Zároveň vyndal z kalhot krabici s éterem a dal si ji mezi košili a kabát. Při chůzi si ji přidržoval levou přikrčenou rukou. Na dotaz, proč se o éteru nezmínil dřív, odpověděl, že tento detail nepokládal za důležitý. Co však více, dosvědčil i přítomnost obou mužů. Již Fiala přiznal, že Šádek šel několik kroků za Chocem až na roh Soběslavovy ulice, takže mohl vidět víc než on. Šádek vypověděl: „*Když jsem stál na rohu Soběslavovy třídy, viděl jsem, jak jdou směrem k Chocovi dva mužové, kteří se s Chocem setkali a zůstali stát v Soběslav.[ově] ulici v místech, kde do ní ústí svah ul. Horní Stromky. Pozoroval jsem je asi 1/2 min, když takto spolu stáli. Jeden z mužů byl vyšší postavy než Choc, tmavších vlasů bez klobouku, v brýlích, ve svět.[lém] balon.[ovém] plášti, druhý muž byl dosti tlustý, poněkud menší než Choc, s pokrývkou na hlavě a v tmavém svrchníku, bez brýlí. [...] Překvapilo mne toto objevení se dvou osob, jelikož Choc nikdy před tím neřikal, že k majoru Schrammovi půjde s někým. [...] Když Choc přišel ke mně [po návratu od Schramma], na roh Votické a Stalinovy třídy, nezpozoroval jsem, že by byl nesl nebo měl u sebe onu láhev, onu krabici s éterem, neboť celou cestu šel s volnými a volně se pohybujícíma rukama. [...] K dotazu, proč teprve dnes vypovídám o tom, že Choc se 26. května večer v Soběslavské ulici sešel s oněmi mnou popisovanými muži a proč jsem tuto důležitou okolnost neuvedl ve svých dřívějších výpovědích u O StB a u vyšetř.[ujícího] soudce, uvádím, že při výslechu na Státní bezpeč.[nosti] jsem tuto okolnost uvedl, leč vyslyšající orgánové nejevili o tuto okolnost žádného zájmu a do protokolu nepojali.*“⁵¹ Stejně tak dosvědčil i fakt, že měl tehdy Choc světlejší vlasy než nyní – Choc si od něj půjčil hřeben se slovy, že od té doby, co se odbarvil kysličníkem, mu vlasy špatně drží. Na závěr výpovědi ještě jednou odmítl, že by jej v taxi Choc obeznámil s vraždou Schramma, nic mu nenaznačil ani posunky.

Účast dalších dvou mužů na výpravě k Schrammovi mohl nepřímou potvrdit ještě další obviněný, Červenka. Uvedl: „*Když jsem byl ve společné vazbě na Státní bezp. se Slavojem Šádkem [...], vybavuji si, že asi v prvních dnech června se mně Šádek při hovoru o provedené vraždě na mjr. Schrammovi zmínil o tom, že jednou viděl ve společnosti Choce dvě nebo tři jiné osoby, a sice v době někdy před provedenou vraždou.*“⁵²

⁵⁰ AMV, a. č. V 2646, Výpověď J. Fialy před hlavním soudem, č. I. 43–44.

⁵¹ Tamtéž, Výpověď S. Šádka, č. I. 39.

⁵² Tamtéž, Výpověď J. Červenky, č. I. 45.

Všichni obvinění popírali svá obvinění, ale také všichni tvrdili, že StB protokoly upravovala, nutila je k výpovědím, informace, které oni vypověděli, podrobila selekci a do protokolů zaznamenala jen to, co odpovídalo jejich teoriím a předem vykonstruovanému příběhu. Všichni obžalovaní doufali, že se jim spravedlivého slyšení dostane právě u hlavního přelíčení, že tam, před porotou, nebudou moci být jejich protokoly zfalšovány.

Součástí hlavního líčení byly i svědecké výpovědi svědků, kteří viděli a bezprostředně po vraždě popsali prchajícího muže. Svědek Kobylák si nebyl jist, jestli předvedený Choc byl mužem, jehož viděl utíkat. Löbischová Choce poznala. Bezpalec ihned po vraždě vypovídal, že asi 150 m za prvním běžícím mužem běžel druhý. Nyní, po půl roce, výpověď opravil – druhý muž neběžel, nýbrž šel, a ne 150 m za prvním, nýbrž asi 5 min. I on Choce poznal. Taktéž Schrammová, která při první konfrontaci nebyla schopna říci, zda je Choc tím, koho viděla (zde s. 62, pozn. 21), se účastnila hlavního líčení. Nyní uvedla, že se s Chocem poprvé setkala při rekonstrukci. *„Kromě pachatele byly přítomny 3–4 osoby, patrně orgánové Stát.[ní] bezpečnosti. Z těchto znala jsem z dřívějšíka jen 2 osoby ze sboru Stát.[ní] bezp.[ečnosti]. Já jsem ihned mezi přítomnými poznala pachatele, o němž dodatečně jsem zjistila, že je to obžalovaný Miloslav Choc. Tento mnou poznáný pachatel měl při této podrobnější mé prohlídce pouze vlasy světlejší, než jak se mi jevily při jeho zahlédnutí na schodišti, a všimla jsem si, že má brýle se světlou obroučkou, nikoliv tmavou. [...] I nyní poznávám bezpečně v přítomném obž.[alovaném] Miloslavu Chocovi pachatele vraždy. [...] Podotýkám, že pachatel, jak prchal a na mne se podíval, jevil se mi se širší tváří.“*⁵³ Připomeňme, že když Schrammové představili Choce poprvé, vraha v něm bezprostředně po činu nepoznala. Názor změnila, až když vyšetřovatelé výslovně upozornili, že se jedná o podezřelého, čímž je věrohodnost identifikace více než zpochybněna – nemluvě o tom, že se svědkyně účastnila hlavního líčení jako host v auditoriu.

Během hlavního líčení došlo k celé řadě zásadních pochybení, které by u každého spravedlivého soudu nutně musely vést k zastavení stíhání. Snad nejzásadnější nesrovnalost spočívala v průběhu identifikace pachatele vraždy. Nejen Schrammová, i další svědci se s Chocem setkali již při rekonstrukci, byl jim osobně představen jako podezřelý, a navíc byl sám, ne mezi několika osobami obdobného typu, jak je při identifikaci pachatele zvykem. Identifikace pachatele by proto měla být zpochybněna.

Na tuto skutečnost byl při hlavním líčení dotazován i příslušník StB Zdeněk Bohdanecký, který byl mj. přítomen i Chocovu zatýkání a rekonstrukci činu. Soudu měl vysvětlit fakt, jak je možné, že Schrammová při rekonstrukci

⁵³ AMV, a. č. V 2646, Výpověď A. Schrammové, č. I. 54.

podle jeho zápisu Choce nepoznala, avšak nyní si byla naprosto jista, dokonce uvedla, že pachatele v Chocovi poznala hned při rekonstrukci. Bohdaneckého výpověď byla lakonická: „*Neměli jsem původně v úmyslu při této příležitosti konfrontovati pí Schrammovou s Chocem. Leč přesto po provedené rekonstrukci jsem jí Choce předvedli s otázkou: ‚Je to on?‘ Paní Schrammová se na něj dlouho dívala způsobem velmi napjatým, ve stavu zřejmě vzrušeném, na naši otázku, zda vraha poznává, neodpověděla, leč učinila pohyb, z něhož nám bylo patrné, že se chce ona vrhnouti na Choce, v tom jsme jí však zabránili a na to se paní Schrammová zhroutila a omdlela.*“⁵⁴ Dalším zajímavým, a pro obhajobu nadějným svědkem byl sám vyšetřující soudce Engelsmann. Zatímco všichni, kdo se na vyšetřování Schrammovy vraždy podíleli a Choce vyslyšeli, tvrdili, že Choc od samého počátku nikdy nepopíral pachatelství vraždy, Engelsmann uvedl něco jiného: „*Při prvním informativním výsledku a hovoru s Mil.[oslavem] Chocem prohlásil mi tento, že on mjr. Schramma nezavraždil, nýbrž že vrahem je nějaký Bauer, že on doznal pachatelství jen proto, aby tohoto muže kryl a že on nyní ve vyš.[etřovacím] řízení podá také důkazy o tom, že sám není vrahem. [...] Tu jednoho dne před výsledkem – podotýkám, že jsem výslech obž.[alovaného] Choce prováděl asi 14 dnů – požádal mne obž.[alovaný] Choc, že by chtěl se mnou v ústraní hovořit vzhledem na přítomnost zapsivatele, a já jsem proto s obžalovaným podstoupil ve své kanceláři, takže jsem hovořili sami beze svědků. Tu obžalovaný spontánně mně prohlásil, že to, co dosud vyprávěl mně o Bauerovi jakožto pachateli vraždy, není vůbec pravdou, že on přiznává, že vrahem mjr. Schramma je on sám.*“⁵⁵ (O tom, proč Choc svou výpověď ohledně Bauera u soudce Engelsmanna odvolal, vypověděl sám při výslechu u hlavního líčení.) Ačkoliv soudce uvedl tuto poměrně závažnou a novou informaci, žádný protokol, v němž Choc svou vinu popíral, se nedochoval, a je možné, že do procesního materiálu ani zařazen nebyl. Engelsmannova výpověď byla sice pro prokurátora jistě nepříjemná, ale Chocovi nepomohla, soud ji v potaz nevzal.

Případ Choc a spol. byl monstrprocesem se vším všudy. StB našla své „nepřátelské agenty“ a všemožně se snažila prokázat jejich nebezpečnost pro celou republiku. Z toho důvodu si pro hlavní líčení vyžádala i znalecký posudek oboru vojenského a politického zpravodajství – vypracovali jej mjr. Václav Písecký a mjr. Štěpán Pecka. Oba nejdříve „pohovořili“ o USA a jejich akcích zaměřených proti socialistickým zemím východní Evropy, zejména Československu. Svou rozvratnou činnost prováděly Spojené státy prostřednictvím CIC, která si školila agenty. Nejvíce informací CIC získává od nejnebezpečnější skupiny rozvracečů, československé pounorové emigrace, která jim při

⁵⁴ AMV, a. č. V 2646, Výpověď Z. Bohdaneckého, č. l. 54.

⁵⁵ Tamtéž, Výpověď soudce Engelsmanna, č. l. 55.

výsleších ochotně prozradí údaje o vojenské, politické, hospodářské situaci našeho státu. Jednou z nejnebezpečnějších skupin roku 1948 shledali Český komitét. Oba znalci bez zaváhání uvedli, že jeho členové byli všichni napojeni na CIC, byli jejími agenty a ve spolupráci s ní připravili zlikvidování svobodného lidově demokratického zřízení v ČSR. Akci záměrně naplánovali na období oslabení republiky, na konání sokolského sletu, počítali se zapojením studentů a pravého křídla partyzánské organizace (které ovšem podle jejich slov v podstatě neexistovalo). Signálem vypuknutí revoluce měly být vraždy mjr. Schramma, gen. Svobody a plk. Reicina. Za tím účelem byla do ČSR poslána Chocova skupina a posléze agent Barák. Doma kontaktovali další ilegální organizace, takže tu byla vytvořena široká ilegální síť nebezpečná pro všechny obyvatele ČSR. Důkazem toho bylo zabavení střelných zbraní, které mohlo způsobit velké krveprolití. Na závěr de facto složili poklonu „agentu“ Chocovi: „*Činnost Miloslava Choce na území republiky nese však všechny znaky činnosti schopného špiona a vyzvědače.*“⁵⁶ Závěr obou znalců byl jednoznačný – všichni obžalovaní věděli o úkolu zavraždit mjr. Schramma.

Během hlavního líčení žádal Choc spolu s ostatními obžalovanými prostřednictvím svých obhájců o předvolání dalších svědků, hlavně Baráka, jehož výpovědi obžaloba operovala (ten byl však v té době již mrtvý), žádali provedení nové rekonstrukce a protestovali proti způsobu, jakým svědci poznali údajného vraha. V jedné Chocově žádosti se dočteme: „*Jako další prosím, aby byl vyslechnut vrchní inspektor Státní bezpečnosti [jméno je nečitelné – pozn. aut.] a potvrdil, že jsem mu nabídl předstírané přiznání ve věci atentátu na 3 ministry (věc Krčmář), budou-li za to propuštěny některé ze zajištěných osob. Mimo něho též inspektor Státní bezpečnosti vyslýchající rodinu Vokálovu, jehož jméno myslím je Novák, aby potvrdil mé prohlášení, že ochotně přiznám jakýkoli čin, bude-li propuštěna moje snoubenka Eva Vokálová.*“⁵⁷ Žádné z žádostí vyhověno nebylo.

Rozsudek byl vyhlášen 25. listopadu 1948 ve 12 hod.

Všichni obžalovaní byli shledáni vinnými ze snahy násilím změnit ústavu republiky a násilím znemožnit ústavní činnost prezidenta, zákonodárského sboru a vlády, a to za okolností zvláště přitěžujících. Všichni emigranti pak, že prozradili cizí velmoci přímo skutečnosti, opatření a okolnosti, které měly zůstat utajeny pro obranu republiky, přičemž Choc, Vávra-Stařík, Bunža, Benda, Bušek, Kovárna a Krajčirovič měli toto činit po dlouhou dobu v značném rozsahu a zvláště nebezpečným způsobem.

⁵⁶ AMV, a. č. V 2646, Znalecký posudek znalců oboru vojenského a politického zpravodajství v trestní věci proti Miloslavu Chocovi a spol. pro Státní soud v Praze, č. l. 36.

⁵⁷ MS Praha, Or I 1/48, Žádost o svědky, 29. 12. 1998, č. l. 111–112.

Choce uznali vinným z toho, že prováděl výzvědnou činnost v Praze a zavraždil mjr. Schramma, Šádek a Fiala tím, že Chocovi pomáhali a nadřžovali, Šádek pak ještě za to, že prováděl v květnu výzvědnou činnost a pomáhal přímo Chocovi při Schrammově vraždě.

Členové tzv. řezenské skupiny – Vávra-Stařík, Bunža, Kovárna, Benda, Bušek a Krajčirovič, že dali rozkaz Barákovi k zavraždění Svobody a Reicina a titíž ještě s Kojeckým, Pinkavou, Zelinkou, Hradilem, Červenkou a Ševčíkem nastrojili zavraždění majora Schramma.

Soud vzal jednoznačně za prokázané, že všichni, kdo se účastnili výsledku na CIC, vyhradili skutečnosti, které měly zůstat pro bezpečnost státu utajeny, že všichni uprchlíci měli zásadní negativní poměr k novému zřízení a utekli s úmyslem provést převrat a organizovat násilné a nepřátelské akce proti republice – Chocovu výpověď ve smyslu, že hodlal v Německu pokračovat ve studiu, shledali tímto vyvrácenou. Co se Českého komitétu týče, došel soud k závěru, že šlo o politickou organizaci, jejímž konečným cílem bylo provedení násilného převratu v ČSR za podpory cizích velmocí. Český komitét schválil nutnost násilného odstranění mjr. Schramma, gen. Svobody, plk. Reicina, jednal o zavraždění Zápotockého, poslance Slánského, pražského bezpečnostního referenta Pokorného a ředitele Baťových závodů Holého. Všichni obžalovaní záměry komitétu znali a jeho činnost schvalovali. Proto vyslali do ČSR dvě skupiny, které vzájemně věděly o uložených úkolech. Pokusili-li se obžalovaní toto vyvrátit, soud jim neuvěřil opíraje se o jejich výpovědi na StB a o dobrozdání znalců (o jejich protestech proti protokolům na StB se nezmínili). Stejně tak považoval soud za prokázané, že Choc spolupracoval s CIC – pokud pak vypovídal ve smyslu, že mu příslušníci StB naznačili svůj zájem o tyto informace, pak soud neuvěřil. Výzvědné činnosti se účastnili všichni obžalovaní a vytvořili tu rozsáhlou síť, která získávala zbraně i informace.

Za nejtěžší zločin rozsudek označil vraždu mjr. Schramma, již připravovali všichni vyjma Fialy a Šádka. Soud neuznal tvrzení, že Choc šel Schrammovi pro dokumenty, pokládá ji jen za snahu obžalovaného „učinit se zajímavějším“. Právě tak Chocově výpovědi o Bauerovi soud neuvěřil. „*Státní soud [...] dospěl na základě [...] rozporů mezi výpovědi jeho, Jaroslava Fialy a Slavoje Šádka k bezpečnému zjištění, že tato obhajoba je holým výmyslem a tendencí politické provokace.*“⁵⁸ (Vzpomeneme-li si na výpovědi všech tří mladíků, je zřejmé, že tvrzení rozsudku je naprosto pochybené – výpovědi o tomto bodu nejenže si neprotiřečily, ale dokonale se doplňovaly.) Co se týče Šádkova svědectví o dvou mužích a éteru, „*obžal.[ovaný] Slavoj Šádek nikdy při svých dřívějších výsledcích tuto okolnost neuvedl a při hlavním přelíčení nedovedl přijatelným způsobem*

⁵⁸ MS Praha, Or I 1/48, Rozsudek, č. 1. 177–178.

vysvětlit, proč tak neučinil. Totéž platí o jeho teprve tehdy uvedené zmínce o éteru.⁵⁹ (I toto konstatování je chybné, Šádek tento bod osvětlil věrohodně, také dostatečně zdůvodnil, že výpověď o Bauerovi, resp. druhém muži, se do protokolu nedostala kvůli ignoraci vyšetřovatele.) Za jednoznačně prokázané soud také pokládal, že Šádek i Fiala věděli o úmyslu zavraždit Schramma. Je naprosto zřejmé, že soud při rozhodování upřednostňoval administrativní výpovědi provedené StB. Nejobvyklejší formulace v rozsudku zněla: „*Jeho obhajoba byla vyvrácena protokoly v administrativním řízení.*“ Toto soudní líčení se ani nemuselo konat, víra ve spravedlivý soud, který vyslyší výpovědi obžalovaných a dopřeje jim nestranného sluchu, se ukázala lichou.

Rozsudky byly velmi přísné: Miloslav Choc, Slavoj Šádek, Josef Vávra-Stařík⁶⁰, JUDr. Bohumír Bunža, ing. František Kovárna, dr. Štěpán Benda, dr. Vratislav Bušek, Vilém Krajčirovič – trest smrti. Jaroslav Vojtěch Fiala a Oldřich Pinkava – doživotí čtvrtletně zostřené jedním tvrdým ložem. Jiří Červenka, Karel Ševčík – 30 let žaláře zostřených čtvrtletně jedním tvrdým ložem. Oldřich Koječký – 25 let zostřených čtvrtletně jedním tvrdým ložem. Jaroslav Zelinka – 20 let zostřených čtvrtletně jedním tvrdým ložem. Jan Hradil – 18 let zostřených čtvrtletně jedním tvrdým ložem. Všem podle § 29 čl. 3 zákona na ochranu republiky navíc jako doprovodný trest propadly 4/5 majetku jako náhrada za škodu.⁶¹

Všichni odsouzení vyjma Zelinky a Ševčíka podali zmateční stížnosti a odvolání. Všichni protestovali proti tomu, co soud pokládal za prokázané. Proti nelogickým vývodům soudu, které se opíraly o důkazy, jež vlastně vůbec neexistovaly. Proti odbornosti odborníků apod. Nejzoufalejší reakce přišly od chlapců, jimž hrozil trest smrti okamžitě (ostatní odsouzení byli stále v emigraci). Šádek na výtku, že se jeho protokoly rozcházejí s výpovědí, u soudu uvedl: „*Nevnímal jsem*

⁵⁹ MS Praha, Or I 1/48, č. 1. 179.

⁶⁰ Ani Vávra-Stařík rozsudku bohužel neušel. V roce 1949 byl StB unesen z Vídně do ČSR, popraven byl o čtyři roky později.

⁶¹ Choc byl odsouzen podle paragrafů: zločin úkladů podle § 1 a 2 zák. na ochr. rep., zločin vojenské zrady dle § 6 č. 2 odst. 1 a 2 zák. na ochr. rep., zločin úkladné vraždy a zjednané dle § 134, 135 č. 1 a 3 tr. zák. – dle § 6 č. 2, druhá sazba zák. na ochr. rep. se zřetelem na ust. § 34 tr. zák. Šádek a Fiala: zločin úkladů podle § 1 a 2 zák. na ochr. rep., zločin vojenské zrady dle § 6 č. 2 odst. 1 a 2 zák. na ochr. rep., zločin spoluviny na vraždě zjednané dle § 5, 134, 135 č. 3 tr. zák. – dle § 6 č. 2, druhá sazba zák. na ochr. rep. se zřetelem na ust. § 34 tr. zák. Vávra-Stařík, Bunža, Benda, Kovárna, Bušek a Krajčirovič: zločin úkladů podle § 1 a 2 zák. na ochr. rep., zločin vojenské zrady dle § 6 č. 2 odst. 1 a 2 zák. na ochr. rep., zločin spoluviny na vraždě zjednané dle §§ 5, 134, 135 č. 3 tr. z., zločin spoluviny na nedokonané vraždě zjednané dle §§ 5, 8, 134 135, č. 3 tr. ř. a § 7 č. 2 zák. na ochr. rep., zločin spoluviny na nedokonané vraždě zjednané dle §§ 5, 8, 134 135, č. 3 tr. ř. a § 7 č. 2 zák. na ochr. rep. – dle § 6 č. 2, druhá sazba zák. na ochr. rep. se zřetelem na ust. § 34 tr. zák. Pinkava, Zelinka, Hradil, Červenka a Ševčík: zločin úkladů podle § 1 a 2 zák. na ochr. rep., zločin vojenské zrady dle § 6 č. 2 odst. 1 a 2 zák. na ochr. rep., zločin spoluviny na vraždě zjednané dle §§ 5, 134, 135 č. 3 tr. zák. – dle § 136 tr. zák. s použ. § 1 zák. č. 91/1934 Sb. se zřetelem k § 34 tr. zák.

obsah čteného protokolu. Třebaže soud nalézací nepřipustil v tomto směru dotazy mého obhájce, třebaže pouhý dotaz po délce výslechu byl označen za zlehčování Státní bezpečnosti, takže jsem od dalších upustil z obavy, že vzbudím nevěli, přece jen moji obhajobu potvrzují v podstatě výpovědi Zdeňka Bohdaneckého [jeden z vyšetřovatelů – pozn. aut.], který potvrdil, že šlo o výsledky dlouhé, v noci a že výkony vyslychajících byly fyzicky větší než moje, a to potvrzuje i svědek č. leg. 100 Ú StB. [...] Choc při výslechu u hlavního přelíčení jasně a určitě prohlásil, že mně a Fialovi nikdy neprohlásil, že se dokumentů nalézajících se u Schramma musí zmocnit, i kdyby měl mjr. Schramma zavraždit, dále, že jediný účel zamýšlené akce Bauerovy byl zmocnit se dokumentů. Vypověděl jsem též, že jsem o éteru při výslechu u St.[átní] bezpečnosti mluvil, nebylo ovšem v mé moci, aby tato výpověď nehodící se patrně byla do zápisu pojata.⁶² Šádek protestoval i proti způsobu, jímž byla provedena rekonstrukce, bránil se, že nevěděl o žádné protirepublikové činnosti Českého komitétu, i proti tomu, že znalci vůbec neřekli, jaké závažnosti jimi „vyzvěděné informace“ byly.

I Choc se vydal do boje o svůj život. Pokoušel se využít vlastní argumenty obžaloby. Stejně jako ostatní protestoval, že byl odsouzen na základě nepodložených důkazů. Argumentuje – byl-li shledán člověkem mdlého rozumu, jak konstatovali soudní znalci, zasněcovala by ho snad CIC do svých úkolů? Ohradil se proti údajně nalezenému arzenálu zbraní – nalezené zbraně by stačily na sotva několikaminutovou akci. Potom – poměrně odvážně (i když hůře to už pro něj ani dopadnout již nemohlo) upozornil na vlastní rozpor mezi konstatováním znalců, kteří varovali před vážným nebezpečím způsobeným zásadními velmocemi, a slovy prezidenta Gottwalda: „*Budiž dovolena otázka, komu jest dáti více víry: úředníkům ministerstva, kteří [...] již podle zásad svých úřadů budou ochotni a svolni vždy zveličovat i v neosobním zájmu možnost nebezpečí a ohrožení republiky, nebo jest dáti přednost našemu panu prezidentu a našemu ministru zahraničí, kteří již od mládí a již v první republice, kdy být členem KSČ znamenalo vydati se perzekuci všeho druhu, bojovali jako členové KSČ, mužům, kteří přivedli republiku k revoluci, která nás zbavila okupantů, vyhnala Němce a zajistila nám před nimi trvalou a mocnou ochranu? Nuže tito dva mužové soudí opačně než znalci. [...] Pan prezident Klement Gottwald ve známé řeči z 17. listopadu 1948 prohlásil toto: „Po Únoru je již jediná možnost restaurace kapitalismu a restaurace předmnichovských poměrů u nás, a sice silami reakce zvenčí. A to ne jakýmikoli silami, ne rozhlasem a špióny, nýbrž válkou. Jen válka proti naší republice by dávala ještě reakci určité naděje na zvrát. Ovšem musela by to být válka vítězná. Všechno nasvědčuje tomu, že taková válka nebude v dohledné době, a kdyby někdy taková válka přeci jen byla, nepochybuji, že Československo nebude na*

⁶² MS Praha, Or I 1/48, Zmateční stížnost S. Šádka proti rozsudku, 25. 11. 1948, č. l. 441.

straně těch, kteří prohrají. ‘A Vladimír Clementis řekl doslova: ‚Dnešní československá emigrace by chtěla zvrátit pokrokový vývoj v Československu a historie ukazuje, kde a jak končí taková emigrace. Proto jí nepřikládáme žádný politický význam.‘ [...] Nemá-li tedy naše zahraniční reakce [...] naděje na úspěch, pak tu není důvodu připisovati akci mé onen význam, kteří způsobili znalci a tisk.‘⁶³ Stejně tak vyslovil nesouhlas s odsouzením podle paragrafu vojenského trestního zákona, když rozsudek vůbec nevedl, kde a za jakých okolností se měl dopustit vojenské zrady za okolností zvláště přitěžujících. Protestoval proti způsobu provedení rekonstrukce, jejíž výsledky byly nejednoznačné a navíc došlo k pochybením, když byla hlavní svědkyně přítomna v soudní síni. Ve výpovědích svědků byly navíc značné rozpory. Choc žádal o obnovení rekonstrukce, žádosti však soud nevyhověl. Vzneshl stížnost, že soud nevezl v potaz Šádkovu výpověď ohledně mužů a krabice s éterem. Znovu se ohrazoval proti tomu, že byly před výpovědí před soudem upřednostňovány protokoly O StB, protože tam, jak již dříve uvedl, nebyly zápisy formulovány tak, jak obvinění vypovídali, nýbrž si je příslušníci stylizovali. A konečně upozornil, že soud nevezl dostatečně v potaz polehčující okolnosti: ‚Byl zkoumán můj zdravotní stav dvěma lékaři znalci⁶⁴, kteří dospěli k závěru, že jsem psychopatického založení a že trpím určitými stavy duševní ochablosti, nedostatkem schopnosti rozvahy, kritiky, náhledovosti a uvážení a v tomto stavu jsem se dopustil i činů za vinu mi kladených. Při ústním přednesu pak doc. dr. Löwit uvedl, že sice jsem nejednal v úplném pomatení smyslů, že však jsem zodpovědný pouze s výhradami, neboť jsem člověkem duševně odchýlným, trpícím dětinskými představami a nápady [...] a jeho posudek vyzněl, že jsem jednal ve stavu duševní ochablosti.‘⁶⁵ Znalci politického a Obranného zpravodajství naproti tomu upozorňovali na Chocovu jednoznačnou inteligenci, schopnosti a ilegální činnost hodnou zkušeného agenta. Respektive lékařský posudek citují pouze tam, kde se jim hodí.

Zmateční rozsudek vyhlásil dr. Gottweis z Nejvyššího soudu v Brně dne 28. ledna 1949. Všechny zmateční stížnosti byly zamítnuty. Rozsudek argumentoval, že má-li obhajoba výhrady k znaleckému posudku nebo nedostatečnému důkaznímu řízení obžaloby, měla toto dát dostatečně najevo při hlavním řízení. Jedinou úlevu získali Fiala a Červenka – rozsudek jim odpustil čtvrtletní zostřené lůžko (nejvyšší tresty již totiž nejdou zostřovat).

Zmateční stížnosti a odvolání nebyly jediným způsobem, jak se Choc a Šádek snažili zmírnit rozsudek. Již 25. listopadu podali Chocův dědeček a babička žádost

⁶³ MS Praha, Or I 1/48, Zmateční stížnost a odvolání M. Choce, č. l. 197–198.

⁶⁴ V soudním spise ani v archivních materiálech se nenašel záznam o odborném lékařském posudku, nicméně jeho výsledek byl patrně takový, jak se na něj Choc odvolává.

⁶⁵ MS Praha, Or I 1/48, č. l. 208.

o milost: „*Jsmo oba žadatelé staří 73 a 67 let a celá věc přímo láme naše životy a budíž nám uvěřeno, že rozsudek Státního soudu odsuzující našeho vnuka na smrt odsuzuje i nás staré ku smrti. Tak vlastně tímto rozsudkem budou dotčeny tři životy.*“⁶⁶ Další žádost o milost si podal Choc po vynesení rozsudku 22. prosince. I on žádá prezidenta, aby „*ušetřil nejen život můj, ale i životy mého 74letého dědečka a babičky, kteří žili jen pro mne a moji potupnou smrt by nepřezili.*“⁶⁷

Dne 18. února 1949 byly v pankrácké věznici oznámeny Chocovi i Šádkovi výsledky jejich zmatečných stížností a žádostí o milost. Prezident Státního soudu v Praze dr. Hugo Richter jim sdělil, že zmateční stížnosti byly zamítnuty rozsudkem Nejvyššího soudu 28. ledna 1949 a výnosem ministra spravedlnosti ze dne 17. února jim milost nebyla udělena. Výkon trestu smrti byl stanoven na následující den v 7 hod. Komise složená z předsedy dr. Richtera, referenta dr. J. Nováka, votanta dr. J. Štahla a prokurátora dr. I. Vaňka rozhodla, že trest bude vykonán nejdříve na Šádkovi a pak na Chocovi.⁶⁸

Ještě téhož dne požádal Choc prostřednictvím svého obhájce o odklad trestu a obnovu trestního řízení. Odůvodnil ji tím, že není vrahem na mjr. Schrammovi – pachatelem byl Bauer, on vraždě přítomen nebyl a ani o ní nevěděl. „*Oporu pro toto své tvrzení a obhajobu, že nejsem pachatelem vraždy, mám plně potvrzeno dalším šetřením, které bylo po odsuzujícím rozsudku provedeno zpravodajským oddělením ministerstva vnitra. Ještě před vynesením rozsudku Nejvyššího soudu dostavil se ke mně vyšetřující orgán této ústředny, kterého znám již z doby okupace pod jménem Kaplan [...]. Při mém opětném výslechu a šetření o vraždě na mjr. Schrammovi spáchané sdělil mně tento orgán, že v rukou jejich, tj. zpravodajského oddělení ministerstva vnitra, je písemné prohlášení podepsané Václavem Bauerem, kde Václav Bauer doznává, že pachatelem vraždy byl on a vylučuje se moje přímá i nepřímá účast na vraždě. [...] Dovolávám se též ustanovení odst. č. 3 § 353 tr. ř., že toto prohlášení a doznání vydané Václavem Bauerem je takovou skutečností, jež nutně má za to, že nejsem vinen uvedeným zločinem vraždy.*“⁶⁹ Důvodem žádosti o odklad trestu byla i znovu podaná žádost o milost k prezidentu republiky, na niž dosud neobdržel odpověď. Obdobnou žádost podal i Šádek.

Chocovu žádost obdržel prezident Státního soudu Richter v 1 hod 30 min 19. února 1949, doručil mu ji Chocův obhájce společně s jeho dědečkem. Richter postoupil žádost dalšímu šetření, takže se dostala k rukám Bedřicha Pokorného.⁷⁰

⁶⁶ MS Praha, Or I 1/48, Žádost prarodičů o milost pro vnuka, č. I. 251.

⁶⁷ Tamtéž, č. I. 254.

⁶⁸ Tamtéž, Protokol z 18. 2. 1949, č. I. 303.

⁶⁹ Tamtéž, Žádost o odklad trestu, č. I. 308.

⁷⁰ Tamtéž, Úřední záznam dr. Richtera, č. I. 311.

Již ve tři hodiny ráno sepsal por. Vlastimil Kaplan úřední záznam k Chocovu tvrzení – celé je popřel. „*Při snaze o zpravodajské vytěžení Miloslava Choce jednal jsem vždy dle instrukcí čsl. pol.[itického] zpravodajství a o každém rozhovoru jsem podrobně orgána politického zpravodajství informoval a předkládal písemný záznam. Poslední návštěvu jsem vykonal u Miloslava Choce dne 18. 1. 49.*“⁷¹

V 6 h 30 min se Kaplanův velitel mjr. Písecký dostavil ke Státnímu soudu. Na dotaz dr. Richtera popřel existenci jakéhokoli dokladu, o němž se zmiňuje Choc, a navíc předal úřední záznam por. Kaplana. Co se týče návrhu Šádka, vzhledem k tomu, že vojenský posudek vypracovával on sám, odmítl návrh brát v potaz.

Na základě Píseckého doporučení navrhl vojenský prokurátor, aby žádné žádosti o obnovu nebylo vyhověno. Tak se i stalo.

V 7 hod se na nádvoří pankrácké věznice sešel senát Státního soudu, státní prokurátor, oba obhájci, vězeňská stráž, několik vojenských osob, dědeček Choce a bratr Šádka. V 7 hod 8 min byl předveden Šádek. Předseda senátu přečetl Šádkovi rozsudek, zamítnutí zmáteční stížnosti, zamítnutí žádosti o odklad trestu, zamítnutí žádosti o obnovu trestního řízení a zamítnutí žádosti o milost. Na dotaz, zda má nějaké poslední přání, odsouzený zvolal: „*Ať žije svobodná Československá republika!*“ V 7 hod 12 min byl odsouzený předán katovi k provedení trestu. V 7 hod 15 min popravčí ohlásil, že poprava je provedena. V 7 hod 20 min konstatoval úřední lékař smrt.

Pak se soudní dvůr odebral do druhého křídla nádvoří, kam byl v 7 hod 22 min předveden Choc. Dr. Richter přečetl zamítnutí všech jeho žádostí. „*Na dotaz: ‚Máte nějaké poslední přání?‘ odpovídá: ‚Nikoliv, žádné!‘ a zvýšeným hlasem: ‚Můžete mne popravit, ale nemůžete mne zlomit!‘ Obrácen k obhájci pokračuje: ‚Odházím hrdě, pane doktore.‘*“ Choc byl katovi vydán v 7 hod 30 min. V 7 hod 35 min kat hlásil, že úkon byl proveden. V 7 hod 38 min lékař konstatoval smrt.⁷²

Václav Písecký v úředním záznamu o vykonané popravě napsal: „*Během výkonu přítomný Šádkův bratr při výkonu rozsudku klečel a hlasitě nařikal. [...] Miloslav Choc se po celou dobu čtení rozsudku choval vyzývavě, při jednotlivých částech rozsudku se afektovaně smál a taktéž se pokoušel o smích, když mu mistrem popravčím byly svazovány nohy. Během celého aktu nedošlo k žádným rušivým zásahům ani scénám a až na chování odsouzeného Choce byl celý průběh důstojný.*“⁷³

⁷¹ NA, c. d., Úřední záznam por. Kaplana, č. 1. 4.

⁷² MS Praha, Or I 1/48, Zápis o výkonu poprav Slavoje Šádka a Miloslava Choce, č. 1. 314.

⁷³ NA, c. d., Záznam o popravě, 19. 2. 1949, č. 1. 3–4.

Úřednímu rozhodnutí bylo učiněno za dost ještě jednou. Státní soud zamítl žádost obhájců o vydání těl Choce i Šádka. Odůvodnění? Z důvodu ohrožení veřejného pořádku.⁷⁴ O několik hodin později přišel do pankrácké věznice na vyučování náboženství pro mladistvé odsouzené dívky Msgre Tylínek. Dívkám prý řekl: „*Pomodlete se, dneska zemřeli nevinní chlapi.*“ Tylínek byl tím, kdo oběma chlapcům dával poslední rozhřešení a oni ani v posledních okamžicích svého života před Bohem nepřiznali jakoukoliv vinu.⁷⁵

Ostatní odsouzení

Případ Choc a spol se bohužel netýkal jen 15 odsouzených v hlavním procesu. Rada Státního soudu v Praze na návrh státního prokurátora Grospiče 17. listopadu 1948 rozhodla, že dalších 111 obžalovaných nebude souzeno ve stejném řízení jako Choc. Každá „ilegální skupina“ měla vlastní proces. Ačkoliv v žádném z nich už nebyl vynesen hrdelní trest, rozsudky nebyly mírné.

Hamal a spol.

Nejrozsáhlejší a co do trestů nejpřísnější byl tzv. proces Hamal a spol. Státní prokuratura v něm podala žalobu na 43 osob. Jednalo se o lidi, kteří s Chocem nebo obžalovanými v jeho procesu přišli do styku v průběhu května 1948, a tudíž byli shledáni spoluúčastníky „*dokázané vraždy a protistátního spiknutí*“. Mezi obviněné patřil např. Leopold Hamal – prokurátor jej žaloval, že byl „*intelektuálním spolupachatelem jednotlivých teroristických skupin*“, věděl o Českém komitétu a měl předem stanovený úkol pomáhat Chocovi po vraždě Schramma, aby unikal trestu – k žádnému z obvinění neexistovaly prokazatelné důkazy. Ve skupině byl souzen i Jaroslav Řezáč, který se fakticky provinil jen tím, že byl Chocovým strýcem. Prokurátor v něm však viděl muže, který se plně zapojil do ilegální protistátní činnosti, pomáhal s obstaráváním zbraní a vysílaček a pomohl vrahovi bezprostředně po činu uprchnout. Do obžaloby se dostala i mladistvá Eva Vokálová, přítelkyně Choce, a její matka Ludmila Vokálová. Ta se skutečně „provinila“ tím, že u nich Choc několikrát přespal. Obžalovány byly z toho, že se zapojily do Chocovy protistátní činnosti. Věra Hamalová, dcera L. Hamala, podle prokurátora poskytovala Chocovi a jeho spolupachatelům účinnou pomoc a stavěla překážky StB. I Václav Obadálek, tajemník lidovců, jehož kontaktoval Choc a který mu předal 10 000 Kčs (viděl se s ním dvakrát), byl obviněn ze zapojení do Chocovy akce. Bývalý poslanec Čs. strany lidové Josef Herl, který Obadálkovi oněch 10 000 Kčs půjčil, také. Padlo ještě dalších 36 jmen. Odsouzených bylo nakonec méně, „pouze“ 27, rozsudky však byly přísné: 5 doživotních trestů (Hamal, Řezáč, Obadálek, Herl, Provazník), dva 15leté

⁷⁴ MS Praha, Or I 1/48, Žádost o vydání těl popravených, č. 1. 315.

⁷⁵ Rozhovor s Evou Duškovou, roz. Vokálovou, z 23. 5. 2000.

(mezi nimi i Vokálová), jednou 12 let, čtyřikrát 10, třikrát 8 let, jeden 7letý trest, čtyři 5leté (tím byla potrestána i tehdy 17letá Eva Vokálová), jeden 4letý, dva 3leté, jednou odsouzení na 2 roky, dva na 8 měsíců a jeden na 7 měsíců.⁷⁶ Nejstaršímu odsouzenému bylo 56 let, nejmladší 17.

Boček a spol.

Další na řadě byla tzv. skupina Boček a spol., neboli „Tibet klub“, v níž bylo souzeno pět mladých lidí – 21letý Zdeněk Boček, 23letý Jiří Mesický, 23letý Radim Konařík, 20letá Jitka Bolechová a 26letý Milan Křikava. Tito spolu s dalšími studenty na podzim 1946 založili tzv. Tibet klub. Scházeli se v něm, bavili se o kultuře (o politice prý nikdy), sportovali. Komunisté jim říkali „zlatá mládež“. Po únoru 1948 se klub rozpadl. Až po pohřbu Jana Masaryka se sešlo těchto pět přátel. Diskutovali o současné politické situaci a nebyli vývojem právě nadšeni. Nejaktivnější Mesický navrhl Bočkovi, synovi důstojníka z povolání gen. Bohumila Bočka, který pracoval na Hlavním štábu, zda by nemohl od otce tajně získávat zprávy. Mesický sám je prý schopen předat je muži na americkém velvyslanectví, takže by se informace dostaly za hranice. První „zprávu“ získala Bolechová. Pracovala jako tajemnice šéfredaktora Budína v Pragotexu a tam vyslechla rozhovor, že se za hranice chystá jakýsi dr. Gráf, který chce v přestrojení proniknout do sběrného tábora a nasbírat podněty pro reportáž o životě uprchlíků (vzhledem k otevřenosti, s jakou Gráf hovořil o svém záměru, je pravděpodobné, že byl spíše novinář než agent StB). Bolechová o tom pověděla svému příteli Bočkovi, ten informaci předal dál Konaříkovi a Konařík svému známému Chocovi (Choc ji podle své výpovědi odevzdal po přechodu hranic při výslechu – viz dříve). Později Boček spolu s Mesickým opsali ještě několik zpráv (asi 4, na přesném počtu se protokoly neshodly), které nepozorovaně vytáhli z aktovky generála Bočka. (Přesný obsah zpráv nebyl v protokolech uveřejněn, stálo tam však, že se jedna týkala povýšení Gottwalda na štábního kapitána, jedna byla o výsledcích voleb v Rumunsku a v dalších dvou byly údaje o přesunech armády na bavorských hranicích a o síle a skladbě vojenských útvarů a tankových a leteckých jednotek. Komunistická justice zařadila zprávy do kategorie informací, jejichž vyřazení ohrožuje bezpečnost státu, a využila jako záminku k exemplárním trestům.) Zprávy pak předávali Konaříkovi a ten je nosil opět Chocovi – to bylo již v době, kdy se Choc vrátil z Německa.

Také v tomto případě byl rozsudek až neuvěřitelně přísný. Komunistická justice všechny zprávy (mimořadně za hranice nepronikla ani jedna, všechny byly nalezeny u Choce) ohodnotila jako obzvlášť závažné a pro bezpečnost republiky zásadní.

⁷⁶ Seznam všech odsouzených se stručným obviněním a rozsudkem je uveden na konci statě.

Všichni byli uznáni vinnými tím, že se spojili k úkladům o republiku a vešli v přímý i nepřímý styk s cizí velmocí, Boček, Mesický a Konařík že vyzradili skutečnosti cizí mocnosti, které měly zůstat utajeny, Bolechová, že neoznámila trestnou činnost. Boček a Mesický byli odsouzeni na doživotí, Konařík na 28 let, Křikava na 9 let a Bolechová na 3 roky.⁷⁷

Kukal a spol.

Při stíhání Choce příslušníci StB odhalili existenci ilegálního časopisu Za svobodu. Jeho autoři byli souzeni v procesu Kukal a spol. Jednalo se o skupinu sedmi mladých lidí, přátel ještě z doby před Únorem. Po politické změně se rozhodli přispět k odboji ilegálním časopisem Za svobodu. Časopis měl asi 5 listů, náklad byl zhruba 30 kusů, obsahem byly většinou přetištěné letáky a manifesty, články vyjadřující nespokojenost s novým režimem a politické vtipy. Vyšla celkem 4 čísla. To poslední, červnové, již celé zabavila StB.

Skupina Za svobodu byla odhalena právě při vyšetřování případu Choce. Jeden z „redaktorů“, Jaroslav Grünberg, se již z minulosti znal s Červenkou. Ten jej po svém návratu z emigrace navštívil, řekl mu, odkud přijíždí, a dal mu několik letáků, které redakce přetiskla v časopise. Na oplátku Červenka také dostal další čísla časopisu – a právě ta u něj našla při zatčení StB, jež si z nálezu vyvodila, že skupina Za svobodu je napojena na Choce.

Soud usoudil, že všichni obžalovaní měli „zřejmý úmysl napomáhat tomu, aby násilím byla změněna naše ústava a lidově demokratický režim [...]. Zákon nevyžaduje, aby se strany pachatele bylo spácháno nějaké násilí, nýbrž jen, aby činnost jeho směřovala k násilnému odtrhnutí.“⁷⁸ Soud uvedené okolnosti shledal jako obzvláště přitěžující. Kukal byl odsouzen na 7 let těžkého žaláře, Tolar na 6 let, Klomínek na 5 let, Grünberg na 3 roky, Horčíková původně na 5 let, na zásah Úřadu pro péči o mládež u Soudu mládeže v Praze, který protestoval proti nepřiměřené výši, byl trest snížen na 3,5 roku. Černý a Marat dostali 1 rok.

Klein a spol.

Čtvrtá skupina, již prokuratura pro zjednodušení nazvala Klein a spol., se od ostatních poněkud lišila. Zatímco v předchozích procesech k sobě souzené spojovala „společná činnost“, sem byli zařazeni ti, kteří „zbylí“ a nešlo je přiřadit jinam.

První byli bratři Jaroslav a Alois Kůsově. Jaroslav Kůs byl majitelem restaurace Modrá hvězda ve Stachách, jeho bratr Alois majitelem autodopravy. Oba byli obviněni z pomoci při nelegálním přechodu z hranic (s jejich pomocí se za hranice dostal mj. i Choc). Aloise Kůse odsoudili za pomoc čtyřem osobám při

⁷⁷ Paragrafy, podle nichž byli odsouzeni, jsou uvedeny na konci studie.

⁷⁸ MS Praha, Or I 243/48, Rozsudky Kukal a spol., č. 1. 35.

emigraci na 4 roky nepodmíněně, u Jaroslava Kůse se rozsudek musel omezit „pouze“ na nenahlášení nelegálního přechodu přes hranice, za což byl potrestán 2 lety nepodmíněně.

Z pomoci Barákovi bylo v tomto procesu obžalováno 5 osob. Barák dostal v emigraci kontakt od uprchlých příbuzných rodiny Tunklových a Františka Hertla, a proto je kontaktoval. U Tunklů přespal a u Hertla byl druhý den zatčen. V rozsudku Státního soudu se objevilo zdůvodnění, že Hertlovi i Tunklovým byla známa skutečnost, že Barák je agentem cizí mocnosti, byli informováni o jeho protistátních úkolech a podporovali jej. Hertl a Magdalena Tunklová byli odsouzeni na 5 let, její syn Jiří na 3 roky, dcera Magdalena na 2 roky.

V samostatném procesu byl souzen Josef Tunkl, manžel Magdaleny Tunklové. Mimo kasaci, ztráty čestných odznaků a vyznamenání byl odsouzen k 25 rokům těžkého žaláře zostřeného půlročně jedním tvrdým ložem a 10 dny samovazby každé čtyři měsíce a na počátku každého 5. roku. Barák byl u Tunklových jeden den, nikdy dříve ani později o něm neslyšeli.

Dalšími souzenými byl bývalý poslanec za lidovou stranu Stanislav Broj a Bohumil Hlaváč, přednosta vlakové stanice v Nýřanech – každý dostal za nápomoc při útěku poslanců Bendy a Bunži za hranice trest 5 let odnětí svobody.⁷⁹

Posledními ze „skupiny“ byli major v. v. František Klein a tři studenti – Antonín Fährnich, Miroslav Šinágl a Josef Toman. Klein byl známým MUDr. Provozníka (odsouzen Hamal a spol.) a Šádka (odsouzen Choc a spol.). Když se Provozník Kleinovi zmínil, že je napojen na Chocovu ilegální skupinu, Klein a jeho dva podnájemníci, Fährnich a Šinágl, se rozhodli do ilegálního hnutí také zapojit. Rozhodli se pomáhat studentům vyloučeným ze studia při přechodu přes hranice na Západ. Za tím účelem kontaktovali v Klatovech studujícího Josefa Tomana. Přes hranice pomohli celkem 4 lidem.

Skupina byla odhalena v souvislosti s vyšetřováním případu Choc, ovšem i bez toho by šanci neměla žádnou. Když StB v červnu 1948 zatýkala podezřelé z protistátní činnosti v Chocově procesu, mezi zadrženými byl Zdeněk Matoušek a Karel Hrádek. Matoušek se znal s Fährnlichem již od roku 1944. Od února začal příležitostně spolupracovat s OBZ, jeho velícím důstojníkem byl pplk. J. Mirovský. Po poradě s ním navázal Matoušek kontakt s Fährnlichem a předstíral, že chce přejít přes hranice. Dokonce se účastnil společných schůzek celé skupiny.

⁷⁹ Pro Broje tohle nebyla bohužel největší rána osudu. Trest odnětí svobody si odpykával v plzeňské věznici na Borech. StB zjistila, že mezi členy SVS nemá režim příliš silné pozice, a rozhodla se exemplárně zakročit. Stačilo podezření, že v borské věznici funguje protistátní organizace, aby si StB vytipovala její složení – na jaře 1950 zatkla celkem 11 členů SVS a 8 „prominentních vězňů“. Ačkoliv se existenci skupiny bezpečně prokázat nepodařilo (ostatně jako téměř nikdy), Státní soud vynesl tvrdé rozsudky, mj. i 2 rozsudky smrti. Jedním z popravených byl i Broj.

Také Hrádek spolupracoval s vojenskými zpravodajskými orgány. Již z dřívější doby se znal s mjr. Kleinem, který se mu svěřil se sympatiemi k národním socialistům a se snahou pomoci při přechodech přes hranice. Hrádek pak po poradě se svými řídicími orgány Kleina znovu oslovil a požádal jej o převedení přes hranice. Matoušek i Hrádek byli zadrženi spolu s dalšími členy Kleinovy skupiny, ovšem při výslechu příslušníky StB do protokolu uvedli, že jsou spolupracovníky OBZ. StB požádala o potvrzení OBZ. V úředním záznamu se dočteme: „Dne 17. 6. 1948 dostavil se ke zdejší úřadovně pplk. J. Mirovský, přednosta 5. oddělení I. oblasti, a požádal, aby veškeré písemnosti a protokoly týkající se Karla Hrádka a Zdeňka Matouška byly úředně předány V. oddělení velitelství I. oblasti, ježto jde o záležitosti vojenské. Současně požádal, aby uvedená dvě jména, pokud to nebude nevyhnutelně nutno, nebyla do soudních protokolů uváděna.“⁸⁰ Tak se také stalo, Hrádek ani Matoušek dále v případě nefigurovali. Krajský soud sice na základě žádosti obhájby povolal k výslechu Hrádka (na 22. 9. 1948) i Matouška (na 27. 9. 1948), ovšem místo svědků se vždy dostavil „orgán rozv.[ědného] zpravodajství ev. č. 1075“ s žádostí, aby bylo od výslechu upuštěno. V rozsudku se soud k tomuto vyjádřil: „Návrh obhájby na doplnění řízení vyžádáním spisů soudních, které se týkají odsouzení Zdeňka Matouška, na důkaz jeho nevěrohodnosti, bylo zamítnuto pro nerozhodnost a nadbytečnost, ježto podstatné okolnosti, které svědek Matoušek uvedl, jsou podporovány i výpovědi obžalovaných.“⁸¹ OBZ nasadilo své agenty do skupiny a vyprovokovalo jejich činnost, aby mohla být skupina odsouzena.

Klein byl odsouzen k 9 rokům těžkého žaláře, Fähnrich a Šinágl k 5 letům a Toman ke 2 letům odnětí svobody.

Tak bylo mimo hlavní skupinu odsouzeno ještě dalších 52 osob. Jejich tresty byly přísné a zdaleka neodpovídaly míře provinění – dá-li se v mnoha případech vůbec o nějakém provinění mluvit.⁸² U mnoha z nich byl největším proviněním fakt, že byli členy či sympatizanty národních socialistů nebo lidovců. Komunistický režim musel mít o svou existenci skutečně velký strach, když neváhal zavírat, ba i popravovat dokonce děti – aby alespoň navenek demonstroval svou sílu a moc.

O Chocův případ, respektive Schrammovu vraždu, se StB zajímala i později, v souvislosti s jinou kauzou. Mezi obviněné se tentokrát dostal sám Bedřich

⁸⁰ AMV, a. č. V 2646, Úřední záznam z 18. 6. 1948, č. l. 205.

⁸¹ MS Praha, Or I 241/48, Rozsudek z 6.–8. 12. 1948. Další údaje: MS Praha, Or I 1/48 (Žádosti o nepředvolání svědků), AMV, a. č. V 2646, Protokol z O StB s K. Hrádkem, č. l. 184, Protokol z O StB s Z. Matouškem, č. l. 103, AMV, f. 300-14-1, Trestní oznámení, č. l. 218–221, č. l. 229.

⁸² V trestním oznámení byla např. „rozvratná protisocialistická“ činnost Horčíkové dokumentována takto: „Horčíková uvádí, že Kukal jednou oznámil, že bývalý tajemník nár. soc. mládeže Vilém Kopecký vstoupil do SČM a že je potřeba mu nabít. Za tím účelem pověřil členy této ilegální skupiny Tolara a Černého, aby toto provedli.“ AMV, f. 300-14-1, Trestní oznámení z 19. 7. 1948, č. l. 120.

Pokorný.⁸³ Na Choce a průběh vyšetřování se v dubnu 1952 dotazovala StB znovu Fialy. Jednou z otázek bylo, zda se Choc zmínil o ochotě použít zbraně při získávání dokumentů od Schramma. O tom a dalším Fiala řekl: „*O této okolnosti přede mnou nikdy nehovořil. Teprve při výslechu jsem se dozvěděl, že nám měl Choc tuto okolnost sdělit. Jelikož jsem o tom skutečně nevěděl, žádal jsem o konfrontaci s Chocem, ke které však nedošlo, a tato okolnost mi byla pak uvedena do mého protokolu tak, jako bych ji vypověděl. [...] Protokol jsem podepsal proto, že již od prvního dne mého zatčení [...] bylo na mně používáno fyzického násilí. Z počátku mého výslechu bylo mi vyšetřujícími orgány tvrzeno neustále to, že já jsem vrahem majora Schramma. Při tom bylo postupováno tak, že já jsem klečel na zemi před vyšetřujícím orgánem, který seděl na židli. Když jsem odpověděl na otázku, zda jsem vrahem, nebo ne, byl jsem kopnut do žaludku. Když jsem se bolestí ohnul, vzápětí jsem dostal pěstí do krku a hromadu pohlavků, takže jsem po několika hodinách výslechu již ani pořádně nevnímal. Přes toto bití jsem trval na svém, že nejsem vrahem. Dělal to na mne dojem, že se orgánům jedná, aby měli pachatele, ať již je to kdo chce. Později když jsem se sešel se spoluobviněným Janem Hradilem na Borech, sdělil mi tento, že i on byl vyslýchán, jako by byl on vrahem. Téměř při každém výslechu jsem byl bit. Zhroucení mého duševního stavu dovršilo to, když mi bylo řečeno, že mi bude přiveden otec, abych jej naposled viděl. Při setkání s otcem bylo mi nadáváno vrahů a banditů a celý rozhovor byl ten, že jsem otce pouze pozdravil a otec mi řekl, do čeho jsem se to dostal. Několikrát se mi také stalo, že když jsem trval na své formulaci odpovědi, byl jsem bitím přinucen přijmout formulaci orgánů. Protokol, který je mi předložen, je patrně posledním protokolem, který byl se mnou sepsán. Já jsem tento protokol odmítl podepsat s odůvodněním, že obsahuje údaje, které jsem nikdy neřekl a které ani nejsou skutečnostmi. Na to mi bylo řečeno vyšetřujícím orgánem, pokud si pamatují, Volfem, abych si to rozmyslel, jinak že si ‚zacvičíme‘ a navíc že napíše dodatek k protokolu, který mi bude nepříznivý. Pod tlakem všech těchto okolností jsem pak protokol podepsal a byl jsem již v takovém stavu, že bych byl podepsal cokoliv, třeba i to, že jsem vrahem. [...] Rovněž u soudu jsem pak odvolal své výpovědi, což jsem odůvodňoval tím, že výslechy byly dlouhé a vyčerpávající. Nemohl jsem uvést to, že jsem byl bit, neboť jsem se obával toho, že mi soud stejně neuvěří a že bude případně rozšířena obžaloba pro urážku SNB. [...] Sám si pamatuji, že v době, kdy jsme byli ve vazbě na StB na Pankráci, jsem viděl Šádka v zakrvácené košili.“⁸⁴*

⁸³ Pokorný byl zatčen a obviněn v souvislosti s jedním z procesů s komunistickými špičkami, Závodský a spol. V lednu 1951 byl zatčen, o dva roky později odsouzen za sabotáž na 16 let. Za vinu mu mj. bylo dááno i to, že vynucoval výpovědi na Chocovi. Odsouzeným v procesu Choc a spol. to ovšem rozsudky k lepšímu nijak neovlivnilo.

⁸⁴ AMV, a. č. V2646, Protokol s J. Fialou z Leopoldova 4. 3. 1952, č. l. 86–88.

Také Hamal ve výpovědi z téže doby na otázku po způsobech vyšetřování uvedl: „*Při výslechu byl jsem tloučen do tváře tak, že mně byly vyraženy dva zuby. Při výsleších, kdy mně vyslyšající nutili, abych doznal, že jsem byl účasten na vraždě mjr. Schramma v Praze. Podobný nátlak byl na mně učiněn před tím, nežli mně byl předložen k podpisu protokol mé výpovědi, který jsem nechtěl podepsat, neb v něm byly uvedeny věci, které neodpovídaly skutečnosti. Byl jsem v takovém stavu, že bych podepsal všechno. Pamatuji si, že i Chocovi byly vyraženy zuby, o tom jsem se dozvěděl na Pankráci.*“⁸⁵ I Červenka uváděl, že všechny výpovědi podepisoval pod velkým fyzickým i psychickým tlakem. Vyšetřovatel Bedřich Pokorný jej nutil podepsat naprosto vyfabulovanou informaci, že měl Choc za úkol unést Beneše a spáchat atentát na Slánského, a neustal v nátlaku, dokud vyslyšchaný vyhanou pasáž nepodepsal. Červenka také znovu potvrdil svou výpověď o tom, že mu Šádek ve vazbě řekl o dvou mužích, jež viděl s Chocem před Schrammovou vraždou. „*Podotýkám, že na tuto věc jsem byl již dotazován před St.[átním] soudem v Praze, ovšem rychle se přes ni přešlo.*“⁸⁶ Také Hradil vypovídal, že na něj během výslechu vyšetřující vyvíjeli fyzický i psychický nátlak a chovali se k němu, jako by byl Schrammovým vrahem. Pokorný se jej snažil donutit k přiznání, že měl v Praze za úkol spáchat 7–9 atentátů např. na něm, na Slánském, Reicinovi a dalších osobách. Hradil toto ovšem nechtěl přiznat. „*Vzhledem k tomu, že jsem na tomto stanovisku setrval a přes bití B. Pokorným, nebylo to do mého protokolu uváděno. Vím však, že Ševčík do tohoto svého protokolu nechal toto uvést s tím, že mu slibovali, že mu zmírní trest smrti, když toto takto doznal. Toto mi říkal Ševčík při procesu, když jsem měl příležitost s ním mluvit a ptal jsem se jej, jak na tyto jména mohl přijít, když jsem sám tyto některé osoby neznal, podal mně toto vysvětlení. Mně bylo taktéž po celou dobu vyšetřování B. Pokorným vyhrožováno, že dostanu provaz.*“⁸⁷

Fyzické týrání Hradila potvrdil i škt. František Švec zadržený také v souvislosti se Schrammovou vraždou: „*Během mého věznění [jsem] viděl jednou Jana Hradila z případu Choce, který byl velmi ztloučen, a slyšel jsem, jak pak sám při výslechu křičel, aby ho dobili.*“⁸⁸ Švec byl i svědkem týrání Hamala: „*Hamal byl vyslyšhan za hrozného řevu a nadávání a viděl jsem, jak jej tam jeden vysoký hubený orgán blond vlasů fackuje a Hamal plakal a říkal, že je nevinen.*“⁸⁹

Ke způsobu výslechu nebyli však dotazováni jen obvinění a odsouzení, ale i příslušníci, kteří se sami výslechu aktivně účastnili. Bývalý poručík SNB

⁸⁵ AMV, a. č. V2646, Protokol z 27. 3. 1952 s Leopoldem Hamalem.

⁸⁶ Tamtéž, Protokol s Jiřím Červenkou z 26. 3. 1952.

⁸⁷ Tamtéž, Protokol s Janem Hradilem z 26. 3. 1952.

⁸⁸ Tamtéž, Výpověď Františka Švece, Olomouc 6. 3. 1952, č. 1. 96.

⁸⁹ Tamtéž, č. 1. 94.

Jaroslav Bouda potvrdil: „Pamatuji se, že jsem byl přítomen jednomu výslechu, kdy Červenka a Ševčík byli donuceni k tomu, aby podepsali, že kromě Schramma, Slánského měl být proveden také atentát na Josefa a Bedřicha Pokorného. Při jednom z dalších výslechů mi Červenka sdělil, že toto se nezačládá na pravdě, že k tomuto prohlášení byl přinucen Bedřichem Pokorným. Pokud se týká býv.[alého] gen. Reicina, nebyla o tomto v případě Schramma vůbec zmínka a teprve Miroslav Barák po svém zatčení uvedl do protokolu, že měl provést atentát na býv.[alého] min.[istra] gen. Svobodu a býv.[alého] gen. Reicina.“ Bouda byl jedním z příslušníků StB, kteří se zúčastnili výslechu Baráka. „Při informativním výslechu Barák na můj dotaz, s jakým posláním byl poslán do ČSR, uvedl, že přišel hledat Choce a jeho druhy. O nějakém atentátu na některého z vládních činitelů nebo na některé osoby jiné se přede mnou Barák nezminil.“⁹⁰ Připomeňme, že v Barákově výslechovém protokolu je „doznání“ celé řady úkolů, mj. i zabít Schramma.

Také Břetislav Hampl, který vyšetřování Schrammovy vraždy přímo vedl, uvedl, že Pokorný se denně (někdy v doprovodu Švába nebo Hory) účastnil výslechů zadržených na StB. „Při jedné z těchto návštěv mi řekl, že zatčení spolupachatelé, a to buď Hradil, Červenka nebo Ševčík, jemu sdělili při výslechu, kterého on se účastnil v některé kanceláři bez mé přítomnosti, že Choc měl příkaz provést atentát na Slánského, bezp.[ečnostního] ref.[erenta] Josefa Pokorného a býv.[alého] gen. Reicina, a nařídil mně, abych v této souvislosti vyslechl shora uvedené osoby. Když jsem tyto osoby si předvolal, popřely tyto, že by něco takového Pokornému říkaly a odvolávaly se na příslušné ref.[erenty], kteří je vyslýchali [...] Sdělil jsem telefonicky toto Bedřichu Pokornému na vnitro a on mně řekl, abych počkal, že za chvíli přijede. Skutečně také přijel a provedl si výslechy jmenovaných sám tím způsobem, že jim tvrdil, že mu to řekli a teď to popírají, přičemž nechal jmenované klečet, tloukl je a říkal jim svůj obvyklý výraz, že budou čuchat k fialkám zespoda, jak to nepotvrdí. Pod tímto nátlakem uvedení uvedli do protokolu shora uvedenou okolnost a potom mně po odejití Pokorného v přítomnosti por. Jar.[oslava] Boudy prohlásili, že to není stejně pravda, že to jen uvedli pod nátlakem. Tato okolnost zůstala v protokole na přání Pokorného a škrtnout jsem ji nemohl, poněvadž Pokorný by vůči mně provedl jistě represálie. [...] K celému případu Baráka bych chtěl uvést, že jeho případ byl víceméně nafouknut, aby osoba býv. generála Reicina se stala populární, že se na ni chce páchat atentát.“⁹¹

Tyto výpovědi, ač svědčily o tom, že celý případ Choc a spol. se odehrál zcela jinak, než jak určil soud, nevedly k zmírnění trestu nebo dokonce pro-

⁹⁰ AMV, a. č. V2646, Protokol s Jaroslavem Boudou z 10. 4. 1952, č. 1. 306.

⁹¹ Tamtéž, Protokol s B. Hamplem z 7. 4. 1952, č. 1. 118–120.

puštění odsouzených. Měly sloužit – a posloužily – jen k zbavení se kdysi vlivného, dnes však nepohodlného Bedřicha Pokorného.

Aktivitu ve snaze očistit své jméno začali v 60. letech vykazovat sami odsouzení. Na konci roku 1965 se na Generální prokuraturu obrátil s žádostí o revizi rozsudku bývalého Státního soudu Or I 239/48 (Hamal a spol.) a obnovu trestního řízení Vilibald Čadek. S toutéž žádostí se v květnu 1966 připojili i Josef Herl, Václav Vyhlás a Josef Pelíšek – všichni je odůvodňovali psychickým i fyzickým nátlakem, pod nímž museli činit výpovědi.⁹² Žádosti všech byly převedeny k prošetření k městskému soudu.

Protože stížnosti směřovaly i na konkrétní osoby (konkrétně na vyšetřovatele Volfa, Pokorného, Hampla, Nováka a Bohdaneckého), vyjádřili se k nim také oni. Všichni samozřejmě vynucování doznání prostřednictvím fyzického nebo psychického nátlaku popřeli. Prohlásili, že vyslychaní činili své výpovědi spontánně, takže na ně žádný nátlak ani činěn být nemusel. Bývalý vyšetřovatel Hampl dokonce vypověděl: „*Na poradách vyšetřovatelů jsem vždy zdůrazňoval, aby při výsleších nedocházelo k žádnému fyzickému násilí a aby zejména k usvědčování se používalo zabavených materiálů.*“ Když byl upozorněn, že podle protokolu vyslychal v roce 1948 Vyhlase ve 2 hod. 30 min, vysvětloval: „*Je pravdou, že tehdy byly prováděny i noční výslechy, ne však z důvodů taktiky, ale proto, že bylo podezření ještě na další připravované vraždy vedoucích politických a vládních činitelů. [...] Po přečtení stížnosti Václava Vyhlase [...] prohlašuji, že jsem tvrzením Vyhlase překvapen, neboť já jsem nikdy proti jeho osobě nepoužil nějakého fyzického násilí, natož abych po něm šlapal nebo na jeho osobě prováděl takové hrubosti, které ve své stížnosti uvádí.*“⁹³

Městský soud po prošetření nakonec dne 18. října 1967 rozhodl, že na základě provedených výslechů nebylo prokázáno použití nezákonných vyšetřovacích metod a že „*ani kdyby se u jednotlivých navrhovatelů podařilo prokázat použití nepřípustných vyšetřovacích metod v původním řízení, nemohlo by se ještě jednat o takové skutečnosti a důkazy soudu dříve neznámé, které by mohly právě ve spojení se skutečnostmi a důkazy známými už dříve odůvodnit jiné rozhodnutí o vině či trestu odsouzených.*“⁹⁴ Pod rozhodnutím byl podepsán předseda senátu JUDr. Ladislav Fajstavr. Vyhlás a Herl se odvolali k Nejvyššímu soudu, stížnost byla zamítnuta.

Během roku 1968 podala řada odsouzených k zvláštnímu senátu Městského soudu v Praze návrhy na přezkoumání trestního řízení v roce 1948. Všechny

⁹² AMV, a. č. V 2646, Pst I 903/48, Protokol s V. Čadkem z 16. 12. 1965, J. Herlem z 12. 5. 1966, V. Vyhlase z 11. 5. 1966 a J. Pelíškem z 12. 5. 1966.

⁹³ Tamtéž, Výpověď B. Hampla z 14. 11. 1966.

⁹⁴ Tamtéž, I Nt 12/66, č. I. 4.

byly zamítnuty, ale jeden měl obzvláště zajímavý průběh. Do společně projednávané skupiny byly zařazení opět Vyhlas a Herl a k nim ještě Obadálek a Pelíšek Všichni čtyři byli v roce 1948 členy ČSL a Choc je kontaktoval s dopisem od bývalých lidoveckých poslanců s žádostí o finanční výpomoc. Jmenovaní velmi záhy přerušili s Chocem styky, ovšem soud je v roce 1948 uznal vinnými z podpory pokusu o násilnou změnu ústavy. Zvláštní senát Městského soudu rozhodl dne 22. srpna 1969 o zrušení rozsudku Or I 239/48 a zproštění obžaloby: „*Trestná činnost obviněných byla podle názoru soudu uměle zkonstruována a skutky obviněných za vinu kladené byly uznány za trestný čin v rozporu s trestním zákonem.*“⁹⁵ Generální prokurátor se proti rozsudku odvolal k Nejvyššímu soudu a ten jeho stížnosti vyhověl. Dne 26. ledna 1971 rozsudek z roku 1969 zrušil.

V průběhu 70. let pokračovaly žádosti řady odsouzených o rehabilitaci, neúspěšně (s výjimkou Milana Kříkavy, jemuž byl 7. září 1974 původní rozsudek překvalifikován na nepřekážení trestného činu, a skupiny Fähnrich, Šinágl, Kús, jimž byl původní rozsudek 20. ledna 1975 zrušen a změněn na přečin).

V roce 1968 se začal znovu prošetřovat případ Barák, respektive podezření, že „*Miroslav Barák [...] byl dne 1. 7. 1948 v budově Hšt. [hlavního štábu] ČSA v Praze-Dejvicích zavražděn dosud nezjištěnými příslušníky odd. Hšt. ČSA.*“ K 1. červenci 1968 by byla celá věc promlčena.⁹⁶

K této kauze bylo znovu vyslýchání svědkové, ale trestní stíhání ve věci úmyslného usmrcení Baráka bylo k 29. 11. 1968 zastaveno. Po prošetřování došla komise k závěru, že šlo o sebevraždu. Během šetření však bylo prokázáno páchání fyzického násilí na zadrženém, ale žádného příslušníka hlavního štábu, který by se na tom podílel, se nepodařilo zkonkretizovat. Z příslušníků StB se k násilí na Barákovi přiznal pouze Miroslav Pich-Tůma, ovšem trestní stíhání bylo již podle § 67 odst. 1 písm. a tr. zák. promlčeno.⁹⁷

Závěr?

Případ vraždy mjr. Schramma nebyl nikdy jednoznačně vyšetřen a objasněn. Je téměř jisté, že vrahem nebyl Choc. Kolem vraždy bylo příliš nejasností a ze smrti Schramma mohlo mít užitek mnoho tehdejších špiček KSC a StB, na něž by mohlo padnout podezření. Zkrátka „v nejvyšším zájmu“ bylo co nejrychleji „dopadnout vraha“ – ber kde ber. Tak i proces s Chocem a ostatní-

⁹⁵ AMV, a. č. V 2646, Rozsudek Zvláštního senátu v Praze z 22. 8. 69, č. 1. 389.

⁹⁶ Tamtéž, Dopis dr. Hrubého na Hlavní vojenskou prokuraturu, 13. 6. 1968, č. 1. 163.

⁹⁷ Tamtéž, 20 PV 474/68b z 28. 2. 1969, č. 1. 72. § 67 odst. 1 písm. a – uplynutí promlčecí doby po 20 letech od spáchání trestné činnosti.

mi patří k těm, kde byly vyneseny nespravedlivé, kruté rozsudky diktované politickou vůlí tehdejší komunistické garnitury. Z dnešního pohledu není ospravedlnitelný ani jeden, byť ten nejnižší z udělených trestů, avšak i s přihlédnutím k tzv. socialistické zákonnosti je výše rozsudků za „provinění“ do dnes neuvěřitelná. A to nemluvě o tom, že řada odsouzených se žádné trestné činnosti ani z tehdejšího úhlu pohledu nedopustila. Jenže účelem tohoto procesu nebylo najít spravedlnost, nýbrž exemplární tresty. Pocit beznaděje a absurdnosti za všechny odsouzené vyjádřila Eva Dušková (dříve Vokálová), když řekla: *„Nejhorší je, když jdete sedět na 5 let, a vůbec nevíte za co.“* K tomu není co dodat.

Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu šetřil používání nezákonných metod vůči obviněným případu Choc a spol. Bohužel všichni, proti nimž mohlo vyšetřování směřovat, jsou dnes již mrtví. Odsouzení byli rehabilitováni právní cestou v průběhu 90. let. Oficiálně je celý případ uzavřen. Ti, kteří ztratili ve vězení mládí, zdraví, iluze, víru ve spravedlnost, nemohou být za všechna příkoří dostatečně odškodněni nikdy.

Klein a spol.

František Klein – člen skupiny, která chtěla pomáhat studentům přes hranice, znal se se S. Sádkiem; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 9 let;

Antonín Fährnich – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 5 let;

Miroslav Šinágl – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 5 let;

Josef Toman – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 2 roky;

Alois Kůs – organizoval přechody lidí přes hranice ve Stachách na Šumavě, mj. pomohl i Chocovi; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 4 roky;

Jaroslav Kůs – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 2,5 let;

Magdalena Tunklová – přenocoval u nich Barák, ods. dle § 2 z. 50/1923 Sb. – 5 let;

Jiří Tunkl – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 3 roky;

Magdalena Tunklová ml. – viz předcházející; ods. dle § 12 z. 50/1923 Sb. – 2 roky;

Josef Tunkl – viz předcházející; ods. dle § 6 odst. 2 zák. 50/1923 Sb., § 1 zák. 91/1934 Sb. – 25 let;

František Hertl – setkal se s Barákem; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 5 let;

Stanislav Broj – pomohl při emigraci dr. Bendovi a dr. Bunžovi; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 5 let;

Bohumil Hlaváč – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 5 let.

Boček a spol.

Zdeněk Boček – skupina chtěla tajně získávat vojenské informace od gen. Bohumila Bočka a zasílat do zahraničí. Přes hranice se dostala prostřednictvím Choce, který se znal s Konaříkem, jedna nepodstatná informace, další maximálně 4 zprávy nikam předány nebyly. Ods. dle §§ 2, 6 zák. 50/1923 Sb. – doživotí;

Jiří Mesický – viz předcházející; ods. dle §§ 2, 6 zák. 50/1923 Sb. – doživotí;

Radim Konařík – viz předcházející; ods. dle §§ 2, 6 zák. 50/1923 Sb. – 28 let;

Milan Křikava – viz předcházející; ods. dle § 2 50/1923 Sb. – 9 let;

Jitka Bolechová – viz předcházející; ods. dle § 12 zák. 50/1923 Sb. – 3 roky.

Kukal a spol.

Karel Kukal – skupina vydávala časopis Za svobodu, který se dostal do rukou StB prostřednictvím Červenky; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 7 let;

Karel Tolar – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 6 let;

Jaroslav Klomínek – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 5 let;

Zdenka Horčíková – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 5 let (zmírněno po odvolání na 3,5 roku);

Jaroslav Grünberg – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 3 roky;

Česlav Černý – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 1 rok;

Miloš Marat – viz předcházející; ods. dle § 2 zák. 50/1923 Sb. – 1 rok.

Choc a spol.

Miloslav Choc – ods. dle § 1 odst. 1, 2, § 6 odst. 1, 2 zák. 50/23, §§ 134, 135 č. 1 a 3 tr. zák. – trest smrti;

Josef Vávra-Stařík – ods. dle §§ 1 odst.1,2, § 6 odst. 2 zák. 50/1923 Sb., §§ 5, 7, 8, 134, 135 č. 3 tr. zák. – trest smrti;

JUDr. Bohumír Bunža – ods. dle § 1 odst. 1, 2, § 6 odst. 1 zák. 50/23 Sb., §§ 5, 7, 8, 134, 135 č. 3 tr. zák. – trest smrti;

doc. dr. František Kovárna – ods. dle §§ 1 odst.1, 2, § 6 odst. 2 zák. 50/1923 Sb., §§ 5, 7, 8, 134, 135 č. 3 tr. zák. – trest smrti;

dr. ing. Štěpán Benda – ods. dle §§ 1 odst.1,2, § 6 odst. 2 zák. 50/1923 Sb., §§ 5, 7, 8, 134, 135 č. 3 tr. zák. – trest smrti;

JUDr. Vratislav Bušek – ods. dle §§ 1 odst.1,2, § 6 odst. 2 zák. 50/1923 Sb., §§ 5, 7, 8, 134, 135 č. 3 tr. zák. – trest smrti;

Oldřich Koječký – ods. dle § 1 odst. 1, 2, § 6 odst. 1 zák. 50/23, §§ 5, 134, 135 tr. zák. – 25 let;

Oldřich Pinkava – ods. dle § 1 odst. 1, 2, § 6 odst. 1 zák. 50/23, §§ 5, 134, 135 tr. zák. – doživotí;

Jaroslav Zelinka – ods. dle § 1 odst. 1, 2, § 6 odst. 1 zák. 50/23, §§ 5, 134, 135 tr. zák. – 20 let;

Vilém Krajčirovič – ods. dle §§ 1 odst.1, 2, § 6 odst. 2 zák. 50/1923 Sb., §§ 5, 7, 8, 134, 135 č. 3 tr. zák. – trest smrti;

Jan Hradil – ods. dle § 1 odst. 1, 2, § 6 odst. 1 z. 50/23, §§ 5, 134, 135 tr. z. – 18 let;

Jiří Červenka – ods. dle § 1 odst. 1, 2, § 6 odst. 1 zák. 50/23, §§ 5, 134, 135 tr. zák. – 30 let;

Karel Ševčík – ods. dle § 1 odst. 1, 2, § 6 odst. 1 zák. 50/23, §§ 5, 134, 135 tr. zák. – 20 let;

Slavoj Šádek – ods. dle § 1 odst. 1, 2, § 6 odst. 1 zák. 50/23, §§ 5, 134, 135 tr. zák. – trest smrti;

Jaroslav V. Fiala – ods. dle § 1 odst. 1, 2 zák. 50/23, §§ 5, 134, 135 tr. zák. – doživotí.

Hamal a spol

Leopold Hamal – známý Vávry-Staříka z 2. sv. války, na něj se Stařík obrátil prostřednictvím Choce s žádostí o obstarání zbraní a vysílaček; ods. dle § 5 tr. zák., §§ 1, 2 zák. na ochranu republiky – doživotí;

Jaroslav Řezáč – strýc Miloslava Choce; ods. dle § 5 tr. zák., §§ 1, 2 zák. na ochranu republiky – doživotí;

Václav Obadálek – tajemník lidové strany, Choc jej kontaktoval kvůli žádosti dr. Bunži a dr. Bendy, bývalých poslanců lidové strany, o půjčku 10000 Kč. Peníze sice Chocovi sehnal, ale sešel se s ním jen jednou. Ods. § 5 tr. zák., §§1, 2 zák. na ochranu republiky – doživotí;

Josef Herl – bývalý poslanec lidové strany, pomohl zorganizovat emigraci dr. Bendy a Bunži a jednou setkal se s Chocem (spolu s Obadálkem); ods. dle § 5 tr. zák., § §1, 2 zák. na ochranu republiky – doživotí;

MUDr. Václav Provazník – známý Slavoje Šádka – ten jej informoval o své činnosti pro Choce. Provazník mu pro něj sehnal éter a dvě pistole. Kromě toho věděl o činnosti mjr. Kleina (ods. Klein a spol.); ods. dle § 5 tr. zák., §§ 1, 2 zák. na ochranu republiky – doživotí;

Václav Vyhlás – člen lidové strany, pomohl sehnat 10 000 Kč pro Choce; ods. dle § 5 tr. zák., §§1, 2 zák. na ochranu republiky – 15 let;

Ludmila Vokálová – matka Evy Vokálové, v jejím domě Choc několikrát přespal; ods. dle § 5 tr. zák., §§ 1, 2 zák. na ochranu republiky – 15 let;

Vilibald Čadek – prodal Chocovi samopaly z vlastnictví Svazarmu; ods. dle § 5 tr. zák., §§ 1, 2 zák. na ochranu republiky – 12 let;

Věra Hamalová – dcera Leopolda Hamala, přítelkyně Miloslava Choce, jemuž pomáhala; ods. dle § 5 tr. zák., §§ 1, 2 zák. na ochranu republiky – 10 let;

Josef Knoll – známý Vávry-Staříka z 2. sv. války, ne jeho žádost vydal Hradilovi vysílačku a zbraně, které měl uschovány ještě ze své partyzánské činnosti; ods. dle § 5 tr. zák., §§1, 2 zák. na ochranu republiky – 10 let;

Miroslava Hubáčková – sestra J. Grünberga (ods. Kukul a spol), známá Červenky, jemuž u sebe schovala vysílačku; ods. dle § 5 tr. zák., §§1, 2 zák. na ochranu republiky – 10 let;

Josef Pelíšek – tajemník lidové strany, jednou se sešel s Chocem; ods. dle § 2 odst. 1 zák. 50/1923 Sb. – 10 let;

Julius Červenka – pracovník firmy na výrobu razítek, některá zhotovil pro Jaroslava Fialu; ods. dle § 5 tr. zák., §§1, 2 zák. na ochranu republiky – 8 let;

Karel Dušek – podnájemník L. Vokálové, ve svém pokoji uschoval letáky; ods. dle § 5 tr. zák., §§1, 2 zák. na ochranu republiky – 8 let;

Jaroslav Kabelík – známý Fialy, pomohl mu rozmnožit letáky; ods. dle § 2 odst. 1 zák. 50/1923 Sb. – 8 let;

Ladislav Taubenest – na žádost poslance Lesáka odvezl Choce do Volar a pak zpět od ing. Kamenického Choce, Hradila i Červenku; ods. dle § 2 odst. 1 zák. 50/1923 Sb. – 7 let;

Dušan Chval – přítel Šádka, jemuž u sebe uschoval samopal a letáky; ods. dle § 5 tr. zák., §§ 1, 2 zák. na ochranu republiky – 5 let;

Karel Frimmel – známý Vávry-Staříka, pomohl Knollovi zabalit vysílačku a zbraně; ods. dle § 5 tr. zák., §§ 1, 2 zák. na ochranu republiky – 5 let;

Hana Čechová – věděla o Chocově emigraci; ods. dle § 5 tr. zák., §§ 1, 2 zák. na ochranu republiky – 5 let;

Eva Vokálová – snoubenka Miloslava Choce; ods. dle § 5 tr. zák., § 3 zák. 48/1931, §§ 1, 2 zák. na ochranu republiky – 5 let;

Miloš Grünberg – otec Jaroslava Grünberga; ods. v procesu Kukul a spol. dle § 2 odst. 1 zák. 50/1923 Sb. – 4 roky;

Věra Zenkerová – známá Slavojce Šádka, byla zaměstnána jako úřednice na ministerstvu zahraničních věcí, odkud přinesla Šádkovi prázdné blankety; ods. dle § 2 odst. 1 zák. 50/1923 Sb. – 3 roky;

Jaromír Kamenický – po přechodu přes hranice u něj přespali Choc, Hradil a Červenka; ods. dle § 12 č. 1 zák. 50/1923 Sb. – 3 roky;

Josef Dvorský – přítel Šádka a Fialy, pomohl jim s rozmnožením letáků; ods. dle § 12 č. 1 zák. 50/1923 Sb. – 2 roky;

Zdeněk Kozák – přítel Šádka, slíbil mu postavit vysílačku; ods. dle § 12 č. 1 zák. 50/1923 Sb. – 8 měsíců;

František Hubáček – manžel Miroslavy Hubáčkové; ods. dle § 12 č. 1 zák. 50/1923 Sb. – 8 měsíců;

Josef Vitoch – Chocův kolega z národní strany, věděl o jeho emigraci a neoznámil ji; ods. dle § 12 č. 1 zák. 50/1923 Sb. – 7 měsíců.

Paragrafy, podle nichž byli odsouzeni obžalovaní v procesu Choc a spol., Hamal a spol., Kukul a spol., Boček a spol. a Klein a spol.

Zákon č. 50/1953 Sb. – zákon na ochranu republiky

§ 1 – Úklady

Kdo se pokusí násilím změnit ústavu republiky, zejména pokud jde o samostatnost, jednotnost nebo demokratickorepublikánskou formu státu, násilím úplně zneemožnit ústavní činnost prezidenta republiky, jeho náměstka, zákonodárného sboru, vlády nebo guvernéra Podkarpatské Rusi, násilím přivtělit cizímu státu území republiky neb odtrhnout od něho jeho část, trestá se zločin těžkým žalářem od pěti do dvaceti let, za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem na doživotí.

§ 2 – Příprava úkladů

Kdo se s někým spolčí k úkladům o republiku, kdo vejde k témuž konci ve styk přímý nebo nepřímý s cizí mocí nebo s cizími činiteli, zejména vojenskými nebo finančními, kdo k témuž konci sbírá branné nebo pomocné síly, je organizuje nebo cvičí, kdo poskytuje neb opatřuje k témuž konci zbraně, střelivo nebo jiné prostředky, trestá se za zločin těžkým žalářem od jednoho do pěti let, za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem od pěti do deseti let.

Vojenská zrada

1. Kdo za války opatřuje nepříteli nějaký prospěch nebo způsobí škodu branné moci nebo vojenským podnikům republiky nebo jejího spojence, příslušník republiky, který za války koná službu v nepřátelském vojsku, trestá se za zločin těžkým žalářem od tří do pěti let, za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem od pěti do dvaceti let nebo na doživotí.

2. Stejně se trestá: kdo vyzradí cizí moci nebo nepřímo skutečnost, že opatření nebo předmět, jež mají zůstat utajeny pro obranu republiky, kdo vyzvídá takovou skutečnost, opatření nebo předmět, aby je vyzradil přímo nebo nepřímo cizí moci, kdo za těmito účely s někým se spolčí nebo vejde ve styk přímý nebo nepřímý s cizí mocí nebo s cizími činiteli, zejména vojenskými nebo finančními.

3. Kdo vědomě ohrožuje obranu republiky tím, že vyzradí osobně nepovolané skutečnost, opatření nebo předmět, jež mají zůstat utajeny pro obranu republiky, nebo tím, že vyzvídá takovou skutečnost, opatření nebo předmět, aby je vyzradil osobně nepovolané, trestá se, není-li čin přísněji trestný, za zločin žalářem od šesti měsíců do tří let.

4. Kdo hrubou nedbalostí způsobí, že taková skutečnost, opatření nebo předmět se stanou nebo mohou se stát známými cizí moci, ačkoli podle svého veřejného postavení je povinen uchovávat je v tajnosti neb ačkoli mu taková povinnost byla výslovně uložena hledíc na jeho služební nebo smluvní poměr, trestá se za přečin vězením od osmi dnů do šesti měsíců.

§ 7 – Tresty za některé útoky na život ústavních činitelů

1. Pokus zločinu vraždy (§ 134 zák. ze dne 27. května 1852, č. 117 ř. z., § 278 zák. čl. V z r. 1878, a § 413 zák. ze dne 15. ledna 1855, č. 19 ř. z.), zločin úmyslného zabití člověka (§ 279 zák. čl. V z r. 1878) i pokus tohoto zločinu trestá se těžkým žalářem doživotním, byl-li spáchán na prezidentu republiky nebo na jeho náměstků.

2. Týmž trestem trestají se tyto činy, byly-li spáchány na předsedovi vlády, členu vlády nebo členu zákonodárného sboru u výkonu jich pravomoci nebo pro tento výkon nebo vůbec pro jejich činnost v životě politickém, jakož i byly-li spáchány na guvernérů Podkarpatské Rusi nebo na členu Státního soudu u výkonu jejich pravomoci nebo pro tento výkon.

3. Ustanovení čís. 1 a 2 vztahuje se také na činy, které byly spáchány na bývalém prezidentu republiky, jeho náměstků, předsedovi vlády, členu vlády, guvernérů Podkarpatské Rusi a členu Státního soudu pro výkon jejich pravomoci, vyjma že tyto osoby byly své hodnosti zbaveny v důsledku rozsudku senátu, rozsudku trestního soudu nebo nálezu disciplinárního.

4. Trestem uvedeným pod čís. 1 se trestá, neustanovuje-li platné právo trestu přísnějšího, ten, kdo spolupůsobí ke spáchání nebo při spáchání vraždy nebo úmyslného zabití člověka za okolností na osobách uvedených pod č. 1 až 3, a to i když čin nebyl dokonán. Ukazuje-li menší míra na menší trestnost, je trestem těžký žalář od deseti do dvaceti let. Této mírnější sazby nelze však užít na účastníka, je-li pachatelem osoba mladší dvaceti let.

5. Doživotním těžkým žalářem trestá se také ten, kdo spáchal některý z činů uvedených pod č. 4 v době mezi dokonáním osmnáctým a dvacátým rokem svého věku nebo kdo v tomto věku spolupůsobil ke spáchání nebo při spáchání takového činu, a to i když čin nebyl dokonán. Ukazuje-li menší míra účasti osoby mladší dvaceti let na menší trestnost, je trestem těžký žalář od pěti do dvaceti let.

Tělesné poškození ústavních činitelů

1. Kdo úmyslně poškodí na těle prezidenta republiky nebo jeho náměstků, kdo úmyslně poškodí na těle předsedu nebo členu vlády u výkonu jich pravomoci nebo pro tento výkon nebo vůbec pro jejich činnost v politickém životě, kdo úmyslně poškodí na těle předsedu zákonodárného sboru, guvernéra Podkarpatské Rusi nebo členu Státního soudu u výkonu jich pravomoci nebo pro tento výkon, trestá se za zločin žalářem od šesti měsíců do pěti let.

2. Způsobil-li viník svým těžké poškození na těle nebo smrt nebo nebezpečí takového výsledku, je trestem těžký žalář od pěti do dvaceti let.

3. Měl-li viník v případě čís. 1 nebo 2 úmysl způsobit poškození těžké, je trestem těžký žalář od pěti do dvaceti let nebo na doživotí.

4. Spáchal-li viník čin dříve, než dokonal dvacátý rok svého věku, je v případě čís. 2 a 3 trestem těžký žalář od dvou do deseti let.

Trestní zákon

§ 5 – O spoluvinících a účastnících zločinů

Netoliko přímý pachatel sám stává se vinným ze zločinu, nýbrž i každý, kdo rozkazem, radou, poučením, pochvalou zlý skutek nastrojil, k němu úmyslně podnět dal, k vykonání jeho úmyslným opatřením prostředků, odvrácením překážek, anebo jakýmkoliv způsobem nadržoval, pomáhal, k bezpečnému vykonání jeho přispěl; i kdož se jen napřed s pachatelem o pomoc, kterou mu po vykonaném skutku poskytnout má, neb o podíl v zisku a užitku srozuměl.

§ 7 – Zvláštní ustanovení o přičítání při zločinech tiskopisy spáchaných

Byl-li spáchán zločin obsahem tiskopisu, jsou vinni týmž zločinem spisovatel, překladatel, vydavatel, nakladatel, neb obstaravatel prodeje, knihkupec, tiskař, při tiskopisech periodických i odpovědný redaktor, jakož vůbec všechny osoby, jež při tisku nebo při rozšiřování trestného tiskopisu spolupůsobily, ač lze-li vztahovati na ně obecná ustanovení §§ 1, 5, 6, 8, 9, 10 a 11.

§ 8 – O pokusu zločinném

Ke zločinu není potřebí, aby čin skutečně byl dokonán. Již pokus zlého skutku je zločinem, jakmile zlomyslník předsevzal nějaký čin, který ke skutečnému vykonání vede; k dokonání zločinu však jen pro nemohoucnost, pro překážku odjinud v to příšlou nebo náhodou nedošlo.

Proto užít se má ve všech případech, kde zákon zvláštních výjimek nenařizuje, všelikých ustanovení pro zločiny vůbec daných i na pokusy zločinné, a trestat je pokus zlého skutku za použití § 47 písm. a týmž trestem, jenž uložen na zločin dokonáný.

Zákon č. 48/1931 Sb. – zákon o trestním soudnictví nad mládeží

§ 3 – Trestné činy mladistvých

1. Trestný čin spáchaný ve věku mladistvém nazývá se proviněním.
2. Závisí-li příslušnost soudní neb užití jiných ustanovení zákonných na rozlišení zločinů, přečinů a přestupků, rozhoduje označení činu v zákonech trestních.

Zákon č. 91/1934 Sb. – Zákon o ukládání trestu smrti a doživotních trestech

§ 1

1. Namísto trestu smrti uvedeného v zákoně uloží soud trest těžkého žaláře (káznice) doživotního nebo dočasného od patnácti do třiceti let, jsou-li polehčující okolnosti tak závažné, že by trest smrti byl nepřiměřeně přísný.
2. Byl-li na osobách a za okolností uvedených v § 7 zákona na ochranu republiky ze dne 19. března 1923, č. 50 Sb. z. a n., spáchán zločin vraždy, může soud místo trestu smrti uložit toliko doživotní těžká žalář (káznici).

Text zákonů odpovídá znění uveřejněném v ASPI.

Odbojová skupina Jaromíra Horáka a útěk dr. Petra Zenkla¹

Petr Cajthaml

Aktivita domácích odbojových skupin po únoru 1948 vždy souvisela s alternativou exilu. Odchod do zahraničí byl často cílem nebo vyvrcholením činnosti domácích odbojových skupin. Ne všem jejich členům se však podařilo do zahraničí odejít, a tak se mnozí stali oběťmi komunistické „spravedlnosti“. Činnost jedné takové skupiny (v materiálech Státní bezpečnosti nazývané „Horák a spol.“ či „Čapek a spol.“) takovým útekem vyvrcholila, řadě jejích členů se však uniknout nepodařilo a byli postiženi stalinistickou justicí. Následující studie tak vlastně přináší příběhy dvou skupin odbojářů; těch, kteří byli účastníky „velkého útěku“ (při němž byl „unesen“ za hranice jeden z přísně střežených prominentů v únoru 1948 poraženého režimu – bývalý místopředseda vlády a předseda národně socialistické strany Petr Zenkl², a těch, kteří to štěstí neměli a poznali na vlastní kůži metody Státní bezpečnosti a „objektivnost“ komunistického soudnictví.

Jádro zmiňované „protistátní skupiny“ tvořila dvojice Oldřich Jandera a Jaromír Horák. Jandera po únoru 1948 několikrát přešel do americké zóny okupovaného Německa, kde začal pracovat pro rozvědku americké armády.³ Při

¹ Studie byla napsána v roce 2001 s použitím tehdy dostupných pramenů a literatury. Jedné z otázek studie – útěku Petra Zenkla – se věnuje kapitola „Navzdory přísnému střežení Petr Zenkl uprchl“ z nedávno vydané práce spisovatelky Zory Dvořákové (Dvořáková, Z.: Politické na útěku. Osudy změněné 25. únorem 1948. Epoque, Praha 2004, s. 192–233). Vzhledem k tomu, že tato studie byla v době vydání výše zmíněné publikace již odevzdána k edičnímu zpracování, poznámkový aparát neobsahuje odkazy na její knihu, a to přestože autor v některých případech čerpal ze stejných pramenů jako Z. Dvořáková. Na existenci této publikace vztahující se k tématu studie proto upozorňujeme alespoň tímto odkazem.

² Petr Zenkl (1884–1975), původně středoškolský učitel češtiny a francouzštiny na obchodních akademiích v Táboře a v Praze-Karlíně, od r. 1919 starosta Karlína, po sloučení s Prahou v r. 1922 působil v pražské komunální politice jako člen strany národně sociální, v letech 1926–1939 ředitelem Ústřední sociální pojišťovny, od r. 1937 primátorem hl. m. Prahy, v r. 1938 ministrem v obou vládách gen. Syrového. Během 2. světové války internován v koncentračním táboře Buchenwald. Po válce zvolen předsedou Čs. strany národně socialistické, v srpnu 1945 se vrátil do funkce pražského primátora, po volbách v r. 1946 se stal prvním místopředsedou vlády. V únoru 1948 podal demisi a v srpnu téhož roku odešel do exilu do Washingtonu v USA, byl dlouholetým předsedou exilové národně socialistické strany a předsedou vedoucí exilové organizace – Rady svobodného Československa.

³ Čelovský, Bořivoj: „Emigranti“. Dopisy politických uprchlíků z prvních let po „Vítězném únoru“ 1948. Šenov, Tilia 1998.

svých návratech do Československa kontaktoval svého známého Jaromíra Horáka, u něhož také při svých návratech do Prahy bydlel. Janderovým hlavním úkolem bylo pomáhat při organizaci útěků významných politických a vojenských osobností do zahraničí. Pomoc při emigraci nabízí například čs. generálům Janouškovi, Ferjenčíkovi a Hasalovi. Všichni zmiňovaní však nakonec využili jiných nabídek k emigraci.⁴ Třetí důležitou osobou zapojenou do skupiny je Horákův známý (a bývalý spolužák) Miroslav Fiala, který měl, díky své rodině, kontakty na některé nekomunistické politiky.⁵ Miroslav Fiala projevovoval velký zájem o ilegální práci a na vlastní přání se ve dnech 5.–16. července 1948 zúčastnil jedné z Janderových cest do Německa. Vedle toho byl Horákem napojen na odbojovou skupinu ERKVIJE, vedenou Radomírem Kleinem-Jánským. Spojení s touto skupinou zajišťoval díky své tetě Miladě Kohoutkové i sám Jaromír Horák. Díky českému úředníku amerického velvyslanectví v Praze Reinholdu Pickovi měla Horákova skupina i spojení na americké diplomaty v Praze. Kontakty na bezpečnostní složky disponoval jiný člen skupiny – Jaroslav Švejdar, obvodní komisař z Oblastní kriminální úřadovny v Praze, který byl však po únoru 1948 postaven mimo službu a čekal již jen na své formální propuštění ze Sboru národní bezpečnosti (SNB).

Skupinu doplňovali Horákovi známí: Vladimír Čapek, Vladimír Dvořák, Marie Hanzlíková, Jan Jarkovský, Evžen Svoboda a někteří další – většinou z okruhu mladých národních socialistů či Horákových obchodních přátel⁶, kteří byli také zapojováni do pokusů o ilegální činnost (získávání informací o výrobě v kladenských hutích a Škodových závodech, nákup podrobných turistických map ČSR – „speciálek“, které byly tehdy stahovány z prodeje). Do této činnosti byla patrně zapojena i manželka Jaromíra Horáka Helena Horáková.⁷

Příprava nejvýznamnějšího činu Horákovy skupiny – útěku dr. Zenkla – však byla dílem užšího okruhu osob. Do podrobností byli zasvěceni jen ti, kteří se posléze zúčastnili samotného útěku: Jaromír Horák, Oldřich Jandera, Jaroslav Švejdar a Reinhold Pick. Oldřich Jandera se se svým úmyslem pře-

⁴ Útěk generálů Antonína Hasala (bývalý přednosta vojenské kanceláře prezidenta Beneše) a Mikuláše Ferjenčíka (před únorem 1948 slovenský pověřenec vnitra) proběhl úspěšně. Generál Karel Janoušek (bývalý velitel čs. letectva ve Velké Británii) byl na útěku zadržen.

⁵ Fialův otec Ctibor Fiala byl významným funkcionářem sociálně demokratické strany, za války byl vězněn v koncentračním táboře Buchenwald společně s Petrem Zenklem. Matka, Marie Fialová, byla během okupace ve styku se Zenklovou manželkou Pavlou. Fialovi také udržovali styky s národně socialistickými poslanci Růženu Pelantovou a Vladimírem Tichotou. Archiv ministerstva vnitra (dále AMV), a. č. V-6405 MV, Vladimír Čapek a spol., operativní podsvazek č. 3, č. l. 64–75, Protokol sepsaný s Miroslavem Fialou dne 18. 1. 1949.

⁶ Jaromír Horák pracoval jako technický vedoucí kosmetické firmy Lameč.

⁷ AMV, a. č. V-6405 MV. Záznam z rozhovoru autora s J. Horákem ze dne 10. 1. 2001 uložen ve spise ÚDV-16/VvP-2000. Autor děkuje J. Horákovi za poskytnutí cenných informací.

vést Zenkla za hranice před ostatními členy skupiny příliš netajil, a tak o něm věděli i Miroslav Fiala, Helena Horáková a pravděpodobně i Vladimír Čapek.

Dr. Zenkl byl od únorového puče nepřetržitě pod dozorem bezpečnostních orgánů. Součástí Státní bezpečnosti (StB), která tuto ostrahu prováděla, byla původně částí referátu „E“ Oblastní úřadovny Státní bezpečnosti v Praze (vedl jej kriminální vrchní revírní inspektor Šafránek), tedy útvaru ochrany významných politických činitelů. Po únoru 1948 se mění charakter této služby, ale spoň co se týče prominentů stran v Únoru poražených. Úkol zajistit osobní bezpečnost těchto politiků zastihuje úkol zabránit jejich útěku a monitorovat jejich styky s okolím. Vedením této specifické agendy byl pověřen kriminální obvodní inspektor Josef Kotlík a po něm kriminální čekatel Karel Mareš. Značný nárůst tohoto typu agendy si vynutil osamostatnění příslušného oddělení. Státní bezpečnost neměla dostatek personálu, a tak k praktickému výkonu služby, tj. k sestavování hlídek, používala příslušníků dodaných jinými složkami SNB, včetně kriminální služby. Kvůli zabránění riziku, že se sblíží hlídající s hlídanými, bylo osazenstvo těchto hlídek po poměrně krátké době (po několika týdnech) vyměňováno. Podle služebních předpisů měla být dvoučlenná hlídka složena vždy z jednoho příslušníka StB a jednoho z jiné složky SNB. Nedostatek personálu však vedl k tomu, že ze šestice střežící Zenkla v den útěku byl jen jeden příslušníkem StB (Oldřich Tenopír), ostatní byli z Oblastní kriminální úřadovny v Praze. Jejich výběr prováděla sama oblastní úřadovna, osazenstvo těchto hlídek pak již patrně nebylo prověřováno orgány Státní bezpečnosti. Vzhledem k nárokům na velký počet osob potřebných k této strážní službě byli Státní bezpečnosti zapůjčováni především mladí příslušníci, kteří mohli být postrádáni při běžném chodu kriminální úřadovny. Údajný nedostatek personálu také vedl k tomu, že původně čtyřhodinový rozsah hlídky byl prodloužen nejprve na šest, později na osm hodin.

Povinností hlídky bylo doprovázet dr. Zenkla na každém kroku, kontrolovat jeho pohyb a styky s jinými osobami. Zenkl však nebyl považován za vězně (ani v domácím vězení), hlídky neměly právo jeho pohyb omezovat – samozřejmě s výjimkou pokusu o útěk do zahraničí. O průběhu své hlídky byli povinni každý den informovat stálou službu na ministerstvu vnitra, informace o průběhu služby měly být také zaznamenávány v sešitu uloženém u uniformované hlídky před Zenklovým domem (Čechova 11, Praha XIX)⁸.

Na přelomu května a června 1948 se Oldřich Jandera vrací do ČSR s úkolem převést do zahraničí Petra Zenkla. Patrně již od počátku přípravy útěku jeho orga-

⁸ AMV, a. č. T-1706 MV, č. l. 70–71, Protokol sepsaný dne 18. 8. 1948 na Oblastní úřadovně StB v Praze, ref. B/1 s Karlem Marešem, nar. 1913, kriminálním čekatelem. Kaplan, Karel: Útěky významných politiků, rukopis, s. 65–70.

nizátoři spolupracovali s velvyslanectvím USA v Praze, které nabídlo převoz Zenkla a jeho ženy přes hranice v diplomatických vozech. Hlavní osobou na velvyslanectví byl jeho II. tajemník Walter Birge, jenž dopomohl k útěku i jiným československým prominentům (např. Janu Stránskému⁹, Arnoštu Heidrichovi¹⁰, Michalu Hanákovi¹¹). Prostředníkem mezi skupinou O. Jandery a velvyslanectvím byl český zaměstnanec americké ambasády Reinhold Pick.

Nejtěžším problémem při organizaci Zenklova útěku se ukázalo jeho nepřetržité střežení orgány SNB. Vzhledem k tomu, že si dr. Zenkl dal podmínku, že se jeho strážcům nesmí nic stát, nepřipadala jejich eventuální fyzická likvidace v úvahu. Vyřešením tohoto problému byl pověřen Jaroslav Švejdar, který z doby svého působení na pražské kriminálce znal řadu příslušníků SNB přidělovaných k hlídání Zenkla. Jeho úkolem bylo přesvědčit policisty střežící dr. Zenkla, aby jeho útěk umožnili dobrovolně. Odměnou jim měla být nabídka bezpečného odchodu za hranice i s celou rodinou a zavazadly, následně přednostní odjezd z Německa do USA.

Prvý pokus o útěk byl naplánován na konec července 1948. Švejdarovi se podaří přesvědčit jednoho ze strážců, který souhlasí s tím, že útěk Zenkla a jeho ženy umožní a sám odejde se skupinou organizátorů za hranice. Tento pokus však nevychází. Podle vzpomínek dr. Zenkla byl tento policista krátce před plánovaným útekem stažen ze služby a na několik měsíců uvězněn, dle údajů jednoho z organizátorů útěku Jaromíra Horáka „dostal na poslední chvíli strach“ a útěku se odmítl zúčastnit. Podle obou verzí se však zmiňovanému příslušníku SNB podařilo po několika měsících uprchnout z komunistického Československa (J. Horák se s ním setkal v roce 1949 v uprchlickém táboře v Ludwigsburgu, kde o sobě bývalý příslušník tvrdil, že je „Zenklovým únoscem“).

Úspěšný je až druhý pokus. Švejdar přesvědčil členy Zenklovy ostrahy Karla Tománka a Lubomíra Kopeckého k odchodu za hranice. Dne 7. srpna 1948 brzy ráno odchází Petr Zenkl se svou ženou a oběma strážnými z domu pod legendou návštěvy bratrova hrobu v Karlštejně. Uniformované hlídce před domem oznamují, že se vrátí okolo 14 hodin, tedy v době střídání hlídek. Namísto na nádraží však zamíří k letohrádku královny Anny na Pražském hradě a setkávají se zde s Oldřichem Janderou a Reinholdem Pickem. Reinhold Pick odvádí manžele Zenklovy do nedalekého parku (Chotkových sadů?), na jehož okraji čeká vůz, do něhož nasedají a odjíždějí směrem k Novému Strašecí.

⁹ Jan Stránský (1913–1998), český novinář a politik, 1946–1948 poslanec Národního shromáždění za Čs. stranu národně socialistickou.

¹⁰ Arnošt Heidrich (1889–1968), československý diplomat, 1945–1948 generální tajemník ministerstva zahraničních věcí.

¹¹ Michal Hanák (1891–1969), československý diplomat, bývalý vyslanec v Turecku.

Tam se ukrývá dr. Zenkl do kufru diplomatického vozu amerického vojenského ataše plk. M. Michely a Pavla Zenklová do kufru vozu tajemníka americké ambasády W. Birge. Následně oba vozy přejíždějí přes hraniční přechod Cheb – Waldsassen do americké okupační zóny v Německu, ještě téhož dne večer manželé Zenklovi dorážejí do Frankfurtu nad Mohanem.

Přechod skupiny „*Zenklových únosců*“ (organizátorů jeho útěku) byl poněkud složitější. Karla Tománka, Lubomíra Kopeckého spolu s Oldřichem Janderou odvezl Reinhold Pick džípem amerického velvyslanectví na berounské nádraží. Zde nasedli do rychlíku Praha – Cheb, v němž se již nacházeli další členové skupiny. Vzhledem k tomu, že americká strana trvala na tom, aby všichni, kdo byli zapojeni do organizace útěku, odešli za hranice, byla tato skupina vcelku početná. Krom již zmiňovaných Tománka, Kopeckého a Jandery se k nim připojila Kopeckého žena Božena Kopecká, Jaroslav Švejdar s rodinou (rodiči, manželkou a dvěma dětmi), Jaromír Horák, jeho známá z vedení národně socialistické mládeže Věra Danihelková a další dva mladí studenti (jejich jména se autorovi nepodařilo zjistit).

V odpoledních hodinách vystoupili z rychlíku několik kilometrů před Chebem, ve stanici Lipová. Odtud se vydali směrem k příhraniční obci Mýtina. Pro případnou kontrolu měli připraveno potvrzení, jímž se vydávali za členy žňové brigády. Cestou se setkali s Horákovým známým, majitelem nedaleké sklárny, který je dovedl do těsné blízkosti hranic a určil jim přesný čas, kdy se v okolí nebudou vyskytovat žádné hlídky pohraničnicků. Před samotným překonáním hranic si členové skupiny připravili svoji výzbroj: sestavili lehký kulomet typu Bren a dva britské samopaly. Místo přechodu tvořil hraniční potok s odkrytou loukou na obou březích. Jako první hranici překonal Oldřich Jandera, vyzbrojen lehkým kulometem. Z německé strany hranic poté jistil ostatní členy skupiny. Poslední „*útěkář*“ překonal hranice v 16.45 odpoledne.

Po hodině čekání se setkávají s americkými důstojníky, kteří celou skupinu převážejí do prominentního tábora americké zpravodajské služby – vily Alaska House poblíž Frankfurtu nad Mohanem, kde všichni tráví několik následujících měsíců¹². Jako první – v lednu 1949 – tábor opouštějí Zenklovi strážci, Tománek a Kopecký, kteří již před útekem dostali příslib rychlého přesunu do USA, dále J. Švejdar s rodinou odjíždí přes Irsko (kde žil jeho bratr) do Kanady, O. Jandera se usazuje v africké Zimbabwe, J. Horák až v prosinci 1951 odchází do Spojených států.¹³

¹² Při rekonstrukci samotného útěku vycházím z údajů poskytnutých J. Horákem v rozhovoru dne 10. 1. 2001 (viz pozn. č. 7).

¹³ Čelovský, B.: c. d., s. 130–141. J. Horák se po roce 1989 natrvalo vrátil do Prahy a poskytl autorovi cenné svědectví o útěku P. Zenkla a činnosti jeho skupiny.

Tolik stručný popis samotného útěku. Uprchlíci se domnívali, že nejspíše v okamžiku střídání hlídek (ve 14 h) zahájí StB pátrání po zmizelém. Policejní aparát však tentokrát „zaskřípal“, a tak měli prchající mnohem větší náskok.

Ve 14 h skutečně nastupuje službu před Zenklovým domem dvojice Oldřich Tenopír a Karel Pivoňka. Od uniformovaného příslušníka SNB se dozvídají, že se dr. Zenkl má každým okamžikem vrátit. Zenklovou nepřítomností se neznepokojují, neboť počítají s tím, že ji nahlásila předchozí hlídka. Učiní o ní jen písemný záznam do již dříve zmíněného sešitu. Před domem hlídači v poklidu vyčkají konce služby ve 22 h a odcházejí s tím, že odpovědnost přebírá další hlídka, která se však nedostavila včas. Onou hlídkou je dvojice Kopecký – Tománek, která se Zenklem odjela ráno na „výlet“.

Následující den, 8. srpna, v 6 h ráno přebírá službu nová dvojice Jan Dvořák – Rudolf Elman. Teprve Dvořák informuje nadřízené orgány o Zenklově nepřítomnosti. Z vrátnice nedalekého ministerstva vnitra uvědomí stálou službu StB, k odpovědnému referentovi se však hlášení dostává až ve večerních hodinách. Poté se Dvořák vrací před Zenklův dům a ve 14 h předává službu hlídce ve složení Pivoňka – Tenopír. Ve 22 h nastupuje Dvořák další hlídku, tentokrát s novým kolegou, Františkem Bláhou (doposud s ním sloužící Rudolf Elman odjel na dovolenou). Teprve kolem druhé hodiny v noci (tedy již 9. srpna) přijíždí k domu skupina příslušníků Oblastní úřadovny StB v Praze a zahajuje pátrání po stále nezvěstném Zenklovi. V té době však měli uprchlíci více než 30hodinový náskok.

StB začíná vyšetřovat Zenklův útěk tedy až v noci z 8. na 9. srpna 1948. V první fázi je zahájeno pátrání na Berounsku, kam Zenkl se svými strážci údajně 7. srpna odjel, a na místech, kde se v Praze obvykle pohyboval. Obojí bezvýsledně. StB začíná být jasné, že Zenkl se svými strážci je již za hranicemi¹⁴. To ostatně potvrzuje i zahraniční rozhlas a sděluje to i oficiální zpráva ČTK z 12. srpna. Dne 9. srpna dopoledne je vyhlášeno celostátní pátrání po Kopeckém a Tománkovi.¹⁵ Ještě téhož dne jsou provedeny prohlídky v bytech Zenkla a obou jeho strážců. Ve všech případech jsou zjištěny stopy, že se jejich obyvatelé na odchod předem připravovali. V Zenklově bytě to je velké množství shořelého papíru v kamnech, svědčící o pálení kompromitujících písemností. Byt Kopeckého byl prý „doslova vyrabován“, podle svědectví sousedky Kopecký s manželkou nákladním autem odvezli většinu bytového zařízení a oblečení několik dnů před útekem. StB prohlédla také byt matky

¹⁴ AMV, f. 310 (Sekretariát Velitelství StB)-73-37, č. l. 15, Předložení zprávy o útěku P. Zenkla přednostovi sektoru odb. III/A Jindřichu Veselému, 13. 8. 1948. Pátrání samotné vedla Oblastní úřadovna StB v Praze.

¹⁵ AMV, a. č. T-1706 MV, č. l. 58, Dálnopis všem oblastním úřadovnám Státní bezpečnosti a jejich pobočkám, 9. 8. 1948.

K. Tománka, v němž Tománek půl roku před útekem žil. Krom zjištění, že odvezl většinu svých věcí, objevila v bytě také jeho družku A. Š., která s Tománkem před útekem žila. Ta však o chystaném útěku nic nevěděla.¹⁶

V průběhu dalšího pátrání se StB pokoušela ozřejmit okolnosti samotného Zenklova útěku a eventuální provinění orgánů StB řídících jeho střežení a vinu členů střežící skupiny, kteří zůstali v ČSR. 11. srpna jsou zatčeni J. Dvořák, K. Pivoňka, R. Elman a O. Tenopír. Spolu s nimi jsou vyslýcháni i další příslušníci SNB odpovědní za řízení strážní služby u dr. Zenkla: Karel Mareš, pověřený vedením agendy střežení významných osobností, a Karel Podlešák, zástupce vedoucího osobní evidence Oblastní kriminální úřadovny v Praze. Vyšetřování samotné provádí referát B/1 Oblastní úřadovny StB v Praze.

Útěk dr. Zenkla odhalil nedostatky v organizaci ostrahy prominentů bývalého režimu. Již 10. srpna ministerská rada Jindřich Veselý (přednosta sektoru III/A Ústředny Státní bezpečnosti) navrhuje odvolat odpovědné funkcionáře StB na Oblastní úřadovně StB v Praze a dokončit očistu služeben StB v Praze od exponentů poražených stran. Jako bezprostřední reakce na Zenklův útěk byla zesílena ostraha u dalších „bývalých politiků“ – Jana Šrámka, Františka Hály, Bohumila Laušmana a bývalého prezidenta Edvarda Beneše. Zároveň byl zatčen Prokop Drtina.¹⁷

Státní bezpečnost brzy ukončuje vyšetřování členů strážní skupiny, kteří neutekli za hranice. Ti byli již 25. srpna propuštěni z vazby, avšak až do soudního uzavření jejich případu byli postaveni mimo službu. Jejich kauza se stala předmětem hlavního líčení před Krajským vojenským soudem v Praze dne 11. listopadu. Dvořák a Elman byli odsouzeni za porušení povinností ve strážní službě k odnětí svobody („vězení u dozorce“) v trvání 14 dnů, zostřenému jednou týdně tvrdým lůžkem, Pivoňka a Tenopír k tuhému vězení u dozorce v trvání 2 měsíců, zostřenému jednou za 14 dní tvrdým lůžkem. Všichni byli odsouzeni podmíněně se zkušební dobou na jeden rok. Do doby trestu se jim započítala doba strávená v zajišťovací a vyšetřovací vazbě, takže trest Dvořáka a Elmana byl touto vazbou již odpykán.

Případ uprchlých strážců Tománka a Kopeckého je postoupen – vzhledem k očekávané výši trestu (jsou obviněni z trestných činů vojenské zrady, přípravy úkladů o republiku a zběhnutí) – státnímu prokurátoru v Praze a příslušnému státnímu soudu. K samotnému soudnímu přelíčení však nedochází, přísluš-

¹⁶ AMV, sign. 310-73-37, č. l. 33, Zpráva o domovní prohlídce u L. Kopeckého, 9. 8. 1948; č. l. 36, Úřední záznam o domovní prohlídce u K. Tománka, 9. 8. 1948; č. l. 37, Zpráva o domovní prohlídce u dr. Petra Zenkla, 9. 8. 1948.

¹⁷ AMV, sign. 310-73-37, č. l. 40–41, Útěk dr. Petra Zenkla – zjištění okolností, 10. 8. 1948.

ný vyšetřující soudce mjr. dr. Oldřich Sedláček dne 14. 12. 1948 přerušuje trestní stíhání až do doby dopadení obviněných.¹⁸

Zmíněný nástin popisuje oficiální vyšetřování Zenklova útěku Státní bezpečností. V jeho průběhu sice byly zjištěny závažné nedostatky v činnosti Zenklovy ostrahy, přímé organizátory (viníky) Zenklova útěku se však StB nepodařilo nalézt. Jedinými, kdo znali podrobnosti o Zenklově útěku, byli jeho uprchlí strážci Tománek a Kopecký.

Poněkud jiný obraz o povědomí Státní bezpečnosti o pozadí celého útěku přinášejí materiály vzniklé vyšetřováním členů skupiny Horák a spol., kteří zůstali v Československu.

O takzvanou protistátní skupinu „Horák a spol.“ se StB začala zajímat na základě informací zjištěných při vyšetřování odbojové skupiny ERKVIJE, s níž byla Horákova skupina personálně provázána. StB zjišťuje, že emigrace vedoucího člena této skupiny Radomíra Kleina-Jánského byla organizována Oldřichem Janderou a Jaromírem Horákem. Spojku mezi oběma odbojovými skupinami tvořila Horákova teta Milada Kohoutková a tuto roli později přejímá také Miroslav Fiala.

Dne 10. 8. 1948 byli při pokusu o přechod hranic zadrženi členové skupiny ERKVIJE Jan Schneider a Oldřich Skořepa. Na základě jejich výpovědi byli postupně zatčeni i další členové této skupiny, mezi jinými také výše zmíněná Milada Kohoutková, a další příbuzný J. Horáka, generál Antonín Pelich.¹⁹ Na základě výpovědi zatčených osob přistoupila StB dne 23. 8. 1948 k zatýkání osob z okolí J. Horáka. Toho dne byla zatčena jeho v té době již bývalá manželka Helena Horáková, dále Vladimír Čapek a po návratu z cesty na Slovensko dne 30. srpna i Miroslav Fiala.²⁰ V těchto dnech však již byli vedoucí členové likvidované protistátní skupiny za hranicemi. J. Horák spolu s O. Janderou dne 7. srpna při své poslední a nejvýznamnější akci (tedy útěku dr. Zenkla) opustili území komunistického Československa a ve dnech „realizace“ (tj. pozatýkání) jejich skupiny Státní bezpečností se již nacházeli v americkém sektoru okupovaného Německa. Spolu s nimi opustil čs. území i Jaroslav Švejdar a krátce poté (ovšem legální cestou) i Reinhold Pick. Případy posledně dvou jmenovaných však nebyly StB do právě „likvidované“ protistátní skupiny „Horák a spol.“ zahrnuty.

Výsledky zadržovaných byly zpočátku směřovány k činnosti související s již „realizovanou“ skupinou ERKVIJE. StB zprvu neměla o činnosti zatčených

¹⁸ Národní archiv (dále NA), f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I 314/48 Tománek – Kopecký.

¹⁹ AMV, a. č. V-5574 MV, Radomír Klein-Jánský a spol.

²⁰ AMV, a. č. V-6405 MV, hl. svazek, č. l. 45, Zpráva o zadržení Miroslava Fialy, 30. 8. 1948.

(s výjimkou uprchlých Horáka a Jandery) mnoho informací. Za podivných okolností probíhalo vyšetřování obviněného Miroslava Fialy. Ten byl podle své pozdější výpovědi druhý den po zatčení, tj. 31. srpna, převezen „na bývalé zemské velitelství v Praze III, kde sídlilo OBZ“. Vzápětí prý (podle svých pozdějších výpovědí) předal vyšetřovateli veškeré své znalosti o ilegální organizaci a jako protiváhu žádal zmírnění trestu. Poté byl převezen na Generální štáb, kde nabídl spolupráci.²¹ Rozsah jeho údajné spolupráce s StB či s vojenskými zpravodajskými orgány není možné podle zachovaných archivních materiálů rekonstruovat. Ačkoliv vyšetřování celé skupiny prováděla Oblastní úřadovna StB (od 1. 1. 1949 Krajské velitelství StB) v Praze, jejímž pracovníkům Fiala patrně přislíbil spolupráci, jeho řízení postupně přejímá 5. oddělení (východní emigrace) sektoru I. skupiny BAa Státní bezpečnosti, jehož velitelem byl mjr. Pravoslav Janoušek. Fiala byl patrně využíván jako agent-provokatér vůči svým spoluvězňům ve věznici StB ve Washingtonově ulici, především proti polskému vězni Janu Bossardtovi, a údajně na pokyn svých řídicích orgánů plánoval útěk několika vězňů z této věznice (ten se nakonec neuskutečnil). V průběhu vyšetřování se Fialova pozice postupně mění z obžalovaného do pozice svědka, což je završeno jeho propuštěním z vazby dne 15. října 1948 (a to i přesto, že se ve svých výpovědích otevřeně přiznává k ilegální činnosti). Ve svých protokolech z doby před propuštěním podrobně popisuje činnost Horákovy skupiny, zmiňuje především Janderovy plány na organizaci emigrace generálů Hasala a Ferjenčíka, zmiňuje se též o jeho úmyslu převést za hranice dr. Zenkla (v tomto případě však nezná podrobnosti uskutečněného útěku). Pokouší se také rekonstruovat pravděpodobné spojení Horáka a Jandery s americkou ambasádou. StB také přivádí na stopu údajného vyzvědačství dalších tří členů skupiny: Vladimíra Čapka, Karla Berana a Vladimíra Dvořáka, kteří se měli pokoušet získat výrobní plány a údaje o výrobní kapacitě Škodových závodů a Spojených oceláren.²²

Informace, které StB od Fialy získala, byly jedinými, jimiž disponovala proti ostatním obviněným. Jinak mohla argumentovat jen zmínkami o jejich stycích s hlavními obviněnými Horákem a Janderou (samí obvinění je však charakterizovali jako výhradně společenské). Pokud jim byla dokázána vědomost o „protistátních činech“ obou uprchlých, vypovídali obvinění svým vyšetřovatelům, že veškeré nabídky odmítli či – jako v případě Heleny Horákové – byli donuceni k mlčení (tj. ke zločinu neoznámení trestných podniků) pod pohrůzkou násilí. Na základě informací zjištěných při výsleších Fialy, Horákové a Čapka byli

²¹ AMV, a. č. V-6405 MV, hl. svazek, č. l. 64–87, Zápis o výpovědi sepsaný s obviněným Miroslavem Fialou, 21. 1. 1950.

²² AMV, a. č. V-6405 MV, výslechy M. Fialy. Tamtéž, f. A8 (Inspekce ministra vnitra), inv. j. 367, Odsouzený Miroslav Fiala – šetření.

postupně zatčeni dne 6. září 1948 Vladimír Dvořák a Karel Beran (ten byl propuštěn 20. září téhož roku), dne 8. září Josef Rubner, dne 23. září Evžen Svoboda, dne 28. září Jan Hartmann, Josef Franc a Miroslav Rabas.²³

Dne 22. října podala Oblastní úřadovna StB v Praze trestní oznámení na členy protistátní skupiny Horák a spol. Nepřítomní J. Horák a O. Jandera jsou viněni z trestných činů „*spolčení se s cizí mocí*“ a „*sdružování se státu nepřátelské*“ (podle zák. č. 50/1923 Sb.), V. Dvořák, V. Čapek a K. Beran z trestného činu vyzvídání hospodářského tajemství (měli se pokoušet získat údaje o výrobě Škodových závodů a kladenských hutí). Ostatní obvinění – H. Horáková, M. Hanzlíková, J. Jarkovský, E. Svoboda, J. Rubner, J. Hartmann, A. Jednorozec, J. Franc, M. Rabas a P. Roth – jsou viněni z trestných činů „*sdružování se státu nebezpečné*“ a „*neoznámení trestných podniků*“. I podle vykonstruovaného odůvodnění StB však skutková podstata jejich trestné činnosti spočívala jen v předpokládané znalosti jednání a úmyslů uprchlých Horáka a Jandery a v několika vzájemných schůzkách.²⁴ Mezi obviněnými se nenachází třetí hlavní člen skupiny, M. Fiala, který se vyšetřujícím orgánům sám doznal k ilegální cestě do americké zóny okupovaného Německa a ke stykům s americkými zpravodajskými místy. StB tedy patrně uvěřila jeho nabídce ke spolupráci.

Případ, jehož vyšetřování bylo ze strany Oblastní úřadovny StB uzavřeno, byl postoupen státnímu prokurátorovi a následně Státnímu soudu v Praze. Obvinění jsou ještě jednou protokolárně vyslechnuti před vyšetřujícím soudcem Státního soudu, dne 24. listopadu 1948 je vyslechnut (ale již jako svědek) i M. Fiala, který se ve své výpovědi odvolává na výpověď učiněnou na Oblastní úřadovně StB.²⁵

Na tomto místě je třeba se zmínit o osudu Fialy po propuštění z věznice StB dne 15. října 1948. Po svém propuštění byl i nadále zapojen do řešení případu svého bývalého spoluvězně Jana Bossardta a odjel na Moravu, kde navštívil Bossardtovu manželku a pokoušel se zjistit její zasvěcení do manželovy protistátní činnosti (a eventuální spoluvinu). Svému řídicímu orgánu, jenž vystupoval pod krycím jménem TOMAN, poté údajně navrhl, že se pokusí napojit na bývalého národně socialistického poslance Vladimíra Tichotu (bydlel s ním ve stejném domě).²⁶ Záznamy o Fialově činnosti jako agenta StB se až na jednu výjimku nezachovaly, a tak je možno hodnotit jeho spolupráci jen z hlediska

²³ AMV, a. č. V-6405 MV, Zprávy o zadržení obviněných, NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48 Čapek a spol.

²⁴ AMV, a. č. V-6405 MV, hl. svazek, č. l. 12–21, Horák, Jandera a spol. – ileg. org. ERKVIJE – trestní oznámení, 22. 10. 1948.

²⁵ NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48 Čapek a spol., č. l. 115, Výslech svědka Miroslava Fialy, 24. 11. 1948.

²⁶ AMV, a. č. V-6405 MV, oper. podsvazek č. 3, č. l. 64–75, Protokol sepsaný s M. Fialou, 18. 1. 1949.

jeho výpovědi po opětovném zatčení v lednu 1949. Jediný zachovaný záznam o schůzce příslušník MV vystupujícího pod krycím jménem MAREK ze dne 7. prosince 1948 (schůzka samotná se konala den předtím) působí velmi zmateně a budí dojem, jako by byl Fiala přesvědčen, že jedná se svým agentem z řad SNB, který pro něj plní roli spojky s výše zmiňovaným vězněm Bossardtem, jemuž Fiala přislíbil pomoc při útěku z věznice StB ve Washingtonově ulici. Zpráva samotná je podepsána šifrou –M– a autor se v ní představuje jako „*orgán ministerstva vnitra MAREŠ*“²⁷, což bylo krycí jméno příslušníka SNB Miroslava Maštálka z referátu č. 19 (ukrajinská emigrace) skupiny BAa StB. Ten však při pozdějším šetření Inspekce ministra vnitra (v roce 1956) autorství této zprávy popírá. Druhá, ještě méně určitá zmínka o schůzce příslušníka StB s Fialou pochází z výsledku zmiňovaného Maštálka pracovníky Inspekce ministra vnitra v roce 1956. Ten tvrdí, že se (pravděpodobně) 9. ledna 1949 s Fialou sešel z příkazu velitele oddělení východní emigrace mjr. Janouška, aby „*navázal s jmenovaným [Fialou – pozn. autora] styk za účelem přechodu do zahraničí*“.²⁸ Následujícího dne (10. ledna 1949) však byl Fiala zatčen.

Podle dostupných pramenů není tedy možné jednoznačně určit, zda byl Miroslav Fiala skutečně vědomým spolupracovníkem Státní bezpečnosti, či zda se stal obětí provokace, při níž se někteří příslušníci StB vydávali za příslušníky odboje působící v aparátu komunistické politické policie. Jeho pozdější tvrzení o tom, že vědomě spolupracoval s StB, mohlo být jen výsledkem snahy zmenšit v očích vyšetřovatelů svoji vinu.

Podle své výpovědi z 18. ledna 1949 zopakoval ve dnech 26. listopadu až 3. prosince 1948 svoji cestu do Německa – údajně s vědomím svých řídicích orgánů. Zde měl opět vejít ve styk s orgány CIC a pokusil se také neúspěšně kontaktovat Janderu. Ihned po svém návratu, o půlnoci dne 3. prosince 1948, měl kontaktovat úřadovnu StB v Chebu (tam nahlásil údaje o agentu-chodci, který přecházel hranice z Německa do ČSR asi 15 minut před ním) a po příjezdu do Prahy předal orgánu StB Jiráčkovi kopii šifrovacího klíče, který mu byl přidělen v Německu.²⁹

Na Vánoce roku 1948 Fiala odjíždí se svojí snoubenkou M. N. do Hradce Králové a poté do Krkonoš, do Prahy se vrací 2. ledna 1949. Po zmíněné schůzce s orgánem StB Maštálkem na něj byla dne 10. ledna 1949 uvalena zajišťovací vazba. Ani tímto „opatřením“ se však Fialova situace nevyjasňuje. Jeho zatčení je drženo v tajnosti a jeho otci Ctiboru Fialovi je na oznámení o pohřešování

²⁷ AMV, a. č. V-6405 MV, oper. podsvazek č. 3, č. l. 89–91, Zpráva o schůzce s M. Fialou, 7. 12. 1948.

²⁸ AMV, f. A8, inv. j. 367, č. l. 210–211, Protokol sepsaný s Miroslavem Maštálkem, 24. 8. 1956.

²⁹ AMV, a. č. V-6405 MV, oper. podsvazek č. 3, č. l. 64–75, Protokol sepsaný s Miroslavem Fialou, 18. 1. 1949.

syna sděleno, že evidenci vězňů ani pátrací kartotékou neprochází.³⁰ Navenek je tak Státní bezpečností šířena jako nejpravděpodobnější verze, že M. Fiala uprchl do zahraničí. Ve skutečnosti jej však StB důkladně (patrně i za použití fyzického násilí) vyslychá, tentokrát již s důrazem na jeho vlastní činnost.

V prvních měsících roku 1949 dochází také k uzavření případu celé skupiny. Dne 1. února 1949 předává prokurátor Státnímu soudu vypracovanou obžalobu. Oproti trestnímu oznámení podanému StB dochází k několika změnám ve jménech obviněných osob. Případ Pavla Rotha je spolu s případem Věry Danihelkové (ta dne 7. srpna 1948 uprchla společně s J. Horákem a dalšími do zahraničí) vyčleněn ze společného projednávání před Státním soudem a je postoupen Okresnímu soudu v Praze. Skupina obviněných před Státním soudem je naopak doplněna o obchodníka Karla Kaufmanna a o již několikrát zmiňovaného Miroslava Fialu.³¹

Žaloba Státní prokuratury rozšiřuje oproti trestnímu oznámení StB „seznam zločinů“ o trestný čin vojenské zrady a přípravu úkladů proti republice. V případě obviněných Jandery a Horáka se obžaloba opírala o výpovědi zatčených v případě Radomír Klein-Jánský a spol. (skupina ERKVIJE). Pokud se týče dalších obviněných (Hanzlíková, Jarkovský, Dvořák, Čapek a Hartmann), stavěla jen na jejich vlastních výpovědích, v nichž se doznali, že se scházeli s Horákem a že se na těchto schůzkách mluvilo o protistátní činnosti. „*Horák se se svou protistátní činností a úmyslem prchnouti do ciziny netajil a je důvodné podezření, že jmenovaní svou účastí na schůzkách s ním jeho činnost podporovali.*“³²

Také ostatním obviněným jsou predestirány jako trestné jejich styky s Horákem a Janderou a neoznámení jejich činnosti úřadům. V případě Horákové přitěžovalo ještě navíc opatrování „*speciálních map ČSR*“ (byť byly volně prodejné v knihkupectvích). Někdejší svědek, nyní již obviněný M. Fiala je ještě navíc viněn z ilegálního přechodu hranic. Fiala, ačkoliv byl již od 10. ledna 1949 ve vazbě StB, byl pro Státní soud osobou neznámého pobytu. Krajské velitelství StB v Praze na dožádání Státního soudu sděluje, že jmenovaný „*nemohl býti k tamnímu soudu předveden, jelikož v místě bydliště se nezdržuje a stává se zde důvodné podezření, že jmenovaný opustil il. hranice ČSR*“.³³

Případ skupiny Horák a spol. se nakonec stal předmětem hlavního přelíčení před Státním soudem v Praze ve dnech 12.–14. dubna 1949. Soudní líčení se

³⁰ AMV, a. č. V-6405 MV, oper. podsvazek č. 1, č. l. 21–22, Oznámení o pohřešované osobě, 9. 2. 1949.

³¹ NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48, č. l. 154–158, Obžaloba Státní prokuratury v Praze proti Jaromíru Horákovi a spol., 1. 2. 1949.

³² Tamtéž.

³³ NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48, č. l. 164, Odpověď Krajského velitelství StB v Praze na dožádání Státního soudu ohledně dodání M. Fialy, 21. 2. 1949.

však zdaleka nevyvíjelo podle představ žalobce. Na samém počátku přelíčení předseda soudu JUDr. Gustav Kremlíčka konstatuje, že obžalovaní Jaromír Horák, Oldřich Jandera a Miroslav Fiala se k soudu nedostavili (M. Fiala se však v těchto dnech nacházel v pankrácké věznici – tedy nedaleko místa zasedání soudu). Z projednávání je až do vynesení rozsudku vyloučena veřejnost z důvodů § 34 zák. č. 232/1948 (ohrožení státního tajemství), jednání jsou však přítomni důvěrníci a obhájci obžalovaných. Obžalovaní se při výpovědích před soudem necítí vinni a popírají informace o svých údajných vědomostech o ilegální činnosti Horáka a Jandery.

Obhajoba Vladimíra Dvořáka a Karla Berana, obviněných z vyzrazování hospodářského tajemství (obviněnému Horákovi měli předávat výrobní přehledy Spojených oceláren), byla postavena na faktu, že předané údaje vycházely z obchodních prospektů a výsledků dvouletého plánu, tedy z údajů veřejných, neutajovaných. Údaje, jež podle názoru žalobce tvořily předmět státního tajemství, byly navíc již dříve publikovány v domácím i zahraničním odborném tisku.

Plány obžaloby se hrouť v okamžiku, kdy mají být před soudem čteny protokoly M. Fialy. „*Obhájci všech obžalovaných ohražují se proti čtení protokolu obžal. Fialy, a to z toho důvodu, že týž byl vyslýchán, jak ze stylizace jeho výpovědi, jakož i z použití formulářů vyplývá, jak u StB, tak u vyš. soudce jako svědek, ačkoliv ve skutečnosti byl od počátku podezřelý z účastenství.*“ Na základě tohoto protestu obhájců se soud usnesl, že „*protokol obžalovaného Fialy č. l. 70–79 bude konstatován, pouze pokud se týká trestné činnosti tohoto obžalovaného, ježto v ostatních částech po názoru soudu má tato výpověď ráz výpovědi svědecké*“.³⁴

Následkem tohoto usnesení se ovšem hrouť obžaloba proti E. Svobodovi, J. Hartmannovi, A. Jednorožcovi a K. Kaufmannovi. Státní prokurátor sám bere svoji žalobu nazpět a následně předseda soudu navrhuje, aby tyto obžalovaní byli okamžitě propuštěni na svobodu.³⁵

Chabým důkazním prostředkům odpovídají také vynesené tresty u zbylých obžalovaných. Státní soud sice vynesl tři poměrně vysoké tresty; ty se však týkají jen osob souzených v nepřítomnosti (a proti nimž mohl použít jako důkazních prostředků protokoly z případu R. Jánský-Klein) – J. Horák a O. Jandera byli odsouzeni k trestu těžkého žaláře v trvání 20 let, M. Fiala k trestu těžkého žaláře v trvání 9 let zostřeného jedním tvrdým lůžkem čtvrtletně.

³⁴ NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48, č. l. 237–249, Hlavní přelíčení před Státním soudem, 12. 4. 1949.

³⁵ Tamtéž.

Co se týče ostatních odsouzených, jsou rozsudky o poznání mírnější. V. Čapek byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 1 roku zostřeného jedním tvrdým lůžkem čtvrtletně, V. Dvořák k trestu těžkého žaláře v trvání 18 měsíců taktéž zostřeného jedním tvrdým lůžkem čtvrtletně. M. Hanzlíková k trestu žaláře v trvání 6 měsíců, J. Rubner a M. Rabas v trvání 7 měsíců. Všem odsouzeným byla do doby trestů na svobodě započítána doba zajišťovací a vyšetřovací vazby.

Obžalovaný Dvořák byl podle § 259 odst. 2 tr. řádu zproštěn obžaloby pro zločin přípravy úkladů o republiku. Obžalovaný Čapek byl zproštěn obžaloby pro zločin vojenské zrady.

Obžalovaní Horáková, Jarkovský, Beran (žalování podle § 2 zák. č. 50/1923 – příprava úkladů proti republice) a Franc (žalován podle § 12 zák. č. 50/1923 – neoznámení trestních podniků) – mimo J. Jarkovského všichni ve vazbě Státního soudu – byli plně zproštěni obžaloby.³⁶

Pozadí neúspěchu obžaloby před Státním soudem se pokusil rekapitulovat ve své „Zprávě o průběhu hlavního přelíčení před Státním soudem v Praze v trestní věci proti Jaromíru Horákovi a spol.“ přizvaný soudní znalec z oboru politického zpravodajství dr. Václav Písecký. Písecký, přestože neznal všechny okolnosti případu, správně určil jako příčinu neúspěchu především postup orgánů StB vůči M. Fialovi:

„Orgány Státní bezpečnosti pochybily při zpracování případu propuštěním Miroslava Fialy, který jednak usvědčoval sám sebe, jednak ostatní obžalované. Z průběhu vyšetřování jest sice zřejmé, že Fiala nebyl agentem–provokátérem, jak tvrdila obhajoba, ale z hlediska zpravodajského jest zřejmé každému odborníku, že Fiala byl propuštěn proto, aby byl v zahraničí použit jako agent. V tomto případě však nesměl vůbec figurovati v trestním oznámení (tím méně ne jako svědek), a když nebylo možno obžalované jinak usvědčiti, musela býti volena jedna z daných možností. Bud' propustiti Fialu a vzdáti se tak důkazu proti ostatním a propustiti i všechny osoby, které tento usvědčoval, a nepodávati na ně ani trestní oznámení, aneb Fialu též nechati ve vazbě a pojmouti do trestního oznámení nikoliv jako svědka, ale jako spoluobžalovaného. Jest vyloučené používati před soudem jako svědka osobu na trestných činech spoluúčinnou a pro soud z nepochopitelných důvodů je nejen nestíhati, ale nechati přímo utéci do zahraničí.“³⁷

³⁶ NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48, č. l. 256–262, Rozsudek Státního soudu v Praze, 14. 4. 1949.

³⁷ AMV, a. č. V-6405 MV, oper. podsvazek č. 1, č. l. 122–127 Zpráva o průběhu hlavního přelíčení před Státním soudem v Praze v trestní věci proti Jaromíru Horákovi a spol., 15. 4. 1949.

Písecký dále popisuje důsledky tohoto chybného postupu: StB byla diskreditována jak v očích soudních orgánů, tak obhájců. „*Tak v daném případě byl tento postup zejména kritizován soudci z lidu (dělníky), kteří velmi správně reagovali politicky, že takovýmto způsobem, když totiž po několikaměsíční vazbě je řada osob úplně zproštěna a vina jim není prokázána, se masy neziskají, ale právě naopak.*“³⁸

Píseckého zpráva také osvětluje atmosféru soudního přelíčení, během něhož se patrně otevřeně spekulovalo o možném pozadí procesu, obhájci obžalovaných byli přesvědčeni, že celý proces byl vykonstruován provokatérem StB, který vystupoval pod jménem M. Fialy. Sám Písecký je nucen tuto verzi vyvracet ve svém znaleckém posudku, který byl čten během hlavního líčení:

„*Nutno též zodpovědět otázku přednesenou během přelíčení obhajobou, zda totiž Miroslav Fiala nebyl spolupracovníkem čsl. bezpečnostních orgánů, neb dokonce agentem–provokatérem. Tuto otázku nutno se vši určitostí zodpovědět záporně. Jest vyloučeno, aby Miroslav Fiala jako agent neb spolupracovník čsl. bezpečnostních úřadů byl těmito vyslýchán jako svědek a tím více jest vyloučené, aby úřad, který by Fialu jako agenta používal, dal souhlas k vydání zatykače na něho v době, kdy nebylo známo, zda uprchl, či nikoliv. Konečně dlužno uvést ještě to, že Miroslav Fiala jest právě jméno této osoby, což plyne jednak z toho, že uvádí správný životopis ve svém protokole, jednak, že jest po delší dobu i některými spoluobžalovanými znám, a to i ze soukromého života [...] K této otázce nutno pak ještě uvést, že lidově demokratické bezpečnostní orgány čsl. republiky nemají zájem na tom, aby ilegální činnost proti státu samy vyvolávaly a provokovaly.*“³⁹

Popsané hlavní přelíčení před Státním soudem v Praze bylo jen prvním kolem justičního projednávání případu skupiny Horák a spol. Již 14. dubna 1949 se Státní prokuratura odvolala proti osvobozujícímu rozsudku Státního soudu nad obžalovanými Horákovou, Hanzlíkovou, Jarkovským, Dvořákem, Beranem, Francem, Rubnerem a Rabasem a proti nízké výměře trestu ohledně obžalovaných Horáka, Jandery, Hanzlíkové, Dvořáka, Čapka, Rubnera, Rabase a Fialy. Referent Státní prokuratury dr. Jan Trmka však ve své zprávě o skončeném procesu pro ministerstvo spravedlnosti navrhuje vzít odvolání Státní prokuratury zpět s tím, že „*rozsudek ve výroku o vině je výsledky řízení plně odůvodněn a tresty pokládá za dostatečné*“. Ministerstvo spravedlnosti si nejprve vyhrazuje rozhodnutí o zamýšleném vzetí odvolání zpět. Dne 22. července 1949 dává ministerstvo prokuratuře pokyn, aby na podaném odvolání bylo trváno.⁴⁰

³⁸ AMV, a. č. V-6405 MV.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ NA, f. Státní prokuratura, prokurátorský dozorový spis sp. zn. Pst 92/48 Čapek a spol.

V odůvodnění svého odvolání z 24. srpna 1949 Státní prokuratura opět argumentuje svědectvím M. Fialy a zdůrazňuje, že část obžalovaných svoji vinu při výsleších na StB doznala, ačkoliv ji později před Státním soudem popřela. Státní prokuratura tedy Nejvyššímu soudu navrhuje „*tomuto odvolání vyhověti a uznati obž. Helenu Horákovou, Marii Hanzlíkovou, Jana Jarkovského, Vladimíra Čapka, Karla Berana a Josefa France vinnými podle obžaloby a přiměřeně je potrestati, popř. obž. Jaromíru Horákovi, Oldřichu Janderovi, Marii Hanzlíkové, Vladimíru Dvořákovi, Vladimíru Čapkovi, Josefu Rubnerovi a Miroslavu Fialovi ve smyslu tohoto odvolání tresty přiměřeně zvýšiti.*“⁴¹ Proti rozsudku Státního soudu podali odvolání také obhájci některých odsouzených – Vladimíra Dvořáka a Oldřicha Jandery. Ti však naopak požadují zrušení trestu.⁴²

Nejvyšší soud projednal odvolání Státní prokuratury a odsouzených až téměř po roce. Mezitím se ocitají na svobodě i ti z členů skupiny, nad nimiž byl vynesena rozsudek. M. Hanzlíková, J. Rubner a M. Rabas si svůj trest odpykali vazbou, a tak k samotnému „výkonu trestu“ ani nenastoupili. V. Čapek, odsouzený na jeden rok žaláře, byl po odpykání trestu dne 23. srpna 1949 propuštěn na svobodu. Dne 5. března 1950 skončil trest také V. Dvořákovi.⁴³

Ústní přelíčení před Nejvyšším soudem (jako soudem odvolacím), konané 6. dubna 1950, pak mělo pro obžalované ten nejhrůznější průběh. Soud zasedající pod předsednictvím dr. Michala v podstatě ve všech bodech vyhověl odvolání prokuratury. Soud uznal jako důkazní prostředek svědeckou výpověď obžalovaného Fialy (kterou při předchozím líčení Státní soud zamítl) a odvolání obžalovaných nevyhověl. Průběhu ústního přelíčení, během něhož se soud vůbec nezabýval argumenty obhájců a obžalovaných, odpovídaly i vynesené tresty. Už tak vysoké tresty vynesené Státním soudem nad nepřítomnými obžalovanými Horákem, Janderou a Fialou (ten je stále držen v tajné vazbě a pro soud se nachází v emigraci) jsou ještě zvýšeny. Horákovi a Janderovi byl uložen trest těžkého žaláře na doživotí, Fialovi v trvání 10 let, u všech zostřeny čtvrtletně jedním tvrdým lůžkem, Čapek a Dvořák k 6 letům těžkého žaláře, Horáková k 7 letům. Beran byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 5 let. Ke stejně dlouhému trestu byl odsouzen i Jarkovský. Hanzlíková byla odsouzena k trestu těžkého žaláře v trvání 3 let, Franc v trvání 2 let. U všech odsouzených byl trest zostřen jedním tvrdým lůžkem čtvrtletně.

⁴¹ NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48, č. l. 285–289, Odůvodnění odvolání Státní prokuratury k Nejvyššímu soudu v Brně, 24. 8. 1949.

⁴² NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48, č. l. 276 Odvolání Vladimíra Dvořáka, 20. 6. 1949; č. l. 277–278, Odvolání Oldřicha Jandery, 22. 6. 1949.

⁴³ NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48, Zprávy o propuštění odsouzených.

Vedle trestů na svobodě vynesl soud podle § 29 zák. č. 50/1923 i tresty peněžité, a to u Hanzlíkové, Jarkovského, Berana a France každému 5 000 Kčs, u Horákové 6 000 Kčs, u Čapka a Dvořáka každému 7 000 Kčs.

Nejvyšší soud naproti tomu nevyhověl odvolání Státní prokuratury, co se týče požadavku na zvýšení trestu u obžalovaných Rubnera a Rabase. „*Obžalovaným Josefu Rubnerovi a Miroslavu Rabasovi přitěžuje, že neoznámili úkladný podnik, který byl pro republiku zvláště nebezpečný. Doznání těchto obžalovaných pak nelze přiznati podstatný význam pro zvýšení trestu. Přesto však trest prvním soudem vyměřený pokládá soud za úměrný při jejich zavinění.*“⁴⁴

Rozsudkem Nejvyššího soudu skončilo (s výjimkou Fialy, o kterém se zmíníme dále) trestní a soudní stíhání členů tzv. „*protistátní skupiny Horák, Jandera, Čapek a spol.*“ Odsouzení nastoupili k výkonu trestu. Jako první byl propuštěn po odpykání dvouletého trestu 23. května 1951 J. Franc. Dne 24. února 1953 byl na základě usnesení komise pro podmíněčné propouštění při Krajském soudu v Karlových Varech propuštěn V. Dvořák. Dne 17. srpna 1953 byl (usnesením komise pro podmíněčné propouštění při Krajském soudu v Praze) propuštěn J. Jarkovský. Téhož roku byli podmíněčně propuštěni též H. Horáková (10. září 1953) a K. Beran (21. září 1953). Jako poslední z celé skupiny byl 28. listopadu 1955 podmíněčně propuštěn V. Čapek.⁴⁵

M. Fiala, odsouzený Nejvyšším soudem k trestu 10 let těžkého žaláře, se v době procesu stále ještě nacházel ve vazbě StB a o rozsudku nad ním vynesným nebyl stále informován. Po svém zatčení v lednu 1949 byl patrně vyslýchán ve věznici Ruzyně přímo pracovníky 5. oddělení (východní emigrace) sektoru I. skupiny BAa StB, kteří provedli jeho zatčení (byť protokoly o jeho výslechu nesou hlavičku KV StB v Praze). Dne 31. ledna 1949 byl jako bývalý nespolehlivý agent předán k dalšímu šetření KV StB v Praze s konstatováním, že „*Fiala si získal důvěru u některých zaměstnanců KV StB Praha, ref. ‚Z‘, kteří se nechali Fialou oklamati, a když jim nabídl spolupráci, na tuto přistoupil, měl předat vlastnoručně vyrobenou fingovanou zprávu pro StB, kterou vydával za zprávu získanou od býv. nár. soc. poslance Tichoty.*“⁴⁶

Podle jiného sdělení byl Fiala předán KV StB v Praze až 11. dubna 1949 a zároveň byl přemístěn do vazební věznice Pankrác. Toto datum také nese zápis o jeho zatčení členem KV StB v Praze. Jeho další osud není zcela jasný. Dne 27. června 1949 se velitelství věznice StB dotazovalo, zda nebylo na jeho při-

⁴⁴ NA, f. Státní soud, sp. zn. Or I/II 50/48, č. l. 312–322, Rozsudek Nejvyššího soudu, 6. 4. 1950.

⁴⁵ Tamtéž, Vyrozumění o propuštění jednotlivých odsouzených.

⁴⁶ AMV, a. č. V-6405 MV, oper. podsvazek č. 1, č. l. 20, Postoupení případu Miroslava Fialy.

pad zapomenuto.⁴⁷ Ve vyšetřovacím svazku se zachovaly jeho další protokoly až z ledna a března následujícího roku. Jak jsme se výše zmínili, odvolacímu řízení před Nejvyšším soudem dne 4. dubna 1950 Fiala stále nebyl přítomen a pro soud byl osobou neznámého pobytu. Měsíc předtím, 8. března 1950, však KV StB v Praze podává Státní prokuratuře trestní oznámení na M. Fialu. V komentáři k jeho „*protistátní trestné činnosti*“ je uvedeno: „*Trestní oznámení podávám pouze na Fialu, jelikož osoby vystupující v jeho případě byly zčásti likvidovány a odsouzeny v akci ‚Horák a spol.‘ koncem roku 1948, z nichž někteří si již trest již odpykali a některým se podařilo uprchnouti. Fiala do této akce nebyl pojat z důvodů státobezpečnostních. Byl zatčen dne 11. dubna 1949 členem KV StB na základě okolností Státní bezpečnosti známých.*“⁴⁸

Žaloba Státní prokuratury v Praze ze dne 19. dubna 1950 viní Fialu ze zločinů: 1) přípravy úkladů o republiku podle § 2 zák. č. 50/1923 a 2) ze zločinu vojenské zrady podle § 6 odst. 2 téhož zákona. V prvním bodě jde o trestný čin, za který byl Fiala odsouzen již v procesu se skupinou Horák a spol.⁴⁹

Dne 31. května 1950 se koná před Státním soudem v Praze již třetí soudní proces s M. Fialou, je však prvním, jehož se Fiala účastní osobně. I v tomto přelíčení dochází k vážným procesním pochybením. Ačkoliv Státní prokuratura navrhovala v obžalobě jako jeden z důkazních prostředků konstatovat obsah soudního spisu Or I/II 50/48 (Čapek a spol.), teprve při vlastním hlavním přelíčení je zjištěno, že Fiala byl v tomto procesu odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 10 let pro zločin přípravy úkladů o republiku. Státní prokurátor byl v tomto bodě přinucen vzít svoji žalobu zpět, v druhém bodě však na své žalobě trval.

Na základě vynuceného přiznání (které při výslechu před soudem odvolal), že fotografoval objekt vojenského skladiště benzínu v Hněvicích u Roudnice, byl odsouzen pro zločin vojenské zrady k trestu těžkého žaláře v trvání 10 let. O chabosti důkazních prostředků (postavených jen na vynucených doznáních) svědčí i odůvodnění rozsudku: „*V tomto směru obžalovaný uvedl před Státní bezpečností dne 9. 3. 1950, že se dohodl s Horákem po únorových událostech, že budou prováděti zpravodajskou činnost pro západní mocnosti, a že v červenci 1948 byl Horákem vyslán na sever od Prahy, aby zjistil možnost ofotografování skladiště pohonných látek, a když Fiala na místě zjistil tyto možnosti, odejel z Prahy znovu na místo, a to v srpnu 1948, a z vlaku zmíněné skladiště vyfotografoval při cestě tam i při cestě zpět. Fotografický aparát i s filmem pak předal Horákovi. Při hlavním přelíčení obžalovaný popřel, že by se s Horákem dohodl na tom, že pro západní mocnosti bude prováděti špionáž, ale doznal, že skutečně*

⁴⁷ AMV, a. č. V-6405 MV, oper. podsvazek č. 1, č. l. 14, Dotaz Krajského velitelství StB v Praze, 27. 6. 1949.

⁴⁸ AMV, a. č. V-6405 MV, hlavní svazek, č. l. 37–39, Trestní oznámení na M. Fialu, 8. 3. 1950.

⁴⁹ NA, f. Státní prokuratura, prokurátorský dozorový spis sp. zn. Pst 411/50 M. Fiala.

v červenci 1948 na příkaz Horáka odejel s Horákovým fotoaparátom do shora zmíněného místa, aby ofotografoval ohradu, což skutečně z vlaku učinil, avšak pouze jednou. Aniž věděl, jak snímek dopadl, odevzdal aparát i s filmem Horákovi, o němž věděl, že hodlá odejít do Německa. Výslovně doznal, že věděl o tom, že snímek má jít do zahraničí. Zmíněné okolnosti, zjištěné při hlavním přelíčení, zcela postačují k tomu, aby obžalovaný byl jak po objektivní, tak i po subjektivní stránce shledán vinným zločinem vojenské zraedy podle § 6 č. 2 zák. č. 50/23 Sb. Není však důvodu nevěřit administrativnímu protokolu, podle něhož se již po únorových událostech dohodl Fiala s Horákem na zpravodajské činnosti pro západní mocnosti, a to v celém rozsahu. Obžalovaný totiž tento administrativní protokol podepsal a jako jediný, a to naprosto nepostačující důvod, kterým vysvětluje rozpor mezi administrativní výpovědí a výpovědí při hlavním přelíčení, udává, že jeho vazba trvala již příliš dlouho.⁵⁰

Teprve při tomto soudním přelíčení byl Fialovi oznámen rozsudek vynesený nad ním v procesu se skupinou Horák a spol. Nový rozsudek Státního soudu byl dne 6. prosince 1950 potvrzen Nejvyšším soudem jako soudem odvolacím. Celkový trest tedy dosáhl 20 let těžkého žaláře. Do vězeňské karty M. Fialy však byl patrně zanesen jen druhý rozsudek.⁵¹

V roce 1954 (přesně 26. listopadu) prominul prezident republiky Fialovi z jeho dvacetiletého trestu celkem 5 let. Teprve při zápisu této milosti do osobního vězeňského listu bylo zjištěno, že první trest (sp. zn. Or I/II 50/48) není v jeho spise vůbec vyznačen, a tak byl zanesen 25. ledna 1955, takřka 6 let od vynesení rozsudku, do Fialových osobních spisů. Při tomto zápisu bylo také zjištěno, že odsouzenému Fialovi byla započítána doba vazby až od 10. ledna 1950, nikoliv od 10. ledna 1949, kdy byl zatčen.⁵²

Zjištěné nejasnosti (a hrubá procedurální pochybení), odporující i tehdejší „socialistické zákonnosti“, vedou Fialu k žádosti o obnovu trestního řízení. Dne 25. července 1955 si volí jako svého obhájce JUDr. Josefa Hustopeckého, který 15. října 1955 jeho jménem činí Krajskému soudu v Praze návrh na obnovu trestního stíhání ve smyslu § 220 odst. 2a tr. ř. Svoji žádost odůvodňuje především tím, že byl v prvním případě souzen v nepřítomnosti, nebyla mu doručena žaloba, nebyl vyslechnut jako obžalovaný a nebyla mu dána možnost obhajoby.⁵³

⁵⁰ AMV, a. č. V-6405 MV, hlavní svazek, č. l. 40–42, Rozsudek Státního soudu v Praze nad M. Fialou – sp. zn. Or I/II 53/50, 31. 5. 1950.

⁵¹ NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48, č. l. 485, Vyžádání dokladů k odsouzenému M. Fialovi, 10. 1. 1950.

⁵² Tamtéž, Rozhodnutí Krajského soudu v Praze ve věci žádosti M. Fialy o milost, 4. 12. 1954.

⁵³ Tamtéž, č. l. 516 (desky), Trestní spis 6 Nt 61/55 Fiala Miroslav, obnova sp. zn. Or I/II 50/48 – Pst 92/48, Or I/II 53/50 – Pst I 411/50.

Jako první se k návrhu odsouzeného vyjadřuje krajský prokurátor dr. Prokop. Souhlasí s návrhem odsouzeného, aby byla zjištěna skutečná délka doby jeho vazby. K hlavnímu argumentu navrhovatele – nepřítomnosti během prvního procesu – konstatuje: „*I když jest dnes jisto, že státní soud po procesní stránce tehdy vycházel z objektivně nesprávného předpokladu, totiž že navrhovatel byl v době hlavního líčení 12.–14. 4. 1949 neznámého pobytu (č. l. 20 spisu Or I/II 53/50), neměla nepřítomnost navrhovatele při tehdejších hlavním líčení žádného vlivu na správné posouzení otázky viny.*“ Celkově krajský prokurátor dospívá k názoru: „*Pokud jde o meritorní návrh odsouzeného na povolení obnovy a zrušení rozsudku býv. státního soudu ze dne 14. 4. 1949 č. j. Or I 50/48 a z 31. 5. 1950 čj. Or I/II 53/50, mám za to, že pro vyhovění není věcných podmínek.*“⁵⁴

Návrh M. Fialy se přesto stává předmětem jednání veřejného zasedání Krajského soudu v Praze dne 15. května 1956. Obhájce odsouzeného JUDr. Hustopecský před soudem popírá i správnost druhého odsouzení Fialy před Státním soudem v květnu 1950. Přiznání se k fotografování vojenského skladu s pohonných hmot v Hněvicích z něj prý bylo vynuceno psychologickým nátlakem. Obhájce žádá vyslechnutí vyšetřujících orgánů a Fialovy někdejší snoubenky M. N. Soudní líčení bylo odloženo na neurčito za účelem provedení důkazů navržených zástupcem odsouzeného.⁵⁵

Dne 16. srpna 1956 pověřil ministr vnitra Rudolf Barák pracovníky Inspekce ministra vnitra por. Václava Pospíšila a por. Otakara Hemyše prošetřením případu M. Fialy. Ti dne 22. srpna 1956 vyslechli Fialu k okolnostem vyšetřování jeho případu v letech 1948–1950. Ke své výpovědi před Krajským soudem v květnu 1956 uvedl: „*Po svém zatčení v lednu 1949 jsem byl převezen do Ruzyně, kde jsem byl do polovice měsíce dubna téhož roku. Během této vazby v Ruzyni jsem byl vyšetřován. Během výslechu byl ze strany vyšetřujícího orgánu na mě činěn jak fyzický, tak i psychologický nátlak. Fyzické násilí se projevovalo na mně tím způsobem, že jsem byl fackován a pěstí mlácen přes obličej, povalen na zem a kopán. Toto fyzické násilí vůči mně bylo při každém výslechu v Ruzyni použito. Psychologický nátlak se projevoval v tom, že mně bylo vyhrožováno, když nepodepíši se mnou sepsané protokoly, bude zatčena moje matka a snoubenka M. N.*“⁵⁶ Důsledkem uvedených vyšetřovacích metod mělo být přiznání se k fotografování vojenských objektů v Hněvicích u Roudnice. Oproti tomu pravdivost protokolu sepsaného s ním 6. října 1948 během jeho prvního zatčení (přiznal se v něm k ilegálnímu překročení hranic a styku s americkou vojenskou rozvědkou) Fiala potvrzuje.

⁵⁴ NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48, Vyjádření k návrhu M. Fialovi, 28. 11. 1955.

⁵⁵ Tamtéž, Protokol o veřejném zasedání, 15. 5. 1956.

⁵⁶ Tamtéž, Protokol o výpovědi s odsouzeným Fialou Miroslavem, 22. 8. 1956.

Pracovníci Inspekce dále vyslychali někdejší příslušníky bývalého oddělení „východní emigrace“, kteří Fialu vyšetřovali po jeho zatčení v lednu 1949: Josefa Šnitra (v roce 1956 již nebyl příslušníkem MV), Karla Jiráčka (v roce 1956 kapitán SNB), Františka Havelku (v roce 1956 kapitán SNB), Karla Puchernu (v roce 1956 major SNB), Svatopluka Kahaje (v roce 1956 nadporučík SNB) a Miroslava Maštálka (v roce 1956 již nebyl příslušníkem MV). Především z výpovědi Miroslava Maštálka se dozvídají podrobnosti o průběhu Fialova zatčení a údaje o tom, že byl využíván jako spolupracovník KV StB v Praze. O pozadí celého případu a o pravém důvodu Fialova zatčení však neví žádný z vyslychaných příslušníků StB. Nikdo z vyslychaných se také nedoznal k použití fyzického či psychického násilí proti Fialovi, o intenzitě výsledků však svědčí slova Josefa Šnitra, bývalého příslušníka součásti StB, která Fialu vyšetřovala : „*Výslech M. Fialy se prováděl na směny, a to ve dne v noci.*“⁵⁷

Celkový závěr šetření pracovníků Inspekce ministra vnitra sice konstatuje, že se Fiala skutečně dopustil „*protistátní činnosti*“, přesto však nalézá vážná pochybení ze strany StB, která se týkala především jeho druhého zatčení a jeho druhého procesu. „*Ke druhému zatčení M. Fialy došlo 10. ledna 1949 pro podezření z další protistátní činnosti, která mu však nebyla prokázána. Z těchto důvodů nebyl proto předán k soudnímu řízení, přestože byl ve vyšetřovací vazbě StB. Státnímu soudu byl odeslán přípis, že M. Fiala jest mimo území ČSR. Soudní řízení se konalo bez jeho přítomnosti. [...] Od propuštění M. Fialy dne 15. 10. 48 až do jeho zatčení dne 10. 1. 49 bylo bezpečnosti známo vše o jeho pobytu.*“ K otázce použití fyzického násilí při výsleších uvádí: „*Šetřením se však toto nepodařilo prokázat ani vyvrátit. Příslušníci MV, kteří v té době případ M. Fialy zpracovávali, byli již uvolněni ze služeb MV pro špatné formy práce.*“ Celkový závěr npor. Pospíšila a por. Hemyše, kteří šetření prováděli, zní: „*Po prošetření případu M. Fialy lze říci, že jmenovaný se dopustil protistátní činnosti, za kterou byl po zásluze odsouzen k odnětí svobody na 10 let. Naproti tomu však dodatkový trest 10 let odnětí svobody, vynesený za vojenskou zradu, není opodstatněn a nebylo ani přímých důkazů.*“⁵⁸

Citovaná „Zpráva Inspekce ministra vnitra“ (určená pro Krajský soud v Praze) sice nezkoumala otázku Fialovy údajné spolupráce s StB, zdá se však, že tato otázka byla během projednávání jeho žádosti o obnovu trestního řízení otevřena, minimálně pracovníci Krajské prokuratury v Praze ji považovali za pravděpodobnou. Citují ze zprávy Krajské prokuratury v Praze Generální prokuraturě ČSR: „*Fiala totiž uvedl [při veřejném zasedání krajského soudu dne 15. 5. 1956 – pozn. autora], že byl Státní bezpečností zatčen již v roce 1948, že 16. 10. 1948 podepsal*

⁵⁷ AMV, f. A8, inv. j. 367, č. l. 201–203. Protokol o výpovědi s Josefem Šnitrem, 28. 8. 1956.

⁵⁸ NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48, č. l. 516, Zpráva o prošetření případu ods. Miroslava Fialy, 31. 8. 1956.

Státní bezpečnosti závazek spolupráce, že tento závazek byl ze strany Státní bezpečnosti později zrušen a navrhovatel donucen k nepravdivé výpovědi výhrůžkou, že jeho matka a snoubenka budou ponechány ve vazbě. Porovnáním tohoto tvrzení navrhovatele s obsahem původního spisu případ Fialy vypadal ve skutečnosti asi tak, že Fiala byl zatčen v roce 1948 společně s ostatními. Po podepsání závazku spolupráce nebyl ve skupině Jaromír Horák a spol. vůbec pojat do trestního oznámení, neboť jeho jméno se nevyskytovalo ani v původním návrhu žaloby státní prokuratury. Fiala byl pak snad použit i jako agent k cestám do ciziny. Protože se však snad někde opil a operoval [hájil se svými styky s] StB, byl 10. 1. 1949 orgány Státní bezpečnosti znovu zatčen, a jak z deníku státní prokuratury patrno, 1. 2. 1949 dodatečně vmontován do žaloby Horák a spol.⁵⁹ Soudní řízení, jež by povolilo Fialovi obnovu trestního stíhání a jež hrozilo odhalením nezákonných metod StB, bylo nakonec velmi krátké. Fiala byl rozhodnutím Komise pro podmíněčné propouštění při Krajském soudu v Karlových Varech 1. listopadu 1956 propuštěn se zkušební dobou stanovenou na 9 let. V září 1957 se konalo líčení u Krajského soudu v Praze ve věci M. Fialy. Ten se na základě předvolání k soudu sice dostavil, potvrdil však jen informace o svém podmíněčném propuštění a vzal svoji žádost o obnovu trestního stíhání zpět.⁶⁰ Dne 1. 11. 1956 se tedy poslední odsouzený z procesu s „protistátní skupinou“ Horák a spol. dostává na svobodu.

Popsaný průběh vyšetřování a soudního postihu „protistátní skupiny Horák a spol.“ ukazuje vážná porušení tehdy platných zákonů jak při samotném vyšetřování StB, tak při soudních přelíčeních před Státním a Nejvyšším soudem. Procedurální nedostatky a zjevná vykonstruovanost celé kauzy vedly v první fázi soudního stíhání k vynesení takřka osvobozujícího rozsudku nad celou skupinou. Teprve vědomé nerespektování právního řádu (uznání svědecké výpovědi jako protokolární výpovědi obžalovaného, nerespektování výpovědi před soudním senátem, které popíraly pravdivost vynucených protokolárních výpovědí před StB) umožnily Nejvyššímu soudu jako soudu odvolacímu vynést exemplární rozsudky. Zcela mimo meze zákonnosti zůstává postup uplatněný vůči M. Fialovi. Jeho „tajné zatčení“ se fakticky rovnalo únosu, znemožnění účasti na soudním procesu, nedoručení obžaloby, nemožnost konzultace s advokátem, úřední zprávy o jeho emigraci zcela popřely jakékoliv zdání legitimacy jeho trestního a soudního stíhání. Vysoce pravděpodobné je přitom i použití psychického a fyzického násilí při výsleších M. Fialy a dalších vyšetřovaných.

Četná „pochybení“ StB, která málem způsobila krach celé obžaloby, byla patrně zaviněna snahou operativně využít poznatků a osob ze zmiňovaného

⁵⁹ NA, f. Státní prokuratura, prokurátorský dozorový spis sp. zn. Pst 92/48, Miroslav Fiala – přezkoumání trestní věci, 11. 9. 1956.

⁶⁰ NA, f. Státní soud – neuspořádáno, sp. zn. Or I/II 50/48, č. l. 516 (desky), Protokol sepsaný u Krajského soudu v Praze, 17. 9. 1957.

případu (ať již proti jiným domácím skupinám či proti emigraci) a zároveň neochotou vzdát se možnosti trestního postihu osob, na nichž měla StB zájem. Krom popsaného případu M. Fialy, jehož se patrně pokoušela StB využít jako agenta, o tom svědčí i důraz, který kladla StB na jednotlivé činy skupiny. StB podrobně prošetřovala údajnou hospodářskou špionáž V. Čapka a V. Dvořáka (která nepřesáhla rovinu shromažďování již publikovaných dat o ocelářském průmyslu v ČSR), detailně se zajímala o skupování speciálních map ČSR H. Horákovou (mapy byly běžně v prodeji v knihkupectvích).

Naproti tomu je až zarážející nezájem vyšetřujících (a především justičních) orgánů o nejzávažnější čin skupiny – organizaci útěku národně socialistického politika P. Zenkla. Dva členové skupiny Jaroslav Švejdar a Reinhold Pick, kteří se na organizaci útěku podíleli, nebyli do skupiny Horák a spol. vůbec zahrnuti, ačkoliv o jejich spojení se skupinou StB věděla z výpovědi Fialy a Horákové. Proti Švejdarovi bylo sice zahájeno trestní stíhání pro zločin přípravy úkladů o republiky a vojenské zrady, kauza však byla Státním soudem odložena pro nepřítomnost obviněného. Jak ve vyšetřovacích, tak i v soudních spisech však chybí jakákoliv zmínka o spojitosti se skupinou „Horák a spol.“⁶¹ Horáková i Fiala se během svých výslechů několikrát zmiňovali o přání O. Jandery převést dr. Zenkla za hranice, vyšetřovatelé získali také informace o kontaktech Horákovy skupiny na americké velvyslanectví v Praze, které zajistilo vlastní převoz manželů Zenklových přes hranice.⁶²

Důvodů, proč tyto informace nebyly použity při vyšetřování činnosti skupiny „Horák a spol.“ (a ani při samotném vyšetřování Zenklova útěku), můžeme vidět několik. Karel Kaplan ve své nepublikované studii o emigraci Petra Zenkla pokládá za vysoce pravděpodobnou verzi, že se čs. zpravodajské služby rozhodly využít Zenklovy emigrace k vyslání svého agenta do exilových kruhů⁶³, tuto verzi se však nepodařilo zcela potvrdit. Informace o údajném vyslání agenta-nelegála ve skupině odcházející do zahraničí s Petrem Zenklem se objevuje i v pamětech bývalého příslušníka čs. rozvědky Františka Augusta⁶⁴. Augustou uváděný Josef DEMJAN – DADÁK – je však patrně totožný s příslušníkem čs. rozvědky Josefem Damiánem, který byl skutečně nasazen na některé národně socialistické politiky a působil jako nelegál v zahraničí. Tam

⁶¹ AMV, personální spis Jaroslav Švejdar. Tamtéž, a. č. T-1380 MV. NA, f. Státní soud, sp. zn. Or I 520/48, obv. Jaroslav Švejdar.

⁶² AMV, a. č. V-6405 MV.

⁶³ Kaplan, K.: c. d., rukopis, s. 65–70.

⁶⁴ August, František – JAB: Ve znamení temna. Sovětská špionážní a podvrtná činnost proti Československu v letech 1918–1969. Votobia, Praha 2001, s. 220.

však odešel až koncem září roku 1950 jako řídicí orgán cenného agenta v čs. exilu Vlastislava Chalupy, krycím jménem SKAUT⁶⁵.

Jiným náznakem o tom, že čs. místa mohla mít povědomí o plánovaném útěku Petra Zenkla, je činnost jistého Františka Klečky, číšníka lůžkových vozů na trase Praha – Paříž, který již od roku 1947 spolupracoval s rozvědkou ministerstva vnitra a Čs. armády. Ten měl pomáhat O. Janderovi s převozem zavazadel za hranice a kvůli tomu mohla mít StB (či zpravodajské orgány Čs. armády) povědomí o činnosti O. Jandery ještě před jeho emigrací. V době emigrace Petra Zenkla a části členů Horákovy skupiny se však již Klečka nacházel mimo území ČSR. Dne 13. července 1948 emigroval (ve skutečnosti byl vysazen čs. vojenskou rozvědkou) do amerického okupačního pásma v Německu. Již v srpnu 1948 však byl zatčen americkými orgány pro podezření ze špionáže ve prospěch ČSR.⁶⁶

Jiným důvodem nevyužití informací o okolnostech Zenklova útěku mohlo být krytí důležitého agenta pohybujícího se at' už v okolí skupiny, či (pravděpodobněji) na americkém velvyslanectví v Praze.

Celkem tedy můžeme konstatovat, že StB měla širší povědomí o činnosti skupiny „Horák a spol.“, z operativních důvodů se však rozhodla pro trestní stíhání využít jen některé informace. To ovšem nezabránilo vynesení vysokých a ničím neodůvodněných trestů nad členy skupiny, kteří byli nakonec vybráni k exemplárnímu potrestání.

Případ „protistátní skupiny Horák a spol.“ se definitivně uzavřel dne 9. července 1990, kdy senát Městského soudu v Praze pod předsednictvím JUDr. Jiřího Lněničky vydal následující usnesení: *„Podle § 2 odst. 1 písm. a zák. č. 119/90 o soudní rehabilitaci se prohlašuje za zrušený rozsudek Státního soudu v Praze sp. zn. Or I/II 50/48 ze dne 13. dubna 1949 ve spojení s rozsudkem Nejvyššího soudu Československé republiky sp. zn. To 164/49 ze 6. 4. 1950, jakož i veškerá další rozhodnutí v téže věci k datu jejich vydání.“*⁶⁷

⁶⁵ Málek, Jiří: JUDr. Vlastislav Chalupa, agent StB. In: *Securitas imperii 2*. ÚDV, Praha 1995, s. 72–116. Krycí jméno Josefa Damiána (DADÁK) je totožné s jedním ze jmen uváděných F. Augustem.

⁶⁶ AMV, a. č. V-6405 MV. Kožnarovi, Zbyněk a Marie: Tienohra. MON, Bratislava 1988.

⁶⁷ Centrální spisovna Městského soudu v Praze, rehabilitační spis sp. zn. Rt 73/90 Čapek a spol., Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 9. 7. 1990.

Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“

Martin Pulec

Následující text volně navazuje na článek Agenturní činnost Mileny Markové uveřejněný ve sborníku *Securitas imperii* 7. Cílem textu je mj. poukázat na metody používané Státní bezpečností (StB) v letech 1948–1949. V tomto období byly z její strany běžně používány např. únosy, provokace, zastrašování apod., při vyšetřování pak brutální fyzické a psychické násilí a mučení. V další části textu jsou nastíněny osudy Jana Žemly, který se před zatčením zachránil útekem do zahraničí, kde žil až do smrti.

Při psaní textu autor vycházel z archivních pramenů Inspekce ministra vnitra, která se případem zabývala od konce 50. let do poloviny let 60. Inspekce poměrně spolehlivě zrekonstruovala případ a shromáždila důkazy o nezákonné činnosti příslušníků StB při rozpracování a vyšetřování případu. Nedostatkem těchto pramenů zůstává fakt, že Inspekce při prošetřování případu setrvala v přesvědčení, že protistátní skupina J. Žemly existovala v „přípravné fázi“, a nikoli, že byla protokolárně sestavena až vyšetřovateli StB. V těchto pramenech dále chybí jména všech příslušníků podílejících se na rozpracování i na vyšetřování případu.

Dalším pramenem byly vyšetřovací spisy případu Žemla a spol., které obsahují zejména výpovědi vyšetřovaných. Protokoly s výpověďmi byly mnohdy psány a podepisovány pod nátlakem na vyšetřovaného, takže při práci s těmito materiály je nutná opatrnost a ověřování faktů. Ve vyšetřovacích spisech jsou rovněž zařazeny agenturní zprávy od agentů, kteří byli nasazeni do rozpracování případu a k pozdějšímu sledování příbuzných odsouzených, záznamy o provádění operativních akcí (únosů apod.), trestní oznámení, rozsudky atd. Vyšetřovací spis rovněž obsahuje záznamy o vyšetřování vraždy studenta Lubomíra Krátkého, syna pardubického funkcionáře Komunistické strany Československa (KSČ). Tato vražda byla připisována neodhaleným členům skupiny Žemla a spol., kterou měli spáchat jako odplatu za zatčení svých kolegů. K odhalení pozadí rozpracování případu byl studován i agenturní svazek Hany Krupkové, jež byla do akce rovněž nasazena.

Při rekonstrukci dalšího působení Jana Žemly v zahraničí byl využit agenturně pátrací svazek založený ke sledování činnosti Žemly v zahraničí, jehož konečným cílem měla být agenturně operativní kombinace, jejíž výsledkem mělo být vylákání Žemly zpět do Československa. Spis obsahuje výpovědi

osob, které se v zahraničí s Žemlou setkali a kteří byli zatčeni v Československu jako kurýři úkolování jím nebo příslušníkem zahraniční zpravodajské služby. Svazek dále obsahuje záznamy z vytěžení agentů vyslaných za ním do zahraničí. Dále byly použity vyšetřovací spisy zadržovaných kurýřů, kteří se v zahraničí setkali s Žemlou.

Celý příběh začíná v srpnu 1948 v Praze. Hana Krupková, mladá a pohledná žena, byla teprve nedlouho na svobodě z vězení, kam ji poslal Mimořádný lidový soud na 3 roky za kolaboraci s Němci během války. Nebylo to poprvé, co trpěla ve vězení, a bohužel ani naposledy.

Poprvé byla uvězněna gestapem v roce 1942 za odbojovou činnost v Pardubicích. Krupková společně se svým manželem patřili ke skupině lidí, kteří aktivně podporovali československé parašutisty vysazené z Anglie. V jejich bytě našel útočiště mj. i velitel výsadku Silver A npor. Alfréd Bartoš. Krupková jezdila do Prahy jako spojka a na kontaktních adresách, které si parašutisté přivezli s sebou z Anglie, v Chýnově, Uherském Hradišti, Lázních Bělohrad a v Buchlovicích hledala zbylé členy výsadků. Dále se podílela na dešifrování depeší. Celá skupina byla zrazena a Krupková i její manžel se octli ve vazbě. Zde byla teprve 21letá Hana zlomena, mj. i pod pohrůzkou fyzické likvidace rodičů a manžela. Poté nad ní úředník gestapa Schulze držel ochrannou ruku tím, že jí umožnil protokolárně vypovídat stejně jako její manžel a vyšetřování nasměroval k jiným osobám. Krupka poté, co odmítl službu v německých ozbrojených silách, byl poslán do koncentračního tábora, kde přežil válku, a z Krupkové udělalo gestapo svou agentku a zařadilo jí zaměstnání v pražské „Waltrovce“.¹

Krátce po květnové revoluci byla Krupková zatčena československými bezpečnostními orgány a vyšetřována pro podezření z udavačství; dokonce jí byl kladen na vrub podíl na tragickém osudu Ležáků. I když konkrétní případy udavačství soud Krupkové neprokázal, odsoudil ji jako spolupracovnici gestapa na 3 roky do vězení.

V roce 1946 se Krupková ve vězení seznámila a spřátelila s Milenou Markovou z Prahy. Ta byla rovněž ve vazbě pro podezření z kolaborace s Němci, z vězení však byla propuštěna na zásah příslušníka Zemského odboru bezpečnosti (ZOB II) Plechatého, který z Markové pak udělal svou špičkovou a bezskrupulózní agentku.

Krupková byla propuštěna z vězení v roce 1948 a v srpnu se snad jen náhodou setkává se svou známou z vězení Markovou. Obě ženy sblížovaly podobné životní úděly – rozvrácená manželství, péče o malé dítě, „nálepka“ kolaborant-

¹ Archiv ministerstva vnitra (dále AMV), a. č. 526001.

ky. Marková však již v tu dobu pracovala jako spolupracovnice komunistické kontrarozvědky a v Krupkové, která se netajila svým antikomunistickým smýšlením, ucítila svou možnou obět'. Milena se mezi řeči pochlubila Haně svými kontakty na ilegální odbojové skupiny a současně jí nabídla bezpečný převod do zahraničí. Krupková, která se starala o několikaměsíční dítě, však na emigraci nepomýšlela. Její předsevzetí žít klidným životem u rodičů zvrátila zpráva, že bylo obnoveno soudní řízení ve věci Krupkových. K obnově řízení v podobných případech docházelo velmi často po udáních od osob, které se samy na odbojové činnosti za války vůbec nepodílely, v klidu žily a pracovaly nebo dokonce s okupanty kolaborovaly. Krupková odjela varovat svého bývalého manžela, který se jí po válce zjechl. Zároveň mu nabídla společný odchod do zahraničí. Krupka, pokoušející se o kariéru vojáka z povolání, Hanu odmítl, poskytl jí však kontaktní adresu na svou známou v Praze, kde by mohla najít útočiště. Poté, co Krupková odjela, Krupka, který se snad obával provokace ze strany bezpečnostních orgánů, oznámil její návštěvu Sboru národní bezpečnosti (SNB).

Po neúspěšné návštěvě bývalého manžela vyhledala Krupková Markovou, které se svěřila se svými obavami před dalším uvězněním a požádala ji o úkryt, kde chtěla vyčkat na výsledek soudního řízení. V případě, že by jí soud vyměřil vysoký trest, chtěla využít služeb Markové k převedení za hranice.

Spolupracovnice Státní bezpečnosti (StB) Marková neprodleně informovala o návštěvě Krupkové svého řídicího orgána Plechatého. Plechatý, velící v té době IV. sektoru Velitelství StB, tedy tzv. výpadovce, která mj. prováděla na dožádání ostatních sektorů (např. rozvědky, kontrarozvědky) zvláštní operativní úkony², jako např. odlučky, akce KÁMEN apod., úkoloval Markovou tak, aby Krupkové přislíbila v případě potřeby převedení za hranice výměnou za kontakty na osoby s protikomunistickým smýšlením nebo dokonce na lidi provádějící nějakou protirežimní činnost.

Marková splnila svůj úkol. Nejprve utvrdila Krupkovou, že soudní řízení probíhající v Chrudimi se pro ni nevyvíjí příznivě. To provedla např. smluvnými telefonáty, které vedla před Krupkovou; posléze ji informovala, že byla

² Odlukou rozuměj únos, který měl vést k získání informací od unesené osoby, k nimž by se operativní a vyšetřovací orgány jinak nedostaly. Tak např. bylo prováděno fiktivní osvobození odbojovou protikomunistickou organizací zatčené osoby z vazby, její následný výslech, který byl zrežimován s takovou „výpravou“, aby vyslýchaný nabyt dojmu, že je vyslýchán např. americkým zpravodajským důstojníkem, jemuž měl sdělit žádané informace o sobě a o ostatních. Na stejném principu byly prováděny i akce KÁMEN, kdy byla osoba příslušníkem nebo spolupracovníkem SNB vystupujícím v roli protikomunistického odbojáře převedena přes fiktivní hranice postavené na území Československa, zavedena do domnělé služebny CIC nebo Grenzpolizei a zde „vytěžena“ opět příslušníkem nebo spolupracovníkem SNB. Po ukončení obou akcí bylo zinscenováno opětovné zatčení osoby složkami SNB.

odsouzena k vysokému trestu; pravděpodobně jí řekla, že se jedná o trest smrti (ve skutečnosti odnětí svobody na 10 let).

Asi si lze jen těžko představit pocity Krupkové, které zažívala po této zprávě. V tomto stavu požádala Markovou, aby jí pomohla uprchnout do americké okupační zóny v Německu.

Marková Krupkovou varovala před příchodem do Německa bez doporučení a bez zásluh z protikomunistického odboje. Požádala Krupkovou o kontakt na někoho, kdo je protirežimně činný, a řekla, že další už zařídí sama. Krupková nikoho takového neznala, ale jmenovala mjr. v. v. Aubrechta, dlouholetého přítele rodiny Krupkových. Vzpomněla si na něho snad pro jeho antikomunistické smýšlení nebo kvůli tomu, že ji varoval před provokacemi bezpečnostních orgánů, a Markové předala jeho adresu.

Marková byla instruována Plechatým, aby Aubrechta žijícího v Bohdanči u Pardubic navštívila 24. a 26. října 1948. Představila se jako Svobodová a sdělila mu, že zastupuje ilegální odbojovou organizaci zabývající se převáděním lidí přes hranice. Získala od něho pro Krupkovou zprávy vojenskohospodářského charakteru, doporučení na Františka Schwarzenberga a soupis zločinů spáchaných příslušníky Obranného zpravodajství (OBZ), který pocházel ještě z doby, kdy Aubrecht u OBZ působil. Marková mu na sebe zanechala kontakt s tím, že je schopna zařídit převoz do zahraničí i pro další osoby.

Po návratu od Aubrechta převzala od Krupkové briliantový šperk a 15 000 Kčs, které se zavázala vyměnit za dolary. Dále jí nadiktovala zprávu z jednání s Aubrechtem, z níž vyplývalo, že je Krupková protistátně činná.³

Marková společně s příslušníky IV. sektoru zorganizovala cestu na hranice dne 29. října 1948. Automobily řídili příslušníci StB, další příslušníci vystupovali v roli převaděčů, kteří Krupkovou dovedli na smlouvané místo u hranic, kde už čekala pohraniční hlídka. Po fingované přestřelce byla Krupková zatčena a převezena do věznice v Ruzyni.

³ AMV, f. A8 (Inspekce ministra vnitra), inv. j. 291, Výpověď Krupkové Hany, roz. Zýkové, dne 17. 1. 1957: „Byla to ona, která mně zprostředkovala všechny podmínky k útěku, aniž by mě seznámila s kýmkoli z osob, se kterými ve svém bytě jednala. Byla to rovněž ona, která ze mě vynucovala jména všech mých známých, kteří by mě mohli dát jakékoli doporučení pro zahraničí. Tehdy jsem se jí zmínila o mjr. Aubrechtovi z Bohdanče u Pardubic, za kterým byla osobně sama a od kterého mi přivezla několik adres. [...] Zpráva uvedená na listu č. 1 mi byla diktována před útekem do zahraničí Milénou Markovou jako informace po jejím jednání s mjr. Aubrechtem v Bohdanči a celý obsah se týká mého doporučení pro zahraničí, že jsem byla aktivně zapojena do protistátní činnosti. Jména uvedená v tomto seznamu mi byla neznámá, neměla jsem k těmto osobám žádný vztah.“

Zde byl celý případ, tzn. zatčená Krupková s materiály, předán příslušníky IV. sektoru Plechatým a Průšou, kteří ho dosud zpracovávali, II. sektoru (vnitrostátní působnost), kde se ho pod velením Picha-Tůmy ujal Josef Richter.

V Ruzyni byla Krupková držena asi týden spoutaná na rukou i nohou a vyslýchána Richterem. Zpočátku nechtěla prozradit nic včetně toho, kdo jí při útěku pomáhal; když ovšem vyšlo najevo, že Richter ví skutečnosti, které by za normálních okolností znát nemohl, došlo jí, že se stala obětí agenturní kombinace a provokace. Navíc setrvala dále v domnění, že byla odsouzena k trestu smrti. Tehdy byla Krupková zlomena podruhé. Z mladé ženy s protikomunistickým smýšlením se tak stala agentka StB. Richter, s nímž se později sblížila, jí naznačil, že spoluprací s StB by se mohla zachránit a dostat z vězení.

Mezitím Aubrecht kontaktoval Markovou s žádostí o převedení osoby do zahraničí. Jednalo se o Karla Procházku. Procházka, původním povoláním učitel, byl v roce 1945 zvolen do parlamentu za Československou stranu lidovou a od podzimu 1945 vykonával funkci krajského tajemníka této strany v Hradci Králové. Po únoru 1948 složil poslanecký mandát, avšak nemohl najít odpovídající zaměstnání. V dubnu téhož roku byl zatčen pro přípravu útěku do zahraničí, v srpnu propuštěn na základě prezidentské amnestie. O emigraci se snažil i po svém návratu z vazby a sháněl kontakty na osoby, které by mu cestu za hranice zprostředkovaly. Díky svým stranickým kolegům Emilovi Nástrahovi a Janu Žemlovi se seznámil s mjr. Aubrechtem, jenž pak kontaktoval Markovou s žádostí o jeho převoz.

Marková po dohodě s Plechatým domluvila odjezd do zahraničí na 12. listopad 1948. Procházka se s ní setkal u Wilsonova nádraží v Praze, kde byla ve společnosti příslušníka StB. Po krátkém rozhovoru byl Procházka převezen přes Plzeň do Klatov, kde byl předán dalšímu „illegalistovi“ s legitimací StB v kapse. Ten jej odvezl za Kdyni do lesa, kde byla příslušníky SNB vytvořena fingoaná hranice – závora a hraniční mezníky. Procházka byl poslán dále po cestě k údajné německé celnici, která byla samozřejmě na čs. území. Na cestě byl zatčen dvěma příslušníky ministerstva vnitra (MV) v uniformách německé pohraniční policie, kteří jej odvedli do fingoané německé celnice, kde Procházku vyslechl další příslušník MV, tentokrát v uniformě kapitána americké armády. Při výslechu, v domnění, že spolupracuje s pracovníkem americké zpravodajské služby, napsal na žádost vyslýchajícího vlastnoručně zprávy, které mu před odchodem předal Aubrecht nebo Žemla, a dále informace, jež znal z běžných rozhovorů.⁴

⁴ AMV, a. č. V 933/6 HK, trestní oznámení, č. l. 26: „Měl je informovati, že do Francie odešlo asi 20 československých komunistů, cvičených v táboře v Doksech, kteří jsou vedeni poslancem Kubínem. Tuto zprávu prý získal Maleček. Školení komunisté měli být prý vysláni i do jiných

Po ukončeném výslechu bylo Procházkovi řečeno, že bude odveden do ubytovny pro uprchlíky. Cestou od „německé celnice“ byli podle scénáře on a jeho doprovod přepadeni příslušníky SNB a Procházka byl odveden zpět na československé území a odvezen do ruzyňské věznice.

Jeho případ převzal opět Richter, který Procházku donutil k napsání dopisů Nástrahovi, Synkovi, Fischerovi a Capouškovi, kde jim sděloval, že je šťastně v zahraničí, a Capouška žádal, aby doručitele odvedl k Jiřimu (Žemlovi).

Vybaven doporučujícími dopisy odjel Richter s Procházkou týden po provedené akci KÁMEN (19. 11. 1948) do Pardubic, aby navštívil profesora mlynářské školy Jana Žemlu. Zde narazil pouze na školníka Capouška, jemuž se představil jako agent zahraniční zpravodajské služby a žádal ho, aby ho zavedl k Žemlovi. Žemla však nebyl přítomen a školník se obával provokace, proto poslal Richtera pryč s pohrůžkou, že na něho zavolá SNB. Richter odešel s tím, že se ještě zastaví. O tomto Capoušek informoval Žemlu, který ho instruoval, aby agenta příště přivedl.

Podruhé zamířil Richter do Pardubic (24.–25. 11.), aby zde navštívil Žemlu a Aubrechta. Oběma se opět představil jako agent zahraniční zpravodajské služby CIC, prokázal se doporučujícími dopisy od Procházky a od Krupkové a ilegálními tiskovinami a žádal Aubrechta a Žemlu o spolupráci v protikomunistickém odboji. Při svých návštěvách měl mluvit i o nutnosti provádění destrukčních akcí a fyzické likvidaci exponentů režimu. Richter se s nimi rozloučil s tím, že se znovu dostaví během 14 dní.⁵

zemí. Druhá zpráva se týkala výroby třaskavin a výbušnin v Semtině u Pardubic, která se zvýšila o 100%, přičemž se k výrobě zmíněných produktů využívá i sálu sokolovny v Pardubicích. Výroba v jiných továrnách byla zvýšena o 75%, v Trenčianských Tepličích prý byly vyprázdněny pro 200 důstojníků sovětské armády byty. Výroba v jáchymovských dolech byla prý zvýšena a počet slojí stoupl z 30 na 50. Byly objeveny nové žíly, které jdou do Saska, a byla provedena výměna v osobě ředitele. Žemlova skupina získala zprávu, kterou zaslala americkému atašé s označením Č 156 A, a v ní bylo uvedeno, že v týlu americké armády je přichystána, resp. do týlu má být shozena skupina parašutistů speciálně vyškolených, aby tam vytvořila záškodnické skupiny. Jejich fotografie budou prý dodány a obstará je Žaloudek. Zbrojovka ve Strakoncích prý zvýšila výrobu nových typů ručních granátů, z československé armády má být propuštěno 5000 vyšších důstojníků, kteří mají být nahrazeni mladými důstojníky většinou ze Svobodovy armády. Další zpráva uvádí, že prý v důvěrných schůzích KSČ se šíří informace, že SSSR chce napadnouti západ ještě v zimě. Dále měl Procházka vyhledat poslance lidové strany v zahraničí a vyzvat je ke svornosti a žádat je, aby domů posílali zprávy. Uvedené zprávy byly od ilegálního pracovníka Mirka. Tento Mirek sdělil tyto zprávy i Žemlovi.“

⁵ AMV, H-248, č. 1. 326: Richter konkrétně požadoval tip na osobu z Mostu, která by s ním spolupracovala, zjišťoval možnosti provedení letákové akce, požadoval informace o produkci uranu, seznam všech ilegálních pracovníků na Pardubicku, kteří měli být prověřeni CIC, požadoval vyhledat vhodné typy spolupracovníků na úřadech, policii a ve vojsku a požadoval místo pro vysílačku na vysílání šifrovaných depeší, obsluhou, která by přišla ze zahraničí.

Žemla i Aubrecht spolupráci přislíbili, ale už večer 25. 11. volal vyděšený Žemla Aubrechtovi, že ho navštívil muž, který se představil jako agent CIC, a ptal se Aubrechta, co má dělat. Oba se sešli u společného známého Ladislava Vosity, kde se shodli, že se s největší pravděpodobností jedná o provokaci StB, a rozhodli se celou věc oznámit. Žemla, který se obával jak provokace ze strany bezpečnostních orgánů, tak i pomsty ilegální organizace za udavačství, sepsal podrobně průběh a obsah jednání mezi ním a agentem a dopis dal Aubrechtovi s prosbou, aby za něho předal OBZ.⁶

Druhý den, 26. 11., odjel prozíravý Žemla na služební cestu, z níž se již nevrátil a uprchl do zahraničí.⁷

Bylo po něm vyhlášeno pátrání. Aubrecht celý případ oznámil v noci z 26. na 27. 11. (tedy 2 dny po návštěvě provokatéra s tím, že vozil po nemocnicích syna s otravou) důstojníkovi OBZ špkt. Václavu Kohoutkovi. Ten ho požádal,

⁶ AMV, H-248, č. l. 328–329. Znění dopisu: „Je velmi těžkým býti udavačem, ale nelze mi tentokrát jinak. Stávalo se mi někdy, že se na mě obrátily osoby známé i cizí s dotazem, zda pracuji v ilegálním hnutí. Odbýval jsem je suše, že od února se o veřejný život zajímat nemohu, jelikož jsem za veřejnou práci sklídl jen nevděk. Minulý týden v pátek (19. 11.) jsem byl mimo Pardubice a tu se přihodilo za mé nepřítomnosti něco, o čem nemohu mlčet. Do školy přišel v onen den neznámý pán, který tvrdil, že je ze zahraničí, mluvil divně řečí, ptal se na různá jména, mezi nimi i na moje, a snažil prý se přesvědčit pana školníka, že se školník jmenuje Petr, aby jej prý zavedl k jakémusi Jiřímu, tak že mu p. školník pohrozil udáním na policii, odvolával se na mně osobně neznámého Procházku, až konečně odešel se vzkazem, že přijde, až budu doma. Souhlasil jsem, až přijde, abych byl zavolán. Vskutku přišel ve středu 24. 11. Pan školník dostal pokyn ode mne přijmouti jej laskavě, dělat se, jako by bylo vše v pořádku, jako bych byl ten, kterého neznámý hledá, předstíral jsem zájem o ilegální činnost, a to ve snaze, abych se co nejdříve dověděl. Nejdříve to byla lidská zvědavost, abych se opravdu dověděl, co se tam děje, ale když na jeho žádost povědět, co je nového, jsem vyprávěl věci všeobecně šeptané a známé, mimo jiné, že znám Sovětský svaz, že je velmi silný, že přípravy mobilizační jsou hotovy a že západ při otálení to prohraje, že agitace komunistů má velké úspěchy, že mám na západě známé por. Byčka, známého parašutistu z poslední světové války, poslance Dessenského (viděl jsem tohoto pouze při sjezdu na Kunětické hoře a o obou vím jen z doslechu, že zmizeli), nadával jsem, že policie postupuje přísně i její vedoucí, tu získal jsem plnou důvěru a žádal mne, abych jim v Režně pomohl je spojit se Slovenskem. Což jsem slíbil, a jelikož spojení žádné nemám (jeho žádosti byly velmi pro mne divné, že bych vůbec je mít mohl), abych nevzbudil nevěru, řekl jsem, že se tam Slovinci budou hlásit pod značkou Senica 300 (náhodou jsem to uviděl v kabinetě na mapě) sami osobně. Když dále prstem naznačoval, že by se měly určitě osoby odstřílet, souhlasil se zapálením rafinerie a souhlasil se zřízením vysílačky, poznal jsem, že se jedná ne o vlastence, ale o zločince, který omylem aneb čímsi (záměrným smazáváním stop kohosi) má mne za někoho, kým nejsem, rozhodl jsem se jej (vím, že z hlediska křesť. se má odpouštět a cítím ve svědomí vyčítky) udat a sjednal jsem si s ním novou schůzku, která má být po jeho návratu z Německa do 14 dní. Oznámí mi to na můj návrh dopisem, že obchodník s pekařskými stroji přijede na informaci mezi 5. a 7. hod. večer. Vysílačku mám prý v Lid. demokracii inzerátem Seveřan sdělit hodinu, vlnu a den. Inzerát pošlu a den příchodu Vám sdělím, hned jak napíše.“

⁷ Žemla svůj úmysl emigrovat neoznámil ani doma. Manželce řekl, že odjíždí na služební cestu do Dělnických pekáren do Brna. Z cesty se nevrátil, a proto jeho manželka druhý den oznámila SNB jeho pohřešování. Za týden dostala od svého manžela dopis, kde se jí omlouvá za svůj útěk a ve kterém se s ní loučí. In: AMV, a. č. V 933/14 HK.

aby v případě, že se agent objeví, spolupráci přijal a neprodleně pak informoval bezpečnostní orgány. Aubrechta pak nechal sledovat pardubickou StB.⁸

V tu dobu školník z mlynářské školy František Capoušek dostal strach ze zatčení a rozhodl se následovat Žemlu do zahraničí.⁹ Přestože postrádal jakékoli kontakty na převaděče, vzpomněl si na svého známého Ladislava Vosyku, který mu zprostředkoval kontakt na jistého Jaroslava Slavíka ze Svitkova (ten údajně zprostředkoval útoky za hranice během války). Oslovil ho s prosbou o poskytnutí kontaktů na převaděče. Ten ho však odbyl s tím, že kontakty podobného druhu nemá, a radil mu, aby se o přechod hranic pokusil poblíž Chebu, kde slouží příslušníci SNB z Pardubic, kteří by s ním měli v případě zatčení naložit shovívavě. Ještě si vzpomněl na svého známého stržm. Pekárka, který měl sloužit na stanici Pohraničního útvaru SNB v Házlově. Capoušek se tedy vydal do Házlova, kde zamířil přímo na stanici SNB, aby vyhledal Pekárka. Zde byl 28. 11. 1948 zatčen jiným příslušníkem SNB a předán StB.¹⁰

Mezitím, nezávisle na dosud popisovaném příběhu, byli pro přípravu útoku do zahraničí v Praze zatčeni Lubomír Žaloudek a Miloslav Maleček z Pardubic. Maleček, který čelil vleklým rodinným problémům, se rozhodl vyřešit stávající situaci emigrací. Navštívil tedy svého známého z II. odboje Žaloudka, v té době studujícího v Praze, s prosbou o zprostředkování útoku do zahraničí. Ten oslovil několik svých známých, až se zapletl do „kontrolní sítě“ StB a spolupracovníkem, provokatérem Hruškou (Hruška byl zanedlouho sám zatčen v souvislosti s případem Kutlvašr, při výsleších nelidsky ztýrán a popraven) byl udán StB, která pak zatkla Malečka i Žaloudka.¹¹

Žaloudek nebyl jediný, koho Maleček oslovil se žádostí o zprostředkování útoku do zahraničí. Oslovil rovněž Ladislava Vosyku, se kterým se znal rovněž z II. odboje. Vosyka se mu pokoušel zprostředkovat útěk přes známého špkt. Vařečku, který sloužil v Žatci. Ten ho odmítl. Nicméně fakt, že se pokoušel zprostředkovat cestu do zahraničí Malečkovi a Capouškovi, a to, že zprostředkoval setkání Aubrechta a Žemly, kde se shodli na provokačním charakteru „návštěvníka“, postačil k tomu, aby byl zatčen. Vosyka byl zatčen 1. prosince, o 3 dny později, tzn. 4. 12. 1948, byl zatčen i mjr. v. v. Fr. Aubrecht.

V rukou StB se tedy ocitli Karel Procházka, zatčený pro provokaci a akci KÁMEN v blízkosti československo-německých hranic, Lubomír Žaloudek, zatčený pro napomáhání při pokusu k útoku do zahraničí, Miloslav Maleček,

⁸ AMV, H-248, akce MLÝN, č. I. 325.

⁹ Žemla varoval Capouška písemným vzkazem: „Zmizte. Jste v podezření, že jste pohostil cizího agenta. Dotyčný byl konfident. Ž. J.“

¹⁰ AMV, a. č. V 933/5 HK.

¹¹ AMV, f. A8, inv. j. 1516.

zatčený pro přípravu k útěku do zahraničí, František Capoušek, zatčený při pokusu o útěk do zahraničí, Jaroslav Slavík pro napomáhání při přípravě útěku do zahraničí, Ladislav Vosyka pro napomáhání při přípravě útěku do zahraničí a František Aubrecht pro neoznámení přípravy k útěku do zahraničí a pro pomoc při přípravě útěku do zahraničí.

Z těchto osob, které se s největší pravděpodobností ani neznaly a které byly zatčeny v navzájem nesouvisejících případech, začali vyšetřovatelé StB Jan Procházka a mjr. Hromádka podle instrukcí operativce II. sektoru Josefa Richtera protokolárně vytvářet za použití tehdy poměrně běžných násilných metod protistátní skupinu Jiří Kuzma (název se shodoval se jménem bývalého poslance, jež emigroval) vedenou Janem Žemlou, který se před zatčením zachránil útekem do zahraničí. K tíži všem zatčeným bylo připsáno, že se jednalo o skupinu ozbrojenou, neboť u Vosyky byly nalezeny zbraně. Obviněným nic nepomohla ani svědecky doložená obhajoba, že šlo o zbraně trofejní, jež Vosyka vystavoval ve výloze obchodu každý rok u příležitosti květnové revoluce 1945.

Do osudů zatčených nepříznivě zasáhla další událost, která se stala v Pardubicích dne 11. ledna 1949. Při návratu ze schůze profesorů a důvěrníků z řad žactva byl zastřelen student obchodní akademie Lubomír Krátký. Této vraždě se okamžitě po jejím spáchání přisuzoval politický motiv, protože Krátký byl syn předsedy okresního národního výboru (ONV) a sám se jako člen Komunistické strany Československa (KSČ) a funkcionář Svazu československé mládeže (SČM) aktivně podílel na vylučování „reakčních“ studentů a na postihu studentů, kteří se účastnili tzv. balíčkové akce¹² před Vánoce 1948.

Vražda se udála na ulici přímo před domem, kde Krátký bydlel. Byly na něho vystřeleny 4 střely z pistole ráže 9 mm, dvě střely šly mimo, jedna ho zasáhla do ruky a druhá do krajiny hrudní. Při ohledání mrtvoly bylo zjištěno, že Krátký s pachatelem zápasil a pokoušel se bránit i svou pistolí ráže 6,35 mm, která byla nalezena vedle něho nenabitá.¹³

Na místo činu se dostavili příslušníci pořádkových složek SNB, kriminální služby a StB společně s krajským bezpečnostním referentem Dominikem Stehlíkem. Právě zde bylo rozhodnuto, že se jedná o vraždu s politickým motivem, jejíž vyšetřování spadá do kompetencí pardubického Krajského velitelství StB,

¹² Před Vánoce 1948 byli studenti pardubických středních škol povoláni na brigádu, kde kompletovali vánoční balíčky s pomocí potřebným. Kdosi přidával do balíčků letáky s protirežimním obsahem a po prozrazení byla postižena řada studentů a profesorů.

¹³ Krátký si opatřil pistolí po výhružkách, jež mu byly adresovány za jeho komunistickou angažovanost, zejména za jeho aktivní podíl při sestavování seznamů „reakčních“ studentů, kteří byli posléze vylučováni ze škol. Krátký měl údajně vystřílet všechny náboje během předchozího výletu při zkoušení nové zbraně.

a příslušníci kriminálního odboru byli z případu vyřazeni. Kriminalisté prováděli pouze prvotní ohledání místa činu a s použitím služebního psa vypracovali stopu, kudy pachatel prchal. Podle trasy útěku střelce, který zašel i do slepé ulice, odkud se musel vracet, kriminalisté stanovili domněnku, že se jedná o přespolečného pachatele. Stopa končila u silnice, kde zřejmě nasedl do připraveného vozu. Na tomto místě byl nalezen i náboj do pistole shodný s těmi, jež byly vystřeleny na Krátkého. Nicméně příslušníci pardubické kriminálky byli z dalšího vyšetřování vyloučeni a šetření převzali příslušníci tamní StB, kteří neměli s vyšetřováním kriminálních trestních činů zkušenosti. Tímto lze vysvětlit další, mírně řečeno nestandardní postupy při vyšetřování.

Tak např. mrtvola zavražděného studenta byla vydána rodině, takže při následné soudní pitvě nebylo možné zjistit stopy za nehty po případném zápase, neboť mrtvola již byla omyta; StB nechala vytisknout a rozvěsit vyhlášku (byla čtena i v místním rozhlase), v níž sdělila veřejnosti všechny tehdy známé skutečnosti včetně domněnky, že se jedná o vraždu spáchanou z politických důvodů.¹⁴

Zveřejněním okolností vraždy bylo ztíženo vyšetřování, navíc po tomto činu ovládl strach funkcionáře a členy KSČ a SČM i ostatní pardubické obyvatelstvo, které po oznámení, že se jedná o politickou vraždu, odmítlo z obav s StB spolupracovat.¹⁵

Jelikož vyšetřování případu pardubickými příslušníky StB nepřinášelo žádné výsledky, bylo podřízeno přímo pražskému velitelství, které do Pardubic vyslalo 2 skupiny. První, kriminalistickou, vedl přednosta kriminální ústředny dr. Görner, a druhou, vyšetřovací, vedl dr. Kroček, přednosta vyšetřovacího odboru MV. V Praze dohlíželi na činnost skupin osobně velitel StB Osvald Závodský a další vysocí funkcionáři Písecký a Kohoutek. Právě jimi byla sestavena skupina

¹⁴ AMV, f. 304-262-7. Znění vyhlášky: „Dne 11. 1. 1949 před 20. hod. byl zákeřně zastřelen 2 ranami automatické pistole ráže 9 mm neznámým dosud pachatelem Lubomír Krátký, syn předsedy ONV v Pardubicích. Dle dosud zjištěných poznatků prchal pachatel po činu ulicí Schulhofovou [...] Popis pachatele není doposud podrobně znám. Z dosud zjištěných poznatků byla vražda spáchána z politické zásti, jelikož Lubomír Krátký byl vlivným činitelem v SČM a ve vedení školní správy obchodní akademie. Jeho otec potom je předsedou ONV v Pardubicích za KSČ. Jelikož byla vražda spáchána před 20. hod. večerní, kdy v ulicích je ještě dosti občanů a pachatel po činu těmito patrně prchal, vyzývá se veškeré obyvatelstvo, které se v tu dobu v těchto ulicích, resp. jím přilehlých zdržovalo, aby podalo každou sebemenší zprávu, která by mohla přispět ke zjištění pachatele a zajištění důkazů proti němu. Zprávy podejte u Krajského velitelství StB v Pardubicích, Legio náměstí, hotel Bouček. Podepsán D. Stehlík.“

¹⁵ Tamtéž.

vyšetřovatelů, kterou tvořili kromě příslušníků pražského velitelství i příslušníci krajských velitelství Jihlava, Olomouc, Ostrava, Brno atd.¹⁶

Vyšetřování bylo nasměrováno nejprve podle předpokladu, že vraždu spáchal někdo ze studentů jako pomstu za vyloučení ze školy. Bylo proto vyslechnuto značné množství studentů, ač bez valného výsledku. Posléze přibyla další verze, podle níž čin spáchal dosud neodhalený člen „Žemlovy protistátní skupiny“ jako odvetu za uvěznění svých druhů. Tak byli zatčeni Žaloudek a Maleček, s nimiž bylo vyšetřování v té době již ukončeno a kteří čekali v soudní vazbě na přelíčení, vzati zpět do vyšetřovací vazby StB a podrobeni novým, brutálnějších výsledkům. Nelidským výsledkům byly podrobeny i ostatní osoby zatčené na konci roku 1948 v souvislosti s případem J. Žemly. Výsledky byly zaměřeny na Žemlovy styky s cílem odhalit další členy skupiny jako potencionální vrahy. Protože výsledky byly skutečně velmi tvrdé, počet zatčených a vyšetřovaných se rychle zvětšoval.

Zjišťování pachatele probíhalo ve dvou rovinách, které by se daly nazvat vyšetřovací a operativní.

První znamenala zatýkání, výsledky, které byly často velmi surové, sepisování protokolů, konfrontace apod., druhá nasazení spolupracovníků i kmenových příslušníků do skupin obyvatelstva, odkud mohl pocházet pachatel vraždy, provokace, odposlechy apod.

Pozastavme se nejprve u operativní stránky. Vzhledem k tomu, že se jednalo o případ, který byl sledován nejvyššími místy, bylo nasazení zpravodajských prostředků masivní.

O některých „akcích“, které byly v Pardubicích provedeny, pojednávají zprávy z vyšetřování sestavované příslušníky StB. V jedné zprávě je popisována provokace, kterou provedl příslušník IV. sektoru, jakýsi IV-6, u studenta obchodní akademie Karla Pilaře, v té době devatenáctiletého: „Dne 19. 1. 1949 o 16 hod. byl orgán IV-6 u Karla Pilaře, studujícího 4. A Obchodní akademie v Pardubicích, bytem Pardubice, [...], aby provedl u jmenovaného provokaci. Orgánovi přišel otevřít shora uvedený Pilař, který byl t. č. sám doma, a na otázku orgána, že s ním potřebuje hovořit, jej pozval dále do bytu (kuchyň). Orgán vedl debatu jako člověk, který jest příslušníkem ilegální skupiny, prohlásil Pilařovi, že jej k němu posílá jeden dobrý člen KSČ a který taktéž pracuje pro ilegální skupinu. A žádal na Pilařovi jména lidí (míněno nár. soc.), kteří byli z obchodní akademie vyloučeni, a též jména lidí KSČ, kteří by spolupracovali pro ilegální organizaci, na což Pilař odpověděl kladně. Dále pak se zmínil orgán o

¹⁶ AMV, a. č. V 933/3 HK. Příslušníci pražské StB zhodnotili dosavadní práci pardubických kolegů těmito slovy: „Materiály, které byly po našem příchodu k dosažení, nesnou vůbec kritiky, neboť je to vrchol neschopnosti.“

zavraždění Krátkého a ptal se na jméno na třetího účastníka, který byl tomuto zavraždění přítomen, Pilař odpověděl, že to nemůže být nikdo jiný než Náhlík. Dále hovořil Pilař, že by byl ochoten spolupracovat s ileg. organizací a že by k tomuto opatřil lidi z prostředí obchodní akademie a okolí Pardubic. Též žádal, aby za tuto práci mohl odjet do ciziny, a taktéž si stěžoval na finanční stránku, načež mu orgán nabídl 1000 Kčs, které Pilař přijal. Schůzka byla sjednána na 20. 1. 1949 o 15. hod. opět v jeho bytě.“

Schůzka se však neuskutečnila, protože Pilař vše oznámil na StB, nicméně k Pilařovi byl namontován odposlech.¹⁷

V další zprávě stojí: *„Abychom si potvrdili, že atentát je rázu místního, a pokusili se agenturním způsobem přijít na stopu pachatele, pozvali jsme si do Pardubic s. Zahajského z KV StB Brno, který má napojení na zbytek místní ilegality zvané VIKTOR, což bylo provedeno. Ilegalita však sdělila, a to dosti závistivě, že vražda není jejím činem. Dále byly použity jiné osoby na jinou část ilegality, opět bezvýsledně. Jako opatření se přiveze odloučená žena, která bude vystupovat jako osoba ze zahraničí, pokusí se získat informace a v příp.[adě], že zj.[istí], informace nabídne pachateli převod do zahraničí.“¹⁸*

„Odloučená žena“ nebyl nikdo jiný než Krupková, která byla již v tu dobu získána Richtermem ke spolupráci a vyvážena z ruzyňské věznice do akcí. V tomto případě bylo jejím úkolem kontaktovat vytipované osoby a jménem „ilegální organizace“ nabízet převody do zahraničí. Její nasazení však nebylo úspěšné, protože byla v Pardubicích známá a při jedné z návštěv byla oznámena ženou, která ji poznala, na StB.¹⁹

Poslední z návštěv (podle některých materiálů se měla opakovat ještě dvakrát) se uskutečnila s největší pravděpodobností v prosinci 1948 a zřejmě po nich Nástraha emigroval, neboť v prosinci SNB zjistila, že se nezdržuje ve svém bydlišti, a konstatovala, že zřejmě uprchl do zahraničí.

Brzy se v Pardubicích objevil na veřejnosti cyklostylovaný leták varující před příslušníky StB, jichž bylo do Pardubic soustředěno prý asi 50 měli za úkol mj. provádět provokace a vyslýchat „gestapáckými“ metodami. Leták

¹⁷ AMV, a. č. V 933/3 HK, č. I. 71.

¹⁸ Tamtéž, č. I. 8.

¹⁹ AMV, a. č. 526001. AMV, f. A8, inv. j. 291. Krupková byla zavezena Richtermem do Častolovic ke známému Žemly, obchodníkovi Nástrahovi. Její role v napojení Richtera na Nástrahu spočívala v tom, že zašla do obchodu, kde byl Nástraha, a prokázala se mu dopisem adresovaným Nástrahovi ze zahraničí. Dopisu se StB zmocnila po zatčení zahraničního agenta. Krupková mu sdělila, že je milenkou kurýra, který donesl dopis a který čeká venku. V roli kurýra, jenž byl v tu dobu ve vězení, vystupoval Richter.

dokonce varoval před „cvičenými děvčaty“, jejichž úkolem bylo „navazovat známosti, a tím pomáhat k zatýkání a odstraňování našich lidí“.²⁰

Leták byl vedoucími orgány StB ve zprávě komentován takto: „*Tento byl napsán následkem vyjádření tajných záležitostí, neboť obsah zhruba souhlasí v počtech i způsobech postupu operativních pracovníků.*“ Následkem tohoto konstatování a po vyhodnocení skutečností, že řada osob pravděpodobně po předchozím varování uprchla před zatčením a že zadržené osoby začaly měnit své výpovědi, se zaměřila pozornost příslušníků StB, kteří byli do Pardubic dočasně převeleni, mj. i na pardubické kolegy.

Souběžně s operativním nasazením se taktéž provádělo zatýkání a vyslýchání osob. Podle instrukcí vedoucích vyšetřovatelů z Prahy měli být zatčení podrobeni např. nepřetržitým výslechům bez možnosti spánku, nemělo jim být vydáno jídlo, dokud se nepřiznají apod. Tento přístup „sabotoval“ např. příslušník pardubické StB Eugen Zörgler, který se nepropůjčil k tomu, aby při výsleších mučil své známé a někdejší kolegy z II. odboje. Výsledkem byla personální čistka na pardubickém oddělení a trestní oznámení na Zörglera.²¹

²⁰ AMV, f. 304-262-7. Znění letáku: „*Boj za svobodu a demokracii, podtitul časopis všech demokraticky smýšlejících Čechoslováků vydávaný bez povolení ministerstva informací – pod Suchým vrchem, 15. ledna 1949. Řádění fašisticko-bolševických upírů! Pamatujeme se velmi dobře na řádění gestapáků, kteří jako vzteklí psi zatýkali, vyhrožovali bitím a středověkým mučením, nutili české lidi ku svým vyšetřujícím úspěchům. To bylo za dob protektorátu, za dob největšího ponižení a otroctví českého národa. To bylo za dob fašistického řádění. A jak to vypadá dnes? Dne 11. t. m. byl zavražděn L. Krátký, student, sice fanatický bolševik – jedinec s úžasnými vlohy pro sobectví a kariéru a nic více. Pro současnou bolševicko-zvrácenou dobu nic neznamenající. Zajímavé jest, že členové StB, kteří vyšetřovali tento případ, zjistili, že poslední auto, které bylo viděno u místa, kde se stopa vraha ztratila, patřilo von ober bolšánu Dominiku Stehlíkovi, t. č. krajskému bezp. referentmu. Přitom jsou vyšetřováni studenti všech škol a zatýkáni. Vyšetřování děje se takovým způsobem, že se svobodný občan cítí v údobí heydrichiády. Pan Stehlik umí velmi dobře kopírovat řádění gestapa a jejich metody. Nejbližší budoucnost ukáže, co bylo touto vraždou zamýšleno. Snad odstranění několik desítek poctivých Čechoslováků z pardubického kraje, kteří nesouhlasí se zpátečnickou politikou našich bolševiků. Žádáme všechny občany, aby se nedali vyprovokovat žádnými naličenými činy bolševické šlechty, které mají jen jeden účel: odstranit každého, který má na mysli blaho národa a republiky a kteří mají ve svých srdcích masarykovskou humanitní demokracii. Bolševická šlechta udělala dočasně z naší krásné země velký koncentrační tábor, který má utlumit každé vlastenectví – lásku k vlasti a k rodné zemi, a tak nás vrhnout o staletí zpět k primitivismu, který byl normálním stavem všech lidských skupin před příchodem civilizace. Věřte, že jejich řádění nebude trvat dlouho, poněvadž národ ve své většině si zachoval mravní ukázněnost a rozvahu. Snažte se každý kdekoliv přispěti pádu této hrozného fašisticko-bolševické tyranie, ať její pád je v době co nejkratší. Upozornění: Upozorňujeme občany pardubického kraje, že v této době jest v kraji 50 členů pražského StB, kteří si přivezli s sebou zvláště cvičená děvčata, která mají navazovat známosti, a tím pomáhat k zatýkání a odstraňování našich lidí. Dejte prosím pozor.*“

²¹ Proti Zörglerovi byl donucen vypovídat např. jeho zatčený známý Misař, který potvrdil, že Zörgler ho nechal místo celonočního výslechu spát, vyřizoval mu zprávy od známých, dával mu

Pozastavme se nyní nad způsobem vyšetřování a nad postupem příslušníků StB. Již nyní můžeme předeslat, že vyšetřování, při němž byly použity i provokace a brutální výslechy, nepřineslo očekávaný výsledek. V jednom případě se sice podařilo vytlouci ze zatčeného přiznání k vraždě, jeho vyličení události však bylo v takovém rozporu se skutečností, že byl propuštěn.²²

Poté, co vyšetřovatelé opustili verzi, že vraždu spáchal nějaký student jako mstu za vyloučení ze školy, přiklonili se k teorii, že vražda Krátkého bylo odvetou za zatčení osob (tj. Aubrechta a spol.), kterou spáchal jejich dosud neodhalený kolega z „protistátní skupiny“. Postupně byly zatýkány osoby, jež přicházely do styku s Žemlou, a posléze známí zatčených, z nichž vyšetřovatelé protokolárně sestavovali rozsáhlou protistátní skupinu.

Jak už bylo výše několikrát uvedeno, vyšetřování byli podrobena celonočním výslechům bez možnosti odpočinku, brutálnímu fyzickému a psychickému násilí a provokacím. Výsledkem bylo to, že mnozí vyšetřovaní se ocitli ve stavu zubožení a apatie, takže podepisovali protokoly, které nebyly sestavovány podle skutečných výpovědí, ale podle konstrukcí vyšetřovatelů. V těchto protokolech se přiznávali k těžkým zločinům, jež nikdy nespáchali, ze stejných zločinů vinili své přátele i známé. Protokoly vyšetřované osoby podepisovaly, aby ukončili nelidské mučení, jemuž byly vystaveny, nebo se ocitaly mnohdy v takovém stavu, že nevěděly, co podepisují. Jejich poslední nadějí bylo, že u soudu změní své výpovědi a soud posoudí jejich vinu až na základě výpovědí tam učiněných. Soud však tyto výpovědi nebral v potaz a vyměřil obviněným tresty podle protokolů sestavených ve vyšetřovnách StB, jež bral jako nezvratné důkazy.

Po ukončení vyšetřování podepsal krajský náčelník por. Němec trestní oznámení na 32 osob v souvislosti s „protistátní skupinou Jana Žemly“. Detailněji bude popsán způsob vyšetřování některých osob, jež měly tvořit „jádro protistátní skupiny“.

Datum zatčení Josefa Mísaře se z archivních materiálů nepodařilo přesně zjistit. Josef Mísař, předválečný komunista, se aktivně účastnil II. odboje a po válce krátce zastával funkci okresního tajemníka KSČ, byl po válce vyloučen ze strany kvůli sporům se svým stranickým kolegou Jägermannem, který po

jídlo a kuřivo a nabádal ho ke zmužilosti s tím, že na něho nic nemají. In: AMV, a. č. V 933/3 HK.

²² AMV, a. č. V 933/3 HK, č. 1. 36: „*Během noci byl podroben hloubkovému výslechu Leopold Beran, který se kolem půlnoci duševně zhroutil a doznal, že vraždu spáchal. Po uklidnění Beran setrval na přiznání, ale nemohl uvést podrobnosti. Jeho údaje o vraždě, které uváděl bez jakéhokoliv fyzického násilí, absolutně nesouhlasily se zjištěnými skutečnostmi. Zejména nesouhlasily údaje o zbrani, počtu výstřelů a směru útěku. Zdá se, že Beran není duševně normální a veškeré jeho údaje i minulé je nutno brát s velikou rezervou a důkladně je prověřovat.*“

něm převzal tajemnickou funkci a jehož Mísař obviňoval z kolaborantství s Němci. Mísař byl zatčen na základě výpovědi vyšetřovaných, kteří uvedli, že se stýkal s Janem Žemlou.

Mísař byl orgány StB vyslechnut k vraždě Krátkého 14. a 16. ledna, 1. a 9. února k „protistátní činnosti“. Protože výsledky nepřinášely požadovaný výsledek (na Mísaře nebyly zpočátku uplatňovány drakonické výsledkové metody díky přátelským stykům s příslušníky pardubické StB, takže Mísař nebyl např. podroben nepřetržitému dvoudennímu výslechu a rovněž nebyl splněn rozkaz, že nesmí dostat 2 dny jíst a pít), rozhodlo se pražské velitelství provést s Mísařem akci s názvem PERNÍK. Akci zrežiroval velitel oddělení IV. sektoru 043, zřejmě Plechatý, který v tu dobu tuto značku používal; vlastní akci provedli další příslušníci IV. sektoru velitelství StB.

Dne 7. února 1949 ráno se 2 příslušníci IV. sektoru Velitelství StB vydali z Prahy do Pardubic s úkolem vyslechnout Mísaře, který byl v tu dobu již zatčen a uvězněn ve věznici StB. Odpoledne po výslechu zatelefonovali podle instrukcí do Prahy, že výslech doposud nepřinesl „žádoucí“ výsledky. Byl jim proto dán příkaz k převozu vězně do Prahy. Eskorta složená z pražských příslušníků převážející Mísaře vyjela z Pardubic v 19.30. Vůz byl od počátku sledován dalším vozem StB, kde jel i „přepadový oddíl“. Asi 4 km za Pardubicemi předjel vůz s „přepadovým oddílem“ nápadně eskortu. Toto bylo provedeno údajně proto, že z Pardubic do Prahy vede několik silnic a tudíž by Mísařovi mohlo být nápadné, že „ilegalisté“ znali cestu eskorty.

Asi 2 km za obcí Chyšť „přepadový oddíl“ odstavil auto předními koly do příkopu a vyčkával na příjezd eskorty. Místo přepadu zajišťovaly další dvě hlídky StB, které uzavřely na silnici provoz v obou směrech. Tyto hlídky udržovaly vzájemné spojení vysílačkami. Ve chvíli, kdy kolem první hlídky projížděla eskorta, dal řidič hlídce znamení světly. V ten moment zajišťovací hlídky uzavřely na silnici provoz pod legendou, že se v prostoru stala nehoda, která je vyšetřována. Řidič přepadového oddílu zastavil vůz s eskortou a žádal řidiče o zapůjčení heveru. Právě když řidič eskorty otevřel dveře, namířil na něho „ilegalista“ pistoli a přepadový oddíl s šátky na obličejích obklopil vůz, osazenstvo vozu spoutal, Mísaře odvedl do druhého vozu a velkou rychlostí ho odvezl do Prahy.

V Praze byl Mísař odvezen do luxusně zařízeného konspiračního bytu, kde se vykoupal, dostal čisté prádlo a večeři. Byl velmi spokojen a neustále děkoval osobám, které ho zachránily. Po večeři byl zaveden k výslechu, který prováděl příslušník StB v roli kapitána americké armády. Výslech byl prováděn tak, že na Mísaře dopadalo světlo ze stolní lampy a vyslychající zůstal v pološeru. Mísař byl dotazován na objasnění vraždy Krátkého, na ilegální protistátní činnost a na osoby v ní zapojené. Ani zde však Mísař neřekl nic

podstatného. Druhý den strávil Mísař v bytě, kde byl vzorně obsluhován příslušníkem StB, který byl převlečen za ženu a v bytě zastával roli hospodyně.

Protože ani výslech provedený v konspiračním bytě nepřinesl žádaný výsledek a Mísař, jehož „illegalisté“ pohostili koňakem, vedl vesměs zmatené řeči, přistoupili příslušníci StB k provedení druhé části akce. Ve 22.30 byly Mísařovi stejně jako při cestě do bytu zavázány oči, byl odveden k autu a odvážen směrem k západním hranicím. Tím započala s Mísařem akce KÁMEN.²³

Mísař společně se 4 příslušníky StB přijel Škodou Super asi 600 m před obec Krásno. Zde vystoupili všichni kromě řidiče a zamířili směrem k hranicím. Po ujití asi 300 m se setkali s dalším příslušníkem StB, který vystupoval v roli převaděče. Jeden z příslušníků se vrátil zpět k autu a „převaděč“ převzal celou skupinu, kde zbylí 2 příslušníci StB vystupovali v roli agentů jdoucích do zahraničí.

Celá skupina byla „převaděčem“ poučena, jak se během cesty chovat, a každý dostal bílé prostěradlo jako maskovací prostředek. Pak se celá skupina (vpředu převaděč, 10 m za ním Mísař a v těsné blízkosti za Mísařem zbylí dva „agenti“, kteří Mísaře hlídali) vydala na cestu ke státní hranici. Skupina postupovala „převaděčem“ terénem tak, aby Mísař ztratil orientaci. Po chvíli jim „převaděč“ ukázal průběh hranice a naznačil jim nejbližší cestu k ní. Poté, co ušli asi 600 m od místa, kde se od skupiny odpojil příslušník StB v roli převaděče, byla celá skupina zadržena dalšími příslušníky StB, kteří byli oblečeni do německých uniforem a vystupovali jako hlídka Grenzpolizei. Ti je na místě prohlédli, odebrali jim zbraně a odvedli na svou strážnici asi 1 km od místa zadržení. Ve skutečnosti se fingoaná strážnice Grenzpolizei nacházela asi 6 km od skutečných hranic s Německem. Zde byli předáni dalšímu příslušníkovi, který je opět podrobil osobní prohlídce a po zjištění, o jaké osoby se jedná, improvizoval telefonní hovor s CIC Mähring, ve kterém žádal, aby se dostavil některý z důstojníků. Asi po 15 min přijel na motocyklu (který byl okamžitě po příjezdu uklizen, aby si Mísař nevšiml, že je československé výroby) agent StB, který vystupoval v roli majora CIC. Ten začal okamžitě zadržené vyslýchat. Po informativním výslechu všech tří osob současně předal „major“ oba „agenty“ „příslušníkům Grenzpolizei“, kteří je odvedli. Hlídka se vrátila zpět asi po 15

²³ Plechatý ve své zprávě zhodnotil první část akce následovně: „Při této akci se velmi dobře osvědčily technické prostředky, vysílačky namontované do aut, odposlech, dostatečný počet aut. Nedostatky se projevíly hlavně v tom, že konspirační byt, který je umístěn v činžovním domě, naprosto nevyhovuje, dále neměli jsme k dispozici včas maskéra, ten zas neměl potřebné věci k maskování, naše garderoba postrádá americké uniformy, cigarety americké a lihoviny cizí značky. Náš konspirační byt má být bezpodmínečně umístěn ve vile, nejlépe za Prahou, kde se nevydáme tomu nebezpečí jako tady v tom případě, že správčova domu na nás zavolá Státní bezpečnost. Podepsán O43, 044.“ AMV, f. A8, inv. j. 1516, č. 1. 23.

min. Výslech samotného Mísaře trval od 4.20 do 6.30, poté „major“ nařídil předání Mísaře Pohraničnímu útvaru SNB s tím, že se nejedná o osobu, o niž by měli CIC zájem. Toto předání se uskutečnilo asi 600 m od německé strážnice.

Podle jiného líčení bylo celé předání zahráno tak, že eskorta s Mísařem zabloudila na československé území, kde byl Mísař zajat hlídkou pohraničního útvaru SNB. Pohraničníci Mísaře odvedli na stanici ve Třech Sekerách, kde s ním sepsali krátký záznam o přechodu státních hranic. Po „zjištění“, že bylo po Mísařovi vyhlášeno pátrání, se uskutečnil fingovaný telefonický rozhovor s ústřednou se žádostí o eskortování zadrženého. Vůz, který byl již předem připraven ve Třech Sekerách, se na stanici hlásil asi za 20 minut. Mísař byl v doprovodu 2 příslušníků SNB odvezen na StB v Mariánských Lázních a dále autem pražské StB do Prahy.²⁴

Ve vazbě pražské StB byl opětovně vyslýchán, nyní i pomocí drastických metod. Nebyla mu dána možnost odpočinku a spánku, při výsleších mu byla bitím přeražena ruka v předloktí, byl mlácen býkovcem přes chodidla, nohy a záda. Na celu k němu byl nasazen agent StB Červený, který psal pravidelně zprávy o tom, co Mísař říkal. Dále mu tento agent předal několik amerických cigaret se vzkazem, že Američané o něj pečují i ve vězení prostřednictvím jednoho z vyšetřovatelů, který je ve spojení s Američany. Agent mu říkal, aby se nebál označovat své spoluviníky s tím, že když mu předem oznámí jména lidí, o nichž bude vypovídat, vyšetřovatel se postará o jejich bezpečí. Dále ho povzbuzoval, že se nemá bát vypovídat o své činnosti v protikomunistickém odboji, protože prý do dvou měsíců přijdou Američané, protokoly, kde se přiznává k ilegální činnosti, mu budou připsány k dobru a on sám pak bude vyšetřovat nynější vyšetřovatele.²⁵

Týraný Mísař podlehl nátlaku a v naději na soudní spravedlnost podepsal protokoly sestavené vyšetřovateli a operativními pracovníky StB v jeho nepřítomnosti. V nich se přiznával k protistátní činnosti a obvinil z ní i další osoby.

²⁴ AMV, f. A8, inv. j. 1516, Akce PERNÍK, záznam z 10. 2. 1949.

²⁵ AMV, a. č. V 933/4 HK. Ve 3 dochovaných zprávách, které sestavil agent Červený po rozhovoru na cele s Mísařem, se hovoří o tom, že Mísař se několikrát tázal „Američanů“, zdali se nejedná o omyl, že jistě není osobou, na které mají zájem. Dále hovořil v tom smyslu, že byl při výsleších napůl opilý, takže nemůže ručit za to, co říkal. Během svého únosu prý posádka vozu změnila několikrát cestou poznávací značky u auta, jeden z jeho únosců mu říkal, že auto po každé akci přebarví. Agentovi Mísař říkal, že při všech výsleších popřel jakoukoliv protistátní činnost a zároveň mu říkal, že celá věc je vykombinovaná StB. K tomuto závěru došel Mísař podle způsobu hledání konspiračního bytu, kde byl vyslýchán. Mísař viděl z okna bytu výtopnu a StB ho vozila po Praze prý záměrně tak, aby nic nenašel. Dále mu přišlo podezřelé, že „americký“ důstojník kouřil cigarety československé výroby a že protokoly pořízené při výsleších v „Německu“ se dostaly vzápětí do rukou StB. Dále se agentovi přiznal, že udal několik lidí proto, aby si ušetřil další bití, a proto že se prý bránil lži lži a že u soudu uvede vše na pravou míru.

František Klapka byl zatčen rovněž na základě výpovědí vyšetřovaných, kteří ho označili jako jednoho z lidí, s nimiž přicházel Žemla do styku. Sám Klapka toto popíral s tím, že Žemlu viděl naposledy v roce 1946 na zasedání komise ONV, jíž byl Klapka členem a jíž Žemla předsedal.

Dne 12. 2. 1949 vyvolali Klapku ze schůze ONV dva muži, kteří se prokázali jako zaměstnanci Správy kin v Praze a žádali Klapku jako vedoucího kina Čas, aby s nimi jel do Hradce Králové projednat otázky propagace jeho kina. Oni muži byli ve skutečnosti příslušníci IV. sektoru Velitelství StB v Praze.

Záhy poté, co nasedli do auta, Klapka zjistil, že nejedou do Hradce. Stejně tak po krátkém rozhovoru poznal, že se pánové ze „Správy kin“ v dané problematice vůbec neorientují. Neznámí o sobě prohlásili, že jsou z ilegální odbojové organizace vedené americkým důstojníkem. Tato organizace si klade mj. za úkol obnovit ilegální hnutí na Pardubicku poté, co byla dřívější skupina bezpečností rozbita (naráželi na osoby zatčené v případě Žemla a spol.). Když se Klapka pokoušel proti únosu protestovat, odbyli ho s tím, že mají rozkaz dovést ho do Prahy živého nebo mrtvého. V dalším rozhovoru mu naznačili, že „šéf“ disponuje značnými finančními prostředky, které je ochoten předat obnovené pardubické skupině na ilegální činnost, dále je ochoten poskytnout zbraně a vysílačku. Z rozhovoru vyplynulo, že Klapka má být jedním z předních členů obnovené skupiny.

Klapka se bránil tím, že ani on, ani nikdo z jeho známých neumí vysílačku obsluhovat a zbraně že má ještě uschované od války. Neznámí „ilegalisté“ ukončili rozhovor s tím, že obsluhu vysílačky dodá organizace a další nejasnosti vysvětlí „šéf“. To už se auto blížilo ku Praze a Klapkovi nasadili černé brýle vycpané vatou. Kolem 13. hod. byl dovezen do konspiračního bytu. Než přišel „šéf – Američan mluvící česky“, ve skutečnosti důstojník IV. sektoru Velitelství StB, byl Klapka podroben informativnímu výslechu, který se měl týkat osobních charakteristik pardubických ilegalistů. Protože Klapka, jenž byl nedobrovolně zatažen do hry, netušil, koho myslí, byly mu přímo podsunuty jména Mísaře, Černoorského a dalších, jež Klapka charakterizoval.

V následujícím pohovoru „šéf“ kritizoval Aubrechta a Vosyku, kteří prý ilegálně pracovali na vlastní pěst, a zdůrazňoval nutnost koordinace a organizace ilegální práce, dále vyzdvihl Mísaře, který údajně založil požár v pardubické petrolejce (ve skutečnosti šlo o nehodu).

I když Klapka popíral svou ilegální činnost a zdůrazňoval, že nemá napojení na žádné osoby protikomunisticky činné, dal mu „šéf“ za úkol sehnat spolehlivé osoby ochotné ilegálně pracovat z ONV, KNV a z StB. Na splnění úkolu dostal Klapka 14 dní, další schůzka se měla odehrát v jeho kině. Celý

pohovor StB natočila na magnetofonový pásek, který pak využila při vyšetřování. Celá akce byla ukončena v 16.30.²⁶

Krátce po pohovoru byl Klapka zatčen a vyšetřován. K průběhu vyšetřování po letech uvádí: „*Pokud jde o použití fyzického násilí, které bylo proti mně použito při vyšetřování v Ruzyni [...] byla mě přeražena 2 žebra na pravé straně hrudníku vpředu a na levé straně vzadu. Byl mi přeražen nos a vytlučeny přední zuby a vyklouben palec u levé ruky. Při jednom výsechu byl jsem odražen na zed', přičemž jsem se uhodil do lokte levé ruky tak, že tato mě otekla a do dnešního dne jí nemohu ohnout nebo narovnat tak jako dříve. Na žádné zranění tak, jak je uvádím, jsem po celou dobu vyšetřování nebyl léčen.*“²⁷

Během výslechů Klapka přiznal, že ukryl v teplovodním kanále kina Čas zbraně. Při následné domovní prohlídce a prohlídce kina StB objevila 2 německé samopaly, 1 automatickou pušku německé výroby a 20 nábojů do ní, 3 vojenské bodáky, 11 revolverů různé ráže, 1 pistoli ráže 9 mm, 1 vojenskou šavli, 1 dvoječnou dýku, asi 1000 ks nábojů do samopalů, vojenských pušek a krátkých střelných zbraní.²⁸

Zbraně, které byly trofejního původu a pocházely z bojů s Maďary na Slovensku po 1. světové válce a z II. odboje proti Němcům (samopaly a pušku dostal Klapka od Aubrechta, který byl rovněž odbojově činný), vystavoval Klapka každoročně v Sezemicích od roku 1946 při oslavě konce 2. světové války. I když tato skutečnost byla doložena svědecky a Klapka předložil i fotografie výstavy, přesto byly zbraně označeny jako určené ke zvratu lidově demokratického zřízení. Klapka byl v průběhu vyšetřování donucen podepsat protokoly, v nichž vinil sebe a své známé z protistátní činnosti. Na základě těchto protokolů byl pak Klapka odsouzen.

StB objevila zbraně rovněž u Ladislava Vosyky (celkem 957 nábojů, 2 samopaly, 1 karabinu, 2 ostré ruční granáty, 3 krabice střelného prachu a 2 tyčinky nitroglycerínového prachu).

²⁶ AMV, a. č. V 933/1 HK.

²⁷ AMV, f. A8, inv. j. 291, č. 1. 28. V jiných protokolech Inspekce MV udává, že mu při vyšetřování byla orgány StB přeražena pravá noha v lýtku, 2 žebra a nos a že byl vyslýchán po celou noc s mokřým studeným hadrem na hlavě. In: AMV, f. A8, inv. j. 1516, č. 1. 25.

²⁸ První domovní prohlídku provedl SNB ještě před „rozpracováním“ Klapky StB. Cílem domovní prohlídky bylo odhalit nelegální hromadění zásob, z něhož byla podezírána manželka Klapky, která byla ze stejného důvodu i zatčena. Prostřednictvím příslušníka pardubické StB Zörglera ji vyřizoval a od ní přijímal vzkazy. Klapka později uvedl tento fakt při provokativním pohovoru a Zörglerovi bylo toto přičteno k tíži. Zbraně nebyly během první prohlídky objeveny. Po vraždě Krátkého, kdy došlo k soustředění příslušníků SNB z krajů do Pardubic, přenesl Klapka trofejní zbraně z obav před možnými komplikacemi do teplovodního kanálu kina Čas. In: AMV, f. A8, inv. j. 1516.

Ten byl zatčen 1. prosince 1948 pro napomáhání útěku do zahraničí; vyšetřovatelé StB ho však donutili, jakožto společného známého Aubrechta a Žemly, aby podepsal protokoly, kde popisuje rozsáhlou protistátní činnost svou a ostatních osob. Ke způsobu vyšetřování uvádí:

„ Dne 1. prosince 1948 jsem byl zatčen. Byl se mnou sepsán krátký protokol a byl jsem převezen do Ruzyně. Vyšetřující úředník vyhrožoval mi co chvíli, že mne vyveze do polí a zastřelí. Pak že odůvodní to tím, že jsem se pokusil o útěk. Při jednom výslechu byl jsem postaven na nějaký předmět – snad stolička, byla mi dána smyčka na krk a pravděpodobně na okenním rámu jsem byl věšen. Měl jsem oči zavázány, takže nemohu tuto věc konkrétně popsat. V polední přestávce byl jsem v temnici, kde jsem vypil jen kávu od rána, a když jsem se probрал ze spánku, stál jsem ve vyšetřovací místnosti a bylo mi oznámeno, že jsme chtěli se Slavíkem zapálit Petrolejku a vyhodit Semtín. Vtom se otevřely dveře, vběhnul do nich jistý člověk, který řekl: Slavík se přiznal, že jste chtěli provést zapálení Petrolejky a vyhození Semtínu. V rozrušení jsem strhnul ručník z očí a poznal jsem, že majitelem hlasu byl nadporučík, který podle hlasu mi dával ráno smyčku na krk [...] Se Slavíkem jsem však o ničem takovém vůbec nehovořil, přesto jsem to však podepsal, neboť jsem měl obavy, abych nepodlehł dalším krutým fyzickým násilím. Jedné noci jsem byl přivezen k nějakému potoku, dosti daleko od Prahy, kde mi byla sňata páska z očí, byla mi vyměřena plocha, kde jsem si musel kopat hrob. Jistý nadporučík, kterého jsem výše zmínil, a ještě jeden vyšetřující stáli nade mnou s pistolemi. Hrob jsem musel kopat krompáčem a rukama jsem musel vyhazovat hlínu. Pak mě opět přivezli domů do věznice Ruzyně, kde jsem se musel zout a na chodidla mě tloukli nějakým předmětem. Oba dva mě pak povalili na zem a tloukli mě. Když jsem byl převážen z Ruzyně na Pankrác, řekl jsem referentu, který mě vyšetřoval, že všechno, co je v protokolech, není pravda. Dne 12. ledna 1949 jsem byl přivezen na čtyřku, kde jsem byl celou noc nepřetržitě týrán. Zpočátku mě tři muži boxovali, jeden na žaludek a na ledviny, ostatní rovněž. Další donesl krabičku, nějaké ampulky a injekční stříkačku. Zda jsem dostal nějakou injekci, nevím, neboť jsem byl často v bezvědomí. Dále mi byly dávány kolíčky mezi prsty a nějaký silný muž mne plnou vahou vždy ruku shora zatížil. Byly mi dávány špendlíky pod nehty, byl jsem tloučen pravítkem a rákoskou přes hlavu a gumovým obuškem přes stehna a ruce. Pak jsem byl povalen na záda, bylo mi něco pod záda vloženo, načež jsem ztratil vědomí. Co se se mnou dělo dále, nevím. Na druhý den ráno jsem byl převezen opět na Pankrác. V krátké době jsem byl převezen do Chrudimi, odkud jsem byl převážen do Pardubic. Prakticky jsem přepisoval celý svůj případ znovu, ale dřív než jsem začal, upozornili mě tři pánové, nebude-li toto souhlasit s protokoly učiněnými v Praze, že budu převezen zpět do Prahy do mlátičky. Přečetl jsem si tudíž jednotlivé protokoly a učinil své výpovědi tak, aby souhlasili s pražskými. [...] Na konec

*bych chtěl uvést, že do mého zatčení jsem si nebyl naprosto vědom toho, že bych byl členem nějaké skupiny, ani se členy, kteří byli se mnou souzeni, jsem nikdy nehovořil o nějakých protistátních akcích.*²⁹

Zbraně, které měly sloužit podle vyšetřující a soudní verze ke zvratu lidově demokratického režimu, se u Vosyky nahromadily na konci 2. světové války, kdy bylo v jeho domě velitelství partyzánských skupin. Právě sem se svázely zbraně zbylé po Němcích. Ke zbráním Vosyka uvádí: „*Po nějaké době si vojáci již ČSR armády zbraně odvezli. [...] z důvodů, že jsem měl již dosti velkého syna, kterému tehdy bylo již 13 roků, tak aby neprovedl mi v domě nebo mimo nějaké nepředložené věci s těmito věcmi, ukryl jsem toto do skryše, kterou jsem měl vybudovanou v době okupace před Němci. Přesto jsem však tuto okolnost hlásil několikrát kriminální složce, [...] ale naposledy jsem to hlásil Karlu Kovářovi asi v červenci 1948. Dále u mě byly 2 samopaly, které přinesl do kanceláře SBS Žaloudek, který chtěl žádat o vyřízení formalit, aby si je mohl ponechat jako trofejní. V kanceláři nebylo vhodné místo na uložení, a tak je odnesl domů. O tom věděli členové SBS a KSČ, nebylo to žádným tajemstvím.*“ StB u něho našla ještě větší množství střelného prachu, o němž Vosyka tvrdil, že ho používal v mysliveckém sdružení na trhání pařezů a k výrobě nábojů na cvičnou střelbu.³⁰

Lubomír Žaloudek se snažil pomoci svému příteli Miloslavu Malečkovi v hledání cesty do emigrace. Narazil však na „kontrolní síť“ StB, konkrétně na provokatéra Hrušku, který hrál svou úlohu v případě Kutlvašr. Hruška Malečka udal StB. Na tuto skutečnost Maleček upozorňoval během soudního přelíčení a žádal výslech Hrušky. Ten již však byl v tu dobu popraven v souvislosti se zmiňovaným případem Kutlvašr. I Maleček se ve vyšetřovacích protokolech přiznává k rozsáhlé trestné činnosti. Proč tak učinil, uvádí na počátku 60. let pracovníkům Inspekce ministra vnitra: „*Všechny moje výsledky byly prováděny se zavázanýma očima holí, fackován a v Ruzyni jsem byl zbit tak, že jsem padal*

²⁹ AMV, f. A8, inv. j. 291, č. l. 37. Tamtéž, č. l. 27: „*Při vyšetřování v Ruzyni bylo mně vyhrožováno, že budu zastřelen, což bude odůvodněno tím, že jsem byl zastřelen na útěku. Při jednom výsledku mě byl dán provaz na krk a protože jsem měl zavázané oči nemohu říci na čem jsem byl věšen. Pak jsem byl v noci se zavázanýma očima autem vyvezen ven za město k nějakému potoku, kde mě byl dán krumpáč a bylo mě poručeno, abych si kopal hrob. Nakopanou zeminu jsem musel vyhazovat rukama. Potom jsem byl odvezen zpět do věznice. Mimoto jsem byl při výsledcích bit přes chodidla. Nejvíce jsem byl bit v době, kdy začalo vyšetřování vraždy Lubomíra Krátkého z Pardubic. Vyšetřování bylo v té době vedeno v Bartolomějské ulici. Tam jsem byl tloučen pěsti do ledvin, žaludku a žeber, pak jsem dostával kuličky mezi prsty, které mi byly silou mačkány. Mim to mě píchali špendlíky pod nehty. Byl jsem týrán tak, že jsem ztratil vědomí a co se dělo potom se mnou, nevím. I tady jsem byl bit pendrekem přes stehna, záda a ruce. Stejným způsobem jsem byl vyslýchán i v Pardubicích, kde mně byla rozbita chodidla. Referenty, kteří mě vyslýchali, neznám. Pamatuji se, že ti, co mě vyslýchali v Pardubicích, měli ostravský dialekt.*“

³⁰ AMV, f. A8, inv. j. 291, č. l. 34.

na zem. [...] dalšího fyzického násilí bylo proti mně použito v souvislosti s vyšetřováním vraždy Lubomíra Krátkého z Pardubic, která se měla stát jako msta za to, že já a další jsme byli zatčeni [...] Jména orgánů, kteří proti mně použili fyzického násilí, neznám, ani je nemohu popsat [...] byl jsem vyslýchán se zavázanýma očima. Později, jak jsem se dozvěděl, byl jsem vyšetřován referentem, který se údajně jmenoval Procházka. Pod tímto jménem myslím muže, který mně při výslechu vyhrožoval, že když u soudu nebudu vypovídat v tom smyslu, jak mě líčil, tzv. činnost ilegální skupiny, po soudu si mě vyžádá a výslech že si zopakujeme. Dále řekl a skutečně provedl, že bude přítomen při mém výslechu u soudu, a také tam skutečně byl a na svoji přítomnost mě předem těsně před výslechem na chodbě upozornil. U soudu setrval jen po dobu mého výslechu a pak odešel. Tento referent mě také zatýkal. Při vyšetřování na mně chtěl, abych připustil konfrontaci s druhými zatčenými, při níž jsem měl vypovídat to, co on si přál. Toto jsem odmítl a podle mého mínění mělo toto nepříznivý vliv na mé vyšetřování.“³¹

Na týrání během výslechů si stěžovali i další zatčení, kteří u soudu výpovědi odvolali: Žaloudek, Aubrecht, Těšík, Páv a Procházka; jakožto vynucené odvolali u soudu výpovědi učiněné na StB i ostatní souzené osoby.

Josef Těšík, bývalý četař SNB a bývalý pracovník kriminální policie v Pardubicích, byl pro svůj nezřízený život vyhozen od bezpečnostního sboru. Do svého zatčení pracoval jako velitel závodní milice v Synthesia, n. p., závod UMA Semtín, dále zastával funkci předsedy závodní odborové organizace, kádrového referenta KSČ, člena bezpečnostní komise ONV Pardubice a člena krajského vedení Pardubice. Stal se obětí provokatéra StB, kterého v listopadu 1948 zaúkoloval, aby sehnal spolehlivé lidi ochotné pracovat v ilegalitě a zjistil stav závodní milice v závodě v Rybitví. StB mu požadované seznamy dodala 14. ledna 1949, zatčen byl 25. ledna. Během výslechů byl fyzicky týrán bitím, byl vyslýchán se studeným mokrým hadrem na hlavě apod. Výsledkem vyšetřování byly protokoly, v nichž se Těšík přiznává i mj. k přípravě požáru v chemickém závodě.

Vincenc Páv tvrdí, že byl vyšetřován týden za neustálého týrání, přestože trpěl otevřenou tuberkulózou.

Karel Procházka byl po zadržení na fingovaných hranicích, kam ho dovezli příslušníci a spolupracovníci StB, při následném vyšetřování v Ruzyni tělesně ztýrán tak, že ležel celý týden ve vysokých horečkách a při výslechu v Bartolomějské ulici týráním omdlel.

³¹ AMV, f. A8, inv. j. 291, č. I. 31.

Bývalý důstojník OBZ František Aubrecht byl vyšetřováním přiveden do takového stavu, „že podepisoval protokoly, ve kterých byla nepravda, protože byl smířen s tím, že dostane trest smrti a že tomu nemůže zabránit a dále proto, že byl ve špatném zdravotním stavu.“³²

„Aubrecht vypověděl, že k jeho zatčení a odsouzení došlo z popudu Reicina, na kterého podal hlášení o spolupráci s Němci býv. prezidentovi Benešovi. Když na výzvu Reicina odmítl vzít hlášení zpět, vyhrožoval mu, že ho zničí. Uvedl, že v době, kdy pracoval jako orgán zpravodajského oddělení, vyslyšal jistou spolupracovnici gestapa, která pracovala po dobu války v SSSR a vypovídala o spolupráci Reicina s gestapem. Tato spolupracovnice že byla zastřelena neznámými pachateli v průběhu jejího přelíčení u soudu v Gottwaldově.“³³

Po ukončení vyšetřování případu, jehož výsledkem nebylo odhalení vraha Krátkého, ale „organizování protistátní skupiny“ a „zpracování“ osob na proces, vypracoval tehdejší krajský velitel v Pardubicích por. Němec 12. 2., 18. 2. a 3. 3. 1949 trestní oznámení. Poslední dodatek k trestnímu oznámení odeslal Státní prokuraturaře v Praze krajský velitel StB (podpis nečitelný) 7. 5. 1949.

Zjednodušeně se dá říci, že skupina Jiří Kuzma byla StB sestavena tak, že provokatérka Marková v roli protikomunistické ilegální pracovnice získala kombinací kontakt na Aubrechta, od něhož jinou kombinací získala zprávy o zločinech páchaných příslušníky OBZ po válce. Zanedlouho se Aubrecht ve snaze pomoci Procházce za hranice obrátil na Markovou, která mu již při prvním setkání nabídla převaděčské služby, se žádostí o převoz Procházky do Německa. Na základě této provokace StB pojala podezření, že narazila na organizovanou odbojovou skupinu zabývající se mj. i převody lidí do Německa.

StB se domnívala, že skupina by mohla být složena ze společných známých Aubrechta a Procházky. Z těchto osob vytvořili příslušníci StB jádro skupiny, jež bylo po vraždě Krátkého rozšířeno o další kontakty zatčených, kteří byli dosazeni do organizace podle průběžně vznikajícího scénáře. Do skupiny se tak dostal i agent-chodec Fr. Černošský, který se z utečeneckého tábora vrátil pro manželku a Žemla ho požádal o vyřízení vzkazů doma; do jejich struktur byli začleněni i členové ČSL z okolí Pardubic a Žamberka podporující rodiny lidovců zatčených po únorovém převratu. Z faktických trestných činů, jichž se dopustili někteří „členové skupiny“, byl útěk do zahraničí, pokus o útěk do zahraničí, napomáhání k útěku do zahraničí a neoznámení trestného činu. I tyto skutky však byly spáchány pod politickým útlakem. Za ostatní činnost posuzovanou tehdy u soudu jako trestnou (kontakty se zpravodajskými

³² AMV, f. A8, inv. j. 1516.

³³ Tamtéž.

orgány cizí mocnosti apod.), jež byla provokována a kontrolována StB, neměly být obětí zpravodajských kombinací trestně stíhány na základě nulové společenské nebezpečnosti. Celé obvinění všech osob bylo postaveno na základě nehorázného zveličení výše naznačených skutků spáchaných pouze některými osobami a lží, které vyšetřovatelé StB zapsali do protokolů a donutili vyšetřované, aby je svým podpisem přiznali.

Na základě trestních oznámení vypracoval státní prokurátor 21. května 1949 obžalobu na 44 osob.

Hlavní přelíčení, které bylo tajné, proběhlo ve dnech 13.–23. června 1949 v budově Okresního soudu pro Prahu 2 ve Spálené ulici. Soudu předsedal krajský soudce dr. Michal, jako přísedící soudci byli určeni dva dělníci z Pardubic. Jak bylo výše naznačeno, u soudního přelíčení obžalovaní vesměs popřeli svou vinu s odůvodněním, že na nich byla přiznání vynucena mučením. Od těchto prohlášení se obvinění nedali zastrašit ani přítomností vyšetřujících referentů u soudu (např. Procházky), který obviněné upozorňoval, že pokud nebudou u soudu vypovídat podle protokolů, výsledk si zopakují. Dobová zpráva studijního oddělení Krajského velitelství StB (KV StB) hodnotí soudní proces takto: *„Hlavní přelíčení proběhlo celkem klidně, avšak všichni obžalovaní vesměs čin popřeli zdůvodňující své rozpory v administrativních protokolech sepsovaných u StB a svými výpověďmi při hlavním přelíčení, že byli nelidským způsobem týráni a v důsledku toho pak každý, aby se vyhnul dalšímu trýznění, podepsal vše, co mu bylo za vinu kladeno, aniž by však měl o okolnostech uvedených v protokolárních výpovědích nějaké vědomosti. Výpovědi obžalovaných, které činily dojem pravdomluvnosti, měly nepříznivý ohlas u soudců z lidu, tak zejména u obhájců přesto, že předseda senátu a státní prokurátor snažili se tyto nepřijemné okamžiky vždy vhodným způsobem maskovati.“*³⁴

Ačkoliv soudu byly známy okolnosti, za kterých byly sestavovány protokoly s výpověďmi obžalovaných, kde se přiznávali k těžkým trestným činům, a to, že do případu byli nasazeni provokatéři StB, kteří vyprovokovali činnost některých obžalovaných, což znamenalo jejich nulovou společenskou nebezpečnost (jejich činnost byla řízena a kontrolována StB), soud se rozhodl brát vynucené a vyprovokované výpovědi jako nezvratné důkazy a nebrat do úvahy obhajobu obviněných.

Dne 23. června 1949 byl vynesena rozsudek. Podle něho byl odsouzen Jan Žemla k trestu smrti a konfiskaci veškerého jmění za spáchání zločinu velezrady a vyzvědačství podle zákona č. 231/48 Sb. Žemla byl odsouzen v nepřítomnosti, uprchl na konci listopadu 1949 do zahraničí. Podle rozsudku byl Žemla vedoucí protistátní skupiny, která shromažďovala zprávy z oblasti vojenské, politické a

³⁴ AMV, a. č. V 933/1 HK, č. l. 167.

hospodářské, dále měl instruovat Klapku a Vosyku, aby shromáždili zbraně pro potřeby skupiny, a po svém útěku do zahraničí měl pokračovat ve výzvědné činnosti ve prospěch americké CIC. Skupina existovala pouze v protokolárních konstrukcích vyšetřovatelů, existenci skupiny neprokázalo ani šetření Inspekce MV z konce 50. a počátku 60. let. Vesměs všichni odsouzení vypovídali, že se o faktu, že byli členové protistátní skupiny, dozvěděli během vyšetřování nebo u soudu. O zbraních, které vlastnil Vosyka a Klapka od konce 2. světové války, byl SNB informován dávno před zatčením buď osobně odsouzeným, nebo byly zbraně pravidelně vystavovány jako trofejní kusy, a nešlo tedy o zbraně nahromaděné ke zvratu politických a hospodářských poměrů.

Během vyšetřování byl zadržen agent-chodec František Černohorský, který již dříve uprchl do Německa a nyní se vracel pro manželku. Žemla využil toho, že jde do Pardubic, a požádal jej, aby předal několik vzkazů více méně osobního charakteru.³⁵

Ve skutečnosti se Žemla dopustil pouze toho, že pomáhal zprostředkovat útěk Procházky do zahraničí; i tento útěk byl však řízen a proveden StB. Soud mu dále kladl za vinu, že obratem neoznámil provokační návštěvu příslušníka StB Richtera, který vystupoval v roli zahraničního agenta; jeho návštěvu oznámil prostřednictvím Aubrechta až zhruba po dvou dnech. I jeho útěk do zahraničí byl ve svých důsledcích vyprovokován StB.

Hlavním důvodem Žemlova odsouzení k nejvyššímu trestu byla domněnka, že byl Krátký zavražděn zahraničním agentem na popud Žemly. Vražda tak měla být mstou za zatčení osob z Pardubic.

Ladislav Vosyka byl odsouzen k trestu těžkého žaláře na doživotí a ke konfiskaci veškerého jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 1. 12. 1948. Odsouzen byl za přípravu destruktivních akcí a za hromadění zbraní, které měly být použity ke zvratu stávajícího politického zřízení. To vše měl vykonat pod Žemlovým velením. Vyšetřovatelé Vosykovi rovněž přisoudili roli vedoucího skupiny, kterou měl zastávat po útěku Jana Žemly do zahraničí. Ve skutečnosti pouze pomáhal Capouškovi v útěku za hranice tím, že ho odkázal na Jaroslava Slavíka. I Capouškův útěk byl následkem provokací StB. Zbraně u něho nalezené vystavoval každoročně od roku 1946 z titulu tajemníka Svazu národní revoluce u příležitosti výročí konce války.

František Aubrecht byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 25 let a ke konfiskaci veškerého jmění za spáchání zločinu velezrady a vyzvědačství podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 4. 12. 1948. Odsouzen byl za to, že předal (podle jiné verze Marková zprávy Aubrechtovi ukradla) spolupracovníci StB

³⁵ AMV, a. č. V 933, HK.

Markové zprávy, které měly pomoci Krupkové v Německu (ač zprávy nebyly i podle pozdějšího vyšetřování Inspekcí zpravodajsky nijak hodnotné), dále za to, že pomohl Procházkovi do zahraničí při útěku, který proběhl v režii StB, že předal Vosykovi 2 německé trofejní samopaly, jež Vosyka vystavoval, a že obratem neoznámil návštěvu příslušníka StB Richtera, který ho navštívil v roli zahraničního agenta. Veškerá jeho „trestná“ činnost byla od počátku vyprovokovaná a řízená StB, nedopustil se tedy žádného trestného činu.

Josef Mísař byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 15 let a ke konfiskaci veškerého jmění za spáchání zločinu velezrady a vyzvědačství podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 20. 1. 1949. Odsouzen byl za spolčení se Žemlou, jemuž měl předávat zprávy. Mísař se nedopustil žádného trestného činu.³⁶

František Klapka byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 20 let a ke konfiskaci veškerého jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 12. 2. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Žemlou, jemuž měl předávat zprávy, a dále za to, že nahromadil zbraně určené ke zvratu stávajícího politického zřízení. O zbraních u Klapky věděl místní SNB, neboť zbraně, které byly po válce svezeny do Klapkova domu, kde bylo umístěno velitelství partyzánských skupin, Klapka opakovaně hlásil kriminálce s tím, „*ať si je odvezou*“. Nešlo tedy o ilegálně držené zbraně shromážděné ke zvratu poměrů. Nedopustil se tedy žádného trestného činu.

Josef Těšík byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 12 let a ke konfiskaci veškerého jmění za spáchání zločinu velezrady a vyzvědačství podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 24. 1. 1949. Odsouzen byl za to, že se zapojil do Žemlovy skupiny tím, že opatřoval zprávy. I on byl provokován spolupracovníkem StB. Nedopustil se žádného trestného činu.

František Capoušek byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 9 let a ke konfiskaci poloviny jmění za spáchání zločinu spoluviny na velezradě. Ve vazbě byl od 28. 11. 1948. Odsouzen byl za spolčení s Žemlou. Capoušek se pokusil uprchnout za hranice po Richterově provokaci po Žemlově varování před zatčením.

Jaroslav Slavík byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 5 let a ke konfiskaci poloviny jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 29. 11. 1948. Odsouzen byl za přípravu destruktčních akcí v pardubických továrnách. Ve skutečnosti pouze pomáhal Capouškovi radou při útěku do zahraničí, který byl následkem provokací Richtera.

³⁶ V pozadí jeho zatčení mohou být i spory s tehdejším tajemníkem KSČ Jägermannem, kterého obviňoval z kolaborace s Němci během války a z udavačství. Na základě těchto sporů byl Mísař (odbojář, poválečný tajemník KSČ a předválečný člen KSČ) vyloučen po válce z KSČ.

František Černohorský byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 18 let a ke konfiskaci veškerého jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. a za spáchání zločinu vojenské zraedy podle zákona č. 50/23 Sb. Ve vazbě byl od 17. 1. 1949. Odsouzen byl za vyřizování zpráv od Žemly z Německa. Dopustil se ilegálního přechodu hranic.

Božena Nováková byla odsouzena k trestu těžkého žaláře v trvání 3 let a ke konfiskaci poloviny jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byla od 5. 2. 1949. Byla odsouzena za spolčení se Žemlou. Nespáchala žádný trestný čin.

Lubor Šimek byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 13 let a ke konfiskaci celého jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 17. 1. 1949. Odsouzen byl za spolčení se Žemlou. Nedopustil se žádného trestného činu.

František Ryba byl odsouzen k trestu žaláře v trvání 6 měsíců za spáchání zločinu nepřekážení nebo neoznámení trestných podniků podle zákona č. 50/23 Sb. Ve vazbě byl od 21. 1. 1949. Odsouzen byl za to, že neoznámil podezření, že Žemla vyvíjí protistátní činnost. Nedopustil se žádného trestného činu.

František Pilný byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 2,5 roku a k pokutě 5000 Kčs za spáchání zločinu přípravy k úkladům podle zákona č. 50/23 Sb. Ve vazbě byl od 4. 1. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Vosykou. Nedopustil se žádného trestného činu.

Vladislav Křepelka byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 1 roku a ke konfiskaci poloviny jmění za spáchání nedokonaného zločinu přípravy k úkladům. Ve vazbě byl od 11. 1. 1949. Odsouzen byl za úmysl utéci do zahraničí a za spolčení s Pilným. Nedopustil se žádného trestného činu.

Vincenc Páv byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 3 let a ke konfiskaci celého jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 24. 2. 1949. Odsouzen byl za to, že měl dodávat Žemlově skupině zprávy přes Mísaře a Těšíka. Nedopustil se žádného trestného činu.

Josef Soudek byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 1 roku za spáchání zločinu neoznámení trestného činu podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 26. 1. 1949. Odsouzen byl za to, že SNB neoznámil podezření, že Těšík pracuje v protistátní skupině. Nedopustil se žádného trestného činu.

Lubomír Žaloudek byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 18 let a ke konfiskaci celého jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 17. 11. do 6. 12. 1948 a od 21. 12. 1948. Napomáhal Malečkovi k získání kontaktů k útěku do zahraničí, narazil však na spolupracovníka StB (OBZ) Hrušku, který se podílel na rozpracování případu Kutlvašr. Proto

byl Žaloudek odsouzen za spolčení s Žemlou a protistátní skupinou Kutlvašra, přestože ve skutečnosti pouze pomáhal Malečkovi k útěku do zahraničí.

Miloslav Maleček byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 16 let a ke konfiskaci celého jmění. Ve vazbě byl od 19. 11. do 6. 12. 1948 a od 14. 12. 1948. Odsouzen byl za spolčení s Žemlou, jemuž měl dodávat zprávy. Ve skutečnosti pouze připravoval útěk do zahraničí.

Hugo Jedlička byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 18 měsíců za spáchání zločinu neoznámení trestného činu podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 7. 1. 1949. Odsouzen byl za to, že neoznámil Malečkův úmysl ilegálně odjet do zahraničí a že neoznámil podezření, že Maleček pracuje v protistátní organizaci. Nedopustil se žádného trestného činu.

Josef Sochor byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 12 let a ke konfiskaci poloviny jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 17. 1. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Žemlou a za to, že neudal Černoorského, který mu vyřizoval vzkazy od Žemly z Německa.

Karel Procházka byl odsouzen k trestu těžkého žaláře na doživotí a ke konfiskaci poloviny jmění za spáchání zločinu velezrady a vyzvědačství podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 12. 11. 1948. Odsouzen byl za pokus o útěk do zahraničí, který podnikl údajně proto, aby se zapojil do zahraničního protikomunistického odboje. Soud toto tvrzení dokládal zprávami, které Procházka sdělil na fingované německé strážnici. Zprávy nebyly podle pozdějšího šetření Inspekce závažnějšího zpravodajského charakteru, navíc byla celá akce kontrolována a řízena StB. Nedopustil se tedy žádného trestného činu.

Zdeněk Kašpar byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 3 let a ke konfiskaci poloviny jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 10. 2. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Žemlou. Nedopustil se žádného trestného činu.

Jiří Hála byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 12 let a ke konfiskaci poloviny jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 18. 1. 1949. Dopustil se ilegálního přechodu hranic a napomáhání k přechodu hranic jiné osobě.

Vladimír Lavický byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 6 let a ke konfiskaci poloviny jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 5. 2. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Žemlou a za pomoc Procházkovi při vyprovokovaném přechodu hranic. Nedopustil se žádného trestného činu.

Josef Císař byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 6 měsíců za spáchání zločinu nepřekážení nebo neoznámení trestných podniků podle zákona č. 50/23 Sb. Ve vazbě byl od 1. 2. 1949. Odsouzen byl za to, že úřadům neo-

známil podezření, že Žemla je činný v protistátní skupině. Nedopustil se žádného trestného činu.

František Ploc byl odsouzen k trestu těžkého žaláře v trvání 7 let a ke konfiskaci jedné třetiny jmění za spáchání zločinu velezrady podle zákona č. 231/48 Sb. Ve vazbě byl od 14. 2. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Žemlou. Nedopustil se žádného trestného činu.

Jindřich Fikejz byl odsouzen k trestu tuhého vězení v trvání 4 měsíců za spáchání přečinu sdružování státu nepřátelského podle zákona č. 50/23 Sb. Ve vazbě byl od 16. 2. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Plocem. Nedopustil se žádného trestného činu.

Alois Šplíchal byl odsouzen k trestu tuhého vězení v trvání 5 měsíců za spáchání přečinu sdružování státu nepřátelského podle zákona č. 50/23 Sb. Ve vazbě byl od 16. 2. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Plocem. Nedopustil se žádného trestného činu.

Alois Tuháček byl odsouzen k trestu tuhého vězení v trvání 6 měsíců za spáchání přečinu sdružování státu nepřátelského podle zákona č. 50/23 Sb. Ve vazbě byl od 15. 2. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Plocem. Nedopustil se žádného trestného činu.

Jaroslav Vadas byl odsouzen k trestu žaláře v trvání 6 měsíců za spáchání zločinu nepřekažení nebo neoznámení trestných podniků podle zákona č. 50/23 Sb. Ve vazbě byl od 17. 1. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Žemlou a za to, že neoznámil úřadům své podezření z Žemlovy protistátní činnosti. Nedopustil se žádného trestného činu.

Karel Raichl byl odsouzen k trestu žaláře v trvání 10 měsíců za spáchání zločinu nepřekažení nebo neoznámení trestných podniků podle zákona č. 50/23 Sb. Ve vazbě byl od 1. 2. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Žemlou a za to, že neoznámil úřadům své podezření z Žemlovy protistátní činnosti. Nedopustil se žádného trestného činu.

Josef Durek byl odsouzen k trestu žaláře v trvání 4 měsíců za spáchání zločinu nepřekažení nebo neoznámení trestných podniků podle zákona č. 50/23 Sb. Zatčen byl 15. 2. 1949. Odsouzen byl za spolčení s Plocem a za to, že neoznámil úřadům své podezření z Plocovy protistátní činnosti. Nedopustil se žádného trestného činu.

Proti rozsudkům podali odsouzení odvolání k Nejvyššímu soudu. Nejvyšší soud za předsednictví dr. Malého rozsudky potvrdil svým usnesením dne 14. 4. 1950.³⁷ Po vynesení rozsudků si odsouzení začali odpykávat své tresty,

³⁷ AMV, a. č. V 933/1 HK. Rozsudky Státního soudu a Nejvyššího soudu.

mimo to byla řada osob v souvislosti s tímto případem zařazena na návrh krajského velitele do tábora nucených prací (TNP).³⁸

Vražda studenta Krátkého zůstala neobjasněna.

Částečné uvolňování politické situace v 2. polovině 50. let se promítlo i do osudů nespravedlivě odsouzených. Zajímavé je sledovat chronologii událostí, které nakonec vedly k obnově soudního řízení a k částečnému očištění odsouzených. Za povšimnutí stojí úpornost krajských orgánů prokuratury, MV a KSČ v Pardubicích, s níž se staví proti záměrům Inspekce ministra vnitra, náměstků MV a ÚV KSČ rehabilitovat nespravedlivě odsouzené.

Od roku 1956 se případem zabývali pracovníci Správy vyšetřování MV. Na základě vyšetřování, které prováděli mj. kpt. Josef Michálek, npor. František Kühnel, npor. Viktor Veselý, por. Josef Jelínek, Miloslav Petřů, Miloslav Dobiáš, byl v říjnu 1956 náčelník Inspekce ministra vnitra mjr. Alois Šlechta upozorněn náčelníkem Správy vyšetřování MV na způsoby vyšetřování v případě Žemla. Na základě této zprávy byly v lednu 1957 výsledky šetření projednány s krajským vedoucím tajemníkem KSČ Kubou za přítomnosti náčelníka krajské správy MV (KS MV) pplk. Voseckého. Dne 1. 3. 1957 vypracovala inspekční skupina zprávu, v níž dospěla k názoru, že Jan Žemla připravoval vybudování ilegální skupiny na Pardubicku. Názor o přípravě protistátní skupiny nebyl ničím podložen, na podporu tohoto tvrzení nikdy nebyl předložen žádný důkaz. Ve zprávě dále stojí: *„Nesprávným zásahem a postupem tehdejších pracovníků ministerstva vnitra byla však řada osob, s nimiž Žemla počítal pro protistátní činnost, upozorněna na to, že jsou objektem zájmů bezpečnosti. Aby tyto osoby mohly být usvědčeny z protistátní činnosti, bylo proti nim použito ze strany pracovníků ministerstva vnitra různých provokací. Tímto způsobem a později při vyšetřování, při kterém bylo ve značné míře používáno hrubého fyzického násilí, byla ilegální skupina násilně rozšířena a činnost jejích členů zvětšena. Ani u hlavního líčení před Státním soudem nebylo přihlédnuto k tomu, že téměř všichni obvinění odvolali své administrativní výpovědi a poukazovali na nesprávné způsoby vyšetřování. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem doporučuje ministerstvo vnitra, aby byla provedena obnova řízení v této trestní věci.“*³⁹

³⁸ AMV, a. č. V 933/2. Návrh na zařazení do TNP byl vypracován na 19 osob (také na manželku a syna Jana Žemly). Návrh byl odůvodněn takto: *„V lednu 1949 byly orgány Státní bezpečnosti zatčeny v Pardubicích a okolí osoby, které měly souvislost s ilegální organizací ing. Žemly. Jelikož bylo proti těmto zastaveno soudní řízení a jejich provinění je takového rázu, že je nelze propustiti na svobodu. Proto níže jmenované navrhuji do výchovného tábora na dobu pokud možno nejdělsí, která jim může býti přiměřeně snížena na základě jejich chování v uvedeném táboře. [...] tento návrh zasílám tamní komisi s tím, aby uvedené osoby skutečně do výchovného tábora zařadila, neboť jde o osoby ve velké většině náležící do reakční třídy a neb osoby, které zřejmě v úmyslu prospěchářském svoji třídu zradily. O výsledku jednání budíž podána zpráva zdejšímu velitelství.“*

³⁹ AMV, f. A8, inv. j. 1516.

Zprávu adresovanou 1. náměstkovi generálního prokurátora Jaroslavu Davidovi odeslal 1. 3. 1957 náměstek MV Demjan. Výsledky šetření byly opětovně projednány rovněž s vedoucím tajemníkem KV KSČ v Pardubicích Kubou za přítomnosti náčelníka KS MV pplk. Voseckého.

Poměrně zajímavé bylo stanovisko krajských orgánů. Dne 17. 12. 1957 Krajský soud v Pardubicích usnesením zamítl žádost odsouzených Páva, Vosyky, Žaloudka a Klapky o obnovu soudního procesu. Rozhodnutí přešlo k Nejvyššímu soudu. Po prostudování materiálů Inspekce 14. 1. 1958 Krajská prokuratura v Pardubicích Inspekci vrací zasláné materiály. V přípise podepsaném krajským prokurátorem JUDr. Janem Janoušem se sděluje Inspekci toto: „*Zprávu s materiálem jsem Krajskému soudu v Pardubicích nepředal a také jsem nepodal návrh na obnovu trestního řízení, neboť jak KV KSČ v Pardubicích, tak i já a rovněž náčelník KS MV v Pardubicích jsme proti obnově trestního řízení.*“⁴⁰

Dne 28. 1. 1958 náčelník KS MV zasílá Inspekci odmítavé stanovisko k obnovení soudního procesu se zdůvodněním: „*S přihlédnutím k osobám pachatelů, charakteru jejich trestné činnosti, k celkové situaci v době, ve které byli zatýkáni, jak by bylo přijímáno jejich předčasné propuštění na svobodu, jakož i k charakteru nedostatků vyšetřujících pracovníků MV a složení senátu krajského soudu, který by obnovu projednával.*“⁴¹

V dopise ze dne 15. 2. 1958 krajské orgány v Pardubicích zasílají stanovisko, ve kterém nesouhlasí s obnovením soudního procesu, ale chtějí věc řešit udělením milosti. Následně MV navrhuje vytvořit komisi, jež by v dané věci provedla nápravu a v níž měl být zastoupen 1 pracovník MV, 1 funkcionář z 2. oddělení KV KSČ Pardubice a 1 pracovník ze 14. odd. ÚV KSČ. Případ byl projednáván i na ÚV KSČ, jehož stanovisko bylo vyjádřeno v přípise z 18. 3. 1958: souhlasí s návrhem Inspekce a doporučuje toto: „*Případ je potřeba co nejdříve řešit, a to individuálně z třídního hlediska, tj. některé osoby propustit na základě milosti prezidenta republiky, další na základě podmínečného propuštění a ojedinele (Josef Misař) obnovou trestního řízení.*“⁴²

Dne 11. 4. 1958 si komise vyžádala posudky o chování odsouzených Procházky, Aubrechta, Klapky, Misaře, Vosyky, Žaloudka a Malečka ve výkonu trestu.

Dne 1. 10. 1958 odchází dopis z KV KSČ Pardubice na MV náměstkovi Demjanovi. Stanovisko výboru k obnově soudního procesu bylo nadále odmítavé i přes nálezy a stanovisko Inspekce. Své odmítavé stanovisko krajské komunistické orgány zdůvodňovaly následovně: „*Tato v současné době by nepřinesla*

⁴⁰ AMV, f. A8, inv. j. 1516.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Tamtéž.

žádný prospěch, nýbrž naopak. Ve veřejnosti by se zbytečně rozněcovaly otázky jako nedostatky v práci bezpečnosti, soudu, prokuratury apod., které v současné době jsou neaktuální. Nehledě vůbec na jejich zneužití osobami s nepřátelským poměrem k lid.[ově] dem.[okratickému] zřízení. Efekt, který by obnovené řízení mohlo přinést, by byl minimální, ne-li vůbec žádný, a to proto, že většina odsouzených v daném případě má již trest odpykán. I oni by chtěli být rehabilitováni a komplikace by nastala zejména tam, kde byly vysloveny majetkové tresty. [...] Domníváme se, že v daném případě by bylo vhodnější u osob odsouzených k neodpovídajícím trestům, zjednat nápravu cestou milosti, nebo podmíněným propuštěním.“ Podpis nečitelný.

Dne 20. 1. 1959 zasílá náčelník Inspekce mjr. Alois Šlechta dopis ministru vnitra Rudolfu Barákovi. V dopise se pozastavuje nad tím, že v lednu 1957 předal zprávu o prošetření případu Žemla a spol. a že do dneška nebyl případ uzavřen. Jako důvod uvádí odpor krajských orgánů v Pardubicích, za nímž stojí tajemník KV KSČ J. Jägermann, který se zřejmě obával odhalení své kolaborantské minulosti z 2. světové války. Na minulost Jägermanna po válce upozorňoval i Mísař, a proto byl zbaven stranické funkce a posléze i členství. Paradoxně Mísař s odbojovou minulostí byl posléze odsouzen k vysokému trestu a kolaborant Jägermann zastával vysokou funkci v krajské hierarchii.

O Jägermannově minulosti byl informován Šlechta pplk. Jaroslavem Sedláčkem na konci roku 1958. Šlechta sdělil ministrovi, že existuje závažný materiál k tajemníkovi KV KSČ J. Jägermannovi, a současně navrhoval, aby ÚV přešetřil jeho případ.⁴³

Dne 17. 2. 1959 zasedala komise složená ze zástupců ministerstva vnitra a spravedlnosti. Na zasedání byla přijata zpráva, která vychází ze živého stanoviska, „že všichni odsouzení byli členy protistátní skupiny, která měla organizovat odchody do zahraničí a teroristické akce. [...] že u všech bylo prokázáno, že se aktivně podíleli na činnosti této skupiny, i když jejich činnost byla řízena orgány MV a některé jejich akce vyprovokovány. To mělo vliv na nízkou společenskou nebezpečnost, ke které soud nepřihlížel při výměře trestu.“

Komise navrhla tento postup: „Vzhledem k zápornému postoji Aubrechta, Procházky, Vosyky, Žaloudka, Klapyky a Malečka k lidově demokratickému zřízení, k jejich nesouhlasu s vývojem únorových událostí i k nepřátelské platformě, se kterou se plně ztotožňovali, nedoporučujeme povolení obnovy trestního řízení,

⁴³ AMV, f. A8, inv. j. 291, opis výpovědi Václava Novotného: „Jägermann, když viděl, jak se Novotný vrátil zmlácený od výslechu, řekl, že vše řekne. Udal pak všechny lidi z ilegálního hnutí. Jezdil s gestapem a ukazoval a konfrontoval na místě ty, které udal. Za to byl hostěn, měl zvláštní přiděly jídla a povoleny návštěvy. Na základě jeho výpovědi byla řada lidí zatčena, z nichž mnozí nepřežili (cca 5 osob) německé věznění.“

ale pokládáme za vhodnější snížit tresty cestou milosti prezidenta republiky. Tento postup je bezpředmětný u ods. Žaloudka, kterému byl trest milostí již snížen o 8 roků, takže byl již 2. 12. 1958 z trestu propuštěn. Odsouzenému Josefu Mísařovi nebyla vůbec nějaká činnost v protistátní skupině prokázána. Mísař byl odsouzen jen na základě výpovědi Vosyky a Těšika, kteří uvedli, že udržoval styky se Žmlou. Nebylo však prokázáno, o jaké styky tu šlo, zda měly charakter nepřátelské činnosti proti republice, a nehledě k tomu, že Vosyka a Těšik své výpovědi u hlavního líčení odvolali. U Mísaře nemůže jít ani o podezření ze spáchání trestného činu z hlediska jeho osoby. Mísař je předválečný člen strany od roku 1922, je z dělnické rodiny a sám pracoval vždy jako dělník. U Mísaře jde bezpochyby o nesprávné odsouzení a bude na místě věc řešit obnovou trestního řízení. Ze shora uvedených důvodů navrhuje: 1) u Josefa Mísaře podání návrhu na obnovu trestního řízení a jeho okamžité propuštění [...]; 2) u ods. Františka Klapky, Miloslava Malečka zahájit řízení o podmíněčném propuštění; 3) Karlu Procházkovi, Františku Aubrechtovi a Ladislavu Vosykovi snížit trest milostí prezidenta republiky.“ Podepsáni za MS Ladislav Kobsa, za MV kpt. Josef Michálek. “⁴⁴

V tu dobu již měla většina odsouzených odpykaný trest; ti kteří byli odsouzeni k vysokým trestům, byli postupně předčasně propouštěni na svobodu: „Většina odsouzených, pokud jim byly uloženy tresty kratšího trvání, si uložené tresty odpykala, část odsouzených byla podmíněčně propuštěna a 4 odsouzení byli propuštěni z výkonu trestu v květnu 1960 na základě amnestie prezidenta republiky z 9. 5. 1960.“⁴⁵

Konečné rehabilitace se odsouzení dočkali v roce 1965. Dne 1. 12. tohoto roku krajský soud ve veřejném zasedání projednal návrh krajského prokurátora v Hradci Králové na obnovu trestního řízení ve prospěch odsouzených Vosyky, Aubrechta, Mísaře, Klapky, Malečka, Těšika, Páva, Soudka, Žaloudka, Jedličky, Procházký, Kašpara, Capouška, Pilného, Křepelky, Císaře a Slavíka.

Krajský soud povolil obnovu trestního řízení na základě „zjištění nových skutečností“ vyplývajících ze správy Inspekce ministra vnitra a z výpovědí odsouzených. Podle zprávy a podle výpovědí byli jmenovaní odsouzení za neprokázanou trestnou činnost, kterou doznali pod fyzickým a psychickým násilím, kdy vypovídali podle přání vyšetřovatelů tak, aby ukončili týrání a zachovali si zdraví a život. Navíc některá činnost obviněných byla vyprovokována StB. Tím, že krajský soud povolil obnovu trestního řízení, zrušil rozsudek Státního soudu a usnesení Nejvyššího soudu.

⁴⁴ AMV, f. A8, inv. j. 1516.

⁴⁵ AMV, a. č. V 933/1 HK.

Rozsudkem Krajského soudu v Hradci Králové z 15.–16. 12. 1965 byli výše jmenovaní zproštěni obvinění, neboť nebylo prokázáno, že by se trestné činnosti kladené jim za vinu skutečně dopustili.

V roce 1967 proběhlo přezkumné řízení i v případě Jana Žemly a poté byl rozsudek v celém rozsahu zrušen. Zpráva Inspekce sice hovořila o tom, že Žemla připravoval ustavení protistátních skupin, nikde však o tom nebyl předložen jediný důkaz, zvláště pak, kdy soud v roce 1965 všechny členy skupiny osvobodil s tím, že veškerá protistátní činnost byla vykombinována StB, z čehož vyplývá, že žádná protistátní skupina neexistovala.

Při posuzování věci soud vyjádřil stanoviska k jednotlivým bodům rozsudku:

K útěku do zahraničí: soud došel k závěru, že celá domnělá trestní činnost Aubrechta a Capouška byla od počátku vyprovokována a do konce řízena příslušníky StB. Pokus o útěk do zahraničí, kterého se dopustili Procházka a Capoušek, nebyl trestný čin, protože šlo o útěk vyprovokovaný, soudu se rovněž nepodařilo prokázat, že Procházka s Capouškem chtěli odejít, aby se zapojili do odbojového hnutí.

K vyzvědačství: soud došel k závěru, že nikdo z odsouzených za vyzvědačství se nedopustil vyzvídání a předávání takových zpráv, na základě kterých by bylo možné osoby obvinít a odsoudit.

K velezradě: všichni odsouzení byli soudem zbaveni obžaloby s tím, že se jedná o neprokázanou činnost, jejíž přiznání bylo vynucené, nebo od počátku vyprovokovanou činnost, která byla až do konce řízena StB, a nejednalo se tudíž o činnost trestnou. K odsouzení za velezradu v roce 1949 stačilo, aby se osoba znala, popř. stýkala s Žemlou, StB jí pak vytvořila funkci v protistátní skupině a osobu donutila k přiznání.

Ke zbráním: u nahromaděných zbraní nebylo prokázáno, že byly shromážděny k tomu, aby jimi bylo docíleno zvratu lidově demokratického zřízení. Soud dospěl k závěru, že se jednalo o nedovolené přechovávání zbraní hromadné účinnosti, přestože příslušníkům SNB bylo známo, že Vosyka i Klapka vlastní zbraně od konce války a tyto zbraně byly i veřejně vystavovány.⁴⁶

Vraťme se nyní ještě v krátkosti na konec listopadu roku 1948, abychom se pokusili nastínit další osudy Jana Žemly. Zde je nutné poznamenat, že obraz o jeho dalších osudů bylo možné sledovat pouze z výsledkových protokolů zadržených kurýrů a navrátilců a z agenturních zpráv dodaných nasazenými agenty. Tyto zprávy jsou soustředěny ve vyšetřovacích spisech zadržených kurýrů,

⁴⁶ AMV, a. č. V 933/1 HK.

v příslušných svazcích a dále ve vyšetřovacím spise případu Žemla a spol. a ve spise akce MLÝN.

Posledně zmiňovaný spis byl založen za účelem sledování činnosti Žemly v zahraničí a konečným cílem celé akce mělo být nejprve vylákání Žemly zpět do vlasti, později jeho získání ke spolupráci s československou zpravodajskou službou. Plnění takto stanovených úkolů s sebou nutně neslo vyslýchání a „špiclování“ nejbližších rodinných příslušníků, tzn. jeho manželky a syna, jež byl Žemla nucen zanechat v Československu. Oba byli v souvislosti s případem zařazeni na krátkou dobu do TNP. Dohled nad nimi StB prováděla pomocí odposlechů, sledováním a „agenturním obsazením“, k čemuž se propůjčili jejich známí i příbuzní.

Výpovědní hodnota informací získaných z výslechových protokolů a agenturních zpráv je problematická, prověření jejich pravdivosti je často nemožné.

Dne 26. listopadu 1948 odjíždí Žemla na služební cestu na jižní Moravu a z obav před zatčením odjíždí do zahraničí. Jeho útočištěm se stává utečenecký tábor v Ludwigsburgu. Ani zde nezůstává stranou veřejného dění.⁴⁷

Setkává se zde mj. s bývalými poslanci za lidovou stranu Dessenským, Chomutovským, pod jejich vlivem se stává členem tamní Národní rady, pracuje i v táborové samosprávě, kde zastával funkci předsedy táborového komitétu. V Ludwigsburgu založil Vlasteneckou skupinu v zahraničí, jež pracovala pod kontrolou CIC ve prospěch lidovecké emigrace v USA. Mimoto údajně vyučoval na české koleji v utečeneckém táboře.⁴⁸

Žemlova odbojová zahraniční činnost spočívala v přednáškové činnosti pořádané po utečeneckých táborech, při níž vyzýval k protikomunistickým akcím.

Dále Žemla a jeho spolupracovníci objížděli utečenecké tábory a podle sestavených dotazníků konali zpravodajské pohovory se zajímavými osobami (s vojáky z povolání, úředníky atd.), čímž shromažďoval informace pro lidovecké zahraniční kruhy; podle některých svědectví informace předával i Američanům. Takto se snažili získávat kontakty na osoby v Československu, které by mohly sloužit jako záchytné body pro kurýry ze zahraničí; z řad utečenců získával vhodné typy pro vysílání do Československa se zpravodajskými úkoly.⁴⁹

⁴⁷ Za války údajně spolupracoval se zahraniční odbojovou výsadečkovou skupinou Barium, po válce zastával až do roku 1948 funkci na ONV za lidovou stranu.

⁴⁸ AMV, a. č. V 933/14. Ve Vlastenecké skupině byli dále: František Křemen, Karel Růžička, Alois Huf, Jaroslav Slezák, Alois Bublík, Josef Doskočil, Emil Nástraha, Alois Černý, Gustav Žid.

⁴⁹ AMV, a. č. V 933, H-248, Akce MLÝN.

Prostřednictvím kurýrů se Žemla snažil navázat spojení s vlastní. Podle údajů StB měl o spolupráci požádat 11 kurýrů, z nichž 8 bylo zadrženo. Ve skutečnosti jich pravděpodobně poslal mnohem více.⁵⁰

Rudolf Gaudl se ocitl v tíživé situaci poté, co mu správa utečeneckého tábora odmítla poskytnout ubytování a stravu, když už jednou z tábora odešel. Gaudlovi se podařilo „ilegálně“ pobývat v táboře asi 4 měsíce, během nichž sháněl obživu. Tehdy narazil na spolupracovníka Žemly Křemena. Ten ho za dovedl Žemlou, který mu zařídil pravidelný příděl stravy a poté, co se dozvěděl, že má v úmyslu jít zpět do ČSR, požádal ho o splnění několika úkolů. Gaudl měl osobně nebo prostřednictvím pražské adresy zjistit, co je s rodinou Žemly, v Pardubicích navštívit adresu, kde měl získat plány mostu postaveného v Pardubicích, a dále měl zjistit náladu obyvatelstva, pracovní morálku, popř. zprávy týkající se zásoby barevných kovů apod.

Gaudl se Žemlovi chlubil svými kontakty na vysoké důstojníky. Žemla ho proto požádal, aby získal spolupracovníky v těchto kruzích, popř. aby od nich přinesl plány letišť. Gaudla dále oslovili spolupracovníci Žemly Nástraha s prosbou vyřídít několik vzkazů na Žambersku a Žid (doručit obálku na pražskou adresu). Žemla vybavil Gaudla 120 markami a pistolí a zprostředkoval mu německého převaděče. Cestu přes hranice podnikl společně s Janem Hoškem, jenž se vracel do Tachova pro manželku. Hošek byl později zadržen a popraven.

⁵⁰ AMV, 302-204-11. Podle pramenů Žemla kurýry do Československa přímo nevysílal, vždy žádal o spolupráci ty, kteří se rozhodli jít zpět sami. Za splnění úkolu, např. vyřízení vzkazu, dostávali odměnu. Např. František Vacek uprchl jako 18letý do Německa, protože se s partou kamarádů snažil o odbojovou činnost a SNB odhalil jejich plakátovou akci. V Německu byl zařazen do utečeneckého tábora. Zde se snažil navázat spolupráci s CIC, byl však odmítnut. Při hledání kontaktů na vedoucí odboje narazil na Žemlu, jemuž oznámil, že má v Československu zázemí dobře fungující skupiny, a nabídl mu spolupráci s tím, že je rozhodnut jít zpět i bez ohledu na jeho stanovisko. Žemla přijal a jménem odbočky „Českého komitétu“ ho požádal o vyřízení vzkazu na dvou pražských adresách (na jedné z nich měl zjistit počty zatčených osob a navázat spojení se synem Žemly). Obdobné úkoly dostal i od dalších osob vystupujících jménem „Českého komitétu“: Chomutovského, Křemena. Společně s ním šel i Konopáč, který dostal od „zástupců Českého komitétu“ za úkol uvést do provozu doma ukrytou vysílačku (ve skutečnosti měl pouze součástky). K tomu účelu společně dohodli šifrovací klíč. Mezi Žemlou a spol. a oběma agenty byla dohodnuta hesla pro případné kurýry. Další spojení bylo dohodnuto tak, že od určitého data měli chodit každou neděli k soše sv. Václava v Praze, dokud v levém rohu podstavce nenaleznou křídou namalovaný křížek. V tu neděli měli být ve 22 hod. osloveni na stejném místě mužem, který vysloví heslo. Jemu měli předat výsledky. Na cestu dostali 1000 Kč, 10 marek a konzervu. Dostali i německou adresu, na niž měli zasílat výsledky jednání (např. chata – přípravený úkryt pro osoby, 10 cigaret – opatřené zbraně, bratr – navázání spojení na adrese apod.), a varování, že v případě zraedy bude trest. Po příjezdu do Prahy oba zjistili, že jsou hledáni SNB, přesto se snažili plnit úkoly – oběšli adresy, v ČSR však měli pouze několik známých, kteří jim nabízeli pomoc, ale nemohli je živit. Smluvili se tedy ještě se skupinkou čtyř vrstevníků, kteří odešli z tábora zpět do ČSR několik dní před nimi, že si prostředky na obživu opatří krádežemi. Celá skupina byla zrazena jedním ze skupiny čtyř mladíků a zatčena StB. In: AMV, a. č. V 5573 MV.

Po překročení hranic odevzdal Gaudl pistoli Hoškovi a vydal se do Prahy. Zde přespal na lavičce a potloukal se po městě, dokud náhodou nepotkal známého rodáka z Hořicka. Ten mu přes další známé, kteří byli ochotni spolupracovat s agentem, zprostředkoval zázemí. Gaudl zkoušel obejít zadané pražské adresy, ale tam, kde doručoval obálku od Žida, byl adresátem málem zadržen, při dalších pochůzkách a navazování kontaktů byl udán a zatčen StB.⁵¹

Žemla měl podnikat i politická jednání, při nichž se snažil o sjednocení emigrace.

V rámci „Vlastenecké skupiny v zahraničí“ měly být organizovány tzv. zvláštní přepadové čtyry, jež svým výcvikem však byly zřejmě obdobou Sokola a jejich činnost neměla dlouhého trvání. S jejich nasazením na území Československa se počítalo v případě vypuknutí válečného konfliktu.

Po zrušení tábora v Ludwigsburgu na konci roku 1949 měl Žemla pracovat pro československou skupinu pod záštitou francouzské rozvědky. Údajně se zabýval analýzou informací a dělal tipaře. O rok k později prý přešel do služeb americké vojenské rozvědky, kde působil zhruba do roku 1956.

V prosinci 1949 byli hlavní představitelé Vlastenecké skupiny zatčeni CIC a několik dní vyšetřováni k infiltraci skupiny československými agenty. Poté Američané činnost skupiny zakázali. Americký zásah proti Žemlově skupině se údajně konal po intrikách zpravodajských důstojníků soustředěných kolem Ingra a Moravce, kteří chtěli získat „monopol“ na odbojovou činnost. Žemla prostřednictvím kurýrů navázal řadu styků s příslušníky státní správy na česko-německém pohraničí a s nimi připravoval převzetí moci. Celkově prý takto „aktivizoval“ zhruba 2000 mužů připravených k zvrácení politického vývoje.

Na konci 50. nebo na počátku 60. let se Žemla přestěhoval do USA. Zde zastával různá technická místa, byl údajně bez stálého pracovního poměru, většinou pracoval formou smlouvy o díle a potýkal se s existenčními a zdravotními problémy a se steskem po domově a rodině.⁵² Nikterak se nenaplnila slova jednoho z jeho spolupracovníků z Vlastenecké skupiny, který tvrdil, že za práci v exilu budou jednou v Československu oslavováni. Žemla, stíhaný srdečními nemocemi, žil ve velice skrovných poměrech, sám a uzavřený; jeho jedinými společenskými aktivitami bylo předsednictví exilové organizace Orel a návštěvy kostela. V USA společně s lidoveckými emigranty Jandou, Jandáčkem a Buršíkem založil organizaci FCZM. Členové této organizace korespondencí na významná místa upozorňovali na situaci v Československu a „lobbovali“ pro protikomunistická hnutí.

⁵¹ AMV, a. č. V 5396 MV.

⁵² Ústní svědectví syna Jana Žemly v roce 2003.

Se synem a manželkou, které musel zanechat v Pardubicích, udržoval sporadický konspirativní písemný styk přes svou vzdálenou příbuznou žijící v USA, přes sestřenicu žijící ve Vídni, využíval rovněž návštěv krajanů v ČSR.

Naposledy se Žemla setkal s manželkou a synem v roce 1968, jeho syn zůstal se svou manželkou v USA půl roku, pak se vrátil zpět domů, manželce Jana Žemly byl posléze povolen pobyt v zahraničí bez omezení. Aloisie Žemlová zůstala se svým manželem až do jeho smrti v roce 1972.

Popis „rozpracování a realizace“ případu Žemla a spol. ukazuje metody operativní práce a vyšetřování poučkové StB, kdy únosy, provokace a násilí patřily k poměrně běžným prostředkům. V řadách StB pracovala řada lidí, jejímž dobrodružným povahám vyhovovalo podílet se na podobných akcích.

StB měla dostatek příslušníků, kteří neváhali sadistickými metodami přimět vyšetřovaného k podepsání protokolů lživě obviňujících jeho nebo nejbližší přátele a příbuzné z nejtěžších zločinů – z těch zločinů, kterými naplňovali vyšetřování svou roli ve scénáři případu vytvořeného vyšetřovateli před vyšetřováním a během něho. Tento případ názorně ukazuje, jak StB dovedla vytvořit podklady pro politický proces na základě absolutně vymyšlené a vylhané skutečnosti, kdy z nevinných lidí, kteří se často ani neznali, vytvořila odbojově činnou protistátní skupinu.

„Škodlivost“ těchto metod si funkcionáři KSC zřejmě uvědomili až poté, kdy se to dotýkalo i jich samých. Ukázalo se, že nákladný aparát, vybudovaný a udržovaný hlavně k tomu, aby upevňoval komunistickou moc, neplní svou úlohu při odhalování skutečné „podvratné a protistátní“ činnosti, naopak vyšla najevo zručnost při protokolární konstrukci „protistátní činnosti“ a při potírání té trestné činnosti, kterou aparát sám vyprovokoval a organizoval. Bezpečnostní aparát tohoto typu se stal nejen neefektivním, když odhlédneme od vytváření atmosféry strachu a nedůvěry ve společnosti, ale i nebezpečným. Stranické špičky se později postaraly o to, aby nebylo používáno provokačních metod a drakonického fyzického násilí. Bezpečnostní aparát byl zčásti zbaven příslušníků proslulých jejich používáním. Tito příslušníci, vyloučení z řad SNB, byli trestněprávně potrestáni jen ve velmi výjimečných případech, v civilu pak většinou zastávali dobrá pracovní místa.

Oproti tomu se jejich oběti vracely z věznic s cejchem propuštěného trestanec poznamenány fyzicky i duševně, nezřídka do rozvrácených rodin. Pozornost ze strany StB jim byla věnována i nadále agenturním obsazením a „technickými úkony“; jejich blízcí, kteří byli zavřeni nebo jinak stíháni v souvislosti s jejich případem, často dávali vinu za svůj postih jim, a ne skutečným původcům jejich neštěstí. Žádná rehabilitace nemůže vrátit nespravedlivě odsouzeným kus života strávený ve vězení, nemluvě o politických popravách.

Spokojený život často nenalézali ani ti, kteří se před zatčením zachránili emigrací. V nových vlastech je čekal těžký úděl, jen málokdo vykonával dál svou profesi, nikdo nezohledňoval ani případné zásluhy z protikomunistického odboje, nekonal se návrat domů s vavříny. Nežřídko je po zbytek života provázel zápas o živobytí, stesk po domově a pocit vykořenění a osamění.

Závěrem chceme připomenout i podíl komunistické justice na perzekuci nevinných. Vedle příslušníků StB, kteří připravovali administrativní protokoly sloužící jako podklad pro vynesení rozsudku, to byli prokurátoři, kteří nevinné žalovali z vykonstruovaných trestných činů, a soudci, kteří je posílali na roky do vězení nebo na smrt. Neobstojí obhajoba, že soudům nebylo známo pozadí, na němž výslechové protokoly vznikaly (viz výše průběh soudního přelíčení).

Ač v tehdejším Československu proběhla řada politických procesů s tragičtějším vyústěním, tato skutečnost nijak nezmiňuje hloubku tragédie lidí odsouzených v souvislosti s popisovaným případem.

Život a smrt generálmajora Karla Lukase

Eduard Stehlík

V úterý 29. března 1949 byl v Praze orgány StB zatčen plukovník generálního štábu (gšt.) v. v. Karel Lukas, bývalý československý vojenský a letecký atašé v USA. O sedm týdnů později zemřel na následky mučení v pankrácké vězeňské nemocnici. Vzhledem k tragickému konci nemohly být před rokem 1989 životní osudy této významné osobnosti našeho zahraničního odboje odpovídajícím způsobem připomenuty, a tak postupem času upadl Lukas do zapomnění. Lukasovo „zmizení“ bylo tak dokonalé, že jeho jméno s výjimkou několika pamětníků žijících v okolí jeho rodiště na severní Moravě nikomu nic neříkalo. Neobjevovalo se v knihách, vědeckých studiích, encyklopediích ani v novinových článkách. U takto vysoce postavených důstojníků se v literatuře vždy nakonec nějaká zmínka našla, i když většinou záporná či aspoň negativně zabarvená. O Karlu Lukasovi se však do roku 1968 nevědělo naprosto nic. Následující období z pochopitelných důvodů změnu opět nepřineslo, jen další dvě desetky let mlčení. O Lukasově dlouholetém příteli div. gen. Heliodoru Píkovi, zavražděném komunisty 21. června 1949, ve veřejnosti přece jen existovalo jakési povědomí. Plukovník Lukas, který přišel o život ve stejné době, sice za jiných, avšak neméně krutých okolností, zmizel z našich dějin takřka beze stopy. Předkládaná studie chce být proto alespoň skromnou připomínkou památky vojáka a vlastence, generálmajora in memoriam, Karla Lukase.¹

Karel Lukas se narodil 16. února 1897 v severomoravské vsi Brníčko nedaleko Zábřehu na Moravě v rodině obchodníka a hostinského Františka Lukase a jeho manželky Amálie, rozené Körnerové.² V rodné vesnici také začal roku 1903 navštěvovat místní školu. O čtyři roky později se stal žákem českého gymnázia v nedalekém Zábřehu. Právě zde se setkal s řadou vynikajících pedagogů, kteří jej ovlivnili natolik, že se rozhodl pokračovat ve studiu a nastoupil do učitelského ústavu.³ První světová válka však jeho osobní plány zhatila. Lukas musel svá studia předčasně zakončit v červnu 1915 „válečnou maturitou“⁴, v říjnu téhož roku byl odveden do rakousko-uherské armády a nastoupil

¹ Část výsledků výzkumu věnovaného osobnosti K. Lukase autor již publikoval, viz: Vždy mezi prvními. Hlas revoluce, 1990, č. 33 a 36; Hrdina dvou válek. Studentské listy, 1991, č. 17 a 18.

² Vojenský ústřední archiv (dále VÚA), Kmenový list Karla Lukase.

³ Toto přání vyslovil Lukas po složení maturity. Okresní archiv Šumperk, f. Státní reálné gymnázium Zábřeh, Maturitní protokoly, inv. č. 78, protokol o maturitní zkoušce Karla Lukase.

⁴ Tamtéž.

jako jednorochní dobrovolník službu u c. k. zeměbranceckého pluku č. 13 v Olomouci.⁵ Po čtyřměsíčním výcviku a absolvování školy důstojníků pěchoty v záloze odjel se svým útvarem na ruskou frontu. Výchova k uvědomělému vlastenectví a lásce k rodné Moravě, již se mu dostalo v rodině i během studií, nezůstala bez odezvy. Již 15. června 1916 přešel v boji u Kozina k Rusům.⁶ Přijetí však nebylo právě přátelské a dost se lišilo od idealistických představ o všeslovanském bratrství. Následujících čtrnáct měsíců doslova živořil, podobně jako desetitisíce dalších válečných zajatců, v hrůzných podmínkách zajateckých táborů carského Ruska: v Soročinském, Rjuzajevce a nakonec v zabajkalské Berezovce, kde se 21. března 1917 přihlásil do čs. legií.⁷ Do Bobrujska však dorazil spolu s dalšími dobrovolníky až po čtyřech měsících čekání, v červenci, a byl zařazen k 1. rotě 1. čs. záložního praporu jako prostý střelec.⁸

Tou dobou se však již jeho pobyt v Rusku počítal pouze na týdný. Na podzim 1917 se totiž Lukas dobrovolně přihlásil do Francie, a byl proto odeslán do Žitomiru, kde se k odjezdu na západní frontu připravoval první transport čs. dobrovolníků. Výprava byla tvořena 1109 muži a po doplnění stovkou důstojnických čekatelů z borispolského tábora, mezi nimiž byl i Lukas, odjela 7. října 1917. Po týdenní cestě vlakem dorazila do Archangelska, kde se ihned nalodila na parník Kursk. Velitelem transportu se stal kapitán Otakar Husák, jemuž podléhalo nejen 1200 mužů na Kursku, ale i 56 dobrovolníků z Rumunska, kteří se v archangelském přístavu nalodili na anglickou loď Stentor. Dne 16. října 1917 opustila obě plavidla Archangelsk a vyrazila západním směrem. Po dvoudenní plavbě po Bílém moři a po Severním ledovém oceánu se však musela vrátit a dočasně zakotvila v Zátocě sv. Jana na poloostrově Kola. Zde několik dní čekala na doprovod anglického křižníku, jenž měl zajišťovat ochranu před nepřátelskými ponorkami. Na konci října 1917 transport šťastně přistál v anglickém Newcastleu. Po desetidenním odpočinku ve Velké Británii se čs. dobrovolníci přesunuli do Southamptonu, kde se nalodili na francouzský parník Margueritte a odtud vypluli v listopadu do Le Havru. Po vylodění nastala poslední část cesty. Jejím cílem bylo město Cognac ve Francii, jež bylo vybráno za místo zrodu čs. armády ve Francii. Dne 13. listopadu Čechoslováci konečně dorazili na místo.⁹

Usilovné jednání o zřízení samostatného čs. vojska na území Francie, jež vedla Československá národní rada (ČSNR), bylo 16. prosince 1917 korunováno úspěchem. Francouzský prezident Raymond Poincaré vydal dekret, jímž

⁵ VÚA, Kvalifikační listina Karla Lukase.

⁶ Tamtéž, Poslužné legionářské spisy Karla Lukase (č. 772522).

⁷ Tamtéž, Kvalifikační listina a Kmenový list Karla Lukase.

⁸ Tamtéž, Poslužné legionářské spisy Karla Lukase (č. 772522).

⁹ Československá legie ve Francii. První sborník francouzských legionářů k 10. výročí samostatnosti ČSR. Praha 1928 (dále Sborník 1928), s. 139–140.

na francouzském území povolil zorganizovat čs. armádu. Na jeho základě mohl být již 19. ledna 1918 zřízen v Cognacu 21. čs. střelecký pluk tvořený čs. dobrovolníky z Ruska, Srbska, USA, Austrálie a čs. zajatci z táborů v Rumunsku a ve Francii, jehož velitelem se stal plukovník francouzské armády Armand Philippe.¹⁰ K tomuto útvaru byl zařazen i Lukas, povýšený 28. ledna 1918 na četaře. Dne 1. února 1918 se stal posluchačem důstojnické školy v St. Maixent, kde prodělal speciální dvouměsíční kurs pro výchovu velitelů. Seznamoval se zde s taktikou vedení zákopové války a osvojoval si i způsoby provádění francouzského výcviku. Po skončení kursu byl Lukasovi v březnu přiznán charakter četaře aspiranta a vzhledem k velitelským a vychovatelským schopnostem, které prokázal, působil v kursu ještě následující dva měsíce jako instruktor. Do Cognacu se vrátil až v květnu 1918 a byl zařazen ke II. praporu 21. čs. střeleckého pluku jako velitel čety 5. roty.¹¹

Během jeho nepřítomnosti se však mnohé změnilo. Díky příchodu dalších dobrovolníků mohl být již 20. května 1918 zřízen v Jarnacu 22. čs. střelecký pluk, a protože i výcvik čs. vojáků výrazně pokročil, přiblížil se čas nasazení obou útvarů na frontu. Dne 10. června odjely do vojenského tábora v Darney ve Vogézách. Přestože zde pluky pobýly jen krátce, zapsalo se toto místo výrazně do dějin čs. zahraničního odboje. Dne 30. června t. r. zde totiž Čechoslováci složili slavnostní přísahu za přítomnosti prezidenta Francouzské republiky R. Poincaré, který 21. čs. střeleckému pluku osobně předal prapor věnovaný městem Paříž.¹² Již 1. července 1918 byl 21. čs. střelecký pluk začleněn do 53. francouzské pěší divize a odjel do vojenského tábora v Mortswiller v Alsasku. Zde byly 9. července t. r. nasazeny části 21. pluku na frontě v prostoru osady Ober-Aspach a později u Kreuzwaldu nedaleko Michelsbachu. Ve druhé polovině července dorazil na frontu i 22. pluk a zanedlouho po jeho příjezdu – 2. srpna 1918 – byla skupina dvou čs. pluků přejmenována na 1. čs. pěší brigádu, jejímž velitelem se stal dosavadní velitel 21. pluku plk. Phillippe. Přestože byla naše brigáda nasazena na poměrně klidném úseku fronty, nutily čs. legionáře často se opakující drobné šarvátky s nepřítelem k neustálé ostražitosti. K největšímu útoku z německé strany na čs. pozice došlo v noci z 12. na 13. srpna 1918, kdy po dlouhotrvající dělostřelecké přípravě zaútočila německá pěchota na obranná postavení II. praporu 21. pluku u Kreuzwaldu. Německý útok se podařilo odrazit především díky statečnosti příslušníků 5. roty poručíka Zdeňka Waldhütterera, u níž sloužil i Lukas. Na straně obránců tehdy padli dva naši dobrovolníci.¹³ Německý útok vyprovokoval příslušníky

¹⁰ Sborník 1928, s. 142.

¹¹ VÚA, Francouzská legionářská karta Karla Lukase, Poslužné legionářské spisy Karla Lukase (č. 772522).

¹² Sborník 1928, s. 143.

¹³ Tamtéž, s. 143–144.

II./21. praporu k odvetě. Pozdější generál Oldřich Španiel o této akci v roce 1928 napsal: „*V noci z 19. na 20. srpna provedl por. Pán, pobočník velitele II. praporu, s por. Lexou a adj. Horáčkem, Zeleným a Lukášem spolu se 70 dobrovolníky náhlý přepad německé pozice v Nieder-Aspachu. Po prudké desetiminutové dělostřelecké přípravě, kterou provedlo 70 děl a zákopových mozdířů, vrhla se skupina rozdělená na dvě části do mrtvého prostoru mezi obě pozice. Pronikla území asi 300 m hluboké, které ji dělilo od německých linií, vnikla otvory v překážkách do zákopu a po krátké řeži se vrátila zpět se dvěma zajatci, z nichž jeden byl četař, a s jedním kulometem... Celková doba přepadu 55 minut. Přepad byl tak náhlý, že Němce úplně překvapil. Dříve než se jejich dělostřelectvo vzpamatovalo, vrátili se naši úderníci beze ztrát... Por. Pán byl vyznamenán za tento čin Rytířským řádem Čestné legie a mnozí z vojínů Válečným křížem.*“¹⁴ Mezi vyznamenané patřil i četař aspirant Karel Lukas, který byl 28. srpna 1918 dekorován francouzským Válečným křížem 1914–1918 s palmou a citací armádního sboru, v níž se uvádělo: „*Zúčastnil se dobrovolně výpadu, jehož výsledkem bylo zajetí dvou Němců, mezi nimi jednoho poddůstojníka. Vyznamenal se odvahou a zápallem ve vedení svého bojového oddílu. Velmi udatný poddůstojník.*“¹⁵

Dne 16. září 1918 byla čs. brigáda stažena z alsaské fronty, kde prodělala svůj křest ohněm, a po desetidenním pochodu Champagní dorazila 26. září do Bois-du-Courmount jihozápadně od Remeše. Zde byla společně s 53. divizí přidělena jako záloha V. armádě. Vzhledem k ústupu německých jednotek se brigáda krátce poté přesunula přes Orfeuil, Contreuve a Loisy až k řece Aisne, kterou přešla spolu s 53. divizí pod velení IV. armády, v jejímž čele stál legendární jednoruký generál Gouraud. Dne 15. října převzaly části brigády východiště k útoku na německé pozice v prostoru Vouziers. Zde byly ve vyčkávacím postavení naše jednotky zasaženy těžkou palbou německého dělostřelectva různých ráží (použity byly i plynové granáty). Byli první mrtví a ranění. Časně ráno 18. října vyrazila čs. brigáda spolu s 53. divizí do útoku. Do večera se podařilo obsadit vesnice Vandy a Chestres a částečně se zachytit i na argonnských výšinách na východ od východiště útoku. Od 21. října 1918 pak první a druhý prapor 21. čs. střeleckého pluku sváděly s německou péchoťou krvavé boje o vesnici Terron, které skončily až stažením našich útvarů z fronty. 30. října 1918. Statečnost našich vojáků v bojích o Terron a Mouniery byla oceněna řadou pochval a vyznamenání od nejvyšších velitelů francouzské armády. Udržení našich postavení bylo bohužel vykoupeno těžkými ztrátami. Čs. brigáda měla v těchto bojích 183 padlých, 876 raněných a 69 nezvěstných. To vše v době, kdy se již národ doma radoval ze vzniku svobodného státu.¹⁶

¹⁴ Sborník 1928, s. 144.

¹⁵ VÚA, Francouzská legionářská karta Karla Lukase, text citace z rozkazu 40. armádního sboru č. 85 z 28. 8. 1918.

¹⁶ Podrobněji viz Sborník 1928, s. 144–147.

V noci z 30. na 31. října 1918 byla čs. brigáda stažena z fronty do opuštěné vsi Hauvinée. O dva dny později odjela do Mourmelon-le-Grand, kde ji zastihla zpráva o kapitulaci Německa. Poté se brigáda přesunula do Vittellu a po dvou týdnech do Darney, kde zůstala dislokována až do svého návratu do republiky. Zde ji také 10. prosince 1918 navštívil prezident ČSR T. G. Masaryk. Za devět dní opustil Darney první transport našich vojáků, tvořený I. praporem 21. pluku. Dne 31. prosince t. r. jej následovaly i zbývající části brigády. Přes Itálii a Rakousko dorazili Čechoslováci 11. ledna 1919 do svobodné vlasti.¹⁷

Naši legionáři se ještě nevzpamatovali ze slavnostního přivítání a již museli opět zasáhnout do bojů, tentokrát proti Polákům na Těšínsku. Problém Těšínska vznikl již záhy po zrodu republiky. Koncem října 1918 polská Rada Narodowa slavnostně vyhlásila připojení Těšínského knížectví ke sjednocenému nezávislému Polsku. Polský postup byl však pro vládu ČSR nepřijatelný, neboť nově vzniklý stát byl závislý na uhelných zásobách ve Slezsku a nenahraditelný význam měla pro Československo i železniční trať Bohumín – Košice, jež jako jediná umožňovala plynulé spojení českých zemí s východem republiky. Koncem roku 1918 bylo jasné, že ČSR bude muset řešit svůj problém s Těšínskem vojensky. Jedním z čs. pluků, které se do konfliktu aktivně zapojily, byl 21. čs. střelecký pluk, útvar, u jehož II. praporu sloužil Karel Lukas. Vzhledem k tomu, že šlo o jednotku výborně vyzbrojenou a s čerstvými bojovými zkušenostmi, přisuzovalo jí naše velení v konfliktu oprávněně jednu z klíčových rolí. Do Moravské Ostravy, kde sídlilo na místním nádraží velitelství čs. operujících vojsk na Těšínsku, se 21. pluk přesunoval ve čtyřech vlakových soupravách (označených Libuše I.–IV.), z nichž první opustila Prahu již 19. ledna 1919 odpoledne. Do 16 h dne 23. ledna byl celý pluk shromážděn v Ostravě. Vzápětí dostal rozkaz k postupu proti nepříteli. II./21. prapor, kde sloužil Lukas, se hned prvního dne zapojil do bojů v okolí Orlové. Byla to právě „Lukasova“ 5. rota II./21. praporu, jež toho dne dosáhla největších úspěchů. Po těžkém boji obsadila důl Eleonora a rozhodující měrou se zasadila i o dobytí dolu Bettina, jehož obranu pak zajišťovala až do následujícího dne, kdy se zapojila do obsazování Karviné. Do nových bojů zasáhl II./21. prapor 26. ledna 1919, a to o silně opevněnou Stonavu a Albrechtice. Zde se opět vyznamenala 5. rota. Ozbrojené srážky z 26. ledna 1919 znamenaly poslední bojové vystoupení 21. čs. střeleckého pluku na Těšínsku. Následujícího dne byl Těšín Poláky vyklizen a „jednadvacátníci“ byli převedeni do zálohy. K jejich nasazení mělo dojít na nejtěžších úsecích fronty pouze v případě po-

¹⁷ Tamtéž, s. 147–148; VÚA, Poslužné legionářské spisy Karla Lukase (č. 772522).

třeby. To se však již nestalo, neboť 30. ledna 1919 uzavřelo čs. velení s Poláky příměří.¹⁸

Boj o Těšínsko, které bylo později rozhodnutím mírové konference rozděleno mezi Polsko a ČSR, skončil. Ne však obrana republiky. Za několik týdnů byl 21. čs. střelecký pluk opět vyslán do bojů, tentokrát na Slovensku proti Maďarům. V té době však již Lukas u tohoto útvaru nepůsobil. Dne 15. února 1919 byl odeslán jako instruktor do informačního kursu v Praze na Hládkově. Zde byl 1. března t. r. povýšen na poručíka francouzských legií. Téhož dne odjel do Milovic, kde učil na Vojenské instrukční škole. V tomto novém působišti se dočkal 1. června 1919 i povýšení na nadporučíka a téhož roku (24. 12.) přijetí do kategorie důstojníků z povolání. Současně byl přeložen na Moravu do posádky v Hranicích.¹⁹ V nově zřízené Vojenské akademii se Lukas jako instruktor pěchoty podílel na výcviku a výchově mladých důstojníků nové čs. armády.²⁰ Hranice opustil 14. října 1920 a odjel na Slovensko k hraničářskému praporu v Ipolských Šáhách jako velitel čtyř kulometné roty. Zároveň působil jako instruktor výcvikové roty nováčků a později i jako učitel v poddůstojnické škole, zřízené péčí praporu. Jeho tehdejší velitel mjr. František Vejvoda o něm napsal: „*Přímá povaha, energického vystupování. Svým chováním a odbornou znalostí má velký vliv na podřízené, kázeň udržuje velmi dobře. Velmi pilný a v každém ohledu svědomitý. Chováním bezvadný.*“²¹

Mladého schopného důstojníka si po nějaké době všimli i z nadřízeného velitelství, a tak se již 15. března 1922 kapitán pěchoty Karel Lukas (povýšen byl již 1. listopadu 1921) rozloučil se svým útvarem a odjel do Košic, kde následující léta působil jako instruktor v Obvodovém středisku pro výcvik. Během tohoto období absolvoval v roce 1924 ekvitační kurs pro důstojníky pěchoty při košickém jezdeckém pluku 5.²² Dne 1. října 1925 se měl vrátit ke svému kmenovému útvarem do Ipolských Šáh jako výcvikový instruktor,²³ ale ZVV Košice jej dnem 12. října 1925 ustanovilo do funkce velitele roty aspirantů v košické škole pro výchovu důstojníků v záloze pěšího vojska. Zde působil až do 23. června 1926, kdy byl na dobu tří měsíců dočasně přidělen košickému ZVV. Původně zamýšlená tříměsíční „zápůjčka“ se však změnila na mnohem delší období. Mladého důstojníka si totiž všiml jeden z jeho bývalých nadřízených ve Francii a na Těšínsku, tehdejší pod-

¹⁸ O nasazení 21. čs. střeleckého pluku na Těšínsku je možné nalézt z dostupné literatury nejvíce informací v práci Karla Vondráčka *Boje na Těšínsku v r. 1919*. In: *Vojensko historický sborník*, ročník II., 1933, svazek 1, s. 129–179.

¹⁹ VÚA, Poslužné legionářské spisy, kmenový list a kvalifikační listina Karla Lukase.

²⁰ VÚA, Vojenská akademie v Hranicích, Kronika, s. 2–3.

²¹ VÚA, Kvalifikační listina Karla Lukase.

²² Tamtéž.

²³ VÚA, Kmenový list Karla Lukase.

plukovník, nyní již divizní generál a košický zemský vojenský velitel Josef Šnejdárk. Tomuto svéráznému důstojníkovi nestandardního vystupování Karel Lukas zřejmě padl do oka, protože se na téměř celé následující dva roky stal jeho osobním pobočником.²⁴ Během této doby byl navíc jako „*mimořádně způsobilý*“ povýšen do hodnosti štábního kapitána.²⁵

Od 12. března 1928 působil Karel Lukas u 3. (operačního) oddělení ZVV v Košicích, a to až do 15. května téhož roku, kdy přešel k 2. (zpravodajskému) oddělení. Tou dobou se však jeho působení na východě republiky začalo pomalu krátit a koncem září 1928 se s ním dočasně rozloučil. Po úspěšném složení náročných přijímacích zkoušek se stal 1. října 1928 posluchačem X. ročníku pražské Válečné školy.²⁶ Po jejím ukončení byl 31. července 1931 v hodnosti štábního kapitána přeložen do skupiny důstojníků generálního štábu a v září 1931 se opět vrátil na Slovensko. Jeho působištěm se i nyní staly Košice. Nejdříve zde rok působil jako přednosta 2. oddělení štábu 11. pěší divize a poté byl 30. září 1932 přemístěn ke 3. oddělení košického ZVV, kde se 3. července 1933 dočkal povýšení na majora generálního štábu. V prosinci téhož roku byl tehdejší košický zemský vojenský velitel arm. gen. Ludvík Krejčí ustanoven do funkce náčelníka hlavního štábu a Karla Lukase si vzal s sebou jako svého osobního pobočnika.²⁷

Následující více než dva roky působil major Lukas v Hlavním štábu v Praze. Spolu s generálem Krejčím se zúčastnil řady služebních cest, a to nejen po celém území republiky, ale i v zahraničí. Nástupem Adolfa Hitlera k moci se Československo dostalo do nezáviděníhodného postavení. Bylo nezbytně nutné zvýšit jeho obranyschopnost. Po zvážení všech hledisek padla volba na opevnění. V letech 1934–1935 doprovázel Lukas generála Krejčího při řadě průzkumů, během nichž byly vyhledávány trasy budoucích linií čs. stálého opevnění. Tehdy ještě Lukas dozajista netušil, že se na pracích vážících se k opevnění bude v brzké době přímo podílet. Dne 20. března 1935 vzniklo při hlavním štábu v Praze Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP) jako stálý orgán, jenž měl v následujících letech výstavbu našeho opevnění řídit a právě k 1. oddělení (taktickému) této složky byl 15. března 1936 Lukas přidělen. Zpočátku působil u organizační skupiny, ale již po čtyřech měsících se stal

²⁴ VÚA, Kmenový list a kvalifikační listina Karla Lukase.

²⁵ VÚA, f. MNO 1925, sign. 16-1/7-10, Všeobecný vojenský odbor – 16. oddělení.

²⁶ VÚA, Kvalifikační listina Karla Lukase. Jako posluchač Válečné školy absolvoval Lukas v roce 1928 autokurs v Praze, o rok později armádní plynový kurs při Dělostřeleckém učilišti v Olomouci a telegrafní kurs ve Vojenském telegrafním učilišti v Turnově.

²⁷ VÚA, Kvalifikační listina Karla Lukase a záznam rozhovoru E. Stehlíka s paní Marií Žižkovou (dcerou arm. gen. Ludvíka Krejčího) ze 17. 8. 1991.

přednostou skupiny takticko-studijní.²⁸ Ve své funkci se zásadním způsobem podílel na taktických průzkumech budoucích linií opevnění přímo v terénu, jednal s francouzskými poradci pro otázky opevňování, kteří tehdy v Praze působili, a měl rozhodující vliv na konečnou podobu našich speciálních pevnostních jednotek – hraničářských pluků. Ve dnech 11. 1. – 11. 2. 1937 absolvoval dokonce stáž ve Francii u jednotek obsazujících již tehdy legendární Maginotovu linii, a to u 146. pevnostního pěšího pluku v Metách a 163. pevnostního dělostřeleckého pluku dislokováného v Moulins les Metz. Zde se podrobně seznámil s výcvikem a organizací francouzských pevnostních jednotek, se službou u pevnostních útvarů i s taktickými prvky boje v opevnění. Během stáže mohl díky pochopení francouzského ministerstva války navštívit několik tvrzí Maginotovy linie, mezi nimi i největší pevnost Hackenberg v úseku 162. pevnostního pěšího pluku.²⁹

Po návratu do Prahy aplikoval Lukas získané zkušenosti rychle do praxe, a vznikl proto hraničářský pluk 4 – první čs. pevnostní jednotka zřízená v srpnu 1937 v Hlučíně. Veškeré úsilí vynaložené na zbudování opevnění bylo zbytečné. Připravená a odhodlaná čs. armáda nedostala na podzim 1938 rozkaz k boji. Místo něj přišel rozkaz k ústupu. V prvních říjnových dnech začaly divize Wehrmachtu bez boje obsazovat části našeho území, jež jim byly přiřčeny Mnichovskou dohodou. Mezi městy, městečky a vesnicemi zabranými Německem se ocitlo i malé Brničko, kde se Karel Lukas narodil. Ve státě, který zmrzačil jeho vlast, nyní žijí známí, přátelé, sourozenci i jeho dvaosmdesátiletá maminka. O svých tehdejších pocitech později napsal: *„Byl jsem na Vánoce 1938 doma, podívat se na moji mámu. Zajel jsem do Brnička z Prahy. Tehdy již to bylo v Německu. Moji kamarádi ze Zábřeha, sousedé z Brnička byli bezradní, jako by se probudili z těžkého snu. Na jejich ústech visela otázka: ‚Co bude dál?‘ Neměl jsem na to odpovědi. Sám jsem byl shrbený pod vahou ran, které nám osud udělil. Jen dvě hodiny jsem se zdržel doma. Nelíbilo se mi tam. Rychle jsem odjel. Necítil jsem se doma, třeba jsem byl u své mámy v rodné chalupě. Ten kraj, vždy na Vánoce tak krásný, byl smutný. Bylo*

²⁸ VÚA, f. Ředitelství opevňovacích prací (dále ŘOP), sešit gážistů ŘOP, I. díl, záznam pplk. gšt. Karla Lukase. Od 15. 3. – 15. 7. 1936 byl přidělen k organizační skupině, zprvu jako referent, od 3. 6. 1936 jako její přednost. Dnem 15. 7. t. r. byl ustanoven do funkce přednosty takticko-studijní skupiny.

²⁹ VÚA, f. ŘOP 1937, 46-2/8. Pod touto signaturou je uložena obsáhlá Lukasova „Zpráva o stáži u pevnostních vojsk ve Francii“ (MNO, čj. 23.861/Taj. hl. št. ŘOP 1937) obsahující mnoho zajímavých postřehů a návrhů, které vypovídají nejen o francouzských pevnostních jednotkách, ale i o osobě autora samotného. Více o Lukasově stáži ve Francii in: Stehlík, E.: Francie a opevňování Československa ve 30. letech. HaV, 1999, č. 4, s. 814–847.

*tam pusto, nebylo radosti. Smutné Vánoce. Bylo mně všech těch známých velmi líto. Každý cítil, že to tak nemůže zůstat.*³⁰

Podepsáním Mnichovské dohody skončila nejen jedna etapa existence ČSR, ale i výstavba opevnění. Většina pevnostních objektů připadla fašistickému Německu. Celá koncepce obrany Československa se zhroutila. Ředitelství opevňovacích prací zahájilo postupnou likvidaci a i pro Lukase povýšeného mezitím na podplukovníka musel být nalezen nový úkol. Již 2. listopadu 1938 opustil se svým pobočníkem npor. Mikulášem Guljaničem Prahu a odletěl do Chustu, kde byl pověřen funkcí styčného důstojníka ministerstva národní obrany (MNO) u vlády Karpatské Ukrajiny Msgre Augustina Vološina. Definitivní konec Československa se však neúprosně blížil. Dne 14. března 1939 vznikla Slovenská republika a o pouhý den později byl zbytek ČSR okupován nacistickými divizemi a vyhlášen Protektorát Čechy a Morava. Zatímco v Čechách panoval relativní klid, probíhaly na Podkarpatské Rusi boje mezi československou a maďarskou armádou, do kterých se zapojili i ukrajinští nacionalisté – příslušníci Karpatské Siče, kteří bojovali jak proti Čechoslovákům, tak i proti Maďarům. V tomto dvojím ohni se část československých jednotek probíjela k rumunským hranicím. Právě pplk. Lukas při jednání s Maďary v Mukačevě dosáhl, že byl pro naše ustupující útvary vytvořen koridor, jímž mohly opustit území Podkarpatské Rusi a přejít do Rumunska.³¹ Lukas překročil hranice 16. března 1939 a po více než měsíční strastiplné cestě přes Rumunsko, Jugoslávii a území bývalého Rakouska se vrátil do Prahy.³²

Ihned po příjezdu do protektorátu navázal kontakt se svými přáteli a zapojil se do odbojové činnosti v Obráně národa. V té době bylo rozhodnuto, že část našich důstojníků odejde do zahraničí, kde se bude podílet na vytváření čs. jednotek, jež se měly stát obdobou našich legií z let 1. světové války. K odchodu za hranice byl svými kolegy plk. gšt. Jaroslavem Vedralem a plk. gšt. Čenkem Kudláčkem vyzván i Karel Lukas. Právě od nich obdržel kontakt-

³⁰ Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku (dále jen OVM Šumperk), Pozůstalost Karla Lukase, článek „Attaché K. Lukas severomoravským krajanům“ publikovaný v novinách Svornost (vydáváných v Chicagu) 19. 11. 1944.

³¹ VÚA, Kmenový list Karla Lukase a záznam rozhovoru E. Stehlíka s M. Guljaničem z 9. 11. 1990.

³² Logicky se nabízí otázka, proč již v té době podplukovník Lukas nezůstal v zahraničí. Příležitost k tomuto kroku měl na první pohled vynikající. Vše ale nebylo tak jednoduché, jak se může nyní s odstupem času zdát. V roce 1946 o tom napsal: „*Jako vojenský uprchlík byl jsem v zemích, jimiž jsem projížděl, v té době nevídaným hostem. Čs. zast[upitelské] úřady přes to, že jsem o to žádal, neprojevíly dosti pochopení, aby mně umožnily zůstatí za hranicemi. Proto jsem se musel vrátiti do ČSR...*“ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, koncept „Přihlášky pro důstojníky z povolání“, zaslané v červenci 1946 ministerstvu národní obrany.

ní adresy na ilegální organizaci, která mu měla pomoci při přechodu hranic do Polska, a ústřední vedení Obrany národa jej pověřilo kurýrními úkoly.³³

Dne 25. července 1939 Lukas opustil svůj pražský byt, jenž byl krátce poté vydrancován gestapem, a nočním rychlíkem odjel do Brna, odkud druhý den pokračoval přes Valašské Meziříčí do Frýdlantu-Řečic. Zde se napojil na místní převaděčskou organizaci, která zajistila v noci z 27. na 28. července přesun třináctičlenné skupiny, v níž byl i Lukas, na Bílý kříž. Prudký déšť a zvýšená činnost německých pohraničních hlídek však způsobila, že skupina uprchlíků strávila na Bílém kříži celý den. Na další pochod se mohla vydat teprve v půl desáté v noci a do Horní Lomné na polské straně dorazila až 29. července ve tři hodiny ráno. Polští finančníci pro ni zajistili provizorní ubytování v místním hostinci. Druhý den ráno byli uprchlíci vyslechnuti na finanční a četnické stanici a odesláni autobusem do Těšína. Poté pokračovali do Krakova, kde se odpoledne přihlásili na místním konzulátu. Po přenocování ve spolku Wisla odjel Lukas 31. července do Varšavy. Noc strávil na čs. vyslanectví, kde ho přivítali jeho přátelé plk. gšt. Alois Fišera a plk. gšt. Prokop Kumpošt. Následující den jej uvítal čs. vyslanec dr. Juraj Slávik. Karel Lukas přijal jeho nabídku, aby až do doby, než se rozhodne o jeho dalším poslání, působil ve Varšavě jako pomocník vojenského atašé plk. Kumpošta. Varšavu opustil Lukas 16. srpna 1939 nočním rychlíkem jedoucím do Gdyně. Následujícího dne v šest hodin ráno projel Gdaňskem a zapsal si: „*Dráty polské, vojáci němečtí, hakenkreuze, krávy.*“ Ve čtvrt na osm dorazil vlak do Gdyně. Odpoledne se nalodil na loď Castelholm a se 4. lodním transportem opustil Polsko. Po čtyřdenní plavbě kolem dánských břehů s přistáním ve Frederikshavenu doplul 21. srpna v půl čtvrté odpoledne do Calais. Téhož dne odjel vlakem do Paříže, kde se hlásil na čs. vyslanectví a byl zařazen na funkci pomocníka čs. vojenského atašé plk. gšt. Václava Kaliny.³⁴

Ihned po vypuknutí 2. světové války byl pplk. Lukas pověřen speciálním úkolem. V září a říjnu 1939 objížděl francouzské internační tábory, v nichž francouzská vláda uvěznila tisíce příslušníků mezinárodních brigád ze Španělska. Lukas provedl evidenci všech Čechoslováků a vyjednával o jejich propuštění do tvořící se čs. armády ve Francii. Nejdéle pobýval ve známém táboře Gurs, kde se ve dnech 16.–19. října 1939 setkal se skupinou 539 čs. interbrigadistů. Valnou většinu z nich doporučil k přijetí do čs. armády, a to včetně invalidů, kteří se v táboře nacházeli, čímž je zachránil před možným vydáním fašistickému Německu.³⁵ Celý

³³ Tamtéž.

³⁴ Celý odstavec je zpracován na základě údajů obsažených ve vlastnoručně psaném sešitě s titulem „Odjezd z domu ven“, který je uložen v Lukasově pozůstalosti v OVM v Šumperku.

³⁵ VÚA, f. Čs. vojenská správa (ČSVS) Francie, k. 6, 61/C II/1b/1/6. Pod touto signaturou je uložena obsáhlá Lukasova zpráva Hlášení o táboře Gurs (II. odb. čj. 1234/39) z 20. 11. 1939. Kopie tohoto dokumentu se dochovala též v Lukasově pozůstalosti v OVM v Šumperku. Ten-

prosinec 1939 pracoval Lukas jako člen odvodní komise „C“ vedené legačním radou Jaroslavem Šejnohou, s nímž podle mobilizačního rozkazu Čs. národního výboru a podle dohody z 2. října 1939 s vládou Francouzské republiky prováděl odvody našich krajanů žijících ve Francii, a to v Gien, Chateauroux a Tours.³⁶

Koncem ledna 1940 byl pověřen funkcí přednosta vojenské kanceláře čs. velvyslanectví v Londýně. Dne 30. ledna 1940 odjel vlakem z Paříže přes St. Lazare do Le Havru. Zde se druhý den nalodil na francouzskou loď St. Briac, s níž téhož dne v pět hodin ráno opustil Francii. V půl čtvrté odpoledne připlul do Southamptonu. Večerním vlakem pak odjel do Londýna, kde jej hned následující den přijal dr. Edvard Beneš a o dva dny později Jan Masaryk. V únoru a březnu se Lukas podílel spolu s plk. gšt. Františkem Moravcem a prezidentovým kancléřem Jaromírem Smutným na jednání s britskými úředními místy, jež měla vést k zahájení odvodů čs. příslušníků žijících ve Velké Británii a v USA ke službě v čs. armádě ve Francii. Ta byla nakonec úspěšná, a tak Velkou Británii opustily dva transporty našich dobrovolníků, které pak přijely k 1. čs. divizi zřízené 15. ledna 1940 v jižní Francii. První transport odjel 8. května, druhý 17. června 1940, tedy jen několik dní před pádem Francie.³⁷

Kromě prací s organizováním transportů se Lukas věnoval i propagaci československé věci v Anglii. List *The Evening Standard* přinesl 10. dubna obsáhlejší rozhovor s Karlem Lukase pod názvem „Czech Legion ready for France“, v němž byly podrobně vyloženy důvody vedoucí Čechoslováky do boje proti Německu a britská veřejnost byla tímto způsobem seznámena s osudy lidí v bývalé ČSR, v zemi, o níž donedávna „*nic nevěděli*“.³⁸

Den před uzavřením německo-francouzského příměří přinesl časopis *Čechoslovák* Lukasův článek *Nové metody války*, obsahující mimo jiné i následující myšlenky: „*Německo je nepřítel brutální, tvrdý a nebezpečný. Je mnoho důkazů, že pro dosažení svého cíle není mu nic svato. Je to fighter [bojovník], který je schopen dáti ránu všude tam, kde se nejméně čeká, bez ohledu na morálku, na dané slovo a závazky [...] Nutno si [...] uvědomit, že dnes není čas na ufňukané reminiscence, teorie a neplodné závěry. Na to je dosti času až po vyhrané válce. Každá zbytečná úvaha je ztrátou času. To se mstí. Národ ve válce musí býti odolný a schopen rány přijímat a rány rozdávat. Ten, který bude s to dávat rány o čtvrthodinku dříve, válku*

to mimořádně zajímavý materiál podrobně využil Jiří Friedl in „Španěláci“ z tábora Gurs, HaV, 2000, č. 4, s. 806–827.

³⁶ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, „Směrnice pro odvodní řízení“ vydané v Paříži 1. 12. 1939 (Čs. vyslanectví v Paříži – Vojenský a letecký attaché čj. 225/39 Dův.).

³⁷ Tento odstavec byl zpracován podle údajů obsažených v Lukasově diáři na rok 1940, který je uložen v jeho pozůstalosti v OVM v Šumperku.

³⁸ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, exemplář novin *The Evening Standard* z 10. 4. 1940, v němž je na s. 9 publikován zmíněný článek.

*vyhraje. Proto musí být silným a obětischopným [...] Válka se nevede v rukavicích. Granát, bomba rozhodnou válku. Voják nepije z broušené sklenice, pije z plechového hrnce, někdy přímo z potoka. Ten muž, jemuž je milejší pohodlí před tvrdou mužskou povinností, a ta žena, která fňuká proto, že její muž, syn, známý by měl spát na slámě místo na otomaně, ať se domů nevrací. Pro ty osoby není u nás, jimž dal osud do kolébky stálý boj, žádného místa. Mladí a schopní muži patří do armády. V kanceláři, na poli a v továrně ať pracují staří, neschopní a ženy. Není místo v národě pro parazity.*³⁹

Porážka Francie zcela změnila situaci. Odesílání dalších transportů s dobrovolníky bylo ihned zastaveno. Lukas odjel do Liverpoolu, kam připlouvaly lodě se zbytky naší divize i dalšími uprchlíky hledajícími záchranu v ostrovním království. Zde vykonával funkci čs. imigračního důstojníka. Prováděl třídění jednotek, dohlížel na vyloďování a dokonce zajišťoval prověřování osob, které do Velké Británie přicházely, čímž do značné míry omezil možnost proniknutí německých agentů do naší zahraniční armády.⁴⁰ Počátkem srpna 1940 jeho práce v Liverpoolu skončila. Byl pro něj nalezen nový úkol. Dne 3. srpna 1940 jej navštívil velitel 1. čs. divize brig. gen. Bedřich Neumann (Bohuš Miroslav) a oznámil mu, že byl pověřen funkcí náčelníka štábu divize po plk. gšt. Aloisu Fišerovi, který z této funkce odešel.⁴¹ Karel Lukas odjel do čs. vojenského tábora Cholmondeley u Chesteru, kde byly reorganizovány zbytky čs. divize a 12. srpna 1940 zde vznikla 1. čs. smíšená brigáda. Podplukovník Lukas se stal náčelníkem jejího štábu. Jedním z důstojníků, který s ním právě v tomto období přicházel velice často do styku, byl ing. Jan Fráňa, jenž jej charakterizoval následovně: „*Pplk. gšt. Lukas byl vysoce charakterní člověk, typ pravého důstojníka, kterého Angličané respektovali. Byl vždy klidný a věcný. Chodil na naše koncerty a vystoupení Sokola a taneční zábavy. Všude nás svým distinguovaným chováním, kterým se nelišil od britských důstojníků, velmi dobře reprezentoval a byl ve vyšších kruzích velice oblíben. Mluvil bezvadnou angličtinou bez přízvuku a také francouzsky, proto to byl pravý muž na pravém místě. Protože jsem byl propagačním důstojníkem brigády od roku 1941, měl jsem tu možnost jej pozorovati s jinými důstojníky a mohu říci, že takových, jako byl on bylo velmi poskrovnu...*“⁴²

U čs. brigády působil Lukas jako náčelník štábu i po 1. červenci 1941, kdy se naše vyšší jednotka opět reorganizovala a přejmenovala na 1. čs. samostatnou brigádu.

³⁹ Tamtéž, šestistránkový rukopis článku „Nové metody války“ (otištěn 21. 6. 1940 v časopisu Čechoslovák, ročník XXIX, č. 25).

⁴⁰ Tamtéž, výstřižek článku „Nový československý voj. atašé ve Washingtonu“ (otištěn v New Yorkských listech 25. 10. 1944).

⁴¹ Tamtéž, diář z roku 1940.

⁴² Dopis J. Fráni E. Stehlíkovi z 29. 4. 1991.

Ze své funkce odešel koncem září 1941 kvůli osobním neshodám s velitelem brigády generálem Bedřichem Neumannem. Dne 24. září odjel do Londýna, kde byl zařazen k ministerstvu národní obrany a byla mu svěřena funkce čs. vojenského ataše u polské exilové vlády gen. Wladyslawo Sikorského.⁴³ I nadále se zajímal o vše nové ve vojenské problematice a několik měsíců stál v čele redakční rady měsíční revue Vojenské rozhledy, vydávané naším MNO v Londýně.

Na mnoha místech ve Velké Británii využíval Lukas všech příležitostí, aby mohl propagovat Československo a čs. armádu, a to jak při osobních jednáních s politiky a vojáky, tak i při veřejných vystoupeních. Jedno z nich se odehrálo 27. října 1941 v Cardiffu, v němž žila početná česká menšina a kde Lukas vystoupil s následujícím projevem: „*27. říjen. Předvečer státního svátku. Kolik to vzpomínek letí hlavou... Nad naší zemí, zděděnou po praotcích milujících právo a čestnost, donedávna svítala gloriola svobody. Svobody jednotlivce, rodiny, kmene, národa. Byla to doba tepla. Pak přišla doba ledová. Začala vyjednáváním, schůzkami, nebezpečím, mobilizací, odhodláním, rozkolem a odevzdáním zbraní. A národ, jehož mužové chtěli projevit své chlapské vlastnosti, ztrácí svobodu. Po českých vesnicích, městech a horách je smutno. Je tam hákový kříž a na silnicích je vidět kola cizího pancíře. Ne, v takovém prostředí nebudeme žít. A mnoho z nás odešlo ven, aby si udrželi své duchovní hodnoty a svoji národní hrdost. A vzalo na svá bedra osud běžence se všemi zápornými přínosy, které tato situace s sebou přináší. Dnes stojíme rozházeni po celém světě. Ale stojíme na nohou, volní a svobodni projevit svůj postoj ke společnému boji. A zde chci navázat na jednu naši národní vlastnost. Jsme individualisté. Každý z nás si chrání úzkostlivě své osobní já a je nerad, když mu někdo do toho mluví. Tento individualismus se ještě více projevuje v prostředí exilu, kdy v mnohém bojují osobní představy o budoucnosti formulované na nejistých základech a ovlivňované neregulérními zjevy průběhu přítomnosti. Když ale promítneme své myšlení ve smyslu [obecném], musíme se všichni sejít u jednoho bodu. Tímto bodem je vlast. Co hraje v tomto velkém zápase otázka přítomné generace? Čím je osobní prospěch proti tomu velkému komplexu problémů, s nimiž si přítomná doba hraje? Ničím! Tento závěr nám dává*

⁴³ Onou pověstnou poslední kapkou, která Karla Lukase nakonec dovedla k rozhodnutí místo náčelníka štábu opustit, byl nepřijemný spor o využívání služebního automobilu velitele brigády. I v této situaci si však Lukas zachoval pověst gentlemana a celou záležitost vyřešil tak, aby z ní jeho „protivník“ – gen. Neumann – vyšel nepoškozen, jak o tom ostatně svědčí úryvek z dopisu, který Lukas zaslal 1. 9. 1941 ministru národní obrany div. gen. Sergeji Ingrovi: „*Nakonec prosím, vážený bratře generále, abych byl zbaven funkce náčelníka štábu brigády. Jsem již touto funkcí unaven. Prosím za prominutí, že tak činím v privátním dopise. Nechci ale podávat prosbu služební, poněvadž mám dojem, že okolnosti, že v době jednoho roku podává již druhý náčelník štábu žádost o zproštění funkce, by mohlo být zneužito proti osobě vel[itele] brigády... Tento dopis dávám v opise veliteli brigády na vědomí [...]*“ (kopie dopisu je uložena v Lukasově pozůstalosti v OVM v Šumperku).

*východisko. Odložme osobní zájmy, osobní třenice, sjednotme se a dejme celý svůj intelekt do služeb vlasti. A podložme ho srdcem!*⁴⁴

Zásadní změnu přineslo do Lukasova života jmenování pozorovatelem u britské 8. armády operující v severní Africe. Spolu se svým přítelem tankovým odborníkem škpt. gšt. Pravoslavem Řídkým⁴⁵ odjel 15. června 1942 z londýnského nádraží Marylebone vojenským vlakem do Skotska. Druhý dne ráno před půl sedmou přijeli do přístavu Gourrock ležícího na západ od Glasgowa. Poté se ihned nalodili na Queen Elisabeth, která v noci ze 17. na 18. června 1942 vyplula směrem na Střední východ. Většinu cestujících tvořili britští vojáci a důstojníci (asi 12 000 osob). Kromě nich na lodi cestovaly i dvě stovky důstojníků polské armády v čele s generály Paszki-ewiczem a Kossakowskim, jejichž cílem byla Palestina, kde byl formován polský armádní sbor.⁴⁶ Cesta lodí ze západního Skotska kolem Afriky a Madagaskaru do Rudého moře trvala přesně měsíc. Do přístavu Tawfik, ležícího nedaleko ústí Suezského průplavu, doplula Queen Elisabeth 18. 7. 1942 ráno. Lukas i Řídký se ještě téhož dne vylodili, odjeli vlakem do Káhiry a odtud pokračovali vlakem do tábora Sidi Bishr u Alexandrie, kde sídlilo Čs. výcvikové středisko – Východní. Následujícího dne je odvezl velitel střediska pplk. gšt. Rudolf Bulandr zpět do Káhiry, aby se na britském velitelství informovali o podmínkách svého zařazení. Vzhledem k tomu, že většina jednotek byla v té době nasazena do bojů, jejich přidělení se prozatím odložilo. Z Káhiry se oba důstojníci vrátili do tábora Sidi Bishr a očekávali další rozkazy. O situaci v táboře pplk. Lukas napsal: „*Sidi Bishr [...] je pískový tábor v blízkosti Alexandrie. Ubytování pod stany velmi příjemné. Hlavní bolestí zdejší čs. osádky je, že má velmi málo zpráv o jednotkách v Anglii, ačkoli po nich velmi touží. ‚Naše noviny‘ a ‚Čechoslovák‘ jsou zde velkou vzácností a bylo by žádoucím, aby styk zdejších složek s armádou v Anglii byl lépe usměrněn.*“⁴⁷

Po krátkém pobytu v táboře Sidi Bishr, během něhož se 29. července 1942 oba naši důstojníci setkali s ministrem národní obrany div. gen. Sergejem Ingrem, přišel od velitelství 8. armády rozkaz o přidělení naší dvojice k 10. obrněné divizi sídlící toho času v táboře Qasassin u Ismailie, kam Lukas a Řídký odjeli 1. srpna 1942. Velitel divize oba důstojníky přidělil ke 3. královskému tankovému pluku (3rd Royal Tank Regiment), ostřílené jednotce, která krátce předtím zasáhla do bojů v Libyi, kde získala rozsáhlé bojové zkušenosti.⁴⁸ O způsobu zařazení u toho-

⁴⁴ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, třístránkový rukopis projevu „28. říjen“.

⁴⁵ Bližší údaje o pplk. gšt. in memoriam P. Řídkém lze nalézt in: Stehlík, E. – Lach, Ivan: Vlast a čest byly jim dražší nežli život. Dvůr Králové n. L. 2000, s. 172–173.

⁴⁶ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Hlášení Karla Lukase o průběhu cesty na Střední východ z 23. 7. 1942. Působení našich dvou důstojníků je věnována rovněž studie Jiřího Friedla: Českoslovenští důstojníci v bitvě u El Alameinu – pozorovatelé u britské 10. tankové divize. HaV, 1999, č. 2, s. 306–323.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Hlášení událostí z 18. 8. 1942.

to útvaru později Lukas napsal: „*Vel[itelská] neb štábní funkce nám žádná svěřena nebyla. Byli jsme pozorovatelé. Několikrát jsem nabídl naše služby jak vel[itelství] pluku, brig[ády], tak i div[ize] s poukázáním, ovšem velmi jemným způsobem, na určité zkušenosti jak frontové, tak mírové ve funkcích [velitelských] i práci štábní. K přímé práci jsme použiti nebyli, poněvadž pro funkci vel[itelskou] jsme příliš vysoké hodnosti a ke službě štábní je velký nával vyplývající ze situace, která britským důst[ojníkům] dává příležitost ukojiti vlastní ambici k vyniknutí a kariéře. Mladí lidé dosahují rychle štábních hodností. Ostatně akt[ivní] práce nebyla naší úlohou. Pozorov[atelská] činnost nám dávala volnost pohybu k sledování průběhu bitev a práce různých složek v poli.*“⁴⁹

Ještě před přesunem do operačního pásma se u 3. královského tankového pluku odehrála neočekávaná událost. Dne 8. srpna 1942 jej navštívil britský ministerský předseda Winston S. Churchill, doprovázený náčelníkem hlavního štábu generálem sirem Allanem Brookem. Po kontrole jednotky premiér promluvil ke shromážděným důstojníkům. Z obsahu Churchillova projevu si Karel Lukas poznamenal: „*Bojiště na Stř[edním] Vých[odě] má velký význam pro celkový průběh války. Toto jsem sám svojí přítomností a přítomností náčelníka Hlav[ního] štábu zdůraznil. Je nutno, abyste dokázali s materiálem, který vám bude dán brzy k dispozici a který je jeden z nejlepších materiálů na světě, že britská armáda dovede splnit úkoly, které svět od ní očekává. Chci, aby byly pomstěny poslední neúspěchy.*“ Pod to Lukas napsal: „*Překvapující byla jednoduchost a prostota, s jakou návštěva byla organizována... Návštěva byla pro veřejnost v tisku utajena.*“⁵⁰

O tom, jaká byla tehdy v severní Africe situace, si můžeme udělat představu z pozdějšího Lukasova líčení: „*Když Britové zastavili Rommela u El Alameinu a stabilizovali frontu, chystal se Němec k další ofenzívě, která měla vzít především Nilskou deltu. Pokus, který se nezdařil, byl pak skromně nazýván ‚násilným průzkumem‘, šlo však o ofenzívu, která zkrachovala. Tehdy 8. armáda byla na tom, co se materiálu týká, značně bídně. Nejnutnější jednotky držely frontu, ostatní byly v táborech v poušti a cvičily. Přijel Churchill a oznámil velké události, i to, že nový materiál bude brzy dodán... Opravdu také se nejmodernější materiál začal 8. armádě valit rychle a ve velkém počtu. Morálka Britů otřesena nebyla pak též proto, že africké boje se už tolikrát hnuly sem tam a se střídavým štěstím. Ti vojáci si na poušť samu, která je z gruntu krásná věc a dá se snést, už též zvykli.*“⁵¹

Dne 20. srpna 1942 byl zahájen přesun 3. královského tankového pluku do operačního prostoru u El Alameinu. Ve dnech 27.–30. srpna 1942 pluk dosáhl britská obranná postavení a společně s dalšími složkami 10. obrněné divize byl

⁴⁹ Tamtéž, třístránkový Koncept hlášení pro MNO z 16. 12. 1942.

⁵⁰ Tamtéž, Hlášení událostí z 18. 8. 1942, příloha č. 1.

⁵¹ El Alamein a invaze do Itálie. Naše noviny, ročník V, č. 95/1356 ze 6. 4. 1944, s. 377 a 380.

rozmístěn v záloze za středem obranného postavení. Právě včas. V noci z 30. na 31. srpna zahájili Němci útok.⁵² Lukas si o tom do deníku zapsal: „2:30 hod. – kapitán George nás vzbudil... Německé dvě kolony jsou na pochodů přes [...] minová pole na jižním křídle naší obrany. Rychle balit... 3:15 prapor (tanky [...] Grant, Crusader, Scout cars) jde do pozice ve [...] sraženém útvaru pro noční pochod. Silný dojem pohybu této masy za hluku motorů [...] na obzoru německé rakety [...], jimiž Němci osvětlují svoje předpolí pro práci ženistů, kteří odstraňují minová pole. Klamně zdají se rakety blízko, což působí silně psychologicky, zdá se to zvětšovat nebezpečí.“⁵³ Druhý den po zahájení německého útoku byla 10. obrněná divize nasazena do bojů. Lukas si 3. září napsal do svého deníku: „Zajedeme dopředu k prohlídce 3 angl[ických] grantů a 2 něm[eckých] tanků [...] jsou řádně rozsekány. Byly zapáleny střelbou a granáty rozhodily pancíř. Věže (těžké u grantů) jsou až 50 m odhozeny od tanků. U něm[eckých] tanků najdeme angl[ické] konzervy. Něm[ecká] armáda je živena z ohromných zásob, které našli Němci po vzdání se Tobruku. Snad celý rok může africký něm[ecký] sbor býti těmito zásobami živěn. Chtěl jsem jít dál, ale určité známky nejistoty mých průvodců mě přiměly k cestě na pluk. Škoda, že se nemůžeme podívat na střed zničeného materiálu. Bojíme se písku [...] Letecké bombardování v noci pokračuje.“⁵⁴ Po pěti dnech bylo jasné, že německý útok neuspěl. Britové postupně zatlačili Němce do původního východiště útoku. Zápis v deníku z 5. září 1942 zní: „Němci zaplatili mnoho za svůj výlet. Všude je vidět něm[ecký] materiál opuštěný v rychlosti – pokud možno to zničili. Je vidět velkou snahu nenechat nic v pořádku. Konve na vodu, které jsou velmi dobré, jsou prorazeny, aby nebyly k užitku...“⁵⁵

Dne 9. září 1942 byla divize stažena z fronty do asi 70 mil vzdáleného výcvikového tábora, kde se doplnila materiálem a prodělávala usilovný výcvik. Občasné chvíle volna si vojáci krátili různými způsoby, o čemž svědčí i Lukasův deníkový zápis z 11. září: „Zábava s chameleone. Chytá mouchy svým dlouhým jazykem. Dovedně – čeká, nehne se, pak zamíří své velké bulvy s malými očkami ve směru mouchy, natáhne ocas, pootevře hubu a vyrazí jazykem. Žádná moucha mu neutekla. Je to chameleon por[učíka] telegrafisty. V poledne naši kluci najdou také chameleona. Pokřtíme ho Tonda. Je to nějaký starý bručoun. Utíká nám. Ze stolu slezl na zem a maže to pryč. Stavěl jsem se mu v cestu a dirigoval ho směrem k našemu autu. Bránil [se]. Lezl na keře, kde nebyl k rozeznání od [jejich] barvy... Těžko by ho našel, kdo neví, že je zde. Dali jsme ho do plechovky od benzínu. Do stal písek, větvičky, šnečí chaloupky, kamínky, aby mu nebylo smutno a aby u nás

⁵² OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Rukopis hlášení škpt. Řídkého z 9. 12. 1942.

⁵³ Tamtéž, Deník Karla Lukase z pobytu na Středním východě, s. 1–2, zápis z 31. 8. 1942.

⁵⁴ Tamtéž, s. 12, zápis ze 3. 9. 1942.

⁵⁵ Tamtéž, s. 14, zápis ze 5. 9. 1942.

zdomácněl. Ležel klidně. Odpoledne velký vítr s pískem plechovku převrátil a víc jsme chameleona neviděli. Hledal jsem ho na keřích, podle stop – nenašel. Mohl se mít u nás dobře – škoda, že utekl.⁵⁶ V zápolí byly ale i nepříjemné okamžiky. Den před chycením chameleona si Lukas do deníku poznamenal: „Trápí nás mouchy. Je jich tisíce. Zabijíme [jich] denně snad 5000. Někdy 15 jednou rukou. Život je blbý. Mouchy nedají odpočinout. Jsou drzé. Odpoledne písková bouře. Vše, vlasy, uši, prsa, nos samý písek. Čekáme noc, kdy bude alespoň od much pokoj a bouře snad také ustane.“⁵⁷

O rozsáhlých přípravách k útoku Lukas napsal: „Německé hlavní síly byly rozloženy na severním a jižním křídle fronty, u moře a u Katarské prolákliny, zatímco střed byl držen poměrně slabě. Rommel patrně počítal s tím, že se Briti pokusí středem prorazit, načež on je rozbije hezky protiútoky svých tanků ze severu a jihu. Tuto domněnku též Britové ze všech sil podporovali klamnou činností jednotek stojících proti slabému středu. Velký rámus tam například dělala jedna řecká brigáda stálou a okázalou činností hlídek. Montgomery vršil své prostředky. Byla dále kopána děl[ostřelecká] palebná postavení, jež byla zastírána nějakým nákladním autem, které se nad ně postavilo. Pro tanky byly vyrobeny kamuflážní dřevěné klece, které vypadaly, pozorovány ze vzduchu, jako nákladní třítuna. Pak, když už se schylovalo k rozhodné ráně, zajela děla v noci do pal[ebných] postavení, tanky pod ty dřevěné klece. I pro něm[ecký] letecký průzkum to stále vypadalo jako rozptýlené parkoviště aut. Proto padl britský úder s překvapením.“⁵⁸

Britský útok přišel v noci z 23. na 24. října 1942 krátce před tím, než 10. obrněná divize dorazila do východiště k útoku. O prvních několika hodinách boje si Lukas zaznamenal: „Dříve, než jsme dojeli, ve 21:45 zahájí děl[ostřeleckou] palbu. Před námi se pohybuje motorizovaná pěchota N. Z. [Novozélandců] dopředu. Zastavíme vedle tracku. Je krásná noc. Měsíc v úplňku hraje si s mraky. Do toho zapadá řev kanónů, 400 děl se rozpovídalo vpravo u El Alameinu – snad Navy – těžké ráže. Kužel ohně rozsvítí celou oblohu. Nebe hoří blesky děl na všech stranách v půlkruhu... Letci osvětlují raketami prostor. Německý flak bezmocně [pálí] trasujícími střelami proti nim. Daleko vzadu si hrají umírající světlomety. Občas vzadu daleko za německými pozicemi se vyvalí červená koule – někde spadla těžká bomba. Je těžké v tomto pekle vydržet. Nechtěl bych být Germánem nikdy a hlavně dnes ne. Je 22 hodin. Pěchota vyráží. Nevidíme ji – jsme vzadu – ale vidím ztvrdlé Novozélandčany, jak čistí minová pole a jdou na to. Rakety různých barev se střídají. Červené, zelené, hvězdy, trasovací střely různých barev. Krásná podívaná. Prožívám

⁵⁶ Tamtéž, s. 20, zápis z 11. 9. 1942.

⁵⁷ Tamtéž, s. 20, zápis z 10. 9. 1942.

⁵⁸ El Alamein a invaze do Itálie. Naše noviny, ročník V, č. 95/1356 ze 6. 4. 1944, s. 377 a 380.

*v duchu svoje útoky na franc[ouzské] frontě 14–18. Bylo to krásné. Ve 24:00 slyšíme první kulometry. Mají svůj cíl. Chlapci a Řídký usínají. Asi v 01:45 zajíždím na Springlock Road. Budou tam naši... Vidím Boba, Billa. Good Luck a vracím se nazpět dopředu, abych lépe viděl a slyšel divadlo stejně krásné a dramatické. Ve 02:00 projíždí naši dopředu. Palec vzhůru všem. Celou noc nespím. Nechci ztratit nic z podívané. K 6:00 palba slábne.*⁵⁹

Způsob provedení britského útoku a první dny bojů popisoval později Lukas následovně: „8. armáda neútočila hlavními silami proti slabému německému středu, jak Rommel předpokládal, nýbrž právě proti mocným křídlům. A nad to se snažila stále ještě utajit, kde je vedeno hlavní úsilí. Bylo to na severu, při moři. Ale severní útočící vojsko muselo dělat co nejmenší hluk, protože bylo životně důležité, aby Němci nechytily britské tanky, dokud se ještě hrabaly skrze veliká minová pole. To by bylo znamenalo konec. Zatím na jihu se bojovalo u Katarské prolákliny, kde byla též jedna francouzská jednotka a u ní několik našich důstojníků [...] Na severu [navzdory] hlavnímu úsilí se také zpočátku nedařilo dosáhnout prvních stanovených cílů. Ale po devíti dnech tam přece jen britské tanky prorazily, dostaly se na volný nezaminovaný terén všeobecně v prostoru Tel Akakirku a mohly začít manévrovat. To se také hned stalo v noční velmi odvážné operaci, jež vynesla velký zisk a byla naprostým úspěchem. Severní britské kolony začaly totiž rychlý postup na jihozápad, pak se náhle obrátily na severozápad a prorazily krásně až k moři v prostoru El Daba a Duka, to je do něm[eckého] týlu. Fronta se zhroutila, Britové měli velkou kořist, a to též na zajatých, většinou Italech, jimž Němci pobrali auta, vodu a potraviny, prchající, jako by jim hlavu zapálil. Začalo se pronásledování.“⁶⁰ O jeho průběhu svědčí další zápisy z deníku: „27. 10. dopoledne Němci – letci – bombardují náš leaguer. Celkem beze škod. Jedno auto zapálili... Večer přijela kantýna. Koupil jsem 3 piva a cigarety. 1 pivo dal klukům [...], aby s námi oslavili náš národní svátek. Zítرا je 28. října [...] Otevřeli jsme pivo a přáli si s Řídkým příště doma. Pivo bylo mizerné. Doma snad bude také mizerné, ale bude lépe chutnat. Vzpomínám, co asi doma dělají? Jak to slaví? V noci nás Němci bombardovali letouny. Hodně to padalo na hlavní silnici a pak mířili na baterii 4°5. Asi 1 km od nás hoří vůz [...] 28. 10. Nemohl jsem si ani uvědomit, že je 28. října. Náš státní svátek. Nebyl na to čas. Ve 4:30 waky-wak, za 1/2 hodiny odjíždíme. Pluk jde dopředu. Rychle zabalit. Je hrozná zima. Baterie vedle nás divoce střílí. 24. brigáda snad byla trochu pocuchána. Jdeme zesílit [...] Moře prachu a těžko vidíme přední carrier, ač je asi jen 15 m před námi. Cestou potkáváme něm[ecké] a it[alské] zajatce. Italů je víc. Na frontě nespali. Projíždíme kraválem vlastního dělostřelectva. Je ho mnoho, 300–400 děl. Pomáhají přední linii tanků a

⁵⁹ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Deník Karla Lukase z pobytu na Středním východě, s. 45–47.

⁶⁰ El Alamein a invaze do Itálie. Naše noviny, ročník V, č. 95/1356 ze 6. 4. 1944, s. 377 a 380.

pěchotě. Pásky pancířů se pohybují v prachu jako těžké živé pevnosti k západu. Bitva je v průběhu. V noci je fronta ozářena světlem. Naši pěšáci dělají v minových polích průchody [...], aby spojenecký pancíř mohl dopředu. Letecké světelné bomby osvětlují pole a krachající bomby ubíjí nepřítele a jeho morálku. I na naše linie padaly v noci bomby. Ne zrovna daleko, na různých stranách. Cílů je dosti, poněvadž zázemí je přeplněno vozidly. Krach bomby vypadá ošklivě. A trefili, smrt toto místo navštívila. Často černý kouř promíchaný plamenem označuje zásah. Pozorujeme bitvu. Spoušť střel padá do německých linií. I zde se často objeví černý kouř – táhne se vysoko k nebi. Zásah. Tank nebo vůz hoří. Asi v 8:30 německé Stukas – asi 30 – přiletěly. Jsou zasypány střelami. Nebe je poseto černými obláčky rozprasků střel a sešíváno trasujícími střelami, které se z různých stran sbíhají do jednoho prostoru. Je těžko ale je zasáhnout. Stukas nálož spustily. Z jednoho našeho auta valí se černý kouř. 2 Stukas kouří také. Výborně. Jdou dolů. Už víc bombardovat nebudou. Přejdeme Bechelon, přes italskou pozici. Všechno rozházeno. 2 Shermani shořely. Těžké bombardování 15 cm [...] Tanky jsou vpředu. Nemůžeme k nim pro bombardování. Navštívil jsem italskou pozorovatelnu. Slabě vybudován [...]. Splet' vozidel všude. Vrátil se k Bechelonu. Pak zajdeme k brigádě. Je hodně vzadu u Startracku [...]. Navštívil [jsem] majora Arthura. Je hodně zaměstnaný. Nazpět k B, kde spíme. Večer přijel Bill. Načal jsem pivo. Popili jsme si a pohovořili [...], brigáda ztratila 13 tanků. Náš pluk má 2 granty zásah, 2 mrtví, 2 crusadeři vjeli na miny [...] Slunko krásně zapadá. Do zrudlých paprsků se míchá černý kouř něm[eckých] vozidel, s nímž se rozplývá německý sen o Deltě, Alexandrii, Cairu a Suez. Tam se asi nedostanou. V noci Němci bombardují děl[ostřelectvem] i letci děl[ostřelecké] pozice asi 600 m sev[erně] od nás. Není mnoho škody. Neoholen, neumyt, zaprášený prožil jsem nejkrásnější 28. říjen mého života. Vzpomínám – jak asi doma slavili svátky. Vzpomínají na nás? Já ano. A než jdu spát, hledám Severku a od ní napravo je domov. Krásná zem, dnes tak chudá! Příští rok budeme snad doma. Věřím!⁶¹

Němci se však tak snadno nevzdávali. Dělostřelecké ostřelování, protitankové i protipěchotní miny, nástrahy a rovněž letectvo působily Britům i jejich spojencům těžké ztráty. O tom, jak vypadaly německé letecké útoky, je možné si udělat představu z dalšího deníkového zápisu: „2. 11. Dopoledne nálet Stukas přímo na nás. Máme 3 mrtvé, 6 raněných, jeden vůz s benzínem hoří. Soušední jednotka 3 mrtvé. Odpoledne jedu za tanky. Mnoho voj[enského] materiálův it[alských] i něm[eckých] zákopech. [Tři] 45 mm děla opuštěná. Kapitán Dick nás vrací – je riskantní, není-li to služebně nutné, jet za plukem. Track je silně ostřelován. Nechci riskovat vůz a poděšené spolucestující a vracím se. Mezitím na náš trén nový nálet Stukas. Hoří nám 3 vozy. Těžká puma (snad

⁶¹ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Deník Karla Lukase z pobytu na Středním východě, s. 52, 54–55.

500 kg) spadla asi 50 m od místa, kde stál náš vůz. Kdybychom nebyli vyjeli, snad by také hořel... Spíme v blízkosti ambulance [...] Noc klidná. Vedle má sanitář rádio a usínáme při muzice BBC [...] ⁶² 4. 11. [...] Mnoho materiálu zanechali Němci na bojišti. Bohužel mnoho našich tanků je shořelých. Němec ztratil mnoho, mnoho materiálu. Míjíme it[alskou] baterii – velenou něm[eckým] důst[ojníkem]. Je opuštěná, v úplném pořádku. Měli chlapci chvat. Všechno rozházeno. Ani korespondenci si nestihli vzít s sebou. Ulovil jsem něm[eckou] polní láhev [...] a pušku mauserovku [...]. ⁶³

Pronásledování ovšem nebylo tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát. Britské jednotky měly velké ztráty a kromě Němců se proti útočícím spojencům postavilo i počasí. Lukas o tom píše: „Rommel měl štěstí, protože přišly deště. Krajina se rychle proměnila v jezera a moře bláta, takže britské tanky a auta mohly postupovat jen po silnicích. Tehdy bylo dost ztrát, neboť Němci umísťovali miny v okrajích silnic, takže když cokoli zajelo na okraj cesty, vylétlo to do vzduchu. Lze říci, že Němci velmi dobře využívali všech překážek, min a podobně. Když byla alameinská fronta prolomena, což bylo překvapením, a když Rommel své tanky z obou křídel spojil, zavládla značná obava z jeho masivního protiútoků. Ukázalo se však, že Rommel není to, čím měl podle propagandy být. Nepodnikl jediného protiútoků vši mocnou masou svých tanků, vysílaje do protiútoků vždy jenom několik desítek tanků. Zklamal. Byla to chyba. Němečtí zajatci, s nimiž [jsem] u Fuky mluvil, byli velmi sebevědomí, a i když jejich fronta byla zhroucena, říkali, že se vlastně nic nestalo, že Rommel ostatně bude mít do toho ještě hodně co mluvit. Nu, neměl...“ ⁶⁴

Hlavní tíhu útoku nesly britské jednotky, a proto je zajímavé uvést, jak se Lukas díval na britského vojáka a jak ho hodnotil: „Mluvíme o britském vojákově, jak se v té severoafrické vítězné kampani jevil. Svým založením, snad už i výchovou jsou britští vojáci vojáky velmi svědomitými, ukázněnými a skromnými. Svě úkoly plní do poslední čárky. Jejich důstojníci mají k mužstvu poměr velmi lidský a kamarádký. Jejich pojetí povinnosti a sportovní duch vedou pak k těm četným drobným činům vynikající statečnosti, jak o tom, obyčejně při příležitosti vyznamenání, občas čítáme v tisku. K jejich klidu a naprostému plnění povinností též přispívá, že ztráta kamaráda v poli je tolik nedeprimuje jako nás. Kamarád padl? Dobrá, padl a jde se dál. V jejich odolnosti jim neobyčejně pomáhá jejich jedinečná skromnost v jídle. V Africe se vařilo po autech, ne v rotě. Co se vařilo? Chleba, věčně bully-beef, tu a tam zelenina či sýr. A nikdo ani nehlesl. To je, samozřejmě, velké vojenské plus. Jedinou snad jejich nevýhodou jako vojáků podle nás by bylo, že neumějí nenávidět nepřítele. Nemají pro to onoho impulsu dravosti, motoru nenávisť, který žene nej-

⁶² Tamtéž, s. 60.

⁶³ Tamtéž, s. 61.

⁶⁴ El Alamein a invaze do Itálie. Naše noviny, ročník V, č. 95/1356 ze 6. 4. 1944, s. 377 a 380.

*kratší cestou k zabiti... Proto též se často jejich vojenské situace tak zvolna rozvíjejí. Ale Britové zcela jasně vědí, zač se bijí a že chtějí válku vyhrát. Ve válce vidí boj za zachování své říše, a pak boj proti tyranovi Evropy, dalo by se říci. Právo brutality vůči utlačeným národům Evropy Německu prostě nepřiznávají.*⁶⁵

Po těžkých a krvavých bojích, během nichž 10. obrněná divize urazila bezmála 500 kilometrů, se 7. listopadu 1942 zmocnila Marsa Matrúh. Zdálo se, že válka v Africe je u konce. Vysílená a těžkými ztrátami poznamenaná divize byla stažena do zálohy a další pronásledování bylo svěřeno 4. lehké obrněné brigádě. Oba naši důstojníci požádali ihned o přidělení k této vyšší jednotce, aby mohli sledovat další vývoj událostí. Britské velení jejich žádosti vyhovělo. Dne 11. listopadu oba pokračovali v cestě na západ přes Sidi Barani a Tobruk až do Martuby, kde se 15. listopadu připojili k anglickému předvoji, jenž bojoval v těsném dotyku s ustupujícími jednotkami nepřítele.⁶⁶ Dne 16. listopadu vstoupili oba naši důstojníci do Derny. Rozhodli se, že se vrátí zpět ke svému útvaru. Toto rozhodnutí se jim však málem stalo osudným. Následující den byli oba raněni asi 25 km východně od Derny při německém náletu. Řídkého zranily střepiny na chodidle pouze lehce, ale Lukasovo zranění lékaři označili jako těžké. Střepina bomby mu roztrhla lýtko a zasáhla kost. Noc ze 17. na 18. listopad trávili oba na obvazišti, následujícího dne byli převezeni ambulancí do Tobruku a po důkladném ošetření pokračovali letadlem do Káhiry.⁶⁷ Ve zdejší nemocnici je později navštívili reportéři Československého rozhlasu Káhira, kteří s Lukasem natočili krátký rozhovor o bojích v poušti. Mimo jiné v něm zazněly i následující věty: „*No, jen bych poznamenal, že ti němečtí chlapi jsou dobří vojáci, dokud se jim daří, ale když dostanou pořádně po hlavě, mají plné kalhoty. A tak tomu bude jednou i u nás, kde si dneska ještě chodí ten hernfolk nafoukaně. Ale až to bude rupat, polezou jak plazi a budou škemrat o milost. Ale pozdě.*“⁶⁸

Zbývající část roku 1942 strávil Lukas v 63. vojenské nemocnici v Káhiře. Dne 9. prosince se s ním rozloučil Řídký, který se vrátil zpět na frontu. Ani jeden z nich netušil, že se vidí naposledy. Škpt. gšt. Pravoslav Řídký 18. ledna 1943 padl při nepřátelském náletu nedaleko Tripolisu.⁶⁹ O tom, jak se dozvěděl o okolnostech jeho smrti, napsal Lukas v červenci 1946 paní Řídké: „*Jednoho dne v lednu 1943 mně volal telefonicky plk. gšt. Bulandr, náš vojenský orgán v Káhiře, a oznámil, že právě dostal zprávu o Řídkém a že není moc dobrá. Ptal jsem se, jaká je to zpráva.*

⁶⁵ El Alamein a invaze do Itálie (2. pokračování). Naše noviny, ročník V, č. 96/1357 ze 7. 4. 1944, s. 384.

⁶⁶ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Rukopis hlášení škpt. Řídkého z 9. 12. 1942 a Koncept dopisu Karla Lukase pro MNO z 16. 12. 1942.

⁶⁷ Tamtéž, Rukopis hlášení škpt. Řídkého z 9. 12. 1942.

⁶⁸ Tamtéž, Písemný záznam rozhovoru Karla Lukase pro vojenské vysílání Československého rozhlasu v Káhiře z 26. 11. 1942.

⁶⁹ VÚA, Kvalifikační listina Pravoslava Řídkého.

On mně řekl: ‚Očekávej to nejhorší.‘ Ptal jsem se: ‚Raněn?‘ ‚Je to horší,‘ řekl mně plk. Bulandr. Nechápal jsem, co je to. Až pak mi řekl: ‚Kamaráde, už zde není. Padl.‘ Zpráva to byla smutná. Nechtěl jsem jí věřit...“⁷⁰

Dne 16. února 1943 opustil Káhiru i Lukas a odjel do Jeruzaléma, kde byl opět hospitalizován. Definitivní uzdravení a propuštění z nemocničního ošetřování ohlásil MNO do Londýna až 19. dubna. V témže dopise uvedl: „*Telegramem bylo podáno dnes MNO k úvaze, zda by nebylo záhodno, abych pokračoval ve stáži, místo abych se vrátil do Londýna. Myslím, že nyní, když asi dojde k boji na evropské pevnině, mohl bych získati cenné zkušenosti v boji tankovém a doplnil bych tak svoje zkušenosti v boji v poušti. Stáž dosud nebyla zrušena a kdykoli se mohu vrátiti k 3. tank.[ovému] pluku. Odjezdem do Anglie stáž bude zrušena, a bude-li nová stáž vyžadována, bude potřebné překlenout obtíže, které povolování stáží s sebou nese.*“⁷¹ MNO nakonec tyto důvody uznalo a souhlasilo s tím, aby mohl Lukas ve stáži pokračovat. Ten, mezitím co čekal na vydání povolení z britské strany, zpracoval své poznatky z bojů v poušti a zaslal je do Londýna. V sobotu 10. července 1943 si do svého diáře zapsal: „*Zítřa odletím do Tripolisu. Jsem rád, že zase do akce.*“⁷²

Téhož dne, kdy pplk. gšt. Lukas opustil Káhiru, zahájili spojenci operaci Husky – vylovení na Sicílii. Dalším cílem jejich útoku se stala Itálie. Proto byl Lukas zařazen k britské 22. obrněné brigádě, bojující v rámci slavné 7. obrněné divize, přezdívané Desert Rats (Pouštní krysy), která byla pro invazi v Itálii podřízena 10. sboru, začleněnému do V. americké armády generála Marka Clarka. Dne 17. srpna 1943 přidělilo velení 22. obrněné brigády Lukase k motorizovanému 5. pluku královského jízdního dělostřelectva (5th Royal Horse Artillery), s nímž pak prodělal celé italské tažení.⁷³ Zatímco probíhaly boje na Sicílii, zbývající jednotky se v severní Africe připravovaly k invazi do Evropy. Jakým způsobem příprava probíhala, popisuje Lukas takto: „*Jednotky, které měly invazi provést, pilně cvičily, chystajíce se k té choulostivé operaci, již invaze je. Prodělávaly krom intenzivního střeleckého výcviku zejména výcvik v nalodování a vyloďování. Velitelé studovali podrobné velké fotografie a modely těch úseků italského pobřeží, které měly být vzaty. Na těch fotografiích i modelech bylo všechno – kromě jmen. Neboť cíl operace se ovšem pečlivě tajil a nižším velitelům a mužstvu byl oznámen, až jsme byli už hodně daleko na moři v invazních lodicích. Byly to jednotky 5. armády, které*

⁷⁰ Dopis K. Lukase Františka Řídké, matce Pravoslava Řídkého, z 9. 7. 1946. V OVM v Šumperku se dochoval pouze průklep části tohoto dopisu. Kompletní originál vlastní synovec pplk. Řídkého, který jej autorovi laskavě zapůjčil k ofotografování.

⁷¹ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Hlášení Karla Lukase o uzdravení z 20. 4. 1943.

⁷² Tamtéž, Diář na rok 1943, zápis z 10. 7. 1943.

⁷³ VÚA, f. 19-1-51, Hlášení pplk. Lukase z 28. 8. 1943 o přidělení k 5. pluku Royal Horse Artillery a předložení získaných poznatků o dělostřelectvu.

*měly zřídít a zřídily předmostí u Salerna. Ještě na začátku plavby bylo mnoho dohadů, kam se pluje. Mluvílo se dokonce o invazi několika britských ostrůvků, které drží v Kanále Němci.*⁷⁴

Dne 9. září 1943 začala spojenecká invaze. V rámci 10. sboru VIII. armády útočily v prvním sledu 46. a 59. pěší divize, podporované částí 7. obrněné divize. První okamžiky a následující průběh vojenských operací v jižní Itálii popsal v rozhovoru pro Naše noviny v dubnu 1944 Lukas následovně: „Při vylodění u Salerna se zdálo, že Němci s příjezdem invazních konvojů všude po italském pobřeží počítali. Přec však jsou spojenci dnes už před Cassinem, to je uvnitř Hitlerovy nedobytné pevnosti evropské. Tento fakt sám už je protiváhou tomu, že se ten postup v Itálii děje poměrně zvolna. Je nepochybným projevem německé slabosti, že spojenci vůbec jsou na italské pevnině. Třebas si Němci jako v případě salernského předmostí mohli vypočítat, která místa asi budou spojenci pro vylodění vybrána; trebas nás v invazních lodících mohli a také ostřelovali z osmasedmdesátek ze skvělých paleb[ných] postaveních v kopcích, které jim dávaly znamenité pozorovatelný, přece jen se jim nepodařilo zabránit té ohromné mase lodí, aby se přiblížila a svůj náklad vylodila. To se Němci jen tak kasají, že se spojencům invaze nepovede. To není nic víc nežli německá huba, huba a huba. Ač je invaze obtížná, povede se tam, kde spojenci udeří... Osobně pro [mne] bylo vylodění u Salerna velkým a vzrušujícím okamžikem, neboť po době tak dlouhé [jsem] opět jednou mohl stanouti na půdě staré Evropy. Byl to značný kontrast proti válčišti v poušti i jinak. Přišlo se z prázdnoty do zeleně, s plochých krajin do hor, do krajiny bohatého porostu vinic, sadů, alejí, zádek a stavení. Ta prudká změna znamenala pro spojence zpočátku značné ztráty, protože nutně to trvalo chvíli, nežli si voják z pouště zvykl na omezený výhled a terén poskytující nepříteli nekonečnou možnost skrytu. Začínalo se ve špatné situaci. Nepřítel kraj znal, byl v něm opevněn, měl alespoň relativně pozemní spoje v rukou. Britové a Američané zatím museli vše dovážet mořem a nepřítele z jeho dobře připravených postavení vykuřovat. Měli jsme tak zpočátku těžké chvíle, ale vylodění tanků a energický postup 8. armády směrem k předmostí situaci zachránily.“⁷⁵ Současně však varoval před podceňováním německé armády: „Německý voják je nepřítel tvrdý. Nevýhodou spojenců pořád je, že vždy narážejí při nové operaci na vojáka zkušeného a bezohledného, sami jsou nezkušení. Ale přidá-li se k výtečné spojenecké výzbroji a jejich morálce ještě trochu nenávisti, Německo se brzy rozletí. Německou armádu lze stále ještě hodnotit jako armádu dobrou, takže náš voják [...] musí

⁷⁴ El Alamein a invaze do Itálie. (2. pokračování) Naše noviny, ročník V, č. 96/1357 ze 7. 4. 1944, s. 384.

⁷⁵ El Alamein a invaze do Itálie. (3. pokračování) Naše noviny, ročník V, č. 97/1358 z 8. 4. 1944, s. 388.

*být velmi opatrný, až se s ní utká. Také on bude mít nevýhodu, že jsa nezkušen, bude narážet na vojáka zkušeného. Proto bude nad německým vojákem vítězit silou vůle, vtípem, rychlostí a obratností. Bude chtít zabít, protože jinak by byl zabít sám. A to by pak jeho krev tekla marně a nadarmo.*⁷⁶

V rámci 22. obrněné brigády se Lukas zúčastnil všech bojů v jižní Itálii, a to až do počátku listopadu 1943, kdy byla tato vyšší jednotka stažena spolu se 7. divizí do týla. O tom Lukas uvedl: „*Když 7. obrněná divize dosáhla řeky Carigliano severně masívu Massico na záp[adním] pobřeží Itálie, bylo jí sděleno, že se vrátí do Anglie. Proto byla vyměněna kanadskou divizí a stažena na odpočinek do prostoru Sorrento, kde vyčkávala odjezd do Anglie. Tím jsem byl oddálen od frontového prostoru a moje další přítomnost u 22. obrněné brig[ády] byla bezúčelná. Domníval jsem se, že bych měl dále pokračovat v účasti na tankových bojích na tomto válčisti, abych získal co nejvíce zkušeností. Poněvadž 10. sbor byl v americké V. armádě, zdálo se býti jednoduché býti přidělen k amer[ické] panc[éřové] divizi, a tak seznaní jejich názory na tankový boj. O tom jsem hovořil s vel[itelem] 7. obrněné divize. Ten se mnou plně souhlasil a velmi ochotně mi nabídl, že mi stáž u Američanů vyjedná. Dopsal veliteli americké obrněné divize a vřele doporučil kladné řešení této otázky. Americký divizionář v zamítavé odpovědi se omlouval, že otázku sám nemůže vyřešiti, poněvadž přesahuje jeho pravomoc, a poukázal na okolnost, že v jeho divizi je již větší počet přidělených důstojníků a že by nerad počet přidělených důstojníků rozšířoval.*“⁷⁷ Z tohoto důvodu se rozhodl vrátit přes Egypt do Velké Británie.

Nový rok 1944 trávil v Egyptě, kde čekal na odjezd do Británie. V sobotu 1. ledna si do svého diáře zapsal: „*Letos už je možno vidět konec války. Rusové tlučou Němce, záp[adní] spoj[enci] bombardují, naši se asi doma radují, že v Berlíně mají rádný průvan v bytech. Nebude tam oken. Jen houšť. Letos s našimi nashledanou.*“⁷⁸ Po několikerém odložení data odjezdu opustil dne 10. ledna 1944 Káhiru a druhý den odpoledne se v přístavu Tewfik nalodil na loď Stratheden, která 13. ledna vyplula do Velké Británie. K tomu si zapsal: „*12:00 jsme vyjeli z Tewfiku a kanálem jedeme k Port Saidu. Břehy napravo i nalevo velmi blízko, několik m[etrů] od boku lodi. Někde zeleň, jinde písek. Egyptští vojáci hlídají. Angl[ičtí] vojáci na nás pokřikují a přejí šťastnou cestu. 16:00 projíždíme Tamnilií kolem velkého pomníku padlým z 1914–1918. 23:00 ještě nejsme v Port Saidu. Black out na lodi.*“⁷⁹ Následující den sice Stratheden doplula do Port Saidu, ale porucha ve strojovně způsobila, že se opozdila a připravovaný konvoj jí ujel. Lukas musel čekat na zformování dalšího až do

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Hlášení Karla Lukase ze stáže u britských jednotek (odevzdáno MNO v Londýně 28. 6. 1944).

⁷⁸ Tamtéž, Diář na rok 1944, zápis z 1. 1. 1944.

⁷⁹ Tamtéž, zápis z 13. 1. 1944.

20. ledna. Dne 18. ledna 1944 si zapsal: „*Před rokem byl zabit škt. Řídký. Chudák. Žil velmi rád, měl ze života radost a musel odejít. Spí v poušti.*“⁸⁰

V noci 20. ledna vyplula loď Stratheden z Port Saidu, za čtyři dny zakotvila v přístavu Port Augusta na Sicílii a čekala do 26. ledna na nové přeskupení konvoje. Téhož dne v poledne vyplula. Minula Alžír a v noci 1. února proplula spolu s ostatními plavidly konvoje kolem Gibraltarů a ocitla se na volném moři. V pátek 4. února si Lukas zapsal: „*Pochmurno, prší. V noci za námi snad ponorky. Jsou i pod vodou rychlejší než náš konvoj. Mohou nás tedy pronásledovat. Máme ale dobrou ochranu.*“⁸¹ V úterý 8. února zakotvila Stratheden v liverpoolském přístavu. Lukas opustil loď a nočním vlakem odjel do Londýna, kde se 10. února ráno hlásil na MNO.⁸² To jej vzápětí přidělilo jako zástupce velitele čs. mise k hlavnímu stanu vrchního velení spojeneckých expedičních sil (SHAEF) generála Davida D. Eisenhowera, připravujícího operaci Overlord – invazi do Evropy.⁸³ V tomto přidělení působil Lukas až do 18. srpna 1944, kdy byl jmenován čs. vojenským a leteckým atašé v USA.⁸⁴ Jeho původní přání, aby byl opět zařazen k 7. obrněné divizi a s ní se účastnil invaze do Evropy, MNO zamítlo.⁸⁵ V září opustil Velkou Británii a odjel do USA.

Plk. gšt. Lukas dorazil do USA koncem září 1944, o čemž vzápětí přinesly zprávu všechny krajanské noviny v Americe. Ihned po příjezdu se zapojil do práce vojenského atašé a navázal těsné styky s českými a slovenskými krajanskými obcemi.⁸⁶ V následujících letech se zúčastnil řady společenských setkání. Jednou z prvních akcí byl VII. moravský den, jenž se konal v Chicagu 24. července 1945. Lukas zde vystoupil s pozdravem našim krajanům a převzal od nich vzácný dar – prapor pro 5. pěší pluk čs. armády ze SSSR.⁸⁷ O den později byl v Clevelandu požádán, aby promluvil do krajanského rozhlasu, přičemž jeho vystoupení bylo nahráváno na gramofonovou desku. Mj. řekl: „*Mám-li možnost k vám pohovořit, chci nejdříve vám poděkovat za vše, co jste pro naše vojáky udělali. Vaše dárky posílané armádě a letcům do Anglie, vaše*

⁸⁰ Tamtéž, zápis z 18. 1. 1944.

⁸¹ Tamtéž, zápis ze 4. 2. 1944.

⁸² Tamtéž, zápisy z 8.–11. 2. 1944

⁸³ VÚA, Kvalifikační listina Karla Lukase.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, článek „Plukovník Karel Lukas v Chicagu“ – výstřížek z novin Svornost vydávaných v Chicagu 26. 10. 1944.

⁸⁶ Kromě osobních vlastností a schopností se mohl v USA opřít také o rodinné zázemí. Jeho dvě starší sestry Otýlie a Žofie žily totiž v Chicagu. Záznam rozhovoru E. Stehlíka se synovcem Karla Lukase Františkem Lukase. Rozhovor se uskutečnil 14. 5. 1990.

⁸⁷ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, výstřížek z novin Svornost vydávaných v Chicagu z 24. 7. 1945.

*srdce otevřená pro naše hochy zde byla krásnou skutečností a vojáci o nich mluví s milou vzpomínkou. Vaše pohazení přišlo v dobách velmi těžkých, po Francii, kdy perspektiva do budoucnosti našich lidí byla mlhavá a zůstala jim jen slabá naděje. Vaše podpora byla posilou, dávala bázi jistoty, že za bídným uprchlíkem bez vlasti stojí solidní báze zlatého srdce československé Ameriky. Za to vám děkuji. Dnes již jsme svobodni. Po našich kopcích, ve vesničkách a dobrých chaloupkách zní smích a radost, ovoce svobody. Američtí vojáci a možná, že i mnozí z vašich vlastních synů, spolu s Rudou armádou donesli nám svobodu a pokoj. Mluvil jsem s několika vojáky a důstojníky, kteří přišli ze západních Čech, všechny jejich závěry jsou dobré – ba lichotivé. Země, říkají, je nejkrásnější z míst, jimiž prošli – nejlépe organizovaná. Pivo jako u nás ještě nepili a děvčata jsou nejhezčí. Ne, já se jim nedivím, když to říkají, mají plnou pravdu... Drazí krajané – ještě jednou vám děkuji jménem vojáků za dobrá srdce a přeji mnoho štěstí.*⁸⁸

V červenci 1945 přebral Lukas, mezitím 15. prosince 1944 povýšený do hodnosti plukovníka generálního štábu,⁸⁹ po plk. let. Jánú Ambrušovi i vedlejší zmocnění pro úřad vojenského atašé na vyslanectví v Ottawě. Tím se jeho působení rozšířilo i na území Kanady. Do konce roku 1945 se účastnil řady krajských akcí: každoroční „mobilizace“ československého národního sdružení v Chicagu v srpnu 1945⁹⁰, 19. srpna 1945 dedikační slavnosti čs. praporu pro jeden z čs. útvarů, uspořádané okresním sborem Slovenského národního sdružení (SNS) v Clevelandu. Ve dnech 17.–18. listopadu 1945 se zúčastnil 5. sjezdu SNS v New Yorku za předsednictví tajemníka SNS v Americe Jána Galbavého.⁹¹ Počátkem března 1946 byl v Battawě na oslavách narozenin T. G. Masaryka, pořádaných Čs. národním sdružením.⁹²

Působení Karla Lukase se samozřejmě neskládalo pouze z cest po krajských akcích, ale i z rozsáhlých exkurzí u řady útvarů americké a kanadské armády. Například ve dnech 19.–22. května 1946 navštívil americkou pěchotní školu ve Fort Benningu v Georgii. Několikrát pobýval i v americké vojenské akademii ve West Pointu. Kromě vojenských škol si prohlédl i četné letecké a námořní základny. Významně se podílel se i na rozvoji čs.-kanadských vztahů. V létě 1946 doprovázel na cestě do ČSR vrchního velitele kanadské armády generála Henryho D. G. Crerara⁹³

⁸⁸ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Koncept rozhlasového vystoupení z 25. 7. 1945.

⁸⁹ VÚA, Kmenový list Karla Lukase.

⁹⁰ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, výstřižek z novin Denní hlasatel z 2. 8. 1945.

⁹¹ Tamtéž, výstřižek z novin New Yorkské listy z 27. 11. 1945.

⁹² Ještě předtím se však dostal konečně po dlouhých šesti letech na krátkou dovolenou domů do Brníčka, které navštívil 8. 1. 1946. Materiály z archivu rodiny Lukasovy zapůjčil František Lukas.

⁹³ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, novinové výstřižky a fotografie dokumentující cestu gen. Crerara do ČSR.

a spolu s radou čs. vyslanectví v Ottawě Karlem M. Sakhem vyznamenal 28. října 1946 osmnáct vysokých kanadských důstojníků řady Bílého lva a Čs. válečnými kříži 1939.⁹⁴ V té době se však již jeho působení v USA a Kanadě pomalu chýlilo ke konci. Dne 26. prosince 1946 přijel do Washingtonu jeho nástupce, plk. gšt. Josef Schejbal. Dne 30. ledna 1947 byl Karel Lukas v Pentagonu vyznamenán vysokým americkým řádem Legion of Merit.⁹⁵

Čas, který mu zbýval do odjezdu do ČSR, trávil přípravou na stěhování a prací nad několika důležitými studiemi hodnotícími obranu severu Kanady v případě konfliktu mezi SSSR na straně jedné a USA a Kanadou na straně druhé.⁹⁶ Velice citlivě vnímal vzájemné zhoršení vztahů bývalých spojenců, a proto v úvodu další své studie, „Arktický projekt“, uvedl: „*V důsledku dnešního mezinárodně politického napětí a hlavně nesouladu politického mezi sovětským Ruskem a Spojenými státy americkými dostává se arktickým a subarktickým krajinám Kanady zvláštní důležitosti pro jejich geopolitickou polohu. Nad těmito prostory vede nejkratší cesta k americkému kontinentu, do Evropy a Asie. Je proto často připouštěno, že v případě válečného konfliktu mezi Amerikou a SSSR budou tyto krajiny pásmem mezi dvěma frontami, tudíž bojištěm tohoto konfliktu. Tyto možnosti zvyšují zájem celého světa o tyto prostory.*“ O něco dál napsal: „*Do této studie dávám také praktické pokyny pro život v těchto prostorech. Nelze tudíž vyloučiti, že při dnešním rozvoji letectví a tím zmenšení prostoru mezi civilizací a divočinou nezanese osud členy naší branné moci do krajin, kde podmínky životní jsou blízké nebo totožné s životem v kanadské Subarktidě a Arktidě.*“⁹⁷

Dne 19. dubna 1947 odjel Lukas z Washingtonu do New Yorku. Odtud 28. dubna odplul na lodi S. S. American Ranger do Le Havru ve Francii, kam dorazil 9. května. Dva roky po skončení války v Evropě. Bezprostředně poté, co odevzdal na vyslanectví v Paříži diplomatickou poštu a měl vyřízeny cestovní formality potřebné pro průjezd obsazeným Německem, vydal se 17. května na cestu domů.⁹⁸

Dne 18. května překročil plk. gšt. Lukas hranice republiky, za jejíž svobodu bojoval již ve dvou světových válkách. Téhož dne dorazil do Prahy, kde poté půl roku působil ve 2. oddělení hlavního štábu.⁹⁹ Dne 9. listopadu se dočkal významného ocenění své celoživotní práce. Město Zábřeh se rozhodlo udělit čestné občanství

⁹⁴ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, blíže neidentifikovatelný novinový výstřižek pojednávající o této události.

⁹⁵ Tamtéž, dekret k vyznamenání Legion of Merit a fotografie z dekorování.

⁹⁶ Tamtéž, osmistránková studie „Obrana severu Kanady“.

⁹⁷ Tamtéž, třiadvacetistránková studie „Arktický projekt“.

⁹⁸ Tamtéž, různé písemnosti vážící se k odjezdu Karla Lukase z USA zpět do Československa (účty za přestěhování, bližší informace o cestě z USA do Evropy).

⁹⁹ Tamtéž.

třem významným osobnostem, a to brig. gen. Vladimíru Příkrylovi a plk. gšt. Karlu Lukasovi za zásluhy v boji za osvobození vlasti a prof. dr. Josefu Mackovi, děkanu Vysoké školy obchodní v Praze, pak za zásluhy na poli vědeckém.¹⁰⁰ Za necelý měsíc, 1. prosince 1947, byl však náhle přeložen z Prahy do Nového Jičína, kde od brig. gen. Josefa Ejema převzal velení 7. brigády.¹⁰¹ V roce 1948 se politická situace v ČSR začala přiostrřovat. Nástup komunistů k moci znamenal konec Lukasovy kariéry v čs. armádě. Na „*zvláštní dovolenou ze služebních důvodů*“ byl sice odeslán 19. dubna 1948, ale vzhledem k tomu, že se do podnájmů ke svému bratrovi v Praze nastěhoval již 6. března, dá se předpokládat, že mu byl přístup do kasáren znemožněn již několik dní po komunistickém puči.¹⁰² Tomu ostatně nasvědčuje i to, že Lukas figuroval mezi prvními na seznamech akčních výborů Národní fronty, jež navrhovaly vyloučení důstojníků z armády. Tyto seznamy pak předseda branného výboru Ústavodárného národního shromáždění Rudolf Slánský zasilal přímo na MNO, jež poté zajišťovalo vše potřebné. V seznamu zaslaném Krajským akčním výborem Národní fronty Ostrava byl Lukas charakterizován následovně: „*Velitel brig[ády] Nový Jičín, prohnáný, proti osvětě, proti SSSR, velmi diplomatický a zákeřný.*“¹⁰³ S podobným posudkem neměl v nově se utvářejících poměrech žádnou šanci.

Dnem 16. dubna 1948 bylo zrušeno povolání Lukase do kurzu pro vyšší velitele, po jehož absolvování měl být povýšen na brigádního generála. O několik dní později, po více než třiceti letech služby v čs. armádě, dostal dekret datovaný 7. května 1948, v němž bylo uvedeno: „*Ministerstvo národní obrany přihlížejíc k tomu, že není pro Vás z vážných služebních důvodů ve Vaší stavovské skupině použití odpovídajícího Vaší hodnosti, zprošťuje Vás koncem května 1948 činné služby vojenské, zastavuje týmž dnem výplatu Vašich dosavadních služebních platů a dává vás [...] dnem 1. června 1948 na dovolenou s čekáním.*“¹⁰⁴ Přes nezáviděníhodnost svého postavení se snažil povznést nad situaci, v níž se ocitl, a v dopise příbuzným z 24. června psal: „*Já mám teď času dost. Dosloužil jsem na vojně a jako západní člen armády dán na dovolenou. Celkem mně to plně vyhovuje, poněvadž při mém založení by se mně velmi těžko sloužilo; nemám rád, aby do odborných věcí mluvili*

¹⁰⁰ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Dopis Městského národního výboru v Zábřehu (čj. 217-7/10 z 20. října 1947) Karlu Lukasovi. K udělení čestného občanství všem třem jmenovaným došlo na slavnostní schůzi pléna MNV dne 9. listopadu 1947 v 11.00 v zasedací síni městské radnice.

¹⁰¹ VÚA, Kvalifikační listina Karla Lukase a OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, kopie dopisu Karla Lukase brig. gen. Josefu Ejemovi z 1. 12. 1947.

¹⁰² OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, kopie dovolenky podepsané gen. Alfrédem Ressellem a policejní přihláška Karla Lukase do bytu jeho bratra ve vile Na Šafránce 22 v Praze XII. V ní Lukas uvádí jako své poslední bydliště „*hotel Praha, předtím Nový Jičín*“.

¹⁰³ NA, f. ÚV KSČ, f. 100/1, sv. 51, inv. j. 437, č. 1. 179.

¹⁰⁴ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Dekret MNO čj. 5.707-I/2. odděl. 1948 ze 7. 5. 1948.

*laici, a nepokládám armádu za věc jedné strany, nýbrž národa a státu.*¹⁰⁵ Za čtyři měsíce dostal další dekret MNO (25. října 1948) s obsahem, jenž jej již nepřekvapil: *„Ministerstvo národní obrany propouští Vás koncem listopadu 1948 z činné služby vojenské, zastavuje týmž dnem výplatu Vašeho dosavadního čekaného a překládá Vás [...] dnem 1. prosince 1948 do výslužby.*¹⁰⁶

Přestože již Lukas v armádě nepůsobil, musel být na něj zpracován kvalifikační popis. I z něj se vyplatí odcitovat některé, navzájem si odporující pasáže. V předvečer Štědrého dne roku 1948 jej vypracoval jeho bývalý nadřízený arm. gen. Zdeněk Novák: *„Iniciativní, nebojí se odpovědnosti. Nespolehlivý mravně politicky. Přímý, taktní, uhlazené společenské chování. Veselý, nenucený, velmi sebevědomý. Dobrá paměť, bystrý postřeh a rychlý úsudek, logicky uvažuje. Všeobecné [vzdělání] velmi dobré, politicky orientováno na Západ. [Vojenské teoretické vědomosti] velmi dobré. Studuje velmi pozorně odbornou literaturu. Vyhýbá se veřejnému životu. K mravně politické výchově v armádě neměl kladný poměr. Zdatný a odolný. Má zálibu ve sportu. Velmi dobrý vzhled, pečuje o zevnějšek. Ve výcviku má velmi dobrý vliv na podřízené. Neuplatňuje mravně politickou výchovu u podřízených. V praktickém vykonávání služby dosahuje dobrých výsledků. Pro záporný postoj k lidově demokratickému zřízení [k vedení podřízené jednotky] neschopen [...] Pro západní orientaci nemůže mu být svěřena vyšší funkce. Popisovaný nenašel kladný poměr k lidově demokratickému řádu republiky. Proto byl dán [...] dnem 1. června 1948 na dovolenou s čekáním. Z uvedeného důvodu byl mu stanoven stupeň kvalifikace [...] nevyhovující.*¹⁰⁷

Začátek roku 1949 neblaze poznamenal tři dny trvající proces s bývalým náčelníkem čs. vojenské mise v SSSR div. gen. Heliodorem Píkou, zahájený 26. ledna 1949 v Praze. O dva dny později si Lukas do svého diáře napsal: *„Píka odsouzen.*¹⁰⁸ Jeho dlouholetý přítel dostal provaz. O jeho popravě 21. června 1949 v Plzni na Borech se však již Lukas nedozvěděl. Nebyl totiž naživu. V úterý 29. března ráno byl ve svém bytě v ulici Pod Kaštany č. p. 7 v Praze XIX zatčen.¹⁰⁹ O jeho dalších osudech dostupné materiály většinou mlčí, a tak se musíme spolehnout na svědectví pamětníků. Řada z nich je však bohužel po smrti, a tak není možné jejich svědectví vzájemně konfrontovat s novými poznatky. Proto si také některé údaje odporují. Dne 19. června 1968 zaslal MUDr. Otto Lukas tehdejšímu ministru vnitra Josefu Pavlovi dopis, v němž ho požádal o přešetření smrti

¹⁰⁵ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Průklep dopisu Karla Lukase z 24. 6. 1948.

¹⁰⁶ VÚA, f. MNO, čj. 13.603 dův.-I./2. odděl. 1948 z 25. 10. 1948.

¹⁰⁷ VÚA, Kvalifikační listina Karla Lukase, Kvalifikační popis za rok 1948 vypracovaný 23. 12. 1948 arm. gen. Zdeňkem Novákem, velitelem Vojenské oblasti 3 v Brně.

¹⁰⁸ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Diář na rok 1949, zápis z 28. 1. 1949.

¹⁰⁹ Záznamy rozhovorů E. Stehlíka s Marií Malou, které se uskutečnily 9. 5., 12. 6. a 26. 9. 1991. Manžel M. Malé, arch. Josef Malý, vlastnil dům, v němž v té době Lukas bydlel.

svého bratra. Mj. uvedl: „Dne 29. 3. 1949 byl můj bratr zatčen orgány Státní bezpečnosti. Moje manželka Hana Lukášová po jeho zatčení několikrát intervenovala u orgánů StB v Bartolomějské ulici [...] Příčinu zatčení se při těchto jednáních nedověděla. Moje manželka nosila též balíčky s prádlem do věznice na Pankráci, kde je přejímal pracovník StB Pešek. Krátce před smrtí mého bratra přišlo jeho prádlo zkrvavené a potřísněné hnisem, část ho scházela. Jednoho dne nám bylo doručeno poslem oznámení, že můj bratr zemřel dne 19. 5. 1949 na Pankráci. Moje manželka navštívila neprodleně referenta StB Volfa, který jí sdělil, že bratr zemřel na degeneraci srdce. Když projevila pochybnosti o správnosti tohoto sdělení s poukazem na to, že bratr neměl nikdy srdeční potíže, ukázal jí Volf fotografii mého bratra v rakvi [...] Po tomto jednání v Bartolomějské ulici dal Volf zavést manželku na Pankrác k Peškovi, který jí vydal věci mého bratra [...] Na to jsme zašli společně s mou manželkou a dcerou Blankou do Patologického ústavu, kde kustod vyhověl naší žádosti a ukázal nám mrtvé tělo mého bratra. Řekl nám, že měl zcela rozbitá záda a poškozené ledviny. Manželka odhrnula z bratrova těla roušku, která je zakrývala a na celém levém boku v oblasti kyčelního kloubu bylo vidět rozsáhlou krevní podlitinu a na levé paži rozšklebenou tržnou krvavou ránu jdoucí téměř po celé délce paže od ramenního kloubu k loketnímu... O tom, že můj bratr nezemřel přirozenou smrtí, mě přesvědčily i následující skutečnosti: za nějaký čas po bratrově usmrcení, asi za jeden až dva roky, hlásila stanice Svobodná Evropa, že můj bratr byl při výslechu orgány StB ubit a že se tohoto výslechu účastnili: Bělecký, Ejemová, Kotlík, Vinický a Vlček [...] Navíc mě někdy v letech 1956–1958 navštívil pan Stanislav Březina, který býval původně majitelem nebo nájemcem lázní Houšůvka u Staré Boleslavi. Od něj jsem se dozvěděl, že byl údajně obviněn ve stejné věci jako můj bratr, tj. z napomáhání generálovi Aloisu Liškovi v útěku do ciziny. Můj bratr měl prý dát generálu Liškovi k dispozici svůj automobil značky Packard. Pan Březina mi též sdělil, že byl vyslýchán ve stejný den a na stejném místě jako můj bratr [...] O průběhu svého výslechu mi pan Březina řekl, že byl zavázán do pytle, do kterého pak vyšetřovatelé kopalí a bili obušky.“¹¹⁰

Mezi svědky, kteří se na Pankráci setkali s plk. Lukášem, byl též ing. Václav Havel¹¹¹, který o okolnostech jeho smrti v roce 1968 bratrům Lukášovým řekl: „Po mém zatčení 31. března 1949 jsem byl převezen do cely věznice na Pankráci, kde bylo již pět jiných zatčených, mezi nimi i plk. gšt. Karel Lukáš. Pan plukovník byl ve výborném zdravotním stavu a bezvadné mravní kondici. Svým jednáním příznivě ovlivňoval morálku všech uvězněných a současně udržoval kázeň na cele. Byl naprosto vyrovnaný a fyzicky i psychicky v naprostém pořádku. Během našeho společného pobytu na cele byl plukovník Lukáš dvakrát předveden k výslechům, z nichž se

¹¹⁰ Dopis MUDr. Otto Lukase ministru vnitra ČSSR z 19. 6. 1968. Kopie průklepu uloženého v rodinném archivu Františka Lukase v držení autora.

¹¹¹ Otec bývalého prezidenta České republiky.

v pořádku vrátil. Avšak jednoho dne ráno byl odveden k dalšímu výslechu, z něhož se již do cely nevrátil. Toho večera jsme se od gonkaře dozvěděli, že byl plukovník Lukas přinesen od výslechu ve zbledovaném stavu a byl dán do cely č. 16. Nám bylo krátce poté nařízeno, abychom připravili všechny svršky plukovníka Lukase, které pak byly z cely odneseny. Následujícího dne se mi při odchodu na vycházku podařilo v nestřeženém okamžiku, během procházení kolem cely č. 16, navázat s plk. Lukasem spojení, a to tak, že jsem před celou zadupal a zašeptal jsem: ‚Tady Václav.‘ Plk. Lukas mi na to odpověděl: ‚Ti mi dali, pozdravuj všechny.‘ Několik dní poté jsem se od gonkaře dozvěděl, že Karel Lukas zemřel.¹¹²

Tou „jinou celou“, o níž se ve své výpovědi Havel zmiňoval, byla temnice, kterou již v té době obýval jiný vězeň, dvaadvacetiletý Leopold Hajíček, který uvedl: „Dne 4. května 1949 večer byl do mé cely dodán nový vyšetřovavec, který nebyl schopen chůze. Bez nosítek, prostým držením pod pažemi a za nohy jej přinesli tři příslušníci SNB za vedení vrchního strážmistra Františka Vinického a známé bestie, navoněného Peška. Novým vyšetřovavcem byl plk. Lukas, jehož stav byl již na první pohled otřesný. Vězeň byl nedbale narychlo oblečen a na nohou měl pouze zakrvácené ponožky. Jeho boty nesl jeden z příslušníků SNB a vhodil je do cely. Na oděvu plk. Lukase nebyly známky krve, ale hlava nesla zřejmě známky ran a podlitin. Obličej zakrvácený, prošedivělé vlasy splíhlé do čela – proto na mně v první chvíli zapůsobil jako stařec před smrtí. Cela byla při příchodu plk. Lukase ‚odtemněna‘ a byl do ní strčen kavalec, na který jsem ho uložil. Já sám jsem totiž do té doby spal na holé zemi. Vrchní strážmistr Vinický ještě mezi dveřmi prohlásil: ‚Starej se o něj, Poldíku, aby ti tady nezhebnul!‘ V noci se stav plk. Lukase zhoršil, a tak jsem bušil na dveře a žádal jsem, aby zavolali lékaře. Po delší době se objevil Vinický, hodil do cely balíček aspirinů a řekl cynicky: ‚To mu určitě pomůže!‘ Druhý den plk. Lukase odnesli do jiné cely a teprve později jsem se doslechl, že ve vězeňské nemocnici zemřel.“¹¹³

Co se odehrálo s plk. Lukase onoho osudného 4. května 1949? Co způsobilo, že ráno odjel z věznice k výslechu zcela zdravý člověk a zpět na Pankrác se po několika hodinách vrátila lidská troska neschopná chůze? Nechme vyprávět svědka nad jiné povolání – plk. Lukase samotného. Jeho výpověď je zpracována podle toho, co sdělil svým spoluvězňům na cele č. 334, kam byl z temnice přenesen: „Výslech byl zahájen 4. května v 8 hodin a konal se ve staré budově státní policie v Bartolomějské ulici č. 6, v prvním patře, v kanceláři přednosta oddělení dr. DORKA-Běleckého za přítomnosti jeho sekretářky, dcery posádkového velitele

¹¹² OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase.

¹¹³ Záznam rozhovoru E. Stehlíka s Leopoldem Hajíčkem z 26. 7. 1991 a článek „Svědectví o gestapismu: Výpověď o umučení plukovníka Lukase“, publikovaný 16. 9. 1950 v New Yorkských listech. Článek, který autorovi laskavě poskytl ing. Jan Fráňa, byl zpracován na základě výpovědi Leopolda Hajíčka po jeho útěku do exilu.

Velké Prahy generála Ejema. Výslechu asistovali členové Státní policie Kotlík, Honner a Vlček. Jediným předmětem výslechu, před nímž mi byly zavázány oči, byla otázka, jakým způsobem jsem byl ve spojení s generálem Liškou, který dli toho času v Londýně. Poté, co jsem neodpověděl, byl jsem postupně týrán následujícím způsobem: ‚Hra na medvěda‘ (odborné označení StB). Se zavázanýma očima jsem byl nucen chodit v kruhu, přičemž kolem mne stálo asi šest neznámých členů StB, kteří mě střídavě bili obušky po celém těle. Poté jsem byl nucen poskakovat po špičkách, čímž se napjaly svaly na lýtkách, přes které jsem pak byl tloučen. Asi po pětiminutové přestávce, která byla mi dána na rozmyšlenou, zda chci vypovídat, jsem si musel kleknout na židli a opřít se rukama o opěradlo. Nohy mi byly poté pevně přivázány k židli. Nato jsem byl bit obušky do chodidel a to střídavě podél a napříč. Rány obušky do konce prstů mi strhávaly nehty... V průběhu tohoto týrání jsem několikrát omdlel a byl jsem poléván studenou vodou. Proto si již dále nepamatuji na postup dalšího mučení. Víím pouze, že jsem dostával rány na různá místa těla, zejména do hlavy a do žaludku. Celé týrání s několika pětiminutovými přestávkami trvalo asi čtyři hodiny. Nakonec mi bylo pohroženo, že po uzdravení budu odevzdán dr. Maporovi a budu vyslýchán pomocí elektriny.“¹¹⁴

O zdravotním stavu plk. Lukase i o „zdravotní péči“, která mu byla poskytnuta, vypráví jeden ze spoluvězňů: „První dny v naší cele probíhaly střídavě v horečkách a zimnicích. Plk. Lukas musel být odnášen na klozet a stolice i moč obsahovaly krev. Dne 7. května byl pro zmučeného plukovníka podán první a poslední lék – tři tabletky octanu hlinitého. Po obkladech, které jsme s jejich pomocí zhotovili, se otoky poněkud zmírnily. Bolesti v žaludeční krajině byly však stále silné. Pan plukovník vůbec nejedl, jen pil kávu. Dne 8. května asi ve 20 hodin přišel do cely vězeňský lékař za doprovodu vrchního strážmistra SNB, který byl mezi vězni znám pod přezdívkou Smrtihlav. Na lékařovu otázku po původu zranění odpověděl plk. Lukas, že při odchodu od výslechu spadl ze schodů. Když na něm lékař rezolutně žádal pravdivé vyličení zranění, byl vrchním strážmistrem nakopnut a bylo mu posunkem naznačeno, aby se dále neptal. Lékař pak jen řekl: ‚Ach tak!‘ Od té doby již plk. Lukase žádný lékař nenavštívil, a to i přesto, že příslušníkům SNB bylo od počátku jasné, že jeho stav je velice vážný, na což jsme my opětovně upozorňovali. Bez ohledu na naše varování zůstal plk. Lukas na naší cele [...] téměř dva týdny, během nichž se jeho stav zhoršil natolik, že byl nakonec dopraven do vězeňské nemocnice, kde zemřel.“¹¹⁵

V průběhu vyšetřování smrti plk. Lukase, které v roce 1969 prováděla Hlavní vojenská prokuratura, byl vyžádán z Ústavu soudního lékařství v Praze opis pitevního protokolu. O jeho obsahu se v závěrečné zprávě, již bylo vyšetřování ukončeno,

¹¹⁴ OVM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase.

¹¹⁵ Tamtéž.

uvádí: „Z opisu pitevního protokolu bylo zjištěno, že plk. Lukas zemřel dne 19. 5. 1949 v 9.45 hodin. Pitvu provedl druhý den tehdejší přednosta ústavu prof. MUDr. Hájek. Prof. Hájek jako příčinu smrti uvedl edém plic a roztroušenou fibrosu svalu srdečního... Při pitvě byla rovněž zjištěna na levé straně paže plk. Lukase modřina plochy dětské dlaně a na levé kyčli modřina plochy dvou dlaní. Ostatní části těla byly nedotčeny.“¹¹⁶ S těmito údaji však ostře kontrastují dvě svědectví o skutečném stavu plk. Lukase, a to jak před jeho zatčením, tak po návratu od zmíněného výsledku. MUDr. Otto Lukas, bratr zatčeného, na jehož popud bylo v roce 1968 vyšetřování zahájeno, ve svém svědectví uvedl: „Můj bratr plk. gšt. Karel Lukas byl muž skálopevného zdraví, lyžařský závodník, vytrvalý tenista, závodník pro koňské dostihové překážky a vytrvalý všestranný sportovec. Asi deset dnů před zatčením se vrátil z lyžařských túr ve Vysokých Tatrách v plné kondici. Ve své ordinaci jsem ho asi týden před zatčením podrobil RTG, prohlídce srdce a plic, a to proti jeho vůli, neboť to považoval za zbytečné. Nález byl normální, rovněž tak nález fyzikální hrudní a břišní. Pokud se v protokolu mluví o roztroušené fibróze srdečního svalu, běží o změny celkem běžné u lidí kolem 50. let.“¹¹⁷ Druhé avizované svědectví je ještě výmluvnější. Leopold Hajíček popsal stav plk. Lukase krátce po osudném výsledku následovně: „Prvním nejhorším dojmem působily po svlečení ponožek nohy. Obě bez formy, silně nateklé, sloupovité, stejného objemu jak v kotníku, tak i v kolenu. Od chodidel až po kolena byly nohy pokryty podlitinami a staré zranění z války bylo otevřené. Nejhuře byla postižena chodidla nesoucí stopy systematického pokládání úderů, a to jak podél, tak i napříč. Většina prstů měla strhané nehty a na jejich místě bylo vidět živé maso. Stejně stopy po bití obuškem nesl i celý povrch těla až po krk. V krajině žaludku byly jasně patrné kruhové podlitiny způsobené pravděpodobně bodáním obušky a na dvou nebo třech místech byla pokožka dokonce protržena. Tyto otevřené rány silně krvácely. V obličejí byly od úderů pěstí rozbity rty a okolí očí. Příčný pruh od obušku probíhal též přes pravý spánek a ve vlasech na temeni zela otevřená rána způsobená pravděpodobně nějakým tupým předmětem.“¹¹⁸

O tom, že plukovník Lukas nezemřel přirozenou smrtí, není pochyb, zbývá tedy odpovědět na otázku, proč o život přišel. Odpověď nemusíme hledat příliš dlouho. Nejpravděpodobnější příčinou Lukasova zatčení byl, ač to dnes může znít neuvěřitelně, jeho vůz, šedý sedan značky Packard, který si pořídil během svého pobytu v USA. V poválečné Praze plně trofejních vozidel všech možných armád a sem tam

¹¹⁶ Dopis Generální prokuratury – Hlavní vojenské prokuratury čj. 1 HVt 2791/68 z 22. 9. 1969 Františku Lukasovi. Kopie v držení autora.

¹¹⁷ Dopis MUDr. Otto Lukase Vojenské obvodové prokuratury v Praze z 20. 5. 1969. Kopie v držení autora.

¹¹⁸ Viz pozn. č. 113.

nějakého automobilu z let první republiky se musel americký „koráb silnic“ vyjimat skutečně impozantně. Kromě všeobecné pozornosti muselo toto vozidlo jistě vzbuzovat i závist, a to se pravděpodobně stalo Lukasovi osudným.¹¹⁹ Mimořádně zajímavé skutečnosti v Lukasově případě potvrzující výše uvedenou hypotézu vyšly totiž najevo v roce 1951, kdy probíhalo přísně tajné vyšetřování nejkřiklavějších případů trestné činnosti příslušníků smutně proslulého Reicinova OBZ – 5. oddělení Hlavního štábu. Mezi předvolanými byla i bývalá zapisovatelka této složky Dagmar Marešová, která do protokolu uvedla: „*Druhý den přišel Slavík¹²⁰ se zprávou, že Bělecký, krycím jménem DOREK, při výslechu zabil plk. Karla Lukase. Turek¹²¹ se ptal, jaké z toho budou mít nepřijemnosti, ale Slavík odpověděl, že DOREK zůstane sedět na svém místě a že se to nějak udělá, že hlavní starost byla sehnat doktora, který by napsal, že se jedná o srdeční slabost. Vzpomínám si, že rozhovoru byl přítomen Souček¹²², který se ptal, proč nám (5. oddělení) ho nedali, když to byl voják. Slavík prohlašoval, že byl ve výslužbě. Souček zas říkal, že to nevdá, že takové věci stejně dělají, na to mu Slavík vysvětlil pravou podstatu věci. Že totiž plk. Lukas měl plný byt cigaret, lihovin, krásně zařízený a že byl sám, proto že StB ani nenapadne, aby takového člověka dávala vojákům.*“¹²³

Údaje obsažené v předcházejícím odstavci opět stojí za to konfrontovat se zprávou Hlavní vojenské prokuratury z 22. září 1969, která příbuzným Karla Lukase ve věci jeho „údajného“ ubití příslušníky StB sdělila následující: „*Vyšetřování prováděl tehdejší KV StB Praha. Vyšetřujícím referentem byl vrchní strážmistr Teodor Bělecký, náčelníkem vyšetřovacího oddělení npor. SNB Josef Volf. Jednotliví příslušníci MV, kteří mohli být o případu informováni, byli vyslechnuti, přičemž shodně uvedli, že náhlá smrt plk. Lukase byla sice pro ně překvapením, nicméně byla považována za přirozenou. V této souvislosti se odvolávali na výsledek pitvy, podle níž mělo jít o náhlé selhání srdce. Vyšetřující referent Bělecký rozhodně popřel, že by smrt plk. Lukase byla v nějaké souvislosti s jeho jednáním [...] Vyšetřování potvrdi-*

¹¹⁹ To, že smrt plk. Lukase způsobil jeho automobil a rozsáhlý majetek, potvrzují nepřímo i další fakta. Jeho vůz byl příslušníky StB zabaven hned v den zatčení a rabování osobních věcí, jež měl uloženy u svých přátel, začalo současně s jeho uvězněním na Pankráci a pokračovalo i po jeho smrti, celkem více než čtyři měsíce. Mezi předměty, které po konečném „vyklizení“ bytu příslušníci StB vyhodili na dvůr domu, kde Lukas bydlel, byly převážně písemnosti vojenského charakteru, nejrůznější studie o čs. i americké armádě, vojenské doklady, korespondence s osobnostmi z vojenského i politického života, stovky fotografií a osobní diáře, tedy předměty, jež by v případě obvinění plk. Lukase z vlastizrady či podobného zločinu měly mít pro vyšetřovatele prvořadý význam. Záznamy rozhovorů E. Stehlika s Marií Malou z 9. 5. a 12. 6. 1991 a Vlastou Škochovou 16. 5. 1991.

¹²⁰ Por. SNB Stanislav Slavík působil u 5. oddělení hlavního štábu jako styčný orgán StB.

¹²¹ Mjr. Ludvík Turek, vyšetřovatel 5. oddělení.

¹²² Mjr. Ludvík Souček, vyšetřovatel 5. oddělení.

¹²³ VÚA, f. MNO 1951, Hlavní soudní správa (SVS), 21-2/16, (čj. 002122 KOS z 8. 9. 1951).

*lo, že výpovědi některých civilních svědků o nelidském zacházení s plk. Lukášem před jeho smrtí mají své opodstatnění. Na druhé straně však nebylo spolehlivě dokázáno, že toto zacházení bylo v příčinné souvislosti s úmrtím plk. Lukase. Zjištěné jednání nemůže být posuzováno jako vražda, v krajním případě jde o zabítí ve smyslu § 419 bývalého vojenského trestního zákona. Trestnost takového činu ovšem uplynutím promlčecí lhůty zanikla. Za tohoto stavu byla nucena Vojenská obvodová prokuratura v Praze věc odložit.*¹²⁴

Dne 29. srpna 1990 byl plk. gšt. Karel Lukas in memoriam povýšen do hodnosti generálmajora a 8. května 1992 posmrtně vyznamenán Řádem M. R. Štefánika III. třídy. Jeho vrazi zůstali nepotrestáni.

¹²⁴ Dopis Generální prokuratury – Hlavní vojenské prokuratury čj. 1 HVt 2791/68 z 22. 9. 1969 Františku Lukasovi. Kopie v držení autora.

Major René Černý – zapomenutá oběť¹

Jiří Plachý

Rok 1950 můžeme bez přehánění označit jako „rok velkého teroru“. Komunistický režim v duchu doktríny zostřujícího se třídního boje pokračoval v masové výrobě monstrprocesů, jež měly zastrašit širokou veřejnost a zároveň umlčet neaktivnější odpůrce nového zřízení. Mezi desítkami těch, kteří v tom roce zaplatili za svůj nekompromisní postoj cenou nejvyšší, byl i pětatřicetiletý major československé armády René Černý. Jeho životní pouť se uzavřela na dvoře pankrácké věznice dne 23. května 1950.

Vedle Milady Horákové, generála Heliodora Píky nebo Závaše Kalandry patří jeho jméno k těm méně známým. Jaké byly tedy osudy tohoto muže předtím, než se stal obětí komunistické justiční zvůle?

Narodil se 26. července 1914 v Kvíčku u Slaného v rodině českého železničáře.² V letech 1921–1925 navštěvoval Obecnou školu ve Zbečně u Křivoklátu, 1925–1926 pak v Ploskovicích u Litoměřic. Poté pokračoval ve studiu na Čsl. reformním reálném gymnasiu v Liberci. V roce 1931 byl jeho otec jmenován přednostou stanice ve Starém Místě u Jičína³, což znamenalo další změnu školy. Maturoval na jičínské reálce v roce 1934.

Přesně měsíc po maturitě, 18. července 1934, se podrobil dobrovolnému odvodu do čs. armády a ještě týž den nastoupil vojenskou prezenční službu ve Vojenském jezdeckém učilišti (VJU) v Pardubicích. Začala tak nová etapa jeho života. Po absolvování VJU byl jako četař-aspirant zařazen k 6. jezdeckému pluku tvořícímu součást brněnské posádky. U této jednotky pak sloužil nepřetržitě až do května 1939. Po ukončení dvouleté prezenční služby v roce

¹ Text studie vznikl na přelomu let 2000–2001. Z tohoto důvodu jsou v odkazech na soudní spisy uváděny spisovny Krajského soudu (KS) v Plzni a Městského soudu (MS) v Praze. V současné době jsou tyto soudní spisy uloženy v Národních archivu (NA) v Praze.

² Otec Antonín Černý (+ 1937), matka Božena, rozená Fenclová (+ 1942). Jejich prvorozený syn dostal křestní jméno Renát – KS Plzeň, Or I/V 26/50, Výpis z knihy narození ří. katol. děkanského úřadu ve Smečně. Teprve v roce 1938 si změnil jméno na René – Vojenský ústřední archiv (dále VÚA), f. Kvalifikační listiny, René Černý. Kvíček (někdy uváděna jako Malá Kvíčka) byl v r. 1930 součástí obce Kvíc. V současnosti je místní částí Slaného. Po celý svůj život byl R. Černý domovským příslušným do Terezína u Litoměřic.

³ Do té doby působil jako přednosta stanice v Machníně u Liberce.

1936 zůstal v armádě jako podporučík v další činné službě.⁴ Toto provizorium bylo ukončeno k 1. srpnu 1938 jeho zařazením mezi aktivní důstojníky a zároveň povýšením na poručíka. Záříjová mobilizace jej zastihla jako zpravodajského důstojníka pluku. Černý patřil k té skupině lidí, kteří se snaží dosáhnout úspěchu pilnou každodenní prací a neustálým sebezdokonalováním. V letním semestru 1938 se proto zapsal ke studiu na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně a ve studiu pokračoval i po rozpuštění pluku v květnu 1939.⁵

V té době byl už také zapojen do formujícího se odbojového hnutí Obrany národa. Spolu s por. Václavem Jelínkem měl na starosti převádění vojenských osob přes moravsko-slovenskou hranici a jejich přechod do Polska.⁶

Po vypuknutí 2. světové války a vojenské porážce Polska se i on rozhodl odejít do zahraničí. Zvolil pro to poměrně jednoduchou, avšak velmi riskantní cestu. Dne 15. října 1939 odjel z Brna do korutanských Alp a přes hřeben Karavanek přešel ilegálně do Jugoslávie. Už 19. října se hlásil na francouzském konzulátu v Lublani. Následovala téměř měsíc trvající cesta přes Řecko, Turecko a Sýrii do libanonského Bejrútu a odtud lodí do Marseille. Teprve 15. listopadu 1939 dorazil do jihofrancouzského Agde, sídla velitelství jednotek čs. zahraniční armády ve Francii. Následující den byl jmenován velitelem 5. roty 2. praporu 1. pěšího pluku.⁷ Již v lednu 1940 se vrátil ke svému původnímu zařazení – stal se

⁴ Dne 18. 7. 1934 byl přidělen jako vojník k pomocné eskadroně 8. jezdeckého pluku. Následující den mu byla přiznána charakteristika „aspirant“. Dne 1. 12. 1934 byl povýšen na svobodníka-aspiranta, 16. 2. 1935 na desátníka-aspiranta a 16. 5. 1935 na četaře-aspiranta. K 28. 2. 1935 byl od zálohy 8. jezdeckého pluku přeřazen k jezdeckému pluku č. 6, kde sloužil až do května 1939. Dne 1. 2. 1936 byl jmenován podporučíkem jezdeckta prezenční služby (MS Praha, Or I/V 187/48, Kmenový list – kopie). V roce 1935 žádal o přijetí na Vojenskou akademii v Hranicích na Moravě, avšak 5. oddělení Hlavního štábu mu naznačilo, že by měl zůstat u své jednotky jako důstojník v další činné službě. VÚA, f. Evidence čs. vojenských osob v zahraničí za 2. světové války (dále 24), sign. 4-10. Tím se také dne 18. 7. 1936 stal. U 6. jezdeckého pluku sloužil jako velitel čtyř 1. eskadrony a učil v poddůstojnické škole. V roce 1936 absolvoval zákopnický a v letech 1937–1938 zpravodajský kurs (VÚA, f. Kvalifikační listiny, René Černý).

⁵ Do svého odchodu do zahraničí absolvoval 3 semestry.

⁶ Bývalý rotmistr v zál. Karel Paprskář (1895–?), člen brněnské Obrany národa, jenž se po svém zatčení stal jedním z nejhroších agentů brněnské gestapa, ve své poválečné výpovědi uvedl, že byl pověřen k organizování ilegálních přechodů čs. občanů do zahraničí. V Polsku jej při jedné cestě kapitán polské zpravodajské služby představil dvěma čs. poručíkům Čemému a Jelínkovi: „*S oběma jsem se později několikrát viděl jak na Slovensku, tak i v Polsku [...] Naposledy jsem s por. Jelínkem mluvil někdy na sklonku roku 1939, kdy oba odcházeli do emigrace [...] později jsem byl vyrozuměn, že se oba šťastně dostali do Turecka.*“ AMV, f. Výpovědi zaměstnanců gestapa a SD (dále 52) sign. 1–325.

⁷ Archiv ministerstva vnitra (dále AMV), f. Ministerstvo národní obrany (MNO) v Londýně (dále 20), sign. 23-2, Hlášení por. Černého po příjezdu do Agde ze dne 20. 11. 1939, MS Praha Or I/V 187/48 – Kmenový list – kopie.

opět zpravodajským důstojníkem, nejdříve u Smíšeného předzvědného oddílu (SPO) a v březnu u velitelství 1. čs. divize (štábní rota).⁸

V této funkci setrval až do pádu Francie. Dne 28. června 1940 evakuoval na egyptské lodi Mohamed Ali el Kebir, na níž 7. července dorazil do Anglie.

Československá zahraniční armáda se v té době nacházela v hluboké krizi. Bleskové vítězství nacistů ve Francii, jež znamenalo pád nadějí na brzký konec války, těžké ztráty našich jednotek ve frontových bojích, zapříčiněné mnohdy selháním velících důstojníků, zmatek a nechutné spory kolem evakuace vedly nakonec v létě 1940 ke známé vzpouře více než 500 levicově orientovaných vojáků vedených bývalými příslušníky španělských interbrigád ve vojenském táboře v Cholmondeley.

Dalším negativním důsledkem, který byl spojen s velkou početní redukcí čs. jednotek, byl nadbytek důstojníků. Ministerstvo národní obrany (MNO) se pokusilo tento problém vyřešit zřízením zvláštních jednotek složených z nezařazených důstojníků. Tito důstojníci však ve vztahu k poddůstojníkům měli být postaveni na roveň obyčejným vojínům. Takto postižení důstojníci sepsali ve dnech 31. 10. – 1. 11. 1940 petici adresovanou prezidentu republiky, v níž si na vzniklou situaci stěžovali. Reakce odpovědných míst byla bezprostřední. Signatáři mají buď své podpisy odvolat, nebo proti nim bude zahájeno kárné řízení a budou postaveni mimo činnou službu. Většina důstojníků pak skutečně podpisy odvolala. Pro ty, kteří odmítli, se vžilo označení „27 čs. pánů“ (ve skutečnosti jich bylo 29). Mezi ně patřil i Černý, který byl 27. září „*pro nedostatek míst systemizovaných pro důst. [zařazen] do vel. zálohy*“ u kulometné roty.⁹

Výnosem MNO ze dne 8. listopadu 1940 pak byli poslušnost odmítající důstojníci zproštěni výkonu činné služby. Toto rozhodnutí bylo provedeno rozkazem č. 18 velitelství 1. čs. brigády ze dne 14. 11. 1940. V té době však již odpovědným osobám muselo být jasné, že potrestání je příliš tvrdé a neadekvátní. Již 21. prosince 1940 vydal div. gen. Sergej Ingr doplnění původního výnosu ze dne 8. 11.: „4) Uvedení důstojníci zůstávají dle čl. 672 odst. 5 služ. řádu A-I-1 i po tomto zproštění nadále vojenskými osobami v činné službě a náležejí jim voj. požitky, ježto propuštění nebyli [...] 5) MNO určuje jim místo pobytu Whitchurch. 6) Odsunuté důstojníky dlužno považovati za odloučenou jednotku menší než setnina dle čl. 560 odst. 1 služ. řádu. Velitelem této odloučené jednotky ustanovují mjr. pěch. L. Herolda. 8) Důstojníci zproštění výkonu služby nejsou z armády propuštěni.“ Ve smyslu tohoto doplnění byla celá skupina 29 důstojníků spolu s velitelem mjr.

⁸ VÚA, f. Velitelství vojenské zpravodajské služby (dále 37), sign. 27-1. V květnu 1940 Černý např. zpracoval rámcovou organizaci šifrovací služby 1. čs. divize.

⁹ MS Praha, Or I/V 187/48, Kvalifikační listina – kopie (z Kvalifikační listiny jsou čerpány i další fotografické údaje, ke kterým nejsou v textu zvláštní odkazy).

Heroldem a 5 vojáky (2 příkazníci, 1 kuchař, 1 pomocník v kuchyni, 1 umývač v kuchyni) odsunuta nejdříve do Londýna a pak do Whitchurche. Jejich odloučená jednotka byla formálně součástí Náhradního tělesa (NT).¹⁰

Případ začal být řešen až na jaře 1941. Dne 11. března se „vzbouřenci“ směli vrátit z Whitchurche do Leamingtonu.¹¹ Samotná příslušnost ke skupině nespokojenců měla být projednávána před polním soudem. Ti, kteří byli považováni za původce celé akce, byli navíc ještě prošetřováni vojenskými kárnými výbory.¹²

Dne 19. června 1941 rozhodl prezident republiky o zastavení trestního stíhání a konečné kázeňské potrestání ponechal v kompetenci ministra národní obrany.¹³ Generál Ingr svým výnosem ze dne 14. července 1941 udělil každému z 28 důstojníků trest domácího vězení v trvání 21 dnů.¹⁴

Čas otupil hrany sporu, a tak již dne 1. srpna 1941 byl Černý přemístěn od NT zpět k SPO a k 28. říjnu 1941 povýšen na nadporučíka.

Na jaře příštího roku (3. 4.) byl Černý jmenován velitelem jedné z čet SPO. V té době se také dobrovolně přihlásil k plnění zvláštních úkolů ve vlasti.¹⁵ V jeho výcvikovém listě z britské Special Training School (STS) z léta 1942 se můžeme dočíst: „*Charakter: pevný, ustálený, inteligentní, kamarádký, přísný, velmi dobré mravní a morální hodnoty, [...] velmi dobrý velitel malých parajednotek, rychlý v rozhodování, pružný, vynalézavý.*“ STS absolvoval spolu s pozdějšími parašutisty npor. B. Bednaříkem, npor. V. Lepaříkem a npor. J. Nechanským.¹⁶ Ve dnech 10.–14. dubna 1942 se také zúčastnil 3. běhu Zvláštního kursu u čs. samostatné brigády, který později proslul jako tzv. Leamingtonský kurs okresních hejtmanů.¹⁷ Kromě toho v Anglii absolvoval ještě kurzy pro velitele průzkumných, minometných a tankových jednotek u britské armády a u čs. jednotek kulometných a záškodnický kurs. V roce 1944 pak složil zkoušku z anglického jazyka na University of Cambridge.¹⁸

¹⁰ AMV, Z-7-2/105, VÚA, 24-4-10.

¹¹ VÚA, 37-162-1. Čs. brigáda byla mezitím přemístěna z provizorního tábora v Cholmondeley do lázni Leamingtonu.

¹² Černý byl považován za jednoho z hlavních organizátorů (VÚA, 24-4-10 – personálie).

¹³ VÚA, 37-162-1, Rozhodnutí prezidenta republiky čj. 196 dův. 41 ze dne 19. 6. 1941.

¹⁴ VÚA, 37-162-1. Dvacátým devátým byl npor. dr. Albert Pražák, který byl 12. 3. 1941 v Londýně superarbitrován. Sedm důstojníků nemohlo být potrestáno, protože v té době již sloužili v de Gaullových jednotkách Svobodné Francie. Gen. Ingr rozhodl, že výkon trestu u nich bude odložen na dobu „po návratu domů“ (VÚA, 37-162-1, přípis MNO, čj. 1858, dův. I/3 odd. 1941 ze dne 14. 7. 1941).

¹⁵ VÚA, 37-357-2. Ve své přihlášce uvedl znalost okolí Liberce, Jablonce nad Jizerou a Brna.

¹⁶ VÚA, 37-288-3, Výcvikový list ze STS.

¹⁷ VÚA, 20-5-10, Seznam absolventů zvláštních kursů u čs. samostatné brigády.

¹⁸ VÚA, f. Kvalifikační listiny, René Černý.

Mezitím došlo v září 1943 k reorganizaci 1. čs. samostatné brigády na obrněnou brigádu. Součástí této reorganizace byla i přeměna SPO, kde Černý i nadále sloužil, na Motorizovaný předzvědný oddíl (MPO). Na přelomu let 1943/1944 bylo s Černým počítáno pro doplnění důstojnického sboru rychle rostoucích čs. jednotek v SSSR. Rozhodnutí však bylo v lednu 1944 změněno a Černý zůstal v Anglii.¹⁹

Krátce před odchodem čs. jednotek do Francie, 18. srpna 1944, byl přemístěn ve funkci zástupce velitele k záložní tankové rotě, s níž počátkem října 1944 odešel na frontu u Dunkerque. Dne 28. října byl povýšen na kapitána a 15. prosince převelen zpět k MPO. U této jednotky setrval do konce války.

Ještě před skončením bojů byl 13. března 1945 za „záslužnou činnost v čs. zahraniční armádě“ vyznamenán Čs. vojenskou medailí za zásluhy I. stupně a 22. března 1945 Československým válečným křížem 1939.²⁰ Za svou válečnou činnost obdržel – kromě Čs. vojenské pamětní medaile se štítkem F-VB – čtyři britská vyznamenání Defance Medal, 1939–1945 Star, French and Germany Star a Victory Medal.

Po návratu čs. obrněné brigády ze západní fronty došlo 20. května 1945 již na území republiky k reorganizaci MPO na 3. tankový prapor a Černý se stal velitelem jeho 2. roty. Zároveň byl mimořádně (a se zpětnou platností k 5. květnu 1945) povýšen do hodnosti štábního kapitána.

Po další reorganizaci obrněné brigády na 1. čs. tankový sbor dne 1. června 1945 se stal prozatímním velitelem 2. praporu 13. tankové brigády. V této funkci sloužil jako posádkový velitel nejdříve na demarkační čáře v Malém Boru a v Blatné. V srpnu 1945 byl prapor přemístěn do Přáslavic u Olomouce.

Tam jej dne 30. října 1945 zastihl rozkaz, kterým byl povolán do 2. ročníku Vysoké školy válečné v Praze (VŠV). Studium na této prestižní škole by jej za normálních okolností předurčovalo k rychlému služebnímu postupu a k zastávání těch nejdůležitějších míst v armádních strukturách. Ale již hluboko před únorem 1948 se komunisté snažili upevňovat pozice svých politických odpůrců, k nimž Černý jako prototyp prvorepublikového a prozápadně orientovaného důstojníka bezpochyby patřil, pokud možno co nejvíc brzdit, když už mu nemohli přímo zabránit. Černý si to uvědomoval a ve svém dopise ze dne 18. května 1946 adresovaném obávanému šéfovi 5. oddělení Hlavního štábu plk. Reicinovi na tuto zjevnou diskriminaci otevřeně poukázal.²¹

Na majora byl povýšen až 6. února 1947 – Reicinovi se toto povýšení podařilo oddalovat více než osm měsíců. V létě 1947 pak úspěšně ukončil studium na

¹⁹ VÚA, f. Čs. vojenské jednotky v SSSR (dále 22), sign. 13-1, Záznam MNO v Londýně z 27. 1. 1944.

²⁰ Číslo legitimace 2001.

²¹ AMV, Archiv operativních a vyšetřovacích svazků (AOVS), V-551, sv. 1, operativní materiál.

VŠV. Po celou dobu studia (1945–1947) byl svými nadřízenými hodnocen stupněm „výtečný“. Jako jeden z nejlepších absolventů byl hned po svém absolutoriu VŠV ustanoven jejím profesorem. Přednášet začal na podzim 1947. V kvalifikační listině za období od 1. října 1946 do 30. září 1947 jej jeho přímý nadřízený charakterizoval slovy: „*Spolehlivý, svědomitý a velmi pilný. Velmi iniciativní, se smyslem pro odpovědnost, které se nevyhýbá. K představenému upřímný, přímý, ukázněný a oddaný. Velmi dobrý kamarád. K podřízeným přísný a spravedlivý. Bezvadné společenské vystupování. Řízný velitel, velmi společenský. Velmi nadaný, výborná paměť, velmi pružný. Rychlý postřeh a logický závěr. Rozsáhlé všeobecné vzdělání, rozšířené dlouholetým pobytem v cizině. Mluví dokonale anglicky. Teoretické voj. vědomosti velmi dobré. Zvyšuje stále své vojenské i všeobecné vzdělání pilným studiem. Zdravý, vytrvalý. Má zálibu ve sportu, hlavně hipickém. Velmi dbalý o svůj zevnějšek. Sympatický a reprezentativní vzhled. Velmi schopný velitel tankové jednotky. Schopnost k výchově a výcviku podřízených velmi dobrá. Všestranně upotřebitelný ve štábu i u jednotky. Velmi způsobilý náčelník štábu vyšší jednotky, hlavně tankové. Stupeň kvalifikace: výtečná.*“²² Rok po absolvování VŠV, tedy v létě 1948, měl být Černý jmenován majorem Generálního štábu. K tomu však kvůli událostem roku 1948 nedošlo.²³

V té době se Černý také rozhodl k dokončení studia práv, které musel kvůli odchodu do zahraniční armády v říjnu 1939 přerušit. V akademickém roce 1946/1947 absolvoval 4. semestr a v zimním semestru 1947/1948 se zapsal do pátého, kde jej zastihl i únorový převrat.²⁴

Slibně se rozvíjející kariéra spojená s ambiciózními plány do budoucna vzala za své, tak jako u mnohých jiných, 25. února 1948. Již dva dny po převratu proběhla na VŠV v Praze první čistka. René Černý, tehdy profesor taktiky týlu ve 2. ročníku, se stal jednou z prvních obětí.²⁵

Černého přítel a kolega z VŠV mjr. Karel Hora ve svých kontroverzních pamětech uvádí: „*28. února jsem se vrátil do Kadetky [...] S majorem René Černým a Milou Kašparem jsme žádali o audienci u generála Lišky, který nás ihned přijal. Právě dostal dekrety, které byly doručeny zvláštním poslem z Hlavního štábu, a tak nám je přečetl: Major Černý přemístěn do Popradu. Major Kašpar přemístěn do Jihlavy. Major Hora přemístěn do Michalovců. ‚Podáme společnou žádost o propuštění z armády,‘ rozhodli jsme se. ‚To nedělejte,‘ radil nám generál Liška, ‚vykládalo by se to jako vzbouření. Musíte žádat individuálně‘. Přímou v kanceláři ředitele školy jsme nechali napsat na*

²² VÚA, f. Kvalifikační listiny, René Černý. Absolventům VŠV byl po roce 1990 udělován titul ing.

²³ MS Praha, Or I/V 187/48, Kvalifikační listina – kopie.

²⁴ Archiv Univerzity Karlovy (AUK), Katalogy posluchačů PF UK 1946–1948.

²⁵ AMV, AOVŠ, V-551 Brno, Zpráva o vyloučení některých frekventantů VŠV, resp. přemístění profesorů dne 27. 2. 1948.

stroji žádost o propuštění. Po podpisu jsme je předali generálovi. Jakmile jsme vyšli z kanceláře, sjednali jsme si schůzku na příští den, abychom po důkladném rozmyšlení našli východisko ze složité situace. [...] Naše schůzka nebyla ilegální, kdokoliv nás mohl pozorovat. [...] Vysvětlil jsem kamarádům, co mi Reicin nabídl, a řekl jsem, že 3. března naoko přijmu, abych měl volnou ruku, ale 4. března už budu v Německu. Míla Kašpar a René Černý už měli oba podobné nabídky od 5. oddělení. Kašpar se rozhodl též utéci co nejdříve, ale Černý nám řekl: ‚Přijal jsem již nabídku a stanu se Reicinovým agentem. Zatím nebudu utíkat. Udělal jsem to, abych mohl zničit jejich organizaci.‘ ‚To je nebezpečné, René,‘ říkali jsme mu, ‚ted‘ na nás ještě tak dobře nemůžou, proto nám nabízejí spolupráci, ale až se jim podaří uplést kolem tebe síť, tak se z ní nedostaneš. Vyrobí proti tobě důkaz, za týden za měsíc bude pozdě na útěk. Vybudují bezpečnostní opatření a těžko se dostaneš ven.‘ ‚Ne,‘ odpověděl pevně Černý, ‚zůstanu tady. Zradím naše přesvědčení proto, abych nezradil.‘ ‚Měli jsme bohužel pravdu, René Černý [...] byl za šest měsíců ubit v posádkové věznici na Hradčanech po nezdařeném pokusu o překročení hranic u Znojma. Čest jeho památce! Byl mezi námi jeden z nejstatečnějších.‘²⁶

Rozkazem ministra národní obrany měl být Černý převelen k 24. tankové brigádě do Turčianského Sv. Martina.²⁷ Teprve 15. března 1948 byl vydán nový rozkaz, kterým byl přemístěn k Posádkovému velitelství Velké Prahy (80. pěší prapor). To by potvrdovalo hypotézu, že Reicinovu nabídku skutečně přijal. Reicin mu však rozhodně nedůvěřoval. Agent 5. oddělení Hl. štábu BRAUN ve svém hlášení ze dne 1. dubna 1948 o poměrech v Klubu spojeneckých důstojníků, jehož byl Černý jednatelem, uvádí: ‚Možná, že i přítomnost mjr. R. Černého v Praze má svoje velké výhody. Jak jest vidět, on jest víceméně centrem událostí, jakýmsi vñadidlem pro nepřátelské zpravodajské orgány a může docela dobře sloužit jako poměrně dobrý prostředek, jak je identifikovat.‘²⁸

Je zřejmé, že Černý po několika týdnech ztratil veškeré iluze o možnostech odboje a rozhodl se pro urychlený odchod do zahraničí. Původně měl odejít se svým spolubydlícím mjr. Milošem Knorrem²⁹, nakonec se však z osobních důvodů rozhodl pro přechod společně se svou snoubenkou Bohumilou Vrbovou a rodinou svého přítele z Klubu spojeneckých důstojníků JUDr. Františka Buldry. To se mu pravděpodobně stalo osudným.

²⁶ Hora, Karel: *Moje matka cizinecká legie*. EGEM a ELKA PRESS, Praha 1993, s. 200–205.

²⁷ AMV, AOVŠ, V-551 Brno, svazek 1 – operativní materiál.

²⁸ AMV, AOVŠ, V-551 Brno, svazek 1 – operativní materiál. BRAUNa se nepodařilo ztotožnit. Podle indicií v tomto textu šlo o bývalého příslušníka 311. čs. bombardovací peruti RAF z Tábora.

²⁹ AMV, AOVŠ, V-551 Brno, svazek 1 – operativní materiál. Černý bydlel od 18. 2. 1948 v Lipové 18, Praha II se svým kolegou ze zahraniční armády mjr. Knorrem (nar. 1918 ve Slezské Ostravě), jemuž se odchod do zahraničí podařil.

Počátkem dubna odjel Černý na jižní Moravu za svým přítelem ing. Jaroslavem Odehnalem, statkářem z Krhova u Hrotovic. Ten mu přislíbil pomoc. Dne 25. dubna 1948 Černý spolu s dr. Buldrou návštěvu zopakoval. Tentokrát již šlo o dohodnutí konkrétních podmínek přechodu. K němu mělo dojít u obce Hnanice ležící v těsné blízkosti rakouských hranic. Přes místního rolníka Josefa Tesaře se podařilo kontaktovat hnanického respicienta finanční stráže Františka Bernáta. Ten v následujících dnech přislíbil Tesařovi, že zajistí průjezd celé skupiny přes hranice, a to v úseku, který je mu svěřen. Jako datum akce byl zvolen 1. květen, kdy se v souvislosti s oslavami Svátku práce předpokládala nižší ostražitost bezpečnostních orgánů. Bernát však ani na okamžik neuvažoval, že by svůj slib splnil, a celou věc okamžitě udal svým nadřízeným.³⁰

Tím byl osud mjr. Černého zpečetěn. Bernát předstíral nadále spolupráci s Tesařem a Odehnalem a vynutil si na nich dokonce slib, že v případě „provalu“ bude postaráno jak o něj, tak i o celou jeho rodinu. V této souvislosti také padlo jméno americké tajné služby CIC.³¹

Dne 30. dubna 1948 dorazila celá skupina k ing. Odehnalovi do Krhova. Krátce po poledni následujícího dne přijel Černého automobil k místu, kde je měl očekávat Bernát. Dosud vše probíhalo podle plánu. Bernát na stanoveném místě skutečně čekal a převzal od Černého odměnu ve výši 10 000 Kčs. Jeho úloha skončila. O zbytek se postarali příslušníci znojemské StB.³²

Po několikadenních výsleších ve Znojmě byl Černý jako vojenská osoba 4. května 1948 eskortován do vazební věznice Vrchního vojenského soudu v Praze.³³ V pověstném „Domečku“ na Hradčanech pak strávil více než půl roku. Po ukončení vyšetřování byl dne 20. listopadu 1948 přemístěn na Pankrác. Soudní přelíčení se konalo 10. prosince 1948 před nedávno vytvořeným Státním soudem. René Černý byl uznán vinným ze zločinů příprav úkladů o

³⁰ AMV, f. Ústředna StB po r. 1945 (dále 305), sign. 176-4, Protokol sepsaný s Františkem Bernátem (nar. 1910 v Kutné Hoře) ze dne 6. 5. 1948, zpráva o zatčení dr. Františka Buldry ze dne 6. 5. 1948 a šetření o protistátní činnosti ing. Jaroslava Odehna ze dne 10. 5. 1948.

³¹ Generál Herbert Němec v rozhovoru s Karlem Pacnerem (Washington, červenec 1997) uvádí o okolnostech svého prvního výslechu CIC ve Vídni v květnu 1948: „*Chtěli vědět: ‚Znáš majora Černého?‘ Odpověděl jsem, že jich znám několik. [...] A když jsem odcházel, v čekárně seděl Knorr, který zrovna přišel. [...] A on se zeptal: ‚Už je tady René?‘ A já jsem říkal: ‚Ježíšmarjá, Reného čekali!‘ Já jsem věděl, že René nepřijde, protože ještě než jsem odešel do Rakouska, ve Znojmě se vědělo, že čekají na nějakého majora zahraniční armády.*“

³² Všichni byli zatčeni a převezeni na Oblastní úřadovnu StB ve Znojmě. Po čtyřech dnech byla propuštěna Marcela Buldrová, aby se mohla starat o svou ani ne 4letou dceru. Byla vyšetřována na svobodě a nakonec osvobozena. Trestní stíhání Černého snoubenky Bohumily Vrbové bylo rozhodnutím prezidenta republiky ze dne 14. 1. 1949 zastaveno. F. Buldra byl 9. 4. 1949 Okresním soudem ve Znojmě (T IV 95/49-79) odsouzen k trestu odnětí svobody na 1 rok nepodmíněně (AMV, a. č. V-551 Brno).

³³ AMV, AOVŠ, V-551 Brno.

republiku (§ 2 zák. č. 50/1923 Sb.), zločinu zběhnutí (§§ 183, 197 odst. 5 voj. tr. zák.), pokusu zločinu vojenské zrady (§ 15 voj. tr. zák., § 6 odst. 2 zák. č. 50/1923 Sb.) a zločinu svádění k zneužití moci úřední (§ 384 voj. tr. zák.) a odsouzen ke kasaci z vojenské hodnosti, odejmutí všech vyznamenání³⁴ a trestu odnětí svobody na 19 let, zostřený „čtvrtletně postem a tvrdým ložem ve dnech postních, jakož i samovazbou v každém šestém měsíci každého roku trestu a uzavřením o samotě v temnici každého 1. května každého roku trestu“.

Nejvyšší soud v Brně dne 24. února 1949 zamítl Černého odvolání a zmateční stížnost a rozsudek tak nabyl právní moci.³⁵ To se však Černý dozvěděl až v Plzni na Borech, kam byl dne 21. prosince 1948 přemístěn.

Počátkem září 1949 se zde seznámil s podstrážmistrem Sboru vězeňské stráže (SVS) Jaroslavem Flemrem³⁶. Flemr byl sice bývalý člen KSČ, ale také bývalý vězeň koncentračního tábora Terezín, a svou práci se snažil vykonávat s pochopením a lidskostí. Více než rok po únorovém převratu mu navíc bylo jasné, že ve vězení nesedí jen opravdoví zločinci, ale i řada nevinných lidí, kteří se tak jako za okupace provinili jen svým vlastenectvím a odporem k diktaturám. Svě dilema chtěl vyřešit odchodem do západního Německa. Přitom se rozhodl, že umožní útěk několika prominentním politickým vězňům, aby nebyl Američany považován za komunistického provokatéra. Volba padla na bývalého velitele čs. zahraničního letectva ve Velké Británii div. gen. RNDr. Karla Janouška, jenž byl v roce 1948 za nezdařený – ve skutečnosti StB vyprovokovaný – pokus o přechod hranic odsouzen k 19 letům vězení. Druhým, který měl pro svou znalost šumavského terénu zajistit praktickou stránku přechodu hranic, byl Černý. Dříve než mohl být plán uskutečněn, došlo (28. září 1949) k jeho vyzrazení. Flemr byl zatčen³⁷ a v samostatném procesu ještě na podzim (v listopadu 1949) odsouzen Státním soudem na doživotí. Gen. Janoušek a mjr. Černý byli souzeni až 28. března 1950.

Státní soud pro tu příležitost podnikl výjezdní zasedání a „útěkáře“ soudil přímo v areálu borské trestnice. Oba byli uznáni vinnými ze zločinů velezrady a pokusu o zločin vyzvědačství (§ 1 odst. 2, § 5 odst. 2 písm. b zák. č. 231/1948 Sb. a § 8 tr. zák.) k těžkému žaláři na doživotí a vedlejšími trestům (konfiskaci celého

³⁴ V rozsudku se sice uvádí „ztráty všech vyznamenání a čestných odznaků“, je však zřejmé, že soud mohl vyslovit jen ztrátu vyznamenání československých.

³⁵ MS Praha, Or I/V 187/48, rozsudek. Předsedou senátu Státního soudu byl plk. JUDr. Jan Metlička.

³⁶ Jaroslav Flemr (1925), 1944–1945 vězněn v Terezíně. Od března 1946 do září 1949 podstrážmistr SVS. Člen KSČ od roku 1945. V roce 1949 bylo jeho členství ve straně nejasné vzhledem k tomu, že mu pro výkon vojenské prezenční služby (říjen 1947 – červenec 1949) nebyla vyměněna členská legitimace. Byl zatčen 29. 9. 1949.

³⁷ AMV, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (dále 302), sign. 574-9.

majetku, pokutě 20 000 Kčs, ztrátě čestných občanských práv na 10 let a povinnosti nahradit náklady trestního řízení).³⁸

To už se ale schylovalo k tragédii mnohem vážnější. Flemrův případ jasně ukázal, že mezi příslušníky SVS, i když jsou nebo byli členy KSČ, nemá současný komunistický režim příliš pevné pozice.

Dne 18. dubna 1950 oznámil velitel borské trestnice kpt. František Šafarčík³⁹ Krajskému velitelství StB v Plzni, že předběžným informativním výsledkem strážmistra SVS Čenka Petelíka bylo zjištěno, „že se [...] mezi příslušníky SVS a trestanci – prominenty – vyvíjela nějaká ilegální činnost a že se bude jednatí pravděpodobně o ilegální organizaci.“ Současně požádal StB o převzetí dalšího vyšetřování. Zatčeno bylo celkem 11 příslušníků SVS. Mezi vězni bylo vytipováno osm „prominentů“: pět vyšších důstojníků, dva bývalí poslanci Ústavodárného národního shromáždění a jeden bývalý soudce.⁴⁰ Zdá se pravděpodobné, že Černý se do této skupiny dostal díky svému „pokusu“ o útěk a víceméně na poslední chvíli. Protokolárně byl vyslýchán jen jednou, 25. dubna 1950. Kladlo se mu za vinu, že se chtěl „v případě státního zvratu zmocnit spolu s jinými trestanci a s příslušníky SVS [...] vedení borské věznice“. Chtěli prý dokonce zavraždit velitele (výše zmíněného Šafarčíka) „a další jim přirozeně nepohodlné funkcionáře KSČ“. Při výslechu i před soudem Černý jakoukoliv svou účast na této „ilegální organizaci“ kategoricky popřel.⁴¹ K usvědčení však stačily výpovědi těch, kteří svou „vinu“ přiznali a pod příslibem nižších trestů ji byli ochotni přiznávat i nadále. Před Státním soudem,

³⁸ MS Praha, Or I/V 7/50-V. Černý s Janouškem byli souzeni tribunálem ve složení pplk. JUDr. Suchomel – předseda, přisedící JUDr. Scheybal, JUDr. Kremlička a soudci z lidu: soustružník Oldřich Báša a dělník Václav Vítek. Státním prokurátorem byl gen. JUDr. Vaněk.

³⁹ František Šafarčík, od roku 1935 působil ve vězeňské správní službě. Od 30. 6. 1945 členem KSČ. 1945–1949 tajemníkem ve věznici v Jihlavě. Dne 29. 1. 1949 jmenován velitelem věznice v Plzni na Borech, od 1. 9. 1949 v hodnosti kapitána. Dne 22. 4. 1948, pouhé 3 dny po „odhalení ilegální skupiny“, povýšen na štábního kapitána. Ze služeb MV propuštěn 30. 11. 1968 ze „zdravotních důvodů“ (Personální evidence MV ČR, karta F. Šafarčíka, nar. 1914).

⁴⁰ Kromě Petelíka (1917) byli zatčeni další strážmistři SVS: Josef Tenk (1918), Jaroslav Bumba (1916), Jaroslav Vránek (1913), Antonín Vaněk (1919), Václav Bouček (1912), František Kříšťan (1913), mladší strážmistři Oldřich Rejlek (1922), Václav Zach (1920), vrchní strážmistr Václav Malý (1906) a vrchní tajemník vězeňské správní služby Bohuslav Třímek (1903). Z vězňů byli vybráni býv. poslanec za ČSL Stanislav Broj (1901), býv. poslanec za nár. soc. stranu Bohuslav Deči (1911), špkt. Jan Prokop (1911), mjr. Josef Brix (1916), mjr. Emil Doubek (1898), mjr. René Černý (1914), generál-intendant Antonín Pelich (1894) a býv. předseda Senátního soudu v Praze JUDr. Karel Pražák (1894). Minimálně 5 zatčených příslušníků SVS (Petelík, Tenk, Vránek, Vaněk a Zach) bylo členy KSČ (AMV, AOVŠ, V-1905 Plzeň, Úřední záznam KV StB Plzeň ze dne 19. 4. 1950). Jak bylo konstatováno příslušníky MV, v roce 1950 byl při výsleších používán fyzický nátlak (AMV, AOVŠ, V-1905 Plzeň).

jenž zasedal v porotní síni Krajského soudu v Plzni ve dnech 11.–12. května 1950⁴², šlo však již o pouhou formalitu.

Dne 5. května 1950 přijala „bezpečnostní pětka“ plzeňského KV KSČ stanovisko, v němž vyslovila plný souhlas s návrhem Ministerstva spravedlnosti (MS), „*aby nad Čerňkem Petelíkem, přísl. SVS, Stanislavem Brojem, býv. posl. strany lidové [a] René Černým, býv. přísl. ČSA, byl trest smrti nejen vysloven, ale i vykonán.*“⁴³ Státní soud pak už jen poslušně předepsané tresty vyslovil. Kromě tří rozsudků smrti dva doživotní a u zbylých šesti odsouzených mnohaleté tresty na svobodě.⁴⁴

Devět z devatenácti odsouzených se proti rozsudku odvolalo. Nejvyšší soud však v rekordním čase (za osm dní!) všechna odvolání zamítl a potvrdil rozsudek Státního soudu.⁴⁵ Všichni tři odsouzení k smrti podali žádost o milost prezidentu republiky K. Gottwaldovi. Již následující den po zamítnutí odvolání (21. května 1950) rozhodlo MS, jemuž byly žádosti o milost postoupeny, aby bylo „postupováno podle zákona“, a žádosti zamítl. Následující den (22. května) to bylo oznámeno odsouzeným. Poprava byla stanovena na ráno následujícího dne, 23. května 1950.⁴⁶ Odsouzení byli v té době eskortováni do Prahy na Pankrác, kde měla být vykonána i exekuce.

V dopise na rozloučenou Černý napsal svému bratru Daliborovi: „*Vzpomínám na rodiče, věřím, věřím v Boha a jeho spravedlnost. Umírám [...] bez viny a prosím vás, vzpomeňte v budoucnosti na mne.*“ Podobný dopis se zdůrazněním své nevinou napsal i snoubence Bohumile Vrbové: „*Odcházím bez viny, za kterou jsem byl žalován.*“ Oba tyto dopisy včetně poslední vůle byly zabaveny a jsou dodnes součástí soudního spisu.⁴⁷

Odsouzení byli na dvůr pankrácké věznice voděni jednotlivě. První zemřel Petelík, po něm Broj a jako poslední vystoupil po schodech k šibenici Černý.

⁴¹ AMV, AOVS, V-1905 Plzeň, zápis o výpovědi R. Černého z 25. dubna 1950.

⁴² KS Plzeň, Or I/V 26/50, Zápis z hlavního přelíčení z 11.–12. 5. 1950.

⁴³ AMV, f. Sekretariát Velitelství StB (dále 310), sign. 23-10. Pod tímto dokumentem jsou uvedena jména členů Krajské bezpečnostní pětky KV KSČ v Plzni M. Finka a dr. Stehlíka.

⁴⁴ Zach a Dečí byli odsouzeni na doživotí, Tenk, Pražák a Pelich na 25 let, Prokop a Brix na 20 let, Bumba na 15, Vránek na 6, Vaněk na 5 a Doubek již dříve odsouzený na doživotí k zostření trestu jedním tvrdým ložem čtvrtletně na dobu 20 let odnětí svobody. Všichni pak k řadě vedlejších trestů (KS Plzeň, Or I/V 26/50, Rozsudek). Předsedou soudu byl plk. JUDr. Otakar Matoušek, asistovali mu soudci z povolání JUDr. Vojtěch Rudý, JUDr. Jaroslav Scheybal a soudci z lidu pplk. dr. Vojtěch Kohout a František Kartouz. Státními prokurátory byli obávaný JUDr. Karel Čížek a JUDr. Jaroslav Dlouhý (KS Plzeň, Or I/V 26/50, Zápis z hlavního přelíčení).

⁴⁵ KS Plzeň, Or I/V 26/50, Usnesení Nejvyššího soudu v Praze To 388/50 ze dne 20. 5. 1950.

⁴⁶ KS Plzeň, Or I/V 26/50, Protokol o oznámení zamítnutí odvolání a neudělení milosti z 22. 5. 1950. Černý tento protokol odmítl podepsat.

⁴⁷ KS Plzeň, Or I/V 26/50, zabavené dopisy.

Bylo 6 h 13 min ráno dne 23. května 1950: „*Na dotaz předsedy senátu, zda odsouzený má nějaké poslední přání [...] prohlašuje: ‚Chci vám říci, že jste mne odsoudili pro nic a že je to vyložená vražda. To říkám pod šibenicí. Tady bych vám řekl, že jsem něco udělal, ale já jsem nic neudělal. A vám, pane státní prokurátore, mnoho štěstí nepokvete!‘ Nato byl odsouzený v 6.14 hod. předán mistru popravčímu k provedení výkonu trestu, načež odsouzený zvolal: ‚Vrahové!‘ V 6.15 hod. hlásí mistr popravčí, že poprava odsouzeného [...] byla provedena. V 6,26 hod. hlásí úřední lékař smrt udušením.*“⁴⁸

Teprve v 90. letech mohl být případ mjr. Černého znovu otevřen a doveden k rehabilitaci.⁴⁹ Rozsudek Státního soudu z roku 1948 byl podle zákona č. 119/1990 Sb. zrušen hned 9. července 1990. Je paradoxní, že Městský soud v Praze nezrušil rozsudek jako celek, ale uznal Černého vinným ze zločinů zběhnutí a svádění ke zneužití úřední moci a vyměřil mu trest odnětí svobody na 3 měsíce.⁵⁰

Další dva rozsudky nad Černým byly rehabilitovány vojenskými soudy (šlo o tzv. rehabilitaci ze zákona). Jako první byl dne 12. prosince 1990 Vyšším vojenským soudem v Příbrami (VVS) zrušen rozsudek smrti⁵¹ a dne 22. září 1992 Vyšším vojenským soudem v Táboře i trest odnětí svobody na doživotí⁵².

Dne 7. března 1994 konečně i Městský soud v Praze zrušil své rozhodnutí z roku 1990 o udělení zbytkového trestu a Černého zcela občansky rehabilitoval.⁵³

Mezitím byla již dokončena i vojenská rehabilitace tím, že byl Černý v roce 1991 povýšen postupně na plukovníka a nakonec na generálmajora československé armády in memoriam.⁵⁴

V roce 2001 byl genmjr. Černému na návrh ÚDV udělen Právnickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze titul doktora práv (JUDr.) in memoriam.⁵⁵

⁴⁸ KS Plzeň, Or I/V 26/50, Zápis o výkonu poprav odsouzených ze dne 23. 5. 1950.

⁴⁹ Již v roce 1968 podala Bohumila Vrbová-Chocholová Generální prokuratuře podnět k rehabilitačnímu řízení (dle zák. o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb.). Tato žádost však byla v roce 1972 z „formálních“ důvodů VVS v Příbrami zamítnuta (VVS Příbram, TvR 313/68).

⁵⁰ MS Praha, Rt 42/90 z 9. 7. 1990.

⁵¹ KS Plzeň, VVS Příbram, Rtv 254/90 z 12. 12. 1990.

⁵² MS Praha, VVS Tábor, 4 Rtv 561/92 z 22. 9. 1992.

⁵³ MS Praha, Rt 73/93 z 7. 3. 1994.

⁵⁴ Na plukovníka povýšen rozkazem č. 197/1991, na generálmajora rozkazem č. 016/1991.

⁵⁵ ÚDV, čj. ÚDV-5/VvP-2000.

PŘÍLOHA 1

Krajské velitelství Státní bezpečnosti
v Plzni

V Plzni dne 19. 4. 1950

Úř e d n í z á z n a m

Dne 18. 4. 1950 bylo na zdejší velitelství telefonicky sděleno velitelem Trestního ústavu na Borech v Plzni kpt. Š a f a ř í k e m , že předběžným zjištěním v tamním ústavu, zvláště informativním výslechem stržm. SVS P e t e l í k a bylo zjištěno, že se tam mezi příslušníky SVS a trestanci-prominenty vyvíjela nějaká ilegální činnost a že se bude jednat pravděpodobně o ilegální organizaci. Kpt. Š a f a ř í k současně žádal o vyslání orgánů zdejšího velitelství do tamního ústavu a převzetí vyšetřování, jelikož se bude patrně jednat o případ většího rozsahu.

Na podkladě tohoto telefonického hlášení odejeli orgánové zdejšího velitelství do Trestního ústavu na Borech a již předběžným šetřením zjistili, že se skutečně jedná o ilegální organizaci příslušníků SVS, jejichž vedoucím činitelem se jeví být Čeněk P e t e l í k , strážmistr SVS, ve spojitosti ilegální organizace vězňů-prominentů, jejímž vedoucím má být bývalý poslanec za lidovou stranu B r o j a několik dalších vězňů odsouzených Státním soudem pro politické delikty.

Po předběžném zjištění, zejména podle předběžné a informativní výpovědi strážmistra SVS P e t e l í k a , došlo k zatčení celkem 11 příslušníků SVS, kteří byli vzati do zdejší zajišťovací vazby. Jsou to:

1) P e t e l í k Čeněk

nar. [...] 1917 v Mitvajně – Sasko, stržm. SVS, bytem v Plzni [...],

2) Z a c h Václav

nar. [...] 1920 ve Vejprnicích, okr. Plzeň, ml. stržm. SVS, bytem ve Zbuchu [...], okr. Stod,

3) T e n k Josef

nar. [...] 1918 v Nýřanech, stržm. SVS, bytem v Plzni [...],

4) B u m b a Jaroslav

nar. [...] 1916 v Suchém Vrbném u Českých Budějovic, stržm. SVS, bytem v Liticích [...], okr. Plzeň,

5) V r á n e k Jaroslav

nar. [...] 1913 ve Štěnovicích, okr. Plzeň, stržm. SVS, bytem Losiná, okr. Plzeň,

6) V a n ě k Antonín

nar. [...] 1919 v Mlýnci, okr. Klatovy, stržm. SVS, bytem Krchleby [...], okr. Stod,

7) B o u č e k Václav,

nar. [...] 1912 v Plzni, stržm. SVS, bytem v Klatovech [...],

8) M a l ý Václav,

narozen [...] 1906 v Bohumelicích, vrch. stržm. SVS, bytem v Plzni [...],

9) R e j l e k Oldřich,

nar. [...] 1922 ve Vstíši, okr. Přeštice, ml. stržm. SVS, bytem v Lužanech [...],

10) K ř i š ť a n František,

nar. [...] 1913 v Plzni, stržm. SVS, bytem v Plzni [...],

11) T ř m í n e k Bohuslav,

nar. [...] 1903 v Rožďalovicích, okr. Jičín, vrch. tajemník vězeňské služby, bytem v Plzni [...].

Všechny tyto jmenované osoby nutno k případu vyslechnouti a učiniti příslušné opatření.

Protože bylo předběžnými výsledky zjištěno, že do ilegální organizace v Trestním ústavě na Borech v Plzni jsou napojeni též trestanci-prominenti, je nutno i tyto k případu vyslechnout a učinit rovněž v tomto směru příslušná opatření. Pokud se dalo zjistit, přichází v úvahu z řad trestanců, kteří byli do ilegální organizace zapojeni, tyto osoby:

1) B r o j Stanislav,

nar. [...] 1901 ve Volduchách, okr. Rokycany, toho času trestanec Trestního ústavu na Borech v Plzni, bývalý poslanec za stranu lidovou,

2) P r a ž á k Karel,

nar. [...] 1884 ve Výprachticích, okr. Lanškroun, býv. předseda senátního soudu v Praze, t. č. trestanec Trestního ústavu Bory,

3) P r o k o p Jan,

nar. [...] 1911 v Plzni, býv. škpt. lelectva, t. č. trestanec Trestního ústavu Bory,

4) B r i x Josef,

nar. [...] 1916 v Lášt'anech, okr. Štamberk, býv. major ČSA, toho času trestanec Trestního ústavu Bory,

5) D o u b e k Emil,

nar. [...] 1898 v Plzni, býv. major ČSA, t. č. trestanec Trestního ústavu Bory,

6) D e č i Bohuslav,

nar. [...] 1911 v Kuklenech, okr. Hradec Králové, býv. poslanec za stranu nár. soc., t. č. trestanec Trestního ústavu Bory,

7) P e l i c h Antonín,

nar. [...] 1894 v Sedlci, okr. Sedlčany, býv. generál – intendant ČSA, t. č. trestanec Trestního ústavu Bory, a

8) Č e r n ý René,

nar. [...] 1914 v Kvičku, okr. Slaný, býv. major ČSA, t. č. trestanec Trestního ústavu Bory.

PŘÍLOHA 2

S t a n o v i s k o bezpečnostní pětky KV KSČ v Plzni

Krajská bezpečnostní pětky v Plzni na své poradě konané dne 5. května 1950 vyslovila plný souhlas s návrhem ministerstva spravedlnosti, aby nad

Čeňkem P e t e l í k e m, přísl. SVS,

Stanislavem B r o j e m, býv. posl. strany lidové,

René Č e r n ý m, býv. přísl. ČSA,

byl trest smrti nejen vysloven, ale i vykonán.

V Plzni dne 5. května 1950

Finek Mir. v. r.

dr. Stehlík v. r.

PŘÍLOHA 3

Z á p i s o výkonu poprav odsouzených

1) Čeňka P e t e l í k a,

2) Stanislava B r o j e,

3) René Č e r n é h o,

vykonaných dne 23. května 1950 v ranních hodinách.

Dne 23. května 1950 v 5.30 hod. došel soudní dvůr na nádvoří věznice Státního soudu v Praze-Pankrác a v 5.32 byl předveden k smrti odsouzený Čeňk P e t e l í k .

Předseda senátu přečetl odsouzenému rozsudek Státního soudu v Praze a usnesení Nejvyššího soudu v Praze o zamítnutí odvolání, jakož i výnos ministerstva spravedlnosti v Praze, jímž odsouzenému nebyla udělena milost, a tím rozsudek nabyl právní moci a bude proveden.

Na dotaz předsedu senátu, zda odsouzený má nějaké přání, prohlašuje odsouzený Petelík: „Děkuji svému právnímu obhájci za obhajobu, pozdravuji rodinu a děti, vzpomínám matky, děkuji soudu a prosím kolegy, aby mi odpustili, že jsem se proti nim prohřešil.“

V 5.34 byl odsouzený předán mistru popravčímu k provedení vykonání trestu, načež odsouzený zvolal: „Sbohem, ženo a děti, odpuštění kamarádi, že jsem vám udělal takovou hanbu – sbohem.“

Po provedení exekuce hlásí v 5.35 hodin mistr popravčí, že poprava jest provedena.

V 5.44 hodin hlásí úřední lékař smrt udušením u popraveného Čeňka Petelíka.

Poté se soud odebral na druhé nádvoří věznice, kam byl v 5.47 hod. předveden k smrti odsouzený Stanislav Broj.

Předseda přečetl odsouzenému Stanislavu B r o j o v i rozsudek Státního soudu v Praze a usnesení Nejvyššího soudu v Praze o zamítnutí odvolání, jakož i výnos ministerstva spravedlnosti v Praze, jímž odsouzenému nebyla udělena milost, a tím rozsudek nabyl právní moci a bude proveden.

Na dotaz, zda odsouzený má nějaké přání, odsouzený Broj prohlašuje: „Chci jen prosit Boha, aby vám tuto vraždu odpustil. Víím, že umírám proto, že jsem chtěl mít svobodné zemědělcce ve svobodné zemi. Oni také budou.“

Na to v 5.49 hod. byl odsouzený předán mistru popravčímu k provedení výkonu trestu, načež odsouzený zvolal: „Moje děti, odkazuji vás ochraně Boží a Panny Marie, ženu také. Necht' žije svobodné Československo.“

V 5.50 hod. hlásí mistr popravčí, že poprava odsouzeného Stanislava Broje byla provedena.

V 6.00 hod. hlásí úřední lékař smrt udušením u odsouzeného Stanislava Broje.

Poté se soud odebral zpět na první nádvoří věznice, kam byl v 6.13 hod. přiveden k smrti odsouzený René Č e r n ý .

Předseda senátu přečetl odsouzenému rozsudek Státního soudu v Praze a usnesení Nejvyššího soudu v Praze o zamítnutí odvolání, jakož i výnos ministerstva spravedlnosti v Praze, jímž odsouzenému nebyla udělena milost, a tím rozsudek nabyl právní moci a bude vykonán.

Na dotaz předsedy senátu, zda odsouzený má nějaké poslední přání, odsouzený Černý prohlašuje: „Chci Vám říci, že jste mne odsoudili pro nic a že je to vyložená vražda. To říkám pod šibenicí. Tady bych vám řekl, že jsem něco

udělal, ale já jsem nic neudělal. A vám, pane státní prokurátore, mnoho štěstí nepokvete.“

Nato byl odsouzený v 6.14 hod. předán mistru popravčímu k provedení výkonu trestu, načež odsouzený zvolal: „Vrahové!“

V 6.15 hod. hlásí mistr popravčí, že poprava odsouzeného René Černého byla provedena.

V 6.26 hod. hlásí úřední lékař smrt udušením u odsouzeného René Černého.

V Praze, dne 23. května 1950

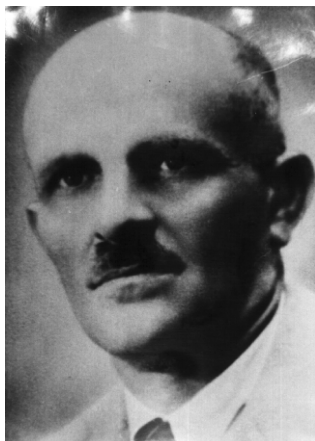
Předseda senátu:

PŘÍLOHA 4 **Fotografie René Černého (1914–1950)**

PŘÍLOHA 5

Fotografie Stanislava Broje (1901–1950)

PŘÍLOHA 6

Fotografie Čenka Petelíka (1917–1950)

Případ MASNA

Martin Pulec

Popisovaný případ se udál v srpnu 1950, v blízkosti československo-rakouských hranic v operačním prostoru praporu PS Znojmo. Tehdy státní hranice s Rakouskem střežila Pohraniční stráž (PS), jejíž páteř tvořili příslušníci Sboru národní bezpečnosti (SNB). Pohraniční čtyři provádějící vlastní pohraniční hlídkovou službu byly posilovány vojáky základní služby, kteří byli po prodělání pohraničního výcviku ve výcvikových střediscích přidělováni k jednotkám od dubna 1950.

Na hranici dosud nebyly postaveny ženíjní zátarasy a početní stavy pohraničních jednotek uzavírající státní hranici nebyly tak vysoké jako o rok později, kdy byla PS reorganizována podle vzoru sovětských pohraničních vojsk. V době námi popisované události byla hranice dosud střežena „četnickým“ způsobem, tzn. pochůzkami a čekanou na cestách, které byly uprchlíky nejčastěji používány při ilegálních přechodech hranic. V této době bylo na hranicích poměrně živo, z Československa prchali lidé před komunistickou vládou, ze zahraničí docházeli kurýři zpravodajských odbojových skupin a v pohraničí se dosud provozovalo podloudnictví. V této době příslušníci represivních složek již přestávali pohlížet na uprchlíky jako na „kopečkáře“; každý, kdo se pokoušel ilegálně přejít hranici, se stával osobou ohrožující bezpečnost státu.

Přibývalo případů zastřelených osob při přechodu hranic. I když počet zastřelených uprchlíků (v letech 1948–1989) mnohanásobně převyšoval počet příslušníků pohraničních složek, kteří byli zastřeleni při střetu s nimi (bezmála 300 zastřelených „narušitelů“ proti zhruba 12 příslušníkům PS a SNB), nervozita a strach příslušníků pohraničních složek při výkonu služby byla značná. Příslušníci pohraničních čet byli „zpracováváni“ veliteli a osvětovými důstojníky historkami o krvelačných agentech zahraničních rozvědek, navíc v prostoru praporu Znojmo v 1. polovině roku 1950 byl střelbou „narušitelů“ usmrčen příslušník PS z povolání a těžce zraněn voják základní služby.¹

¹ Vojenský ústřední archiv (dále VÚA), f. VVP (Vyšší vojenská prokuratura) Tábor, Vv 32/68, Protokol o výsledku svědka Václava Klíra, tehdejšího příslušníka pohraniční čety, 1968: „V té době představoval pro každého z nás každý přechod hranic akcí nepřítelů a toho kdo se pokusil o přechod jsme považovali za nepřítel.“ VÚA, f. VVP Tábor, Vv 32/68, Protokol o výsledku Františka Víta, velitele pohraniční roty, 1968: „Byla tehdy taková psychóza mezi vojáky, že je lepší vystřelit dříve, než se nechat zastřelit, a proto mohlo dojít i k ukvapenějšímu použití.“

Sledovaný případ MASNA byl zinscenován Státní bezpečností (StB), jež se od roku 1948 hojně zabývala organizováním řízených „ilegálních“ přechodů hranic a dnes již známých akcí KÁMEN, vytvářením protistátních skupin a „kontrolních sítí“ a infiltrováním a provokováním k činnosti stávajících protistátních skupin. Zajímavé je, že případ MASNA byl zorganizován až poté, co pražské velitelství zakázalo provádění podobných akcí, protože se zjistilo, že více než na odhalování skutečné „protistátní“ činnosti se StB zaměřila na její provokativní organizování.

Na počátku srpna 1950 navštívila Jenováfa Jurníková z Rašovic v Brně Antonína Šmída, aby od něho zjistila nové zprávy od manžela, který emigroval v listopadu 1949 do Rakouska. Pašeráka a „šmelináře“ Šmída znala jako svého „dobrodince“, který jí nosil z Rakouska od manžela dopisy a drobné balíčky s věcmi na přilepšenou. Šmíd měl na Brněnsku a na Bučovicku celou řadu podobných známých, mezi nimiž požíval větší či menší díl důvěry, ale zřejmě nikdo z nich ho neznal pod krycím jménem TOM, které mu jakožto svému spolupracovníkovi přidělili příslušníci Krajského velitelství (KV) StB v Brně.²

I písemné styky mezi manželi Jurníkovými, které navázal Šmíd počátkem roku 1950 na příkaz svého řídicího příslušníka (ten Šmída směřoval na emigrační skupiny v Rakousku), byly pod kontrolou brněnské StB.

Při rozhovoru, v němž se Šmíd Jurníkové chlubil svými častými a dobrodružnými cestami do Rakouska, mu sdělila, že ji před nedávnem v Rašovicích navštívil neznámý mladík z Bučovic, který se prokázal doporučujícím dopisem a žádal ji o zprostředkování výměny většího množství korun za zahraniční měnu a o rakouskou adresu jejího manžela. Mladík o sobě prohlásil, že byl vyloučen ze studií a že chce studia dokončit v zahraničí. Jurníková prý mladíka odmítla, aniž by dopis četla.

Po tomto rozhovoru odjel Šmíd společně s příslušníkem StB Šamalíkem do Bučovic, kde vyhledal svou další známou Ludmilu Vyhňákovou. Sdělil jí, že by rád pomohl neznámému vyloučenému studentovi z Bučovic, který u jeho přátel v Rašovicích sháněl zahraniční měnu a kontakty v Rakousku. Vyhňáková věděla, že se jedná o Zdeňka Šťastného, neboť shodou nešťastných okolností doporučující dopis adresovaný Jurníkové psal Vyhňákové manžel Josef, který Jurníkovou dobře znal a věděl, že její muž uprchl do Rakouska. Vyhňáková, jež zřejmě neměla o pravých úmyslech Šmída nejmenší tušení, zprostředkovala vzájemné setkání Šťastného a Šmída.³

² VÚA, f. VVP Tábor, Vv 32/68, Protokol o výslechu Antonína Šmída, 1968. Šmíd spolupracoval s StB údajně od roku 1947.

³ Archiv ministerstva vnitra (dále AMV), f. A8 (Inspekce ministra vnitra), inv. j. 476, Prošetření případu akce MASNA, 1956.

Na této první schůzce, která se konala zřejmě 7. srpna 1950, odprodal Šmíd Šťastnému dolary a šilinky. Aby si získal důvěru mladíků připravujících se k emigraci, vystupoval před nimi jako zkušený převaděč, chlubil se i kontakty na zbylé členy skupiny SVĚTLANA, jimž se podařilo uprchnout do zahraničí.⁴

Zdeněk Šťastný studoval chemii a přírodovědu v Brně. Po roce 1948 byl ze studií vyloučen „za trest“, že pocházel z rodiny „velkorolníka“. Kvůli třídnímu původu měl problém nalézt zaměstnání, nakonec se mu to podařilo v chemické továrně v Kaznějově u Plzně. Pracoval zde však pouze krátce; poté co kádrové oddělení továrny obdrželo posudek z bučovického národního výboru, dostal Zdeněk Šťastný výpověď a nezbylo mu než pracovat v rodinném hospodářství.⁵

V roce 1950 triadvacetiletý se Zdeněk Šťastný, který si zřejmě nedovedl představit svou další budoucnost v Československu, rozhodl emigrovat, pokusit se v zahraničí dostudovat a žít podle svých představ. Proto sháněl cizí peníze a záchytné body v Rakousku. Zřejmě obojí a navíc bezpečný převod do zahraničí mu slíbil Vyhnákovou doporučený agent StB Šmíd.

Opustit republiku a začít nový život se rozhodli také dva známí Šťastného, o dva roky starší Ludvík Duroň a Otakar Králíček. Duroň byl do roku 1949 příslušník SNB, který ze SNB vystoupil údajně proto, že se nemohl dívat na to, jak nový režim ničí sedláky. Nedostudovaný gymnazista Otakar Králíček, v té době pracující jako dělník, chtěl podobně jako Šťastný dokončit studia v zahraničí. Společně s nimi plánoval emigraci ještě jistý Doležal, který však později od svého úmyslu upustil.⁶

O schůzce agent informoval neprodleně svého řídicího orgána, pracovníka 1. oddělení KV StB v Brně, Jaroslava Procházku, který měl snahu získané zprávy zveličovat, čímž chtěl vzbudit dojem, že je špičkovým zpravodajcem. Na velitelství byl proto přezdíván major Poděš.

Poté, co se Procházka od Šmída dozvěděl o čtyřech mladících z Bučovic chystajících se ilegálně uprchnout za hranice, rozšířil po svém oddělení zprávu, že narazil na zbylé členy nedávno rozbité ilegální skupiny SVĚTLANA, kteří chtějí utéct do zahraničí. V tomto smyslu podal hlášení i svým nadřízeným.

O tomto případu se dozvěděl i Procházkův bývalý kolega Vlastimil Procházka, který byl na Velitelství praporu PS Znojmo „orgánem preventivní služby“ (OPS).⁷

⁴ AMV, f. A8, inv. j. 476, 1956.

⁵ VÚA, f. VVP Tábor, Vv 32/68, Protokol o výslechu Gabriela Šťastného (otce Z. Šťastného), 1968.

⁶ Tamtéž, Protokol o výslechu Ludmily Králíčkové (matky O. Králíčka), 1968. Tamtéž, Protokol o výslechu Petra Duroně (bratra L. Duroně), 1968.

⁷ Z funkce „orgán preventivní služby“ (OPS) vznikla o rok později zpravodajská služba PS. Mezi hlavní úkoly OPS patřilo budování a obsluha informátorské sítě, ze které měl čerpat informace vztahující se k ostraze hranic, mj. i o připravovaných ilegálních přechodech.

V. Procházka navštívil tehdejšího krajského velitele StB Antonína Langmayera v Brně a navrhl mu společný postup StB a PS při „realizaci“ případu, aby se prohloubila vzájemná spolupráce a odstranila se řevnivost mezi oběma složkami. V. Procházka se vyjadřil v tom smyslu, že na Mikulovsku je mnoho přechodů a že akce, při níž „*nebude škodit trochu rámusu*“, mu „*pomůže vyčistit revír*“ a že to bude „*dobrá výstraha*“.⁸

Langmayer souhlasil a řízením případu za StB pověřil svého zástupce Vladimíra Pospíšila. Po tomto rozhodnutí byl vypracován scénář celé akce a rozděleny úlohy jednotlivým aktérům.

Agent Šmíd měl být ve styku s „ilegalisty“, stanovit přesně den a čas odchodu a přivést je neozbrojené na stanovené místo, kde měli být zadrženi. František Folly, zástupce velitele 1. oddělení KV StB, OPS praporu Znojmo Vlastimil Procházka a velitel pohraniční roty František Vít provedli „průzkum terénu“ a stanovili místo v blízkosti Portinzlu, kde budou uprchlíci zadrženi. Po určení místa „realizace“, umístění clony a způsobu zadržení odjel V. Procházka a Vít na četu PS Mikulov, do jejíhož operačního prostoru místo akce patřilo. Zde pronesl před asi 12 příslušníky vybranými do akce politické školení, kde zopakoval výmysly J. Procházky: hranici bude přecházet silně ozbrojená šestičlenná skupina, která je zbytkem nebezpečné ilegální organizace. Zdůraznil, že se skupina bude snažit z obklíčení s největší pravděpodobností prostřílet nebo že se dá na útěk, při němž použije zbraně.

Po tomto „školení“ seznámil velitel čety Miloslav Jurečka a velitel roty Vít pohraničnický s plánem provedení akce. Podle něho měl spolupracovník StB přivést do prostoru Portinzlu k železniční trati uprchlíky. Ti měli zůstat na místě pod náspem vedle příkopu a agent StB pod záminkou, že jde obhlédnout situaci za tratí, měl odejít, aby nebyl zasažen případnou střelbou. V momentě, kdy přejde železniční trať, měli být „narušitelé“ příslušníky PS zatčeni.

Během přípravy „realizace ilegalistů“ se Šmíd s mladíky sešel třikrát, datum přechodu společně určili při svém prvním setkání na 12. srpna 1950. V nočních hodinách určeného dne zaujali příslušníci PS čety Mikulov ve stanoveném prostoru „clonu“, na místě byli i příslušníci brněnské StB. Do léčky se však tentokrát nikdo nechytil, bučovičtí si přechod na poslední chvíli rozmysleli, kromě Doležala. Dne 12. srpna 1950 na autobusovou zastávku na brněnském Kolišti přišel pouze Šťastný a oznámil Šmídovi jako náhradní termín přechodu 16. srpen.

Dne 16. srpna 1950 v podvečerních hodinách byli v Mikulově znovu „proškolení“ příslušníci určené k zadržení „narušitelů“. Sešlo se zde opět asi 12 pohraničnicků. Školení tentokrát vedl Jurečka, Vít a politický pracovník roty Kugler. I tato instruktáž byla provedena v duchu té předchozí. Ohledně případné

⁸ AMV, f. A8, inv. j. 476, Výpověď Kryštofa, 1956.

střelby Jurečka zdůraznil, aby pohraničníci nešetřili náboji. Současně však upozornil na to, že skupinu povede spolupracovník StB, kterého pohraničníci před zahájením akce musí nechat přejít přes násep.⁹

Téhož dne večer se v Bučovicích setkal Šmíd se Šťastným, Duroněm a Králíčkem a objednaným vozem taxislužby odjeli do Lednice, kde v hostinci Apollo čekali na příhodný čas k uskutečnění přechodu. Skutečný důvod zastávky v tomto hostinci byl ten, že Šmíd měl podle instruktáže svého řídicího příslušníka zajistit, aby „narušitelé“ nebyli ozbrojeni, a právě zde měl předat příslušníkovi StB zprávu o tom, zda se mu to podařilo zařídít.

V hostinci již na Šmída čekal příslušník brněnské StB Josef Havlíček se svou snoubenkou, která shodou okolností pocházela z Bučovic. Protože ji Šťastný, Duroň i Králíček znali, přisedli si k Havlíčkovu stolu. Jakým způsobem došlo k „předání poznatku“ o tom, zdali jsou „ilegalisté“ ozbrojeni, zůstává záhadou. V pozdějších výpovědích Havlíčka i Šmída učiněných před vyšetřujícími orgány panují rozpory. Podle jedné verze Šmíd nejprve naznačil a později i přímo Havlíčkovi sdělil, že skupina ozbrojená není, a tento poznatek Havlíček později nezkreslený předal. Podle druhé verze Havlíček pro svou a Šmídovu podnapilost nesprávně pochopil obsah Šmídova sdělení a příslušníky StB a PS čekající na určeném místě na završení případu MASNA informoval v tom smyslu, že skupina je ozbrojená pistolemi a snad i granáty.

Havlíček se zakrátko po skrytém „vytěžení“ Šmída společnosti omluvil, vozem odjel na místo akce a čekající příslušníky PS a StB informoval o výsledku schůzky se Šmídem.¹⁰

Zde bylo již vše připraveno podle plánu. Příslušníci PS a StB byli rozmístěni do clony rovnoběžně s cestou, po které měli „narušitelé“ přijít. Příslušníci zařazení v cloně byli skryti v příkopu vedle cesty, ostatní, zejména velitelé, byli za náspem železniční trati.

Zanedlouho po Havlíčkovi odešli z hostince i „ilegalisté“. Opět nastoupili do vozu taxi a nechali se odvést do blízkosti Portinzlu. Asi po 23 h vystoupili z vozu a šli po polní cestě k železniční trati. První šel Šmíd, asi 20 m za ním

⁹ O tom, jakým způsobem byl celý případ zveličen a proč, je následující výpověď Josefa Fronka. Fronk nastoupil v 1949 k oddílu StB Mikulov a jeho prvořadým úkolem byla zpravodajská ochrana hranic: „Pamatuji se, že jednou v létě přišel na oddíl buď Jaroslav Procházka, nebo Vlastimil Procházka, nebo oba dva, a říkali nám, že večer půjdou přes hranice vedoucí činitelé skupiny SVĚTLANA a je že nutno akci zabezpečit. Říkali, že skupina je po zuby ozbrojena a byla řeč i o granátech. Informace vyzněla tak, že je lepší a výhodnější pro naši vlastní bezpečnost hned střílet než volat, protože bychom se voláním mohli sami vydávat v nebezpečí. Toto poučení si pamatuji zcela bezpečně. [...] trvám na tom, že jsme dostali instruktáž použít zbraně dříve, než ji budou moci použít ilegalisté, a to bez vyzvání.“ In: VÚA, f. VVP Tábor, Vv 32/68, Protokol o výslechu Josefa Fronka, příslušníka StB Mikulov, 1968.

¹⁰ AMV, f. A8, inv. j. 476, Výpověď A. Šmída, 1956.

následovali ostatní „narušitelé“, kteří mezi sebou udržovali rozestupy zhruba 2 m. Když Šmíd přivedl oběti přesně podle instruktáže těsně pod železniční násep před zbraně skrytých pohraničnicků, oznámil uprchlíkům, že se jde přesvědčit za násep, zdali je volná cesta. V momentě, kdy Šmíd překonal úroveň železniční trati, zvolal svobodník PS Klír: „Stůj!“ Ihned poté vystřelil příslušník StB Čadík i pohraničnick Hlinovský světlici k osvětlení terénu. Klír, který palbu rozpoutal, prý viděl, jak se Duroň dává na útěk směrem, kudy šel jejich vedoucí, avšak podle svědectví ml. stržm. Drabíka se na útěk nedal nikdo a všichni uprchlíci po vystřelení světlice zalehli. I z dalších svědectví vyplývá, že se o útěk nepokusil nikdo z uprchlíků, protože palba byla rozpoutána téměř současně s výzvou a na případný pokus o útěk prostě nezbyl čas.¹¹

Téměř současně s vystřelením světlice se rozpoutala zběsilá palba vynerovnaných a vystrašených příslušníků PS a StB zalehlých v příkopu podél cesty, před kterými byli uprchlíci jako na popravišti. Navíc velitel čtyř Jurečka vrhl na „narušitele“ dva ruční granáty, čímž ještě přispěl k zintenzívnění palby. V každém případě byly zbraně použity proti liteře zákona, neboť zákon ukládal před střelbou vyčerpání mírnějších prostředků vedoucích k zadržení osob.¹²

Palba byla po chvíli zastavena, zpod železničního náspu se ozýval nářek. Duroň a Králíček byli na místě zastřeleni, Šťastný byl velmi vážně zraněn do páteře. Nařikajícího Šťastného vyzvali, aby dal ruce vzhůru a postavil se. Šťastný odpověděl, že vstát nemůže, ale vleže dal ruce vzhůru. Podle některých svědectví a podle výpovědi samotného Šťastného některý z přítomných příslušníků StB pronesl něco ve smyslu: „My ti tedy pomůžeme“ a vystřelil po

¹¹ VÚA, f. VVP Tábor, Vv 32/68, Protokol o výslechu svědka Drabíka Bohuslava, ml. stržm. PS – velitele družstva, 1968: „V jasů světlice jsem viděl, že další osoby, které šly za převaděčem, padly na zem a zalehly. To vím zcela bezpečně. Vylučuji naprosto, že by se tyto lidé rozeběhli. Ihned po vystřelení světlice nastala všeobecná střelba. Kdo střelbu zahájil, nevím, příkaz k ní nebyl vydán. Myslím, že vojáci začali střílet proto, že byli vyrozuměni o tom, že se jedná o ozbrojenou skupinu, a že tedy stříleli spíše ze strachu, aby sami nebyli postřeleni. Střelba trvala pouhých pár vteřin, asi tak dlouho, jak trvá vystřelení jednoho zásobníku. Po ukončení střelby byl chvíli klid, pak jsem zaslechl sténání raněného. Někdo na něj křičel, aby vstal a zvedl ruce. Raněný chvíli sténal a říkal, že vstát nemůže. Šel jsem tedy k němu. Převracel jsem ho a zjistil jsem, že je zasažen do páteře. Zůstal ležet na místě, nikdo ho v tu chvíli nepřesunoval. Provedl jsem jejich osobní prohlídku, avšak až k ránu, a přitom jsem zjistil, že jeden z těch mrtvých je bývalý příslušník SNB. Otřesné pro mne bylo to, že měli u sebe pouze 2 kapesní nože a jinak že nebyli ozbrojeni. [...] Je vyloučené, aby někdo po zvolání Stůj a po vystřelení světlice utíkal, protože bezprostředně poté následovala střelba ze samopalů. [...] Pamatuji si, že poučení bylo dáno takové, že se jedná o nebezpečnou skupinu, a vojákům bylo řečeno, aby hleděli raději střílet dřív sami, než aby byli sami zastřeleni.“

¹² AMV, f. A8, inv. j. 476, Výpověď Vladimíra Pospíšila, 1956: „Pamatuji se, že po akci byla taková tendence jít od akce dál. To proto, že použití zbraně nebylo na místě a střelu zahájili příslušníci PS. Pamatuji se, že byla vystřelená raketa, vzápětí byla výzva Stůj okamžitě šla střelba. Já sám jsem se domníval, že střelí ilegalisté.“

něm několikrát z pistole. Tato střela prostřelila vážně zraněnému Šťastnému zvednutou ruku.

Následně byli všichni tři prohledáni, byly u nich nalezeny pouze osobní věci, školní vysvědčení a dva kapesní nože.¹³

Šťastný byl odvezen vozem PS do brněnské nemocnice. Tam byl umístěn na neurologické oddělení, poté na uzavřené oddělení, kde ležel 7 měsíců. V době, kdy tam Šťastný bojoval o život, bylo s ním provedeno soudní řízení pro pokus o nedovolený přechod hranic. Byl odsouzen k trestu odnětí svobody na dobu 7 měsíců, takže trest si odpykal v nemocnici, a následně byl přeložen na normální oddělení nemocnice.¹⁴

I když se Šťastný těšil, že se uzdraví, svému zranění podlehl 25. května 1951.¹⁵

¹³ AMV, f. A8, inv. j. 476, Výpověď Miloslava Jurečky, 1956: „Zabavené věci zastřelených byly uloženy na četě v Mikulově, kde jsem také tyto předal svému nástupci, na jehož jméno si pro odstup času nepamatuji. Je mi však známo, že jedny náramkové hodinky byly používány u dorozčího roty v Mikulově, a to již v nové sestavě.“

¹⁴ O tom, co se dělo se Šťastným bezprostředně po zranění, jsou různé zprávy. Podle výpovědi vojáků zúčastněných v akci mu dali napít a převezli ho do nemocnice. Spolupacientům však Šťastný líčil své zážitky v nemocnici takto: „Řekl mi, že ho chtěli vyloučit ze školy [VŠ chemická – pozn. aut.], protože jeho otec byl považován za kulaka, a tak že se domluvili ještě s někým, že půjdou přes hranice. Když se přiblížili ke hranicím, tak na ně křičeli, aby stáli, on prý se zastavil a oni prý to do něj práskli. Byl zasažen do páteře a měl prostřelenou ruku. V důsledku tohoto zranění měl ochrnuté ruce i nohy. O svých společnících nehovořil a ani o tom, jak se zachovali, když na ně u hranic bylo voláno. Šťastný mi dále vyprávěl, že když se svalil na zem a nemohl se pohybovat, že prý ho zatahli na koleje, nadávali mu slovy spratek, darebák apod. a říkali mu, že ho nechají přejet vlakem. Říkal, že byl rád, že ho nechají přejet vlakem. Když však vlak přijížděl, prý ho z kolejí odtáhli. Šťastný se těšil, že se uzdraví, avšak lékař nám říkal, že i kdyby své zranění přežil, že už by se nemohl pohybovat, leda na pojízdném křesle.“ In: VÚA, f. VVP Tábor, Vv 32/68, Protokol o výslechu Antonína Kyjanka, 1968.

¹⁵ VÚA, f. VVP Tábor, Vv 32/68, Protokol o výslechu Gabriela Šťastného, otce Z. Šťastného, 1968: „Při operaci Zdeňka jsem byl přítomen, viděl jsem, že kulka byla v páteři, avšak dr. Podlaha řekl, že mícha není zasažena a že si tedy myslí, že by to mohlo být dobré. Pak orgány SNB nařídily odvoz Zdeňka na uzavřené oddělení na č. 76. Dr. Šostý prý ho přivítal slovy, že „Vás už máme, ale ty ostatní, co jsou ještě venku, patří postřílet“. Po dobu asi 7 měsíců, co byl Zdeněk na uzavřeném oddělení, jsme s ním nemohli přijít do styku, přestože jsme se o to pokoušeli různými cestami. Když byl Zdeněk přemístěn na normální oddělení – bylo to 24. března – řekl mi, že to bylo všechno nachystané, že ten člověk, který je převáděl, byl vysoký, měl holou hlavu, řekl jim, že až luskně, aby šli pomalu za ním. Když pak luskl, začala střelba. [...] Když jsem v této souvislosti byl v úřadovně StB v Tučkově ulici v Brně, a to několikrát i s manželkou, jednali se mnou orgánové velmi ochotně a slušně. Jeden z nich, který se mi představil jako Šebesta, mi řekl, že ten, který to zavinil, už u nich není. Nic bližšího mi neřekl. Dal mi potvrzení, na základě kterého jsem si mohl v Mikulově vyzvednout Zdeňkův oblek. Z jeho osobních věcí jsme nedostali zlaté plnicí pero a zlaté hodinky zn. Schaffhausen. Od Zdeňka vím, že mu hodinky byly odebrány v nemocnici v Brně orgánem bezpečnosti, který ho do nemocnice doprovázel. [...] Zdeněk zemřel 25. května 1951 v 16.45 hod. Toho dne, kdy Zdeněk zemřel, jsme za ním byli v nemocnici; my jsme za ním chodili se svolením lékaře každý den. To zařídil dr. Podlaha. Na syna Zdeňka byla v této souvislosti podána obžaloba pro nedovolený přechod hranic, jak se domnívám, a byl vynesena rozsudek. Předseda senátu tehdy řekl, že těch 7 měsíců, které Zdeněk strávil na uzavřeném oddělení nemocnice, je dost, a nařídil pak jeho okamžité propuštění do

Zjištění, že místo „nebezpečných protistátních živlů“ byli zastřeleni neozbrojení mladíci, mělo depresivní účinky na pohraničníky základní služby. Ti odmítli u zastřelených držet hlídku; tato povinnost zbyla na „pravou ruku“ velitele čtyř svobodníka Klíra a jeho „nohsleda“. Mnozí pohraničníci základní služby se dlouho po akci báli chodit na toto místo střežit.¹⁶

Po zastřelení „narušitelů“ se StB přestala o případ zajímat, z místa odjela a jeho „likvidaci“ ponechala na PS. Fakt, že Doležal, Jurníková ani manželé Vyhňákoví nebyli následně vyšetřováni, svědčí o tom, že ani sami příslušníci StB nevěřili dedukcím mjr. J. Procházky (Poděsa), že se jedná o dosud neodhalené členy protistátní organizace SVĚTLANA, zvláště pak když místo pistolí a granátů byla u obětí nalezena vysvědčení a kapesní nože. Dále o jejich snaze případ ututlat svědčí skutečnost, že velitelé nechali případ bez jakéhokoliv dalšího objasnění a bez stanovení odpovědnosti za nesmyslné zastřelení tří lidí.

Podobně jako příslušníci StB se zachovali i jejich kolegové z PS.

Velitel čtyř Jurečka i velitel roty Vít instruovali vojáky, kteří se zúčastnili akce, jaké skutečnosti mají uvádět do vyšetřujících protokolů sepisovaných s nimi následující den. Celá akce byla zaprotokolována tak, aby její průběh byl v souladu s tehdy platnými předpisy. Za nadřizený velitelský stupeň PS vyšetřoval případ z vlastní iniciativy pobočník velitele znojemského praporu Daňo, který se spokojil s tím, jak jej o případu informoval velitel čtyř Jurečka a velitel roty Vít, a podepsal protokoly sestavené Jurečkou, případně Vítem s pohraničníky, kteří se zúčastnili akce.¹⁷

Takto byl nejen zamlčen podíl StB na akci, ale i nepravdivě vyličen celý její průběh. Na velitelství PS tak odešla vyšetřující zpráva, kde přirozeně nebylo uvedeno, že pokus o ilegální přechod hranic byl od počátku plně pod kontrolou StB; akce zde byla popisována jako vzorná likvidace „běžného“ pokusu o přechod hranic, při němž „bylo použito zbraně s výsledkem“. Zpráva byla útvarem 9600 akceptována; velitelé čtyř byla dokonce vyslovena pochvala.¹⁸

normálního oddělení do nemocnice. Pokud si vzpomínám, bylo v obžalobě napsáno, že Zdeněk a jeho kamarádi zalehli, neví, proč tam nebylo uvedeno, že neměli žádné zbraně. Na to jsem se Zdeňka ptal a ten mi řekl, že žádné zbraně neměli. Vzpomínám si, že Zdeněk mi také říkal, že když byl vyslýchán, ptal se vyslýchajících, proč tam měli připraveny ty světa nebo reflektory, a na to mu prý bylo odpovězeno, že to tam bylo z předchozích dnů, kdy tam byla nějaká jiná událost.“

¹⁶ VÚA, f. VVP Tábor, Vv 32/60, Výpověď Vladislava Janouška, 1960: „Jurečka s vojáky hovořil asi v tom smyslu, že to nemáme tak brát, že kdyby oni přišli na nás, stříleli by také. Myslím, že se potom kluci báli do uvedeného prostoru chodit střežit.“

¹⁷ Tamtéž: „Druhého dne byly sepisovány protokoly. Jurečka nás poučil, že do protokolu nesmíme uvést, že akci byli přítomni příslušníci StB.“

¹⁸ AMV, f. A8, inv. j. 476, Prošetření případu akce MASNA, 1956.

Prošetření případu

Případ zůstal „ležet“ do roku 1951. V tomto roce vyšetřovali pracovníci příslušného sektoru Velitelství StB Praha bývalého velitele KV StB Brno Antonína Langmayera a několik jeho podřízených kvůli používání *„nesprávných metod v StB práci“*. Při prošetřování jejich trestné činnosti v jiných případech vyšel najevo i případ MASNA. Vyšetřovatelé se tehdy zaměřili pouze na objasnění účasti jednotlivých pracovníků KV StB Brno na akcích v hraničním pásmu, *„a to jen jako na nepatrnou součást nesprávných metod práce, pro které tyto osoby vyšetřovali. Ani v tomto směru neprovedli všechny nezbytné úkony a vůbec se nezabývali odpovědností organizátorů celé akce. Příspěla k tomu i skutečnost, že případu nebyl přikládán v té době takový význam, jaký ve skutečnosti měl.“*¹⁹

Vojenská součást prokuratury se o akci dozvěděla v říjnu 1953, kdy během hlavního líčení v trestní věci bývalého velitele KV StB Langmayera a jeho společníků konaném u tehdejšího Vyššího vojenského soudu Praha o ní padla zmínka při výslechu obviněných. Vyšší vojenský prokurátor postoupil záznam intervenujícího prokurátora 12. listopadu 1953 Hlavní vojenské prokuratuře a ta pak 2. prosince 1953 Generální prokuratuře.

Generální prokuratura požádala 15. prosince 1953 ministerstvo vnitra (MV) o prošetření věci. Až 4. srpna 1954 zaslala Správa vyšetřování MV Generální prokuratuře písemný materiál sestávající z protokolů sepsaných v roce 1951 s některými účastníky akce, aniž provedla potřebné došetření. Proto Hlavní vojenská prokuratura 31. srpna 1954 vrátila spisový materiál MV s žádostí o odstranění nejasností a rozporů. Teprve koncem prosince 1955 bylo zahájeno na Správě vyšetřování MV podrobnější šetření, jehož výsledek byl Hlavní vojenské prokuratuře předložen koncem ledna 1956. Dne 7. února 1956 vydal hlavní vojenský prokurátor obsáhlý pokyn k došetření věci, které provedla Inspekce ministra vnitra. Ani toto však nebylo provedeno úplně. Proto po dohodě hlavního vojenského prokurátora a náměstka ministra vnitra plk. Demjana byla vytvořena 3členná komise složená z prokurátora Hlavní vojenské prokuratury a dvou příslušníků Inspekce ministra vnitra, která pod vedením prokurátora měla odstranit rozpory existující v dosud opatřených materiálech, zejména ve výpovědích dosud vyslechnutých osob, a objasnit tak, zda a do jaké míry je důvodné podezření, že akce MASNA byla některými příslušníky KV StB v Brně *„záměrně připravena a realizována s použitím zbraní i za cenu zastřelení uprchlíků na hranicích, ačkoliv bylo možno a jedině odpovídalo příslušným zákonným ustanovením, zadržet ilegality za použití mírnějších prostředků.“*²⁰

¹⁹ VÚA, f. VVP Tábor, Vv 32/68, Zpráva z 15. 10. 1968.

²⁰ Tamtéž.

Ani tato komise, která ukončila svoji práci počátkem září 1956, neprokázala podezření z trestného činu vraždy. Dospěla k závěru, že funkcionáři, kteří se na akci MASNA podíleli, se dopustili trestného činu porušení povinnosti veřejného činitele podle § 176 tr. zák. č. 86/1950 Sb., avšak nedoporučila předat k soudnímu stíhání provinivší se příslušníky MV, jak to navrhoval hlavní vojenský prokurátor. Jako důvod nedoporučení uvedl náčelník inspekce toto: *„Přestože tímto neodpovědným jednáním shora uvedených bezpečnostních orgánů přišly o život 3 osoby, nedoporučuji předat k soudnímu stíhání provinivší se příslušníky MV, jak to doporučuje genmjr. justice Vladimír Kebort. Přestože u jmenovaných je zákonitý předpoklad trestního stíhání pro porušení funkce veřejného činitele, je nutno přihlédnout k tomu, že to se stalo v r. 1950, celý případ byl znám mnoha funkcionářům MV a některým funkcionářům prokuratury, myslím, že by stíhání provinivších se orgánů nesplnilo svůj účel.“* Příklad tedy nebyl soudně řešen z politických důvodů.²¹

Komise usoudila, že se na tento trestný čin vztahovala amnestie prezidenta republiky z let 1953 a 1955. Ovšem politický podtext amnestie, která omilostňuje podobné trestné činy příslušníků bezpečnostního aparátu, je nasnadě.

Komise navrhla, aby funkcionáři KV StB v Brně nebyli trestně stíháni, a doporučila, aby ministr vnitra propustil ze služeb MV bývalého zástupce velitele KS StB v Brně Pospíšila a velitele jednotek Pohraniční stráže v Mikulově Víta a Jurečku pro neodpovědný postup při přípravě a realizaci akce MASNA. V tomto smyslu také generální prokurátor zaslal ministru vnitra zprávu s návrhy, s níž ministr vyslovil souhlas. Zavádět trestní stíhání proti ostatním příslušníkům PS a StB, kteří se účastnili akce, komise nedoporučila s tím, že tyto pouze plnili rozkazy nadřízených.²²

Dne 4. května 1968 došel sekretariátu MV anonymní dopis, v němž pisatel upozorňoval, že z výsledků šetření akce MASNA nebyly vyvozeny důsledky. Ministerstvo vnitra předložilo dopis a spisový materiál „Prošetření případu akce MASNA“ hlavnímu vojenskému prokurátoru a ten jej postoupil Vyšší vojenské prokuratuře v Táboře jako věcně i místně příslušné.

V roce 1968 byl na Vyšší vojenské prokuratuře písemný materiál prostudován s konstatováním, že při dosavadním šetření nebylo využito všech dostupných prostředků a důkazů k úplnému objasnění i nadále trvajících podezření, že k fyzické likvidaci tří osob došlo záměrně. Proto prokurátor zahájil 1. srpna 1968 trestní stíhání ve věci pro trestný čin vraždy podle § 219 tr. zák.

²¹ AMV, f. A8, inv. j. 1492, Dopis náčelníka inspekce mjr. Aloise Šlehty ministru vnitra Rudolfu Barákovi, 23. 4. 1956.

²² VÚA, f. VVP Tábor, Vv 32/68, Zpráva z 15. 10. 1968.

Vyšší vojenský prokurátor dr. Plašil dospěl k závěru, že vyšetřováním nebylo bezpečně prokázáno, že by V. Procházka nebo některý z jiných příslušníků StB nebo PS organizoval akci MASNA nebo se na ní podílel s úmyslem (byť eventuálním) uprchlíky usmrtit bez ohledu na jejich počínání na místě činu. Nelze tedy považovat za prokázany trestný čin vraždy podle § 219 tr. zák., pro který bylo stíhání vedeno. Toto stanovisko ovšem neznamená, že by podezření z trestného činu vraždy bylo vyvráceno.

Naopak vyšetřováním bylo prokázáno, že jednání J. Procházky, F. Follyho, F. Floma, a A. Langmayera a J. Havlíčka by bylo možné kvalifikovat jako trestný čin porušení povinnosti veřejného činitele podle § 176 odst. 1, resp. odst. 2 tr. zák. č. 86/50 Sb. Trestní stíhání pro tento trestný čin je však podle § 11 tr. ř. nepřipustné jednak proto, že jeho trestnost zanikla uplynutím promlčecí doby stanovené v § 67 tr. zák., jednak proto, že – pokud jde o trestný čin podle § 176 odst. 1 tr. zák. č. 86/50 Sb. – se na něj vztahují rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii z let 1953, 1955 a 1968, a pokud jde o trestný čin podle § 176 odst. 2 tr. zák. č. 86/50 Sb. také rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii z let 1957 a 1960.

A. Langmayer (zemřel v roce 1956), J. Procházka, V. Procházka, F. Flom a J. Havlíček byli v letech 1952–1953 odsouzeni tehdejšími Vyššími vojenskými soudem Praha za nesprávné metody práce v jiných případech k trestům odnětí svobody a byli propuštěni ze služeb MV, F. Folly byl propuštěn již v roce 1951. F. Vít propuštěn nebyl a dožil se důchodu.

Pracovníci Inspekce ministra vnitra, kteří v letech 1955–1956 prošetřovali akci MASNA, doporučili, aby ze služeb MV byli propuštěni vedle tehdejšího velitele roty PS Víta také velitel čety Jurečka a zástupce KV StB V. Pospíšil, a to pro neodpovědný přístup k přípravě a realizaci akce. I přes to, že hlavní vojenský prokurátor, generální prokurátor a ministr vnitra rozhodnutí pracovníků Inspekce doporučili, jmenovaní zůstali ve služebním poměru; jejich postavením neotřásl ani prošetření případu v roce 1968.²³

²³ VÚA, f. VVP Tábor, Vv 32/68, Zpráva z 15. 10. 1968. Vojenský prokurátor k jejich setrvání ve službě zaujal následující stanovisko: „Výsledky trestního stíhání provedeného v roce 1968 ukazují, že doporučení na kádrová opatření vycházela více z objektivní odpovědnosti V. Pospíšila jako zástupce velitele KV StB, M. Jurečky jako vel. čety PS a Fr. Víta jako velitele roty PS než z důkazů, které by jejich odpovědnost potvrzovaly. [...] a jeho odpovědnost [Pospíšila – pozn. aut.] [...] V žádném případě neodvodňuje – zvláště v současné době – jakékoliv opatření vůči němu. Ani jeho odpovědnost za to, že usmrcení tří osob nebylo bezprostředně vyšetřeno a viníci potrestáni, není bezpečně doložena. Nebylo vyvráceno jeho tvrzení, že když Langmayera informoval o výsledku celé akce, mu doporučil, aby bylo zahájeno vyšetřování a celá věc hlášena nadřízenému, a že skutečně operativní materiály byly předány vyšetřovacímu odboru k dalšímu opatření. Langmayer sice ve svých výpovědích z 12. 1. 55 a 11. 4. 56 uvedl, že Pospíšilovi nařídil, aby společně s Follym zpracoval zprávu pro nadřízené velitelství, jiná opatření však k vyšetření případu neučinil, a to jednak proto, že spoléhál, že Velitelství StB v Praze a

Případem se začal opětovně zabývat v roce 1991 Útvar FMV pro dokumentaci a vyšetřování činnosti StB, který shromáždil kopie archivních dokumentů. Tyto kopie byly předány v roce 1994 nástupnickému Útvaru Policie ČR pro dokumentaci a vyšetřování činnosti StB a v roce 1996 Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV), jehož dokumentační složka zahájila šetření celé věci. Ta dospěla k názoru, že při přípravě a provedení akce došlo k porušení tehdy platných předpisů a v říjnu téhož roku předala případ vyšetřovací složce ÚDV.

V říjnu 1999 předložil vyšetřovatel ÚDV spis k prověrce Okresnímu státnímu zastupitelství v Břeclavi se stanoviskem, v němž potvrzuje stanovisko svých předchůdců, kteří prošetřovali případ v roce 1956 a 1968. Okresní státní zástupce vrátil celou věc vyšetřovateli k došetření s výtka za průtahy a nečinnost.

Po částečném splnění pokynů vyšetřovatel ÚDV postoupil v prosinci 1999 příslušný spis k prověrce státnímu zástupci Krajského státního zastupitelství v Brně. Ten spis vrátil se závazným pokynem nezahajovat trestní stíhání pro spáchání trestného činu porušení povinností veřejného činitele proti dosud žijícím bývalým příslušníkům represivních složek Jurečkovi a Pospíšilovi vzhledem k amnestii ze dne 9. května 1960. Krajský státní zástupce dále dospěl k závěru, ve shodě s výsledky vyšetřování z let 1956, 1968 a 1999, že ze strany zúčastněných osob na této akci nejde o spáchání trestného činu vraždy. Své stanovisko odůvodňuje následovně: „*Důvody, které vedou k závěru, že se nejedná o trestný čin vraždy: příslušníci StB a pohraničníci ve svých předchozích výpovědích shodně uvádějí, že obdrželi pokyn k zadržení „illegalistů“, nikoli k jejich fyzické likvidaci; ke střelbě vůči poškozeným došlo až po užití výzvy k zastavení a následnému rozprchnutí poškozených; o úmyslu skupinu zadržet, nikoli fyzicky zlikvidovat svědčí i přežití poškozeného Zdeňka Šťastného, který byl těžce zraněn – postřelen – a následně mu byla poskytována pomoc, byl převezzen do nemocnice, kde zemřel za devět měsíců dne 25. 5. 1951; agent Šmíd byl instruován v tom smyslu, aby zabezpečil, aby poškození nebyli ozbrojeni, tato skutečnost rovněž svědčí pro plán skupinu zadržet; [...] Trestní odpovědnost střelících příslušníků StB a pohraničníků nelze v daném případě*

PS samy nařídí nebo provedou podrobné vyšetření případu, a jednak v důsledku nesprávných a špatných metod bezpečnostní práce na KV StB v Brně. Jako další důvod uvedl svůj familiérní přístup k podřízeným. Ani v roce 1955–56 ani v roce 1968 se nepodařilo odstranit rozpor mezi výpovědi Langmayera a Pospíšila a bezpečně prokázat, že to byl právě Pospíšil, kdo měl za úkol věc vyšetřit nebo vyšetření zařídit, a že úkol nesplnil. Je prokázáno, že [Jurečka] při použití zbraně příslušníky PS při akci MASNA měl podíl na sepsání neúplných a nepravdivých zápisů a tím i na zpracování nepravdivé zprávy pro nadřízené velitelství. Z jeho výpovědi učiněných dne 18. 4. 1956 i dne 17. 9. 1968 vyplývá, že měl zájem na tom, aby úspěch byl přiznán jeho jednotce, k čemuž skutečně došlo, a on sám byl odměněn pochvalným listem. Je tedy nepochybné, že jednání M. Jurečky při vyšetřování věci u jednotky nebylo čestné a že vedlo k zatajení pravého stavu věci. Vzhledem k odstupu 18 let nepovažují za vhodné přijímat kádrová opatření ani vůči M. Jurečkovi, jestliže nebyla přijata již v r. 1956.“

dle názoru státního zástupce dovozovat, neboť tito pouze reagovali na pokyny svých nadřízených, kdy po rozprchnutí poškozených zahájili střelbu, přičemž mohli vzhledem k informacím, které jim byly podány ohledně ozbrojenosti a nebezpečnosti této skupiny, být v obavě o svůj život.“

Stanovisko brněnského státního zástupce ze dne 15. prosince 1999 nelze nepřipojit – ne všichni vojáci vypovídali, že dostali pokyn k zadržení ilegalistů, Fiala vypovídal při prošetřování případu dne 25. dubna 1956 takto: *„Další rozkaz byl takový, že jakmile bude zjištěno, že osoby jsou v zabezpečeném prostoru, bude na osoby zvoláno „Stůj“ a současně jeden z určených příslušníků vystřelí světlicí, načež bude proti dvěma osobám postupujícím poněkud vzadu za převaděčem zahájena palba tak, aby nikdo ze dvou osob nebyl naživu.“*²⁴

Za své hovoří rovněž i zvolený způsob zadržení. Provokační akce v hraničním pásmu byly již tehdy Velitelstvím StB zakázány, přesto se příslušní funkcionáři rozhodli provést tuto formu zadržení. V několika výpovědích se potvrzuje zájem V. Procházky udělat na hranicích *„nějakou střílenou“*, aby měl *„klid v revíru“*. Zaprotokolovány jsou rovněž i výzvy velitele čtyř Jurečky vojákům, které nabádal, aby při akci nešetřili náboji.

Pokud by nebyl zájem ze strany rozhodujících velitelů použít při „realizaci“ zbraně, zvolili by jistě způsob zadržení v místě bydliště, v hostinci Apollo, po zastavení automobilu apod.

Rovněž nebyla zodpovězena otázka, proč byli příslušníci PS a StB rozestavení lineárně podle cesty, po níž uprchlíci přicházeli. Tento způsob rozestavení hlídek přímo předpokládal použití zbraní. Kdyby měli organizátoři akce v úmyslu provést na zvoleném místě zadržení bez použití zbraní, skupinu by obklíčili, osvětili reflektory a při přesile 8–10 mužů na jednoho „illegalistu“ by provedli zadržení mírnými prostředky.

Podle řady výpovědí není pravda, že zbraní bylo použito proti uprchlíkům až poté, co se rozprchli. Podle těchto výpovědí neměli uprchlíci na útěk vůbec čas, protože střelba byla rozpoutána prakticky současně se zvoláním výzvy, která zřejmě nebyla provedena opakovaně.

Použití zbraně tehdy určoval § 10 č. 286/1948. V tomto případě měl státní zástupce při zdůvodnění odložení případu zřejmě na mysli § 10 odst. 1 písm. f výše uvedeného zákona. V něm se praví: *„Příslušník Sboru smí při výkonu služby užit zbraně, šetře opatrnosti podle okolností případu potřebné, [...] f) v celním pohraničním pásmu, jestliže osoba po opětovné výzvě se nezastaví, snaží se uniknout a nemůže být jinak zadržena.“* Jak vyplývá shodně ze svědeckých výpovědí, zbraní bylo použito v rozporu s tímto zákonným ustanove-

²⁴ AMV, f. A8, inv. j. 476, Výpověď Jana Fialy, 1956.

ním, neboť nebyla pronesena opakovaná výzva k zastavení a i přes mnohanásobnou přesilu pohraničnicků nebyl z jejich strany učiněn ani pokus o zadržení jinými prostředky než střelbou. O snaze fyzicky zlikvidovat uprchlíky svědčí též dva granáty vržené Jurečkou na neozbrojené uprchlíky.

Způsob provedení akce přímo vybízel k tomu, aby se uprchlíci pokusili o útěk, při němž byli zastřeleni. Převaděč, který je vedl a jemuž důvěřovali, byl vpředu a z pohledu uprchlíků v bezpečí, což přímo vybízelo k jeho následování. Vystřelení světlice v této situaci může jednak vylekat převáděné osoby, které budou hledat úkryt ve tmě, stejně tak může vystřelení světlice vzápětí po zvolání „Stůj!“ vyděsit pohraničnický, kteří mohou ránu ze signální pistole považovat za střelbu „narušitelů“.

Celá akce byla pod kontrolou StB, skupina byla vedena jejím agentem. Činnost uprchlíků tedy nelze považovat za trestnou, protože probíhala pod kontrolou StB a postrádala tedy jakýkoliv stupeň společenské nebezpečnosti. Použití zbraní proti skupině narušitelů je tedy naprosto neodůvodnitelné snahou je zadržet, stejně tak je neodůvodnitelné, že se jednalo o nebezpečné zločince. Jediný sledovaný cíl byla tedy podle všeho fyzická likvidace uprchlíků.

To, že zraněný Šťastný byl převezzen do nemocnice, svědčí pouze o tom, že bestialita aktérů akce nedostoupila toho stupně, aby „dorazili“ raněného. Při studiu materiálů případu se nabízí, že cílem organizátorů bylo provést na hranicích akci, při které budou zastřeleni „narušitelé“. Výsledkem této akce mělo být zřejmě vytvořit na hranicích atmosféru strachu, vytvořit „školní“ případ pro PS, popř. připsání si služebních úspěchů. K tomu byla třeba obecně skupina narušitelů; role Duroně, Králíčka a Šťastného mohla případnout prakticky komukoliv. Zastřelením dvou narušitelů a těžkým zraněním jednoho bylo požadovanému záměru učiněno zadost.

Úkol vydaný agentu Šmídovi hovoří hlavně o tom, že organizátoři nechtěli ohrozit své lidi a nijak nevyvrací podezření z úmyslu všech nebo někoho z organizátorů usmrtit uprchlíky.

Pohraničnickům a příslušníkům StB nikdo nevydal přímý rozkaz k zahájení palby; zbraní použili proti ustanovením příslušného zákona, jak bylo naznačeno výše. Dle soudu autora, který je rovněž v rozporu se stanoviskem státního zástupce, neopodstatněná obava o život neopravňuje příslušníka bezpečnostního aparátu vystřílet zásobník do neozbrojeného člověka.

Vyšetřovatel ÚDV se ztotožnil se stanoviskem státního zástupce Krajského státního zastupitelství v Brně a věc odložil.

Závěrem shrňme podíl jednotlivých příslušníků represivních složek na usmrcení Duroně, Králíčka a Šťastného.

Jaroslav Procházka

Referent brněnské StB, řídicí orgán agenta Šmída. Zprávu o chystaném přechodu Duroně, Šťastného a Králíčka, kterou získal od Šmída, zveličil a lživě překroutil tím, že uprchlíky označil za nebezpečné a ozbrojené teroristy z protistátní skupiny SVĚTLANA. Toto učinil ve snaze získat pro sebe služební uznání a prospěch. O jeho přístupu k případu svědčí to, že za 9 dní (od získání poznatku k „realizaci“), během nichž se uskutečnily 3, resp. 4 schůzky, vypracoval 15 hlášení (tzv. A-listů), přičemž dalších 5 hlášení psal až 13 dní po zastřelení zmiňovaných osob. Hlášení o vlastní akci, do níž byl zapojen jeho spolupracovník a při které přišly o život převáděné osoby, nevypracoval.²⁵

Antonín Langmayer

Velitel KV StB. Jeho podíl na zastřelení Duroně, Králíčka a Šťastného byl v tom, že nezajistil kontrolu a prověřování zpráv od spolupracovníků, čímž způsobil, že proti uprchlíkům byla činěna opatření jako proti nebezpečným zločincům. Povolil zorganizování riskantní formy zadržení, i když tato byla již pražským velitelstvím zakázána. Poté, co případ skončil masakrem, nezajistil jeho vyšetření a vyvození odpovědnosti pro viníky, tzn. i pro sebe.²⁶

Vladimír Pospíšil

Zástupce krajského velitele v Brně. Jako velitel celé akce²⁷ nezabezpečil prověření věrohodnosti zpráv dodaných Procházkou, i když mu byla známa jeho pověst „majora Poděsa“. Přispěl tak k tomu, že „realizace“ případu byla postavena na mylných předpokladech, tzn. že neškodní mladíci byli považováni za ozbrojené a ke všemu odhodlané teroristy. Dále připustil, aby zatčení uprchlíků proběhlo způsobem, který přímo předpokládal použití zbraně. Z jeho strany ani ze strany ostatních zúčastněných velitelů nebyla zaznamenána nej-

²⁵ AMV, f. A8, inv. j. 476, Výpověď J. Procházky, 1956: „Mezi sebou jsme na oddělení vždycky jeden před druhým zveličovali případy. Dále chci uvést, že na zveličování měla vliv i ta skutečnost, že na KS StB probíhala soutěž, kdo napíše za měsíc nejvíce A listů a úředních záznamů. K tomu nás vedl sám velitel oddělení Flom, který mě říkal ku příkladu z této zprávy můžeš udělat x počet A listů, abychom byli při hodnocení zpráv první na krajské zprávě. Toto byla vžitá metoda práce na krajské zprávě.“

²⁶ Tamtéž, Výpověď A. Langmayera, 1956: „Otázka: Výpovězte, zda jste jako velitel požádal, aby Vám PS předložila zprávu o použití zbraně při uvedené akci. Odpověď: Zprávu jsem si nevyžádal, a to proto, že druhý den se ke mně dostavil Vlastimil Procházka a řekl, že zprávu zaslali svému nadřízenému velitelství. Během rozhovoru mně Vlastimil Procházka na můj výtku, že realizace byla špatně provedená, odpověděl, že nakonec použití zbraně bylo nutné, aby se jejich orgánové naučili na hranicích střílet, neboť měli zjištěnou celou řadu případů, kdy příslušníci PS nechali osoby přejít přes hranice, aniž by použili zbraně. [...] Konkrétně si vzpomínám, že mně uváděl, že když utíkal přes hranice muž, že příslušník chtěl vystřelit, ale druhý, že ho srážel: Prosim tě nestřílej, je to člověk. Celá tzv. akce byla Vlastimilem Procházkou shrnutá tak, že pro PS to bude školní případ.“

²⁷ Velením ho údajně pověřil velitel Langmayer, Pospíšil toto ovšem popírá. Faktem ovšem zůstává, že na místě „akce“ byl nejvyšším funkcionářem.

menší snaha řešit případ způsobem, který by nepřinášel neúměrná rizika. Uprchlíci mohli být např. „řešení profylaktickým pohovorem“, zatčení v místě bydliště, v restauraci Apollo nebo po zastavení taxi v blízkosti Portinzlu apod.

Pospíšil dále souhlasil s lineárním rozmístěním příslušníků PS v tzv. cloně rovnoběžně s cestou, po níž uprchlíci přicházeli. Pokud by bylo pravdivé tvrzení jeho a ostatních velitelů, že výsledkem celé akce mělo být zatčení uprchlíků, a ne jejich fyzická likvidace, jistě by volili jinou formu provedení zákroku, např. obklíčení uprchlíků a jejich osvětlení reflektory, jak to StB s úspěchem prováděla i v jiných případech. Místo toho byli pohraničníci rozmístěni na způsob popravčí čety a vyzváni Jurečkou, aby v případě potřeby nešetřili náboji. „Případem potřeby“ se rozumělo, že uprchlíci se dají na útěk nebo použijí proti zakročujícím zbraň. Podle některých svědectví se o útěk (stačil udělat jen pár kroků) pokusil Duroň, podle jiných svědectví se o útěk nepokusil nikdo, a to z prostého důvodu, že to nemohl stačit, protože pohraničníci rozpoutali divokou střelbu *„trvající tak asi tak dlouho, než vystřelíte zásobník“* prakticky současně s vystřelením světlic. V tomto případě se dalo předpokládat, že se uprchlíci při zatýkání alespoň pokusí o útěk, protože je vedl z jejich pohledu zkušený převaděč, který šel jen okamžik před nimi a byl už v bezpečí za železničním náspem.

Dále nelze aplikovat ustanovení zákona, který upravoval použití zbraně v hraničním pásmu, proti osobám, které se staly obětí řízené akce StB, a tudíž společenská nebezpečnost jejich činnosti byla nulová. I když toto nebudeme brát v potaz, tehdy platný předpis dovozoval použití zbraně v nejkrajnějším případě až poté, kdy selhaly mírnější prostředky vedoucí k zadržení osob. Navíc příslušník PS svobodník Klír, který výzvu k zastavení zvolal, ji nepoužil, v souladu s předpisy, opakovaně.

Jediným způsobem, jak Pospíšil zasáhl do rozmístění příslušníků, byl ten, že zařadil do „clony“ i příslušníky StB, aby pohraničnický morálně posílil, neboť na nich viděl známky strachu, který byl výsledkem předcházejícího „školení“.

Při vlastní akci se schoval za železniční násep (z největší pravděpodobnosti z obav ze střelby) a nechal jí volný průběh.

Pospíšil též nese svůj díl viny na tom, že nebyly vyvozeny důsledky proti viníkům zabití uprchlíků, bezpochyby i z obav stanovení jeho dílu odpovědnosti. Tím, že „likvidací“ případu přenechal úplně PS a Procházku s ostatními podřízenými neúkoloval k dokončení případu (např. „realizace“ Vyhňákových za napomáhání k útěku do zahraničí apod.) se snažil případ zamlčet.

Vlastimil Procházka

OPS útvaru PS Znojmo. Podílel se na zorganizování celé akce a zapojil do ní PS. Společně s dalšími funkcionáři stanovil místo a způsob zadržení, účastnil se průzkumu místa akce a rozestavení příslušníků do clony. Před první, neuskuteč-

něnou akci, provedl instruktáž k pohraničnickům, v níž označil uprchlíky za členy nebezpečné ilegální skupiny, kteří se budou snažit probít za každou cenu.

Josef Havlíček

Referent brněnské StB. Měl též podíl na zastřelení uprchlíků – nezodpovědně „vytěžil“ agenta Šmída, takže předal překroucenou informaci. Šmíd jej údajně informoval, že uprchlíci ozbrojeni nejsou, Havlíček však bezprostředně před akcí informoval přítomné velitele, že uprchlíci jsou ozbrojeni střelnými zbraněmi a granáty. Podle jeho vlastní výpovědi však nadřízené na místě informoval správně, a to ve smyslu, že uprchlíci ozbrojeni nejsou. Nadřízení se podle něho nepostarali o to, aby se tato informace rozšířila mezi zasahující vojáky.

František Folly

Zástupce 1. oddělení KV StB Brno. Podílel se na stanovení místa a způsobu zadržení uprchlíků.

František Flom

Náčelník 1. oddělení KV StB Brno. Jako přímý nadřízený Procházky neprověřil serióznost jeho zpráv, souhlasil se způsobem rozpracování a realizace případu a tím se podílel na stanovení způsobu zatýkání uprchlíků. Osobně se účastnil vlastní akce, avšak nesnažil se nijak ovlivnit způsob rozestavení clony a tím, že byl schován za náspem železniční trati, neřídil činnost pohraničnicků a příslušníků StB při zatýkání.

František Vít

Velitel roty PS. Podílel se na stanovení místa, způsobu zadržení uprchlíků a na rozestavění clony. Před akcí pohraničnický instruoval v duchu výmyslů Procházky a během vlastní akce se nepodílel na velení. Zúčastnil se vyšetřování příslušníků PS, při kterém se prováděl rozbor a hodnocení oprávněnosti použití zbraně. Svou účastí na vyšetřování jednotlivých pohraničnicků celé vyšetřování zkreslil. Přestože věděl, že použití zbraně bylo neoprávněné, zamlčováním a překrucováním skutečností (zamlčoval např. podíl StB na akci), se podílel na tom, že hodnocení použití zbraně bylo uvedeno do souladu s tehdy platnými předpisy. O celé akci lživě informoval i své nadřízené z velitelství praporu.

Miloslav Jurečka

Velitel čety. Podílel se na stanovení místa, způsobu zadržení uprchlíků a na rozestavění clony. Před akcí pohraničnický vybídl, aby nešetřili náboji. Při samotné akci vrhl směrem na uprchlíky 2 granáty, čímž vystupňoval intenzitu a chaotičnost palby, protože se už tak vyděšení pohraničnický domnívali, že granáty použili uprchlíci proti nim. Svou účastí na vyšetřování pohraničnicků zkreslil vyšetřování, zamlčel rovněž podíl StB na případu. Sám sepsal nepravdivý pro-

tokol s ml. stržm. Drábikem a nesl podíl na tom, že použití zbraně bylo ohodnoceno jako vzorné, za což se nezdráhal přijmout i odměnu.

Ostatní příslušníci PS a StB, kteří byli ve cloně, použili zbraní v rozporu se zákonem č. 286/1948 a způsobili tak smrt Duroně, Králíčka a Šťastného.

Nikdo z příslušníků, kteří se podíleli na přípravě a provedení akce, nebyl hnán za případ MASNA k zodpovědnosti, proti nikomu nebyl vyvozen ani kázeňský nebo kádrový postih. Dosud žijí dva z hlavních aktérů Jurečka²⁸ a Pospíšil²⁹, kteří ve své kariéře dosáhli vysokých funkcí.

Trestní zákon platný v době události kvalifikuje vraždu jako úmyslné usmrcení.³⁰ Vyšetřující orgány, které se případem zabývaly v letech 1956, 1968 a 1999, dospěly k závěru, že Zdeněk Šťastný, Ludvík Duroň a Otakar Králíček byli usmrceni neúmyslně. K zorganizování a způsobu provedení celé „akce“ došlo tedy zřejmě též neúmyslně a 3 mladí lidé přišli o život nešťastnou náhodou.

²⁸ Miloslav Jurečka (1923), 15. 11. 1945 přijat do služebního poměru u MV, zařazen na Zemské velitelství SNB v Brně, 1946 absolvoval školu SNB I. stupně v Brně, 1948 zařazen k výkonu služby na stanici SNB Svitávka, pak zařazen k výkonu služby na státní hranici k SNB útvaru Mikulov, 4. 9. 1948 přemístěn k útvaru SNB 9600 Praha (Pohraniční stráž), 1949 zařazen k výkonu služby u PS útvaru Mikulov a ustanoven do funkce velitele čety u PS útvaru Sedlec, 1950 velitelem čety 4. pohraniční brigády MV PS útvaru Mikulov, 1951 velitelem roty PS Boří Dvůr 4. brigády PS Znojmo, 1952 velitelem 22. roty PS, 1954 absolvoval vojenské učiliště PVS Olomouc, poté ustanoven velitelem hospodářské roty, 1955 náčelníkem štábu 1. praporu PS, 1956 náčelníkem štábu 3. praporu PS, 1959 absolvoval zdokonalovací kurs důstojníků pěchoty při Vojenské akademii Vyškov, 1962 velitelem 2. praporu PS, 1963 absolvoval 2měsíční zpravodajský kurs při MV, 1964 referentem oddělení výkonu služby a bojové přípravy velitelství brigády, 1966 ustanoven starším důstojníkem skupiny bojové přípravy operačního oddělení velitelství brigády, 1967 absolvoval přeškolovací kurz na bojovou techniku ve Vyškově, ustanoven starším důstojníkem oddělení výkonu služby velitelství brigády, 1968 ustanoven starším důstojníkem oddělení bojové přípravy velitelství brigády, 1969 dočasně zástupcem náčelníka operačního oddělení, 1969 ustanoven starším důstojníkem operačního oddělení velitelství brigády, 1970 náčelníkem operačního oddělení velitelství brigády, 1973 velitelem praporu PS Znojmo, 1978 propuštěn podle ustanovení § 26 odst. 3 písm. a zák. č. 76/1959 Sb. Bylo mu uděleno uznání.

²⁹ Vladimír Pospíšil (1919), 1. 10. 1945 přijat do služebního poměru u MV, zařazen na ZOB Brno, 1947 zařazen na KV StB Brno, 1951 zástupcem náčelníka II. odboru KV StB Ostrava, 1953 náčelníkem II. odboru KS MV Ostrava, 1953 absolvoval 2měsíční politickou školu KSČ Praha, 1959 absolvoval Hletou operační školu v SSSR, 1962 absolvoval 5měsíční jazykový kurs francouzštiny MV Praha 1963 zástupcem náčelníka KS MV Ostrava, 1966 zástupcem náčelníka KS SNB Ostrava a náčelníkem KS StB, 1968 zproštěn výkonu funkce náčelníka KS StB Ostrava a získal placené pracovní volno s náhradou mzdy, aby dokončil VŠ studium, 1973 starším referentem specialistou Správa vědy a školství FMV a zároveň náčelníkem odboru pro vybudování VŠ SNB SVŠ FMV, 1974 pověřen vedením 2. katedry speciálních předmětů (Vysoká škola SNB fakulty StB), 1974 stáž na VŠ FED KGB v Moskvě, 1976 náčelníkem katedry kontrarozvědné činnosti, 1976 stáž na VŠ FED KGB v Moskvě, 1977 náčelníkem katedry základů kontrarozvědné činnosti, 1978 uvolněn ze služebního poměru příslušníka SNB ze závažných osobních důvodů. Získal odchodné a příspěvek za službu. Bylo mu uděleno uznání ministrem vnitra.

³⁰ Zákon č. 86/1950 z 12. 7. 1950 § 218: „Kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody na patnáct až dvacet let.“

Dvě protikomunistické skupiny na Moravě v 50. letech

Prokop Tomek

Práce je věnována existenci a likvidaci jedné z největších moravských skupin protikomunistického odboje počátku padesátých let. V tomto případě lze vysledovat řadu motivů charakteristických pro protikomunistický odpor i represí režimu v této době: provokace Státní bezpečnosti (StB), údajně první úspěšnou radiohru StB s cizí zpravodajskou službou a konečně rozsáhlý a výrazný postih desítek československých občanů. Významem i počtem osob zapojených do tohoto případu a některými použitými metodami se jedná o skupinu srovnatelnou s největšími dosud známými odbojovými skupinami na Moravě, např. HORY HOSTÝNSKÉ a SVĚTLANA. Jde ale o případ dosud málo známý.¹

I. Činnost ilegální protikomunistické sítě Jana Brejchy na Brněnsku a její rozbití Státní bezpečností v letech 1950–1951

Akce, později úředně nazvaná KOZEL A SPOL., začala pro StB nenápadně. V sovětské okupační zóně Rakouska byla dne 14. září 1950 ve vlaku zadržena a 10. října předána do ČSR skupina čtyř mladíků ve věku 17–19 let. Byli to František Kopečný, Jaroslav Vrána, František Černý a Jaroslav Kozel, kteří založili v roce 1950 u Brna ilegální protikomunistickou skupinu s krycím názvem MARIE. Sháněli zbraně a připravovali se na ozbrojený boj. Dne 29. října 1950 byli při cvičení se zbraněmi v lese u Moravan překvapeni hajným, který se je pokusil zadržet a odzbrojit, mladíci jej ale postřelili. Poté hledali pomoc a úkryt u známých, až skončili v bytě Boženy Majerové v Brně. Zde se seznámili s britským agentem TOMÁŠEM OLIVOU. Ten jim pomohl odejít do zahraničí, kde byli bohužel zadrženi sovětskými orgány. Při výsleších se přiznali k incidentu s hajným, prozradili ty, kteří jim poskytli úkryt, a své znalosti o zpravodajské činnosti TOMÁŠE OLIVY. Skupina MARIE se stala pro StB klíčem k síti spolupracovníků TOMÁŠE OLIVY.²

TOMÁŠ OLIVA, vlastním jménem Jan Brejcha, se narodil roku 1925 v Beřouně. Původně se vyučil pekařem, v roce 1941 byl totálně nasazen do Štětína, kde

¹ Případ byl stručně představen na základě informací ÚDV jen v článku Dušana Stuchlíka: Odbojovou skupinu na Brněnsku řídili Britové, Lidové noviny 20. 10. 2001.

² Archiv MV ČR (dále AMV), a. č. 798531 MV, r. č. 17631, kr. jm. KONTAKT 441, Zpráva o činnosti nepřátelského agenta Jana Brejchy vulgo OLIVY či FOXE, 23. 11. 1950, č. 1. 2.

pracoval jako dělník v továrně a měl zde údajně několik konfliktů s gestapem. V roce 1943 se mu podařilo dostat do Dánska a posléze do Švédska. Zde se oženil a za půl roku odjel do Velké Británie, kde vstoupil do řad britského královského letectva. Podle svého tvrzení byl navigátorem 311. čs. bombardovací peruti RAF, ovšem potvrzeno je jen jeho zařazení do kurzu navigátorů RAF v hodnosti vojína. V roce 1945 demobilizoval a dostal přidělenou národní správu továrny na barvy a laky Kaiser v Teplicích. V květnu roku 1949, těsně před znárodněním podniku, emigroval. V Československu se znovu objevil počátkem července 1950 jako agent britské zpravodajské služby (podle poznatků StB se mělo jednat o britskou vojenskou zpravodajskou službu Field Secret Service – FSS). Vystupoval pod krycím jménem TOMÁŠ OLIVA (na toto jméno měl vystaven falešný občanský průkaz) nebo ve styku s britskou centrálou jako FOX.³ Podle dokumentů StB vybudoval ve druhé polovině roku 1950 na jižní Moravě a v Praze síť spolupracovníků, jež se kromě získávání zpravodajských informací pro britskou zpravodajskou službu zabývala ukrýváním a podporou britských agentů (bývalých čs. občanů), pomocí občanům prchajícím z ČSR a ukrýváním a provozem agenturních vysílaček. Úzce s ním spolupracoval Josef Kolísko, další agent vyslaný do ČSR ze zahraničí. Sám Brejcha získal jako nejbližší spolupracovníky Cyrila Slámu a Jaroslava Procházku. Jeho spolupracovnicemi byly i švadlena Božena Majerová a její dcera Věra. Z podnětu svého známého Jaroslava Salajky již v roce 1949 pomáhaly při útěku za hranice manželce bývalého stíhače RAF Ivo Tondera. Salajka utekl s Tonderem z výkonu trestu v roce 1949 do ciziny a v březnu 1950 se vrátil do ČSR jako kurýr ve službách britské zpravodajské služby. V květnu odešel za hranice definitivně a na adresu Majerové poslal svého nástupce Brejchu. Ten se zde od srpna 1950 ukrýval, z bytu dokonce vysílal a vysílačku zde přechovával. Byt v Husově ulici č. 7 se tedy stal v říjnu 1950 prvním cílem KV StB v Brně.⁴

Exkurz: Organizace KV StB počátkem 50. let

StB byla organizována trojstupňově, nejnižší stupeň tvořila okresní oddělení StB, druhým stupněm byla krajská velitelství StB a na vrcholu stálo Velitelství StB (od června 1952 přejmenováno na Hlavní správu StB). Struktura krajského velitelství kopírovala v redukovaném početním stavu zhruba strukturu centrály. Kromě velitele, jeho kanceláře, politického, kádrového, hospodářského a evidenčního oddělení bylo krajské velitelství tvořeno operativními odděleními: 1. oddělení – kontrarozvědčné (proti zahraničním rozvědkám), 2. oddělení – vnitřní zpravodajství (politická policie), 3. oddělení – hospodářská kontrarozvědka (zaměřené proti sabotážím a zahraničním rozvědkám),

³ AMV, a. č. 798531 MV, r. č. 17631, kr. jm. KONTAKT 441, Zpráva o činnosti nepřátelského agenta Jana Brejchy vulgo OLIVY či FOXE, 23. 11. 1950, č. 1. 8.

⁴ Tamtéž, č. 1. 2–4, dále AMV, a. č. V-656, skupinový vyšetřovací sv. r. č. 1005/51 KV StB Brno Kozel a spol., 1. díl.

4. oddělení – operativní technika, 5. oddělení – sledování, 6. oddělení – vyšetřování.⁵ V roce 1950 se ještě někdy používala krycí označení jednotlivých součástí StB. V případě Krajského velitelství StB Brno to bylo označení „Útvar 518 A“. Dokumenty byly někdy podepisovány šifrou vytvořenou z čísla útvaru a čísla podřízené součásti, příklad: 518/05, což znamenalo 5. oddělení KV StB Brno. Jednotlivá oddělení krajských správ byla instruována a kontrolována odděleními centrálních součástí StB s totožným zaměřením.⁶

Zatýkání začalo dne 25. října 1950 po několikadenním bezvýsledném hlídání domu v Husově ulici. B. Majerová a V. Majerová byly zatčeny a jejich byt byl obsazen. Téhož dne přišel do Husovy ulice Brejcha. Když ale neviděl dohodnuté znamení (skleněná váza v okně zadního pokoje), dovnitř nešel. StB ale monitorovala i okolí domu, a tak identifikovala autodopravce Miroslava Šafaříka z Modřic, majitele auta, jímž Brejcha přijel. Zatčením Šafaříka v půl druhé ráno 26. října a výsledkem byly okamžitě zjištěny další stopy možného úkrytu Brejchy u rodiny Strouhalových v Modřicích. Po osmé hodině ranní téhož dne byla zatčena v Modřicích známá B. Majerové, 20letá Drahomíra Strouhalová a v jejím domě v Masarykově ulici č. 141 začala domovní prohlídka. Při ní byla nalezena osobní radiostanice Brejchy-OLIVY a navíc do domu chtěl vstoupit neznámý muž, který se po pokusu StB o zadržení dal na útěk. Během pronásledování byl postřelen a v bezvýhodné situaci se ukryl do dvora jednoho z modřických domů, kde se pokusil o sebevraždu – prostřelil si zespodu bradu, projektil vyšel čelem. Přes okamžitý převoz služebním autem a provedenou operaci zemřel téhož dne ve 13 h v Úrazové nemocnici v Brně-Ponávce. U muže byl nalezen falešný občanský průkaz na jméno JOSEF KAFKA. Tento muž byl podřízeným spolupracovníkem Brejchy, byl vyslán rovněž jako britský agent ze zahraničí a před domácími spolupracovníky vystupoval i pod krycím jménem ROVNOST. Pravou totožnost mrtvého StB odhalila až po delší době – byl to medik z Jevíčka Josef Kolísko.⁷

Dalšími zatčenými z téhož dne byli Věroslav Sláma a 50letý Jaroslav Procházka, rolník z Želešic. Spolupracovali již se Salajkou a s Brejchou – získávali pro ně další spolupracovníky, převáželi a ukrývali radiostanice, zajišťovali jejich provoz a mj. ukrývali členy skupiny MARIE. V Bratislavě byl dne 1. listopadu 1950 zatčen Milan Panáček (příbuzný Slámy), který ukrýval jednu z vysílaček, a 9. listopadu 1950 Václav Pernička, dělník z Želešic.

⁵ AMV, f. 310 (Sekretariát Velitelství StB), inv. j. 10, č. 1. 7–8.

⁶ Viz Frolík, Jan: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek SNB v letech 1948–1989. In: Sborník archivních prací č. 2, Praha 1991, s. 447–510.

⁷ AMV, a. č. 798531 MV, r. č. 17631 KONTAKT 441, Zpráva o činnosti nepřátelského agenta Jana Brejchy vulgo OLIVY či FOXE, 23. 11. 1950, č. 1. 6–7.

Dne 26. října 1950 byl v bytě Majerové zatčen dělník Jaroslav Hajda z Modřic. Ten působil jako hlavní radista sítě od července 1950. Do hlídaného bytu přišel Brejchovi předat jednu z přijatých zpráv, kterou nedokázal rozšifrovat.⁸ Jeho náhodné a shodou okolností utajené zatčení hrálo v pozdějších událostech velký význam. Dále byli téhož dne zatčeni další členové protikomunistické sítě: rolník z Rajhradic Miroslav Herman, u něhož byla při domovní prohlídce nalezena Hajdova vysílačka, mlynář z Moravan Jindřich Křivánek, autodopravce z Želešic Antonín Kolařík a jeho žena Helena a zahradník z Moravan Lubomír Černošek – všichni pomáhali členům MARIE a Brejchovi.⁹

Výsledky zatčených byla zjištěna další stopa do Prahy, kde byli 2. listopadu 1950 zatčeni artisté Miroslav Pinke a Jana Hanušová. Ti se znali s Brejchou ještě z Teplic. V Brně je po jednom vystoupení Brejcha vyhledal a začal se s nimi stýkat. Prostřednictvím Pinkeho a jeho bratra Karla chtěl Brejcha rozšířit činnost i do Prahy. Úředník Karel Pinke sehnal tip na nového radiotelegrafistu a snažil se údajně získávat i zpravodajské informace. Téhož dne byl i s manželkou zatčen Zdeněk Čapek, radista-elektrotechnik vytipovaný K. Pinkem. V bytě K. Pinkeho našla StB vysílačku a tabletky s chemikáliemi pro tajnopis. Výsledkem M. Pinkeho a J. Hanušové StB zjistila pravou totožnost Brejchy-OLIVY. Proto mohli být následně zatčeni jeho nevlastní bratr Miroslav Kuchta a matka Františka Šašková, kteří měli podle StB Brejchu podporovat, Kuchta finančně a ukrýváním vysílačky.¹⁰

Za ukrývání Františka Černého ze skupiny MARIE byly na Moravě ještě dodatečně zatčeny 31. října 1950 jeho matka Marie Černošková, 2. listopadu Marie Dosadilová a Albína Plchová. Za aktivní pomoc Brejchovi došlo o den později k zatčení bratrů Ludvíka a Antonína Svobodových z Troubska, kteří půjčovali Brejchovi auto a Ludvík pomáhal při převozu členů MARIE.¹¹

U hlídaného bytu K. Pinkeho v Soukenické ulici v Praze zazvonila večer 3. listopadu 1950 Eliška Jiříčková, úřednice z Brna, a vyřizovala s heslem „Honza jede domů“ Brejchův vzkaz, aby Pinkeovi za ním odjeli do Brna. Před probíhajícím zatýkáním měli společně odejít do zahraničí. Tak se StB dozvěděla aktuální místo Brejchova pobytu.¹²

Druhý den vyrazilo 15 příslušníků Krajského velitelství (KV) StB Brno spolu s 45 (!) příslušníky Velitelství StB (V StB) Praha zatknout Brejchu-OLIVU do

⁸ AMV, a. č. 798531 MV, r. č. 17631, kr. jm. KONTAKT 441, Zpráva o činnosti nepřátelského agenta Jana Brejchy vulgo OLIVY či FOXE, 23. 11. 1950, č. I. 5.

⁹ Tamtéž, č. I. 5–6.

¹⁰ Tamtéž, č. I. 7–11.

¹¹ Tamtéž, č. I. 11–12.

¹² Tamtéž, č. I. 13.

domu Alžběty Niesnerové ve Škroupově ulici č. 100 v Brně-Židenicích. Akce byla pravděpodobně špatně koordinována, příslušníci StB z pražské centrály nepočkali na zajištění okolí brněnskou StB a v počtu čtyř vešli do domu. Brejcha zahájil z pokoje do chodby palbu z pistole a postřelil štábního strážmistra Václava Pulce z V. sektoru V StB. Skokem z prvního patra (z výšky cca 5 metrů) unikl a přes veškerá následná opatření zmizel do zahraničí.¹³

Na základě výslechu A. Niesnerové byl StB prozrazen její známý, vrchní strážmistr Sboru národní bezpečnosti (SNB) z Brna a člen Komunistické strany Československa (KSČ) Leopold Doležal. Do ilegální protikomunistické činnosti jej zapojil známý, majitel autodílny v Brně a bývalý četník Jan Pavlík. Doležalovým úkolem bylo převezení dvou vysílaček v červnu 1950 z úkrytu v oblasti Znojma a obce Šatov do Brna. Této akce se zúčastnil i příslušník SNB Tomáš Hradský (majitel auta) a Doležal chtěl původně zapojit též Miloslava Bradíka. Doležal doprovázel auto s vysílačkou na motocyklu v uniformě příslušníka SNB a další vysílačku měl dokonce upevněnu na zádech. O měsíc později Doležal na Pavlíkovu žádost ukrýval čtrnáct dní v době nepřítomnosti manželky ve svém bytě i britského agenta Josefa Kolíska-KAFKU (který se účastnil i cesty pro vysílačky). Podle zjištění StB KAFKOVÍ půjčil svůj fotoaparát, podával informace o činnosti a dislokaci SNB, o pátracích metodách a identifikoval i některé příslušníky SNB. Našel pak pro KAFKU nový úkryt v domě Niesnerové. Dne 5. října se Doležal u Niesnerové seznámil i s Brejchou-OLIVOU, jemuž pak prokázal cenné služby. V Ústavu soudního lékařství např. tajně identifikoval mrtvolu KAFKY, a potvrdil tak zprávy o zatýkání a přestělení v Modřicích. Doležal byl StB zatčen 4. listopadu. Při vyšetřování mu přitížila snaha zapírat a umožnit ostatním záchranu útekem za hranice.¹⁴ Přesto byli následně vzati do vazby StB příslušníci SNB a členové KSČ vrchní strážmistr Hradský (6. 11.) a štábní strážmistr Bradík (9. 11.). Dále byli zatčeni MUDr. František Havelka ze Znojma (jako majitel auta se účastnil v červnu 1950 přepravy vysílaček od hranice do Brna), František Dobeš z Brna (známý Jana Pavlíka, věděl o jeho činnosti) a dne 4. 11. byl převeden z vazby, kde se již nacházel z jiného důvodu, pomocník Pavlíka a KAFKY puškař Oldřich Trnka z Brna. Strážmistr SNB z Modřic Jaroslav Vaněk byl zatčen spolu se svou známou Annou Dosoudilovou 4. 11., protože oba měli o ilegální činnosti v Modřicích vědět, ale nehlásili ji a dokonce se na ní údajně i aktivně podíleli.¹⁵

Po přestělení v Židenicích se podařilo uniknout zatčení Pavlíkovi s manželkou. Asi rok se měli ukrývat na území ČSR a poté se jim podařilo přejít do

¹³ AMV, a. č. 798531 MV, r. č. 17631, kr. jm. KONTAKT 441, Zpráva o činnosti nepřátelského agenta Jana Brejchy vulgo OLIVY či FOXE, 23. 11. 1950, č. 1. 13.

¹⁴ Tamtéž, č. 1. 14.

¹⁵ Tamtéž, č. 1. 14–17.

SRN přes NDR a Berlín. V Německu měl Pavlík pracovat proti komunistickému režimu ve zpravodajské skupině generála Moravce.¹⁶

Akcí v Židenicích a následným zatýkáním v podstatě skončila fáze zatýkání. Síť Brejchy byla poté asi zcela ochromena. Dodatečně byli zatčeni: 23. 11. Lydia Brodnianská z Bratislavy (které měli KAFKA a Sláma zprostředkovat přechod hranice), 20. 12. příslušník SNB František Jarolím (kolega Doležala, údajně nenahlásil Doležalovu ilegální činnost, ovšem jeho nevina je nepochybná), 25. 1. 1951 autodopravce z Velkých Bílovic Karel Král (pomáhal Salajkovi), 19. 2. 1951 hostinský ze Želešic Leopold Preč (neohlásil činnost Procházky a Brejchy, a naopak jim pomáhal) a 15. 5. 1951 Vladimír Chromek, úředník z Vojkovic nad Svratkou za pomoc poskytovanou Salajkovi.

Zatčení unikli jen neaktivnější spolupracovníci Brejchy, bratr Věroslava Slámy Cyril a Miloslav Procházka. O zatčení skupiny mladíků v Rakousku přišla do Želešic zpráva vysílačkou s pokynem, aby se Procházka a Sláma odebrali do bezpečí v cizině. Procházka zprávu komentoval tak, že po vrácení mladíků do ČSR „*shoří tři rodiny*“, tj. Majerová v Brně, Herman v Rajhradcích a Procházka v Želešicích – s nimi se všemi přišli mladíci do doby odchodu do Rakouska do styku. Je s podivem, že se po této informaci nepokusily ohrožené osoby uniknout a zatčení unikli již asi 30. října 1950 jen Sláma a Procházka. Zatčena byla 27. října aspoň manželka Slámy Jiřina.¹⁷

Další fází bylo vyšetřování StB a následně soudní represe. Lidé zapojení do sítě Brejchy byli souzeni po více než ročním vyšetřování a věznění ve čtyřech skupinových procesech, několik dalších osob pak také jednotlivě. Vyšetřování a vazba byly pro zatčené nepochybně velmi těžkým životním obdobím. Vyšetřovatelé KV StB Brno počátku 50. let obecně prosluli brutalitou při výsleších. Z kusých dostupných svědectví vysvítá, že např. Bradíkovi při výslechu vyrazili zuby a po úderu pěstí nedoslýchal na jedno ucho. Podobně Chromkovi vyrazil vyšetřovatel Hrazdára ve věznici v Brně na Příchni šest zubů a Křivánek neslyšel od výslechu na brněnské StB na pravé ucho.¹⁸

První skupina čítala třináct obviněných a byla souzena jako trestní věc proti Lubomíru Černoškovi a spol. Soudní líčení proběhlo 18.–20. prosince 1951. Obvinění znělo u všech na spolčení „*k pokusu zničit nebo rozvrátit lidově-demokratické státní zřízení nebo společenský řád republiky zaručené ústavou*“

¹⁶ AMV, a. č. V-656, část Skupinový sv. čj. 7771 KOZEL 3, č. 1. 353–359, Zpráva ze signálního případu akce KOCH, 17. 6. 1955, 2. odbor KS MV Brno. Referátem Anglie 2. odboru KS MV Brno byl na Pavlíka, jeho manželku a další osoby založen skupinový sv. REPRISA. Podle poznatků II. správy z roku 1954 působil u gen. Moravce pod krycím jménem KOCH.

¹⁷ Tamtéž, č. 1. 4–6.

¹⁸ Viz Zemanová-Mazalová, Josefa Anna: Budou-li mlčet oni, rozkvílí se kamení – třetí odboj na Moravě. Brno, rok vydání neuveden.

těmito činy: „Rozmnožování a rozšiřování štvavých protistátních letáků proti JZD, psaním a zveřejňováním výhrušných dopisů veřejným funkcionářům, hmotnou podporou rodinných příslušníků osob zajištěných pro protistátní činnost, ukryváním a jinou podporou ozbrojených protistátně činných osob, sjednáváním možnosti nezákonného útěku do nepřátelské ciziny osobám potrestaným pro protistátní činnost nebo zařazených do TNP, u J. Kozla, F. Černého, J. Vrány a F. Kopečného hromaděním zbraní a střeliva, spolčením s další osobou k vyzvídání státního tajemství v úmyslu je vyzradit cizí moci a stykem pro takový čin s cizím činitelem, přijetím nabídky vycvičení v zacházení s tajnou stanicí k vysílání špionážních zpráv do nepřátelské ciziny. J. Kozel a F. Černý pokusem o vraždu, L. Černošek, A. Kolařík a J. Křivánek přechováváním zbraní.“ Rozsudek byl vynesen Státním soudem v Brně dne 20. prosince 1951. Obžalovaní byli odsouzeni pro trestné činy velezrady, vyzvědačství, nedokonané vraždy a nedovoleného ozbrojování takto: mladistvý Jaroslav Kozel odsouzen na 14 let, František Kopečný 15 let, Jaroslav Vrána 15 let, mladistvý František Černý 14 let, Albína Plchová 5 let, Lubomír Černošek 15 let, Marie Černošková 7 let, Václav Janíček (zatčený dodatečně 22. 1. 1951 za pomoc poskytovanou ilegalistům) 11 let, Jindřich Křivánek 13 let, Antonín Kolařík 14 let, Helena Kolaříková 10 let, Marie Dosadilová 4 roky a Božena Dosoudilová 3 roky. V odůvodnění rozsudku se uvádí, že souzená skupina byla součástí velezrádné a špionážní sítě Jaroslava Salajky a zejména TOMÁŠE OLIVY (StB znalost jeho pravého jména asi z operativních důvodů dosud tajila).¹⁹

Druhá, hlavní skupina čítala 26 osob a byla nazvána procesem proti Majerové a spol. V původním seznamu 29 obviněných v trestním oznámení KV StB Brno figuroval i Jaroslav Hajda s tím, že před zatčením se mu podařilo uprchnout a zdržuje se na neznámém místě. Státní soud v Brně vedl proces ve dnech 16.–19. ledna 1952 a za předsednictví JUDr. Jiřího Kepáka odsoudil účastníky pro trestné činy velezrady, vyzvědačství, F. Dobeše a J. Ráčka (vyšetřován na svobodě) neoznámení trestného činu velezrady a F. Jarolíma ještě pro trestný čin sabotáže takto: Leopold Doležal odsouzen k trestu smrti (rozsudek vykonán v Brně 30. 8. 1952), Alžběta Niesnerová na doživotí, Miroslav Herman 24 let, Jaroslav Procházka 12 let, Miloslav Bradík 20 let, Věra Majerová 20 let, Božena Majerová doživotí, Ludvík Svoboda 25 let, Jaroslav Vaněk doživotí, Tomáš Hradský doživotí, František Jarolím 8 let, Oldřich Trnka 10 let, Antonín Svoboda 20 let, Eliška Jiříčková 23 let, Věroslav Sláma 25 let, Jiřina Slámová 18 let, MUDr. František Havelka 22 let, Drahomíra Strouhalová 15 let, Milan Panáček 6 let, František Dobeš 1 rok, Miroslav Šafařík 17 let, Lydia Brodrianská 5 let, Cyril Sláma starší (vyšetřován na svobodě) 14 let, Karel

¹⁹ AMV, a. č. V-656, sv. 1, č. I. 77–88, Rozsudek Státního soudu, oddělení Brno čj. 3 Spt II 63/51, 1 Ts II 71/51 z 20. 12. 1951.

Král doživotí, Vladimír Chromek 22 let, Jindřich Ráček 4 roky.²⁰ Těžko si představit, s jakými pocity vyslechli odsouzení tento tvrdý rozsudek. Výše trestů byly skutečně exemplární. B. Majerové přitížila snaha zapírat a umožnit ostatním útěk do bezpečí. O rozsahu vyšetřování napoví skutečnost, že skupinový vyšetřovací svazek StB akce Kozel a spol. má 43 dílů.

Dne 26. března 1952 byli Státním soudem, oddělení Brno, odsouzeni Miroslava Kuncová a František Kužel ze Znojma za pomoc poskytnutou Salajkovi pro trestné činy vyzvědačství na 8 a 17 let.²¹ Leopold Preč, hostinský ze Želešic, byl za pomoc Brejchovi odsouzen v samostatném procesu Státním soudem v Praze 25. září 1952 pro trestný čin velezrady na 10 let vězení.²² Václav Pernička ze Želešic byl 29. října 1952 za pomoc Procházkovi týmž soudem odsouzen pro neoznámení trestného činu a vyzvědačství na 11 let vězení.²³

V Praze proběhl proces se spolupracovníky Brejchy již 23. května 1951. Státní soud odsoudil Miroslava Kuchtu za vyzvědačství na 18 let a Karla Pinkeho na 14 let, Miroslava Pinkeho za velezradu na 10 let, Janu Hanušovou za neoznámení trestného činu na 1 rok, Zdeňka Čapka za tentýž čin na 2 roky (po první schůzce s Brejchou 20. října 1950 dostal strach a další činnosti se neúčastnil), Miladu Pinkeovou za neoznámení trestného činu na 2,5 roku, Františku Šaškovou za neoznámení trestného činu a napomáhání k neoprávněnému opuštění republiky na 4 roky a JUDr. Hanno Tondera za napomáhání k neoprávněnému opuštění republiky (své švagrové z TNP za manželem do emigrace) na 3,5 roku.²⁴

Zajímavá, leč komplikovaná je otázka osudu a pohybu tak velkého množství vysílaček dopravených Brejchou a jeho pomocníky do ČSR. Podle dosažitelných podkladů StB disponovala Brejchova síť minimálně šesti agenturními vysílačkami britského původu. První vysílačka byla ze zahraničí dopravena již v roce 1949, ovšem při jejím zakopávání u Modřic byl Cyril Sláma ml. ze Želešic s Miloslavem Procházkou spatřeni někým z Modřic, vysílačka byla příslušníky KV StB Brno nalezena a zabavena. Druhou a třetí vysílačku přivezl v červnu 1950 Pavlík s Doležalem a dalšími z prostoru Šatov-Havraníky u Znojma. Jedna z vysílaček měla postříbřenou anténu, používal ji sám Brejcha a byla 26. října 1950 zabavena u Drahomíry Strouhalové v Modřicích (tehdy byl zastřelen i Kolísko-KAFKA). Druhá vysílačka byla převezena do Bratislavy k Milanu Panáčkovi, který ji zakopal, a po jeho zatčení byla zabavena. Další

²⁰ AMV, a. č. V-656, sv. 1, č. l. 188–211, Rozsudek Státního soudu, oddělení Brno, čj. 2 Ts II 79/51 z 19. 1. 1952.

²¹ Tamtéž, č. l. 255–259, Rozsudek Státního soudu, oddělení Brno, čj. 1 Ts II 20/52 z 26. 3. 1952.

²² Tamtéž, č. l. 227–229, Rozsudek Státního soudu v Praze, 6 Nt I 20/52 1 Ts II 45/52 z 25. 10. 1952.

²³ Tamtéž, č. l. 238–239, Rozsudek Státního soudu v Praze, 1 Ts I/II 44/52 z 29. 10. 1952.

²⁴ AMV, a. č. V-2843 MV, Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Pinke Karel a spol.

osud těchto dvou vysílaček je znám: jedna byla předána v roce 1953 do školy ministerstva vnitra F. E. Dzeržinského v Praze jako školní pomůcka a druhá k využití I. správě MV (rozvědka). Čtvrtá vysílačka byla zabavena u Miroslava Hermana v Rajhradcích a používal ji hlavní telegrafista sítě Hajda. Pátá byla zabavena u Slámy staršího v Želešicích asi v lednu či únoru 1952, dovezl ji původně jeho syn ze Slovenska. Nebyla ale schopna provozu, protože ji Procházka spálil při výcviku. Šestá byla Slámou ml. převezena na Slovensko; její další osud se nepodařilo StB objasnit.²⁵ V tomto výčtu chybí vysílačka zabavená 2. listopadu 1950 u K. Pinkeho v Soukenické ulici v Praze. Zde byla vysílačka (byty M. Pinkeho, M. Kuchty a K. Pinkeho) od 19. října 1950, kdy ji autem do Prahy dopravil (se samopalem v houslovém pouzdru) Brejcha. Podle StB se jednalo o radiostanice americké výroby používané britskou armádou. Podle současných informací šlo o britské vysílačky MK VII PARASET, s rozsahem 3,3 – 7,6 MHz a výkonem 5 W. Jedna vysílačka tohoto typu (možná dokonce i jedna z uvedených) je uložena v Muzeu Policie ČR v Praze.²⁶ Rovněž použitý systém šifrování měl být totožný se systémem, jenž používal špkt. Václav Knotek, který byl zatčen StB v létě 1948 v Praze a krátce poté spáchal ve vazbě sebevraždu. Jeho falešný britský pas tehdy potvrdil, že byl vyslán z Velké Británie. Úkolem Brejchy mělo být podle StB získávání zpravodajských informací a vybudování sítě ilegálních vysílaček pro případ války.²⁷

Brejcha byl pro StB stálou výzvou. Dne 3. dubna 1956 na něj byl založen referátem Anglie 1. oddělení II. odboru Krajské správy MV Praha agenturně pátrací svazek r. č. 278 pro podezření, že Brejcha dochází na území ČSR jako agent britské zpravodajské služby. Toto podezření se nepotvrdilo, svazek byl 28. září 1961 převeden na pozorovací a uložen do archivu 11. prosince 1963. Ovšem dokonce ještě 31. března 1979 na něj 1. oddělení 3. odboru II. správy FMV založilo pozorovací svazek r. č. 17631 s krycím názvem KONTAKT 441 kvůli podezření, že je dosud britskou zpravodajskou službou využíván. Šlo ale jen o rutinní opatření prováděné ke všem akcím a osobám, s nimiž se seznámil příslušník II. správy FMV mjr. Miloslav Kroča. Ten byl po své smrti v roce 1976 náhodně odhalen jako dlouholetý spolupracovník britské zpravodajské služby. Svazek byl bez výsledku uložen do archivu 10. října 1986. Nepotvrdilo se, že by se Brejcha od listopadu 1950 objevil na území ČSR, ačkoliv o tom existovaly neověřené agenturní zprávy.²⁸

²⁵ AMV, a. č. V-656, 1. díl, č. 1. 60–61, Zpráva o zjištění a zabavení tajných vysílaček při realizaci protistátní skupiny KOZEL a spol., KV StB Brno, 11. 11. 1955.

²⁶ Plzák, Josef: Agenturní radiové stanice na území ČSR. Praha 1999.

²⁷ AMV, a. č. 798531 MV, r. č. 17631, kr. jm. KONTAKT 441, Zpráva o činnosti nepřátelského agenta Jana Brejchy vulgo OLIVY či FOXE, 23. 11. 1950, č. 1. 18.

²⁸ Tamtéž.

V ČSR se ale v roce 1951 znovu objevili Procházka a Sláma mladší. Podle dostupných informací byli v rakouském Klagenfurtu vyškoleni Brity k obsluze vysílačky a 3. dubna 1951 přišli do ČSR. Procházka byl vybaven vysílačkou M VIII se sedmi krystaly, šifrovacím klíčem, spojovacími plány, tajným inkoustem, pistolí ráží 9 a 7,65 mm, 50 000 Kč, občanským průkazem a pracovní knížkou na jméno OLDŘICH NOVOTNÝ a pro nejhorší případ ampulí s jedem. O jeho vybavení měla StB velmi podrobné informace, protože jej na území ČSR doprovázel později získaný agent StB. Podle všeho jím byl – Sláma mladší. V ČSR byl Procházka do poloviny října 1951, kdy se kvůli onemocnění vrátil do Rakouska. Poté působil jako instruktor agentů a v létě 1953 natrvalo odjel z Rakouska do Sao Paula v Brazílii.²⁹ Po dobu působení na území ČSR se Procházka se Slámou zdržovali převážně na Slovensku, občas se vraceli na Moravu, kde jim pomáhala rodina Slámová v Želešicích i rodina manželky Cyrilova bratra Věroslava Elišky, rozené Hejtmánkové, z Noslavi a Šedovi z Němčiček. Celý rok 1951 je provázelo štěstí, koncem června dokonce Sláma těsně unikl zatčení, když se u domu jeho rodičů v Želešicích zastavili na kontrolu příslušníci StB. Zatímco je švagrová s matkou zdržovaly před domem, podařilo se mu zadem utéct. Sláma starší převzal od syna na podzim 1951 do úschovy vysílačku, pro spojení tajný inkoust a ke své obraně pistoli. Generál Karel Procházka, vedoucí čs. sekce britské zpravodajské služby CIO, na Slámu a Procházku po roce 1990 vzpomínal jako na velmi úspěšné a užitečné spolupracovníky.³⁰ Činnost Procházky a Slámy mladšího se nakonec bohužel neobešla bez následků pro rodinu Slámovu a jejich příbuzné. Dochované kusé agenturní zprávy StB hovoří o tom, že Sláma mladší měl být v únoru 1952 zatčen StB na Slovensku. Při zatýkání prý kladl odpor, takže musel být vzat do nemocničního ošetřování.³¹ Z operativních důvodů mělo být jeho zatčení utajeno. Tak mohl být StB převerbován a vyslán do zahraničí a jeho rodina se stala rukojmím. Přesto ji to neochránilo před perzekucí; možná že Sláma měl být nucen ke spolupráci možností jejich propuštění. Ve dnech 12.–13. února 1952 došlo v Želešicích a Noslavi k rozsáhlému zatýkání. Kromě již odsouzeného Slámy staršího bylo zatčeno 12 osob z rodin Slámů, Hejtmánkových a Šedových. Z vyšetřovacího spisu StB skupiny Sláma a spol. nevyplývá, jakým způsobem StB získala poznatky o jejich pomoci Slámovi a Procházkovi – jako nejpravděpodobnější se jeví, že se tak stalo na základě výsledků tajně zatčeného Slámy mladšího. V AMV nebyly ale dohledány žádné materiály o výsledcích Slámy ani doklady potvrzující hypotézu o jeho získání StB ke spolupráci.³² Rozsudkem Státního sou-

²⁹ AMV, a. č. 2516, agenturně pátrací sv., r. č. 195 TATRA vedený 1955–1960 na M. Procházku.

³⁰ Stehlík, Eduard: MEASURE. Příspěvek k historii Czechoslovak Intelligence Organization – CIO. In: Studentské listy, 25, 1991, s. 16.

³¹ AMV, a. č. V-656, 1. díl, č. 1. 84, Agenturní zpráva agenta AV-433 WOLF z 24. 4. 1952.

³² Svazek dokládající získání C. Slámy ke spolupráci se nachází v Archivu bývalé I. správy SNB. Sláma byl zatčen příslušníky KV StB Žilina na Slovensku 16. 2. 1952 a od 26. 2. t. r.

du, oddělení Brno byli 21. října 1952 odsouzeni za vyzvědačství (!): Sláma starší (odsouzen již 20. prosince 1951 na 14 let) k dalším 6 letům, jeho manželka Marta na 11 let, manželka Věroslava Slámy Eliška na 6 let, její otec Václav Hejtmánek na 10 let, jeho manželka Františka na 5 let, jejich dcery Vlasta na 7 let a mladistvá Věra na 2 a půl roku, Blažej Šeda na 4 roky, jeho žena Anna na 3 roky, Vladimír Šeda na 10 let, Marie Šedová na 6 let, František Polášek na 3 roky a Jaromír Svoboda na 10 měsíců. Přípisem náčelníka I. odboru Hlavní správy StB (v zast. ppor. Miller) z 12. září 1952 náčelníkovi 1. odboru KS StB Brno byl centrálou vysloven souhlas s procesem v „akci Sláma“ s podmínkou, že Eliška Slámová bude osvozena nebo jí bude udělen trest v délce odpykané vyšetřovací vazby, aby mohla opatrovat děti svého švagra Cyrila Slámy.³³ Tento požadavek nebyl soudem respektován, E. Slámové byl vyměřen trest v délce 6 let, z nichž si odpykala 3 roky, než byla 4. března 1955 propuštěna milostí prezidenta republiky na svobodu.³⁴

Případ sítě Jana Brejchy je rozsahem činnosti a mírou zapojení čs. občanů imponujícím příkladem protikomunistického odboje počátku 50. let. O rozsahu činnosti této sítě je známo jen tolik, kolik se StB podařilo zatčeným prokázat. K jejímu rozbití asi muselo dříve nebo později dojít. Brejcha prokazoval v době svého ilegálního působení na území ČSR často trestuhodnou nedbalost. Počáteční neschopnost StB jej ukořelovala natolik, že přeceňoval své síly a zanedbával konspiraci. Mnoho ze zúčastněných se znalo navzájem a zejména uvedení skupinky nezkušených mladíků přímo do prostředí, kde se Brejcha skrýval a pracoval, bylo velmi riskantní. V okamžiku, kdy se objevilo slabé místo zatčením členů skupiny MARIE, bylo o osudu zúčastněných rozhodnuto. Není jasné, proč neuniklo do bezpečí více členů sítě, když zpráva o zatčení členů skupiny MARIE v Rakousku byla vysílačkou v Želešicích zachycena 20. září 1950, tedy již šest dní po jejich zatčení, dvacet dní před jejich předáním StB a jeden měsíc a týden před zahájením zatýkání v Brně! Bez ohledu na chyby je třeba potvrdit vysoké mravní kvality a statečnost lidí, kteří se v tehdejší těžké době odvážně postavili totalitní moci, nepochybně s vědomím možných následků.

pod kontrolou I. sektoru V StB udržoval radiové spojení s radiocentrálou v Klagenfurtu. Po výzvě radiodepeší 13. 3. t. r. byl Státní bezpečností 22. 3. vyslán do Rakouska, aby pronikl do struktur IS. StB považovala svá rukojmí za dostatečnou motivaci pro Slámovu spolupráci. Po krátké době se ale odmlčel, v roce 1954 se přestěhoval do Británie a s ČSR přerušil styky.

³³ Tamtéž, č. 1. 88: Sdělení náčelníka 1. odb. HS StB z 12. 9. 1952 náčelníkovi 1. odb. KS StB Brno.

³⁴ AMV, a. č. V-801, vyšetřovací sv. státněbezpečnostního vyšetřování proti Sláma Cyril a spol.

II. Akce ŠACHOVÁ HRA

Na případ KOZEL A SPOL. úzce navázala akce StB s krycím názvem ŠACHOVÁ HRA. Rozběhla se ještě v době zatýkání na Brněnsku v listopadu 1950, ale odehrála se shodou okolností většinou na severní Moravě a spojujícím článkem byla jediná osoba. Připomeňme si, že mezi odsouzenými členy Brejchovy sítě se neobjevilo jméno radisty Jaroslava Hajdy, zatčeného 26. října 1950 v bytě Boženy Majerové. Přitom překvapivě figuroval v textu žaloby StB jako osoba zdržující se na neznámém místě.

Jaroslav Hajda (1923–1993) pracoval jako dělník ve Šroubárnách a drátovnách v Brně. Od roku 1947 byl členem sociálnědemokratické strany a (od sloučení sociální demokracie s KSČ) krátce i KSČ. Již v roce 1949 byl ale vyloučen pro neplacení příspěvků. V dubnu 1950 byl kontaktován kamarádem, v té době spolupracovníkem britské zpravodajské služby Miloslavem Procházkou. Procházka měl zájem ho získat jako bývalého vojenského radiotelegrafistu pro zajišťování spojení se zahraničím. Hajda souhlasil a 23. dubna se s ním setkal v Brně britský agent Salajka, který mu o pět dní později dopravil do Modřic radiostanici. Po několika-měsíční přestávce jej 9. července 1950 doma navštívil Brejcha (OLIVA), který Hajdu vycvičil v zacházení s radiostanicí. První stanoviště vysílačky bylo u Procházek v Želešicích, z jejichž kuchyně Hajda s Brejchou 14. července poprvé navázali radiospojení se zahraničím a poté v dalším období průměrně třikrát týdně vysílali. V souvislosti s neslavným incidentem členů skupiny MARIE s hajným u Moravan byla 20. srpna v kraji prováděna pátrací akce. U Procházek byl tehdy dokonce SNB perlustrován i Brejcha, ale jeho falešné dokumenty byly shledány v pořádku. Přesto se rozhodl změnit místo pobytu a stanoviště vysílačky. Hajda (ve skupině užívající krycí jméno BRÁZDA) mu nabídl přístřeší ve svém domě v Modřicích, kde Brejcha umístil vysílačku a v následujících měsících s ní vysílal. Za dva dny se ale odstěhoval k Boženě Majerové do Brna. Odtud také vysílal, poprvé snad již 9. srpna 1950, takže část zpráv vysílal Hajda a část Brejcha, každý vlastním šifrovacím klíčem. Třetí stanoviště Hajdovy vysílačky bylo od 17. září u Miroslava Hermana v Rajhradcích, kam se dostal prostřednictvím Cyrila Slámy a vysílal z obývacího pokoje. Asi 20. září přijal Hajda zprávu pro Procházku o zadržení partyzánů (skupina MARIE) a jejich pravděpodobném předání do ČSR.³⁵

Mezníkem byl 26. říjen 1950, kdy byl Hajda po poledni zatčen v hlídaném bytě Majerové příslušníky KV StB Brno. Přitom u něj byla nalezena usvědčující šifrovaná zpráva, kterou měl v úmyslu předat OLIVOVÍ. Hajda byl odve-

³⁵ AMV, a. č. V-656, 2. díl, č. l. 288–299, Zápis o výpovědi J. Hajdy na KV StB Brno 8. 11. 1950.

zen do vazby StB na Orlí ulici v Brně.³⁶ Od tohoto okamžiku se začíná odvíjet jiný příběh, který neměl na osud Brejchy a jeho spolupracovníků vliv.

Hajda byl vyslýchán nejprve krátce na KV StB Brno, současně byla informována i centrální součást kontrarozvědky StB, tehdejší I. sektor Velitelství StB v Praze. Hajdovým úkolem bylo vysílání zpráv získaných jinými členy Brejchovy sítě. Podle zápisů svých výpovědí na KV StB Brno z 8. a 10. listopadu 1950 podal Hajda StB podrobné informace o technických parametrech radiostanice a o průběhu vysílání. Závěrem výpovědi 8. 11. k motivům své ilegální činnosti uvedl: „*Sám jsem se domníval, že v republice má být proveden nějaký politický zvrat a tato organizace že měla za úkol získávat lidi pro tento zvrat, organizovat jeho přípravu a za tím účelem udržovat spojení se zahraničím. Já sám jsem se ke spolupráci s agenty anglické zpravodajské služby odhodlal z těch důvodů, že mně byl za to nabídnut slušný honorář. Ježto se starám o manželku a nyní již tři děti (v té době dvě), nestačily naše výdělků na slušné živobytí celé rodiny.*“³⁷ Brejcha Hajdovi vyplatil celkem téměř 30 000 Kčs.

O Hajdově zatčení nikdo ze sítě Brejchy nevěděl a StB vycítila jedinečnou šanci zahájit zpravodajskou hru s cizí službou. Díky zatčenému radistovi zde byla možnost pokusit se o tzv. radiohru, podobnou radiohrám vedeným například Němci v době 2. světové války s Brity. Hajda mohl pokračovat pod kontrolou StB v radiové komunikaci s centrálou v zahraničí, což by mohlo StB umožnit proniknout do struktur cizí zpravodajské služby, odhalovat její spolupracovníky a informační kanály. Nepochybně na něj byl učiněn nátlak. Nejpravděpodobnějším důvodem, proč si vybral mezi hrozbou vysokého trestu a spolupráci s StB, byla rodina – měl tři malé děti (7 let, 6 let, 1 měsíc!). Aby StB zdůvodnila zvláštní zacházení s Hajdou, opakovaně se v archivních materiálech příslušníky StB zdůrazňuje, že se jedná o osobou svedenou, že nebyl uvědomělým nepřitelem režimu a k protikomunistické činnosti se nechal získat díky neutěšené finanční situaci početné rodiny. Hajda byl převezen do Prahy náčelníkem referátu 30. (Anglie) I. sektoru V StB vstržm. Otakarem Svobodou³⁸, který se stal jeho prvním řídicím orgánem. Ke spolupráci se záměrem rozkrýt síť britské tajné služby v ČSR jej dne 18. listopadu 1950 v Praze zavá-

³⁶ AMV, a. č. V-656, 2. díl, č. 1. 283, Zápis o zatčení KV StB Brno, 26. 10. 1950.

³⁷ Tamtéž, č. 1. 288–299, Zápis o výpovědi, KV StB Brno, 8. 11. 1950.

³⁸ Otakar Svoboda (1923–?); od května 1945 Hlavní správa OBZ Praha – pátrač v hodnosti četaře, 19. 4. 1947 ZOB 4; 1947–1948 útvar 9600 Praha, 1952 velitel referátu Ukrajinství nacionalisté, I. sektor V StB, 1953 V. správa MV, 1955 náčelník 1. odd. Oddělení železniční dopravy KS MV Praha, 1964 zástupce náčelníka 2. samostatného oddělení II. správy MV, 1969 náč. 4. oddělení odboru zprav. obrany Federálních orgánů a institucí, 1970 zástupce náč. Inspekce FMV a současně náč. 5. oddělení Inspekce FMV, 1980 starší referent specialista 3. odboru X. správy SNB, 1984 odchod do důchodu.

zal velitel I. sektoru V StB mjr. Vladimír Šmolka³⁹. Celý předcházející den byl Hajda zpracováván velitelem 1. oddělení I. sektoru V StB npor. Kamilem Pixou⁴⁰ a stržm. Arnoštem Pokorným⁴¹.

Exkurz – Kontrarozvědka StB na počátku 50. let

Centrála kontrarozvědky StB byla v letech 1950–1952 organizována jako I. sektor Velitelství StB (od června 1952 do září 1953 pak I. odbor Hlavní správy StB). Struktura centrálního kontrarozvědného sektoru (odboru) se v průběhu doby měnila tak, jak vyžadovala aktuální potřeba. Jeho úkolem bylo zamezovat aktivitám cizích zpravodajských služeb (západních i neutrálních států), občanů Německa a Rakouska podezřelých ze špionáže či aktivitám ukrajinských nacionalistů v ČSR. Činnost kontrarozvědky nebyla vůbec abstraktní, I. sektor kontroloval zahraniční dopravní spojení, cizinecké hotely, Ministerstvo zahraničí ČSR, diplomatické a kulturní mise cizích států, sektor (odbor) měl zvláštní referáty zabývající se odhalováním agentů-chodců (kurýrů) a mrtvých schránek. Pro verbování zadržených agentů-chodců ke spolupráci byla při I. sektoru V StB v listopadu 1951 zřízena ve Wintrově ulici v Praze-Bubenči věznice s přísně konspirativním režimem. I. sektor měl u této věznice pro převerblovávání těchto lidí vlastní vyšetřovací oddělení. Kontrarozvědku StB nelze přirovnávat k zpravodajským službám demokratických států, ačkoli se o to její bývalí příslušníci dodnes občas snaží. Nebojovala jen proti skutečnému soupeři (tj. zpravodajským službám protivníka), ale v daleko větší míře se podílela na zpřetrhávání kontaktů československých občanů se západem, na izolaci ČSR od

³⁹ Vladimír Šmolka (původním jménem Kurt Schmolka) (1907–?), 1945 KV NB (resp. ZOB II.), po začlenění oddělení Obranného zpravodajství ZOB II. do MV se stal jeho vedoucím, 1948 velitel I. sektoru skupiny BAa (resp. Velitelství StB), 27. 1. 1951 zatčen, 23. 12. 1953 odsouzen pro trestné činy pomoc k velezradě a sabotáž na 18 let, 10. 11. 1956 zproštěn obžaloby a z výkonu trestu propuštěn.

⁴⁰ Kamil Pixa (1923). Ke Komisi vnitřní Národní bezpečnosti při Zemském národním výboru nastoupil 6. 6. 1945, 12. 8. 1945 přeřazen k Zemskému odboru bezpečnosti II. (dále ZOB). Od 15. 4. 1947 přemístěn k Odboru BA MV (V StB), od února 1948 zařazen do sektoru BAa I. nejprve jako velitel 4. oddělení a současně zástupce velitele sektoru, od 20. 6. 1951 pak velitel I. sektoru V StB v hodnosti nadporučíka. 14. 2. 1952 převeden k hlavní správě VB do funkce velitele II. sektoru (kriminální služba); v únoru 1953 z MNB propuštěn a přijat k Čs. filmu.

⁴¹ Arnošt Pokorný (1920–1971), původním povoláním mechanik. 1. 7. 1948 přijat k MV, zařazen jako výkonný orgán na 12. referát I. sektoru V StB, později na 14. referát. 2. 5. 1950 dočasně pověřen vedením tohoto referátu, později jmenován velitelem 1. oddělení I. sektoru V StB. 1951 prvním zástupcem velitele I. sektoru V StB. 1952 v hodnosti poručíka jmenován do funkce náčelníka I. odboru HS- StB, 1. 1. 1953 zařazen do tzv. kádrových rezerv I. odboru HS StB (1 rok škola KGB v SSSR), 1954 prvním zástupcem náčelníka KS MV Praha. 1955 odvolán z funkce (v souvislosti s vyloučením z KSČ pro morální nedostatky) a ustanoven zástupcem náčelníka 2. oddělení III. zvláštního odboru MV. 1957 přemístěn na Odbor železniční dopravy KS MV Praha do funkce zástupce náčelníka odboru. 1962 zproštěn výkonu služby a propuštěn s odůvodněním: „V letech 1949–1953 používal nezákonných metod“ a 31. 1. 1963 mu byla odňata hodnost.

demokratického světa. Používala ke své činnosti špinavých metod – provokací, vydírání, nelegálních tajných vazeb, fyzického násilí a únosů.⁴²

Po zaverbování byl Hajda převezen zpět do Brna a ubytován v konspiračním bytě střeženém dvěma příslušníky StB. Plánovaná akce dostala krycí název ŠACHOVÁ HRA a byla prováděna a řízena I. sektorem V StB za spolupráce KV StB Brno a od května 1951 pak KV StB Ostrava. Hajda byl z případu KOZEL A SPOL. vyveden tím způsobem, že proti němu byl 28. července 1951 zaveden formálně osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování (vyšetřovatel štržm. Karel Barczik z KV StB Brno). Téhož dne byl však spis uzavřen s tím, že podle trestního oznámení byl Hajda sice odhalen jako člen špionážní sítě, podařilo se mu ale uprchnout před zatčením a toho času se zdržuje na neznámém místě.

Exkurz – Problematika materiálů StB k případu

Operativní materiály případu byly pravděpodobně soustředovány podle tehdejších spisových směrnic platných od 16. ledna 1951 do osobního svazku agenta Hajdy s krycím jménem JARDA. Až 1. června 1954 byl zaveden systém evidence operativních svazků StB platný s úpravami až do roku 1989 a dohledat svazky evidované a ukončené před tímto datem bývá velmi obtížné. Svazek Hajdy byl ale patrně zničen. Po zaverbování Hajdy v akci ŠACHOVÁ HRA byl sice založen jeho osobní svazek a 16. června 1954 zaevidován v registru svazků Krajské správy MV Hradec Králové (tehdy v tomto kraji Hajda bydlel) podle nových směrnic s krycím jménem JARDA a s r. č. 255 (ovšem bez data narození, takže výsledek lustrace Hajdy je dnes paradoxně negativní!). Svazek byl bohužel podle archivního protokolu 16. března 1964 v souladu s platnými směrnicemi zničen. Mohla do něj být převedena celá originální dokumentace akce ŠACHOVÁ HRA. K osobě Hajdy je dnes tedy evidován AMV pouze vyšetřovací svazek V-656 Brno – Kozel a spol., kde byla vyšetřována pouze činnost Brejchy a jeho sítě, tedy zhruba do Hajdova zatčení v říjnu 1950. Další důležité materiály jsou naštěstí alespoň roztroušeny v řadě dalších archivních svazků, zejména ve vyšetřovacím svazku V-731 Ostrava (Bohumír Míček a spol.) nebo v operativním spisu prověřované osoby na Brejchu, krycí jméno KONTAKT 441, r. č. 17 631. Zřejmě nejcennějším materiálem jsou spisy Inspekce MV čj. IM-046/56 a IM-0281/10-66, uložené v AMV ve fondu Inspekce MV (f. A8) pod signaturami 431 a 1392. Tyto materiály popisují vcelku otevřeně skutečnosti zjištěné k případu v roce 1956 a 1966 In-

⁴² K problematice kontrarozvědky StB v 50. letech dále např.: Bašta, Jiří: Propagandistické využití kauzy amerického emigranta profesora G. S. Wheelera. In: *Securitas imperii* 7, ÚDV, Praha 2001, s. 224–251; Beneš, Arnošt a kol.: *Revoluční a bojové tradice II. správy SNB – zdroj síly a úspěchů v boji proti nepřátelským rozvědčím*. IX. správa SNB, Praha 1983; Frolík, J.: c. d.; Tomek, Prokop: *Tajná operativní věznice StB ve Wintrově ulici v Praze v letech 1951–1955*. In: *Securitas imperii* 7, ÚDV, Praha 2001, s. 286–318.

spekcí MV. Obsahují např. výpovědi příslušníků StB před vlastními inspekčními orgány a opisy dnes již neexistujících dokumentů.⁴³

Tak tedy byla zahájena údajně první radiohra StB s cizí zpravodajskou službou. Vysílání bylo kontrolováno ze stanoviště radiokontrařozvědky na Pavím vrchu v Praze. Stanice vysílající ze zahraničí byla tímto způsobem zaměřena v rakouském Klagenfurtu. Hajda byl nejdříve instruován vysílat do zahraničí zprávu o zatýkání v Brně a okolí a svém úniku před zatčením. Měl žádat současně peníze a ubytování. Tuto zprávu vysílal z konspiračního bytu StB v Brně. První radiospojení s britskou centrálou po svém zatčení se mu podařilo navázat již 30. října 1950, tedy dokonce ještě téměř tři týdny před datem svého verbování. Hajda odesílal již zprávy sestavené v StB. Podruhé vysílal 3. listopadu a znovu informoval centrálu o zatýkání, přestřelce v Modřicích a o svém přestěhování k Marii Petrové do Husovy ulice 16 v Brně. Centrála se při dalším kontaktu 8. listopadu dotazovala: „*Sdělte prosím, zda nyní žijete v ilegalitě. Při vysílání měňte frekvence. Jste blízko odposlouchávací stanice. Kdo byl zatčen v Želešicích? Je něco bližšího známo o FOXOVI?*“ [4. 11. se udála přestřelka v bytě Niesnerové, při níž OLIVA unikl a v době vysílání asi ještě nedorazil do centrály – pozn. aut.]. *Kdy jej viděl naposledy? Zdravíme Vás.*“ Do 18. listopadu Hajda uskutečnil šest spojení s centrálou, kdy informoval o zatýkání a svých obtížích a žádal o pomoc. Centrála 12. listopadu informovala mj., že „*FOX je zde v pořádku*“ – že se tedy Brejchovi podařilo úspěšně z ČSR uniknout. 15. listopadu přišel Hajdovi na adresu Petrové balík odeslaný z pošty v Josefské ulici v Praze obsahující knihu. V jejím hřbetu byly zasunuty dvě bankovky po 5000 Kčs.

Dne 20. listopadu 1950 vypracoval vstržm. Svoboda Zprávu o uskutečnění radiospojení se špionážní ústřednou v Klagenfurtu v Rakousku prostřednictvím radiotelegrafisty Jaroslava Hajdy k dalšímu operativnímu rozpracování případu OLIVA a spol., jež obsahovala dosud známé skutečnosti, podrobný popis všech dosud provedených kroků a radiospojení a přehled úkolů uložených KV StB Brno: koordinovat nasazené příslušníky StB, kontrolovat v Hajdově bydlišti v Modřicích povědomí veřejnosti o osudu Hajdy a přestěhovat jeho manželku, aby jí bylo možno finančně podporovat a umožňovat tajné schůzky s manželem. Toto přestěhování bylo ale realizováno až 15. srpna 1951, kdy byla jako nežádoucí osoba i s dětmi přestěhována do Lipové, okr. Rumburk.

Dne 23. ledna 1951 zachytil Hajda depeši, na jejímž základě vyzvedla Petrová v mrtvé schránce v Bratislavě pro něj pistoli Lamma 7,65 s náboji a podpažním pouzdrem, švýcarské hodinky, 30 000 Kčs, falešný občanský průkaz na jméno JAN

⁴³ K problematice evidence operativních svazků viz: Frolík, J.: Pasti na lustrační pouti. In: Střední Evropa, 33, Praha, 1993, s. 63–77.

SUKANÝ a starou inkoustovou tužku – poznávací znamení pro budoucího ubytovatele. Dále byl ve schránce lístek od Salajky, v němž mj. psal, že OLIVU za jeho činnost v ČSR degradoval. Petrová byla jen nevědomým nástrojem StB, řídil ji agent KV StB Brno, krycí jméno KAREL. Do Bratislavy musela dvakrát, poprvé se jí schránku nepodařilo najít. Pro zajímavost je možno uvést příklad umístění takové schránky; nacházela se na bratislavském Andrasském hřbitově, napravo v rohu mezi velkou kaplí a hrobem Aloise Ujgyoryiho, kde byla zakopána 25 cm pod zemí.⁴⁴

Dne 12. února 1951 dostal Hajda ze zahraničí vysílačkou pokyn, aby se přestěhoval k Vojtěchu Walterovi, zahradníkovi ve Valašském Meziříčí, což provedl 18. února již pod jménem JAN SUKANÝ. Dnem přestěhování se vlastně dostal mimo přímý dohled příslušníků StB. Walter sice Hajdu ubytoval, ale měl strach, odmítal spolupracovat a snažil se jej zbavit. Proto dostal Hajda od StB pokyn žádat rádiem o zajištění nového ubytování. Přesto u Waltera zůstal téměř dva měsíce, až do 7. dubna, kdy byl StB ubytován na jméno SUKANÝ v hotelu Tatran v Praze. V době pobytu u Waltera a v hotelu Tatran Hajda udržoval radiospojení s centrálou britské zpravodajské služby a StB za něj vybírala mrtvé schránky a zjišťovala spojky britské služby, které tyto schránky plnily. Byli to např. Josef Vaculík z Gottwaldova a Václav Hnáníček ze Štítné nad Vláří, který byl v říjnu 1951 zatčen. Dne 5. března 1951 převzal řízení JARDY vstržm. Miloslav Macháček⁴⁵ z referátu 28 (agenti-chodci) I. sektoru V StB.

Dne 2. května 1951 obdržel Hajda vysílačkou pokyn vyhledat Bohumíra Míčka, poštovního úředníka ve Frýdku-Místku. Míček byl na jeho příchod upozorněn dopisem od svého dlouholetého známého Karla Zbytka, od roku 1949 pracujícího pro čs. sekci britské zpravodajské služby v Londýně: „25. 4. 1951. *Drahý Bohumíre, děkujeme za lístek k Novému roku a nezlob se, že jsme dosud nepsali. Máme teď více práce a starostí nežli kdysi za blahých časů, kdy jsme se skoro denně scházivali v Římských lázních. Mama je trochu churavá, ale malá zato prospívá znamenitě na těle i na duchu. Už se učí zdejší nářečí a zakrátko budeme mít co dělat aby nezapomněla ‚po našem‘. Doufáme, že se dovíme, jak se Tobě daří a rodině – když ne přímo, tak od Čestmíra, to je náš bratránek a pojede brzy do Beskyd na odpočinek i na zotavení. Staví se u Tebe na poště v Místku, a kdyby snad potřeboval přechodně oddech či jinou radu, ujmi se ho prosím Tě. Děkuji předem. Těšíme se na zprávy a pěkně pozdravujeme, Walnerovi.*“⁴⁶

⁴⁴ AMV, a. č. 798531 MV, r. č. 17631, kr. jm. KONTAKT 441, Zpráva o činnosti nepřátelského agenta Jana Brejchy vulgo OLIVY či FOXE, 23. 11. 1950, č. l. 30–31.

⁴⁵ Miloslav Macháček (1920), 1945 SNB, 1949 KV StB Praha, 1950 I. sektor V StB, 1952 propuštěn ze služebního poměru.

⁴⁶ AMV, a. č. 210/0137-3, ŠACHOVÁ HRA. Blíže k osobě K. Zbytka viz: Tomek, P.: Agent LIGHT – tajný spolupracovník v britské rozvědné službě. In: Securitas imperii 8. ÚDV, Praha 2001, s. 149–182.

Dopis potvrzuje, že se jednalo o akci čs. části britské zpravodajské služby, CIO (Czechoslovak Intelligence Office).

Bohumír Míček (1904–?) byl klíčovou osobností, na níž byla později StB vystavěna konstrukce špionážní protikomunistické skupiny na Ostravsku. Měl za sebou bohaté zkušenosti z ilegální činnosti. Od roku 1920 pracoval jako úředník poštovního úřadu ve Frýdku-Místku. Koncem 30. let, v době ohrožení ČSR, zpravodajsky působil proti tehdejšímu polskému režimu a za okupace pak proti nacistickým okupantům. V roce 1939 se zabýval převáděním čs. odbojářů do zahraničí a za války spolupracoval s partyzánskými skupinami a výsadky ze zahraničí. Za všechny jmenujme západní výsadek CLAY-EVA pod vedením kpt. Antonína Bartoše. Jako poštovní úředník údajně vyřazoval z poštovní přepravy písemná udání adresovaná gestapu. Byl ale gestapem odhalen a zavázal se ke spolupráci. Ovšem žádné z poválečných svědectví bývalých příslušníků gestapa nepotvrzuje, že by jeho spolupráce vedla k zatčením nebo jiným škodám odboji. Spíše ji obratně využíval ke krytí svých odbojových protinacistických aktivit. To je podpořeno i faktem, že po válce byl sice z kolaborace obviněn, ale očistil se. V roce 1939 spolupracoval v organizaci Slezský odboj s učitelem K. Zbytlem, který pak prožil válku jako příslušník čs. zahraniční armády na Západě, v roce 1948 emigroval do Velké Británie a zapojil se do třetího odboje jako příslušník CIO. V roce 1956 ale odboj zradil, ze zjištěných pohnutek začal spolupracovat s čs. komunistickou rozvědkou a stal se jedním z nejceněnějších agentů čs. komunistické rozvědky.⁴⁷

Hajda byl 9. května 1951 StB odvezen s vysílačkou, pistolí a celou výstrojí z hotelu Tatra do Frýdku-Místku, navštívil na poště Míčka a ubytoval se u něj.

Dne 6. června dostal prostřednictvím mrtvé schránky v Holubicích další falešný průkaz na jméno STANISLAV STUDENÝ⁴⁸. Pod tímto jménem byl pak znám Míčkovi a osobám z jeho okolí. Dalším Hajdovým řídicím orgánem byl od 22. června náčelník referátu 30 I. sektoru V StB šstržm. Zdeněk Müller⁴⁹ a čtvrtým řídicím orgánem byl od 5. prosince František Chvojka.

Pro zajištění klidného průběhu akce bylo realizováno StB i poněkud nestandardní opatření. Dne 14. června 1951 velitel 1. oddělení KV StB Ostrava vstržm. František Maceček z popudu referenta 28. referátu I. sektoru V StB Miloslava Macháčka navrhl I. sektoru V StB zaverbování Míčka jako tajného spolupracovníka StB. Jeho řídicí orgán měl být formálně zástupce velitele KV StB Ostrava

⁴⁷ Tomek, P.: Československý zpravodajský úřad 1949–1956. In: Historie a vojenství č. 3/2004.

⁴⁸ Občanský průkaz obsahoval údaje: rodné č. 220814/457, jm. Stanislav Studený, nar. v Moravských Budějovicích, svobodný, strojní zámečník, vydáno ONV v Hranicích 2. 8. 1949, výška 177 cm.

⁴⁹ Zdeněk Müller (1923), 1949 příslušník SNB (KV StB Praha), 1951 náčelník referátu 30. I. sektor V StB (od 1953 II. správa MV), 1969 Výzkumné vývojové středisko automatizace FMV, 1970 propuštěn s hodnocením nevyhovující.

vstržm. Bohumil Hajný. Zavázáním měl být u Míčka vyvolán pocit bezpečí. Navrhovatelé uvažovali i o možnosti, že se takto Míček pokusí zahájit s StB zpravodajskou hru. Spolupráci již Míček Hajnému prý sám dříve nabízel, jeho hlavním úkolem měla být kontrola poštovních zásilek podle potřeb StB. Spolupráce měla být po budoucím zatčení celé skupiny Míčkovi přitěžující okolností, protože jako spolupracovník StB byl povinen jakoukoliv tzv. protistátní činnost hlásit. Plán vázání schválil npor. Pixa z I. sektoru V StB a velitel referátu 28. I. sektoru V StB vstržm. Macháček. „Spolupráce“ s Míčkem byla skutečně formálně navázána – svědčí o tom dochovaný vlastnoručně podepsaný slib.⁵⁰

Další úkryty opatřil pro Hajdu Míček nejprve u řezníka Bohuslava Marka ve Frýdku a poslední od 1. srpna 1951 ve mlýně v Ropici u Českého Těšína u Ondřeje Brzuský. Podle pokynu StB poškodil 1. srpna 1950 Hajda při vysílání radiostanici. Na krycí adresu do Velké Británie, kterou mu dal Míček, poslal zprávu o poruše a žádost o náhradní spojení. Tento krok měl dvě příčiny. Centrále bylo nutno posílat nějaké zprávy, jež musely mít racionální jádro, aby druhá strana nepojala podezření. Podle pozdějších svědectví příslušníků StB, kteří akci prováděli, se ale nikdo, a to ani z vedení StB, neodhodlal dát souhlas s vysíláním zpráv obsahujících nějaké „špionážní“ informace.⁵¹ Z vlastní zkušenosti věděli, že za daleko nevinnější zprávy bývali tehdy lidé odsuzováni k vysokým trestům. V té době probíhala rozsáhlá čistka uvnitř StB. Od počátku roku 1951 probíhalo vyšetřování skupiny tzv. sabotérů v StB, kteří měli být součástí tzv. spikleneckého centra R. Slánského. Od konce ledna byl ve vazbě velitel StB Oswald Závodský, jeho zástupci Ivo Milén a Bedřich Pokorný, velitel rozvědky Oskar Valeš, již zmíněný Vladimír Šmolka, smutně proslulý vrah Miroslav Pich-Tůma a úředník MV Karel Černý. Za velezradu, sabotáž a další činy byli koncem roku 1953 odsouzeni k vysokým trestům vězení, Závodský byl dokonce popraven. Dalším důvodem „poruchy“ byla snaha vyprovokovat druhou stranu k navázání spojení daleko riskantnější cestou, tzn. zapojování kurýrů druhé strany, a tak docílit dopadení více spolupracovníků cizí zpravodajské služby či získání další radiostanice.

Až 3. října 1951 byla vysílačka částečně „opravena“, aby byl Hajda schopen přijímat zprávy ze zahraničí, ale nemohl odesílat nebezpečné zprávy. O měsíc později zachytil vysílačkou instrukci vyzvednout u železniční stanice Luka pod Medníkem v Posázaví novou vysílačku uloženou v mrtvé schránce. Po dvou neúspěšných návštěvách lokality a upřesnění z Klagenfurtu našel 26. listopadu na popsaném místě novou radiostanici stejného typu jako předchozí.⁵²

⁵⁰ AMV, a. č. V-731, díl 14, č. l. 101–104, 109–112, Vázací návrh, Plán vázání, Slib spolupracovníka a Průběh vázání.

⁵¹ AMV, f. A8 (Inspekce ministra vnitra), inv. j. 1392, Přešetření stížností B. Míčka, E. Ježe a L. Vlčka, č. l. 194–195, Protokol o výslechu Z. Müllera, Inspekce MV, 28. 4. 1966.

⁵² AMV, a. č. 798531 MV, r. č. 17631, KONTAKT 441, č. l. 49–50.

Akce ŠACHOVÁ HRA skončila pravděpodobně neplánovaně vinou StB koncem roku 1951. Dne 29. listopadu potvrdil Hajda Klagenfurtu úspěšné vyzvednutí vysílačky v Lukách pod Medníkem a žádal peníze. Dramaticky líčil tíživou situaci svou, rodiny i Míčka. Navrhl také předání shromážděných písemných zpráv pro centrálu pomocí mrtvé schránky. K tomuto předání byla Klagenfurtem nahlášena mrtvá schránka u Brodců u Mladé Boleslavi, kam mělo být pro Hajdu vloženo 60 000 Kčs. Dne 11. prosince Hajda schránku vybral a vložil do ní dokumenty. Jednalo se o pátrací věstníky osob hledaných StB na území ČSR, jež opatřil Míček na poště v Místku. O den později Hajda poslal Klagenfurtu zprávu, v níž potvrdil převzetí peněz a naplnění schránky. Mrtvou schránku pak hlídali příslušníci I. sektoru V StB Zdeněk Müller, František Chvojka a příslušníci V. sektoru V StB. Očekávali příchod spojky, kurýra, jenž bude moci být zaverbován a zpravodajská hra se opět dále rozvine. O tom, co se 13. prosince u Mladé Boleslavi stalo, informuje zpráva StB: „*Asi v 19.20 zastavilo v blízkosti schránky auto, z něhož vystoupil neznámý muž, který se rychlým krokem odebral ke schránce. Když vsunul ruku do pařezu, byla střezíci orgány vypálena z raketové pistole střela se slzotvorným plynem. Plyn však muže přímo nezasáhl, takže počal utíkat k vozu. Střezíci orgány bylo okamžitě použito zbraní a výstřely do pneumatik zamezono jeho útěku. Auto bylo obklíčeno a muž zadržen. Spolu s ním byla zadržena i neznámá žena, která po celou dobu seděla ve voze a která byla při střelbě lehce zraněna do hýždí. U zadrženého muže byla nalezena plechovka od mléka, stejná jako plechovka vybraná ze schránky Hajdou, obsahující 40 000 Kčs. Obě zadržené osoby byly ihned eskortovány do Prahy, kde bylo zjištěno, že se jedná o příslušníky anglického vyslanectví a to II. tajemníka Gardnera a I. sekretářku Maines.*“⁵³ Jednalo se skutečně o II. tajemníka britského velvyslanectví v Praze Roberta Neila Gardnera a úřednici britského velvyslanectví Daphne Gregory Maines. Podle zveřejněné úřední zprávy vložil Gardner do schránky 40 000 Kčs a předtím z ní vybral „*originály taj. dokumentů čs. státního úřadu důležité pro bezpečnost ČSR*“. Tato tvrzení bylo nepravdivá. Gardner nestačil peníze vložit do schránky, byly nalezeny v jeho kapse. Naopak nestihl vybrat ze schránky zprávy, podle pozdějších vyjádření přítomných příslušníků StB mu byly dokumenty do kapsy v nastalém zmatku podstrčeny (!). Náměstek ministra zahraničí Vlastimil Borek předal 14. prosince britskému velvyslanci v Praze protestní notu a Gardner a Maines byli 15. prosince vyhoštěni z ČSR.⁵⁴

Zadržením diplomatů byla ovšem shozena celá akce ŠACHOVÁ HRA. Britská strana měla nyní potvrzeno, že je Hajda pod kontrolou. StB se tedy snažila ze situace vytěžit, co se dalo, tj. snažila se zveřejnit aktivity britské zpravodajské služby na území ČSR prováděné pracovníky britského velvyslanectví v Praze.

⁵³ AMV, a. č. 798531 MV, r. č. 17631, KONTAKT 441, č. 1. 47–48.

⁵⁴ Např. deník Nová svoboda, 15. 12. 1951, s. 2 – Nóta ministerstva zahraničních věcí britskému velvyslanectví v Praze – Členové britského velvyslanectví vypovězeni pro špionáž.

Dne 16. prosince byl chybou sledovací skupiny KV StB Ostrava zadržen u Ropic Míček. Aby nepojal podezření, byl odvezen na kriminální oddělení SNB do Ostravy a vyslýchán pro podezření z pašeráctví. Míček se při výslechu začal odvolávat na svoji spolupráci s StB, takže byl převezen na KV StB Ostrava, kde jeho řídicí orgán zajistil propuštění na svobodu a uklidnil jej, že se zapletl do akce proti pašerákům. Nicméně i tato událost mohla průběh akce významně narušit. Dne 20. prosince zachytil pak vysílačkou Hajda pokyn centrály k odchodu do Vídně, „*k odpočinku i poradě*“.⁵⁵

Po vyhodnocení situace vzniklé zadržením britských diplomatů a Míčka přikročil I. sektor V StB k „vyvedení“ agenta Hajdy z případu a k „realizaci“ (tzn. zatčení) ostatních zúčastněných osob. Müller měl spolu s Chvojkou navrhnout toto vyvedení při „domovní prohlídce“ mlýna v Ropici, při níž měl být Hajda „postřelen“ na útěku: „*Protože vzhledem k malým kvalitám spolupracovníka [Hajdy] nebylo možno bez obav z prozrazení celé akce jej do Rakouska vyslat, bylo rozhodnuto celou akci ukončit a předat soudnímu postihu osoby, které z příkazu centrály IS [Intelligence Service] v Klagenfurtu nebo Míčkova radiotelegrafistu ukrývali. V zájmu utajení metod práce naší kontrarozvědky při dlouhodobém provádění zpravodajské hry i v zájmu důsledného postihu zúčastněných osob byl schválen tehdejším náměstkem MNB Prchalem můj návrh na zakončení akce s vyjmutím spolupracovníka Hajdy z celého případu tím způsobem, že při jeho zatýkání bude inscenováno domnělé zastřelení.*“⁵⁶ Na místě pak akci provedli počátkem března 1952 Müller, referent referátu 30. I. sektoru V StB štržm. Václav Duchač⁵⁷, náčelník 2. odboru KV StB Ostrava vstržm. Maceček⁵⁸, Chvojka a jeden z řidičů I. sektoru V StB, buď Barták, nebo Siruček. „*Hajda měl s Brzuskou vybrán úkryt ve mlýně, ve kterém bydleli, tento úkryt se nacházel v prostoru nejspodnější části mlýna u hnacího vodního kola a tento úkryt měl rovněž nouzový východ. Po příjezdu v ranních hodinách do bydlíště Brzusky se Hajda dle dohody ukryl na zmíněném místě. Po prokázání, že se jedná o orgány MV, byl Brzuska vyzván, aby vydal muže, kterého ukrývá. Tento se však zdráhal, a proto mu byl dán příkaz, aby nás následoval při prohlídce mlýna. Když jsme přišli do blízkosti Hajdova úkrytu, počal Brzuska jevit známky nepokoje. Proto byl vyzván, aby zůstal na místě, jeho strážení prováděl jeden orgán, pro odstup času si nepamatují jeho jméno, a já se s Müllerem jsme postupovali dále k úkrytu. Když jsme přišli do tohoto prostoru, vypálil Hajda jednu ránu z pistole a my opětovali*

⁵⁵ AMV, a. č. 798531 MV, r. č. 17631, KONTAKT 441, č. 1. 52.

⁵⁶ AMV, f. A8, inv. j. 1392, Prošetření stížnosti B. Míčka: Vyjádření (pplk. Zdeněk Müller, II. správa MV), 15. 8. 1963.

⁵⁷ Václav Duchač (1921–1971), 1945 příslušník SNB, 1951 referent referátu 30. (Anglie) I. sektor V StB (od roku 1953 II. správa MV), 1957 KS MV Praha, 1. 7. 1971 ukončení služebního poměru smrtí bez souvislosti s výkonem služby.

⁵⁸ František Maceček (1918–?), 1949 SNB – „výkonný orgán“ KV StB Ostrava, 1955 náčelník KS MV Ústí nad Labem, 1970 praporečká škola VB Unčín, 1976 odchod do důchodu.

střelbu ze samopalů slepými náboji. Hajda tak, jak bylo dohodnuto, se snažil uprchnout nouzovým východem, tento také dle dohody byl střežen s. Chvojkou, který pak „zraněného Hajdu“ odnesl před zraky obyvatel do auta a odjel s tímto na KS MV Ostrava. Poté došlo k zatčení Brzusky a dalších osob, které se nacházely ve mlýně, a tyto byly převezeny do Ostravy.“ Tak proběhla tato unikátní akce podle vzpomínky příslušníka StB Václava Duchače z roku 1963. Žádný písemný úřední doklad o skutečném průběhu akce se pravděpodobně nedochoval.⁵⁹

„Umírající“ Hajda byl odvezen na KV StB Ostrava a zde jako mrtvý vyfotografován (v roce 1965 uvedl, že se tak stalo v úřadovně StB v Praze, fotografie se dochovala ve vyšetřovacím spisu). Dále byl vyroben falešný pitevni protokol, údajně v Kriminální ústavu MV. Příčinou smrti bylo „vykrvácení do dutiny hrudní po utrpení zranění – dvě střelné rány do pravé plíce, třetí rána pravou stěnou hrudníku“. Toto vyvedení agenta StB z případu, možná bezprecedentní, bylo ale provedeno lajdácky a polovičatě. Hajdovi nebyla vytvořena nová identita ani nebyl přestěhován na bezpečné místo, kde by mu nehrozilo prozrazení. Při rozloze ČSR se zdá ovšem nalezení takového místa pobytu v tomto případě problematické. Hajda byl umístěn pod svým pravým jménem i s rodinou do Vrchlabí, kde získal zaměstnání v uranových dolech. V Modřicích se ale časem objevila informace o tom, že žije a kde bydlí. Proto byl v roce 1957 přestěhován StB do Ostravy-Poruby, kde žil až do své smrti roku 1993, celou dobu pod svým pravým jménem. Zdá se to až neuvěřitelné, vždyť právě na Ostravsku jako agent působil a byl i „zastřelen“. Jako spolupracovník StB byl 3. dubna 1953 předán k řízení Okresnímu oddělení (OO) MV Vrchlabí (r. č. 255, krycí jméno JARDA) a 30. srpna 1955 OO MV Trutnov, ale spolupráce s ním byla 29. září 1955 ukončena. Po skončení ŠACHOVÉ HRÝ byl již pro StB bezcenný. StB ale dodržela slib a Hajda nebyl za svou činnost před zatčením nijak postižen. Další nedotaženým opatřením StB byl pitevni protokol „zastřeleného“ Hajdy, který byl „pitván“ jako „neznámá osoba“. V materiálech StB, vyšetřovacím spisu i při soudním projednávání se o něm hovoří výhradně jako o „agentu IS STUDENĚM“, jako by nebyl ani po smrti identifikován. Protokol byl pořízen na formuláři Ústavu pro soudní lékařství UK v Praze pod č. 328 s datem 6. března 1952. Ovšem o fiktivnosti protokolu svědčí i to, že pod stejným pořadovým číslem se ve skutečnosti nachází pitevni protokol jiné (skutečné) osoby, ale s datem 8. března 1952, takže protokol pitvy agenta STUDENĚHO ani úředně neexistuje.⁶⁰

Po odvezení „umírajícího“ Hajdy byli StB postupně zatýkáni ti, kdo mu poskytl pomoc nebo s ním jakkoliv přišli do styku: 4. března 1952 Ondřej Br-

⁵⁹ AMV, f. A8, inv. j. 1392, Přešetření stížností B. Míčka, E. Ježe a L. Vlčka, č. l. 36–37, Kpt. Duchač Václav – vyjádření k případu Hajda a spol., KS MV Praha, l. 8. 1963.

⁶⁰ AMV, a. č. V-731, hlavní sv., č. l. 112: fotografie Mrtvola zastřeleného agenta IS STUDENĚHO před soudní pitvou, č. l. 113–114: Pitevni protokol Ústav soudního lékařství v Praze, 6. 3. 1952, č. 328, pitvaný – neznámý. NA, f. A8, inv. j. 1392 – Přešetření stížností B. Míčka, E. Ježe a L. Vlčka.

zuska, Jarmila Sýsová a odborný učitel Ludvík Vlček, o tři dny později poštovní úředník v Místku Stanislav Ptáček.

Míček byl zatčen dne 4. března 1952 (úředně až 13., jednalo se tedy zprvu o vazbu tajnou), převezen do Prahy do tajné věznice I. sektoru V StB ve Wintrově ulici a vyslýchán náčelníkem vyšetřovacího oddělení I. sektoru Dobroslavem Horákem. Návrh na jeho zatčení podepsali ale již 26. ledna téhož roku npor. Kamil Pixa, Zdeněk Müller a Antonín Prchal⁶¹. Dne 26. dubna byl převezen zpět na KV StB Ostrava.⁶²

Činnost postižených byla při vyšetřování StB účelově vykládána a pozměňována. Míček např. podle svých protokolů měl vypovídat v tom smyslu, že činnost jím vytvořené skupiny byla přímo řízena II. tajemníkem britského velvyslanectví v Praze Gardnerem. Míček žádnou skupinu ve skutečnosti nevytvořil a poprvé se o Gardnerovi mohl dozvědět až z tisku po incidentu u Mladé Boleslavi. Proti Míčkově se StB snažila využít i jeho činnost za války. Vyšetřovací spis obsahuje mezi novým dokumentárním materiálem i výpisy z výpovědí bývalých gestapáků po roce 1945. Z žádné z nich nevyplývá, že by Míček předal v době formální spolupráce gestapu nějaké konkrétní informace. O charakteru protokolů StB napoví ukázka: „*Obviněný Míčku, vypovězte, co vás vedlo k tomu, že jste se stal zločincem a vlastizrádcem takového formátu! Odpověď: K páchání zločinné činnosti proti lidově demokratickému zřízení, ze které se právě zodpovídám, mne vedly tyto okolnosti: můj původ, jako maloměšťák, horlivého stoupence buržoazní [sic!] předmnichovské republiky a má zločinná minulost z doby okupace, kdy jsem byl agentem ostravského a brněnského gestapa. Neměl jsem nikdy kladný poměr k dělnické třídě a moje nenávisť proti lidově demokratickému zřízení vyvrcholila osvobozením Československé republiky Rudou armádou v roce 1945. Svoji nepřátelskou zločinnou minulostí a nenávisť k stávajícímu státnímu zřízení jsem nemohl mít kladný poměr ani k Sovětskému svazu. Po únorových událostech v roce 1948, kdy jsem viděl pevné uchopení se moci dělnické třídy v čele s KSC, snažil jsem se jako starý stoupenec západních imperialistických států všemožným způsobem škodit lidově demokratickému zřízení. Prál jsem si zvrát státního zřízení, jakož i třetí světovou válku, k čemuž jsem chtěl dopomoci svou špionážní rozvratnou činností. Další motiv k páchání protistátní činnosti spočíval rovněž v tom, že moji příbuzní vyvíjeli záškodnickou a*

⁶¹ Antonín Prchal (1923–1996), 1945 přijat k státněbezpečnostnímu oddělení Ředitelství národní bezpečnosti Jihlava, od 1. 11. 1945 „výkonný orgán“ Obranného zpravodajství oblasti (OZO) Jihlava ZOB II. Brno. 1947 zástupce vedoucího OZO v Jihlavě, 1948 zvláštní „agenturní orgán“ (skupina Regionální rezidenti) V StB (BAa MV), 1948 instruktor pro StB v krajích, 1949 zástupce velitele BAa IV. (zjišťování, sledování, operativní technika) MV, 1950 velitel sektoru BAa IV. MV, 1951 povýšen do hodnosti štábního kapitána, zástupce velitele StB, 1951 povýšen do hodnosti majora, jmenován do funkce velitele StB; 1952 jmenován do funkce náměstka MNB; povýšen do hodnosti plukovníka, 1956 odvolán z funkce náměstka a propuštěn.

⁶² AMV, a. č. V-731, část Osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování proti B. Míčkově.

rozvratnou činnost proti ČSR. Můj bratr Eduard Míček, dlíci v USA, provádí vele-zrádnou činnost v tzv. Radě svobodného Československa. Druhý bratr, Jan Míček, vesnický boháč, spolupracoval v době okupace s nacisty a hostil na svém statku členy gestapa.⁶³ Slovník protokolů svědčí o tom, že odpovědi vyslýchaného určoval vyšetřovatel. Poručík Rudolf Šrubař, zástupce velitele vyšetřovacího oddělení KV StB Ostrava, byl totiž v roce 1963 propuštěn z MV a v roce 1964 potrestán stranicou důtkou za podíl na „porušování socialistické zákonnosti“ počátkem 50. let, a to zdaleka nejen v případě Míčka.

Spolu s osobami, které byly jakkoliv zapojeny do záležitosti „agent IS STUDENÉHO“, byly odsouzeny i čtyři osoby z akce StB nazvané POTOK. Takto StB označila „sít“ dalšího údajně britského agenta Josefa Kohouta, krycí jméno BÁRTA. Ten měl být podle uměle vytvořené konstrukce StB vyslán se zpravodajskými úkoly 7. května 1952 na Ostravsko jako náhrada za agenta STUDENÉHO. Kohout byl StB zatčen 2. června 1952. Jeho případ nijak nesusouvisel s ŠACHOVOU HROU, nikdo z obou „skupin“ se navzájem neznal. Případ Kohouta byl uměle připojen proto, aby byla StB „doložena“ trvající rozsáhlá aktivita britské zpravodajské služby na severní Moravě. Kromě Kohouta se v akci POTOK jednalo o Fridolína Kevala, zatčeného 2. června 1952, Josefa Ševčíka, zatčeného 15. června, a MUDr. Václava Pejšeho, zatčeného 24. června. Jejich protokoly i průkazní materiál se nacházejí rovněž ve skupinovém spisu státněbezpečnostního vyšetřování Míček a spol.⁶⁴

O zacházení s vyšetřovanými ve vazbě KV StB Ostrava svědčí žádost Míčka o milost z června 1953. Mj. píše: „Jsem se doznal, jelikož mi bylo slíbeno, když se k tomu doznám, budu ihned propuštěn na svobodu, moje manželka i můj syn, když se k tomu nedoznám, budou zatčeni moji bratři a další příbuzní. Byl na mne učiněn velký nátlak, byl jsem na Státní bezpečnosti v Ostravě bitý, byly mi vyraženy zuby, celý týden jsem měl noční a denní výslechy, přitom jsem musel u výslechu dělat dřepy, při dřepch jsem ještě musel mít ruce předpaženy nebo ruce v železech. Měl jsem nohy úplně oteklé. Měl jsem třináct dnů temnici, kdy jsem si nesměl ani sednout. Temnice byla tak malá, že jsem se nemohl ani volně pohybovat, byla umístěna pod schody. Byl jsem nucen stát v temnici ve cvičkách ve vodě, celkem jsem měl tři dny ve cvičkách vodu. Mohu děkovat dozorcí vězňů, že mi dovolil vyčerpat vodu, nebo bych se úplně zbláznil. Celkem jsem měl 29 dnů poloviční vězeňské jídlo, ač jsem byl již kost a kůže. Když jsem se doznal k věci, i když jsem je neudělal, měl jsem ihned normální jídlo a později i dvojitou dávku jídla.“⁶⁵ Generální prokuratura dala prostřednictvím Hlavní správy StB stížnost „prošetřit“ a podala pak ministerstvu spravedlnosti jednoznačnou zprávu: „Odsouzený Míček se při vyšetřování choval vůči vyšet-

⁶³ AMV, a. č. V-731, 1. díl, č. 1. 20–38: Protokol o výpovědi, 14. 1. 1953, MNB KS StB Ostrava.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ AMV, f. A8, inv. j. 431, Stížnost B. Míčka, prošetření Inspekce MV.

řujícími orgánům drže a vyzývavě, za což byl kázeňsky potrestán. Ve věznici bylo zjištěno, že Míček byl 5x v temnici nejdéle 3 dny, přičemž byla temnice přerušována výslechy [!]. Jednou mu byla odebrána pro jeho drzé chování polovina stravy na 10 dnů. Jeho obvinění, že byl 13 dnů v temnici, kde musel stát ve vodě, a že nedostal 29 dnů stravu, je nepravdivé. Podle daktyloskopické karty bylo zjištěno, že jeho tvrzení, že mu byly při výslechu vyraženy zuby, je nepravdivé, poněvadž na daktyloskopické kartě [?], která byla vyhotovena po jeho příchodu – převzetí do věznice SNB – je zaznamenáno, že mu zuby chybí. Při vyšetřování byl též vyslechnut Míčkův tehdejší spoluvězeň, který vypověděl, že nikdy nepozoroval, že by Míčka byl při vyšetřování bit, a ani si mu nikdy nestěžoval.⁶⁶ S tím je v rozporu výpověď Františka Kuchříka z 23. května 1966 před komisí Inspekce MV. Kuchřík byl Míčkovu nasazen na celu jako tajný spolupracovník StB pod jménem FRANTIŠEK MALÝ a sledoval jej po dobu tří týdnů. Míček mu tehdy líčil, jak u výslechu musel dělat několik set dřepů, Kuchřík viděl jeho odřené klouby na rukou, o něž se při dřepování měl opírat, aby neupadl. Jednou přišel Míček od výslechu, kde byl podle vlastního podání bit do obličejů, a Kuchřík mu vlastnoručně vytáhl z úst vyvrácený zub i s kořenem.⁶⁷ To potvrzuje záznam o předání eskortě do výkonu trestu 24. 4. 1953, kdy byly s odsouzeným předány eskortě jeho osobní věci, peníze a zlatá korunka.⁶⁸

Případ byl sledován na nejvyšších místech. Zpráva o soudním případě proti Míčkovu a spol. byla předložena generálním prokurátorem Alešem a ministrem spravedlnosti Raisem 28. ledna 1953 Politickému sekretariátu ÚV KSČ. Předkladatelé prezentovali celý případ ve verzi StB, pochopitelně bez vyličení provokačního působení Hajdy. Zpravodajskou síť měl zřídit Míček na rozkaz Zbytky, spojení mělo být zajišťováno přes tajemníka britského velvyslanectví, agent STUDENÝ měl být v březnu 1952 zastřelen a na jeho místo vyslán agent BARTA. Předkladatelé navrhovali konat hlavní líčení před senátem Krajského soudu v Ostravě za účasti „pracujících Ostravského kraje“, o procesu měla být vydána tisková zpráva a vysílána reportáž s přímými záběry. Generální prokurátor dal krajskému prokurátorovi v Ostravě pokyn požadovat při procesu pro Míčka a Kohouta tresty smrti. Zprávu schválil sekretariát ÚV KSČ 4. února 1953.⁶⁹

Rozsudkem Krajského soudu v Ostravě byli za předsednictví JUDr. Josefa Grebeníčka po třídenním procesu dne 15. února 1953 odsouzeni pro trestný čin vyzvědačství: Bohumír Míček k trestu smrti, Ondřej Brzuska na 25 let vězení, Stanislav Ptáček na doživotí, Jarmila Sýsová na 18 let, Ludvík Vlček na 20 let, Josef Kohout k trestu smrti, Fridolín Keval na doživotí, Josef Ševčík na 15 let

⁶⁶ AMV, f. A8, inv. j. 431, Stížnost B. Míčka.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ AMV, a. č. V-731, 1. díl, Osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Míčkovu Bohumíru, č. l. 44: Kopie příkazu k eskortě.

⁶⁹ NA, f. ÚV KSČ, 02/5 (Politický sekretariát), sv. 53, inv. j. 138, bod 8.

a MUDr. Václav Pejše na 12 let. Při vyšetřování i při procesu byla STUDENÉHO pravá totožnost utajena údajně vyšetřovatelům StB v Ostravě i soudu.⁷⁰

Ministr spravedlnosti Rais ale Politickému sekretariátu ÚV KSČ 18. května 1953 navrhl změnu trestu smrti Kohouta a Míčka na doživotní trest vězení. Důvodem měly být polehčující okolnosti – jednalo se o civilisty, kteří se nedopustili žádného násilí a k trestné činnosti se údajně kajícím doznali.⁷¹ Prezident Zápotocký 16. července 1953 návrhu vyhověl. Odkud ale vzešla iniciativa ke změně rozsudků v tomto bodě, není jasné. Ministerstvo spravedlnosti totiž vzneslo již 10. dubna 1953 dotaz na Hlavní správu StB o sdělení eventuálních námitek StB proti provedení rozsudků trestu smrti na Míčkovi i Kohoutovi. Současně informovalo, že milost nedoporučuje Nejvyšší soud ani ministerstvo spravedlnosti. HS StB odpověděla 17. dubna v tom smyslu, že z hlediska státněbezpečnostního nemá námitek ani proti jednomu trestu smrti. Opírala se přitom o stanovisko zástupce náčelníka KS StB Ostrava npor. Macečka z 16. dubna 1953.⁷² Kdo tedy navrhl tuto změnu, kterou přednesl o měsíc později ministr Rais Politickému sekretariátu ÚV KSČ, a zachránil tak Míčkovi a Kohoutovi život?

Z řady odsouzených vystupuje výrazně zcela neviný 61letý MUDr. Václav Pejše, odborný lékař v Ostravě. Na jeho případu je možno sledovat, jakým způsobem byla StB konstruována vina. Zde měla spočívat v tom, že Pejše v rámci své praxe rutinně ošetřil Kohouta. Jeho pravou totožnost ani poslání neznal, ani při vyšetřování StB tato skutečnost nebyla prokázána, ale zodpověděl mu několik „špionážních“ otázek. Protokol Pejšeho z 22. ledna 1953 tyto otázky uvádí: „*Jedna z prvních otázek agenta IS Josefa Kohouta byla, zda je dostatečné množství výživných látek v dnešním přidělu potravin pro lidské tělo. Na to jsem mu odpověděl, že v tomto přidělu musí být alespoň kalorické minimum s přihlédnutím na obtíže zaměstnání. Přesněji jsem to agentu IS Kohoutovi říci nemohl, jelikož jsem výši přidělu po stránce kalorické nestudoval. Na druhou otázku, zda trpí zaměstnané ženy těžkou prací dnes na fyzické kondici, jsem mu odpověděl, že jsou určité typy žen, které utrpí vlivem těžké práce poruchy na rodidlech. Na třetí otázku, jaký je můj názor na čs. zahraniční představitele, kdo je uznáván a kdo by byl žádoucí ve vedení čs. zahraničního ‚odboje‘, jsem mu řekl, že tito politici exponenti uprchnuvší ilegálně do zahraničí ztratili úplně důvěru československého lidu. Agent Kohout při tom jmenoval několik bývalých politických představitelů, mezi nimi i bývalého poslance národně socialistické strany a starostu Sokola Hřebíka. Na to jsem mu odpověděl, že Hřebík není vůbec politik. Na čtvrtou otázku, která opatření zavedená ‚komunistickým režimem‘ jsou kladně hodnocena lidem, jsem odpověděl, že v žádném případě si lid*

⁷⁰ AMV, a. č. V-731, Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Bohumíru Míčkovi a spol., č. l. 291–301: Rozsudek Krajského soudu v Ostravě čj. T 4/53.

⁷¹ NA, f. ÚV KSČ, 02/5, sv. 58, a. j. 157, bod 8.

⁷² AMV, f. A8, inv. j. 1392, Prošetření stížností B. Míčka, E. Ježe a L. Vlčka, č. l. 235–239.

nedá sociální vymoženosti vzít, i když k nim dospěl v tomto režimu. Pak jsem odpověděl na otázku, jak se u nás projevuje nedostatek odborné literatury. Řekl jsem mu, že máme určité potíže, když sháníme odbornou literaturu. Podrobnosti jsem mu nevysvětloval. Na další otázku o poměru státu k církvi jsem agentu IS Josefu Kohoutovi odpověděl, že určitá strohost postupu vůči některým katolickým kněžím vyvolává v přísně katolických kruzích nepříznivý ohlas. Agent IS Kohout mně kromě těchto otázek předestřel ještě několik, na něž si již nepamatuji, jelikož jsem mu k nim pro neznalost problému nemohl dát odpověď. Na otázku vyšetřovatele: „Je vám známo, pro jaké účely získávají nepřátelské zpravodajské služby zprávy takového rázu, jaké jste zodpověděl agentu IS Josefu Kohoutovi?“ podal Pejše tuto „zasvěcenou“ odpověď: „V době, kdy jsem agentu IS Kohoutovi předal špionážní zprávy, nedomyslel jsem následky, které pro náš stát vzniknou, když je dostane nepřátelská cizina. Dnes si plně uvědomuji, že špionážní zprávy, jak jsem je agentu IS Kohoutovi předal, mohly být lehce západním rozhlasem BBC, Svobodná Evropa a Hlas Ameriky demagogicky zneužity ve štvavých relacích. Nepřátelská zpravodajská služba, konkrétně Intelligence Service, sleduje tím rozvracení pracovní morálky a vyvolání nespokojenosti a rozešťování obyvatelstva v ČSR. Dalším zájmem v tom směru je pro IS s největší určitostí i otázka síly a obranyschopnosti naší Československé republiky.“ Za tuto „protistátní činnost“ byl Pejše odsouzen na 12 let vězení.⁷³

V dalším procesu byli krajským soudem v Ostravě odsouzeni: Marie Branná k 7 letům odnětí svobody, Terezie Branná (dcera M. Branné) na 3 roky, Jan Branný (syn, student lékařství) na 8 let, Jan Junga (zemědělský dělník zaměstnaný u M. Branné) na 6 let, Josef Folwarzny (úředník Okresní prokuratury v Polském Těšíně) na 5 let, Marie Brzusková, roz. Branná, na 4 roky, Bohuslav Marek (vedoucí prodejny Masna v Mísku) na 3 roky, Františka Míčková (manželka B. Míčka) na 6 let, Jaromír Míček (syn B. Míčka, student lékařství) na 18 měsíců, MVDr. Eduard Jež (švagr B. Míčka) na 2 roky, Emil Kožušník (úředník Státního notářství v Českém Těšíně) na 1 rok. Všichni byli odsouzeni buď za neoznámení STUDENÉHO, nebo za pomoc a úkryt, které mu poskytli.⁷⁴

Vyšším vojenským soudem v Praze byli 31. července 1953 za velezradu ještě odsouzeni vrchní strážmíři SNB z Českého Těšína Radoslav Lenart k 12 letům a Ladislav Mrákava ke 14 letům odnětí svobody. Měli předat Míčkově celkem nepodstatné, údajně špionážní informace. O existenci STUDENÉHO nevěděli.⁷⁵

Odsouzení byli postupně po letech propouštěni, po odpykání trestu, na základě amnestií a cestou milostí. Po různých takových úpravách měl končit trest Míčkově 1. ledna 1967, ale pomohla mu nečekaná událost. Při šetření Inspekce MV (IMV) v roce 1963 bylo zjištěno, že zdědil po svém zemřelém bratru Eduardovi v USA víc

⁷³ AMV, a. č. V-731, 7. díl, Osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování proti MUDr. V. Pejšemu.

⁷⁴ AMV, a. č. H-622, Skupinový sv. č. 112 KV StB Ostrava.

⁷⁵ AMV, a. č. V-744, Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti R. Lenartovi a spol.

než 60 000 dolarů. E. Míček byl profesorem slovanských jazyků na univerzitě v texaském Austinu a členem Rady svobodného Československa. Dědictví nemohlo být převedeno do ČSR kvůli výkonu trestu B. Míčka. S vidinou převodu amerických dolarů do republiky projevil komunistické úřady nezvyklou aktivitu. IMV koncem roku 1963 informovala ministra vnitra, který dal souhlas k jednání o prominutí zbytku trestu. Po jednání náměstků MV s ministrem spravedlnosti bylo nalezeno řešení v podmíněném propuštění B. Míčka již 21. ledna 1964.⁷⁶

Ještě v době výkonu trestu se postupně odsouzení dozvídali pravdu o osobě Hajdy-STUDENÉHO. Stížnosti některých na tuto provokaci, na zacházení při vyšetřování a na výši trestu pak řešila IMV nebo justiční orgány. Míčkovu stížnost z 11. dubna 1956 odbyla IMV ještě jako bezpředmětnou. Vyšetřovatelé StB jakékoli násilí IMV popřeli a věc byla vyřízena. V té době Míček doznával pomoc agentovi STUDENĚMU, neznal pravý charakter jeho posláním ani jeho identitu. V roce 1963 IMV šetřila stížnosti Ludvíka Vlčka, Eduarda Ježe a Bohumíra Míčka. Míček tehdy již naznačoval, že STUDENÝ byl provokatérem a že je dosud nazívu. Zdroj této informace odmítl sdělit.⁷⁷

Dne 10. 7. 1963 tak vypovídal poprvé Hajda před příslušníky IMV o svém působení u Míčka. Mj. potvrdil, že byl jako zastřelený agent v úřadovně StB v Praze vyfotografován a tuto fotografii identifikoval.⁷⁸

V roce 1966 si podali postižení žádost o obnovu řízení. Soud požadoval vyslechnutí J. Hajdy, což postavilo StB před delikátní problém, jak ochránit spolupracovníka, utajit své metody a současně splnit požadavek soudu. Při obnově řízení z iniciativy postižených Nejvyšší soud 11. ledna 1967 zrušil předcházející rozhodnutí ve věci a povolil obnovu řízení. Krajský soud v Ostravě po řízení ve dnech 21.–22. června 1967 zprostil obžalované obžaloby. Při soudním projednávání vypovídal i Hajda. Při tomto řízení se ukázalo, že někteří obžalovaní ve styku se STUDENÝM vůbec nebyli nebo skutečně neznali povahu jeho činnosti. Tzv. trestná činnost odsouzených byla jednak silně nadsazena, jednak vyvíjeli činnost tzv. protistátního charakteru až po příchodu STUDENÉHO k Míčkovi, kdy byli pod kontrolou StB a nemohli se takto dopustit trestného činu. Řízení opět potvrdilo, že při vyšetřování na StB v Ostravě bylo používáno násilí.⁷⁹

Proti rozhodnutí Krajského soudu v Ostravě podal 5. srpna 1969 stížnost inspekci náčelníka KS SNB Ostrava a rovněž ministru vnitra ČSR Josefu Grösserovi pplk. František Maceček, tehdy starší referent-specialista vnitřního

⁷⁶ AMV, f. A8, inv. j. 1392, Přesetření stížností B. Míčka, E. Ježe a L. Vlčka Inspekci MV: Informace pro soudruha ministra, 18. 10. 1963.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ AMV, a. č. V-731, hlavní sv., č. 1. 112. Na následujících stranách se nalézají fotokopie údajného pitevního protokolu STUDENÉHO.

⁷⁹ Tamtéž, č. 1. 336–340: Rozsudek Krajského soudu Ostrava čj. 1 T 01/67 z 22. 6. 1967.

oddělení KS SNB Ústí nad Labem, dříve příslušník KV StB Ostrava. Podle jeho názoru bylo chybou, že se soud spokojil s výpověďmi obžalovaných a Hajdy a nekonfrontoval je s výpověďmi odborníků k posouzení nebezpečnosti aktivit odsouzených. Maceček jako příslušník StB odmítal pochopit, že soud v komunistickém Československu potvrdil, že se StB dopustila nezákonnosti.⁸⁰

Závěr

Takto tedy podle dochovaných materiálů AMV proběhly akce KOZEL A SPOL. a ŠACHOVÁ HRA.

Na první pohled nejvýraznější skutečností se zdá být rozsah postihu desítek zúčastněných. V letech 1950–1951 bylo v akci KOZEL A SPOL. a návazně zatčeno nejméně 64 osob (z toho 5 příslušníků SNB), z nich odsouzeno: 1 k trestu smrti, 5 k doživotnímu vězení a 58 osob k celkem 623 letům a 4 měsícům vězení. V akcích ŠACHOVÁ HRA a POTOK v letech 1952–1953: 2 tresty smrti změněné na doživotí, 2 tresty doživotí, 18 osob k trestům odnětí svobody v celkové délce 162,5 roku vězení. Protože ale byly ŠACHOVÁ HRA a POTOK uměle připojeny až po soudním přelíčení, je bilance samotné části ŠACHOVÁ HRA tato: 1 trest smrti změněný na doživotí, 1 doživotí a 16 osob odsouzených na 135,5 roku vězení. Ne všichni si celý trest odpykali. Po propuštění je ovšem čekala nejistá budoucnost občanů druhé kategorie, stejně jako na jejich rodiny, někdy i nové věznění.

StB hodnotila akce oprávněně jako úspěch. Byla odhalena a uvězněna řada skutečných i potencionálních nepřátel režimu, což mělo pro občany dosud žijící na svobodě zastrašující účinek. StB zabavila několik vysílacích stanic, zbraně, desítky tisíc korun a získala informace o způsobech práce britské zpravodajské služby. Akce byla i argumentem pro další existenci a moc StB. Nepříjemnou blamáží byla jen marná snaha chytit Brejchu a očividná neschopnost StB, která umožnila agentům britské zpravodajské služby na Moravě relativně dlouho a bezstarostně působit.

Co znamenala pro organizátory na druhé straně hranic, zatím nevíme. Podle dosavadních poznatků mohl být krach Brejchovy mise možná jedním z argumentů k ukončení operací kurýrů (agentů-chodců). Ty sice pokračovaly ještě několik let, než s mírným mezinárodním politickým oteplováním přišel čas nové taktiky – navazování zpravodajských kontaktů s občany východního bloku stále častěji legálně vyjíždějícími na Západ. Ještě v květnu 1956 východoněmecká STASI zatkla 36 převaděčů kurýrů, čímž měl být likvidován kanál americké vojenské zpravodajské služby (MIS) přes NDR do Polska a ČSR. Podle poznatků StB se až tehdy MIS rozhodla nadále agenty-chodce nevysílat a přenést těžiště svých operací právě na

⁸⁰ AMV, a. č. V-731, 19. díl: Stížnost pplk. F. Macečka pro porušení zákona v trestní věci Míček a spol.

spolupracovníky trvale žijící v ČSR a legálně vyjíždějící na Západ. Zatčení německých převaděčů (akce ZAHRADNÍCI) bylo vlastně dílem agenta II. správy MV Viléma Jelínka, krycí jméno ŠÁMO, který v letech 1954–1960 působil v řídicím postavení ve strukturách MIS.⁸¹ Britská zpravodajská služba na novou taktiku možná po akci ŠACHOVÁ HRA přešla o něco dříve. Vlastní struktury britské zpravodajské služby ohroženy nebyly, z vycvičených agentů byl ztracen jen Kolísko, ostatní ztráty byly rázu materiálního.

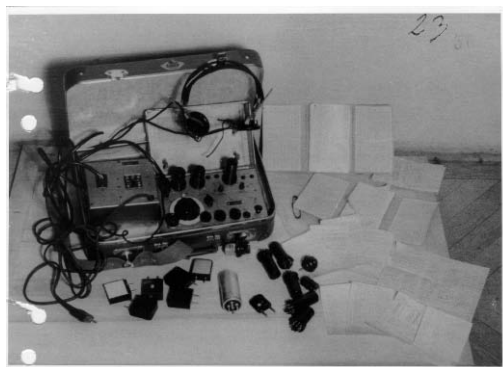
PŘÍLOHA 1–7

Postupně vybalovaná britská vysílačka MK VII PARASET, s rozsahem 3,3–7,6 MHz a výkonem 5 W, poslaná přes státní hranici britskou zpravodajskou službou (fotodokumentace ve vyšetřovacím spisu StB)

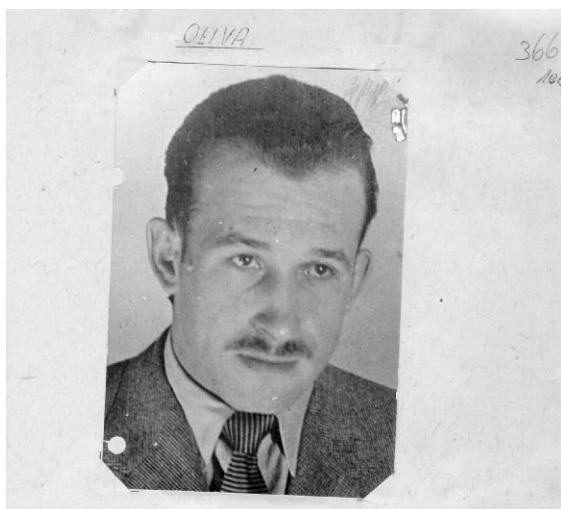
⁸¹ Viz: Tomek, P.: Tajná operativní věznice StB ve Wintrově ulici v Praze v letech 1951–1955. In: Securitas imperii 7. ÚDV, Praha 2001, s. 286–318.

PŘÍLOHA 8

Jediná fotografie Jana Brejchy (TOMÁŠE OLIVY) (fotodokumentace ve vyšetřovacím spisu StB)

PŘÍLOHA 9

Falzifikát občanského průkazu Jaroslava Hajdy (STANISLAVA STUDENÉHO); vyrobila britská zpravodajská služba (fotodokumentace ve vyšetřovacím spisu StB)

Falešný občanský průkaz
agenta IS - STUDENÉHO.

REPUBLICA ČESKOSLOVENSKÁ

OBCANSKÝ PRŮKAZ

čís. 22.08.74/457

ODDÍL I.

Příjmení: STUDENÝ

rozdání: -

Jméno: Stanislav

Vydal: Ústřední národní výbor v Hranicích

den: 2 VIII 1949 pod č. 104/49

Platí do data: 30 dnů ode dne vydání, není-li prodloužen.

1

Potvrzuje se, že na této podobice je zahrnutelný matičičkoj průkaz, kterýmž se předtím státní vlistovněn podopřel.

Stanislav Studený
agent IS (49)

Jan Ambrož
příjemce vyšetřovacího

2

POFIS OSOBY:

postava: 174 cm

obličej: oválný

barva očí: tmavá

barva vlasů: tmavá

typ nosu: rovný

zvláštní znaky: žádné

Otisk palce pravé ruky

DATA NAROZENÍ:

den: 16 měsíc: červen rok: 1918

místo: Hranice, Budčovice

správní okres: Hranice, Budčovice

RODINNÝ STAV:

svobodný

POVOLÁNÍ:

řidič kamionů

AKADEMICKÉ TITULY:

majitel (či) průkazu byl propůjčen (škol).

podle: _____ (datum a číslo dokladu)

Potvrzuje: _____

den: _____ Měsíc: _____

4

PŘÍLOHA 10

Výstroj a výzbroj zabavená zatčeným v akci Kozel a spol. (fotodokumentace ve vyšetřovacím spisu StB)

PŘÍLOHA 11

Fotografie Jaroslava Hajdy (STANISLAVA STUDENÉHO) s namalovanými střelnými zraněními, jež měla prokázat, že Hajda byl smrtelně postřelen při domovní prohlídce v mlýně v České Ropici (fotografie byla pořízena v březnu 1952 na KV StB v Ostravě a byla založena do vyšetřovacího spisu StB jako součást fotodokumentace)

„Boj proti reakci“ v NPT Nikolaj

Jiří Bašta

Nápravně pracovní tábor Nikolaj,¹ zřízený v listopadu 1951, sloužil podle dobové terminologie v zájmu koncentrace tzv. nesvobodných pracovních sil pro národní podnik Jáchymovské doly. Stovky vězňů, živořících na tomto neutěšeném místě, těžily v primitivních podmínkách v 800 metrů vzdáleném dole Eduard strategickou uranovou rudu pro potřeby velmocenských plánů Sovětského svazu.

Nikolaj, nad jehož vstupní branou se vyjímal výmluvný nápis „Prací k svobodě“ (podobnost čistě náhodná se sloganem „Arbeit macht frei“ nad branami nacistických koncentračních táborů), neblaze proslul svými krutými podmínkami a brutalitou užívanou zejména vůči internovaným politickým vězňům. Na rozdíl od tehdy běžného šikanování bezmocných trestanců táborovými dozorcí, sloužícími pod ministerstvem národní bezpečnosti, se však na Nikolaji v jarních a letních měsících roku 1952 odehrávalo téměř absurdní drama. Vybranou část potrestaných totiž velení tábora záměrně zapojilo do represivního aparátu s cílem využít jejich brutality k terorizování politických vězňů, odsouzených Státním soudem.²

Tato bezprecedentní kampaň, v táborové hantýrce překřtěná na „třídní boj“, byla po roce 1989 zdokumentována jednak prostřednictvím výpovědí tehdejších obětí, jednak i výslechovými protokoly přímých aktérů, které byly pořízeny začátkem roku 1956 při šetření Inspekcí ministra vnitra.³

Samotný Nikolaj se svým vnitřním uspořádáním nijak od ostatních komunistických koncentráků nelišil. Velké prostranství s dřevěnými baráky bylo obehnané vysokým ostnatým drátem. Dále následovalo tzv. zakázané odstřelovací pásmo,

¹ NPT Nikolaj ležel severozápadním směrem od Jáchymova zhruba ve vzdálenosti 2 km při točité komunikaci vedoucí od severního okraje města.

² K této problematice již autor publikoval následující studie: Bašta, Jiří: Třídní boj v Jáchymově. In: Věrní zůstaneme, XI, 5, 2001, s. 15–16, XI, 6, 2001, s. 4–5, XI, 7, 2001, s. 6; Bašta, J.: Třídní boj v Jáchymově. In: Marginalia Historica V, Sborník Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy a Výzkumného centra pro dějiny vědy, Praha 2002, s. 293–306.

³ Písemná svědectví a archiválie potřebné ke vzniku tohoto textu získali pracovníci Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV) na základě plánovaného prošetření níže uvedených, padesát let starých událostí. Z podnětu k zahájení trestního stíhání v souvislosti s nikolajským případem vyplynula podezření z naplnění skutkových podstat trestných činů, kterých se však týká buď promlčení, nebo se na ně vztahuje amnestie prezidenta republiky ze dne 9. 5. 1960.

kam pod hrozbou zastřelení nesměl žádný z vězňů vkročit. Tato zóna byla uzavřena dalším osnatým drátem a v rozích vysokými strážními věžemi, na nichž hlídkovali dozorcí s automatickými zbraněmi.

Svou kapacitou patřil Nikolaj mezi větší jáchymovské tábory, početní stav odsouzených k 1. 9. 1952 činil dle Petrášové 907 osob.⁴ To znamená, že od března do září téhož roku se prostý počet vězňů zvýšil o celou třetinu. Statistický přehled jáchymovských trestanců podle druhu soudu a délky trestu publikovaný Kaplanem totiž uvádí, že na Nikolaji se ke dni 12. 3. 1952 nacházelo 613 vězňů, z nichž 9 bylo dočasně umístěno mimo tábor. Počet státněbezpečnostních včetně retribučních odsouzených činil 320 a kriminálních 293.⁵

Jako třetí díl mozaiky do hrubého popisu diferencované struktury osazenstva tábora Nikolaj v roce 1952 zapadá subjektivní svědectví politického vězně MUDr. Jaromíra Strachoně.⁶ Podle něj mělo táborové velení v čele s profesně neschopným vrchním strážmistrem Ladislavem Schambergerem⁷ „na povel“ tři různorodé skupiny vězňů. Více jak jednu třetinu z početního stavu tvořili Němci spolu s českými kolaboranty odsouzenými po válce na základě retribučního dekretu.⁸ Tato skupina měla veškerou samosprávu tábora ve svých rukou, plnila zlovolné pokyny velitelství a účastnila se spolu s kriminálními vězni i na tehdejší poměry neobhajitelných masakrů politických vězňů. Je absurdní skutečností totalitního

⁴ Petrášová, Ludmila: Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949–1961. In: Sborník archivních prací, XLIV, 2, 1994, s. 362.

⁵ Kaplan, Karel – Pacl, Vlastimil: Tajný prostor Jáchymov. Actys, České Budějovice 1993, s. 96.

⁶ Jaromír Strachoně (1921), souzen v kauze Čermák Stanislav a spol. (protistátní skupina). Strachoně byl zatčen 27. 10. 1949, původně údajně zamýšlel uprchnout z ČSR, poté si to rozmyslel a podporoval v útečích své přátele a známé; byl odsouzen za velezradu, rozsudek ze dne 13. 9. 1951 zněl na 6 let nepodmíněně. Nejvyšší soud v Praze zamítl odvolání dne 19. 12. 1951, AMV, a. č. V–912 Brno, Čermák Stanislav a spol.

⁷ Ladislav Schamberger (1923), náčelník nápravně pracovního tábora Nikolaj; 2. 6. 1945 přijat do služebního poměru u MV, 2. 6. – 4. 7. 1945 výcvikové středisko SNB Praha, pak zařazen na MV SNB Praha, dále přemístěn do Pohraničního útvaru SNB Mikulášovice, 1946 přemístěn do útvaru SNB Horní Vítkov, 1947–1957 správa MV Jáchymov (útv. JERÁB), 1951 jmenován náčelníkem PÚ (pracovního útvaru), 1952 náčelníkem NPT Nikolaj, 1953 povýšen do hodnosti podporučíka, 25. 11. – 2. 12. t. r. potrestán 7 dny domácího vězení, 1955 zástupcem náčelníka NPT Vykmanov II, 25. 11. 1954 potrestán 10 dny důstojnického vězení za použití fyzického násilí vůči vězni, 28. 4. 1956 potrestán 15 dny domácího vězení po službě za porušení předpisů a nařízení (ve funkci náčelníka NPT Nikolaj trpěl, aby jedni odsouzení na druhých páchali násilí), 21. 11. 1956 mu byly za dobrou práci vymazány dříve uložené tresty ze seznamu trestů, 1957 povýšen do hodnosti poručíka a vyznamenán medailí „Za zásluhy o obranu vlasti“, 1957–1978 na úseku boje proti hospodářské kriminalitě v oddělení VB Ostrov, 1960 povýšen do hodnosti nadporučíka, po r. 1968 uděleno napomenutí za postoje zastávané během Pražského jara, 31. 10. 1978 odešel do důchodu. AMV, personální spis Schamberger Ladislav (nar. 1923).

⁸ K rozdělení táborového osazenstva podal svědectví přímý účastník událostí. Dopis Jaromíra Strachoně ze dne 22. 10. 1996 adresovaný ÚDV. Dopis J. Strachoně ze dne 12. 8. 2001.

režimu, že několik let po skončení 2. světové války získali tito konfidenti a váleční zločinci privilegované postavení v komunistických lágrech na úkor domácích vězňů vyznávajících demokratické principy.

Druhá část táborového stavu se podle Strachoňova svědectví skládala ze Slováků potrestaných za kolaboraci s nacisty. Patřili mezi ně i vedoucí činitelé bývalého klerofašistického Slovenského štátu. Údajně se však tato skupina na represích téměř nepodílela.

Konečně poslední část tvořili českoslovenští občané odsouzení komunistickým režimem jednak za kriminální, jednak za politické delikty. Především mezi skupinou politických vězňů na jedné a koalici domácích retribučních a kriminálních trestanců na druhé straně probíhaly krajně vyhocené násilné konflikty.⁹

Všichni tito kriminální, retribuční a političtí trestanci umístění na Nikolaji i v ostatních čtrnácti táborech v okolí Jáchymova byli komunistickým režimem zneužíváni na otrockou práci při minimálně osmihodinových směnách v přílehlých uranových dolech.

Na jaře roku 1952 se mezi nikolajskými vězni pracujícími v uranovém dole Eduard začala lavinovitě šířit nespokojenost. Pramenila především z důsledků kampaně zorganizované táborovým vedením na „počest 1. máje“. Po celodenní směně na šachtě museli trestanci ještě navíc plnit normy vytyčené v rámci údernické pracovní soutěže. Kromě toho většina odsouzených Státním soudem nedostávala ani dostatečné přídělky jídla, cigaret a navíc měli zakázáno korespondenci. Malá skupinka psychicky odolných politických vězňů odmítla tuto „kolektivní smlouvu“ podepsat, na což měli brzo doplatit. Podle konkrétního svědectví nesignovali zmíněný závazek ani po nátlaku 24 vězni.¹⁰

Revolty odsouzených využil táborový propagandista strážmistr Jaroslav Kvasil.¹¹ Tento osvětář používal při oslovování trestanců termín „Hnusák“, čímž si od

⁹ Vztahy mezi jednotlivými skupinami odsouzených v NPT s odkazem na nikolajské události nejnověji popsal ve své diplomové práci Bursík, Tomáš: *Vězni v trestaneckých pracovních táborech při uranových dolech 1949–1960*. Diplomová práce na FF UK Praha 2004, s. 87–89.

¹⁰ Dopis Radislava Nezvala adresovaný KPV ze dne 20. 9. 2001.

¹¹ Jaroslav Kvasil (1923), osvětový referent NPT Nikolaj; 1. 4. 1949 přijat do služebního poměru u MV, 1949–1950 škola SNB Nové Město nad Metují, 1950–1953 útvar JEŘÁB Jáchymov, 1950 povýšen na strážmistra, 10. 12. 1952 potrestán 5 dny domácího vězení náčelníkem PÚV (pracovní útvar vězňů) za nesplnění rozkazu týkajícího se vyhotovení seznamu vězňů o povolených vánočních balíčcích, 1953–1954 KS VB Pardubice, 1953 povýšen na štábního strážmistra, 1954 MO VB Pardubice (1955 hlídkovým příslušníkem), 16. 2. 1955 potrestán 3 dny prostého vězení pro závadný výkon služby, 1955 povýšen do hodnosti staršiny, 1956 vyznamenán medailí „Za službu vlasti“, 1960 převeden do hodnosti praporčíka, v 70. letech několikrát kázeňsky trestán za porušování pracovních povinností (požívání alkoholu v pracovní době, pozdní nástupy apod.), 1973 propuštěn ze „SNB z důvodů nezpůsobilosti pro další službu pro stále se opakující závady ve službě“. AMV, personální spis Kvasil Jaroslav (nar. 1923).

nich na oplátku vysloužil stejnojmennou přezdívku.¹² Kvasil tehdy před shromážděnými vězni prohlásil, že by se stávající podmínky na Nikolaji mohly radikálně zlepšit, kdyby došlo k eliminaci vlivu „reakcionářů“. Na základě této premisy instruoval kriminální odsouzené v tom smyslu, aby „v zájmu táborového pořádku“ izolovali a zneškodnili politické vězně. Pro potvrzení svých slov dodal: „*I když jsou mezi vámi někteří vrazi, vás si vážíme! Protože vy byste zabili třeba jen jednoho člověka, ale reakce? Ta chtěla vyvraždit celý národ. A proto se jich chopte a udělejte s nimi konec. To víte, to je práce pro vás!*“¹³ Převážná většina kriminálních trestanců přijala podle Petrášové tuto absurdní praktickou aplikaci teorie o zostřujícím se třídním boji za vlastní.¹⁴

Odsouzení zločinci se záhy začali organizovat pod dohledem představitelů vězeňské samosprávy v čele s bývalým konfidentem gestapa Břetislavem Jeníčkem. Jeníček byl z důvodů aktivního udavačství a členství ve fašistických organizacích i sdruženích odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Praze v roce 1946 na dvacet let těžkého žaláře. Jeho pokřivený charakter ho po únoru 1948 předurčil k aktivní spolupráci s odborem StB v Jáchymově.¹⁵

Série násilností, zahájené po podepsání pracovní soutěže při příležitosti Svátku práce dne 1. května 1952, se odehrávaly buď přímo na popud, nebo za tichého souhlasu „osvětáře“ Kvasila a náčelníka tábora Schambergera. Vůči politickým vězňům na Nikolaji, kteří závazky nepodepsali, pronesl Schamberger téhož dne vážně míněnou hrozbu, že je „*bude likvidovat suchou cestou*“.¹⁶

Vedením tábora nabuzení kriminálníci nejprve nahnali politické odsouzené na jedinou ubikaci. Vzápětí vůči nim začali nevybíravě uplatňovat různé druhy psychického a fyzického teroru, šikanu a bití. Příslušníci ostrahy z útvaru JEŘÁB si z pozice pozorovatelů oblíbili zejména mnohahodinové pochodování politických vězňů v sevřených zástupech, přičemž na ně ostatní trestanci po-

¹² „Hnusákoví“ věnoval V. Pacl ve vzpomínkové části knihy téměř celou stranu textu. Viz Kaplan, K. – Pacl, V., c. d., s. 129–130.

¹³ Dopis bývalého politického vězně Miloslava Brychcína MS ČR, 22. 6. 1994..

¹⁴ Petrášová, L., c. d., 1994, s. 362.

¹⁵ Břetislav Jeníček (1902–1970), starší tábora Nikolaj; od 9. 1. 1940 členem Vlajky, za okupace členem Werkschutz ve Škodově továrně v Hradci Králové a důvěrnické síti gestapa „Hauskapelle“ (působící v Brně a poté v Praze), 1946 odsouzen za udavačství jako aktivní spolupracovník gestapa na 20 let nepodmíněně, spolupracovník odboru StB Jáchymov, 9. 7. 1953 žádal o amnestii, tehdy měl odpykáno 8 let a byl zařazen v Příbrami, 5. 3. 1954 mu byla amnestie udělena. AMV, f. Zemský odbor bezpečnosti (ZOB II) 315-154-133, č. l. 1, f. Vyříděné spisy sekretariátu ministerstva vnitra 319-7-17, č. l. 67, 111A, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky 302-402-5, 302-162-5, č. l. 64.

¹⁶ Výpověď Radislava Nezvala ze dne 19. 11. 1993 na Konfederaci politických vězňů v Brně.

křikovali nadávky, výhrůžky a dobové politické slogany typu: „*Stalin, Gottwald, Široký, at' nám žijí na věky!*“¹⁷

Kriminálníci sestavili tzv. „bicí partu“, která pod vedením hlavního táborového „kápa“ Jeníčka napadala vězně odsouzené Státním soudem a masakrovala je mnohdy až do bezvědomí.¹⁸ Pacl uvádí, že za působení náčelníka Schambergera „*byl Nikolaj považovaný za jeden z nejhorších lágrů a hovořilo se o něm dokonce jako o likvidačním – trestním táboru*“.¹⁹

Tento specifický druh teroru namířený vůči politickým vězňům na Nikolaji se vznešeně označoval jako „*boj proti táborové reakci*“. Mezi nejhůře postižené patřili zejména ti z vězňů, kteří odmítli „dobrovolně“ podepsat absurdní brigádnické závazky na zvýšení pracovních výkonů.²⁰

Konfident Jeníček, vůdčí aktér násilností, popsal jednu z epizod tzv. „*boje proti reakci*“ dne 30. 1. 1956 před Inspekcí ministra vnitra takto: „*Potom jsem svolal do kulturního domu celou táborovou radu a asi 20 odsouzených, o kterých jsem věděl, že jsou dělníci, a zde jsme se poradili, jakým způsobem vystoupíme proti reakci. Všichni jsme se zavřeli asi na hodinu v kulturním domě, kde jsme zatím dělali transparenty a plakáty proti reakci. Když jsme měli plakáty hotové, tak jsme zavolali táborovou hudbu. Potom jsme rozeslali všechny z táborové rady a další dělníky, aby vyzvali všechny, kdo jsou na táboře proti reakci, aby se dostavili do kulturního domu.*

V kulturním domě se shromáždil skoro celý tábor až asi na 80 odsouzených, kteří se soustředili na prvním baráku na táboře. V kulturním domě jsem se já ujal schůze, vysvětlil jsem táboru, co to je táborová reakce, vyzval jsem tábor, aby byl loajální k lidově demokratickému zřízení, a přitom jsem jim ještě znázornil některé typy reakce, která se vyhýbala práci. Ke konci své řeči jsem vyzval tábor, aby provolal slávu ČSR, prezidentu republiky, SSSR, a vyzval jsem tábor, aby si zazpívali Píseň práce.

Po mně se ujal slova odsouzený Sobotka, který hovořil ve stejném smyslu jako já. Potom vystoupili asi dva Slováci (dělníci) – odsouzení – a vyzvali, aby se zpívala Internacionála.

¹⁷ Výpověď Miroslava Buriana ze dne 19. 11. 1993 na Konfederaci politických vězňů v Brně.

¹⁸ Mezi pachatele násilností z řad vězňů patřili dále kromě B. Jeníčka Antonín Boháč (1928), Josef Ševic (1924–1979), František Farský (1894–1981), Václav Bareš, Hubert Sobotka, Ladislav Michálek, Tibor Salaj, Ladislav Musil, Štefan Tabiš, Jan Belica (Bělíca), Miroslav Kužela, Michal Malý a další.

¹⁹ Pacl v souvislosti s táborem Nikolaj zmiňuje mj. velitele Šambergra (správně Schambergera) s přezdívkou „Prasečkář“ jako iniciátora desetičlenného komanda pod vedením konfidenta gestapa Janíčka (správně B. Jeníčka). Kaplan, K. – Pacl, V., c. d., s. 114–115.

²⁰ Citovaná výpověď R. Nezvala.

Sami začali a celý sál se k tomu připojil. Potom jsem vyzval odsouzené, abychom prošli celým táborem s transparentama, které jsme si před tím udělali. Vpředu šla hudba a hrála Internacionálu a některé dělnické písně. Když jsme šli táborem, tak několik Slováků začalo v průvodu provolávat, ať žije SNB. Mezi tím přišel do tábora osvětový referent [Kvasil – pozn. aut.] a nařídil, aby reakce, která byla soustředěna na prvním domě, aby defilovala kolem nás. K tomu byl velký pokřik: „fuj, nařežte jim, dejte se do nich“ apod. To na ně křičeli druzí odsouzení. Potom byl dán rozchod a přitom přiběhl někdo od prvního baráku, že byl někdo od reakce bit. Začalo se proto po táboře křičet na reakci, asi 100 lidí vpadlo do prvního baráku a zde začala řežba. Vyházeli je z oken, vyházeli i jejich věci a v chodbě se to začalo bit. Kdo koho bil, to bylo těžko zjistit. Potom asi v půl osmé večer přišel velitel tábora a ještě chvíli tomu nechával průběh. Uvedené napětí trochu přestalo proto, že prošel po táboře, ale žádné kroky proti jednání odsouzených nedělal.“²¹

Násilné akce i s odstupem doby Jeníček obhajoval a ke stížnostem napadených politických vězňů konstatoval: „*Je mně známo, že někteří ze zbitých reakcionářů si stěžovali náčelníkovi Šambergrovi [Schambergerovi], co se na táboře děje, ale on žádná opatření neprovedl. Podotýkám, že v táboře byly takové poměry, že se reakce tak roztahovala, že to vypadalo tak, že si s ní vedení tábora neví rady. Proto jsme dostali v náznaku od vedení tábora takový pokyn takto proti reakci vystoupit.*“²²

Zájem táborového velení na hladkém průběhu represí bez přítomnosti svědků z řad příslušníků ostrahy doložil Jeníček slovy: „*Podotýkám, že při provádění této akce proti reakci jsem měl dohodnuto s osvětovým referentem, že po dobu této demonstrace nebude žádný člen SNB na táboře.*“²³

Pomoc bezbranným obětem šikany přišla zdánlivě z nečekané strany. Sovětští poradci v Jáchymově měli přirozený zájem na co největší produkci uranové rudy jakožto vrcholně strategické suroviny. Každý, byť dočasný výpadek otrocké pracovní síly kvůli stěží pochopitelným násilnostem sadistických dozorců a kriminálních trestanců v rámci tzv. třídního boje ohrožoval splnění těžebního plánu. Tuto skutečnost si všichni řídicí důlní pracovníci na šachtě Eduard uvědomovali a ve vlastním zájmu se snažili dosáhnout zklidnění napjaté situace uvnitř nikolajského nápravně pracovního tábora.

²¹ Archiv ministerstva vnitra (dále AMV), f. A8 (Inspekce ministra vnitra), Odsouzený Antonín Boháč – šetření stížnosti, č. l. 168–169. S Jeníčkovou výpovědí srov. tzv. nikolajské „pašijové hry“ popsané V. Paclm: Kaplan, K. – Pacl, V., c. d., s. 131–132.

²² AMV, f. A8, Odsouzený Antonín Boháč – šetření stížnosti, č. l. 169.

²³ Tamtéž, č. l. 169.

Následující den po Jeníčkem výše popsané brutální akci trefně nazvané „táborová defenestrace“, 2. května 1952, si jednu z obětí, Jaromíra Strachoně, předvolal na důlní pracoviště Eduard sovětský poradce vedoucí inženýr Kornilov. Vypτάval se ho na celkové poměry v táboře i na vyhocené události posledních dnů. Kornilov se spolu s předsedou závodní organizace KSČ Tůmou následně zúčastnili pravidelného táborového aktivu na Nikolaji. Zabránili sice dalším bezprostředně hrozícím výtržnostem, ale jinak v podstatě neuspěli. Velitelství lágru se totiž ohradilo, že do interních poměrů na táboře nemá nikdo z dotyčných právo zasahovat. Ředitelství dolů se však s takovou odpovědí nespokojilo a ve věci události na Nikolaji podalo stížnost u ministra vnitra. Násilí páchané na politických vězních mezitím nerušeně pokračovalo po následující čtyři měsíce.²⁴

Autentické svědectví jedné z nejvíce týraných obětí poskytl pracovníkům Inspekce ministra vnitra svou výpovědí ze dne 26. 1. 1956 Jan Mátl,²⁵ odsouzený pro „trestný čin velezrady“ na 12 let nepodmíněně. Ke svému zmlácení na Nikolaji, k němuž došlo dne 1. 5. 1952, uvedl: „*Tito spoluvězni mě zavolali do kulturního sálu a zde jsem hned před velitelem stráže dostal několik přes ústa. Potom mne odvěkli na bránu, kde jsem dostal dvě rány zezadu, pravděpodobně od Bareše, a ztratil jsem vědomí. Pamatuji si ještě, že mě bil Jeníček a Sobotka a další, kteří jsou shora uvedení. Když jsem se potom probрал a polili mne vodou, tak mě vyhodili do druhé místnosti a začali bit Jana Křipače.*

Při tomto bití mě vyrazili 5 zubů, neviděl jsem vůbec na levé oko a na pravé jen částečně. Prorazili mi ušní bubínek a ucho mně krvácelo. Na několika místech jsem měl pohmožděný hrudní koš.

V noci mě potom odvedl jeden spoluodsouzený na ošetřovnu a táborový lékař mě ošetřil a chtěl mě nechat na marodce. Potom ale po pohovoru s Jeníčkem a Sobotkou mě poslal zpět na světnici. [...] Chtěl bych ještě dodat, že když mě zbili, tak mně Jeníček zakázal o této věci mluvit a řekl, že každému mám říci, že jsem upadl. Potom jsem nebyl ošetřován a byl jsem ponechán 2 a půl měsíce tak a teprve na příkaz příslušníka MV z Jáchymova jsem byl odvezen do nemocnice. To mně ale již tekl hnis z ucha do úst a do nosu.“²⁶

²⁴ Citovaný dopis J. Strachoně.

²⁵ Jan Mátl (1921–1997), souzen v procesu Sixta a spol. Podle obžaloby se měl Mátl v květnu 1950 spolčit za úmyslem organizování ilegální skupiny Svobodná garda, připravovat povstání, rozbití zřízení, útěk do zahraničí a dopustit se velezrady. Dne 24. 8. 1951 byl odsouzen k 12 letům o. s. Zvláštní senát Krajského soudu v Brně dne 10. 12. 1968 zprostil Máta obvinění z velezrady, ale Nejvyšší soud ČSSR dne 10. 3. 1971 tento rozsudek zrušil. AMV, a. č. V-1061 Brno, Sixta a spol.

²⁶ AMV, f. A8, Odsouzený Antonín Boháč – šetření stížnosti, č. l. 170–171.

Podle lékařské dokumentace utrpěl Jan Mátl během svého napadení proražení lebky na třech místech, otřes mozku a otoky s pohmožděninami celého těla. V příloze personálního spisu je zmínka, že se u Mátl od roku 1952 projevovaly zdravotní potíže – „*chronický zánět středního ucha vlevo a poruchy rovnováhy po úraze*“²⁷. Při vyšetření dne 16. 3. 1956 si stěžoval na každodenní bolesti hlavy a „*záchvaty nevolnosti spojené se závratěmi a nucením na zvracení*“. Jan Mátl, stejně jako ostatní ztlučení vězni, nebyl v následujících dnech po svém zbití posílán do práce na šachtu Eduard, aby jeho zranění nevzbudila zájem civilních zaměstnanců.²⁸

Na dotaz pracovníků Inspekce ministra vnitra ohledně postoje příslušníků útvaru JERÁB k nikolajským násilnostem Mátl odpověděl: „*Příslušníci ostrahy věděli o tom, co se na táboře děje, ale proti jednání uvedených odsouzených nijak nezakročili. Naopak, jak mně sdělil odsouzený Boháč, zaplatil jim velitel stráže 2 hl. piva, aby bili reakci.*“²⁹

K nezvykle široké pravomoci táborového „kápa“ Mátl vypověděl: „*K staršímu Jeničkovi bych chtěl uvést, že tento měl na táboře neomezenou moc, sám dával o své újmě lidi do korekce, třeba na 20 dnů, přisvojoval si velkou pravomoc [...] a na táboře vystupoval jako velitel tábora. K mému tehdejšímu zbití bych chtěl uvést, že se to stalo proto, že jsem nepodepsal závazek.*“³⁰

S obsahem výpovědi Mátl a ostatních poškozených se zcela rozchází Schambergerův posudek na Jenička přiložený k jeho kádrovým spisům. Velitel tábora se za „špinavou práci“ provedenou na politických vězních nemohl odvděčit lépe než doporučením Jeničkovy žádosti o milost ke kladnému vyřízení. V posudku ze dne 18. 6. 1952 Schamberger uvedl, že Jeniček „*pracoval jako starší bloku velmi dobře. Plnil všechny rozkazy velitelství do důsledků. Po této stránce šel skutečně všem odsouzeným příkladem. Byl sám dosti iniciativní a dbal na to, aby jeho práce byla vykázána co možná nejlepší. [...] Má velký zájem o pokrokovou četbu a o budování v SSSR. Na přednášky se dostavuje a tyto pozorně poslouchá. Hájí naše zřízení před odsouzenými buržoazních vrstev [sic!].*“³¹

Dlouhodobá snaha kriminálních a retribučních trestanců měla vyústit v „konečné řešení“ (opět podobnost čistě náhodná s nacistickou terminologií – „die Endlösung der Judenfrage“, tj. konečné řešení židovské otázky), což spočívalo v definitivní fyzické likvidaci spoluvězňů odsouzených Státním soudem.

²⁷ Národní archiv (dále NA), f. Správa Sboru nápravné výchovy (S SNV) – neuspořádáno, vězeňský spis Jana Mátl (nar. 1921), Návrh na odsun odsouzeného do pevné věznice.

²⁸ Citovaná výpověď M. Buriana.

²⁹ AMV, f. A8, Odsouzený Antonín Boháč – šetření stížnosti, č. l. 171.

³⁰ Tamtéž, č. l. 171.

³¹ NA, f. S SNV – neuspořádáno, vězeňský spis Břetislava Jenička (nar. 1902).

Skupina kriminálníchku proto v polovině srpna 1952 připravila rafinovaný plán, jenž měl „gradovat“ zastřením politických vězňů. Fyzicky zdatní kriminální trestanci měli za úkol vytlačit politické ven z ubikací a zahnat je do drátů v zakázaném pásnu. Tam by je pak strážní z věží snadno postříleli.

V první fázi akce, při vyhánění politických odsouzených ven z budovy, se na nich ostatní spoluvězni dopustili mnoha brutálních napadení. Svými sadistickými sklony proslul zejména Antonín Boháč³², který byl v roce 1949 odsouzen na 14 let o. s. za znásilnění a krádeže. Na pokyn Kužely, jednoho z táborových „kápů“, „vyšel lupič Boháč, a když mu ukázali, na koho má jít, neváhal a šel k oběti, Voráčkovi. Ten akorát zavolal: ‚Kamarádi, pomoc!!!‘ Boháč ho však jednou rukou chytil za kabát pod krkem, prst druhé ruky mu strčil do úst, trhnul a vyšla krev.“³³

Vyhrocená situace neskončila smrtelnými případy jen díky zodpovědnému strážnému. Jelikož ho vyrušil hluk bitky mezi trestanci, přišel do tábora na obchůzku a nařídil všem rozchod do ubikací.³⁴

Přechodně snížená pracovní výkonnost mučených politických vězňů podnítila sovětského poradce Kornilova a vedení dolu Eduard k provedení důslednější kontroly na Nikolaji. V lágru posléze alespoň navenek došlo ke zklidnění zjištěné atmosféry. Velitelství tábora svalilo veškerou odpovědnost za násilnosti na vězeňskou samosprávu. Podle nepotvrzených svědectví byl Jeníček jako údajný iniciátor potrestán na několik dní korekcí. Příslušníci ostrahy vzápětí rozvezli tzv. reakci po okolních táborech a tím měla být de facto celá aféra v tichosti utulána.³⁵

Ani potrestání táborového kápa, byť symbolické, nemohlo zastavit úřední proceduru Jeníčkovy žádosti o milost. Díky kladnému posudku, zakomponovanému do návrhu náčelníka vězeňského ústavu Ostrov ppor. Jaroslava Koláře³⁶ ze dne 8. 9. 1952, se věci Jeníčkovy milosti začala zabývat příslušná komise krajského trestního soudu. Nacistický kolaborant a spolupracovník StB

³² Antonín Boháč (1928).

³³ Citovaný dopis M. Bryhcína.

³⁴ Kromě J. Máta patřili mezi poškozené politické vězně: JUDr. Radislav Nezval (1928), MUDr. Jaromír Strachoně (1921), František Géryk (1920), Miroslav Burian (1924), Oldřich Klobas (1933), Evžen Machart (1928), Josef Kyslík (1901–1965), Ladislav Vavříček (1930), Antonín Hartl (1922–1992), Josef Habla (1928), Miroslav Křenek (1925–1996), Štefan Tkáč (1925), Karel Sasínek (1921), František Jordánek (1929–1996), Jan Hejrátko (1910–1982), Josef Voráček, Vladimír (Ladislav) Sedlák, Jan Křípač (Křípač), Josef Musil, Stanislav Gajdošík, František Cmajdálka, Jaroslav Orság, Rostislav Beneš, Josef Bartoš, Miroslav Kolouch, Karel Zelinka, Jan Taraba a další.

³⁵ Citovaný dopis J. Strachoně.

³⁶ Jaroslav Kolář (1920), u MV dosáhl hodnosti pplk. a k 1. 1. 1969 přešel k min. spravedlnosti.

Břetislav Jeníček se dočkal propuštění na amnestii zjara roku 1954, více jak jedenáct let před řádným vypršením svého trestu.³⁷

Pracovníci Inspekce ministra vnitra navzdory různým obstrukcím přece jen v roce 1955 zahájili vyšetřování více jak tři roky starých událostí na Nikolaji. Podnětem se paradoxně stala stížnost Antonína Boháče – mezi politickými vězni obzvlášť obávaného kriminálního – adresovaná Kanceláři prezidenta republiky i ministru vnitra. Boháč si v ní v prvé řadě stěžoval na to, že nemůže být umístěn na žádném jáchymovském nápravně pracovním táboře, jelikož je od spoluodsouzených bit v důsledku svého dřívějšího působení v tzv. skupině boje proti táborové reakci. V závěru textu se Boháč ohradil i proti kompromitaci, kterou mu způsobil jistý příslušník ostrahy na eskortním středisku v Ostrově. Strážný údajně nadával Boháčovi před ostatními spoluvězni do „bomzáků“, čímž ho měl ocejchovat jako spolupracovníka StB.

Náměstek MV plk. Jindřich Kotál³⁸ prohlásil na konferenci celouťvarového výboru KSČ Správy MV Jáchymov dne 18. 2. 1956, že na ministerstvu je tato stížnost udivila a jako bezpředmětnou ji nejdříve založili. Její prošetření jim však údajně nařídil sám prezident Zápotocký, který se s jejím obsahem rovněž seznámil.³⁹

Na podatelně MV stížnost přijali koncem roku 1955, když si Boháč odpýkával trest v Plzni na Borech. Šetřením nikolajských událostí byli pověřeni pracovníci Inspekce ministra vnitra, npor. František Foldyna⁴⁰ a kpt. Jaroslav Kobík.⁴¹ Boháč při výslechu dne 18. 1. 1956 všechny podstatné události z tábora Nikolaj z roku 1952 potvrdil a veškerou odpovědnost za násilnosti svalil na retribučního spoluvězně Jeníčka a náčelníka NPT Schambergera.

Násilí páchané na odsouzených Státního soudu Boháč podrobně vylíčil a rovněž dosvědčil, že *„jednou večer na vrátnici tábora Nikolaj byl zde přítomen pan náčelník Šambergr [Schamberger] a bil jednoho odsouzeného, který ležel v bezvědomí a pan náčelník do něho kopal. Přítomen toho byl starší tábora Jeníček“*.⁴²

Důvody, které Boháče jako bývalého vykonavatele brutálních násilností vedly k této poměrně otevřené výpovědi, byly celkem pochopitelné. Nepsané zásady vězeňské komunity založené na principu spravedlivé odplaty vzbuzovaly v Boháčovi obavy o holý život a navozovaly u něj oprávněný pocit per-

³⁷ NA, f. S SNV – neuspořádáno, vězeňský spis Břetislava Jeníčka (nar. 1902).

³⁸ Plk. Jindřich Kotál (1917), do důchodu odešel k 31. 5. 1974.

³⁹ Petrášová, L., c. d., 1994, s. 410.

⁴⁰ Npor. František Foldyna (1913–1979), v hodnosti mjr. odešel k 30. 6. 1968 do důchodu.

⁴¹ Kpt. Jaroslav Kobík (1925).

⁴² AMV, f. A8, Odsouzený Antonín Boháč – šetření stížnosti, č. l. 166.

manentního strachu před pomstou „muklů“.⁴³ Prostřednictvím stížnosti tak chtěl dosáhnout definitivního přeložení a vymanit se ze začarovaného kruhu jáchymovských nápravně pracovních táborů a jejich osazenstva.

Bývalý náčelník Nikolaje Schamberger byl předvolán před Inspekci ministra vnitra dne 2. 2. 1956. Připustil, že za jeho působení k brutálním akcím na táboře docházelo, ne však z jeho popudu. Obhajoval se rovněž proti Boháčovu tvrzení, že si měl neoprávněně přisvojovat zásoby z táborové kantýny.

Násilí páchané na „muklech“ Schamberger alibisticky zdůvodnil snahou upevnit morálku. Ke stížnostem Jana Mátl a ostatních mučených politických vězňů uvedl, že tomu tehdy nevěnoval pozornost a že „jsme raději nechali tuto špinavou práci odsouzeným. Uvedené bitky mezi odsouzenými byly v roce 1952 brány jako samozřejmá věc [sic!]“.⁴⁴

Násilnické sklony Schambergera dokládá kádrový rozkaz z října 1954, kterým byl potrestán 10 dny důstojnického vězení „za použití fyzického násilí vůči vězňi“.⁴⁵ Schambergerovy záporné morálně volní vlastnosti dále potvrzují úryvky ze služebního hodnocení za období od počátku roku 1954 do konce října 1955: „[Schamberger] zproštěn z funkce náčelníka NPT pro přestupky, kterých se dopouštěl a za které byl potrestán [...], špatná výchova příslušníků, bití vězňů a v neposlední řadě krádeže v kantýně NPT. [...] Projevuje se však u něj stále prchlivost, která by u něho mohla zapříčinit použití násilí na vězňi, zvláště u některých provokatérů.“⁴⁶

Táborový „osvětář“ a iniciátor násilností, mezitím od roku 1952 dvakrát povýšený staršina Jaroslav Kvasil, se k celému případu před Inspekci ministra vnitra vyjádřil poslední den v lednu 1956. Svůj podíl viny na nikolajských událostech odmítl a popřel, že by odsouzeného Jeníčka podněcoval k vyvolávání rvaček. Kvasil stále trval na své původní obhajobě, která byla v rozporu s výpovědí náčelníka Schambergera i vyslychaných vězňů. Bránil se tvrzením, že všechny informace o násilnostech na Nikolaji získal pouze zprostředkovaně od odsouzeného Jeníčka. Po konfrontaci s obsahem záznamů ostatních vyslychaných však určitou míru viny připustil.

Služební posudek na Kvasila, vypracovaný vrchním strážmistrem Schambergerem v Jáchymově 31. 10. 1952, mj. sděluje, že dotyčný „funkci, kterou

⁴³ „MUKL“ – muž určený k likvidaci, popř. muž umučený komunistickou lůzou (tímto termínem se vzájemně označovali političtí vězňi).

⁴⁴ AMV, f. A8, Odsouzený Antonín Boháč – šetření stížnosti, č. l. 175–178.

⁴⁵ AMV, personální spis Schamberger Ladislav (nar. 1923), kádrový rozkaz č. 137/54 z 26. 10. 1954, č. l. 90, 103, 115.

⁴⁶ Tamtéž, č. l. 107. Služební hodnocení z 1. 12. 1955, vypracoval zástupce náčelníka Správy táborů MV Jáchymov kpt. Jaroslav Kolář.

*vykonává, je-li kontrolován, dělá a provádí vcelku dobře, je-li však při plnění úkolů ponechán jeho vlastní iniciativě, dopouští se nedostatků a chyb“.*⁴⁷

Inspekce ministra vnitra ve věci prošetření stížnosti odsouzeného Boháče ze dne 13. 2. 1956 shrnula všechny podstatné informace. Na základě provedených výsledků svědků a účastníků represí sestavili pověřeni pracovníci závěrečnou zprávu, v níž konstatovali, že v průběhu jara a léta 1952 na táboře Nikolaj kriminální trestanci fyzicky napadali vězně odsouzené Státním soudem za souhlasu a na popud náčelníka tábora ppor. L. Schambergera a tehdejšího „osvětáře“ strážmistra J. Kvasila. Veškeré násilí v rámci tzv. boje proti táborové reakci řídil odsouzený B. Jeníček, přičemž se do represí aktivně zapojil rovněž původce stížnosti, kriminální vězeň A. Boháč.⁴⁸

Ze závěrů této zprávy vycházel i náčelník Inspekce ministra vnitra mjr. Alois Šlechta,⁴⁹ který shora uvedené výsledky prošetření odeslal dne 13. 2. 1956 náměstkovi MV J. Kotalovi. V příloženém dopise uvedl, že Boháčova stížnost „je pravdivá, pokud jde o jeho účast ve skupině odsouzených, která v r. 1952 na táboře Nikolaj bila odsouzené Státním soudem. Jednání této skupiny, které je ve zprávě rozvedeno a které mělo za následek ublížení na zdraví odsouzenému Mátlovi, bylo známo vedení tábora Nikolaj, ale náčelník tábora ppor. Šambergr [Schamberger] žádná opatření proti jednání této skupiny odsouzených neprováděl. Tím také utvrzoval vězně, že jejich jednání (bití spoluvězňů) je správné a že vedení tábora s tím souhlasí“.⁵⁰

Vzhledem k dřívějším Schambergerovým obviněním z krádeží táborových zásob a z defraudace svěřených finančních prostředků doporučil mjr. Šlechta předat výsledky šetření kompetentním orgánům. Podle jeho závěrů by příslušná Správa MV Jáchymov „po vyšetření zpronevěry 160 000 Kčs provedla rozhodnutí o potrestání ppor. Šambergra [Schambergera] dle závažnosti jeho provinění v obou případech. Pokud se jedná o starš.[inu] Kvasila, který měl dát podnět k rozpoutání rvaček na táboře, potrestání nedoporučuji, protože se jmenovaný Inspekci ministra projevil jako zcela neschopný pro práci osvětového pracovníka mezi odsouzenými“.⁵¹ Mjr. Šlechta ospravedlňoval Kvasilovo nepotrestání značně alibistickým důvodem. Hlavní iniciátor třídního táborového teroru se tak díky Šlechtově shovívavému hodnocení na rozdíl od svého bývalého nadřízeného Schambergera trestu skutečně vyhnul.

⁴⁷ AMV, evidenční č. 2940, osobní spis Kvasil J., č. l. 48. Služební posudek schválil náčelník vězeňského ústavu ppor. Podzimek.

⁴⁸ AMV, f. A8, Odsouzený Antonín Boháč – šetření stížnosti, č. l. 160–163.

⁴⁹ Mjr. Alois Šlechta (1907–1979), ve funkci pplk. odešel 31. 12. 1962 z MV do důchodu.

⁵⁰ AMV, f. A8, Odsouzený Antonín Boháč – šetření stížnosti, č. l. 159.

⁵¹ Tamtéž, č. l. 159.

Schamberger, označený za původce nikolajských událostí, byl symbolicky potrestán s odstupem čtyř let dne 28. 4. 1956. Podle kádrového rozkazu obdržel trest 15 dnů „*domácí vazby po splnění služebních povinností za porušení předpisů a nařízení, že ve funkci náčelníka NPT Nikolaj trpěl, aby jedni odsouzení na druhých páchali násilí*“.⁵²

Koncem listopadu 1956 však byly všechny dříve uložené tresty za dobrou práci ve funkci Chambergerovi prominuty. V kádrovém vyhodnocení návrhu na jeho povýšení do hodnosti poručíka ze dne 10. 12. 1956 starší referent odboru kádrů Správy táborů MV Jáchymov ppor. Jaroslav Bier⁵³ mj. uvedl: „[...] *charakterových nedostatků, které se dříve u něho projevovaly (zlostná povaha vůči odsouzeným), se zcela oprostil a svoje jednání sám dostatečně pochopil*“.⁵⁴

Trvalými zdravotními následky poznamenaný Jan Mátl, který o výsledcích práce Inspekce ministra vnitra neměl žádné informace, zaslal na podzim roku 1956 z nápravně pracovního tábora Valdice žádost adresovanou ÚV KSČ ve věci vyšetření poměrů na Nikolaji v roce 1952. Stížnost od listopadu 1956 posuzoval pracovník Branně bezpečnostního ÚV KSČ a prostřednictvím písemné odpovědi z počátku března 1957 Mátlu odbyl v tom smyslu, že „*poměry ve věznicích a NPT z této doby jsou nám známy a že proti tomuto systému byly vyvozeny důsledky. Proto se také v našich NPT situace stále zlepšuje*“.⁵⁵ Toto vágní vyjádření však doživotně zmrzačeného Jana Mátle i ostatní mlácené a terorizované „mukly“ zcela jistě uspokojit nemohlo.

Až nástup postkomunistické epochy v roce 1989 umožnil otevřenou ventilaci vzpomínek pamětníků k tehdy téměř čtyřicet let starému případu. Na popud Konfederace politických vězňů v Brně se k osobním tragédiím a krivdám odehrávajícím se v jáchymovském táboře Nikolaj v 50. letech, vyjádřil 19. 11. 1993 bývalý politický vězeň Miroslav Burian. Závažnou a faktograficky cennou dokumentační výpověď poskytl i jeho spoluvězeň Radislav Nezval. Oba nezávisle na sobě potvrdili Mátlův zbití a zranění s trvalými následky. Jejich psychická traumata z prožitých surovostí přetrvávají až do současnosti. Zatím nejpodrobnější písemné svědectví o nelidských poměrech na Nikolaji podal bývalý politický vězeň a neoficiální „vůdce reakce“ MUDr. Jaromír Strachoň. Pro některé možná dosud žijící původce zvlé a represí na jáchymovských táborech je to však dávno uzavřená kapitola, ke které se odmítají vracet.

⁵² AMV, personální spis Chamberger Ladislav (nar. 1923), kádrový rozkaz č. 25/56, č. 1. 90.

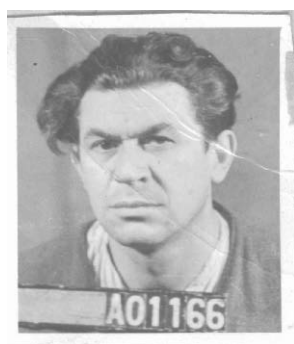
⁵³ Ppor. Jaroslav Bier (1920), v hodnosti kpt. přešel z MV k MS k 1. 1. 1969.

⁵⁴ AMV, personální spis Chamberger Ladislav (nar. 1923), č. 1. 116.

⁵⁵ NA, f. S SNV – neuspořádáno, vězeňský spis Jana Mátle (nar. 1921), 5. 3. 1957.

PŘÍLOHA 1**Fotografie náčelníka tábora Ladislava Schambergera****PŘÍLOHA 2****Fotografie táborového propagandisty Jaroslava Kvasila****PŘÍLOHA 3****Fotografie vůdce násilníků Břetislava Jeníčka, nacistického kolaboranta a spolupracovníka StB**

PŘÍLOHA 4
Fotografie politického vězně Jana Mátle

PŘÍLOHA 5
Letecký pohled z 50. let, uprostřed důl Eduard, vpravo NPT Nikolaj

IPRA – mechanismus moci

Monika Veselá

Realizace politických procesů v bývalém Československu zůstane jednou z nejsmutnějších kapitol naší historie. V této studii nebude řeč o „klasickém“ politickém procesu, ale na příkladu jednotlivé kauzy bude naznačeno, jak systém fungoval od složek stranických až po soudní síň. Tento případ byl šetřen Úřadem dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu pod čj. ÚDV-22/VvK-96.

Je třeba připomenout, že totalitní mocenský a politický systém koncentroval moc do rukou úzké vrstvy společnosti a podřizoval si jak zákonodárství, tak i bezpečnost a justici. Po hlavních politických procesech se v běžné populaci stupňovala podezřívavost a davová psychóza konstruovaná tehdejšími nástroji propagandy a agitace, které vzbuzovaly vědomí oprávněnosti procesů. Hlavním zdrojem nezákonností se bezesporu stal monopolní statut mocenského mechanismu. Přestože celý případ IPRA, o němž bude řeč, byl prezentován jako hospodářský delikt, stal se v jistém smyslu politickým nástrojem k zastrašení části inteligence a k posílení vědomí jediného správného třídního původu, totiž dělnického. V následujících řádcích vylíčím spletitou cestu rozhodování o osudech lidí od různých složek moci až k soudnímu procesu a následnému uvěznění. Ústředním tématem budou tzv. procesy s „ipráky“, v nichž bylo odsouzeno několik set projektantů k mnohaletým trestům za údajný trestný čin rozkrádání národního majetku. Práce vychází z pramenů především z provenience vyšetřovatelů StB a dále z interních materiálů aparátu KSČ a ministerstva státní kontroly (MSK).

Je podivuhodné, že výsledky vyšetřování ani soudní líčení prvních skupin obžalovaných v případě IPRA nebyly náležitě mediálně využity, jak bylo v té době obvyklé. Ve srovnání s jinými případy „rozkrádání“ šlo v této kauze o celkově mnohem vyšší hodnoty.

Existuje několik možných vysvětlení, a tudíž i více rovin problému. Za prvé: k agitaci proti „rozkradačům“ měla být využita šeptaná propaganda, v historii již vyzkoušený mocenský prostředek. Za druhé: nebylo taktické další „oběti“ vylekat, aby se nesnažili svou činnost zahladit či opustit republiku. Za třetí: celá kauza nebyla určena k zastrašení určité vrstvy obyvatel, ale měla vysloveně politické pozadí, tj. měla být „morální fackou“ KSČ lidové straně.

IPRA

Pro uvedení do problematiky a základní orientaci je nutno uvést několik základních skutečností. Pod zkratkou IPRA se skrývala Insertní, propagační a reklamní agentura vydavatelství a nakladatelství Lidová demokracie, patřící Československé straně lidové (ČSL).¹

Takto definována však byla IPRA až dne 9. 4. 1956; do té doby sloužila provozovna IPRA jako účelový podnik ČSL a byla spolu s jinými podniky předána ministerstvem vnitra (MV) do rukou předsedy ČSL výnosem MV č. Z-3404/1945 dne 24. 7. 1945.² Závod IPRA postupně přibíral k činnostem propagačním, reklamním a inzertním další provoz, a to zprostředkování poslužných prací pro ministerstva, národní podniky a jiné socialistické organizace či bývalé složky lidosprávy. Šlo o opatřování kompletních projekčních prací, zprostředkování technické dokumentace a výstavnictví. První zakázky byly realizovány již v roce 1952, v průběhu let 1954–1956 se však tato činnost stala převážnou náplní závodu. Jak se tato činnost rozrůstala, měnily se i počty pracovníků. Jednotliví projektanti nezvládali práci sami, a tak si k jednotlivým úkolům budovali své vlastní kolektivy z externistů. Jejich počty se pohybovaly v rozmezí 5–40 osob. Podle různých odhadů pak měla IPRA 1300–1900 externích pracovníků na úseku projekce, dokumentace a výstavnictví.

Jako účelový podnik politické strany neměla IPRA žádný statut a neexistovalo žádné zákonné opatření v tom smyslu, aby politická strana, jíž podnik sloužil, žádala o povolení nějaké koncese³ k činnosti, jíž se zabývala.⁴ Otázkou

¹ Národní archiv (dále NA), f. MSK (ministerstvo státní kontroly), inv. j. 062/5-57, doklad č. 1. Provozní a pracovní řád vydavatelství a nakladatelství Lidová demokracie z 9. 4. 1956, s. 43.

² Tamtéž, doklad č. 104. Výnos MV Z-3404/1945 z 24. 7. 1945.

³ Tuto skutečnost je třeba osvětlit zvláště s přihlédnutím ke stavu zápisu do obchodního rejstříku. IPRA, s. r. o., byla zapsána 4. 1. 1941. Předmět podniku: obstarávání reklamy všeho druhu a její zařizování, pokud nejde o práci spadající do rozsahu živnosti řemeslné nebo koncesované, oboje na vlastní účet. 2. 3. 1948 byla na podnik zavedena národní správa podle prezidentského dekretu 19/1945 (zrušena 24. 5. 1948). Výměrem ministerstva vnitřního obchodu a rozhodnutím ministerstva informací byla národní správa dle prezidentského dekretu 19/1945 opět zavedena 2. 8. 1945. Výměrem ministerstva informací a osvěty byla 18. 3. 1950 národní správa znovu zrušena a 25. 5. 1954 byla firma z obchodního rejstříku vymazána pro zánik podle § 5 zák. č. 22/1948 Sb. (zákon o zrušení všech společností s r. o.). Koncem roku 1952 bylo předsednictvem ÚV ČSL rozhodnuto, aby IPRA byla formálně začleněna do struktury Vydavatelství a nakladatelství Lidová demokracie od 1. 1. 1953, což bylo stvrzeno „Provozním a pracovním řádem...“ (viz pozn. 1). NA, f. MSK, inv. j. 062/5-57, doklad č. 2 Úřední potvrzení. Archiv ministerstva vnitra (dále AMV), a. č. V-5045 MV, č. l. 47, znalecký posudek.

⁴ NA, f. MSK, příloha k inv. č. 062/5-57 „Provozní a pracovní řád vydavatelství a nakladatelství Lidová demokracie“. Podle článku XI výše zmíněného řádu IPRA definována takto: „*propagační, reklamní a insertní provozovna zprostředkovává a dodává potřeby názorné propagace, propagační pomůcky, plakáty, brožurky, prospekty, merkantilní tiskopisy, letáky, zprostředkuje*

ale zůstává, zda měla IPRA povinnost oznámit rozšíření podnikání příslušnému národnímu výboru ve smyslu § 1 vládního nařízení č. 203/1950. Toto odpovědní pracovníci Lidové demokracie (LD) neučinili. IPRA totiž nebyla právníčkou ani samostatnou hospodářskou a účetní jednotkou, ale fakticky oddělením LD, a tedy podnikem ČSL – složky tehdejší Národní fronty.

Na IPRA se kromě podniků obracely také hlavní správy ministerstev, když jinak nemohly získat dokumentaci pro své výroby, mnohdy definované jako vládní úkoly.

Pro zadávání a odměňování některých prací v projekční službě platily směrnice ministerstva financí (MF)⁵. Určitou disproporcí se skutečností, že IPRA nebyla právníčkou ani samostatnou účetní jednotkou v rámci LD, představoval způsob fakturací zakázek IPRY⁶. Na této skutečnosti posléze vyšetřovatelé prakticky postavili svá obvinění. Veškeré sporné otázky a příklady rozporuplnosti postupu jednotlivých složek státní správy před samotnou realizací procesů u soudu ukazují jediné na nedostatečnost tehdejších zákonných opatření a směrnic a rovněž tak na nedostatečnou kontrolu nad jejich naplňováním, což byl sice jev mocenskému aparátu známý, prezentovaný dokonce i tu a tam v tisku, ale během soudního líčení na něj nijak nebyl brán zřetel.

Činnost IPRA do prověrky v roce 1957

Shodou okolností ve stejném roce, kdy IPRA rapidně rozšířila své zakázky na zprostředkování výrobní výkresové dokumentace, vydal 28. května 1954 ministr vnitra Rudolf Barák tajný rozkaz č. 109, jehož obsahem byla spoluprá-

inzerce do všech časopisů v ČSR a současně funguje pro své zákazníky jako propagační poradna.“ Citovaný řád byl pouze vnitřní normou Lidové demokracie.

⁵ AMV, a. č. V-3530, č. l. 8–11, a. č. V-3500, č. l. 69–100, kopie směrnic MF a opisy doprovodných dopisů. Pro dané období platily směrnice MF č. 283/117.422/52 z 10. 10. 1952, postupně prodlužované v letech 1953–1954. Z hlediska těchto předpisů mohli být projektanti z IPRY posuzováni jako podružní projektanti. Tyto a návazné směrnice MF zasílalo všem ústředním úřadům s pokynem, aby byly zaslány orgánům, jichž se v oboru působnosti týkaly. Zůstává tedy přinejmenším zvláštní, že zadavatelé IPRY (socialistický sektor), kteří měli obsah těchto směrnic znát především, patrně nezjišťovali oprávnění IPRY projekční práce vykonávat a hlavně nebyli v rámci procesu IPRA nijak postiženi.

⁶ Podle interních předpisů ČSL měli dispoziční právo poukazovací jediné vedoucí funkcionáři strany v sekretariátě ÚV ČSL. Faktury vyhotovoval příslušný referát a kromě fakturanta je podepisoval odpovědný referent a vedoucí IPRY. Vlastní fakturaci však prováděl tzv. skupinář – vedoucí kolektivu – který na daném úkolu pracoval. Závod IPRA poté vykazoval soupisem jednotlivých členů kolektivu příslušnému referátu ONV daně ze mzdy. Tato praxe však nebyla vždy takto dodržována a nepřesnosti se posléze staly jedním z hlavních předmětů vyšetřování celého případu. Nabízí se také otázka, proč se ONV sám nepokusil zjednat pořádek, jestliže na jedné straně nebyl informován o přibrané činnosti IPRY a na straně druhé přijímal údaje o daních ze mzdy za práce zprostředkované závodem IPRA.

ce orgánů MV a státní kontroly⁷ při provádění kontrol státních, družstevních a jiných peněžních prostředků a věcných hodnot, jakož i kontroly plnění zákonů, nařízení a rozhodnutí vlády. (Obdobný návrh na součinnost orgánů státní kontroly s orgány SNB byl projednáván již v roce 1951, ale nebyl schválen.) Tímto nařízením mohlo MV prakticky manipulovat s jakýmkoli, byť pouhým náznamem hospodářské kriminality a pochopitelně také případně „varovat“ spřízněné soudruhy. To se netýká případu IPRA, nicméně tajný rozkaz č. 109/54 byl nutným článkem řetězu mechanismu moci.

Zmínila jsem již sdělovací prostředky a nebýt jich, možná by existence externích projektantů dlouho nikoho neznepokojovala. V říjnu 1954 jednal sekretariát vládního výboru pro výstavbu s MF v souvislosti s článkem v Rudém právu⁸ o možných opatřeních k zajištění správného postupu při zadávání a provádění prací soukromými projektanty⁹. Výsledkem jednání, protáhnuvších se téměř na jeden rok, bylo přehodnocení dosud platných směrnic pro zadávání projektových prací. Důsledkem pro podnik IPRA byl zákaz přijímat další projektové práce po 1. 6. 1955¹⁰. Lidové demokracii bylo pak výslovně potvrzeno výnosem MF ze dne 23. 1. 1956, čj. 163/7.885/56, že „podle platných předpisů

⁷ AMV, Tajný rozkaz ministra vnitra č. 109/1954 z 28. 5. 1954 o spolupráci orgánů MV a státní kontroly. V bodě 1 se uvádí: „Provedení prověrky nebo revize orgány ministerstva státní kontroly vyžadují si orgánové ministerstva vnitra prostřednictvím vnitřní správy MV, na jednotlivé orgány MSK se orgány MV a veřejné bezpečnosti přímo neobracejí. Provedení prověrky nebo revize orgány MSK je možno vyžadovat jen v případech závažných a celostátní důležitosti.“ V bodě 2: „Zprávu o výsledku kontroly nebo prověrky provedené MSK vyžadují orgánové MV v jednotlivých případech prostřednictvím vnitřní správy MV, jejíž náčelník informuje o případu ministra nebo příslušného náměstka a zprávu vyžádá z jeho případu.“ V bodě 3: „Osobní styk a výměnu poznatků s vedoucími pracovníky MSK obstarává výlučně IV. správa MV [ochrana ekonomiky – pozn. aut.]. Náčelníku IV. správy MV ukládám, aby pověřil své pracovníky obstaráváním tohoto styku a vybavil je potřebným písemným zmocněním, jímž by se při osobním styku s vedoucími pracovníky MSK prokázali.“ V bodě 4: „Orgány MSK mají právo před provedením prověrky nebo revize vejít ve styk s příslušným krajským náčelníkem MV a informovat jej o zamýšlené prověrce.“ V bodě 5: „Zjistí-li orgány MSK při prověrce nebo revizi trestní činnost [...], oznámí ji příslušným orgánům MV a VB.“ V bodě 7: „Požádají-li orgánové MSK o provedení výsledku osoby, která je ve vazbě [...], rozhodne příslušný náčelník, zda vzhledem k povaze případu je provedení výsledku možné. Výsledek provedou zásadně orgánové MV a VB, před výsledkem projednají s orgány MSK, které otázky budou zatčené osobě kladeny.“

⁸ Fajt, J.: Alchymie externích projektantů. Fejeton o praktikách zadávání projektů přes projekční podniky externistům, z nichž většina je zaměstnána právě v těchto podnicích a jimž je práce externí placena více, než kdyby byla provedena přes příslušný podnik. In: Rudé právo, 15. 9. 1954.

⁹ NA, f. ÚPV – VVV, sign. 23.004/05, Zadávání prací externím projektantům.

¹⁰ AMV, a. č. V-3500, č. 1. 96–100, kopie směrnic MF č. 163/60.389/1955 z 28. 5. 1955. Změnou zde uvedenou byla hlavně otázka odměn projektantům – rovněž jeden z podstatných momentů využitý obžalobou v procesech.

*není podnik IPRA oprávněn provádět projektové práce ani jejich provedení zadávat projektantům jednotlivcům*¹¹.

MF dalo dne 21. 10. 1955 pokyn Investiční a Státní bance československé, v němž se uvádí, že IPRA není oprávněna projektové práce provádět ani jejich provedení zadávat projektantům jednotlivcům, a bankám sdělilo, jak mají být odměněny práce zadané před účinností nových směrnic.¹² Důležité je, že samo MF uznalo v lednu 1956 určitou legitimnost podniku IPRA jako podružného projektanta do 31. 5. 1955.¹³

Z vyšetřovacích svazků „ipráků“ vyplývá, že poté byla řada zakázek antedatována nebo bylo jako krycích organizací využito místo IPRA např. Matice hornicko-hutnické (MHH), Českého fondu výtvarných umění, Inklema a jiných. Jejich případy nebudou vzhledem k již tak značné rozsáhlosti a komplikovanosti problematiky předmětem této studie, i když faktický postih byl u odsouzených totožný (mnozí též pracovali jako externisté v IPRA i MHH). Zde stojí za zmínku pouze skutečnost, že o šetření zadávání externích prací v rámci MHH dvakrát informovalo Rudé právo (17. 11. 1958 a 24. 1. 1959).

Pro řadu projektantů, grafiků a jiných bývalých externích zaměstnanců IPRA zdánlivě celá věc skončila vydáním směrnic v roce 1955 – další práce jim nebyly zadávány. Záležitost se ovšem posunula až k nejvyšším politickým špičkám. Na schůzi politického byra ÚV KSČ 18. června 1957 předložil tajemník II. oddělení ÚV KSČ Oldřich Černík zprávu, v níž konstatuje, že se „*nezdravě projevuje činnost Insertní a reklamní kanceláře ČSL, která neoprávněně zprostředkovává provádění projektových prací [...] Touto činností je narušována morálka části architektů ve státních projektových ústavech, z nichž někteří členové Svazu architektů se uchylují k provádění čistě soukromé projektantské činnosti.*“¹⁴ Ve zprávě bylo dále uvedeno, že k zajišťování projektových prací byly zřízeny státní projektové ústavy a nikdo jiný není oprávněn tuto činnost provádět nebo zprostředkovávat, část pracovníků ze státních projektových ústavů však „melouchaří“. Důvod zadávání projektové činnosti mimo rámec státních ústavů byl očima politického byra viděn v tom, že práce nebyly zařazeny do státního plánu a investoři se tak snažili o jejich přípravu jinou cestou, a jednak nebylo vyřešeno vypracování projektů pro

¹¹ NA, f. ÚPV-VVV, sign. 23.005, dopis MF adresovaný Lidové demokracii, č. 1. 1.

¹² AMV, a. č. V-3500, č. l. 101, kopie oběžníku pro Investiční banku.

¹³ NA, f. ÚPV-VVV, sign. 23.005, dopis MF adresovaný Lidové demokracii z 23. 1. 1956: „*Ministerstvo financí [...] mohlo považovat podnik IPRA výjimečně pouze za podružného projektanta ve smyslu směrnic MF čj. 283/117.422/52, platných v této věci do 31. 5. 1955.*“

¹⁴ NA, f. ÚV KSČ, Politické byro (02/2), sv. 142, a. j. 186, bod 5. 186 schůze PB ÚV KSČ, č. 1. 1, 18. 6. 1957.

individuální výstavbu. Vinu nesla dle zprávy rovněž roztržičnost a omezenost působnosti příslušných směrnic jednotlivých ministerstev a nevyjasněná formulace autorského zákona¹⁵. Tedy i mocenské špičky si byly vědomy nedostatečnosti v oblasti zákonného vymezení působnosti některých orgánů a organizací. Politické byro (PB) tehdy uložilo Josefu Krosnářovi, ministrovi státní kontroly (dále MSK), provést revizi všech dosud platných směrnic a usnesení týkajících se zadávání a zprostředkování projektových prací mimo rámec státních ústavů a předložit o tom zprávu a návrhy vládě do 30. srpna 1957.¹⁶

Prověrka v roce 1957

Zajistit kontrolu podniku IPRA a opatření s tím související uložil na základě rozhodnutí PB kontrolorům MSK ministr Krosnář dne 25. června 1957. Skutečnosti zjištěné prověrkou realizovanou na základě tohoto příkazu pak figurovaly na většině usnesení o vzetí do vazby či o zahájení trestního stíhání. Jednalo se především o rozměňování daní z příjmu, neoprávněné účtování podnikové přírážky a uplácení odpovědných osob v jednotlivých podnicích, pro které IPRA prováděla výše zmiňované práce.

Již za dva dny, 27. června, byla připravena informace pro ministra o neplánované prověrce v IPRA. Na předtištěném formuláři s textem o předběžných výsledcích kontroly je pak v kolonce „*Projednáno mimo MSK se soudruhem*“ uvedeno: „*Věc projednána se s. Machem z ÚV KSČ, který vyslovil názor, že není možno operovat tím, že prověrka je prováděna rozhodnutím politbyra, a doporučuje, aby s. ministr projednal provedení této prověrky se s. ministrem Plojharem.*“¹⁷ Zde je na místě zamyslet se nad tím, proč kontroloři konzultovali svou práci na ÚV KSČ a proč nemělo být známo, kdo stojí za neplánovanou prověrkou. Šlo snad o to, ukázat „lidovcům“, kdo je tady pánem?

Ve zprávě samotné je uvedeno, že IPRA se mj. zabývá zprostředkováním dokumentace ke konstrukcím, má 17 interních zaměstnanců a několik set externích pracovníků z řad svobodných povolání, ale také výzkumných a projektových ústavů i z jiných národních podniků. Z nich jsou vytvořeny pracovní kolektivy a s jejich vedoucím je sepsána smlouva o dílo. Ostatní pracovníci jsou uvedeni pouze na faktuře. Pro IPRA zůstává podíl 13–22,5 %, zbytek je po srážce daní vyplacen kolektivům. V roce 1956 byla provedena práce pro 44

¹⁵ NA, f. ÚV KSČ, Politické byro (02/2), sv. 142, a. j. 186, bod 5. 186 schůze PB ÚV KSČ, č. 1. 6–8, 18. 6. 1957.

¹⁶ Tamtéž, č. 1. 2.

¹⁷ NA, f. MSK, inv. j. 062/1-57, Informace pro soudruha ministra ze dne 27. 6. 1957, č. 1. 1. Zde je nutno poznamenat, že fond ministra Plojhara se v době psaní článku nenacházel v NA, nebylo známo, kde je, a bylo tedy nemožné konfrontovat skutečnosti s archivními materiály.

podniků, z nichž některé zadaly práce, které byly předmětem utajení, a kolektivy externích pracovníků neposkytují záruku politické spolehlivosti¹⁸. IPRA totiž i nadále zprostředkovávala výrobní výkresovou dokumentaci, omezení dané směrnicemi MF z 28. května 1955 se týkalo pouze projekční činnosti.

Revize v IPRA byla provedena oficiálně 1.–20. 7. 1957 kontrolory MSK Janem Vojtou, dr. Jiřím Boháčkem, ing. Karlem Holcátem a Bohumilem Mildnerem. Kontroloři v protokolech o prověrce z 15. 7. 1957 uvádějí, že někteří zaměstnanci nemají s IPRA uzavřen žádný smluvní vztah a sjednávají pro některé dílčí činnosti spolupráci s dalšími pracovníky z různých ústavů, podniků či se ženami v domácnosti. Uvádějí i příklad, kdy nebyly vyplaceny jednotlivé částky uvedené ve faktuře ku prospěchu skupináře, a další nedostatky.

O zjištěných skutečnostech byli pochopitelně zainteresovaní pracovníci IPRA informováni spolu s vedením Lidové demokracie. Do skončení revize pak mezi MSK a IPRA probíhala korespondence. Pro účely studie postačí výčet sporných bodů bez číselné podoby. Kromě nesjednaných smluv o dílo byli kontroloři nespokojeni s obstaravatelskou přírážkou účtovanou IPRA. Dobře nedopadla ani kontrola došlých a vydaných faktur, jednotlivých sazeb účtovaných IPRA a způsob zadávání, vedení evidence a odměňování prací.¹⁹ Zajímavé je, že ačkoli vedoucí funkcionáři IPRA i LD v písemných odpovědích na dotazy MSK po prověrce poukazují na ukončení sjednávání projekčních prací po 1. 6. 1957 a především na neexistenci úředních vyhlášek, směrnic či zákonných opatření upravujících jejich činnost, přiznávají též určité nedostatky jako: nedostatečné vymezení osobní odpovědnosti vedoucích kolektivů, nesprávné zdaňování či chybějící potvrzení zaměstnavatelů ve smlouvách o dílo.²⁰ Je tedy jasné, že přinejmenším vedení projektantů v IPRA vědělo, že jejich činnost by mohla být vykládána jako hraničící se zákonem.

Zpráva o výsledku prověrky hospodářsko-finanční činnosti závodu IPRA z 20. července 1957 byla zajisté pro vedoucí činitele LD a IPRA tristní, i když jistě ne překvapivá. Nepochybně se však všichni domnívali, že se věc spraví nějakým kárným řízením a následným odstraněním nedostatků, nanejvýše mírnými tresty za zanedbání povinností. Kolik bude postižených a to, že v první vlně procesů budou mnohdy i více než desetileté tresty, ještě nikdo netušil.

Prověrka odhalila několik zásadních vad později rozvedených do podrobností vyšetřovacími orgány. Zpráva nejprve konstatuje nevyjasněný statut podniku IPRA a shledává, že poslužné práce jím zprostředkované byly za rok 1954 vyfakturovány v objemu 9 milionů, za 1955 16 milionů a za rok 1956

¹⁸ NA, f. MSK, inv. j. 062/1-57, Informace pro soudruha ministra ze dne 27. 6. 1957, č. 1. 1–2.

¹⁹ Tamtéž, doklady č. 11–24, Protokoly o revizi MSK, dopisy IPRA a LD adresované MF.

²⁰ Tamtéž.

15 milionů (zaokrouhleno). Zdá se, že bylo sporné, zda mohla IPRA dokončit projekční práce započaté před vydáním směrnic MF z 28. 5. 1955, avšak přesto IPRA přijala a posléze provedla cca ještě 20 objednávek na projektové práce, přičemž byl zjištěn jejich značný vzestup zvláště poslední měsíc před vydáním směrnic (přibližně čtyřnásobný oproti jiným běžným měsícům).

IPRA, jak bylo již výše uvedeno, předávala vlastní vyřizování zakázek externím pracovníkům, kteří si k provedení zakázek sami sestavovali pracovní kolektivy. Zpráva uvádí, že v roce 1956 měla IPRA cca 1300 externistů a kolektivy byly v počtu 20–60 osob. Pro v té době hlavní podružnou činnost bylo využíváno zpravidla 8 vedoucích (např. ing. Jan Bartoň, Josef Bartůšek, Jiří Černý – zaměstnanci ministerstev či výzkumných ústavů). Vedením a kontrolou prací prováděných kolektivy byly na základě smluv o dílo pověřeni členové Ústředního svazu výtvarných umělců ing. Jiří Patera a ing. Zdeněk Poncar pro úsek projekce, pro úsek výrobní a výkresové dokumentace pak ing. Jiří Čecil a ing. Edvard Stelšovský.

Jako další nedostatky kontroloři vyhodnotili smlouvy o dílo neodpovídající zásadám občanského zákona (tehdy č. 141/1950 Sb.), pokud ovšem byly vůbec uzavřeny, nedostatečné náležitosti účetních dokladů a chybějící objednávky zadávajících podniků. Za zásadní chybu byl označen způsob odměňování jednotlivých externích projektantů či dokumentaristů a zvláštní odměny pro výše uvedené „kontrolory“ kolektivů poskytované z tzv. podnikové přírážky²¹. Dále revizní zpráva konstatovala krácení odměn spolupracovníků v některých případech, uvádění prací fiktivních spolupracovníků, jejichž odměny si skupinári ponechávali, účtování na základě neplatných směrnic, přefakturování odběratelům v celkové výši zhruba 4 milionů Kčs a nedoložený výpočet odměn neumožňující tak řádné zdanění, jakož i nedokonalost evidence mzdových listů do roku 1956 prakticky neexistujících. V závěru zpráva shledává, že odpovědní pracovníci LD dosud nepožádali orgány státní správy o schválení zásad pro stanovení způsobu účtování podnikové přírážky a schválení její výše v jednotlivých úsecích činnosti.²²

S obsahem zprávy byli 22. 7. 1957 seznámeni vedoucí pracovníci Rostislav Petera (šéfredaktor a ředitel Vydavatelství a nakladatelství LD), ing. Ladislav Dušek (náměstek ústředního tajemníka ÚV ČSL), Jan Jůza (náměstek ředitele LD), Josef Knihař (vedoucí účetní), Bedřich Svoboda (vedoucí IPRA), dr. František Anděl (vedoucí právního oddělení LD) a Václav Folprecht (předseda revizní komise ÚV ČSL).²³

²¹ Ta nebyla fixně stanovena, zaujímal rozmezí 12,5–22,5 % z účtovaných částek odběrateli.

²² NA, f. MSK, inv. j. 062/5-57, Zpráva o výsledku hospodářsko-finanční činnosti závodu IPRA – Vydavatelství a nakladatelství Lidové demokracie v Praze (14 stran).

²³ Tamtéž, č. l. 14.

Důsledky revize a zahájení vyšetřování

Pokud bychom dnes chtěli laicky popsat činnost IPRA ve zkratce, šlo by zřejmě o podnikání v oblasti zprostředkovatelské činnosti se značným využitím nedostatku tržní nabídky v dané oblasti. Podniky a organizace potřebovaly rychle stavět, rozvíjet výrobu atd., a kdyby čekaly, až na ně ve státních projektových ústavech dojde řada, nebyly by uvolněné finance apod. IPRA využila „díry v trhu“ a nevyjasněnosti svého vlastního zákonného statutu jakožto účelového podniku složky Národní fronty. Kdyby nešlo o následné vysoké trestní postihy, mohli bychom se dnes pousmát a říci si, že i za komunismu padesátých let se dalo v Československu slušně podnikat...

Vraťme se ale zpět do července 1957. Zhruba týden po vypracování prověřkové zprávy MSK si z ní přímo na tomto ministerstvu pořídili výpisy ze seznamů vedoucích kolektivů a zákazníků IPRA pracovníci MV npor. Mařík a por. Veselý. S materiálem se dále seznámili 5. srpna 1957 další pracovníci MV Klokočník, Chroust a Eidelpes.²⁴

Průvodním dopisem z 9. srpna 1957 postoupila náměstkyně ministra státní kontroly Blažena Kolmistrová opisy materiálů MSK k případu IPRA na IV. správu MV (ekonomická kontrarozvědka) k rukám pplk. Rybína, a to právě na základě osobního projednání s pracovníky MV Maříkem, Klokočníkem a Chroustem ve smyslu již zmíněného tajného rozkazu MV č. 109/1954.

Téhož dne Kolmistrová zaslala dopis také kontrolní radě ústředního národního výboru se žádostí o vyvození trestních důsledků proti odpovědným pracovníkům LD, MHH a Českého fondu výtvarných umění za provozování nepovolené činnosti. Hlavní kontrolor MSK zaslal týž den závazné pokyny pro některé zaměstnavatele externích pracovníků IPRA o vyvození důsledků proti nim.²⁵

O prověře v IPRA bylo informováno i MF, jehož náměstek písemně vyzval IPRA k navrácení částky 4 200 000 Kčs – získané neprávem – do státního rozpočtu. Nebudou to zajisté jediné prostředky, které stát získá z celého případu...

Ministr státní kontroly Krosnář měl vládě předložit zprávu o revizi platných směrnic a předpisů o zadávání a zprostředkování projektových a průzkumných prací projektantům jednotlivcům. Učinil tak na schůzi vlády 29. srpna 1957 společně se zprávou o provedené revizi v závodě IPRA, jejíž hlavní body již byly uvedeny.

²⁴ NA, f. MSK, k. 659 – Prověrky, rukou psaná poznámka na úvodním listu.

²⁵ Tamtéž, inv. č. 062/54-1957. Jednalo se o pracovníky družstev AMS a Motex, kteří pak byli postíženi disciplinárním opatřením: hlavní technolog Výzkumného ústavu naftových motorů ing. Jiří Černý (výměna funkce, zkrácené prémie), ing. Jan Bartůšek z ministerstva potravinářského průmyslu (rozvázání pracovního poměru), ing. Vltavský z Výzkumného ústavu zvukové a tiskové techniky (vypovězení), J. Horák z Kovoslužby (důtka a zkrácení prémie), A. Fíla z Kovotechy (kárný trest a odnětí prémie).

Ve zprávě bylo dále řečeno: „MSK zjistilo, že tyto předpisy jednak již nevyhovují dnešní situaci v projektové přípravě investic a jednak že nebyly přesně dodržovány, zejména pro jejich nedostatečnou publicitu, přehlednost a jasnost. Dosavadní předpisy umožňují i vyplácení neodůvodněně vysokých odměn projektantům jednotlivcům z prostředků socialistických organizací, jak bylo prokázáno prověrkou v IPRA.“²⁶

Následné usnesení vlády se zabývalo návrhy opatření k odstranění nedostatků v předpisech; jejich obsah však přesahuje rámec této studie. Důležitá je skutečnost, že vládní a politické špičky si byly dobře vědomy nedostatků v zákonech, a přesto neváhaly využít celou kauzu prostřednictvím MV k procesům se stovkami lidí odsouzenými za „rozkrádání“ socialistického majetku.

MSK neopomnělo informovat o prověrci v IPRA také Generální prokuraturu (GP) dopisem z 12. září 1957. Předtím však referent MSK Budík 5. září osobně konzultoval s prokurátorem GP dr. Jelínkem správnost postupu MSK při postoupení příslušného materiálu MV a radě Ústředního národního výboru v Praze.²⁷ V dopise konstatoval, že GP bude sledovat postup vyšetřování. To však v této chvíli ještě ani nezačalo...

První náměstek ministra vnitra plk. Josef Kudrna si 19. října 1957 vyžádal zapůjčení veškerých materiálů MSK k prověrci v IPRA²⁸ a vyšetřování se mohlo nyní v pravém slova smyslu rozběhnout.

Vyšetřování – obžaloba – soudní procesy

MV mělo již za sebou nejen „úspěšně“ vyřešené případy jako Horáková a spol., Slánský a spol., ale především rozsáhlou reorganizaci, která byla součástí změn v celém státním aparátu na podzim 1953. Po jmenování Rudolfa Baráka ministrem vnitra došlo v součástech MV k rozsáhlým změnám; Státní bezpečnost (StB) formálně neexistovala. V letech 1954–1955 proběhla řada tzv. následných procesů a nastalo období jakéhosi nedostatku kauz. Aparát však byl již natolik rozbujelý, mašinérie moci rozjetá a situace ve společnosti ne zcela pod kontrolou, a nebylo tudíž možné represí jen tak ukončit. Nedostatek případů se pak projevil tak, že prostřednictvím určitých zástupných skupin docházelo k rekonstrukcím s politickým využitím. To je právě případ externích pracovníků IPRA.²⁹

²⁶ NA, f. MSK, inv. č. 062/23-1957.

²⁷ Tamtéž, inv. č. 062/24-1957.

²⁸ Tamtéž, inv. č. 062/33-1957.

²⁹ Tamtéž, inv. č. 062/46-1957.

Na realizaci celé akce se podílelo hned několik součástí MV. Ještě před zahájením vyšetřování samotnou Správou vyšetřování MV případ externích projektantů rozpracovávala Městská správa Veřejné bezpečnosti (VB) v Praze na odboru boje proti rozkrádání a spekulaci v agenturním svazku EXTERNISTÉ. Nelze však rekonstruovat jeho obsah, neboť se nezachoval. Je však jisté, že podobný druh podnikání, jaký byl prováděn pod hlavičkou IPRA, byl sledován po linii běžné hospodářské kriminality.

Dalším aktérem rozpracování IPRA byla tehdejší III. správa MV (politická kontrarozvědka). Z výpovědi bývalého příslušníka oddělení politické kontrarozvědky Krajské správy MV Praha L. Vaňka plyne, že i zde akci IPRA rozpracovávali přibližně od roku 1956. Původně mělo být prověřeno, zda finance plynoucí přes IPRA neslouží k protistátní činnosti ČSL, o čemž měl existovat jakýsi poznatek právě na III. správě MV.

Tentýž původní motiv rozpracování případu potvrdil bývalý příslušník tehdejší IV. správy MV JUDr. M. Krčma. Také tato správa (ekonomická kontrarozvědka) v rámci problematiky tzv. šedé ekonomiky rovněž v letech 1956–1957 sledovala činnost IPRA.

Vyšetřování samotné pak vedla Správa vyšetřování MV, jejímž úkolem bylo šetřit závažné protistátní trestné činy (podle I. hlavy trestního zákona). Je tedy na místě se pozastavit nad tím, kolik součástí vnitra zainteresoval tento případ, což by potvrdilo teorii o nedostatku případů. Po roce 1956 v souvislosti se společenskými změnami dostával celý totalitní systém jinou podobu. „Protistátní činnosti“ poněkud ubývalo a rafinovaného „třídního nepřítele“ bylo třeba důkladně hledat. To je zřejmě i důvod, proč vyšetřování IPRA po celou dobu bylo pod patronátem Správy vyšetřování a nepřešlo např. na VB poté, co se nepotvrdily hypotézy o spojení finančních prostředků IPRA a údajné ilegální činnosti ČSL.

Impuls k rozpracování celé akce se jeví jako poněkud nejasný. Aktivita IPRA byla zřejmě pod kontrolou již delší dobu spolu s jinými podobnými podniky. Bývalí příslušníci, kteří se k IPRA vyjadřovali, shodně vylučovali rozpracování na základě agenturních hlášení, což by byl ve srovnání s jinými případy dosti nestandardní postup.

Skutečnost, že se IPRA zabývá zprostředkováním technické dokumentace a projekce, byla obecně známá a obracely se na ni významné hospodářské jednotky. Udivuje tedy, že „zásah“ nebyl proveden dříve.

Správa vyšetřování MV začala 26. října 1957 prošetřovat první skupinu a do začátku ledna 1958 došlo k zatčení třinácti osob.³⁰ Jak plyne z dozorového spisu prokuratury, vyšetřování bylo původně vedeno pro trestný čin podvodu podle § 249 tr. zák. a až později změněna kvalifikace na trestný čin rozkrádání národního majetku podle § 245 tr. zák.

V té době už měl I. zvláštní odbor Správy vyšetřování MV rozpracováno několik skupinových vyšetřovacích svazků a náměstek ministra vnitra Demjan se obrátil znovu na náměstkyni MSK Kolmistrovou se žádostí o souhlas k dalšímu šetření v případě IPRA, aby mohla být vyčíslena přesná výše škody.³¹ Dalším jednáním za MV byl pověřen mj. Alois Dřevíkovský³². Jeho podpis je na všech usneseních o zahájení vyšetřování v trestní věci rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví podvodnými finančními machinacemi podnikem IPRA z 26. října 1957. Stejně usnesení je na začátku téměř všech skupinových vyšetřovacích svazků a zdůvodňuje vyšetřování neoprávněností IPRA zprostředkovávat podružné práce, dále skutečností, že externím pracovníkům v počtu 1300 osob přitom plynou značné zisky, dochází k podvodným machinacím v rámci kolektivů hlavně s režijní přírážkou podniku. V usneseních o stíhání jednotlivých osob pak již byly uváděny konkrétní činy, jako např. vlastní obohacování, finanční podvody, neoprávněné provozování soukromé podnikatelské živnosti, krytí faktur IPRA atd. Zde pochopitelně nefiguruje pouze mj. Dřevíkovský, ale celá řada dalších vyšetřovatelů MV.³³

³⁰ Byli to: Bedřich Svoboda (vedoucí IPRA), Jan Jůza (náměstek ředitele LD), Zdeněk Šimánek a ing. Jiří Čechil (techničti úředníci IPRA), ing. Eduard Stelšovský (zaměstnanec Výzkumného ústavu chemických zařízení – VÚCHT), ing. Jan Beran (zaměstnanec Ústavu důlní mechanizace), ing. Jan Bartoň (úředník ministerstva automobilového průmyslu – MAP), ing. Josef Bartůšek (úředník n. p. Teplotechna), Jan Horák (úředník Kovoslužby), ing. Jiří Černý (zaměstnanec Výzkumného ústavu naftových motorů – VÚNM), ing. Vladimír Vltavský (býv. zaměstnanec Výzkumného ústavu zvukové techniky – VÚTZT), Ladislav Fiala (zaměstnanec VÚCHT) a ing. Zdeněk Poncar (člen Svazu architektů).

³¹ NA, f. MSK, k. 659, inv. č. 062/56-1957, dopis náměstka MV Demjana B. Kolmistrové na MSK ze dne 25. 1. 1958.

³² V době realizace kauzy IPRA náčelník 2. oddělení 2. odboru Správy vyšetřování MV pověřený dozorem nad vyšetřováním případu IPRA, původně lakýrník s pěti třídami obecné školy. Na MV pracoval jako vyšetřovací „orgán“ v různých odděleních vyšetřovacího odboru, účastnil se vyšetřování případu Slánský a byl také vybrán k výslechům Reicina do Koloděj v roce 1952. Propuštěn z MV 31. 7. 1960.

³³ Jednalo se mj. o tyto vyšetřovatele StB: Antonína Janušku, Václava Hampejse, Jana Tecla, Vladimíra Míku, Josefa Vavříka, Vladimíra Čepelku, Oldřicha Šulce, Miroslava Strejčka a Jiřího Musíla, referenta IV. správy MV Oldřicha Veselého, referenta KS Praha Lumíra Vaňka, operativního zmocněnce MS VB Praha Jiřího Strouhala, Jana Procházku, Josefa Udatného a Miroslava Kose, referenta HS VB Františka Polnera.

Po třech měsících vyšetřování informoval o jeho průběhu generální prokurátor v dopise 7. ledna 1958 prezidenta Antonína Novotného a tajemníka ÚV KSČ Oldřicha Černíka. Jedním z hlavních argumentů, proč činnost IPRA prošetřovat, byl původ obviněných „vesměs bývalých podnikatelů a živnostníků nebo lidí dříve zastávajících významnější postavení v soukromých či jiných podnicích“³⁴. Patrně se zde již projevil počátek kampaně proti tzv. bývalým lidem.

Prokurátor Bartuška dále uváděl, že jen za rok 1956 se obvinění tzv. obohacovali dohromady o 1 800 000 Kčs, avšak pouze v úseku dokumentace; v oblasti výstavnictví a projekce mělo být vyšetřování teprve zahájeno a prokurátorovi se zdálo, že dojde ke stíhání řady osob z celého Československa.³⁵

Vyšetřování narůstalo téměř geometrickou řadou, proto bylo rozkazem ministra vnitra ze 17. února 1958 ustanoveno vytvoření zvláštních skupin pro zpracování případu IPRA.³⁶ Skupina vyšetřovatelů byla rozšířena na 10 osob, vznikla operativní skupina pracovníků k prověření a dokumentaci, kam byli zařazeni 2 pracovníci z Hlavní správy Veřejné bezpečnosti (HS VB), 4 z Městské správy (MS) VB, 2 ze IV. správy MV, po 1 ze III. správy MV (politická kontrarozvědka) a z Krajské správy (KS) MV Praha 1. Tato skupina dostala k dispozici 3 vozidla a řízením akce byl pověřen mjr. Lédl³⁷ ze správy vyšetřování a npor. Krejča³⁸ z HS VB. Ze složení skupiny pověřené šetřením případu IPRA plyne, že celá věc si zachovala politický podtext po celou dobu vyšetřování.

Krátce poté, 3. března, následoval další rozkaz ministra vnitra č. 35/1958 obsahující tentokrát vyhodnocení poznatků za účelem vyšetřování a rozpracování. Dosud bylo shledáno, že vedoucí funkcionáři IPRA a MHH utvořili organizovanou síť na celém území ČSR. Jejich spolupracovníci vytvářeli ve vlastních závodech situaci nedostatku vlastní kapacity, aby mohly být práce v dokumentaci, projekci a propagaci zadány IPRA, která je však zadala právě těmto zaměstnancům příslušných závodů. Kromě toho, že práce tak byla pro podniky dražší, se prostřednictvím machinací s fakturami a podnikovou přírážkou IPRA obohacovali jak její vedoucí pracovníci, tak zainteresovaní projektanti a konstruktéři. Z důvodu rychlého dokončení vyšetřování a odhalení

³⁴ NA, f. ÚV KSČ, f. 02/2, a. j. 225, Příloha k jednání PB ÚV KSČ, dopis GP ze 7. 1. 1958 A. Novotnému, č. 1. 5.

³⁵ Tamtéž, č. 1. 5–8.

³⁶ Rozkaz ministra vnitra č. 19/1958 ze 17. 2. 1958 (otištěn v příloze).

³⁷ Josef Lédl, původně zedník, po osmi třídách základní školy absolvoval právnický kurs na UK (1959–1962), do své smrti 1985 působil na MV jako odborný referent právník.

³⁸ Jiří Krejča, původně zemědělský dělník, od roku 1945 u MNB, dále působil na HS VB a MS VB, s nevyhovujícím hodnocením propuštěn 31. 10. 1970. Dne 1. 9. 1991 znovu přijat k PČR jako vyšetřovatel, uvolněn podle § 105 zák. č. 186/92 k 15. 12. 1992.

celé šíře pachatelů tedy ministr vnitra nařídil vyhodnotit na příslušných správách MV a VB veškeré materiály k uvedené trestné činnosti, „vytěžit“ agenturní síť k tomuto problému a dále zjišťovat konkrétní osoby, které se na činnosti jakkoli podílely.³⁹

Již bylo zmíněno, že vyšetřování začalo 27. října 1957. První podezřelí byli vzati do prozatímní vazby již v srpnu 1957 a jejich okruh postupně narůstal.

Tehdejší obžalovaný Jan Horák dnes potvrzuje, že po svém zadržení na podzim 1957 bylo jeho vyšetřování přibližně 3 měsíce vedeno k objasnění ilegálního opatřování prostředků pro ČSL.

Trvalo pak více než půl roku, než byly dokončeny výsledky prvních obviněných a svědků a byly vypracovány odborné posudky. První obžaloba byla vznesena 26. května 1958 proti skupině Jiří Čecil a spol.⁴⁰, čítající 17 osob. Obžaloba operovala známými skutečnostmi o „rozkradačích“ a vyčíslovala částky, za které jednotlivci odpovídali a konkrétní zakázky, kde došlo k nesrovnalostem. Za iniciátory celé činnosti byli označeni Jiří Čecil a Eduard Stelšovský. Odůvodnění obžaloby je pochopitelně plné dobových frází o špatném třídním původu, kořistnických rysech, případné spolupráci s okupanty, poškozování úspěchů při budování socialismu apod. Všichni obvinění v této skupině kromě Vltavského, Berana a Steinera údajnou trestnou činnost uvedenou v obžalobě v podstatě doznali, ne vždy však v plném rozsahu.

V průběhu vyšetřování i soudního líčení nebyla brána na zřetel skutečnost, že se obžalovaní hájili tím, že si legálnost svého počínání ověřovali na právním oddělení LD. Je však nutné uvést, že se to týkalo pouze toho, že IPRA mohla zprostředkovávat již uvedené činnosti a fakturovat je výše uvedeným způsobem, nikoli faktu, že někteří obžalovaní záměrně krátili daně či zřídili „černou pokladnu“ sloužící k úplatkům.

Na hlavní líčení obžalovaní čekali ve vazební věznici v Ruzyni téměř další půlrok. Během té doby byli někteří zadržení zařazeni do Technického ústavu MV a vykonávali odborné technické práce.

³⁹ Rozkaz ministra vnitra č. 35/1958 ze 3. 3. 1958.

⁴⁰ AMV, a. č. V-5045, č. l. 144–169. Byli to: ing. Jiří Čecil (technický úředník), ing. Eduard Stelšovský (pracovník VÚCHT), Ladislav Steiner (důchodce), ing. Jaroslav Kelbich (docent VŠS Liberec), ing. Ladislav Beran (technický úředník), ing. Jiří Černý (technolog VÚNM), ing. Jan Bartoň (úředník MAP), ing. Vladimír Vltavský (zaměstnanec VÚTZT), Josef Bartůšek (konstruktér Teplotechny), Jan Horák, Blahoslav Polák a Ladislav Fiala (techničtí úředníci), Bedřich Kysilka a Michal Kopčák (konstruktéři), Jaroslav Horák (vedoucí kanceláře n. p. Tatra Kopřivnice), Jiří Lerch (konstruktér) a Václav Mareček (hlavní technolog AZKG Praha).

Při hlavním líčení se objevilo v protokole sdělení obžalovaného Berana o bití během výslechu npor. Klíčem⁴¹, což posléze hlásil mjr. Dřevíkovskému, který však ze stížnosti nevyvodil žádné důsledky. Na návrh prokurátora mělo být k tomuto vyžádáno stanovisko z MV do konce hlavního líčení, ale v protokole o líčení nejsou o případu bití Berana žádná další vyjádření. Obžalovaný Horák proti npor. Klíčovi rovněž vznesl námitky, neboť mu přes opakované žádosti nedal možnost opravit své výpovědi.⁴² Tyto dva případy uvádím pouze jako ilustrativní doklad, jak bylo s obžalovanými „kořistníky a škůdci socialismu“ nakládáno ještě na konci 50. let.

Předsedkyně senátu JUDr. Jarmila Ortová, která mj. podepsala rozsudky téměř ve všech procesech s „ipráky“, vyhlásila první rozsudek 23. října 1958. Všichni byli uznáni vinnými trestným činem rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a odsouzeni k vysokým trestům: ing. Stelšovský a ing. Vltavský na 15 let, ing. Čechil a ing. Beran na 14 let, ing. Kelbich a ing. Bartoň na 13 let, Steiner, Kysilka a ing. Černý na 12 let, Bartůšek na 11 let, Horák na 10 let, Fiala na 9 let, Polák na 8 let, Kopčák a Horák na 6 let, Lerch na 5 let a Mareček na 4 roky. Kromě toho byla u všech vyslovena ztráta občanských práv a propadnutí celého jmění.⁴³ Vyšetřovatelé ani justiční orgány se však ještě nevypořádali ani s prvními původně třinácti zatčenými. Další rozsudek byl vynesena 23. prosince 1958 ve věci proti Janu Jůzovi a spol.⁴⁴ V tomto případě byl vynesena nejvyšší 18letý trest a samozřejmě ztráta občanských práv a propadnutí majetku. Také ing. Jiří Patera, jeden z odpovědných vedoucích kolektivů IPRA, byl 17. dubna 1959 odsouzen k 15 letům⁴⁵ a hlavní účetní IPRA Josef Knihař ke 12 letům. Další čtyři obvinění z této skupiny dostali tresty ve výši 6–11 let.

V průběhu vyšetřování hlavních „viníků“ se počet stíhaných rozrůstal a nebylo by možné vyjmenovat všechny odsouzené ani výše jejich trestů. Někdy byli vyšetřováni a souzeni ve víceméně nahodile sestavených skupinách, jindy samostatně. Po celou dobu šetření případu se konaly porady o postupu vyšetřování přímo u náměstka ministra vnitra Demjana, většinou za účasti prokurátora. Na jedné z těchto porad byl dle výpovědi bývalého příslušníka SNB Vaň-

⁴¹ Otto Klíč, původně kameník, od 15. 8. 1949 KV StB, od 1. 12. 1955 SV StB, k 31. 8. 1966 odešel do starobního důchodu.

⁴² AMV, a. č. V-5045, č. l. 176.

⁴³ Tamtéž, Rozsudek z 23. 10. 1958, č. l. 202.

⁴⁴ AMV, a. č. V-3377, č. l. 228–241. Jan Jůza (náměstek podnikového ředitele LD) odsouzen k 18 letům, Bedřich Svoboda (vedoucí podniku IPRA) odsouzen na 16 let, Zdeněk Šimánek a Zdeněk Poncar (úředníci podniku IPRA) odsouzeni ke 14 letům, Jan Hájek (účetní IPRA) odsouzen na 8 let a Václav Fridrýn (důchodce) odsouzen na 7 let.

⁴⁵ AMV, a. č. V-3500, č. l. 54–55.

ka vyhotoven seznam osob, které měly být stíhány vazebně. (Takovýto dokument však nebyl nalezen v archivních materiálech, jež byly v souvislosti s případem probádány.) Od zbylých externistů IPRA mělo být požadováno vrácení údajného přefakturování.

Důvody trestního postihu byly různé – od pouhé účasti v kolektivu externistů pracujících pro některou ze zakázek IPRA, přes nesprávnou fakturaci, předražení prací, neposkytování slevy pro socialistické podniky až po uplácení úředníků a používání neoprávněných přírážek a jiných machinací. Soudem vypočtené způsobené škody se v průměru pohybovaly kolem 25 000–40 000 Kčs, výjimkou však nebyly ani škody přes 100 000 Kčs. Výše zmiňovaným „hlavním iniciátorům“ pak vycházely cifry daleko vyšší, cca nad půl milionu. Průměrná výše trestu byla 4–6 let plus ztráta občanských práv na různě dlouhou dobu a propadnutí celého jmění. Tento majetek pochopitelně přešel za výhodných podmínek do rukou „politicky vyspělejších spoluobčanů“, např. vinohradská vila jednoho z odsouzených byla odkoupena pozdějším předsedou Nejvyššího soudu JUDr. Ondřejsem.

V souladu se závěry porad vyšetřovací skupiny bylo běžné, že vyšetřovatelé vybírali peníze považované za přečíslení, přefakturaci, neoprávněně nabyté atd. a vystavili pak do vyšetřovacího svazku tzv. protokol o vydání věci. V řadě případů byly osoby, od nichž byly vybrány peníze za přefakturaci v hotovosti, použity jako svědci u jednotlivých procesech. Většinou šlo o částky do 1000 Kčs, ale jsou zaznamenány i případy 80 000–100 000 Kčs. (Pro ilustraci: tzv. Čepičkova vila v Senohrabech byla v té době odkoupena paní Gottwaldovou-Čepičkovou za 70 000 Kčs.) Vyskytly se rovněž případy, kdy se lidé dobrovolně hlásili k odevzdání částek. Vinu nesla zřejmě atmosféra strachu a obava ze zatčení, zabavení veškerého majetku, perzekuce rodiny atd. Nutno podotknout, že se ani v jednom ze zjištěných případů nejednalo o spolupracovníky StB, což by se jako vysvětlení nabízelo. Byl však zaznamenán případ, kdy byl externí pracovník IPRA po „vrácení“ peněz nucen orgány StB ke spolupráci. Když ji odmítl a veřejně orgány dekonspiroval v restauraci, byl vyhozen ze zaměstnání a 16 let pracoval jako dělník v Pozemních stavbách.

Útvar IPRA byl zrušen 1. července 1958 na základě usnesení PB ÚV KSČ ze dne 4. února 1958.⁴⁶ Přesný počet odsouzených by si vyžádal velmi náročné bádání, jeden z postižených⁴⁷ uvádí číslo 540. Jiný údaj poskytuje vyhodnocení případu IPRA na MS VB Praha z 16. prosince 1959, podle něhož bylo trestně postiženo 150 osob, 236 osob odevzdalo neoprávněně získané peníze, 50 lidí bylo postiženo

⁴⁶ NA, f. ÚV KSČ, 02/2, sv. 166, a. j. 225, příloha 1, č. 1. 3.

⁴⁷ František Baumelt – 2000 roků vězení. In: Lidové noviny, 18. 1. 1993.

kárným řízením ve svých závodech.⁴⁸ Celkovou škodu pak v návrhu na uložení prověrky v závodě IPRA z 8. března 1960 náměstkyně MSK Kolmistrová vyčíslila na 30 milionů korun.⁴⁹ Zabíráním finančních hotovostí i propadlými majetky postižených se patrně socialistickému sektoru dostalo náležitého odškodnění. Pouze v trestních věcech ing. Čechla, Jůzy a Patery byla zabrána částka cca 1 300 000 Kčs⁵⁰ a v roce 1961 odvedena do státního rozpočtu.

Vynesením rozsudků však celý případ neskončil. Nehledě na množství lidských osudů postižených sekundárně, tj. příbuzných odsouzených, kteří těžko hledali uplatnění a nezřídka nemohli studovat, zkrátka byli ocejchováni jako spřízněnci se škůdci socialismu, cítili se poškozeni i sami odsouzení. I když většinou vinu přiznávali, nevznášeli žádné námitky proti stíhání ani rozsudkům, mohli pocítovat podvedení mašinérií, do níž byli vtaženi. Jak plyne z protokolů o soudních líčeních a z výpovědí postižených po roce 1989, řadoví externí pracovníci IPRA se domnívali, že celé „podnikání“ je řádně zákonně ošetřeno a k jejich smůle je nenapadlo si zjišťovat, zda nejednají protiprávně. Navíc je sporné, zda vůbec měli řadoví projektanti v jednotlivých pracovních kolektivech IPRA možnost a hlavně povinnost znát směrnice MF upravující způsoby odměňování a fakturací, jež nebyly veřejně publikovány. Bezpráví a nespravedlnost pak pronásledovalo odsouzené i ve vězení či táborech, o jejichž podmínkách již bylo mnohé napsáno. Existuje i domněnka, že za celým případem stála snaha tehdejších mocipánů zajistit si bezplatné projekční a konstrukční práce pro megalomanské stavební podniky z počátku 60. let (tovární haly pro zahraniční dodávky, zimní stadiony a sportovní haly, parky kultury aj.), které byly řešeny prostřednictvím technických útvarů MV, tj. zařízení, v nichž pracovali muklové – odborníci.⁵¹ Bylo však běžné, že ve výkonu trestu obyčejně vězni vykonávali tu práci, k níž měli blízko i v civilu.

Pokud se někteří z odsouzených proti rozsudku odvolali, odvolací soud většinou nepokládal za nutné provádět v odvolání navrhované důkazy, výjimečně opravil výši škody, což však na výši trestu nemělo žádný vliv.⁵² Byly i případy, kdy byl trest naopak shledán nepřiměřeně nízký a u odvolací instance byl ještě zvýšen.⁵³

⁴⁸ NA, f. MSK, k. 659, inv. č. 62/60-1957, 0/15.

⁴⁹ Tamtéž, Návrh na uložení prověrky činnosti IPRA do archivu z 8. 3. 1960.

⁵⁰ AMV, f. A3/1, k. 1., inv. č. 8, Převedení finančních částek získaných v případě IPRA.

⁵¹ ÚDV-22/VvK-96. Dle Jana Horáka, odsouzeného 28. 10. 1958 k 10 letům vězení) byli „ipráci“ využiti v tzv. basoprojektech. Horák pracoval ve výkonu trestu jako konstruktér Technického ústavu MV. Pozůstalý po arch. Hubeném, odsouzeném 4. 9. 1959 na 5 let, uvádí, že se arch. Hubený v „basoprojektu“ Brno podílel na konstrukčních pracích Parku kultury v Bratislavě a Sportovní haly v Praze.

⁵² Viz případ ing. Františka Baumelta. AMV, a. č. V-3892.

⁵³ Viz případ ing. Jindřicha Láška a Františka Řežábka. AMV, a. č. V-3683.

Tresty si odsouzení většinou neodpykali celé; po uplynutí přibližně poloviny byli v roce 1965 podmínečně propuštěni na amnestii prezidenta republiky.

Je na místě zhodnotit zde roli Generální prokuratury, soudu a advokacie.

Obecný trend směřoval k nastolení tvrdého kurzu proti „netřídímu“ chápání „socialistické zákonitosti“. V polovině roku 1957 proběhly aktivity funkcionářů bezpečnosti, prokuratury a soudů ve všech krajích směřující k potvrzení spolehlivosti bezpečnosti a justice z hlediska tehdejších potřeb moci.⁵⁴

Tato tendence se projevila i v kauze IPRA. Dozor prokurátora sice vykonávali referenti GP JUDr. Bortl, JUDr. Matušinská a JUDr. Kropáček, ale byl víceméně formální. Zástupce prokuratury se účastnil porad o průběhu vyšetřování, bezodkladně vyřizoval žádosti o prodlužování vazeb zadržovaných (většinou se vyšetřování protáhlo na několik měsíců) a do textu vznesení obžaloby byly téměř vždy mechanicky přejaty formulace a argumenty z usnesení o výsledku vyšetřování.

Stejným způsobem – pouhým přejímáním výsledků práce vyšetřovatelů – pracoval i soud. Jak je výše uvedeno, drtivou většinu pracovníků IPRA odsoudila tehdy 26letá soudkyně Krajského soudu Ortová. Dle svědectví tehdy odsouzených jí problematika byla zcela cizí. Zajímavé je, že ač ve spisovém materiálu není zmínky o tom, že by procesy byly tajné, vyskytla se svědectví o tom, že veřejnost byla u procesu vyloučena. Kuriózní také je, že rozsudky mnohdy na několik let vězení byly odbyty během 1–2hodinového hlavního líčení.

Pokud jde o advokacii, dle svědectví směli obžalovaní poprvé hovořit s advokáty teprve po skončení výsledků (třeba až za rok od svého zatčení) a nejednou byli varováni, že použití výroku *Necítím se být vinen ve všech bodech obžaloby* by jim mohlo jediné uškodit. U jednoho z prvních procesů byl dokonce obhájce prokurátorem poučen o tom, že je zde proto, aby byl nápomocen jemu.

Výsledným efektem v případech IPRA byl jednotný postup složek státní moci jako nástroj politiky proti „třídímu nepříteli“.

Rehabilitace?

Zhruba desetina ze zkoumaného vzorku 67 postižených si po roce 1968 podala návrh na zahájení přezkumného řízení, stížnost pro porušení zákona či žádost o rehabilitaci. Argumentovali nedostatky potřebných důkazů či důkazy nehodnocenými během vyšetřování i v samotném soudním řízení, nedůsledností při prokázání subjektivní stránky trestného činu, neprokazatelností vlastní

⁵⁴ Koudelka, František: Státní bezpečnost 1954–1968. In: Soudobé dějiny, sv. 13, 1993, s. 24–25.

vědomosti o protiprávnosti jednání a úmyslu k trestné činnosti. Dále skutečností, že nebyly vyvráceny obhajoby o neznalosti všech právních předpisů a směrnic, jakož i tehdejší odmítnutí námitek proti znaleckým posudkům. Ani v jednom případě však nedošlo k jakékoli nápravě a odvolání nebo žádosti o rehabilitaci byly během let 1970–1972 zamítnuty jako nedůvodné, v případě podání stížností pro porušení zákona nebyly k nim shledány důvody.⁵⁵

Jistou výjimku tvoří případ ing. Pavla Vitouše⁵⁶, jehož odvolání bylo projednáváno až v červnu 1975, přestože už 16. února 1965 byl odsouzen pro trestný čin nedovoleného podnikání. V odůvodnění usnesení je konstatováno mj., že nelze jednoznačně dovodit vědomí o odpovědnosti a neoprávněnosti soudem posuzované činnosti. Rovněž je zde zjištěno, že jakkoli by fakturace nebyly prováděny v souladu s tehdejšími předpisy, těžiště odpovědnosti jednoznačně spočívalo u vedoucích pracovníků IPRA, případně u vedoucích kolektivů. Tento výrok je tedy jako jediný v rozporu se všemi tvrzeními o vině stovek projektantů, grafiků a jiných odsouzených v procesech s IPRA, kteří vlastně pouze vykonávali zadanou práci.

Po roce 1989 si cca čtvrtina z prošetřovaného vzorku postižených podala žádosti o rehabilitace. Ve 13 případech došlo ke zrušení rozsudku, odškodnění podle zák. č. 119/1990 Sb. a k rehabilitaci. Jsou ale známy 2 případy, kdy ještě není dořešena otázka případného navrácení propadnutého jmění. U 4 osob byla žádost o rehabilitaci zamítnuta.⁵⁷

Cílem této práce však nebylo poukazovat na jevy v justici v různých režimech, ale pokusit se nastínit postup složek moci na jednom případě. Pro značnou rozsáhlost materiálů nebylo možné důkladně se seznámit se všemi případy odsouzených v rámci IPRA a je otázka, zda vůbec bude v budoucnu možné

⁵⁵ Například v případech Josefa Hesouna, Františka Řežábka nebo Františka Baumelta.

⁵⁶ AMV, f. A3/2, k. 8, inv. j. 38, SV StB FMV, dr. ing. Vitouš Pavel – prošetření 1965–1975. V tomto případě se však nejedná přímo o IPRA, nýbrž o jednatele MHH, odsouzeného 16. 4. 1959 na 17 let, propadnutí jmění a ztrát občanských práv za trestný čin rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví podle § 245 odst. 1, písm. b, c, odst. 2, písm. a, b, odst. 4 tr. zák. z r. 1950 a dále zkrácení a ohrožení daně podle § 148, odst. 1, 2 písm. a, b tr. zák. z roku 1950. Po odvolání mu byl trest změněn podle §§ 245 a 85 (sabotáž) a uložil mu tentýž trest 30. 6. 1959. Po stížnosti podané generální prokurátorem Nejvyšší soud zrušil 16. 2. 1965 původní rozsudek ve výroku o vině na trestném činu rozkrádání majetku a za zkrácení a ohrožení daně uložil ing. Vitoušovi trest v trvání 4 let (§ 148 zák. z r. 1950). Na základě pokynů generálního prokurátora pak bylo ve věci provedeno došetření, poté městský soud postoupil věc Obvodnímu soudu pro Prahu 1, ten ji vrátil k došetření městskému prokurátorovi v Praze. Věc byla poté přikázána Správě vyšetřování StB k došetření, jejíž vyšetřovatel mjr. Karel Čáp navrhl podat obžalobu pro rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví. Nakonec byl ing. Vitouš (tehdy již mrtev) odsouzen k 6 letům pro tr. čin nedovoleného podnikání podle § 118 tr. zák. dne 17. 3. 1975.

⁵⁷ Tyto údaje platí pro dobu vzniku studie, tj. pro rok 1998.

všechny postižené jmenovitě označit a sumarizovat, vzhledem k tomu, že nebyl jeden velký proces s IPRA, ale desítky soudních kauz s „rozkradači národního majetku“, kteří pracovali externě pro IPRA.

V případech IPRA šlo jednoznačně zpočátku o kompromitaci ČSL. Její ilegální činnost financovaná IPRA však nebyla potvrzena a hodilo se využít případu jinak – tedy poukázat na to, jak si „bývalí lidé“ žijí a tyjí ze společnosti spějící radostně ke komunismu. Ruku v ruce s tímto předním motivem stála zřejmě i snaha „zastašit“ technickou inteligenci i s rodinnými příslušníky. Specifikem případu zůstává, že došlo ke zvratu z politické do kriminální roviny, a nikoli opačně, a dále pak skutečnost, že k realizaci nedošlo na základě nějakého konkrétního agenturního poznatku, ale po delším rozpracování několika součástmi MV a po prověrce provedené na příkaz ÚV KSČ.

Dalším možným důvodem k postihu externích pracovníků IPRA mohla být potřeba zaplnit Technické ústavy MV, a získat tak levné odborné pracovní síly ve vězeních.

Zabraný majetek jistě nebyl v případech IPRA zpočátku hnacím motorem, ale nelze přehlédnout, že řada odsouzených byla z dobře situovaných rodin a v zemi bylo hodně zasloužilých soudruhů, jimž propadlá jmění slušela lépe. Nakonec státní pokladna také nepřišla zkrátka, i když bylo nutné zaplatit všechny státní zaměstnance podílejících se na případu IPRA ať už jako kontroloři MSK, vyšetřovatelé nebo pracovníci justice.

Hlavními tvůrci a zdroji podobných kauz byla celková koncepce politiky a monopolní postavení totalitní moci, která nese nepřímou a obecnou odpovědnost za případy typu IPRA, za zneužívání justice a bezpečnosti a konečně také za masové rozšíření přetvářky a strachu – dědictví, s nímž se nebude lehké vypořádat.

Chronologická tabulka

- 1952 – první zakázky projekčních pracích IPRA
1. 1. 1953 – IPRA začleněna do struktury Vydavatelství a nakladatelství LD
28. 5. 1954 – tajný rozkaz ministra vnitra č. 109 o spolupráci orgánů MV a státní kontroly
28. 5. 1955 – nové směrnice MF o projekční činnosti
21. 10. 1955 – pokyn MF bankám, aby po 31. 5. 1955 nepovažovali IPRA za oprávněný účtovat projektové práce
23. 1. 1956 – výnos MF: IPRA není oprávněna provádět projektové práce ani je zadávat
9. 4. 1956 – Provozní a pracovní řád LD (nová definice IPRA)
18. 6. 1957 – zpráva tajemníka ÚV KSČ Černíka o neoprávněném zprostředkovávání projektových prací závodem IPRA
25. 6. 1957 – rozhodnutí PB ÚV KSČ zajistit kontrolu v IPRA
- 1.–20. 7. 1957 – revize MSK v IPRA
28. 7. 1957 – pracovníci IV. správy MV (ekonomické kontrarozvědky) pořizují výpis z revizní správy MSK
9. 8. 1957 – MSK postupuje opisy materiálů k případu IPRA náčelníkovi IV. správy MV a kontrolní radě Ústředního národního výboru
9. 8. 1957 – hlavní kontrolor MSK vydává pokyny k vyvození důsledků proti externím zaměstnancům IPRA
12. 9. 1957 – MSK informuje GP o prověřce v IPRA
26. 10. 1957 – zahájení vyšetřování Správou vyšetřování MV – první vazby
7. 1. 1958 – generální prokurátor informuje prezidenta Novotného o průběhu vyšetřování
17. 2. 1958 – rozkaz ministra vnitra č. 19/1958, kterým byla utvořena zvláštní skupina pro zpracování případu IPRA
3. 3. 1958 – rozkaz ministra vnitra č. 35/1958, vyhodnocující poznatky vyšetřování případu IPRA za účelem dalšího rozpracování
28. 5. 1958 – vzneseny první obžaloby v kauze IPRA
1. 7. 1958 – zrušen útvar IPRA v rámci LD
23. 10. 1958 – první vynesené rozsudky v případě IPRA
16. 12. 1959 – vyhodnocení případu Městskou správou VB Praha

PŘÍLOHA

Rozkaz ministra vnitra č. 19/1958 ze 17. 2. 1958

Výtisk č. 31

605
1~~TAJNĚ~~ROZKAZ
MINISTRA VNITRA

Ročník 1958

V Praze dne 17. února 1958

Číslo 19

O B S A H : 22. Vytvoření zvláštních skupin pro zpracování případu "IPRA".

Zrušeno podle RMV č. 30/1959

22

Vytvoření zvláštních skupin pro zpracování případu "IPRA"

V souvislosti s vyšetřováním případu akce "IPRA", který je zpracováván na úrovni vyšetřování MV v Ruzyni, byla odhalena řada osob, působících na různých úsecích našeho národního hospodářství, jejichž činnost škodlivě zasahovala do jeho základny a způsobila čes. státu značné hmotné i finanční ztráty.

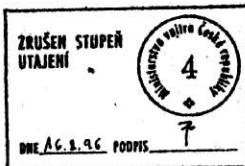
Bylo zjištěno, že do čs. národního hospodářství byl těmito osobami zaveden systém, který jednak umožňoval ve značném měřítku rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a jednak způsoboval hospodářské škody na úseku projekce, statistnictví a provádění technické dokumentace v důležitých průmyslových podnicích. Našemu národnímu hospodářství byly tímto systémem odčerpávány značné finanční částky, vyloučící pak do kapes bývalou soukromokapitalistickým živlům. Byla zatčena řada osob a zbezpečeno množství dokumentačního materiálu, a přesto vyplývá, že činnost těchto osob škodlivě zasahovala i do průmyslových objektů na území našeho státu, čímž vyšetřování celého tohoto případu nabývá celostátního významu.

K řešení zpracování případu n a ř i z u j i

- 1/ rozšířit na úrovni vyšetřování MV skupinu vyšetřovacích pracovníků pro zpracování případu "IPRA" na 10 vyšetřovatelů;
- 2/ vytvořit skupinu operativních pracovníků v počtu 10 osob k prověřování a dokumentaci případu;

Do této skupiny určují:

- z MI-VB 2 pracovníky - por. KREJČA
- por. POLNER,
- z MI-VB 4 pracovníky - por. MAROUŠ
- por. STROUHAL
Praha - por. KOS
- por. UDATÝ,
- ze IV. ústředí MV 2 pracovníky - por. KRČMA
- por. VESELÝ,
- ze VII. ústředí MV 1 pracovníka - por. MUSIL,
- z KVI-MV Praha 1 pracovníka - starš. VANĚK

Případ VRAŽDA

Martin Pulec

Byla květnová noc roku 1952 a mírný déšť dopadal na pohraniční samoty. V bezvětrí bylo slyšet pouze šumění potoka, který pod mostem křížoval starou cestu vedoucí k nedalekým hranicím. Po cestě od blízkého městečka se blížili tři muži ve stejnokrojích. První měl vyhrnuté rukávy. Zbývající dva svírali zbraně. Kráčeli pomalu a bedlivě naslouchali okolním zvukům.

Trojice mužů přešla po můstku potok a náhle se první z nich nečekaně rozeběhl a ztratil se ve tmě. V momentě, když se zbylí dva dali do běhu, aby ho následovali, někdo poblíž vykřikl a současně po nich začal střílet ze samopalu. Na noční deštivé nebe vylétla světlice, která ozářila dějiště tragédie. Mladík, jenž šel poslední, ležel nehybně na cestě s rozstřelenou hlavou a nejevil známky života. Jeho druh seděl na zemi, rukama si držel krvácející břicho a v šoku stále dokola prosil: „Nestřílejte, my jsme nechtěli.“ Kolem se v mžiku vyrojilo množství vojáků a během chvíle byli oba z místa střelby odvezeni do kasáren. Po chvíli byly odveleny i zbylé hlídky a noční ticho rušil jen déšť a potok...

Takto vyvrcholila „akce“, již zorganizovali příslušníci zpravodajského oddělení 1. praporu 5. chebské pohraniční brigády ministerstva národní bezpečnosti (MNB). Zpravodajská oddělení vznikla při reorganizaci Pohraniční stráže (PS) na počátku roku 1951. Navázala tak na činnost tzv. orgánů preventivní služby (dále OPS), které zahájili činnost v roce 1950. Úkol těchto „pohraničních zpravodajců“ (uvozovky jsou použity záměrně, neboť u zpravodajských služeb v pravém slova smyslu je nemyslitelné sloučení zpravodajských a vyšetřovacích pravomocí jako zde) byl v podstatě totožný s úkolem Státní bezpečnosti (StB), tzn. v okruhu své působnosti zpravodajsky podchytit osoby a objekty, které měly nebo by mohly mít podíl na provádění trestné či „protistátní“ činnosti, v tomto případě na nelegálních přechodech hranic. Pokud by byla zjištěna „protistátní činnost“ přesahující rámec působnosti PS, příslušníci zpravodajských oddělení měli povinnost případ hlásit a předat StB.

Působnost OPS, od roku 1951 zpravodajských orgánů (dále ZO), se týkala hlavně zakázaného a hraničního pásma, v případě potřeby i do pohraničního okresu. Ofenzivně měla PS stanovenou působnost až 60 km za hranice ČSR.

V československém pohraničí se ZO zajímali zejména o přechodové cesty pašeráků a kurýrů zahraničních zpravodajských služeb, o jejich spolupracovníky a o osoby udržující spojení se zahraničím. Ke zjištění těchto skutečností byly prověřovány všechny osoby žijící v hraničním pásmu.

Na vytipované osoby („objekty“) byly zakládány spisové svazky (osobní, skupinové, objektové, všeobecné pozorovací), kde se soustřeďovaly veškeré zpravodajské informace, tyto „objekty“ pak ZO „obsazovali“ informátory. V kompetencích ZO PS pak bylo i vyšetřování a vyslýchání osob, pátrání a vypracovávání operací vedoucích i případnému k zatčení a likvidaci pachatelů.

Agenti ZO nasazovaní a úkolovaní na konkrétní případy však nebyli jedinými informátory PS v pohraničí. Aktivní byla rovněž teritoriální důvěrnická síť tvořená hlavně členy a funkcionáři KSC, dosud „obsluhovaná“ OPS. Tito důvěrníci byli v průběhu let 1951–1952 předáváni důstojníkům PS, ZO pak měli pracovat pouze se svými nově prověřenými agenty, kteří nebyli ani v KSC ani jinak viditelně nespolupracovali s komunistickou mocí, a měli tudíž důvěru obyvatelstva. Teritoriální důvěrnické sítě byly budovány hlavně u významnějších dopravních uzlů a cest a na okrajích hraničního pásma.¹

Všeobecným úkolem ZO PS bylo zkoumat nálady a politické názory obyvatelstva v pohraničním okrese, ale jedním z hlavních úkolů zůstávalo: „vést boj proti ilegálnímu narušování hranic agenturními cestami s konečným úkolem preventivního zamezení tohoto narušování.“² Výzvědné aktivity ZO PS směřovaly zejména proti ozbrojeným složkám v pohraničí sousedního státu a proti pracovníkům a objektům zahraničních zpravodajských služeb. Za tímto účelem se snažili příslušníci výzvědných referátů zpravodajských oddělení jednotek PS v průběhu let 1951–1952 stanovit „objekty“ zpravodajského zájmu a obsadit je agenty. Jednalo se o získání informací o personálním obsazení pohraniční policie sousedního státu s uvedením charakteristiky, popř. možného kompromitujícího materiálu u jednotlivých osob, jejich případná spolupráce se zpravodajskými službami, zvláště pak s CIC. Dále měli ZO PS zájem o získání interních předpisů pohraniční policie „nepřátelských“ států, o zmapování všech úřadoven CIC, které by sloužilo jako podklad pro další „rozpracování“, a o podchycení vojenských objektů v pásmu zpravodajského zájmu PS. Plánovali rovněž agenturně obsadit místa (např. utečenecké tábory), odkud by bylo

¹ Archiv ministerstva vnitra (dále AMV), f. 2348 – neuspořádáno, k. 8, 1953, Zpráva o činnosti za rok 1952. AMV, f. Pohraniční stráž (dále PS) – neuspořádáno, Zásady pro výkon preventivní služby u PS: „Velký preventivní význam má spolupráce útvarových organizací KSC s obyvatelstvem, ať již na poli politickém, hospodářském, kulturním či jiném, čímž bude dosaženo masové spolupráce obyvatelstva s útvary PS na poli bezpečnostním. Neméně významné pro prevenci je vyčišťování hraničního pásma od nespolehlivých živlů a jejich odsun do vnitrozemí.“

² AMV, f. PS – neuspořádáno, k. 126, Působnost brigády (oddílu) PS, čj. PS-00948/14-OS-1951.

možno zjistit další osudy zběhů od PS a případně provést jejich „zneškodnění“.³ Výzvědné oddělení zpravodajského sektoru 1/2 velitelství PS se mělo zaměřit zvláště na utečenecký tábor Valka v Norimberku. Od agenturního obsazení tohoto velkého uprchlického tábora si ZO slibovali odhalení agentů CIC „verbovaných“ v tomto táboře, odhalení jejich úkolů, času a místa přechodu hranic. Příslušníci výzvědných referátů „verbovali“ agenty z řad obyvatel sousedního státu, „vysazovali“ též přes hranice agenty-chodce na prověřování získaných zpráv a tipů.⁴

Zpravodajská služba PS vznikala „na zeleném drnu“ a potýkala se s nedostatkem kvalifikovaných a zkušených příslušníků a základních technických prostředků. Sloužilo v ní jen malé množství bývalých příslušníků StB a vojenského zpravodajství, kvůli doplnění plánovaných početních stavů (skutečné stavy byly v roce 1951 často nižší o 50 %) se prováděl nábor v řadách vojáků základní služby a vojáků z povolání, další jejich školení pak postupně prováděla StB.⁵

Zpravodajská oddělení byla organizována podle článků velení na úrovních prapor – brigáda (oddíl) – velitelství; důstojníci zvláště na rotách a praporech spolupracovali s důvěrníky již zmíněných teritoriálních sítí.

Celkový výsledek činnosti zpravodajských oddělení se měl promítnout do „zefektivnění“ ostrahy hranic a k preventivnímu zamezení „trestné“ činnosti v hraničním pásmu a v pohraničních okresech.

Vraťme se nyní k případu, který byl ZO praporu PS Hranice označen jako Chlumecký a spol. Na jeho počátku bylo udání, že skupina čtyř lidí soustředěná kolem Václava Chlumeckého z Hranic v Čechách hodlá uprchnout do Německa. Tuto zprávu přinesl staršinovi Zdeňku Hrabovskému (pracovníkovi zpravodajského oddělení 1. praporu 5. brigády PS) s největší pravděpodobností agent č. 2086 krycím jménem TICHÝ, jinak Jan Ťoupal, který žil v té době v obci Pastviny.⁶ Ťoupal byl Hrabovským vázán ke spolupráci v únoru 1952, aby i nadále zůstal ve styku s lidmi kolem Chlumeckého a sledoval jejich úmysly. Hrabovský však nehodlal pouze sledovat úmysly „objektů“ (tj. sledovaných osob) a ve vhodnou dobu

³ AMV, f. 2357 Praha, Plán sektoru 1/2 na 2. čtvrtletí 1951, k. 4.

⁴ Tamtéž.

⁵ Tamtéž, Zpravodajský sektor 1951, k. 7: „Z StB mělo být převedeno 46 příslušníků k PS, tito však byli zařazeni pro množství se případy zběhnutí k IV. sektoru [...] Zpravodajský sektor [na velitelství PS – pozn. aut.] byl v r. 1951 naplněn z 35 %, z 323 syst.[émových] míst bylo obsazeno 156 [...] v celé PS je jen nepatrné množství bývalých StB a DOZ [důstojníků obranného zpravodajství – pozn. aut.], kteří jsou zaměstnáni výsledky a k vlast. operativě se dostanou zřídka, [...] výzvědné odd. [zpravodajského sektoru velitelství PS – pozn. aut.] má v zahraničí 3 agenty – není jasná kvalita, protože práce teprve započala, obranné oddělení má také 3 agenty a situace je shodná.“

⁶ AMV, a. č. Z-172, podsv. 3, č. 1. 25.

zamezit jejich útěku. Neuvažoval ani o „preventivním opatření“, které by je bez dalších následků odradilo od úmyslu emigrovat. Hrabovský se po dohodě se svým nadřízeným Svatoplukem Čechem rozhodl sledované osoby v úmyslu emigrace podporovat a posléze i k opuštění republiky provokovat. Proto Hrabovský prostřednictvím Toupala předal Chlumeckému hasičské uniformy, jež měly být použity pro vlastní přechod. Tyto uniformy volil Hrabovský údajně kvůli podobnosti s uniformami PS, aby v případě prozrazení zmátly hlídku; ve skutečnosti s nimi bylo počítáno jako s usvědčujícím materiálem proti zadrženým.

Časem se věkově nestejnoroďá skupinka rozpadla; Chlumecký a dosud nezmiňovaný člen „skupiny“ Servirský od riskantního podniku odstoupili,⁷ možnost útěku do zahraničí nadále zvažovali pouze dva devatenáctiletí mladíci, rumunští reemigranti: Štefan Čitan a Jan Ondrejovič.

Ve snaze uspišit jejich rozhodování nasadili Čech a Hrabovský do „akce“ dalšího dosud nevázaného spolupracovníka. Byl jím pozdější agent č. 2609 krycím jménem SVOBODA, ve skutečnosti Josef Staněk z Hranice. Jeho úkolem bylo vystupovat jako kurýr CIC, a tím získat důvěru obou mladíků. Stalo se tak na konci dubna 1952.⁸

Ťoupal pozval na návštěvu Čitana a jakoby náhodou přišel též Staněk s tím, že už „to“ pro něho má. „To“ byla pistole ráže 7,65 mm ze sbírky pracovníků zpravodajského oddělení, která však – ač na první pohled vzbuzovala respekt – nebyla funkční; měla zlomený úderník. Svůj účel ovšem splnila – Staněk vystupující v roli agenta cizí moci získal důvěru Štefana Čitana. Staněk slíbil opatřit zbraně pro něho a pro Ondrejoviče výměnou za seznamy jim známých osob s protikomunistickým smýšlením a za vzorky bavlny z továrny, kde byli oba zaměstnáni. Rovněž slíbil, že je převede do americké okupační zóny v Německu. Tímto z „akce“ vypadl Ťoupal, kterého Čitan a Ondrejovič dobře znali; pokud by po plánovaném zadržení při výsleších padlo jeho jméno a Ťoupal by byl rovněž vyšetřován, vyšlo by na povrch celé provokační, a tudíž nezákonné pozadí celého případu.

Na dalších schůzkách Staněk – jednající podle instrukcí Hrabovského a Čecha – oběma postupně předal nefunkční pistoli a granát, který byl místo traskavinou naplněn pískem. Na zpravodajském oddělení 1. praporu PS Hranice byl vypracován podrobný plán „akce“: spolupracovník PS Staněk vystupující v roli kurýra a převaděče CIC se sejde na přesně stanoveném místě v městečku

⁷ AMV, a. č. Z-172, podsv. 3, výpis z protokolu Antonína Vildnera, č. 1. 14. Vildner, poručík zpravodajského oddělení, dosvědčil, že skupina byla rozdělena na dvě věkově odpovídající skupiny.

⁸ Tamtéž, č. 1. 19, podsv. 1, č. 1. 26. Staněk byl vázán ke spolupráci až 15. 7. 1952 pod pohrůzkou, že bude proti němu použito kompromitujícího materiálu, který obsahoval jeho podíl na usmrcení dvou osob. Tento postup byl zvolen na základě doporučení Ožany (viz dále).

Hranice v Čechách s Čitanem a Ondrejovičem. Zde bude zajišťovat Staňkovu bezpečnost příslušník zpravodajského oddělení 1. praporu PS Antonín Vildner. Celá skupina „narušitelů“ oblečená do hasičských uniforem pod vedením Staňka bude postupovat po cestě do Růžového údolí. Staněk půjde jako první (pro lepší rozlišení bude mít vyhrnuté rukávy), za ním asi s třímetrovým rozestupem půjdou Čitan a Ondrejovič. Jakmile přijde Staněk na můstek vedoucí přes potok, rozběhne se a po několika metrech zalehne stranou od cesty. Hlídka, umístěná u můstku, zbylé dva muže zadrží.

Jako velitel akce byl určen poručík Bedřich Kolman, který v té době velel 1. praporu 5. brigády PS. Místo zadržení Čitana a Ondrejoviče bylo ustanoveno právě do prostoru působení tohoto praporu, konkrétně do úseku 6. roty Krásňany. Náčelník zpravodajského oddělení 1. praporu Svatopluk Čech společně s velitelem praporu Kolmanem zorganizoval vojenské zajištění „akce“ a rozestavení hlídek. Do 7 hlídek kruhově rozmístěných v bezprostřední blízkosti předpokládaného zadržení byli naveni převážně příslušníci štábu 1. praporu, tj. pohraničníci z povolání. Tzv. „druhý sled“ hlídek byl rozmístěn v blízkosti hranice; jednalo se o 7 dvoučlenných hlídek složených z vojáků základní služby 6. a 7. roty. Do celé „akce“ na zadržení 2 neozbrojených narušitelů bylo zapojeno zhruba 40 příslušníků PS.⁹

S podrobným plánem na zadržení Čitana a Ondrejoviče byl seznámen náčelník zpravodajského oddělení npor. František Ožana (tedy nadřízený Čecha a Hrabovského), který byl již dříve průběžně informován o „rozpracování“ celého případu, včetně nasazení provokatéra, předání nefunkčních zbraní a špionážních plánek s doporučujícím dopisem, a věděl též o zapojení Staňka do případu.

Staněk byl instruován svým řídicím orgánem Hrabovským, aby stanovil oběma záměrcům o útěk do zahraničí přesné datum odchodu, neboť Čitan a Ondrejovič nebyli pro emigraci zcela rozhodnutí a snažili se datum přechodu hranic oddálit.¹⁰ Jako den odchodu do Německa byl určen 13. květen 1952.¹¹

V tento den Staněk oběma předal špionážní plánky a doporučující dopis pro CIC, které jim zároveň měly umožnit zařazení k americkým ozbrojeným složkám (letectvo a CIC) podle jejich přání.¹² (Viz příloha.)

⁹ AMV, a. č. Z-172, podsv. 3, č. l. 84, výpověď Bohumila Křečka. AMV, f. 2342, inv. j. 368, k. 165.

¹⁰ Tamtéž, č. l. 13, výpověď Antonína Vildnera.

¹¹ Tamtéž, č. l. 72, výpověď Svatopluka Čecha. Rozhodnutí obou uspišila údajná nerozvážnost Čitana, který se popral na zábavě a měl být za to stíhán. Toho zřejmě využil Staněk při určení dne odchodu.

¹² Tamtéž, č. l. 19.

Velitel praporu poručík Kolman jmenoval hlídku, jež měla provést vlastní zadržení. Jednalo se o příslušníky PS z povolání zařazené ve štábu 1. praporu PS Hranice: náčelník štábu por. Ludvík Huleš jako velitel hlídky, jeho zástupce ppor. Ladislav Špaček a npor. Bohumil Křeček. Kolem 22. hodiny por. Kolman dokončil rozestavění hlídek příslušníků štábu praporu a 6. a 7. roty, ppor. Čech nahradil v zadržovací hlídce ppor. Špačka.¹³ Kolman vydal hlídkám rozkaz použít zbraně v případě, že se oba „narušitelé“ pokusí o útěk – přestože PS měla mnohanásobnou početní převahu a výhodu momentu překvapení. Navíc Kolman i všichni členové zadržovací hlídky věděli, že Čítan a Ondrejovič u sebe mají pouze nefunkční zbraně.

Ve stejnou dobu, kdy Kolman dokončoval rozmístění hlídek, se na určeném místě v Hranicích sešel Staněk v roli kurýra CIC s Čitanem a Ondrejovičem, aby nastoupili cestu do služeb americké armády. K hranicím však již nikdy nedošli. Život Čítana a Ondrejoviče ukončily ve 23.45 střely ze samopalů zadržovací hlídky. Jejich usmrcení se odehrálo pravděpodobně tak, jak je popsáno v úvodu článku. Zezadu, bez varování a bez použití „zákonné výzvy“, usmrtil Čítana Čech, Huleš zepředu smrtelně zranil Ondrejoviče; zda použil zbraň také Křeček, se nepodařilo spolehlivě zjistit.¹⁴

Po střelbě byla u obou zasažených provedena osobní prohlídka, při níž u nich mimo výše uvedených písemností a výzbroje byla nalezena ještě jedna pistole ráže 6,35 mm, která však kvůli poškozenému zásobníku mohla vystřelit pouze jednou.¹⁵ Oba byli převezeni na ošetrovnu útvaru, kde byl Ondrejovič během poskytování první pomoci podroben informativnímu výslechu.¹⁶ Poté ho odvezli do nemocnice v Aši, kde i přes provedenou operaci zemřel.

Následující den velení 1. praporu Hranice o akci informovalo velitelství brigády. Ppor. Špaček vypracoval na základě informací členů hlídky hlášení, kde bylo záměrně a vědomě vyličeno použití zbraně zcela zkresleně jako

¹³ Tamtéž. Špaček prý zůstal doma s odůvodněním, že s touto provokací nechce mít nic společného.

¹⁴ Tamtéž, č. 1. 84. Křeček u soudu tvrdil, že zbraň nepoužil, přestože se během vyšetřování ke střelbě přiznal. Toto přiznání bylo údajně vynuceno výhrůzkami vyšetřovatele. Fakt, že druhý den po usmrcení Čítana a Ondrejoviče rovněž tvrdil, že střílel, zdůvodňuje obavami z nařčení ze zbabělosti a z nesplnění rozkazu.

¹⁵ Tamtéž, podsv. 3, č. 1. 21. S největší pravděpodobností byly agentem Staňkem dodány obě pistole. Tamtéž, Kriminálně technický posudek: „*Pistole ad. 1* [ráže 7,65 původně předaná Staňkem – pozn. aut.] *za tohoto stavu, tj. s ulomeným zápalníkem a poškozenou úderníkovou vzpruhou, není způsobilá ke střelbě. [...] pistole ad. 2* [ráže 6,35; podle některých pramenů rovněž předaná Staňkem, podle jiných byla majetkem jednoho ze zastřelených – pozn. aut.] *za tohoto stavu, tj. s poškozeným zásobníkem, je způsobilá ke střelbě jednotlivými ranami. Náboje nutno vkládat rukou do nábojové komory a vystřelenou nábojnici vyřázet pomocí nějaké tyčinky, neboť po výstřelu každá nábojnice zůstává v nábojové komoře a vytahovačem není vyražena.*“

¹⁶ AMV, f. 2342, inv. j. 368, k. 165.

oprávněné a oba zastřelení líčení jako nebezpeční ozbrojení zločinci. Hlášení zcela zatajilo také to, že oba „narušitelé“ byli vedeni spolupracovníkem PS, že příslušníci PS začali střílet bez výzvy k zastavení a bez vyčerpání mírnějších prostředků vedoucích k zatčení „narušitelů“. Rovněž nezmiňuje, že členové hlídky věděli, že oba zastřelení byli vyzbrojeni nefunkčními zbraněmi, které jim dali příslušníci zpravodajského oddělení praporu.¹⁷

Toto hlášení podepsal velitel praporu Kolman, který zásahu velel a ve chvíli použití zbraně byl prakticky na „místě činu“. Dopoledne 14. května 1952 přijel případ „vyšetřit“ velitel chebské brigády Karel Peprný společně s náčelníkem zpravodajského oddělení brigády Františkem Ožanou a zástupcem pro věci politické. Po shlednutí místa činu a jasně patrných krevních stop na cestě instruoval Kolmana, aby o případu informoval okresního prokurátora. Ten ohledal místo téhož dne odpoledne, nařídil soudní pitvu a dále se případem nezabýval. Peprný nechal vypracovat pro velitelství PS zprávu, kde zhodnotil „zárok příslušníků“ jako „správný a velmi dobře provedený“ a současně akci „po strážce agenturní“¹⁸ jako velmi dobře připravenou. Na jeho návrh a po projednání případu na MNV v Aši byli Štefan Čítan a Jan Ondrejovič pohřbeni tajně na nepoužívaný hřbitov v zakázaném pásmu bývalé obce Újezd u Aše, prý z toho důvodu, aby pohřeb někdo nevyužil k provokacím.¹⁹ V červenci 1952 Hrabovský obdržel odměnu 1000 Kčs „za dobré rozpracování případu“²⁰ a vypadalo to, že tento zločin zůstane zapomenut a nepotrestán tak jako bezpočet jiných.

Brutální likvidace dvou devatenáctiletých rumunských reemigrantů po předchozím promyšleném a dlouhotrvajícím „rozpracování“ však byla zřejmě příliš pro některé z méně otrlých strážců hranic, zvláště když byli hlavní aktéři

¹⁷ AMV, f. 2342, inv. j. 368, k. 165: „*Když procházeli narušitelé vedle tříčlenné hlídky vedené por. Hulešem, přešli asi 3 m od starš.[ina] Čecha, tento na ně ze zadu zvolal: ‚Stůj, ruce vzhůru!‘ Po tomto zvolání oba narušitelé pokusili se o útek a uskočili poněkud stranou do louky. Po tomto, když narušitelé výzvy neuposlechli, staršina Čech použil zbraně samopalu proti narušiteli zezadu a po vystřelení krátké dávky narušitel padl. Hned na to, jakmile použil zbraně staršina Čech, použil zbraně i por. Křeček a por. Huleš proti druhému narušiteli, který rovněž uskočil do louky. Tento druhý narušitel rovněž upadl a pohyboval se. Po tomto, kdy bylo použito zbraně, vystřelil jsem bílou světlicí na osvětlení terénu v místě použití zbraně. Jakmile byl osvětlen terén, spatřil por. Huleš obranný granát v ruce narušitele, který se na zemi převaloval. Tento ihned odebral z ruky a narušitel hned zase sahal po dýce, kterou měl u sebe. Jeden z narušitelů, jak bylo zjištěno, byl zasažen do hlavy a vytekl mu mozek, Čítan. Druhý byl zasažen do břicha několika ranami ze samopalu. Zbraně bylo použito oprávněně podle zákona a s výsledkem. Celkem bylo vystřeleno 10 nábojů v celé hlídce (třemi příslušníky).“*

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ AMV, a. č. Z-172, č. I. 78. Spolupracovníci obdrželi údajně odměnu 2000 a 3000 Kčs. AMV, a. č. Z-172, podsv. 3, č. I. 27.

dvojnásobné vraždy zakrátko povýšení a činnost zpravodajských orgánů chebské brigády byla dávána ostatním za vzor. O této „akci“ se však mezi mužstvem a nižšími veliteli hovořilo jako o prosté vraždě, zvláště když velení zakazovalo o celé věci hovořit.

Oficiální vyšetřování případu vojenskou prokuraturou a kontrarozvědkou začalo na konci listopadu 1952, když rotný PS Věnceslav Gacek, který byl v té době ve vazbě vojenského prokurátora v Praze, vyprávěl v cele svému spoluvězni Josefu Kopeckému o zastřelení Čitana a Ondrejoviče.²¹ Kopecký o rozhovoru informoval svého vyšetřovatele, který následně Gacka vyslechl. Celá věc byla prověřována, přičemž vyšlo najevo, že již druhý den po „akci“ hovořil tajemník MNV Staněk (otec agenta Staňka) s důstojníky 1. praporu. Z rozhovoru vyplynulo, že je o celé věci svým synem podrobně informován, a vyjádřil obavy o jeho bezpečnost a zároveň nesouhlas se zastřelením dvou osob.²² Své pochybnosti o zákonnosti celé akce sdělil příslušníku VKR Balšankovi i „zpravodajský orgán“ 1. praporu Antonín Vildner.²³ Výsledkem těchto oznámení bylo hlášení příslušníků VKR 5. chebské brigády náměstkovi MNB z 20. 5. 1952, kde ho informovali o skutečném pozadí celé akce.²⁴ Tento přípis však nebyl rozhodnutím nižšího úředníka náměstkovi vůbec předložen s odůvodněním, že se jednalo o osoby jednajících proti režimu.

Za tímto rozhodnutím lze pouze tušit vliv velitele brigády Peprného, jehož jménem bylo téhož dne předloženo na velitelství PS hlášení o vzorně provedené akci s návrhem na odměnu pro hlavní aktéry.²⁵

Případ se však nepodařilo „uspat“. Po Gackově výpovědi se o věc začal intenzivně zajímat vojenský prokurátor kpt. Zatloukal, na jehož popud bylo dne 3. prosince 1952 zahájeno vyšetřování, během něhož byl z rozkazu náměstka

²¹ AMV, a. č. Z-172, č. l. 11. Gacek se zásahu neúčastnil, dozvěděl se o něm od jiných příslušníků PS.

²² Tamtéž, č. l. 27: „Druhý den po akci hovořil por. Kříž z 1. praporu s tajemníkem MNV Staňkem, otcem ag. 2609, který převáděl skupinu, a ten si mu stěžoval, že jeho syn se do něčeho zapletl a že se cítí nějak nesvůj, že má strach, jak to dopadne, a přitom mu vypověděl všechny okolnosti s přípravou akce ze strany odd. 1/2, že jeho syn má převádět 2 osoby přes hranice, že jim opatřil prostřednictvím odd. 1/2 zbraně, které jsou poškozené a nejsou použít, a nakonec jim řekl, že se to všechno mohlo udělat jinak a že nemuseli být zastřeleni. Rozmluvě byl přítomen zást. vel. 1. rps [roty PS] starš. Bejvačinský. Celý případ byl již před realizací dekonspirován, spoluprac. se se vším svěřil svému otci.“

²³ Tamtéž, č. l. 11. To, že tyto informace nevedly k okamžitému vyšetřování případu, lze vysvětlit silnou pozicí velitele chebské brigády Peprného, který nebyl vyšetřován a stíhán ani po zatčení Čecha a ostatních příslušníků PS, ač jej Kolman přímo obvinil ze zkraslení hlášení o celé akci. K otevření celého případu vedl až zásah pražského vojenského prokurátora.

²⁴ Tamtéž, oper. podsv. 1, č. l. 20.

²⁵ Peprný, ač přímo obviňován Kolmanem, prošel celým vyšetřováním bez úhony – veškerá vina padla na jeho podřízené a Peprný ve své kariéře strmě stoupal až do roku 1968.

MNB zatčen 25. února 1953 Svatopluk Čech, 4. března 1953 Zdeněk Hrabovský, Ludvík Huleš a Bohumil Křeček, 14. března 1953 Bedřich Kolman a Ladislav Špaček a 24. června 1953 František Ožana.

Případem se poté zabýval Vyšší vojenský soud v Praze. Rozsudkem tohoto soudu ze dne 23. března 1954 byli obžalovaní odsouzeni k trestu odnětí svobody, a to S. Čech za porušení povinnosti veřejného činitele v souběhu s vraždou na 12 let, Z. Hrabovský za porušení povinnosti veřejného činitele na 3 roky, F. Ožana za porušení povinnosti veřejného činitele na 5 let, L. Huleš za porušení povinnosti veřejného činitele v souběhu s vraždou na 7 let, B. Křeček za porušení povinnosti veřejného činitele v souběhu s vraždou na 4 roky, B. Kolman za porušení povinnosti veřejného činitele na 5 let, L. Špaček za porušení povinnosti veřejného činitele na 2 roky.²⁶

Nejvyšší soud zamítl odvolání Čecha a Ožany, Hulešovi zmírnil trest na 4,5 roku²⁷ a Kolmanovi na 3 roky odnětí svobody; další snížení trestu přinesla odsouzeným amnestie.²⁸ Odsouzení si plně neodpykali ani tyto zmírněné rozsudky, nejdéle byli ve vězení přímí pachatelé vraždy Huleš a Čech (podmínečně propuštěni v listopadu 1954 a v lednu 1957).

Tento případ je pro 50. léta typický. Provokace k „trestné činnosti“ patřila k běžným metodám práce státobezpečnostních složek. Sloužila k tomu, aby „odhalováním třídních nepřátel“ živila atmosféru nedůvěry, zášti a strachu tolik potřebnou pro vládnoucí režim a jeho nositele. V neposlední řadě provokace sloužily k zakrývání vlastní neschopnosti čelit skutečným protivníkům.

Od roku 1948 provokační metody mnohde nabyly takových rozměrů, že se příslušníci StB soustředili hlavně na „organizování ilegality“ místo vlastní „kontrarozvědné“ práce. To znamená, že nákladný bezpečnostní aparát, který vyrostl ze zkušeností gestapa, SD a později KGB a dalších podobných organizací k tomu, aby chránil komunistický režim, se ve skutečnosti zabýval „protistátními“ organizacemi vytvořenými a kontrolovanými StB, tudíž pro režim neškodnými. Toto byl hlavní důvod, proč špičky vnitřní, resp. MNB a armády, postupem času začaly proti těmto metodám vystupovat. Dá se říci, že právě rok 1952 patřil do onoho přelomového období. Způsob, jakým došlo k zahájení vyšetřování případu této dvojnásobné vraždy, je tudíž pro toto období typický, ale i náhodný.

²⁶ AMV, a. č. Z-172, Rozsudek Vyššího vojenského soudu v Praze ze dne 23. 3. 1954, sp. zn. T 2/54.

²⁷ Tamtéž, Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 5. 1954, sp. zn. Tov 38/54: „*U odvolacího soudu nešlo odpovědně zjistit, zda-li použil zbraň úmyslně nebo zda neúmyslně stiskl spoušť u odjištěného samopalu pod dojemem dávky Čecha. Odvolací soud ho uznal vinným pouze z ublížení na zdraví z nedbalosti podle § 222 odst 1, 2 tr. zák.*“

²⁸ Amnestií byly prominuty Čechovi 4 roky, Hrabovskému 1 rok, Ožanovi 20 měsíců, Hulešovi 18 měsíců, Křečkovi 1 rok, Kolmanovi 1 rok a Špačkovi 1 rok trestu odnětí svobody.

Hlavní viníci byli odsouzeni – tím případ přestal být pro vyšetřovatele ÚDV aktuální a dnes již nemá význam uvažovat, nakolik byl soud k pachatelům přísný či shovívavý.

ÚDV se tímto případem začal zabývat paradoxně na popud jednoho z odsouzených, který se touto cestou domáhal rehabilitace. On i zbylí žijící viníci naprosto ignorují fakt, že jejich vinou přišli o život dva mladí lidé, naopak vidí jako oběti sami sebe. Podle svého názoru se někteří žádné trestné činnosti nedopustili, a přesto byli odsouzeni; údajně ani nevědí např., jak došlo k tomu, že vyšla rána. Pokusy někdejšího pohraničnicka o rehabilitaci skončily pochopitelně nezdarem a případ byl uzavřen.

Zbývá se zamyslet nad tím, nakolik je typická pouze pro počátek 50. let a tedy dnešku vzdálená schopnost člověka obětovat i život jiných pro vlastní prospěch či kariéru a nakolik jsou minulostí primitivní ideologie a „-izmy“, jež jinak smýšlející lidi nevnímají jako rovnocenné bytosti, ale pouze jako nepřátele.

PŘÍLOHA 1

Fotokopie doporučujícího dopisu pro CIC, který napsal podle instrukcí Josef Staněk

Milý Jimmi.

Práce pokračuje velmi zdárně. Získávám stále lidi, kteří nesouhlasí se zdejším politickým zřízením. Jako tito dva, které posílám na další práci. Jeden chce jít do školy a pak se vrátit do ČSR. Věnujte mu ve škole pozornost. Zdá se být dobrý. T.j. Andreovič. Čítan je také dobrý, ale pro naši práci se nehodí. Dej mu možnost, aby mohl jít k letectvu.

Vysílač pracuje doufám dobře. Ovšem, to můžeš ocenit pouze Ty.

Tak zatím Ti posílám jen tyto dva boys a za několik dní bude následovat ještě jeden. Ale nemám sním zatím spojení. Adresu už mám. Podle vyprávění Andrejoviče je schopný.

POzdravuje Tě B7. Působí velice dobře.
Zprávy poslauchej jako obvykle.
Snad se brzy podívám na miss Edwin Boelovou.

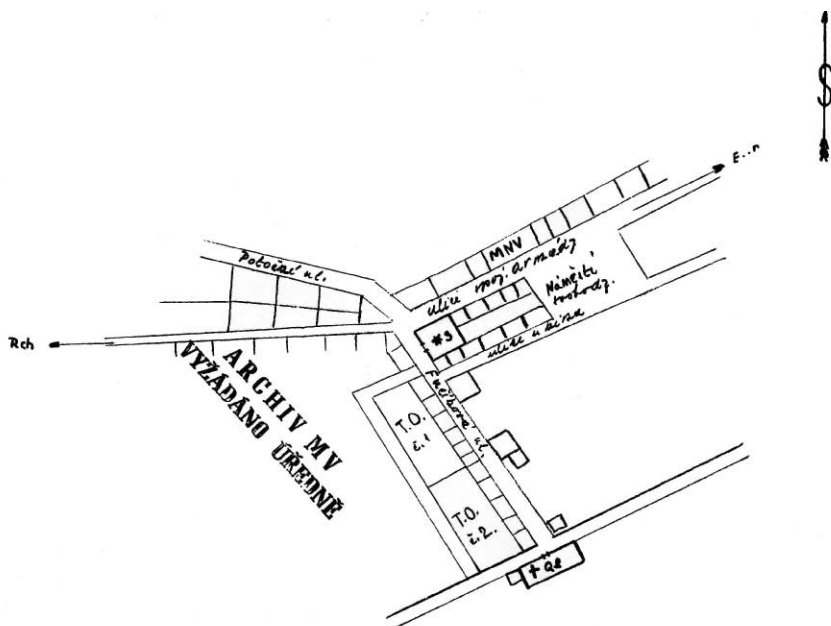
Good by.

Q8

Johnymu posílám různé plánky. On Ti p nich dá podrobnou zprávu.

PŘÍLOHA 2

Fotokopie jednoho ze špionážních pláneků, které nakreslili pracovníci zpravodajského oddělení

QB

1:25 000.

Život a doba ministra vnitra Rudolfa Baráka

Prokop Tomek

Úvod

Osobě a významu Rudolfa Baráka, českého komunistického funkcionáře minulého století, nebyla ze strany historiků dosud věnována příliš velká soustavná pozornost. V oficiální literatuře publikované v Československu do roku 1989 byl Barák dokonce orwellovsky vyškrtnut z dějin¹. Jedním z mála rozsáhlejších textů je kapitola Dobrodružný konec Barákovy kariéry v knize historika Karla Kaplana *Mocní a bezmocní*². Kaplan zasvěceně a poutavě líčí především osobní dojmy z Baráka, jak jej poznal koncem 60. let zejména v souvislosti s přešetřováním politických procesů. Přes nesporné kvality tohoto střízlivého textu se jedná spíše o svědectví než o klasickou historickou studii. Jinak byla publikována jen řada časopiseckých článků různé úrovně a rozsahu koncem 60. let a v 90. letech³. Barákovi věnoval kapitolu své velmi diskutabilní knihy *Špión vypovídá*⁴ i Josef Frolík.

Hlavním zdrojem ke studiu osobnosti R. Baráka jsou především archivní prameny, vesměs dosud málo probádané. Jejich výpovědní hodnota je ovšem rozdílná, daná jejich vznikem převážně v době Barákova pádu či později. Relativní nedostupnost těchto pramenů byla další příčinou nezájmu o tohoto politika. Nejvýznamnějším zdrojem je vyšetřovací spis Generální prokuratury ČSSR čj. FVg-002/70 uložený v Národním archivu (NA). Spis byl sice založen k revizi případu Rudolfa Baráka v roce 1970, nicméně je v něm soustředěno velké množství písemností shromážděných již při vyšetřování v roce 1962 a stranických dokumentů i s širším významem. Dalšími důležitými prameny

¹ Příkladem může být obsáhlý citát z jeho projevu uvedený v publikaci o dějinách ministerstva vnitra (MV) jako projev „*tehdejšího ministra vnitra*“. In: Holub, Ota: *Vývoj SNB a vojsk ministerstva vnitra v letech 1948–1960*. FMV, Praha 1978, s. 150.

² Kaplan, Karel: *Mocní a bezmocní*. Sixty-Eight Publishers Corp., Toronto 1989.

³ Např. Hájek, Karel: *Vzestup a pád ministra. Jak to bylo s Rudolfem Barákem?* In: *Květy*, 22. 6. 1968; Kocian, Jiří: *Kauza ambiciozního ministra*. In: *Týden*, 15. 4. 2002; Navrátil, Boleslav – Pejčoch, Zdeněk: *Politik „pensionovaný“ v cele č. 8*. In: *Reportér*, 5. 6. 1968; Sieber, Karel: *Anatomie jednoho pádu*. In: *Lidové noviny*, 20. 4. 2002; Tučková, Anna: *Rudolf Barák a zákony smečky*. In: *Reportér*, 31. 7. 1968. *Osobě R. Baráka se věnoval i Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách, díl III., Themis, Praha 2002, s. 700–702.*

⁴ Frolík, Josef: *Špión vypovídá*. Orbis, Praha 1990.

jsou materiály z fondu ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) uložené v NA – zejména návrhy předkládané v Barákově věci politickému byru ÚV KSČ (PB ÚV KSČ) v letech 1962 a 1970 – a soubor uložený ve fondu Branněbezpečnostního oddělení ÚV KSČ. V archívech ministerstva vnitra (MV) se v současné době k osobě R. Baráka nenachází žádný samostatný spis, ať již personální, vyšetřovací či operativní.⁵ Poznatky o Barákově působení ve funkci ministra vnitra jsou ale pochopitelně obsaženy v různém rozsahu v řadě dokumentů vzniklých při výkonu funkce ministra a archivovaných v Archivu ministerstva vnitra (AMV). Bohužel se jedná často o formální rozhodnutí, u nichž lze obtížně objasnit pozadí jejich vzniku.

Relativní nezáměr o Barákovu postavu je dán mimo jiné zřejmě tím, že se jednalo o postavu kontroverzní a možná i okrajovou. Byl výrazný v době svého oficiálního působení a ojedinělý byl v jeho době i pád. Kvůli svému konfliktu s Antonínem Novotným získal nezaslouženě nálepkou jakéhosi „prereformisty“. Nicméně jeho působení ani jeho konec nevyvolaly žádný viditelný společenský pohyb. Jeho kariéra i pád umožňují nahlédnout do dříve pečlivě střeženého prostředí komunistických pohlavárů padesátých a šedesátých let. Barákův politický i lidský osud se lišil od ostatních funkcionářů té doby. Pozornost vzbuzuje i vytrvalost, s jakou se šířily (a dosud přetrvávají) mýty, smyšlenky a dezinformace již v době jeho zatčení a v dalších desetiletích. Rozšiřovali je jeho protivníci, špatně informované obyvatelstvo i on sám.

Předkládaná práce si klade za cíl přinést některá nová fakta, připomenout opomíjené skutečnosti a pokusit se střízlivě formulovat základní závěry a hodnocení případu Rudolfa Baráka v souvislostech politické situace v Československu na přelomu 50. a 60. let.

Původ a počátky kariéry

Rudolf Barák se narodil 11. května 1915 v Blansku. Pocházel z dělnické rodiny, otec pracoval jako kovář v továrně a matka byla dělnicí v cihelně. V Blansku absolvoval Rudolf Barák obecnou a měšťanskou školu a v letech 1930–1934 se vyučil typografem v místní obchodní tiskárně. Ve 30. letech se aktivně věnoval lehké atletice v Dělnické tělocvičné jednotě (DTJ). Tato skutečnost měla vliv na jeho sympatie ke sportu i po letech, ale také později vrhala stín na jeho politický profil, protože DTJ byla organizací sociálně demokratickou.

⁵ Jediným materiálem evidovaným v AMV k R. Barákovi je spis ZV-1602 MV. Podle sdělení ředitele AMV Jana Frolíka v lednu 2003 byl svazek počátkem roku 1990 spolu s celým fondem „Z“ převzat pod kontrolu tehdejšího ministra vnitra Richarda Sachera. Po převzetí fondu „Z“ v roce 1991 zpět AMV byla zjištěna ztráta některých svazků, mezi nimi i výše zmíněného svazku ZV-1602 MV. Jeho další osud není znám.

Do roku 1937 pracoval s přestávkami v tiskárně a příležitostně vykonával veřejně prospěšné práce. Příčinou této nepravdivosti měl být nedostatek pracovních míst v době hospodářské krize. Roku 1935 byl údajně odsouzen k podmíněnému trestu šesti týdnů vězení za tisk letáků pro organizaci KSČ v Brně-Juliánově. Od října 1937 do okupace ČSR v březnu 1939 vykonával základní vojenskou službu. Sloužil u pěchoty, absolvoval poddůstojnickou školu a demobilizoval 1. dubna 1939 v hodnosti desátníka. Po demobilizaci pracoval jako pomocný dělník a později soustružník v továrně Škoda v Adamově. V roce 1941 se oženil; v průběhu dalších let se stal otcem tří dětí. V roce 1942 údajně vstoupil do buňky ilegální KSČ, ovšem o jeho politické činnosti existují svědectví až z období po válce.

Poválečné období se stalo pro Baráka podobně jako pro celou řadu dalších majitelů členského průkazu KSČ počátkem slibné politické kariéry. Od května 1945 byl funkcionářem revolučního národního výboru (NV) v Blansku a sekretářem místní organizace KSČ. O rok později se stal bezpečnostním referentem okresního národního výboru (ONV) v Boskovicích a v roce 1948 jeho předsdou. Po reorganizaci státní správy počátkem roku 1949 přešel do funkce předsedy nového ONV v Blansku. Koncem roku 1950 postoupil do funkcí na krajské úrovni – stal se předsdou Krajského národního výboru (KNV) a členem předsednictva Krajského výboru (KV) KSČ v Brně. K tomuto postupu využil první vlny čistek v KSČ po zatčení autoritativního krajského tajemníka KSČ v Brně Otty Šlinga v říjnu 1950. Podílem na tzv. odhalování Šlinga se prezentoval jako spolehlivý a pravověrný stranický kádr, ačkoliv nebyl iniciátorem, ale pravděpodobně jen účastníkem již zahájené kampaně.⁶

Další kariéře pak Barákovi uvolnily cestu čistky v KSČ vrcholící zatčením generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského. Na celostátní konferenci KSČ 18. prosince 1952 byl Barák zvolen kandidátem ÚV KSČ. Dne 24. března 1953 byl ve svých necelých 38 letech pověřen funkcí náměstka předsedy vlády a 14. září 1953 jmenován ministrem vnitra. Na základě výsledků X. sjezdu KSČ v červnu 1954 se stal nejen členem ÚV KSČ, ale dokonce i PB ÚV KSČ. Tento devítičlenný orgán se dvěma náhradníky byl skutečným řídicím centrem KSČ, protože předsednictvo se zhruba stovkou členů a padesáti kandidáty nebylo schopno operativního rozhodování. Členství Baráka v politickém byru bylo potvrzeno i XI. sjezdem KSČ v červnu 1958. V roce 1954 byl „zvolen“ i poslancem Národního shromáždění za obvod Blansko.

⁶ Otto Šling (1912–1953). Přes buržoazní původ působil od roku 1930 v Komunistickém svazu mládeže, 1936–1938 byl jako medik člen interbrigád ve Španělsku. Od března 1939 do května 1945 v exilu ve Velké Británii. Po válce až do roku 1950 vedoucím krajským tajemníkem KSČ v Brně, členem ÚV KSČ a poslancem Národního shromáždění. V říjnu 1950 zatčen pro údajnou špionáž, později bylo obvinění rozšířeno o porušování vnitrostranické demokracie, kritiky apod. Rozsudkem Státního soudu v Praze byl 27. 11. 1952 odsouzen v rámci procesu s vedením protistátního spikleckého centra pro velezradu a vyzvědačství k trestu smrti. Popraven 3. 12. 1952.

Jaká byla příčina tak rychlé kariéry? V podstatě lze říci, že se Barák ocitl ve správný čas na správném místě. Po rozsáhlých čistkách se pochopitelně projevila i potřeba nástupců zlikvidovaných (někdy doslova) funkcionářů. Barák byl „nový člověk“. Neocitl se za války v zahraničím odboji na nevhodném místě s nevhodnými lidmi, za okupace byl doma a prokazatelně se s okupanty nezapletl, neměl osobní ani přátelské vazby na nikoho ze stávajícího vedení, přišel ze zdola a předválečný nejasný vztah k sociální demokracii nakonec nehrál roli. Přitom se jevil jako schopný a obratný funkcionář, přirozeně inteligentní, ale ne intelektuál. Dokonce i v roce 1962 hodnotil A. Novotný počátky jeho kariéry pozitivně: *„Také v prosinci roku 1951, kdy byly v Brně vyvolány demonstrace za třinácté služné, Barák se choval dobře, aktivně vystupoval, bojoval proti nepřátelským elementům, které chtěly využít tehdejší situace v Brně proti republice. Sám jsem v té době byl spolu se soudruhem Klimentem a soudruhem Kopřivou předsednictvem strany poslán do Brna, tak jsem měl možnost tuto činnost Barákovu vidět⁷. A také Barák vystupoval ze správných pozic proti řadě frakčních skupin, které se v Brně v roce 1952 ukázaly a chtěly využít doby po odchodu Šlinga, aby se zde dostaly do rozhodujících pozic. Když v roce 1953 po úmrtí soudruha Gottwalda, kdy byl Barák pověřen funkcí náměstka předsedy vlády, pracoval aktivně a operativně.“⁸*

Ministrem vnitra

Smrt Stalina a Gottwalda v březnu 1953 znamenala určitý, i když zpočátku nezřetelný předěl. Nešlo ještě o otevřené přehodnocení politiky komunistického teroru, kterou oba ve svých zemích a Stalin i v celém východním bloku ztělesňovali. Nicméně stalinistický koncept neustálého zůstávání třídního boje byl ale nenápadně opouštěn. Politické procesy zůstávaly zatím nepřehodnoceny. Nebyla to doba reformátorů, ale ani nových diktátorů stalinistického střihu v SSSR, natož v Československu. Proto se pro citlivou funkci šéfa politické policie hodil minulostí nezatížený, zatím nevýznamný, ale současně i schopný kandidát.

Mírná destalinizace se v Československu projevila organizační reformou politické policie – Státní bezpečnosti (StB). V pravomoci MV byly v letech 1950–1953 pouze civilní záležitosti. Současně existující ministerstvo národní bezpečnosti (MNB) řídilo StB, věznice a další mocenské nástroje k ovládnutí společnosti. Na podzim 1953 byla obě ministerstva sloučena a ještě před příchodem nové-

⁷ V roce 1951 bylo omezeno vyplácení vánočního příplatku. Ve dnech 21.–22. 11. 1951 došlo v řadě podniků na území Československa k spontánním stávkám a demonstracím. Silné hnutí dělníků bylo zaznamenáno v Brně.

⁸ NA, f. ÚV KSČ, Branně-bezpečnostní oddělení (05/11), sv. 128: Koncept projevu A. Novotného na plenárním zasedání ÚV KSČ 6.–7. 2. 1962.

ho ministra Baráka reorganizována především podle sovětských zkušeností a osobně sovětskými poradci v nové MV. Příčinou reorganizace byla nepochybně snaha bezpečně ovládat v budoucnu StB a orientovat její zájem žádoucím směrem, mimo KSČ. Na základních rysech činnosti StB se nic významně nezměnilo. Nové bylo organizační členění. Byla zrušena Hlavní správa StB, která dříve tvořila s podřízenými součástmi (odbory) StB jediný uzavřený celek, podřízený jednomu z náměstků ministra národní bezpečnosti. Nově organizované správy StB byly nyní přímo podřízeny ministrowi vnitra a jeho náměstkům. Novým ovládacím prvkem byla správa kádrů MV se svým útvarem nazvaným zvláštní inspekce. Tato složka, vázaná ve své činnosti souhlasem ministra a jeho náměstků, měla zvláštní pravomoc při vyšetřování trestných činů a dalších provinění příslušníků MV. Provinilci byli tak vydáni Barákovi na milost a nemilost. Barák mohl vlastně rozhodnout, zda budou vydáni trestnímu stíhání či potrestáni kázeňsky.⁹ Bez ohledu na tuto skrytou závislost si v rámci svého resortu získal jistý respekt. Mohly tomu napomoci Barákův věk, sociální původ, do jisté míry i životní zkušenosti a vzdělání odpovídající zhruba kádrovému průměru StB. V této souvislosti lze vzít s nezbytnou opatrností vážně i líčení Josefa Frolíka o Barákově neformálním stylu jednání s příslušníky StB, kdy se snažil nepůsobit jako dogmatický funkcionář, ale jako jeden z nich.¹⁰

Rudolf Barák se ve funkci choval velmi cílevědomě a samostatně. Jako člen politbyra ignoroval snahu oddělení státní administrativy ÚV KSČ o podíl na řízení MV. Sloučení funkcí ministra a člena politbyra bylo neobvyklé a zajišťovalo Barákovi velmi pevnou politickou pozici a faktickou nekontrolovatelnost. Teoreticky byl v politické rovině odpovědný prvnímú tajemníkovi A. Novotnému¹¹, jako člen vlády jejímu předsedovi V. Širokému. Pracovníci oddělení ÚV KSČ pověřeného stranickým řízením MV s Barákem o vliv na ministerstvo dlouho a většinou neúspěšně soupeřili.¹² Po Barákově zatčení v lednu 1962 si

⁹ Frolík, Jan: Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: Sborník archivních prací č. 2, Archivní správa, Praha 2002, s. 393–394.

¹⁰ Frolík, Josef: c. d., s. 88–111: Vzestup a pád Rudolfa Baráka.

¹¹ Antonín Novotný (1904–1975), původním povoláním zámečník, od roku 1921 člen KSČ, kde již před 2. světovou válkou vykonával řadu funkcí, 1941–1945 vězněn v koncentračním táboře Mauthausen, 1946–1968 člen ÚV a 1952–1968 člen předsednictva ÚV KSČ, 1953 náměstek předsedy vlády, 1953–1968 první tajemník ÚV KSČ, 1957–1968 prezident republiky, 1968–1971 pozastaveno členství v KSČ.

¹² Oddělení ÚV byla kontrolním a převodním mechanismem vedení KSČ v různých organizacích a resortech. Organizovala a koordinovala jejich činnost. Předávala pokyny řídicích tajemníků ÚV, směrnice ÚV, řešila problémy organizací přímo s jejich příslušnými pracovníky. Vedoucí oddělení měl až tři zástupce a sekretáře. Byl v kontaktu se svým nadřazeným tajemníkem ÚV a předkládal sekretariátu a prostřednictvím tajemníka i předsednictvu ÚV zprávy. Vedoucí byl odpovědný těmto místům za činnost oddělení, byl určen k vyřizování významnějších věcí a pro tajemníka ÚV byl kompetentním odborníkem v dané problematice. Oddělení se

stěžovali na přehlížení z jeho strany. Prý nikdy oddělení nenavštívil, nepřišel se poradit, připomínky nebral v úvahu, jen čas od času poslal cestou náčelníka sekretariátu ministra Komárka nějaké materiály k stanovisku nebo k připomínkám, ty ale bral v úvahu jen velmi málo a s výhradami. Až za vedoucího oddělení Miroslava Mamuly dosáhli jeho podřízení po velkém úsilí práva účasti na kolegiích ministra vnitra (jednalo se o štáb klíčových funkcionářů ministerstva). Ani při pokusech o praktické kontroly na součástech StB většinou neuspěli.¹³

Ovšem Barák se v roce 1953 choval jinak než v roce 1961. V počátečním období výkonu funkce působil sice údajně osobně skromně, ale vystupoval nekompromisně a energicky jako uvědomělý straník. Příkladem jeho služebního vystupování může být ukázka zápisu z diskuse v kolegiu ministra vnitra dne 19. října 1955. Tématem bylo vyhodnocení činnosti pohraniční stráže v roce 1955: *„S. ministr Barák po skončení referátu s. Sýkora: Celý tón dokladu je formální a ukazuje celou praxi politické správy a politického dění. Nemůžeme se zabalit do toho, že se někde něco dělá ‚slabě‘. V čem to je. Politická správa trpí byrokratičností, nelidským poměrem k věci. Z celého vašeho dokladu bude těžké udělat závěr, co na politické správě uděláme. Útvarové organizace pracují ‚slabě‘, politická správa se tím zabývá ‚slabě‘. Nemůžeme se dozvědět, kdo bude dělat nápravu. Nepřístupujte takto k věci. Tak bychom všechno odbyli formálními frázemi a nic by se nezlepšilo. Že nedostatky jsou, o tom svědčí váš doklad. Jak to budeme dělat, v čem jsou hlavní příčiny. Kdy jste byl naposledy na rotě? S. Sýkora: V září. S. ministr: Kdy byl naposledy aktiv ke komunistům na rotě? S. Sýkora: Hovořil jsem tam s nimi, jak zlepšit práci. S. ministr: Dozvat pracovníky od stolů a jít k lidem, promluvit s nimi, ptát se na nedostatky. Aby se práce oživila. Zbavte se byrokratismu.“*¹⁴

Spíše až ve 2. polovině 50. let se rysuje osobnost lišící se od svých kolegů na čele stranické špičky. Barák si budoval pověst nedogmatického, téměř až liberálního člověka otevřeného novým myšlenkám. Vždy ale dával pozor, aby jeho jednání nevystupovalo ideologicky mimo rámec stávajícího systému.¹⁵

dělila na odbory – pracovní buňky. V odboru pracovalo několik referentů s vymezeným úsekem činnosti. Oddělení státní administrativy řídil zpravidla generální (v letech 1953–1972 první) tajemník. Podle významu bylo nejdůležitější organizačně politické (první) oddělení, za ním bylo oddělení státní administrativy (osmé), jehož pracovníci se chovali tajuplně a důležitě. Ostatní oddělení byla na nižší úrovni a významem vzájemně rovnocenná. Podle: Kaplan, Karel: Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993.

¹³ NA, f. ÚV KSČ, 05/11, Složka R. Barák – 1962, Rukopisné záznamy pracovníků oddělení státní administrativy, únor 1962.

¹⁴ AMV, f. A2/1 (Sekretariát ministra), inv. j. 202, 24. schůze kolegia ministra vnitra, 19. 10. 1955.

¹⁵ O nepřiměřených očekáváních a idealizovaném dobovém pohledu na Baráka dokonce i mezi československými exulanty svědčí například článek Radomíra Luži: O co vlastně v Praze jde. K případu Rudolfa Baráka. In: Svědectví, 17, 1962.

Občas podpořil sporné divadelní představení, stýkal se se sportovci a umělci, projevoval i konkrétní zájem o umění. Byl v tehdejších podmínkách jakýmsi mecenášem, malíře podporoval i při řešení tehdy obtížných existenčních starostí. Otakaru Kubínovi a Janu Zrzavému zajistil výměny nevyhovujících bytů včetně vyřízení veškerých administrativních a technických problémů. Vytvářel si vlastní sbírku obrazů, jež dostával darem, nakupoval od umělců či v galeriích nebo získával z různých akcí StB. Hlavní správa tiskového dohledu MV (tzn. cenzura) dokonce vyhledávala a zadržovala pro Baráka v tisku adresy inzerentů prodeje uměleckých děl. V jeho sbírce více než sta obrazů různé úrovně bylo možno např. nalézt obrazy Otakara Kubína, Antonína a Linky Procházkových, Emila Filly, Jana Zrzavého, Václava Špály, Joži Úprky, Václava Rabase, Vincence Beneše, Josefa Lady a řady dalších klasiků českého moderního umění. Asi nejznámějším kusem sbírky se stal obraz Pabla Picassa Šedivá hlava. Okolnosti jeho získání ukazují názorně styl Barákova využívání ministerské funkce koncem 50. let. Jeden z agentů II. správy MV koncem roku 1959 získal informaci o sbírce obrazů bývalého podnikatele Dvořáka na Brněnsku. Ten vlastnil i jeden Picassův obraz (asi jediný v soukromém vlastnictví v Československu), který koupil na brněnské výstavě v roce 1945. V prosinci 1959 od Dvořáka obraz koupil další agent StB s krycím jménem ARNO za 36 300 Kčs a vyvezl jej ilegálně do zahraničí.¹⁶ Až poté byl o případu informován Barák, který přikázal přivést obraz zpět, dal ARNOVI vyplatit ze svých prostředků zaplacenou cenu a obraz si ponechal.¹⁷

Působení R. Baráka ve funkci ministra vnitra se ale pochopitelně projevovalo většinou jinak. Pochopil možnosti a význam rozvědky (I. správy MV), která byla podřízena jeho přímému dohledu. Je skutečností, že rozvědka byla až do nástupu Baráka do funkce ministra velmi problematickou složkou se slabými výsledky. Od velké čistky v StB počátkem roku 1951¹⁸ do podzimu 1953 se

¹⁶ Rakouský občan a agent StB krycím jménem ARNO (později LEO, nakonec KARL) byl jedním z nejproduktivnějších zahraničních agentů komunistické kontrarozvědky 50. a 60. let. Podle zadání StB (návrhy schvaloval ministr vnitra Barák) unesl z Rakouska do Československa v roce 1957 rezidenta americké rozvědky a slovenského exulanta Jozefa Vicena a ze SRN v roce 1958 vysokého funkcionáře exilové Organizace ukrajinských nacionalistů Nikifora Horbanjuka. Přípravoval i další podobné akce, jež nebyly z pokynu StB nakonec provedeny, podával cenné informace ale především se pod patronací StB zabýval rozsáhlým pašováním mezi SRN, Rakouskem a Československem. Podle: Žáček, Pavel: Rakouský pašerák agentem StB. In: Proglas, 8, 2001, s. 24–27.

¹⁷ NA, f. Generální prokuratura (dále GP), čj. Fvg-002/70, sv. II. R. Barák, pol. 370, složka 5.

¹⁸ Vyšetřování skupiny tzv. sabotérů v StB. V souvislosti s procesem s tzv. protistátním a spiklencským centrem R. Slánského byla na počátku roku 1951 „odhalena“ a vykonstruována KSČ, StB a sovětskými poradci skupina vysokých funkcionářů StB (velitel celé StB Osvald Závodský, velitel rozvědky StB Oskar Valeš, velitel kontrarozvědky StB Vladimír Šmolka, zástupci velitele StB Ivo Milén a Bedřich Pokorný, kpt. SNB Miroslav Pich-Tůma a přednosta bezpečnostního prezidia MV Karel Černý). Pod označením Závodský a spol. byli Nejvyšším soudem ve dnech 21.–23. 12. 1953

rozvědce nepodařilo v zahraničí získat žádnou skutečně hodnotnou agenturu. K 25. listopadu 1953 řídila I. správa MV v zahraničí jen 36 agentů, již k 1. červnu 1954 se jejich počet zvýšil na 82 a její rezidentury, obsazené příslušníky rozvědky legalizovanými jako čs. diplomaté, byly rozmístěny v desítkách zemí světa. Rozvědka získala v zahraničí řadu cenných agentů a mnoho jich cíleně vyslala. Jedním z nepopíratelných zpravodajských úspěchů bylo např. vysazení spolupracovníka rozvědky BRANDNERa (vlastním jménem František Havelka) v roce 1954 do rezidentury britské rozvědky ve Vídni nebo ve 2. polovině 50. let spolupráce s agentem LIGHTem (exulant Karel Zbytek) pracujícím v centrále československé větve britské zpravodajské služby v Londýně. Mezi cenné agenty patřil v letech 1956–1960 též poslanec německého Spolkového sněmu Alfred Frenzel s krycím jménem ANNA. Spolupráce ale skončila jeho zatčením a odsouzením úřady SRN. I. správa MV se ale nezabývala jen zpravodajskou činností. Barák zahájil svoji kariéru na MV souhlasem s teroristickým aktem – únosem sociálnědemokratického politika Bohumila Laušmana z Rakouska. Osobně jej naplánoval, zorganizoval a 24. prosince 1953 provedl za pomoci tří agentů StB (rakouských občanů) příslušník I. správy MV Miroslav Nacvalač (KUBEŠ). Návrh na provedení únosu schválil Barák 18. prosince 1953. V roce 1955 výbuch v hale poštovního úřadu v Mnichově roztrhal (spolu se dvěma dalšími náhodnými oběťmi) slovenského separatistického exilového politika Matúše Černáka. O odpovědnosti čs. rozvědky za atentát existují nepřímé důkazy, zato o pachatelích atentátu připraveného na prefekta Štrasburku André Marie Trémauda 14. května 1957, jemuž náhodou místo něj padla za oběť jeho žena Henriette, pochybnosti nejsou. Jako tzv. aktivní opatření k probuzení německofrancouzského nepřátelství jej pod vlajkou neexistující organizace Kampfverband provedli s Barákovým souhlasem příslušníci I. správy MV.

V roce 1956 byla po sovětském vzoru zřízena jako součást I. správy MV „vědeckotechnická rozvědka“ k provádění průmyslové špionáže ve vyspělých západních státech a v roce 1956 „nelegální rozvědka“, jejíž příslušníci byli po dlouhodobé přípravě s falešnou identitou vysíláni do různých zemí jako záloha k plnění úkolů zejména v případě eventuální války.

Barák vycházel samozřejmě vstříc i speciálním požadavkům „sovětských přátel“. Československo poskytovalo mimo jiné nenápadný azyl pro významné agenty KGB stahované ze zahraničí. Byli to např. vědci Alfred Sarant a Joel Barr, kteří se podíleli v USA na získávání vojenských informací pro SSSR, v roce 1960 přijel do Československa vrah Lva Trockého Jaimes Mercader (žil

odsouzeni jako trockisticko-sionistická skupina organizovaná R. Slánským k vysokým trestům: Závodský – trest smrti, Šmolka – 18 let, Milén – 22, Valeš – 21, Pokorný – 16, Pich-Tůma – 15 a Černý – 16 let vězení. Z dnešního hlediska byli odsouzení skutečně vinni, ovšem ne podle znění obžaloby (až na známého vraha Tůmu-Picha), ale pro zločiny páchané StB.

zde s krycím jménem MORNARD). V roce 1954 byl v bytě MV v Praze na Korunovační třídě ubytován agent KGB dr. Wolfgang Wohlgemuth, stažený z SRN. Wohlgemuth v červenci 1954 unesl do NDR prezidenta západoněmec-kého Spolkového úřadu na ochranu ústavy dr. Otto Johna.

Barák se snažil prezentovat jako člověk na správném místě, chlubil se úspěchy StB, které považoval za své, např. v letech 1956–1957 pozatýkáním agentů britské zpravodajské služby v Československu, které prodal I. správě MV již zmíněný agent LIGHT. Profesionálně pracující zpravodajská služba by takových informací využila ke kontrole těchto agentů, jejich utajenému získání do svých služeb a nasazení proti druhé straně. Barákova StB tyto agenty pozatýkala, dva nechala popraviti a řadu odsoudit. Tím ztratila možnost tyto případy dále operativně využít a snahy o jejich usvědčení a odsouzení nebyly ve všech případech také úspěšné. Barák chtěl ohromovat veřejnost i nepřítele propagandistickými kampaněmi. Dvě, s krycími názvy ÚDER, se uskutečnily na podzim 1957 a jaře 1958. Spočívaly ve zveřejnění desítek úspěšných případů StB. Výsledek byl ale rozpačitý: novináři pochopili věc tak, že se chystá nová vlna čistek a teroru, a MV muselo veřejnost uklidňovat.¹⁹ Při některých veřejných projevech Barák tvrdil, že rozvědka má rozhlasovou stanici Svobodná Evropa v Mnichově zcela pod kontrolou, a tím vlastně upozorňoval na tamní agenty StB a ohrožoval jejich bezpečnost.²⁰

Paradoxy rehabilitací

Rozporuplná byla Barákova účast při rehabilitacích obětí procesů 50. let. Dne 10. ledna 1955 byl Barák jmenován PB ÚV KSČ předsedou „komise ÚV KSČ pro přezkoumání zákonnosti některých soudních případů“ od roku 1948 z hlediska výše trestu.²¹ Vzhledem k průběžným výsledkům šetření, které naznačovaly nezbytnost sáhnout i na nejnepříjemnější případ, byl 5. dubna 1956 Barák jmenován i předsedou „komise C“ k prošetření procesu se Slánským.²² Šetření byla uzavřena v roce 1957 s tím, že Slánský a většina dalších popravených a uvězněných komunistů byla odsouzena oprávněně, i když byli údajně

¹⁹ Cajthaml, Petr: Polopravdy a lži. In: Babka, Lukáš – Veber, Václav: Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj. Evropské hnutí v ČR – Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 2002, s. 177–190.

²⁰ K problematice StB v době Barákova působení též: Kaplan, K.: Nebezpečná bezpečnost – Státní bezpečnost 1948–1956, Brno 1999; Koudelka, František: Státní bezpečnost 1954–1968 – základní údaje. Ústav pro soudobé dějiny, Praha 1993.

²¹ Členové: Rudolf Barák, Květoslav Inneman (sekretář), Eduard Švach (za Generální prokuraturu), Jaromír Litera (za ministerstvo spravedlnosti), Karel Košťál (za MV, 15. 8. 1955 odvolán pro podjatost, sám se účastnil vyšetřování některých prověřovaných případů).

²² Členové: Rudolf Barák, Hruška, Michal Bakula, Květoslav Inneman, Mlejnek.

vinní v menším rozsahu či některé části obžaloby neodpovídaly pravdě. Do konce prý byly zjištěny nové, předtím neodhalené zločiny odsouzených. K změnám trestů a rehabilitacím došlo jen v omezené míře u řádově desítek osob, nejvíce zkompromitovaní vyšetřovatelé StB Bohumil Doubek a Vladimír Kohoutek byli v roce 1955 zatčeni a odsouzeni, někteří příslušníci StB byli propuštěni z MV či přeřazeni do jiných funkcí. Přitom komise měly k dispozici již poměrně otevřeně výpovědi Doubka a Kohoutka a další písemné materiály ukazující skutečný průběh vyšetřování a procesů. Komise si pochvalovala v závěrech šetření i jeho formu, protože rychlé prověrky a hromadné rehabilitace mohou „*sloužit jen nepřítelům strany a našeho zřízení*“.²³ V závěrečné zprávě komise je i opatrně zmíněna politická odpovědnost některých nespecifikovaných soudruhů, „*kteří měli podíl na chybách let 1949–1953, a dává se k úvaze otázka, zda je třeba volat je k zodpovědnosti*“. Doba, která od procesů tehdy utekla, byla nepochybně příliš krátká. Ve vysokých funkcích v KSČ a v aktivní službě na MV bylo ještě příliš mnoho aktérů krvavých událostí.

Pozdější, tzv. Kolderova komise působící v letech 1962–1963 došla k závěru, že procesy s komunisty byly vykonstruovány a byly protizákonné. Současně Kolderova komise určila odpovědným za chybné závěry předcházejících komisí právě Baráka. Údajně měl zamlčet závažné skutečnosti o procesech, především o hrubém porušování socialistické zákonnosti při vyšetřování StB a soudním řízení. Příčinou měla být jeho vlastní zodpovědnost za skupinové procesy s Marií Švermovou a s Gustávem Husákem vedené ještě v době jeho výkonu funkce ministra vnitra. Podle A. Novotného měla být příčinou i Baráková snaha ochranou provinilých příslušníků StB si zvýšit popularitu na MV.²⁴ V roce 1964 byli postiženi někteří provinilci z StB alespoň stranicky a kázeňsky, asi právě proto, že již pozbyli Barákovy ochrany.²⁵

V prosinci 1969 se k této kritice Barák písemně vyjádřil. Odmítal, že by se v roce 1957 cokoliv o skutečném pozadí politických procesů s komunisty snažil zamlčet. Údajně informoval ÚV KSČ o zjištěných skutečnostech objektivně, ale tehdejší vedení KSČ, jehož členové až na něj byli ve funkcích ještě v době posledního zatýkání odsouzených komunistů (1952), se rozhodlo nepříjemné skutečnosti zatajit a důsledky procesů neřešit. Prý se tomuto názoru jako disciplinovaný člen strany podřídil. Důvodem této nečinnosti byla údajně vnitřní i vnější politická situace v době činnosti komise (protikomunistické

²³ NA, f. ÚV KSČ, Komise 1955–57, sv. 3, a. j. 32: Závěrečná zpráva I. část.

²⁴ Tamtéž, Předsednictvo 1970 (02/1), sv. 116, a. j. 188, bod 5: Zpráva o zastavení trestního stíhání Rudolfa Baráka a návrh postupu při řešení jeho žádosti o stranickou rehabilitaci. 6. 1. 1970 předložil M. Jakeš – Příloha IV/5.

²⁵ Tamtéž, sv. 166, a. j. 245, bod 4: Zpráva o uzavření prošetřování odpovědnosti za politické procesy v období 1949–1954 a jejich revizi. 13. 5. 1971 předložil J. Kempný.

nepokoje v Polsku a Maďarsku v roce 1956), kdy mohla pravda o politických procesech komunistickou stranu poškodit. Hájil se tím, že prý právě on sám již v roce 1954 politbyru navrhl prověřit politické procesy poté, co se ve funkci ministra vnitra seznámil s některými detaily vyšetřování procesů. Soustředil se dle svých slov v činnosti komisí na zdokumentování nezákonností, aby mohlo být v politicky příznivější době více politických obětí rehabilitováno (toto řešení mu údajně slíbil tehdy A. Novotný). Zejména argumentoval návrhem komise na propuštění Artura Londona, jednoho z odsouzených v procesu s „protistátním centrem“ R. Slánského, z výkonu trestu v roce 1955 a pořizováním jeho obsáhlé výpovědi a dalšího dokumentačního materiálu, který byl komisí předložen PB ÚV KSČ o průběhu vyšetřování i soudního řízení s „protistátním centrem“. Dále se prý Barák soustředil na přijetí opatření, aby k porušování zákonosti již nemohlo docházet. Když se mu nepodařilo rehabilitace vyvolat, prosadil údajně alespoň rozsáhlou amnestii pro politické trestné činy (proběhla v květnu 1960).²⁶

Obstojí tyto argumenty? Skutečností zůstává, že tzv. Barákova komise shromáždila rozsáhlý materiál o procesu s „protistátním spikleneckým centrem“ a dalších procesech s komunistickými prominenty. Ovšem konkrétní návrhy na nápravu předkládané v letech 1955–1957 politickému byru ÚV KSČ stále nepřekračovaly původní politické zadání. Potvrzovaly většinou vykonstruovanou vinu odsouzených a navrhovaly jen v některých případech snížení trestů. V jiných případech, jako například u odsouzených v procesu s tzv. slovenskými buržoazními nacionalisty (Gustáv Husák a spol.) navrhl Barák jako předseda komise potvrdit rozhodnutí soudu beze změny.²⁷ V návrhu na přerušení výkonu trestu A. Londona (jako navrhovatel uveden A. Novotný!) je zdůrazňováno, že novými doklady o průběhu vyšetřování A. Londona není nijak dotčen výrok soudu u ostatních členů „protistátního spikleneckého centra“.²⁸ Typická pro tehdejší „lidovou demokracii“ je skutečnost, že tehdejší zjištění se omezovala na konstatování „chyb“ a porušování „socialistické zákonosti“ jen u některých odsouzených komunistů. Na procesech se skutečnými i domnělými politickými odpůrci, představiteli církve a příslušníky „poražených tříd“ nebylo shledáno nic zásadně nesprávného, maximálně byly v některých případech sníženy výše trestů. Barák tvrdil v roce 1969, že se

²⁶ NA, f. ÚV KSČ, 02/1, sv. 116, a. j. 188, bod 5: Zpráva o zastavení trestního stíhání Rudolfa Baráka a návrh postupu při řešení jeho žádosti o stranickou rehabilitaci. 6. 1. 1970 předložil M. Jakeš – Příloha IV/4.

²⁷ Tamtéž, 02/2, sv. 45, a. j. 61, bod 9: Návrh na ponechání rozsudku v trestní věci proti slovenským buržoazním nacionalistům – Gustáv Husák a spol. – beze změny, 30. 5. 1955 předložil R. Barák, projednáno 7. 6. 1955.

²⁸ Tamtéž, sv. 49, a. j. 67, bod 24: Návrh na přerušení trestu, 9. 7. 1955 předložil A. Novotný, projednáno 11. 7. 1955.

v roce 1957 podřídil straně, která se rozhodla zamlčet své zločiny a vědomě nechat nevinné ve vězeních. Zachované podklady z jednání PB ÚV KSČ a závěrečná zpráva komise ale svědčí o tom, že předkládal jménem komise politbyru tendenční a dílčí informace. Co je ale nesporné: Barák mohl vyvodit kádrové důsledky v rozsahu své pravomoci ministra proti příslušníkům MV, kteří prokazatelně porušovali zákony. Desítky případů, jež šetřila Inspekce ministra vnitra spadající pod jeho přímou pravomoc, byly ve 2. polovině 50. let uzavírány s tím, že sice bylo prokázáno porušování zákonů, nicméně od spáchání činů uběhla dlouhá doba, poměry v StB v době jejich spáchání byly zcela rozdílné, příslušníci jednali ve víře, že pomáhají KSČ, takže dodatečné tresty by byly nespravedlivé. Prokázané případy nezákonného jednání příslušníků MV byly Barákem přehlíženy.

Paradoxní je skutečnost, že Barák byl pověřen řízením rehabilitací a současně organizoval další nezákonné procesy. Dne 19. března 1954 byl dokonce ještě popraven poslední odsouzený z čistek v KSČ, bývalý velitel StB Osvald Závodský, odsouzený za velezradu a špionáž k trestu smrti v prosinci 1953 (tedy krátce po nástupu Baráka do funkce ministra vnitra). Na jeho odsouzení Barák možná nemusel mít vliv, případ byl již rozhodnut PB ÚV KSČ (tehdy ještě nebyl jeho členem), předán prokuratuře a soudu. Proces s odnoží „protistátního spikleneckého centra Rudolfa Slánského v bezpečnosti“ (Závodský a spol.) mimochodem v rozporu s některými dnešními hodnoceními výmluvně ukazuje setrvačnost teroru, který i bez Stalina pokračoval. Barák v květnu 1968 tvrdil, že na žádost náčelníka vnitřní správy MV (tj. sekretariátu ministra) Karla Komárka žádal u prezidenta republiky Zápotockého o nové posouzení případu, ale ten to prý odmítl.²⁹ Rozpaky vzbuzuje případ důstojníků armády Bedřicha Kopolda, Antonína Svobody a Otakara Hromádky. Návrh žaloby podal sám Barák politickému sekretariátu 3. února 1954. Jednalo se o uměle vytvořenou skupinu, jež měla být podle scénáře StB součástí „protistátního spikleneckého centra“ v armádě. V roce 1956 Barák (!) jako vedoucí komise podal v tomtéž případě návrh na podání stížnosti pro porušení zákona.³⁰ Je pochopitelné, že Barák návrhy předkládané PB sám nezpracovával, nicméně zcela protikladné návrhy v téže věci během dvou let přesto překvapují.³¹

²⁹ NA, f. ÚV KSČ, 02/1, sv. 116, a. j. 188, b. 5: Zpráva o zastavení trestního stíhání Rudolfa Baráka a návrh postupu při řešení jeho žádosti o stranickou rehabilitaci. 6. 1. 1970 předložil M. Jakeš – Příloha IV/3/b – Záznam z pohovoru s Rudolfem Barákem provedený členy komise ÚV KSČ soudruhy M. Jakeše, s. Mikovou, s. Hájkem a pracovníkem ÚKRK s. Vaculíkem, konaný 28. května 1968 v 15 h.

³⁰ Tamtéž, Politický sekretariát 1954 (02/5), sv. 75, a. j. 197, b. 14: Žaloba na býv. pplk. B. Kopolda a spol., 3. 2. 1954

³¹ K problematice rehabilitací dále: kol.: O procesech a rehabilitacích – Zpráva Pillerovy komise o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949–1968, 1.–2. díl,

Represe v Barákově době

Pokud takto postupovala KSČ proti vlastním stoupcům, nelze si dělat iluze o krocích proti skutečným oponentům. Například v březnu 1954 předložil Barák politickému sekretariátu ÚV KSČ návrh na provedení procesu se zatčenými agenty-chodci. Toto označení používala StB pro kurýry zahraničních zpravodajských služeb a čs. zahraničního odboje, kteří přecházeli zejména v období 1948–1956 státní hranice s ČSR, aby bojovali proti komunistickému režimu. Barákovo zdůvodnění návrhu svědčí o tom, že se jednalo o proces k zastrašení zahraničních nepřátel a že Barák počítal s exemplárním potrestáním těchto lidí „nezávislým“ čs. soudem: „*S příchodem jara aktivizují západní špionážní centrály tzv. agenty-chodce. Zvláště v předvolebním období se dá čekat zvýšená aktivita [...] Podle zkušeností z minulých let bylo by účelné pro výstrahu odsoudit agenty chodce, kteří se nacházejí v rukou čsl. bezpečnostních orgánů.*“ Politický sekretariát ÚV KSČ se usnesl 22. března 1954 provést veřejný proces a v tomto duchu uložil příslušné úkoly ministru vnitra Barákově, generálnímu prokurátoru Alešovi a ministru spravedlnosti Václavu Škodovi. Ve dnech 26.–27. dubna 1954 pak proces se skupinou (zcela uměle vytvořenou!) Kandráč a spol. skutečně proběhl. Anton Kandráč a Karel Gruber byli odsouzeni k trestu smrti (popraveni 29. května 1954), další obvinění kurýři byli odsouzeni k trestům od 22 let až doživotí.³² Další kurýr, Štěpán Gavenda, byl popraven 28. června 1954. V roce 1955 byli odsouzeni k trestu smrti spolupracovníci bratří Mašínu Zbyněk Janata, Ctirad Novák a Václav Švéda asi jako náhrada za uprchlé bratry Ctirada a Josefa Mašínovy a Milana Paumera. Poprava byla vykonána 2. května 1955. Dne 26. ledna 1957 byli popraveni Václav Potoček a Václav Kvíčera, kteří působili jako velmi cenní spolupracovníci britské zpravodajské služby na území ČSR a byli prozrazeni agentem I. správy MV LIGHTem. V roce 1960 byl popraven Vladivoj Tomek jako poslední odsouzený k trestu smrti z politických důvodů v Československu. Z přehledu těchto popravených je nicméně vidět alespoň posun proti období prvních let po únoru 1948. Nebyly to již politické vraždy nevinných lidí jako Heliodor Píka nebo Milada Horáková ani popravy obětí čistek v KSČ, ale likvidace aktivních bojovníků proti režimu.³³

Další ukázkou reálné podoby StB pod Barákovým vedením je evidence tzv. bývalých lidí. Tímto kuriózním názvem označovala StB občany majetné nebo politicky aktivní před únorem 1948, oficiálně souhrnně označované jako „pří-

Praha 1990; Vorel, Jaroslav – Šimánková, Alena a kol.: Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I. ÚDV, Praha 2003.

³² AMV, f. A 2/1, inv. j. 630: Návrh na provedení veřejného procesu s tzv. agenty-chodci. Návrh usnesení Politického sekretariátu ÚV KSČ z 22. 3. 1954, b. 18 – Návrh veřejného procesu s tzv. agenty-chodci.

³³ Liška, Otakar a kol.: Vykonané tresty smrti. Československo 1918–1989. ÚDV, Praha 2000.

slušníci poražených tříd“. Dne 3. ledna 1959 podepsal Barák rozkaz o rozpracování, pozorování a evidování „bývalých lidí“. V roce 1960 dosahoval počet evidovaných „bývalých lidí“ téměř sta tisíc. Kromě zvýšené pozornosti StB těmto občanům mj. hrozila i internace v době branné pohotovosti státu.³⁴

Na druhou stranu došlo v době výkonu Barákovy funkce k několika významným amnestiím (největší v květnu 1960) a k propuštění tisíců politických vězňů. Barák z titulu své funkce člena PB ÚV KSČ (a vězeňství bylo součástí resortu MV) měl patrný vliv na rozsah amnestie.

Odchod z výsluní

V roce 1959 začíná pomalu hvězda Rudolfa Baráka zapadat. Projevilo se to nejprve „povýšením“, 6. března 1959 byl jmenován náměstkem předsedy vlády, 11. července 1960 místopředsedou vlády, ale 20. června 1961 byl naopak odvolán z funkce ministra vnitra. Období odvolání z funkce, zatčení a odsouzení je dalším klíčovým bodem Barákovy kariéry. Proč k tomu došlo? Ve své době tyto události vzbudily pozornost, a to nejen v rámci Československa či východního bloku. Dochází snad ke štěpení ve špičkách KSČ? Je to signál nějakých změn? Byla to od počátku či postupně kýmisi plánovaná likvidace, nebo rozvíjející se aféra? Stal se Barák obětí vlastní chamtivosti a byl postižen tak jako kterýkoli jiný člen politbyra na jeho místě?

Podle PB ÚV KSČ byl styl Barákova působení ve funkcích již neúnosný, ať v rovině dodržování zákonů státu (zneužívání funkce k osobnímu obohacování a získávání výhod) nebo dodržování nepsaných vnitřních zákonů smečky (rostoucí osobní ambice, vlastní mocenská politika, ohrožování ostatních „soudruhů“).

Podle Barákovy verze se mělo jednat o mocenský boj se širšími souvislostmi. Později při různých příležitostech naznačoval, že on sám měl důvěru Moskvy, byl jí uznáván jako progresivní činitel, který měl změnit styl vlády v Československu a který s požehnáním Moskvy měl převzít nejvyšší funkce ve státě. Tím ohrožoval Novotného, jenž se jej snažil odstranit i za cenu vyvolání politicky nepřijemné kampaně a osvědčeným převedením problému do kriminální roviny. Přitom se prý nedopustil ničeho, co by vybočovalo z rámce chování tehdejších mocenských špiček. Novotnému se podařilo vytvořit dojem ohrožení i pro ostatní členy PB, kteří pak Baráka ochotně pomohli vyvrhnout ze svého středu. Moskva nechtěla riskovat destabilizaci důležitého satelitního státu, změnila své plány na mocenskou změnu v Československu a dala od Baráka ruce pryč.

Dochované prameny svědčí o rostoucích ambicích Rudolfa Baráka, o průběhu aféry bez ideologické omáčky a moskevských souvislostí. Barák byl

³⁴ Gruntorád, Jiří: Akce NORBERT. In: Securitas imperii 2. ÚDV, Praha 1994, s. 5–45.

skutečně vyhodnocen vedením KSČ jako příliš samostatný, ambiciózní a chamtivý, zkrátka jako nebezpečný. Navíc – odpovídala by Baráková verze „sovětské mocenské etiketě“? Novotný nechtěl nic riskovat a s Barákem se vypořádal velmi tvrdě, s použitím veškerých dostupných i nelegálních mocenských nástrojů. Konec konců užívání nelegálních nástrojů bylo režimu vlastní.

Podle zprávy A. Novotného, přednesené na plénu ÚV KSČ 6.–7. února 1962, měl být Barák z funkce ministra vnitra odvolán již v roce 1959. Příčinou měla být podle Novotného dlouhá doba výkonu Barákovy funkce, údajně negativní jevy (?) v jednání, příliš osobní vztahy s příslušníky MV, neúspěchy rozvědky v zahraničí, špatný vztah s oddělením ÚV KSČ a stížnosti na chování Barákových rodinných příslušníků. Podle Novotného se neosvědčilo ani sloučení funkce člena PB ÚV KSČ s funkcí ministra vnitra, což vytvářelo Barákovi výjimečné postavení s možnostmi zneužívat tohoto postavení k osobnímu prospěchu.³⁵ Novotný v projevu potvrdil, že mu Barák několikrát navrhol před svým odchodem z funkce ministra převedení rozvědky na úřad vlády, kde by ji dále řídil. Tento návrh Novotný odmítl, prý se bál vytvoření dalšího mocenského centra. Opakovaně dotčeně poukazoval na Barákovy pokusy o zasahování do mezinárodní politiky (samostatné vystupování na konferenci komunistických stran v Moskvě a sympatie projevované čínským postojům).

Reálným ohrožením členů politbyra měly být kompromitující informace. Baráková iniciativa při budování rozvědky přinesla plody ve formě dobrých vztahů s KGB, která oceňovala nesporně dobré výsledky I. správy MV a její věrnost. Tato vděčnost se měla projevit například tím, že Barák údajně dostal od KGB písemné materiály dokumentující kolaboraci některých vedoucích činitelů KSČ s německými okupanty. Existence těchto materiálů však není prokázána. Podle rozhovoru K. Pacnera s Barákem v roce 1994 jej asi v roce 1955 seznámil sovětský poradce generál Pavel Nikolajevič Medveděv s generálem Pitovranovem v Berlíně. Ten měl Barákovi poslat do Prahy tři nákladní auta dokumentů gestapa a zvlášť jednu složku písemností, v níž byly shromážděny doklady o závadném chování Novotného v koncentračním táboře a protokoly výslechů Novotného a dalších komunistických funkcionářů na gestapu. Podle Barákovy verze z roku 1994 měl pak agent StB DANILO (vězněný člen gestapa Bohumil Siebert) přivést Baráka na stopu stvrzenek za agenturní odměny vyplácených gestapem archivovaných prý ve Státní bance. Údajně se mezi jiným jednalo o vysoké komunistické funkcionáře: Vladimíra Kouckého, Karla Mesteka, Rudolfa Strechaje, Antonína Novotného, Jiřího Hendrycha a Ladislava Kopřivu. S kompromitujícími materiály se měli seznámit Barákův tajemník Vlastimil Jenyš, Barákův nástupce ve funkci Lubomír Štrougal, ná-

³⁵ NA, f. ÚV KSČ, 02/1, sv. 116, a. j. 188, b. 5: Zpráva o zastavení trestního stíhání Rudolfa Baráka a návrh postupu při řešení jeho žádosti o stranickou rehabilitaci, 6. 1. 1970.

městek ministra vnitra Jindřich Kotal, náčelník vnitřní správy MV Karel Komárek, vedoucí legislativního oddělení MV Zdeněk Lukeš a v roce 1968 měl mít materiály u sebe první tajemník ÚV KSČ Alexander Dubček.³⁶ V dostupných archívních materiálech není zmínka o reálné existenci takovýchto dokumentů, vždy jde jen o Barákova tvrzení o jejich existenci. O skutečnosti, že Barák svým kolegům v PB vyhrožoval použitím jakýchsi kompromitujících informací, svědčí ale zmínka z mimořádně zajímavého vystoupení ministra vnitra Štroukala na důvěrném setkání s náčelníky součástí MV dne 2. února 1962. O průběhu zasedání PB dne 23. ledna 1962 Štrougal řekl: „*Nového bylo v tom jen to, že útočil na jednotlivé členy politického byra, že vytahoval z kapsy papírky a obvinění, která za osm let činnosti na MV zřejmě šetrně strádal na jednotlivé členy politického byra, že je obviňoval ze všeho možného, z pravd, nepravd i polopravd, a projevil se na tomto zasedání naprosto jako politický dobrodruh.*“³⁷ Kaplanovi v roce 1968 Barák rovněž vyprávěl o kompromitujících materiálech, ovšem na přímou otázku, jaké konkrétní údaje v dokumentech byly, neodpověděl. Je nelogické, že by tak cenné dokumenty včas proti Novotnému a dalším nepoužil nebo že by si je nechal tak jednoduše vzít. Další otázkou je, zda právě Barákovi a za jakým účelem by KGB předávala tak citlivé materiály.

O již naznačeném údajném vyšším poslání Baráka jako prodloužené ruky Moskvy neexistuje seriózní důkaz. Podle Barákovy verze z podzimu 1968 byl pověřen poradci a sovětskými generály KGB (kterými?) zahájit kritický útok na Novotného podle jimi naznačené osnovy. Poté co prý svůj úmysl kriticky vystoupit na zasedání ÚV předem Novotnému oznámil, byl za dva dny internován a posléze zatčen. Vyslal tajně syna s dopisem pro Chruščova na sovětské velvyslanectví, ale Chruščov dopis předal Novotnému a generálové mlčeli. Tolik Barákova nijak nepodložená verze.³⁸ Vyšetřování týkající se Rudolfa Baráka bylo ale prokazatelně zahájeno již minimálně dva měsíce před zatčením. Zmíněný dopis datovaný 27. ledna 1962 byl skutečně doručen sovětskému velvyslanci v Praze Michailu Vasiljevičovi Zimjaninovi a posléze byl předán vedení KSČ. Nebyl však adresován Chruščovovi, ale velvyslanci, jenž měl na Barákovo přání Chruščova informovat o obsahu. V dopise se Barák velmi subjektivním a emotivním způsobem snaží očistit a zejména bagatelizovat obvinění. Nepopírá je zcela, ale přirovnává své financování stranických přátel z prostředků MV k běžným způsobům chování vedoucích funk-

³⁶ Přepis rozhovoru K. Pacnera s R. Barákem v roce 1994, rukopis.

³⁷ NA, f. GP, čj. Fvg 002/70, Svazek R. Barák pol. prot. 371–374, složka 371 Ia, položka 51: Sdělení MV o vyšetřování finančních, valutových a jiných machinací Rudolfa Baráka a Vlastimila Jenyše funkcionářům MV dne 2. 2. 1962, 19 listů.

³⁸ Kaplan, Karel: *Mocní a bezmocní*. Sixty-Eight Publishers Corp., Toronto 1989, kapitola *Dobrodružný konec Barákovy kariéry*, s. 237–238.

cionářů a místy přitom zcela prokazatelně i lže. Za pozornost stojí i Barákovo momentální vysvětlení Novotného nemilosti. Je zcela v rozporu s verzí o mocenském střetu a s pozdějším Barákovým výkladem události: „*Pozůstatky Slánského kliky se mně mstí, že mě neustále v očích s. Novotného očerňují, proti mně ho štvou. Pomalu ovládají aparát ÚV KSČ. Dělnické kádry dávají pryč. Sekretář Novotného sám si mně stěžoval, že prý situace je jako za Slánského. To není vina s. Novotného – má moc práce.*“ Co je ale důležité: dopis neobsahuje odkaz na nějaký společný postup či dohodu. Jediným náznakem nějakého sovětského závazku představuje věta: „*Vy přece, soudruhu velvyslanče, jste mně sám říkal ‚my Vás nedadim‘;*“; snaží se jen velvyslance přimět k nějaké intervenci („*ztratíte slovo*“) ve svůj prospěch. „Sovětsští přátelé“ neprovedli v Barákův prospěch nic, nesplnili ani jeho výslovné přání, aby dopis nebyl předán vedení KSČ.³⁹ V lednu 1969 se pak Barák při obnově šetření svého případu Městskou prokuraturou v Praze snažil posílit verzi o svém spojení se Sověty prohlášením, které jako „státní tajemství zvláštní důležitosti“ tehdy nadiktovoval. Uvedl, že v noci z 6. na 7. února 1962 jej v cele věznice v Ruzyni tajně navštívil hlavní sovětský poradce na MV generál Fotij Vasiljevič Pešechonov. Kdo jej pustil dovnitř, nevěděl; najednou stál Pešechonov u jeho postele (!). Vyřídil mu přátelské pozdravy od řady sovětských představitelů a vysvětloval, že v dané mezinárodně politické situaci se nedalo zabránit Barákovu zatčení, nebylo vhodné ze sovětské strany oslabovat jednotu KSČ a napadat oficiální verzi případu. Prosil jej, aby pomlčel při vyšetřování o všech citlivých záležitostech společného zájmu, a nabádal jej, aby odmítal všechna obvinění z protistátní a protistranické činnosti. Slíbil, že Barákovi rodinní příslušníci nebudou soudně postiženi a že Barák bude co možná nejdříve plně rehabilitován. V závěru prohlášení na městské prokuratuře Barák důležitě uvedl, že nechce hovořit o tehdy projednávaných záležitostech, jež se netýkají jeho obvinění a „*jejichž vyžrazení by mohlo nadále zhoršovat současný politický stav, resp. normalizaci moskevských dohod*“.⁴⁰ Zda Baráka Pešechonov opravdu navštívil nebo se jedná o Barákův výmysl či halucinaci, nelze bezpečně prokázat. Ale i kdyby – sliby opět nebyly splněny, Barákova rodina byla soudně postižena a on sám nebyl propuštěn a rehabilitován díky krokům sovětského vedení, ale díky Pražskému jaru. Zajímavé však je, že Pešechonov, jediný další účastník rozhovoru, byl v době Barákova prohlášení již tři roky mrtve.

Zatčení

Impulsem pro zahájení kontroly Barákovy činnosti na MV měla být někdy v druhé polovině roku 1961 informace zástupce náčelníka I. správy MV Bohumila Molnára-DRÁBKA novému ministru vnitra Štrougalovi, že při odchodu

³⁹ NA, f. GP, čj. Fvg-002/70, svazek R. Barák II. pol. 370, složka 8: Opis dopisu Rudolfa Baráka, který byl zaslán rodinou velvyslanci SSSR.

⁴⁰ Tamtéž, Deník vyšetřování apod., zapečetěná obálka: Prohlášení obv. R. Baráka, 16. 1. 1969.

Baráka z funkce od něj převzal cizí, nevidované valuty. Počátkem prosince 1961 zahájila z pověření náměstka ministra vnitra Jindřicha Kotala činnost zvláštní inspekční komise ke „kontrolě na úseku hospodaření se zvláštními finančními prostředky MV“. Kotal byl jednou z klíčových osob případu Barák. Organizoval a kontroloval veškerá opatření při vyšetřování případu, soudním projednávání i dohledu na výkon trestu odsouzených. Byl v tomto ohledu velmi agilní, podal řadu iniciativních návrhů a dokonce zpracoval i vlastní 11stránkový přehled svých poznatků o chování Baráka ve funkci.⁴¹ Přestože byl náměstkem ministra po celou dobu Barákova výkonu funkce, existovala mezi nimi averze. Kotal byl v době okupace spoluvězněm Novotného v koncentračním táboře, a tedy jeho člověk.⁴²

Kotalova komise pracovala velmi rychle a první závěry rozsáhlého šetření předala ministru vnitra již na konci prosince 1961, podrobnější zprávu pak členům předsednictva ÚV KSČ 11. ledna 1962. Kromě vlastní zprávy byl vypracován seznam třinácti otázek, které měl Barák zodpovědět. Téhož dne byla vzhledem k závažnosti případu ustavena k došetření stranická komise ÚV KSČ (vedoucí XI. oddělení ÚV KSČ Miroslav Mamula, vedoucí jemu podřízeného odboru bezpečnosti Lubomír Procházka a jeden z pracovníků odboru Antonín Bárta, ministr vnitra Štrougal a náměstek ministra vnitra Kotal). Dosavadní komise MV měla nyní plnit dílčí úkoly dle zadání této stranické komise. Zprávu projednali s Barákem A. Novotný, J. Hendrych a V. Široký hned druhý den, 12. 1. Barák nedokázal na třináctibodový seznam otázek odpovědět na místě a dostal lhůtu do 15. ledna. Co tvořilo ve stručnosti podstatu obvinění? Z fondů I. správy MV, z výsledků akcí II. (kontrarozvědka) a IV. (ekonomická kontrarozvědka) správy MV a valutového fondu finančního odboru MV byly Barákem vyžadovány (resp. přebírány) větší částky v zahraničních měnách, řádově desítky až stovky tisíc

⁴¹ NA, f. GP čj. Fvg-002/70, svazek R. Barák pol. prot. 375-380 III, složka 397: Některé poznatky, které jsem si zpracoval v období vyšetřování případu Rudolfa Baráka k jeho činnosti na MV, čj. N/Kt-00175/112-64, nedatováno, podepsal J. Kotal.

⁴² Jindřich Kotal (1917-?), původně kožešnický pomocník, člen KSČ od r. 1937, 1942–1945 politický vězeň (Pankrác, Terezín, Mauthausen), 1945–1951 krajský sekretariát KSČ Praha, 1945 a 1951 škola ÚV KSČ. Přijat na MNB přímo do funkce náměstka ministra 21. 9. 1951 s pravomocí nad méně důležitými složkami: HS VB, Správa nápravných zařízení, Hlavní správa tiskového dohledu, letecký oddíl MV, Ústřední dům MV, později s pravomocí nad archivnictvím, kulturním souborem a hudbou MV, hlavní týl, finančně plánovací úsek, spoje, 1. 6. 1952 plukovník, 21. 6. 1968 odvolán z funkce náměstka MV – náčelníka hospodářské správy MV (usnesením vlády ČSSR č. 209, mj. z důvodu určité spoluzodpovědnosti za porušování zákonnosti v 50. letech ve vězeňství), OHZ MV – dispoziční záloha pro věkově starší příslušníky SNB, 1. 11. 1970 vedoucí skupina rekreace a zdravotní rehabilitace 2. odboru ekonomické a technické správy MV, 31. 5. 1974 uvolněn ze služebního poměru příslušníka SNB. Dostal Řád 25. února I. stupně, medaile Za službu vlasti, Za zásluhy o obranu vlasti, Řád práce v r. 1958. AMV, personální spis.

v amerických dolarech, rakouských šilincích, švýcarských a francouzských francích, italských lirách a holandských zlatých. Byly to peníze z fondů určených na odměny a výdaje agentů a dále peníze uložené v zahraničí tajně československými občany, posléze vypátrané a získané nejrůznějšími způsoby StB.⁴³ Tyto peníze po převzetí Barákem zmizely bez dalších dokladů a nebyl znám jejich další osud. Barák při přebírání různých finančních částek příslušníkům StB tvrdil, že je odevzdá do fondu KSČ na podporu spřátelených komunistických stran. Nikdo z ÚV KSČ ale žádné peníze od něj nepřevzal. Dalším problémem byla skutečnost, že za celé období Barákova působení ve funkci ministra bylo z položky „různé“ (tzv. zpravodajského paušálu MV určeného na financování provozu agenturní sítě) postupně vybráno zhruba 800 000 Kčs vydaných pak na neoperativní účely (dary, služby apod.), případně použito neznámým nedoloženým způsobem. Barák před odchodem z funkce ministra vnitra nařídil rozsáhlou skartaci úředních dokladů, takže řadu výdajů již nebylo možno doložit. Nařízení skartace bylo sice v jeho pravomoci ale vzhledem k okolnostem působilo podezřele. Dalším zjištěním byla snaha prostřednictvím své švagrové soukromě koupit vilu v Praze-Dejvicích. V této transakci vystupoval s krycím občanským průkazem Barákův důvěrník na MV Jiří Ondráček. Když z koupě kvůli nesouhlasu tamního národního výboru sešlo, snažil se Barák projekt převést na MV jako nákup konspirační vily. Prostřednictvím I. správy MV si Barák nechal v zahraničí kupovat různé tzv. technické novinky, údajně jako vzorky pro čs. průmysl a jako dary MV zvláště vzácným návštěvám. Ve skutečnosti tyto věci (špičková spotřební elektronika, optika, exkluzivní módní zboží, kosmetika atd.) sloužily dílem pro soukromou potřebu Barákovy rodiny, dílem jako atraktivní soukromé dary. Synové Baráka Pavel a Zdeněk cestovali vícekrát do zahraničí, doloženy jsou jejich cesty na Světovou výstavu v Bruselu v roce 1958, na Olympijské hry v Římě 1960 (v doprovodu příslušníka I. správy MV Jiřího Ondráčka), Pavel cestoval letecky s nákladem zbraní (!) do Mali apod. K cestám využívali krycích dokladů MV a k cestě do Itálie i vozidlo I. správy MV. V různém rozsahu byly i další náklady cest hrazeny

⁴³ NA, f. GP, čj. Fvg-002/70, svazek II RB pol. 370, složka Valuty: 3. 3. 1959 zaslal náčelník II. správy MV plk. Vladimír Matoušek Barákovi 40 000 švýcarských franků pro státní pokladnu. Tajný spolupracovník KUBÁLEK (r. č. 2206, řízen II. správou MV) je měl uloženy u rakouského obchodníka Feistritzera jako část provize z obchodů mezi Feistritzere a PZO Strojimport. KUBÁLEK se vyhnul potrestání tím, že slíbil předání peněz získaných zneužitím své funkce v zahraničním obchodě odevzdat státu. V srpnu 1959 předáno Barákovi 103 268,30 švýcarských franků z akce HORNÍK – realizace (tj. zatčení) ing. Miroslava Havlíčka a Ladislava Picky, kteří měli ve Švýcarsku zřízeno ilegální konto. Dne 18. 1. 1961 bylo Barákovi předáno 2000 USD získaných od agenta BRIXIho (Otakar Člupek, nar. 1910). V srpnu 1960 Barák získal 73 000 USD jako bývalý základní kapitál firmy URANIE Holding Co. V lednu 1960 byl zatčen dr. Jan Glos, úředník obchodní komory kvůli ohrožení devizového hospodářství, úplatkům a rozkrádání. Přijal 1000 liber od jihoafrického podnikatele Kurta Tandlera, zbytek peněz (v převodu 3000 holandských zlatých) byl přivezen do Prahy a 4. 10. 1960 předán kpt. Piškulovi z IV. správy MV, který je posléze předal Barákovi.

z prostředků MV. Dále vyvolávaly otázky okolnosti již zmíněného Picassova obrazu, důvody zařizování bytů pro umělce z prostředků MV a zdroje peněz na nákup obrazů do Barákovy sbírky. Celková částka pravděpodobně odcizených prostředků MV činila podle zjištění komise v přepočtu 924 541 devizových korun a 765 000 Kčs. Barák předal odpovědi na třináct otázek 15. dne 1962, ovšem podle názoru stranické komise neodpověděl uspokojivě.⁴⁴

Po následující týdenní práci komise se k věci vrátilo politické byro na jednání 23. ledna 1962 na základě nové zprávy stranické komise z 22. ledna o hospodaření s valutovými prostředky na rozvědce MV. Barák se na jednání snažil vysvětlit předložené otázky. Trval na tom, že o žádných penězích neví. Podle obecně rozšířeného podání potvrzeného jen nepřímo⁴⁵ mělo zasedání PB bouřlivý průběh. V archivním fondu PB ÚV KSČ je z tohoto jednání uložen jen seznam projednávaných bodů, podklady ke všem bodům (s výjimkou tohoto) a stručná usnesení. Bod „Zpráva o finančních machinacích na MV“ je dokonce připojen mimo pořadí. 82stránkový přepis pořízeného stenografického záznamu z projednávání Zprávy se ale dochoval, je uložen mezi ostatním různorodým materiálem ve spise GP k případu Baráka z roku 1970. Přepis zaznamenává podrobně vystoupení jednotlivých členů PB i funkcionářů MV přizvaných v průběhu jednání. Záznam se zdá být kompletní, bez přerušení, končí jednomyslně schválenými návrhy formulovanými A. Novotným, ale neobsahuje žádné útočné vystoupení Baráka proti ostatním členům PB. Buď tato část nebyla pro svůj choulostivý charakter vůbec zaznamenána (v záznamu však nejsou patrné vynechávky), nebo následovalo po formálním ukončení jednání ještě další nezaznamenané pokračování.⁴⁶ Podle zápisu bylo politickým byrem rozhodnuto na návrh Novotného ustavit novou vyšetřovací komisi pod vedením Jiřího Hendrycha, se členy Jaromírem Dolanským, Miroslavem Mamulou, Lubomírem Štrougalem, Jiřím Salgou, Janem Pillerem, Jindřichem Kotalem a Lubomírem Procházkou. Dále byl potvrzen návrh odvolat Barákova tajemníka Vlastimila Jenyše a převzít jeho kancelář, aby nebyly odstraněny případné důkazy.⁴⁷ Jak potvrzují vystoupení Štrougala před funkcionáři MV a Novotného při plenárním zasedání ÚV KSČ 6. února 1962, byla od následujícího rána (24. ledna 1962) provedena bezpečnostní akce k zamezení předpo-

⁴⁴ NA, f. GP, čj. Fvg-002/70, sv. R. Barák, pol. prot. 371–374, složka 372, č. l. 187–193: Přehled otázek pro soudruha Baráka a svazek R. Barák pol. prot. 375–380 III, složka 399, č. položky 58, T 10: Přehled otázek pro soudruha Baráka.

⁴⁵ Např. na schůzce Štrougala s náčelníky StB 2. 2. 1962, viz pozn. 37.

⁴⁶ NA, f. GP, čj. Fvg-002/70, sv. II R. Barák, pol. 370, složka 8: Zápis diskuse na politickém byru ÚV KSČ ke zprávě o šetření některých finančních otázek na MV 23. 1. 1962. Dne 25. 1. 1962 předal Procházka J. Kotalovi. 82 listů.

⁴⁷ NA, f. ÚV KSČ, Politické byro (02/2), sv. 334, a. j. 426: Zápis 181. schůze PB ÚV KSČ z 23. 1. 1962.

kládaného odstraňování důkazů. Objekty MV byly pečlivě sčezeny a trezory centrálních správ StB prověřeny, aby byla zamezena možnost podstrčení hledaných valut některým z Barákových spolupracovníků, kteří dosud vlastnili průkazy opravňující k vstupu do objektů MV.

Dramatická situace nastala právě 24. 1. 1962, kdy při komisionálním předávání agendy V. Jenyšem byly v trezoru sekretariátu předsednictva vlády nalezeny zalepené obálky s nápisy „*otevře s. ministr*“. Na místo byli komisi ÚV KSČ přizváni Hendrych, Mamula a Štrougal a posléze i Novotný a Široký. V obálkách se nacházely větší částky v cizích měnách, po bližším ověření bylo potvrzeno, že se jejich výše shoduje s hledanými penězi. Poté byl povolán do sekretariátu Barák. Zatímco hlasitě jásal nad nálezem peněz a snažil se situaci vykládat tak, že problém je vyřešen (vždyť peníze existují, nejsou v soukromých rukou a jen se „zatoulaly“), rozčilený Novotný se prý vyjádřil v tom smyslu, že „*světové dělnické hnutí zažilo různé zrady a zklamání, ale aby se dopustil krádeže člen politbyra, to ještě nezažilo*“.⁴⁸ Na místě Baráka odvolal z funkce místopředsedy vlády, okamžitě byl zatčen tajemník Jenyš⁴⁹ a Barák se odebral domů, kde se jeho zdravotní stav údajně zhoršil. Následovaly domovní prohlídky u Barákových spolupracovníků, důvěrníků či rodinných příslušníků a zatýkání některých z nich. Do 16. 2. bylo zatčeno celkem 10 osob. Kromě Baráka a Jenyše to byli příslušník I. správy MV Jiří Ondráček, Barákův asistent Jiří Souček, příslušníci MV Antonín Rezek (obviněn z maření úkonu veřejného činitele a podílnictví; nakupoval pro Baráka spotřební zboží z prostředků MV), Vlasta Ettelová (maření úkonu veřejného činitele a podílnictví; ukryla u sebe a u známých část hledaných předmětů), manželka Jarmila Baráková, synové Pavel a Zdeněk a otec Pavlovy snoubenky Jindřich Vaněk (ukrývání hledaných předmětů). Na svobodě byl vyšetřován ještě pplk. Jaroslav Sedláček, který měl pro Baráka vynášet z MV informace. Z vazby byli v únoru propuštěni a dále na svobodě vyšetřováni Rezek a Ettelová.

Komise J. Hendrycha na schůzi PB ÚV KSČ dne 30. ledna 1962 konstatovala, že se podezření proti Barákovi potvrdila. Doporučila šetření orgány činnými v trestním řízení a navrhla, aby plénum ÚV KSČ vyvodilo proti Baráko-

⁴⁸ NA, f. GP, čj. Fvg 002/70: Předložení závěrečné zprávy a trestního spisu z 19. 1. 1972, č. 1. 592.

⁴⁹ Vlastimil Jenyš (1922–?), za okupace účetní okresního úřadu Uherský Brod, 1945–1948 studoval práva (nedokončil je), člen KSČ od září 1945, od března 1948 pracovník aparátu KV KSČ Brno, od prosince 1950 osobní tajemník předsedy KNV Brno R. Baráka. Od března do září 1953 vedoucí sekretariátu náměstka předsedy vlády, 1. 10. 1953 osobní tajemník ministra vnitra a současně kapitán, 1. 5. 1955 povýšen do hodnosti majora, 1959 Medaile za zásluhy o obranu vlasti, 1. 7. 1961 přemístěn do činných záloh – osobní tajemník a vedoucí sekretariátu náměstka předsedy vlády Baráka. 7. 2. 1962 kádrovým rozkazem ministra vnitra č. 59 mu byla odňata hodnost a zanikl služební poměr – dopustil se jednání, které je v příkrém rozporu s morálně politickými požadavky kladenými na příslušníky MV. AMV, f. A8, inv. j. 300.

vi personální a stranické závěry. PB schválilo rozsáhlý plán eliminace Barákovy politického vlivu: předložit plenárnímu zasedání ÚV informaci o případu, předložit plénu ÚV návrhy na okamžité zbavení Baráka funkcí člena PB, místopředsedy vlády, předsedy vládní komise pro národní výbory, odvolat jej z funkce poslance Národního shromáždění, vyloučit z ÚV a současně též z KSČ. Barák měl být dále předán trestnímu stíhání, k úhradě škod jím způsobených a zabavení neoprávněně získaného majetku. Vnitřní cestou měla být o případu informována KSČ, ve Vojenské nemocnici v Praze měl být Barák vyšetřen a v izolaci hospitalizován. Ve vile Baráka a v domě jeho matky v Blansku měl být proveden soupis majetku. Za splnění všech bodů návrhu byl odpovědný A. Novotný.⁵⁰ Týž den byl Barák zatčen, převezen do nemocnice a rodina zatím internována ve vile (zatčena 9. února 1962).

Usnesením pléna ÚV KSČ 6.–7. února 1962 byla po přednesení referátu Novotného a diskusi přijata opatření navržená PB. Barákově nebyla v rámci KSČ dána vůbec možnost obhajoby. Příznačné pro „demokracii“ v tehdejší Československu bylo rozhodnutí pléna ÚV KSČ „*odvolat jej i z funkce poslance NS*“. Přitom nebyla vůbec respektována presumpce nevinoty; až 30. ledna, týden před jednáním pléna ÚV KSČ, byl vzat do vyšetřovací vazby a současně bylo vyšetřovatelem správy vyšetřování MV zahájeno vyšetřování a vzneseno obvinění pro trestné činy sabotáže (§ 97 odst. 1 písm. a, b; odst. 3 písm. b tr. zák.) a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví (§ 132 odst. 1 písm. a, b, c; 3 a, b tr. zák.), jichž se měl dopustit neoprávněným odnímáním prostředků sloužících k činnosti důležitého státního orgánu a neoprávněným obohacením se, způsobením škody velkého rozsahu jako veřejný činitel. Souhlas předsednictva Národního shromáždění (NS) s trestním stíháním a uvalením vazby byl s datem až 31. ledna podepsán předsedou NS Zdeňkem Fierlingerem.

Vyšetřování a vězení

Průběh vyšetřování potvrzoval, že případ Barák a spol. byl do jisté míry manipulován. Lze říci, že se Barák stal paradoxně obětí nezákonného postupu StB, tak jak jej jako ministr vnitra toleroval. Částečně se jednalo o automatické porušování trestního řádu. Dilem se jednalo o automatické porušování trestního řádu. Domovní prohlídky byly prováděny v nepřítomnosti, bez předchozího výslechu, obhájce byl Barákově ustanoven až po dvou měsících vazby, členové Barákovy rodiny byli nezákonně internováni doma několik dnů po jeho zatčení a poté bezdůvodně vzati do vazby. Obvinění si při přešetřování případu v roce 1968 stěžovali na neobjektivní způsob psaní protokolů, dlouhé, někdy i noční výslechy, údajný nátlak vyšetřovatelů, jejich nadávky a vyhrožování, někteří obvinění hovořili do-

⁵⁰ NA, f. ÚV KSČ, 02/2, sv. 335, a. j. 427: Zápis 182. schůze PB ÚV KSČ z 30. 1. 1962.

konce o údajném podávání drog. Barák byl např. ve dnech 22.–23. 2. 1962 vyslý-
chán přes 21 hodin s nejdělsí přestávkou 4 h 20 min! Dalším jevem byla neprofes-
ionální práce vyšetřovatelů StB, kteří nebyli zvyklí po třinácti letech existence
této organizace pracovat kriminalistickými metodami. Nenapadlo je ani provést
např. analýzu a uschování obalů peněz či detailní evidenci zabavených věcí. Jak se
k tomu po deseti letech (1971) vyjádřil vyšetřovatel Josef Lédl: „*Myslím, že žádné
expertízy prováděny nebyly. Metody kriminalistické techniky se tehdy jako součást
práce státní bezpečnosti plně nevěžily a v tomto případě jsme se uspokojili [sic]
sepsáním protokolu o ohledání věci a příslušnou fotodokumentací.*“⁵¹ Navíc např.
v protokolu o nalezení 600 000 Kčs (sepsaného 11 dní po domovní prohlídce
v Blansku!) nebyly obaly – noviny a igelitové sáčky – vůbec popsány. Nebyla
zapsána ani čísla nalezených bankovek, takže nešlo vypátrat jejich původ. Doku-
mentování zabavených věcí a peněz bylo provedeno tak nedokonale, že neumož-
ňovalo identifikaci individuální, ale pouze druhovou. Mohlo tak dojít kupř. k zá-
měnám, zpětně nebylo možno tuto dokumentaci k přešetření případu využít a
dokázat, že zabavené předměty a peníze byly získány nelegální cestou. V roce
1962 to bylo ale jedno, protože obhájci ani soud proti lajdácky a primitivně prove-
denému šetření případu nic nenamítali.⁵² V případě Barák byly využívány i zpra-
vodajsko-technické prostředky. Správa zpravodajské techniky StB (do roku 1964
krycí název IX. správa MV, pak VI. správa MV) poskytla své příslušníky k prove-
dení prohlídky v ulici Heineho 8. Pět příslušníků správy a 2–3 vyšetřovatelé po
zatčení Barákových prohlíželi dům i zahradu 12 dní: „*V různých úkrytech přísluš-
níci IX. správy našli větší množství látek, svetrů a kravat, 5 vkladních knížek na
cizí jména po 20 000 Kčs, 23 různých tranzistorových přijímačů zahraniční výro-
by, 2 tranzistorové televizory cizí výroby, japonskou kameru, zlatý kalich, magne-
tofon, 2 nebo 3 fotoaparáty, 2 balíčky amerických cigaret a plakát s textem: Po-
mozte nám, jsme neoprávněně vězněni!*“⁵³ Ve vile byl zaveden krátkodobý
odposlech, ovšem pouze ve dnech 6.–8. 2. 1962. Prostorový odposlech byl nain-
stalován a využíván i ve vyšetřovací místnosti v Ruzyni od 31. 1. 1962 (rozkaz
vydal na žádost vyšetřovatele pplk. Lédl ministr vnitra Štrougal). Telefonní od-
poslechy byly zavedeny u Barákových podřízených a spoluobviněných (u On-
dráčka po propuštění z výkonu trestu v roce 1965). Ty byly instalovány na příkaz

⁵¹ NA, f. GP, čj. Fvg 002/70: svazek 418, č. 1. 344: Protokol o výslechu svědka vyšetřovatelem GP – Josef Lédl, 7. 7. 1971.

⁵² NA, f. ÚV KSČ, 02/1, sv. 116, a. j. 188, b. 5: Zpráva o zastavení trestního stíhání Rudolfa Baráka a návrh postupu při řešení jeho žádosti o stranicovou rehabilitaci, předsednictvu ÚV KSČ předložil M. Jakeš, 6. 1. 1970.

⁵³ AMV, f. A27 (Správa výkonné zpravodajské techniky), inv. j. 109: Zpráva o prověře pravdi-
vosti tvrzení týkajících se zpravodajské techniky, která se vyskytla v průběhu projednávání
stížnosti pro porušení zákona proti rozsudku nad Rudolfem Barákem a Vlastimilem Jenyšem,
mjr. Fuhrman Vilém, pplk. Cirus Václav, 31. 7. 1968, č. 1. 3.

náměstka MV Kotala. Záznamy z nich získané byly zasílány v rozporu s normálním postupem přímo jemu. Prostorový odposlech byl nainstalován v bytech řady podřízených a spoluobviněných, v roce 1964 pak po propuštění z výkonu trestu i u Jarmily Barákové.⁵⁴

Dne 3. dubna 1962 bylo o výsledku vyšetřování informováno PB a současně projednán i návrh obžaloby. Návrh byl po diskusi rozšířen o pasáž, že Barák „v zájmu svých kariéristických cílů obelhával stranu a státní orgány, pomlouval soudruhy, rozséval ve veřejnosti nedůvěru k ÚV KSČ a vládě“. Naopak měly být vypuštěny „zmínky o sovětských soudruzích a Amerovi“⁵⁵. Mamula měl z pověření Novotného zajistit u Nejvyššího soudu a prokuratury, aby nebyl u Baráka uplatněn maximální trest. Pozoruhodná je formulace z návrhu usnesení, která nebyla nakonec z pokynu Novotného protokolována: „Politbyro má názor, že z důvodů vnitropolitických [itických] nedělat z něj polit. [ického] člověka a za kriminální činy a má za to, že 15 let.“ Závěry jednání vrcholných orgánů KSČ daly tak justičním orgánům jednoznačnou směrnicí, jak se při řešení Barákova případu orientovat, a to včetně výše trestu.⁵⁶

Již v době vyšetřování začala diskreditační kampaň postavená zejména na medializaci Barákova obohacování a zneužívání mocenského postavení. Dne 22. února 1962 byla v kulturním domě v Blansku uspořádána jednodenní výstava věcí zabavených při domovních prohlídkách v Barákově domě, u jeho příbuzných a známých. Byly zde k vidění fotokopie úředních dokumentů dosud probíhajícího vyšetřování – protokolů z domovních prohlídek, protokolů o vydání věcí a fotografie všech úkrytů. Dále byly instalovány cennější zabavené věci zahraničního původu, věci nalezené v úkrytech včetně peněz. Prohlídka výstavy byla organizována OV KSČ v Blansku pro funkcionáře KSČ i státní správy z blanského okresu a Jihomoravského kraje. Zhlédlo ji asi 1200 osob, někteří z nich hovořili o svých dojmech na magnetofon: „Všichni dotázání s rozhořčením odsuzovali jednání Baráka a někteří z nich žádali vyvození důsledných opatření proti Barákovi.“⁵⁷ Někteří návštěvníci z řad příslušníků MV

⁵⁴ AMV, f. A27, inv. j. 109.

⁵⁵ Ámer Abdalhakím Muhammad (1919–1967), jeden z nejbližších spolupracovníků G. A. Násira 1953–1967 vrchní velitel egyptských ozbrojených sil (resp. ministr vojenství Sjednocené arabské republiky). Jako dar pro Ámera sháněl v roce 1958 Barák cestou I. správy MV unikátní švýcarské hodinky firmy Patteck Philippe (v ceně cca 1500 švýcarských franků). Byly zlaté a ukazovaly aktuální čas všech světových měst. Celkem jich existovalo pouze deset kusů a poslední exemplář koupil pověřený příslušník rozvědky přímo u výrobce. Když Ámer nakonec do ČSR nepřijel, předal Barák hodinky do užívání členu své rodiny.

⁵⁶ NA, f. ÚV KSČ, 02/2, sv. 344, a. j. 435, b. 22: Trestní případ Rudolfa Baráka a spol., předložil J. Bartuška 31. 3. 1962, projednáno 3. 4. 1962.

⁵⁷ NA, f. ÚV KSČ, 02/2, sv. 340, a. j. 431, bod 23: Zpráva o průběhu vyšetřování trestního případu Rudolfa Baráka, politickému byru ÚV KSČ předložil L. Štrougal 6. 3. 1962, projednáno 6. 4. 1962.

ale mezi vystavenými předměty poznali i své dřívější dary Barákovi a také věci nepochybně legálně získané. Zanechalo to v nich pochybnosti o nezaujatosti vyšetřování. Bohužel si svá zjištění tehdy nechali pro sebe.⁵⁸

Na opatrné chování příslušníků MV mělo nepochybně vliv vystoupení ministra vnitra Štroukala před vybranými funkcionáři MV 2. února 1962. Dochovaný doslovný přepis jeho vystoupení je zajímavý nejen svou bezprostředností, ale též pro neskrývané a opakované zastrašování případných Barákových stoupenců na MV. Štrougal všechny vyzval k aktivní a dobrovolné spolupráci na objasnění případu: „*Já, soudruzi, otevřeně říkám, že nemohu nikdy zapomenout soudruhům, kteří měli vědomosti o řadě věcech, že jsme z nich dva měsíce tahali některé údaje, které byly nesporné, jak z chlupaté deky a že fakticky odmítali dávat orgánům, kteří byli pověřeni šetřením, k dispozici údaje. To, soudruzi, svědčí o velmi nízké politické úrovni, to svědčí jen o dalším pokračování v uctívání kultu Rudolfa Baráka, to svědčí, soudruzi, o nízké politické úrovni vás, kteří jste se toho dopustili. Já říkám, soudruzi, že to nemohu zapomenout. Otevřeně, poněvadž jinak bych postupoval oportunisticky, kdybych dělal něco jiného. Dokud řada soudruhů nemusela, dokud nevěděla, že o věcech víme, do té doby si nemohla vzpomenout. Jen někteří soudruzi otevřeně, straniccky, odvážně řekli, jak věci byly. To, myslím, že v takovéto bitvě ukazuje, o co, jaký postoj kdo zaujme, jakou úroveň má. To, soudruzi, není pro mnohé soudruhy dobré vysvědčení. Já jsem přesvědčen, že se toto zásadně změní. [...] Soudruzi, já nemohu, já říkám otevřeně, že ty věci znám podrobně, já nemohu rovněž zapomenout, že někteří funkcionáři, ať už služební nebo stranicí z MV, referovali po odchodu MV Rudolfa Baráka z tohoto ministerstva často Barákovi o služebních věcech. O těchto věcech mluvit podle rozkazu nesměli. Ty mohli sdělit ÚV strany, kam ovšem za Baráka ani nepáchli, poněvadž říkali, že by z toho měli polizanici, ale k Barákovi, když odešel z MV, tak najednou moc často páchli, volali atd. To, soudruzi, je nepřijatelné, já ty případy konkrétně znám a znovu říkám: Nemohu věci zapomenout. [...] Já jen takový detail, snad je to nevhodné, ale soudruzi, uvědomme si to přece, vždyť jsme prošli, zemřel Stalin, zemřel Gottwald, ale těch slz, co bylo při odchodu Baráka a i potom, těch bylo, soudruzi, poněkud moc. A nespovedčejí o určité politické úrovni lidí. Mohlo se to stát u Stalina, stalo se nám to všem, mohlo se to stát u Gottwalda, stalo se nám to mnohým, ale soudruzi, po té etapě, kdy se*

⁵⁸ NA, f. GP, čj. Fvg-002/70, Protokol o výpovědi svědka Bohumila Molnára z 23. 9. 1971, č. l. 473–487. Tamtéž, Protokol o výpovědi svědka Josefa Čecha z 30. 6. 1971 č. l. 304–310.

*rozebíralo, co je kult, co je strana, tak přece jenom odchodem jednoho nekončí život v tomto státě a nekončí život v tomto ministerstvu.*⁵⁹

Barákovo zatčení vyvolalo mezi obyvatelstvem velkou vlnu někdy až fantastických dohadů. MV ohlasy pečlivě monitorovalo jak agenturou, tak namátkovou i systematickou kontrolou korespondence. Například podle Denní zprávy VB z 10. 2. 1962 se hovořilo mezi lidmi nejen o Barákově rozkrádání státního majetku, ale i o jeho údajné spolupráci se zahraničními rozvědkami, o pokusech o útěk do zahraničí, např. v severočeském kraji se hovořilo o celé skupině členů vlády, kteří se pokusili emigrovat několika auty Tatra 603 a byli dopadeni pomocí vrtulníku (!). V Pezinoku se hovořilo o Barákově vile ve Švýcarsku, vlastnictví tří domů v Praze, o dvou milionech dolarů ukrytých v bytě, v západočeském kraji současně o atentátu na Chruščova (měl utrpět průstřel plic), sebevraždě známé zpěvačky a údajné Barákově milenky atd.⁶⁰

Dne 4. dubna 1962 byla generálním prokurátorem – hlavním vojenským prokurátorem podána obžaloba. Vyšším vojenským soudem v Příbrami byl Barák po jednání probíhajícím 17.–19. dubna 1962 u Nejvyššího soudu v Praze odsouzen pro trestný čin sabotáže a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví k trestu odnětí svobody na 15 let, ztrátě čestných titulů a vyznamenání, vojenské hodnosti a propadnutí celého jmění. Barák se ke své vině přiznal, hájil se jen proti obvinění, že jednal v úmyslu poškodit socialistický stát, a jako motiv uváděl snahu především zajistit finančně rodinu. Soud v podstatě potvrdil rozsah obžaloby, tak jak byl zjištěn již první komisí MV.⁶¹ V procesu s Barákem byli odsouzeni i jeho blízcí spolupracovníci: osobní tajemník Jenyš pro trestný čin pomoc sabotáži a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví k 10 letům, Jiří Souček⁶² pro trestný čin nadřzování ke třem letům odnětí

⁵⁹ NA, f. GP, čj. Fvg-002/70, svazek R. Barák pol. prot. 371-374, složka 371 Ia, položka 51: Sdělení ministra vnitra o vyšetřování finančních, valutových a jiných machinací R. Baráka a V. Jenyš funkcionářům MV, 2. 2. 1962, 19 listů.

⁶⁰ NA, f. ÚV KSČ, 05/11, sv. 128: Příloha k Denní zprávě ze dne 10. 2. 1962.

⁶¹ NA, f. GP, čj. Fvg-002/70, sv. N/Kt-00210/I-62, složka 369: Rozsudek Vyššího vojenského soudu Příbram čj. 1T-2/62.

⁶² Jiří Souček (1921–?), od 24. 8. 1945 člen KSČ. 1948–1957 funkcionář okresních a krajských výborů Národní fronty v Jihomoravském kraji a pracovník KV KSČ v Brně. 1. 11. 1957 přijat v hodnosti kapitána do funkce staršího referenta pro zvláštní úkoly (pomocník ministra) Vnitřní správy MV. Mezi jeho pracovními úkoly bylo řídit vytěžování některých prominentních vězňů před amnestií v roce 1960 a šetření některých speciálních upozornění občanů. 1. 7. 1961 převeden do tzv. činných záloh MV (podle rozhodnutí Baráka s ním odešel na předsednictvo vlády). 10. 2. 1962 mu byla odňata hodnost a současně zanikl jeho služební poměr. AMV, personální spis.

svobody podmíněně a příslušník I. správy MV Jiří Ondráček⁶³ pro trestný čin rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a zneužívání pravomoci veřejného činitele na tři roky odnětí svobody. Proces proběhl bez účasti veřejnosti jako tajný a jednalo se o soud vojenský, přičemž Barák již nebyl ministrem vnitra, navíc nikdy nebyl ve služebním poměru příslušníka MV, takže nepodléhal vojenské soudní pravomoci. Řízením veškerých souvisejících bezpečnostních opatření byl pověřen náměstek ministra Kotal. Městským soudem v Praze byli 26. dubna 1962 odsouzeni pro spáchání trestného činu podílnictví ke škodě majetku v socialistickém vlastnictví (§ 134 odst. 1 a, 2 a tr. zák.) a trestného činu nadřezování (§ 166 odst. 1 tr. zák.) i manželka Jarmila (2,5 roku odnětí svobody), synové Pavel (2 roky podmíněně), Zdeněk (6 měsíců podmíněně) a otec přítelkyně Pavla Jindřich Vaněk (2 roky nepodmíněně). V odůvodnění soudu jsou podrobně popsány aktivity členů rodiny při ukrývání peněz a elektroniky po příbuzných, známých a přátelích.⁶⁴

Vězení přineslo Barákovi překvapivá setkání, která nemohla být náhodná. V Útvaru nápravných zařízení Opava se setkal s bývalým příslušníkem Štátnej bezpečnosti Slovenského štátu Imrichem Suckým a s ukrajinským exilovým aktivistou Nikiforem Horbanjukem, jejichž únosy z Rakouska a SRN provedla I. správa MV s Barákovým souhlasem. U Suckého byla důvodem únosu snaha získat informace o osudu slovenského zlatého pokladu a kompromitujících informací o chování Širokého ve vězení Slovenského štátu. Podle agenturních zpráv se Barák se Suckým zpočátku docela spřátelili, nadávali spolu na režim, ovšem po čase k sobě získali vzájemnou silnou averzi. Barákovi byla ve výkonu trestu věnována intenzivní agenturní pozornost, doplňovaná občas i prostorovým odposlechem jeho cely (tzv. technický úkon 103). O jeho názorech a chování bylo soustavně informováno vedení MV.

V prvním období po odsouzení byl Barák umístěn ve věznici č. 1 Praha-Ruzyně. Zdejší odsouzení tvořili zvláštní skupinu. Byl zde vězněn např. Bohumil Laušman (v cele se svým osobním agentem Štefanem Pagáčem), Rudolf Barák (s Josefem Zikmundem) a Baráková (agentky Malá, Šafaříková)⁶⁵. Dne

⁶³ JUDr. Jiří Ondráček (1925–?). 1948–1949 politický tajemník OV KSČ Boskovice, 1949–1954 zaměstnanec MZV. V letech 1949–1952 působil ve funkci tajemníka čs. zastupitelského úřadu ve Vídni a současně byl tamním rezidentem čs. rozvědky. Tehdejší personální hodnocení se shodují v tom, že byl velice schopný, inteligentní, leč nespolehlivý. Jen díky přímé intervenci Baráka byl 1. 9. 1956 přijat k I. správě MV ve funkci překladatele, později tajemníka náčelníka správy. 7. 2. 1962 mu byla odňata hodnost kapitána, vzat do vazby. Spolu s Barákem odsouzen a po odpykání trestu v roce 1965 propuštěn na svobodu. AMV, personální spis.

⁶⁴ NA, f. GP, čj. Fvg-002/70, sv. II. R. Barák položka 370, složka 16: Rozsudek Městského soudu v Praze z 26. 4. 1962 čj. 1 T 015/62.

⁶⁵ Vítězslava Malá (1926), r. č. 6421, krycí jméno BOŽENA, spolupráce s ÚNZ vedena 1961–1964; Vlasta Šafaříková (1922), spolupráce s ÚNZ vedena 1962–1965.

16. července 1963 byl Barák přesunut do Nápravného zařízení MV v Opavě, kde strávil celý zbytek trestu.

V červenci 1963 byly ministrem vnitra schváleny zvláštní zásady výkonu trestu odnětí svobody Baráka a znovu upraveny v roce 1965. Spočívaly v podstatě v zajištění zvýšeného střežení, izolace v rámci oddělení věznice, kontroly veškerých kontaktů se světem a sledování jakýchkoliv známek zájmu zvnějšku, a to včetně případného zájmu jakékoli součásti MV (přetrvávající obava z možných Barákových stoupenců).⁶⁶ V roce 1964 schválil náměstek ministra vnitra Kotal plán na legalizaci poznatků týkajících se chování a výroků Baráka. Ten totiž ve vězení nevybíravě „kritizoval“ vedení KSČ a státu a měl verbální střety i s dozorcí. Poznatky pocházely od agentů, pod jejichž permanentní kontrolou se Barák ve vězení nacházel. Legalizovány byly formou výslechů spoluvězňů Nikifora Horbanjuka, Imricha Suckého a Josefa Zikmunda⁶⁷. Přestože vyslyšení Barákovy výroky potvrdili, ministr vnitra Štrougal v lednu 1965 plán zamítl s odůvodněním, že výměra jeho trestu je maximální a další dodatečný trest je zbytečný.⁶⁸ Barák spojoval svůj další osud s vládou Novotného. Rozhodl se přežít vězení v roli nespravedlivě odsouzeného komunisty. Tento svůj postoj stále projevoval před spoluvězni i vězeňským personálem.

StB věnovala operativní pozornost i Barákově rodině. I. náměstek MV plk. Josef Kudrna uložil 6. června 1962 náčelníku KS MV Praha pplk. Miroslavu Maškovi operativně kontrolovat syny Pavla i Zdeňka, podávat pravidelně zprávy o jejich chování, popř. náznacích trestné činnosti, spojení s podezřelými osobami atd. Z iniciativy náměstka MV Kotala byla operativní kontrola zajištěna prostředky VKR i v době jejich výkonu základní vojenské služby.⁶⁹

Pokusy o Barákovu rehabilitaci

Rok 1968 a zejména politický pád Antonína Novotného znamenal pro Rudolfa Baráka šanci. Jako Novotného rival automaticky získal punc jeho oběti. Dne 7. května 1968 byl Barákovi a Jenyšovi přerušen Nejvyšším soudem výkon trestu. Pro porušení zákona zrušil Nejvyšší soud 18. července 1968 rozsuh

⁶⁶ NA, f. GP, čj. Fvg-002/70, sv. R. Barák, pol. prot. 375–380 III, složka 397: Pokyny k zajištění výkonu trestu u ods. Rudolfa Baráka, náčelník správy nápravně výchovných ústavů a věznic MV plk. dr. Oldřich Mejdr, 27. 11. 1965 schválil plk. Kotal.

⁶⁷ Josef Zikmund (1900–?): odsouzen pro majetkovou trestnou činnost, od 20. 6. 1962 do podmínečného propuštění 23. 4. 1965 nasazen pod krycím jménem ZIMA jako agent na celu k Barákovi. Byl s ním dokonce přesunut i z Ruzyně do Opavy.

⁶⁸ NA, f. GP, čj. Fvg-002/70, sv. R. Barák, pol. prot. 375–380 III, složka 397: Vyhodnocení agenturních poznatků k činnosti ods. R. Baráka, SNZ MV operativní odbor, kpt. Jiří Karliček, 29. 12. 1964.

⁶⁹ AMV, f. A9 (Sekretariát náměstka ministra vnitra), inv. j. 706, Chování synů odsouzeného Baráka.

dek z roku 1962 a pověřil Městskou prokuraturu v Praze novým šetřením, jež tato ukončila 16. října 1969. Vyšetřovatel prokuratury trestní stíhání zastavil zejména díky skutečnosti, že v původním řízení byla bezpochyby porušena celá řada procesních ustanovení.

Barák svoji obhajobu nálezu částek v cizích měnách patřících MV na předsednictvu vlády stavěl na údajném plánu na převedení rozvědky z podřízenosti ministra vnitra k úřadu předsednictva vlády. Prý je shromažďoval utajeným způsobem pro financování aktivit budoucí zakonspirované služby. Teorii začal rozvíjet již v průběhu vyšetřování v roce 1962, ale stejně jako tehdy měla několik zásadních slabin. Plán na převod rozvědky prokazatelně nepokročil z fáze úvah a konzultací mezi Novotným a Barákem. Je také těžko představitelné, aby ve státní instituci (snad s výjimkou revolučních časů) bylo finančními prostředky manipulováno takovým pokoutným způsobem, jakým to provedl Barák. V tomto bodu je argumentace závěrečné zprávy vyšetřovatele Městské prokuratury v Praze JUDr. Jiřího Šindeláře velmi nejistá a nevěrohodná. Vyvozuje dokonce, že i když plán převedení rozvědky nebyl schválen, nedalo se vyloučit, že toto rozhodnutí bude změněno (!). Další slabinou je skutečnost, že Barák v lednu 1962 Novotnému o žádných „převedených“ finančních prostředcích pro rozvědku neřekl, a to ani soukromě. Dokonce 23. ledna 1962 opakovaně žádal při jednání PB o přístup na MV, kde se prý musí peníze najít. Když byly o den později peníze v trezoru Jenyše nalezeny, vyjadřoval Barák podle svědectví okázalé překvapení, což je v rozporu s tím, že peníze vědomě odnesl na předsednictvo vlády kvůli nově organizované rozvědce. I poté mohl záležitost vysvětlit, pokud by to byla pravda, a komu jinému než Novotnému, s nímž o přesunu rozvědky hovořil!⁷⁰ V dané situaci by bylo důležitější zachránit si „kůži“ než chránit zakonspirování rozvědky.

Logicky lze záležitost nalezených valut vysvětlit tak, že se Barák nejpozději po rozhovoru s Novotným v lednu 1962 rozhodl zbavit kompromitujících finančních prostředků a zinscenoval jejich nalezení na svém sekretariátě, což se zdálo být v složité situaci asi nejschůdnější řešení. Není jasné, proč riskoval ukryváním peněz, když je nijak nepoužil. Podle dokladů začal zahraniční měnu zadržovat postupně od jara 1959, tj. v době, kdy byl jmenován náměstkem předsedy vlády. Navíc od roku 1959 trpěl vážnými zdravotními problémy. Jako nejpravděpodobnější vysvětlení lze v souvislosti s těmito okolnostmi konstatovat, že si chtěl vytvořit rezervu pro „horší časy“ a zabezpečit rodinu, dokud byl u zdroje. Takto se ostatně hájil i u soudu v roce 1962.

⁷⁰ NA, f. ÚV KSČ, 02/1, sv. 116, a. j. 188, bod 5: Zpráva o zastavení trestního stíhání Rudolfa Baráka a návrh postupu při řešení jeho žádosti o stranicovou rehabilitaci, předsednictvu ÚV KSČ předložil 6. 1. 1970 M. Jakeš.

Zajímavou epizodou bylo šetření GP zahájené 22. února 1969 pro podezření z trestného činu ohrožení státního tajemství podle § 106 odst. 1 tr. zák. V průběhu přešetření Barákova případu Městskou prokuraturou na příkaz Nejvyššího soudu totiž vyšetřovatelé zjistili, že Barák má v osobním držení písemné materiály MV s označením přísně tajné. Po bližším ohledání bylo zjištěno, že se jedná o originální písemnosti chybějící ve svazcích MV z let 1961–1962 týkající se případu Baráka. Na výzvu vyšetřovatele vydal Barák 1469 listů (!) písemností přísně tajného charakteru. Tyto operativní materiály MV a výpovědi svědků z šetření nebyly původně zařazeny do soudního spisu, ale uloženy a zapečetěny zvláště na MV až do 15. března 1968, kdy byly předány na pokyn A. Dubčeka archivu ÚV KSČ. Odtud byly 2. května 1968 dodány na vyžádání Nejvyššímu soudu. Šetřením GP nebylo zjištěno, kdo Barákovi materiály předal a on sám to odmítl sdělit s poukazem na zákonnou možnost nevyprávět, pokud by tak mohl způsobit nebezpečí trestního stíhání hrozícího jemu, příbuzným nebo blízkým. Materiály byly odcizeny v době, kdy se celý soubor nacházel u Nejvyššího soudu, a to v době od června do prosince 1968 (nejpravděpodobněji mezi 23. 11. – 19. 12.). 168 listů přísně tajných písemností se vůbec nenašlo. Vyšetřovatel GP dr. Jan Svoboda 3. června 1970 šetření přerušil mj. proto, že nebyl zjištěn konkrétní pachatel a Barák materiály neskrýval, naopak je používal jako důkazů při šetření, sám je vyšetřovatelům na požádání vydal a nebylo zjištěno, že by měl v úmyslu obsažené utajované skutečnosti vyrazit mimo prováděné šetření.⁷¹ Tento případ svědčí o tom, že Barák měl ještě v roce 1968 cenné styky ve státní správě. Kdosi neváhal pro něj riskovat i vážné následky, jež by mu v případě odhalení mohly hrozit.

Pro Baráka původně příznivý závěr šetření prokuratury a tedy teoretická šance návratu do politiky byla zmařena novým šetřením v roce 1970. Generální prokurátor ČSSR JUDr. Ján Feješ totiž podal 7. dubna 1970 stížnost pro porušení zákona proti usnesení vyšetřovatele Městské prokuratury v Praze ze dne 16. října 1969. Napadl pochopitelně zejména tvrzení, že Barák ukrýval finanční prostředky patřící MV v dobré víře, že budou použity pro reorganizovanou rozvedku. Argumentoval, že nelze vycházet z neexistujícího a jen rámcově předpokládaného stavu, ale výlučně z tehdejší právní skutečnosti. Barák zapíral, že by měl o finančních prostředcích jakoukoliv povědomost až do okamžiku, kdy u něj byly nalezeny. Nešlo tedy o porušení povinností při hospodaření s finančními a hmotnými prostředky, ale o krádež. Dále prokurátor vyslovil výtku, že vyšetřovatel podcenil nález 600 000 Kčs v Barákově domě v Blansku, které podle okolností nálezu i podle reálných Barákových finančních možností byly nabyty nikoliv vlastními úsporami, ale nelegální cestou z MV.

⁷¹ NA, f. GP, čj. Fvg-001/70 – podezření z tr. činu podle § 106 odst. 1 tr. zák.

Nejvyšší soud stížnosti vyhověl, 2. července 1970 usnesení z 16. října 1969 zrušil a přikázal vyšetřovateli Městské prokuratury v Praze věc znovu projednat.⁷² Závěrečná zpráva byla generálnímu prokurátorovi předložena 19. ledna 1972 s návrhem podání obžaloby pro trestný čin rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví (§ 132 odst. 1 písm. b, c, odst. 3 písm. a, odst. 4 tr. zák.), pro aktivní shromažďování valut z rozpočtu I. správy MV nebo pocházejících z akcí dalších součástí MV pod záminkou, že je předá stranickému fondu ÚV KSČ pro podporu komunistických stran v kapitalistických státech nebo pro jiné speciální účely, ale ve skutečnosti využil 1 milion italských lir a 3000 rakouských šilinků pro cestu synů Zdeňka a Pavla v doprovodu Jiřího Ondráčka do Itálie 16. 6. – 8. 7. 1960, zbývající valuty (72 000 dolarů, 20 000 nových francouzských franků, 143 268,30 švýcarských franků, 500 000 lir a 7000 rakouských šilinků) odnesl z MV s úmyslem použít je dál pro soukromou potřebu a v roce 1960 odnesl z MV hodinky Patteck Philippe v hodnotě 1584 švýcarských franků určené původně pro maršála Ámera a dal je k používání synu Pavlovi. Škoda činila nejméně 807 913 devizových Kčs. Obžaloba se tedy omezila jen na bezpečně doložitelné věci, vzhledem k neprovedené dokumentaci v roce 1962 musela zcela pominout nalezené čs. koruny a velké množství dovezeného zboží, jež se nedalo s výjimkou zmíněných hodinek zpětně jednoznačně identifikovat. Spis GP končí návrhem vyšetřovatelů na podání obžaloby ze dne 19. ledna 1972.⁷³ V tomto bodě asi věc „usnula“ a byla definitivně uzavřena usnesením generálního prokurátora Feješe z 20. května 1974. Trestní stíhání jím bylo zastaveno z důvodu zániku trestnosti činu, pokud jde o dílčí skutek odcizení valut a jiných hodnot a jejich neoprávněné přenesení na úřad předsednictva vlády, neboť k němu došlo před delší dobou a obviněný část trestu vykonal a další skutky nebyly trestným činem. Prokurátor tedy potvrdil, že jednání obviněného nese mimo jakoukoliv pochybnost všechny skutkové znaky trestného činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, páchaného formou zpronevěry, případně podvodu.⁷⁴ Proč došlo k tomuto nevyváženému rozhodnutí, není jasné.

Barák musel na politické ambice zapomenout. Žádným reformním politikem nebyl a v době Pražského jara se politicky neangažoval. To mohlo být sice plus pro staronovou normalizační garnituru, ovšem Barákova osobnost byla příliš spjata i s obdobím Novotného, jež bylo normalizátory posuzováno kriticky. Již v červenci 1968 Barák požádal o stranickou rehabilitaci. Usnesením předsednictva ÚV KSČ z 19. ledna 1970 bylo rozhodnuto posoudit žádost o vrácení členství v KSČ až v souvislosti s jeho odpovědností za politické

⁷² NA, f. GP, čj. Fvg-002/70, Rozsudek Nejv. soudu čj. 11 Tz 10/70 z 2. 7. 1970.

⁷³ Tamtéž, Rudolf Barák – trestní řízení – předložení závěrečné zprávy a trestního spisu, 19. 1. 1972, 104 listů.

⁷⁴ AMV, f. A8, inv. j. 300, Jenyš Vlastimil (nar. 1922) – stížnost.

procesy a s ohledem na výsledky činnosti rehabilitační komise předsednictva ÚV KSČ. Poslední aktivity KSČ ve věci rehabilitací byly ukončeny v roce 1971 a závěry se vrátily k výsledkům Kolderovy komise z roku 1963. Z toho vyplývá, že byla potvrzena negativní úloha Baráka v nezákonnostech 50. let i při prvních rehabilitačních krocích koncem 50. let. Nutno vzít v úvahu, že Barák měl podíl i na odsouzení Gustáva Husáka. A Husák nezapomínal.

Závěr

V dalších letech žil Barák v ústraní v Praze, pracoval v Technické ústředně pošt jako pomocný dělník, samostatný zásobovač, skladník podniku Restaurace a jídelny a posléze odešel do penze. StB mu již nevěnovala operativní pozornost. Pozorovací svazek a další operativní materiály vedené po nezjištěnou dobu byly uloženy II. správou FMV do archivu 25. června 1973.⁷⁵ V roce 1994 ještě vzbudil pozornost nedoloženým tvrzením, že rozvědka měla v roce 1955 na jeho příkaz pro KGB z Argentiny unést nacistického válečného zločince Heinricha Müllera. Tento druh tvrzení lze jen obtížně bezpečně vyvrátit, nicméně odmítavě se vyjádřily relevantní osobnosti a instituce ve světě. Barák zemřel 12. srpna 1995.

Kvůli nepřístupnosti hodnotných dokumentů dodnes vyvolává otázky odsouzení Baráka v roce 1962.

Dochované archivní materiály svědčí o tom, že Barák zneužíval svého postavení k získávání informací, výhod a finančnímu obohacení. Umožňovalo mu to jeho unikátní postavení v politické špičce a na vrcholu nejmocnější a nejobávanější součásti státní správy. Byl nekontrolovatelný. Svým suverénním mocenským postavením ale začal představovat ohrožení ostatních příslušníků mocenské elity. To byl zlom. Stal se nebezpečným elementem a byla vyvinuta veškerá snaha o jeho eliminaci. Mohl narušovat stabilitu režimu, jeho pravidla nezbytná k další existenci. Na druhé straně skutečná porušení zákona, jichž se Barák dopustil, by u běžného smrtelníka v té době zcela bezpečně stačila na odsouzení k vysokému trestu. Politické byro se ale rozhodlo neponechat nic náhodě. Odsouzení muselo být exemplární. Ohroženo bylo přece PB a otázkou byla i spolehlivost MV, kde měli být zastrašeni předpokládání Barákovi stoupenci. Proto bylo vyšetřování vedeno neobjektivně, nezákonně, se snahou potvrdit obvinění v každém případě a co nejpádněji. I daleko věcnější vyšetřování v roce 1970 prokázalo, že se finančních machinací dopustil, ač v menším rozsahu, než v jakém byl původně obviněn.

⁷⁵ Jednalo se o pozorovací svazek JANA r. č. 22506 a „volné materiály“ TERZA, KURSK III/1 a KURSK III/2 vedené 2. odd. 1. odb. II. správy FMV na Baráka, jeho syny a švagrovou. Materiály (5 svazků) byly uloženy pod a. č. Z-1602 MV s režimem zpřístupnění jen se souhlasem náčelníka II. správy. Jak již bylo uvedeno, veškerý materiál uložený pod a. č. Z-1602 MV zmizel mezi lednem až zářím 1990, kdy byl celý fond „Z“ pod kontrolou ministra vnitra.

Z hlediska měřítek demokratického státu není pochyb o tom, že se Barák dopustil řady zločinů. StB pod jeho vedením naprosto potlačovala politická a občanská práva, veškeré pokusy o nezávislé politické, náboženské či ekonomické aktivity. K tomu byly používány nelegální prostředky: odposlechy, kontrola korespondence, totální cenzura médií. Barák podepisoval souhlas s únosy, pumovými útoky, pašováním, s porušováním zákonů vlastního státu. Kryl zločiny příslušníků MV, násilí, vraždy a zneužívání moci. Proto nelze na historickém obrazu této osoby nic měnit, jen zpřesňovat.

PŘÍLOHA 1

Obžalovaní, zleva: Rudolf Barák, Vlastimil Jenyš, Jiří Ondráček, Jiří Souček (fotografie z jednání Vyššího vojenského soudu Příbram ve věci Rudolf Barák a spol. ve dnech 17.–19. dubna 1962 ve velké jednací síni Nejvyššího soudu v Praze na Pankráci)

PŘÍLOHA 2

Obžalovaný Rudolf Barák před soudem: zapisovatelka Miroslava Škrdletová, soudci podplukovník Václav Motejlek, předseda soudu podplukovník justice JUDr. František Helešic a soudce podplukovník Bohumil Hošek (fotografie z jednání Vyššího vojenského soudu Příbram ve věci Rudolf Barák a spol. ve dnech 17.–19. dubna 1962 ve velké jednací síni Nejvyššího soudu v Praze na Pankráci)

Českobratrská církev evangelická a StB v letech 1957–1967

Peter Dinuš

Studie Českobratrská církev evangelická a StB v letech 1957–1967 svým obsahem navazuje na dokumentační zpracování agenturního boje Státní bezpečnosti proti Českobratrské církvi evangelické, které bylo publikováno Úřadem dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu v rámci ediční řady „Sešity“. Studie vznikla díky dohledání několika archivních dokumentů v Archivu ministerstva vnitra ČR (AMV) v Brně-Kanicích. Archiválie se vztahují k období druhé poloviny padesátých let s přesahem do poloviny let šedesátých. Právě toto časové období bylo z hlediska agenturně-operativní činnosti Státní bezpečnosti ve výše uvedené publikaci téměř nepokryto. Studie má proto za cíl přes svůj skromný rozsah alespoň naznačit základní směřování činnosti tajné politické policie vůči Českobratrské církvi evangelické v tomto období a pokusit se tak vyplnit již zmíněnou mezeru v dokumentaci tématu.

Kritika a odsouzení kultu osobnosti J. V. Stalina na XX. sjezdu KSSS včetně mezinárodních vlivů v souvislosti s událostmi v Polsku a Maďarsku přinesly po roce 1956 jisté uvolnění i v církevních řadách. Došlo k vzestupu aktivit církví, které usilovaly o větší míru autonomie a prosazování tendencí k uvolňování tuhé podřízenosti státním institucím. Tato nová situace se výrazně dotýkala také Českobratrské církve evangelické (ČCE), která se zaměřila na upevnění a rozšíření náboženského přesvědčení mezi dospělými a mládeží. Uvnitř církve se zároveň začalo postupně vytvářet volné sdružení evangelických farářů a laiků pod názvem Nová orientace, které krystalizovalo začátkem 60. let.¹

Nová orientace jako nový duchovní proud ČCE usilovala o náboženskou angažovanost, a to nejenom v církevním prostředí, nýbrž i v ateizované společnosti. Projevovala se kriticky vůči přizpůsobování názorů vedení církve režimu. Její kritika zaznívala především na půdě Svazu českobratrského evan-

¹ Její „zakládací manifest“ byl v mírně zkrácené verzi publikován v evangelickém časopise Kostnické jiskry v roce 1962. Srov. Cuhra, Jaroslav: Několik poznámek k historickým souvislostem. In: Soudobé dějiny, VIII, 2–3, 2001, s. 518.

gelického duchovenstva², zvláště v jeho mírovém odboru. Činnost Nové orientace se zaměřovala na organizování schůzek svých členů a příznivců a na vydávání různých prohlášení, memorand, rezolucí a dopisů.

Oživení církevního života přirozeně reflektovala také Státní bezpečnost (StB). Ve zprávách o činnosti III. správy Ministerstva vnitra (MV) ČSR (vnitřní zpravodajství) za rok 1957 a 1958 se konstatuje zjištění zvýšené „nepřátelské“ aktivity v Českobratrské církvi evangelické. Příslušníci 2. oddělení 3. odboru III. správy MV³ zvláště usilovali získat kvalitní tajné spolupracovníky z řad členů vedení jednotlivých církví. V ČCE, která byla Státní bezpečností pokládána za prakticky hlavního mluvčího protestantských církví v Čechách a na Moravě, však tato snaha nepřinášela požadovaný úspěch. Agenturní kontrolu Českobratrské církve evangelické hodnotila III. správa MV jako neuspokojivou: „*I když v čsbr. [českobratrské] církvi byli v tomto roce získáni noví spolupracovníci, není situace po agenturně-operativní stránce uspokojivá, neboť se nejedná o agenturu, která by mohla úspěšně proniknout mezi reakční elementy v církvi*“.⁴ Z citátu vyplývá, že StB se v letech 1957 a 1958 nedařilo agenturně proniknout do tzv. zájmových oblastí, ve kterých by tajní spolupracovníci mohli ovlivňovat jednání a situace ve prospěch státní církevní politiky. Jednalo se spíše o tzv. okrajovou agenturu. Až v roce 1961 bylo 3. odboru III. správy MV uloženo „*dokončit agenturní obsazení ústředí církve českobratrské [...] u evangeliků se bude jednat o agenturu pro rozpracování reakčních živlů v církvi a zároveň pro využití do zahraničí*“.⁵

Byla to právě oblast církví, ve které StB podle hodnotících zpráv III. správy MV dosáhla v letech 1957 a 1958 nejmarkantnějších výsledků. Využívání různých preventivních a rozkladných metod StB⁶ v katolické církvi, nekatolických církvích i sektách „*pomohla nejen k rozbití trestné činnosti, ukázala i pravou tvář nepřátel republiky poctivým věřícím a významnou měrou přispěla i k posílení agenturního aparátu*“.⁷ Faktem zůstává, že jestliže v oblasti kultury,

² Svaz českobratrského evangelického duchovenstva (SČED) byl odborovým spolkem evangelických duchovních čítající kolem 300 členů. Zabýval se zajišťováním jejich materiální podpory, pořádáním různých kurzů apod.

³ 3. odbor měl v rámci III. správy MV na starosti církevní problematiku. Děлил se na 2 oddělení, přičemž 1. odd. se zabývalo problematikou katolické církve a 2. odd. nekatolickými církvemi.

⁴ AMV, f. A9, inv. j. 26, Práce III. správy MV v roce 1958, č. 1. 21.

⁵ Tamtéž, inv. j. 92, Pracovní plány odborů III. správy MV na rok 1961, č. 1. 5.

⁶ StB usilovala uvnitř jednotlivých církví o zamezení kritických nebo opozičních projevů vůči oficiální církevní politice režimu. Využívala k tomu sítě svých spolupracovníků z prostředí církve, kteří měli ovlivňovat a eliminovat postoje těch církevních představitelů vystupujících kriticky nebo opozičně, narušovat jejich vzájemné osobní vazby a zabraňovat tomu, aby docházelo k vytváření opozičních struktur v rámci církví.

⁷ AMV, f. A9, inv. j. 26, Práce III. správy MV v roce 1958, č. 1. 32.

mládeže, studentstva, sportu nebo tzv. bývalých lidí⁸ Státní bezpečnost konstatovala v této době výsledky své činnosti při využívání těchto metod u desítek lidí, v oblasti církví se jednalo o stovky osob.

Zvláštní specifičnost činnosti 3. odboru III. správy MV v oblasti nekatolických církví a sekt měla spočívat v trvalém a dlouhodobém ovlivňování vnitřního vývoje církví, náboženských společností a sekt pomocí agenturní sítě tajných spolupracovníků: „*Hlavním úkolem operativy na tomto úseku je usměrňovat tendenci vývoje církví, sekt a náboženských společností v rámci československých zákonů, rozbít v zárodku snahy reakčních elementů vytvářet pod legálním zakrytím ohniska nepřátelské činnosti a postupně přejímat do rukou naprostou kontrolu nad styky a spojením církevních funkcionářů se zahraničím.*“⁹ Ke splnění takových cílů bylo ze strany StB nutné provádět výběr a řízení spolehlivých agentů, které se permanentně snažila dosadit do vedoucích funkcí v rámci jednotlivých církví, vysílat je do zahraničí nebo je prosazovat do různých grémií mezinárodních protestantských organizací. Agenti, kteří vyjžděli do zahraničí, měli být aktivněji využíváni ve spolupráci s I. správou MV (rozvědkou) jak pro plnění cílů III. správy (kontrarozvědky), tak i cílů I. správy MV. Zároveň měla být „zkvalitněna řídicí funkce“ III. správy MV jako kontrarozvědné centrály StB vůči krajským správám MV (KS MV), přičemž hlavní pozornost v oblasti nekatolických církví v českých zemích StB věnovala „problému evangelíků“ a na Slovensku především evangelické církvi augsburgské-ho vyznání (luteráni) a reformované církvi (kalvinisté).¹⁰

V církvi, jak už bylo řečeno, došlo ve 2. polovině 50. let ke značnému zvýšení náboženské aktivity, a to jak u samotného vedení ČCE, tak i u farářů, vikářů a laických pracovníků církve. Tato aktivita byla zaměřena k zesílení vlivu církve na věřící a zvláště na studující a školní mládež i evangelickou inteligenci. Cílem této činnosti však bylo podle StB vnášet mezi věřící masarykismus, kosmopolitismus a existencialismus.¹¹ Za její inspirátory pokládala bývalé funkcionáře Akademické YMCA¹² a tehdejší reprezentanty církve, jako např. děkana Komenského evangelické bohoslovecké fakulty (KEBF) Josefa

⁸ Takto StB označovala bývalé živnostníky, podnikatele, bohatší rolníky, důstojníky ozbrojených složek, představitele nekomunistických politických stran z předúnorové doby. Podle Rozkazu ministra vnitra č. 1 z 3. ledna 1959 šlo o osoby, „*kteřé vítězstvím dělnické třídy byly zbaveny svého dřívějšího nadřazeného postavení na úseku hospodářského a kulturního života a které se s tímto stavem nesmířily.*“

⁹ AMV, f. A9, inv. j. 74, Zpráva o plnění úkolů III. správy MV v roce 1960, č. 1. 5.

¹⁰ Toto zaměření činnosti StB je obsaženo v pracovních plánech III. správy MV na rok 1961.

¹¹ Byly to ideově-filozofické směry, které komunisté pokládali za buržoazní, a tudíž neslučitelné s marxistickým třídním světonázorem.

¹² YMCA v překladu znamená Křesťanské sdružení mladých mužů.

Lukla Hromádka, profesora na téže fakultě Josefa Bohumila Součka, synodního seniora ČCE Viktora Hájka, docenta KEBF Jana Miliče Lochmana a další. Všichni jmenovaní měli projevovat také snahy ke sjednocování nekatolických a protestantských církví. Státní bezpečnost totiž získala informace, že duchovní různých církví vytvářeli tzv. alianční svazky, kde se měli vzájemně radit, vypracovávat společně duchovní přednášky a pak je jednotně číst ve svých kostelech. Tajné politické policii vadilo, když se církve snažily koordinovat obranu proti ateistické výchově.

Pro režim nepříznivá situace se ještě více vyhranila, když podle zprávy o činnosti III. správy MV za rok 1958 J. L. Hromádka, synodní senior V. Hájek a zástupci jednotlivých seniorátů projevili nesouhlas s usnesením Ústředního výboru KSČ (ÚV KSČ) o reorganizaci československého národního hospodářství z roku 1958. Hromádka zaslal ÚV KSČ jménem svým a duchovních ČCE memorandum, v němž měl usnesení otevřeně kritizovat a označovat ho za akt diskriminace občanů kvůli náboženské příslušnosti, za akt potírání náboženské svobody v Československu. Jednotliví zástupci seniorátů zaslali podobná memoranda radám krajských národních výborů (KNV). Této skutečnosti měli podle StB využívat prakticky všichni „reakční“ duchovní ze všech nekatolických církví ve smyslu aktivizace náboženského života apod. Nejvíce se však tato situace měla projevit v československé církvi, kde „reakční“ duchovní obviňovali vedení církve z kolaborace s režimem a žádali na něm, aby zastávalo vůči státu stejný postoj jako vedení ČCE.

V roce 1958 v Praze vznikla Křesťanská mírová konference (KMK), mezinárodní ekumenické hnutí nekatolických církví, skupin a jednotlivců. K jejímu ustavení došlo z iniciativy církví a náboženských společností působících v Československu.¹³ Hlavním posláním KMK byla podpora a šíření tzv. mírové politiky Sovětského svazu. V roce 1960 byla agenturní činnost StB v ČCE zaměřena převážně na kontrolu a ovlivňování průběhu 3. křesťanské mírové konference, která se konala ve dnech 6.–11. září 1960 v Praze za účasti 207 delegátů, z nichž 75 % bylo ze zahraničí. Konference mimo jiné přijala usnesení o svolání Všekřesťanského mírového shromáždění jako nejvyššího mezinárodního grémia KMK na rok 1961 do Prahy. StB se díky agenturní síti tajných spolupracovníků a prostředků operativní techniky (zvláště dlouhodobého a krátkodobého odposlechu) podařilo ovlivnit průběh konference do té míry, že iniciativy některých západních delegátů kritizující politický režim zůstaly bez větší odezvy. Ve „Zprávě o plnění úkolů III. správy MV v roce 1960“, která není blíže datována, se v této souvislosti uvádí: *„Naše agentura, která do této akce byla nasazena, mimo zajištění hladkého průběhu konference získala i řadu závažných poznatků, zvláště pak*

¹³ V letech 1961–1968 byl prezidentem KMK J. L. Hromádka, který měl na jejím vzniku významný podíl.

*k některým zahraničním delegátům. V současné době je již nyní zajišťována příprava připravovaného VMS [Všekřesťanské mírové shromáždění – pozn. aut.], kterého se zúčastní 600 zahraničních církevních delegátů.*¹⁴ Podle materiálu s názvem Pracovní plány odborů III. správy MV na rok 1961 bylo 3. odboru III. správy MV uloženo zajišťovat ve spolupráci s dalšími správami MV agenturní kontrolu průběhu VMS. Stejná situace pak nastala pro StB i v souvislosti s konáním dalšího VMS, jež se uskutečnilo v Praze v roce 1964.

Začátkem 2. poloviny 60. let StB monitorovala snahu západních nekatolických církví a mezinárodních církevních organizací vyjadřovat pozitivní postoje ke Křesťanské mírové konferenci. Na druhé straně však podle StB měli otevřeně vystupovat proti cílům KMK. Jejich představitelé se totiž snažili zbavit KMK jejího politického zaměření a podle StB ji podřídit prostřednictvím jiných západních církevních mírových seskupení vlivu Západu. Světová rada církví usilovala o eliminaci prosovětské politické činnosti KMK a o její zaměření na čistě teologické otázky. Za této situace byly podmínky pro činnost KMK nepříznivé, zvláště z hlediska jejího vlivu v západní Evropě. Mezinárodní církevní organizace se sídlem na Západě využívaly různé možnosti k navazování osobních kontaktů s československými protestanty. StB tyto kontakty hodnotila následovně: „*Snaží se je nejen finančně podporovat, ale také inspirovat k získávání takového postavení, které by jim umožnilo prostřednictvím svých mluvčích ovlivňovat a zasahovat do politického života naší společnosti. Tendence na vyvolání dialogu křesťanů s marxisty a ekumenické snahy mají totožné s katolíky*“.¹⁵

Mimořádnou pozornost věnovala StB snahám o sjednocování křesťanů a navazování dialogu mezi křesťany a marxisty. Od roku 1963 sledovala několik osob z řad duchovních i laiků československé, katolické i československé církve, kteří stáli u zrodu ekumenických seminářů věnovaných roli náboženství a církví ve společnosti a dialogu s marxisty. Z původního obsahu diskusí zaměřených především na teorie J. L. Hromádky o možnosti existence církve v podmínkách komunistického systému byla podle StB postupně vytvořena platforma pro šíření nábožensko-filosofických názorů a jejich konfrontaci s marxistickou filosofií: „*V porovnání s minulými léty, kdy zvýšená aktivita církevních elementů byla zaměřována víceméně na konsolidaci vlastních řad, upevňování církevní kázně a disciplíny, jakož i vymanění ze státního dozoru, usilují v současnosti o boj s marxistickou ideologií. Formou dialogu mezi marxisty a křesťany se snaží získat znalosti o slabinách marxismu a tyto využívat při volbě taktiky*“.¹⁶

¹⁴ AMV, f. A9, inv. j. 74, Zpráva o plnění úkolů III. správy MV v roce 1960, č. 1. 4

¹⁵ AMV, f. A7, inv. j. 310, Zpráva o činnosti československé kontrarozvědky za rok 1966, 3. 2. 1967.

¹⁶ Tamtéž, inv. j. 326, Zpráva o činnosti II. správy a 2. odborů S StB za rok 1967, č. 1. 20, 22. 1. 1968.

Legálních seminářů, které organizovali mladí evangelíci z kruhu Hromádkových žáků, se začali účastnit i katoličtí intelektuálové, většinou laici a bývalí řeholníci: „*V současné době zvýšenou měrou využívají činnost laiků z řad katolických a evangelických intelektuálních kruhů, jejichž aktivita přerostla církevní rámec a dostává charakter převážně politický*“.¹⁷ K nejaktivnějším účastníkům těchto seminářů organizovaných na půdě Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Praze-Jirchářích patřili laici Ladislav Hejdánek z ČCE a katolík Jiří Němec. Poslání seminářů formulovali tak, že objektem dialogu nejsou jen ostatní církve, ale především různé oblasti života společnosti: politika, věda, technika, umění, filosofie, sociální práva. Činnost seminářů se rozrůstala, v roce 1965 se jich zúčastňovalo více než 150 posluchačů.

StB spatřovala nebezpečí seminářů ve snaze ideově posílit křesťanskou inteligenci, vyzbrojit ji argumenty moderní náboženské filosofie a seznamovat ji se zákonem nepostižitelnými způsoby boje proti vlivu ateismu a marxismu ve společnosti. Podle StB existovaly snahy o „zneužití“ seminářů k postupnému kladení a prosazování požadavků liberalizace poměrů v oblasti státní církevní politiky, v otázkách výchovy mládeže na školách a v řadě dalších otázek. StB byla přesvědčena, že tyto diskuse představují prodlouženou ruku „reakčního“ vlivu Vatikánu. Ve „Zprávě o činnosti československé kontrarozvědky za rok 1966“ ze dne 3. února 1967 se konstatuje: „*V pozadí této činnosti dle získaných poznatků je Vatikánský sekretariát pro nevěřící vedený kardinálem Kōnigem a Komise pro ekumenické otázky vedená kardinálem Beou*“.¹⁸ Koncem roku 1967 byly semináře zakázány.

Snahy o slučování malých protestantských církví postupným sblíživáním se projevovaly ve většině nekatolických církví. Nejaktivněji v ekumenickém duchu vystupovala ČCE, kde se zformovala Nová orientace, kterou StB až do konce režimu v roce 1989 pokládala za představitelku církevní a hlavně politické opozice. Podle „Zprávy o činnosti II. správy HS StB za rok 1966“ ze dne 3. ledna 1967 nebyl cílem Nové orientace dialog v zájmu vytváření dobrých vztahů církve a státu, ale naopak kladení požadavků, ovlivňování a zasahování do politického života společnosti. Příslušníci Nové orientace v roce 1966 ve snaze prosadit své cíle údajně měli využít odchodu děkana KEBF J. L. Hromádky do penze a vést otevřenou kampaň proti němu i jeho nejbližším spolupracovníkům, zvláště Jaroslavu Ondrovi, Milanu Opočenskému, Jaroslavu Čihákovi a dalším. Tyto označovali za kolaboranty režimu. Část evangelíků včetně Nové orientace byla vůči J. L. Hromádkovi zaměřena kriticky, a to kvůli jeho pozitivnímu postoji k režimu i jeho činnosti v KMK.

¹⁷ AMV, f. A7, inv. j. 326, č. l. 20.

¹⁸ Tamtéž, inv. j. 310, Zpráva o činnosti československé kontrarozvědky za rok 1966.

Pod vlivem situace v ČCE docházelo k projevování různých opozičních postojů i v ostatních nekatolických církvích, jejichž vedení bylo ve většině tvořeno spolupracovníky StB zastávajícími loajální postoj k režimu. O motivaci opozičních postojů u části představitelů těchto církví StB soudila, že mají programový charakter: „*Jejich požadavky jsou součástí promyšlených a cílevědomých snah reakčních elementů o vymanění ze státního vlivu a jeho postupné odstranění*“.¹⁹ Jako příklad vlivu Nové orientace na menší církve uváděla StB v roce 1966 situaci v Církvi adventistů sedmého dne. Ve „Zprávě o činnosti II. správy a 2. odborů S StB za rok 1967“ ze dne 22. ledna 1968 se však uvádí, že „nežádoucí aktivita“ v ČCE se projevila i ve snaze o navázání užších kontaktů se slovenskými církvemi, zvláště s evangelickou církví augsburgského vyznání. Jejich cílem bylo podle StB vytvoření „jednotné protestantské základny“ vůči státní správě.

Hlavní formou opoziční činnosti především laických členů církví bylo využití legálních možností, které režim poskytoval, a to nejen v oblasti církevního života, ale i v rámci jiných společenských oblastí a institucí. Tento „přesah“ z činnosti uvnitř církve mimo její rámec StB zvláště pokládala za politicky a společensky nebezpečný, protože „*ze získaných pozic v jiných oblastech se snaží útočit na politiku strany*“.²⁰ K hlavním představitelům opozice patřili katoličtí laici Jiří Němec (psycholog Foniatrického ústavu v Praze), Rio Preisner (překladatel z Prahy) a evangelický laik Ladislav Hejdánek (vedoucí dokumentačního oddělení Ústavu epidemiologie a mikrobiologie v Praze). StB viděla jejich činnost následovně: „*I když patří k různým náboženským vyznáním, vzájemně konzultují postup v ideologickém a politickém boji proti státnímu zřízení. Udržují široký okruh kontaktů do zahraničí, setkávají se s řadou vizových cizinců a ovlivňují i poměrně početný aktiv stoupenců z řad československých občanů, převážně vědeckých pracovníků, publicistů, umělců apod.*“²¹

V roce 1966 získala Státní bezpečnost z prostředí Nové orientace informace, které měly svědčit o „*shodném postoji některých duchovních se západoněmeckými revanšistickými kruhy*“.²² StB šlo o skutečnost, že na srpnovém zasedání Svazu československého evangelického duchovenstva (SČED) navrhl farář Jan Dus, aby byla Generální prokuratura vyzvána k zažalování některých zločinů proti lidskosti, kterých se různé revoluční gardy dopouštěly po květnu 1945 na německém obyvatelstvu, zejména při odsunu, k němuž by jako aktu mělo být rovněž podle Duse zaujato odpovídající stanovisko. K Dusovu vystoupení došlo

¹⁹ AMV, f. A7, inv. j. 310, Zpráva o činnosti II. správy HS StB za rok 1966, č. 1. 26.

²⁰ Tamtéž, inv. j. 326, Zpráva o činnosti II. správy a 2. odborů S StB za rok 1967, č. 1. 20.

²¹ Tamtéž, č. 1. 21.

²² Tamtéž, inv. j. 310, Zpráva o činnosti II. správy HS StB za rok 1966. 3. 1. 1967, č. 1. 26.

při diskuzi k tzv. Denkschriftu (Pamětnímu spisu), ve kterém se kromě jiného hovořilo o nutnosti uznání hranic vytvořených po 2. světové válce na Odře a Nise mezi Spolkovou republikou Německo a Polskem.

Na stejné schůzi SČEDu vystoupilo dne 30. srpna 1966 několik členů Nové orientace i s kritikou činnosti StB. Motivem jim měla být nedávná kritika státních bezpečnostních složek v Jugoslávii.²³ Iniciátorem diskuze byl farář Jan Šimsa, který uvedl, že v roce 1952 byl nucen ke spolupráci s StB. Následně byli vyzváni všichni, kteří byli v minulosti nebo tehdy v kontaktu s bezpečností, aby se přihlásili. Na tomto základě pak byla vypracována, plénem SČEDu schválena a ministerstvu vnitra odeslána petice ve formě usnesení, aby od podobných metod bylo ministerstvem upuštěno. V petici se vyjadřovalo znepokojení nad tím, že členové SČEDu byli nuceni psychickým nátlakem, sliby nebo pohrůzkami k nedobrovolné spolupráci s StB. Konkrétní případy uvedené SČEDem byly StB prošetřovány v následujících měsících, aniž by došlo k trestnímu postihu jednotlivých farářů.²⁴ Současně s tím byl vypracován další dopis, požadující zrušení jakéhokoliv omezování duchovních při žádostech o cesty do zahraničí ze strany státních institucí. StB hodnotila opoziční projevy vůči své činnosti, k nimž na půdě SČEDu docházelo z podnětu Nové orientace i v následujícím období (např. na lednovém zasedání SČEDu v roce 1967 farář Alfréd Kocáb vyzval přítomné, aby odmítli styk s StB), jako první akce oficiální organizace proti StB na území Československa dávno před rokem 1968.

Vedení II. správy Hlavní správy StB (HS StB)²⁵ uložilo v roce 1967 náčelníku 9. odboru, aby odbor ve své činnosti na úseku nekatolických církví zintenzívnil v příštím období „*odhalování trestné činnosti*“, zvýšil účinnost preventivních opatření a ve spolupráci s I. správou (rozvědkou) vypracoval plán pro agenturní pronikání do vytipovaných zahraničních církevních organizací (Světové rady církví a jiných). 9. odbor II. správy HS StB zodpovídal za agenturně-rozkladné působení proti opozičním seskupením i jednotlivcům, zvláště evangelíkům a katolíkům (Nová orientace, L. Hejdánek, J. Němec), u nichž StB monitorovala snahy „*formovat a organizovat jednotnou křesťanskou frontu*“. V těchto seskupeních se příslušníci tohoto odboru zaměřovali především

²³ Ústřední výbor Strany komunistů Jugoslávie (SKJ) obvinil dne 1. 7. 1966 výkonného tajemníka SKJ z toho, že kryl ilegální aktivity Státní bezpečnosti (Udby). Následně byl vyloučen ze strany a předčasně penzionován, stejně jako šéf Udby.

²⁴ Srov. Pffann, Miroslav – Šimsová, Milena – Šimsa, Jan: Veřejná diskuse o činnosti Státní bezpečnosti v roce 1966 na půdě Svazu československého evangelického duchovenstva. In: Soudobé dějiny, VIII, 2–3, 2001, s. 521–525.

²⁵ V roce 1964 došlo k nové organizační úpravě struktury StB, kdy byly sloučeny dosavadní správy MV v jednu, Hlavní správu kontrarozvědky. V roce 1966 byla zřízena Hlavní správa StB, při které měla její kontrarozvědná součást krycí označení II. správa MV, v jejímž rámci se problematikou církví, sekt a náboženských společností zabýval 9. odbor.

na dokumentování činnosti hlavních představitelů opozice. Agenturní kontrola StB byla jak v ČCE, tak v katolické církvi zaměřena především na laiky a na opoziční tendence, které v oblasti protestantských církví vycházely z myšlenek a postojů Nové orientace.

S kritikou a odmítáním praxe státní církevní politiky v ČCE se StB potýkala až do pádu režimu v roce 1989. Ze všech nekatolických církví byly opoziční postoje nejsilnější právě v ČCE. V období její postupné „normalizace“ po roce 1970 se tyto postoje přenášely z církevní půdy i do prostředí nezávislých iniciativ, jakou byla např. Charta 77 nebo Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). StB postupně ztrácela v církvi reálný vliv, který si zabezpečovala přes agenturní síť svých spolupracovníků. Prohrála tehdy, když nedokázala získat na svou stranu mladé lidi ve sborech, studenty KEBF a laiky.

Seznam zkratk

- a. č. – archivní číslo
 a. j. – archivní jednotka
 aj. – a jiné
 AMV – Archiv ministerstva vnitra
 apod. – a podobně
 arch. – architekt
 arm. gen. – armádní generál
 atd. – a tak dále
 aut. – autor
 AV – Akademie věd
 BBC – British Broadcasting Corporation
 (Britská rozhlasová společnost)
 býv. – bývalý
 c. d. – citované dílo
 cca – circa
 CIC – Counter Intelligence Corps (americká vojenská kontrarozvědka)
 č. – číslo
 č. l. – číslo listu
 čj. – číslo jednací
 čl. – článek
 čp. – číslo popisné
 ČR – Česká republika
 čs., čsl. – československý
 ČSA – Československá armáda; Československé aerolinie
 ČSL – Čs. strana lidová
 ČSNS – Československá strana národně sociální
 ČSR – Česká socialistická republika
 ČSSR – Československá socialistická republika
 ČTK – Československá tisková kancelář
 ČVUT – České vysoké učení technické
 div. gen. – divizní generál
 doc. – docent
 dr. – doktor
 f. – fond
 FMV – Federální ministerstvo vnitra
 gen. – generál
 genmjr. – generálmajor
 GP – Generální prokuratura
 gšt. – generální štáb
 hl. m. – hlavní město
 HS – hlavní správa
 ing. – inženýr
 insp. – inspektor
 inv. č. – inventární číslo
 inv. j. – inventární jednotka
 IPRA – Insertní, propagační a reklamní agentura vydavatelství a nakladatelství Lidová demokracie
 IS – Intelligence Service (zpravodajská služba)
 JUDr. – doktor obouhájho práva
 JZD – jednotné zemědělské družstvo
 k. – karton, krabice
 Kčs – koruna československá
 KEBF – Komenského evangelická bohoslovecká fakulta
 KGB – Komitět gosudarstvennoj bezopasnosti (Výbor státní bezpečnosti)
 KMK – Křesťanská mírová konference
 KNV – krajský národní výbor
 kpt. – kapitán
 KPV – Konfederace politických vězňů
 kr. jm. – krycí jméno
 KS – krajská správa; krajský soud
 KSČ – Komunistická strana Československa
 KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu
 KV – krajské velitelství; krajský výbor
 LD – Lidová demokracie
 MF – ministerstvo financí
 min. – ministr; ministerstvo
 mj. – mimo jiné
 mjr. – major
 MO – místní oddělení
 MNB – ministerstvo národní bezpečnosti
 MNO – ministerstvo národní obrany
 MNV – místní národní výbor
 MPO – motorizovaný předzvědný oddíl
 MS – ministerstvo spravedlnosti; městský soud
 MSK – ministerstvo státní kontroly
 MSS – Mezinárodní svaz studentstva
 MUDr. – doktor medicíny
 MV – ministerstvo vnitra
 MV SNB – místní velitelství Sboru národní bezpečnosti
 n. p. – národní podnik
 NA – Národní archiv
 náč. – náčelník
 např. – například
 nar. – narozen
 NB – Národní bezpečnost
 NDR – Německá demokratická republika
 NKVD – Narodnyj komissariat vnutrennyh děl (lidový komissariát vnitra)
 npor. – nadporučík

- NPT – nápravně pracovní tábor
 o. s. – odnětí svobody
 OBZ – Obranné zpravodajství
 obž. – obžalovaný
 odb. – odbor
 odd. – oddělení
 ods. – odsouzený
 odst. – odstavec
 ONV – obvodní (okresní) národní výbor
 OO – okresní oddělení
 OPS – orgán preventivní služby
 O StB – oddělení Státní bezpečnosti
 OV – okresní velitelství
 OVM – okresní vlastivědné muzeum
 OZO – Obranné zpravodajství oblasti
 OZS – orgán zpravodajské služby
 p. – pan
 PB – politické byro
 PedF UK – Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
 písm. – písmeno
 plk. – plukovník
 por. – poručík
 posl. – poslanec
 pozn. – poznámka
 pplk. – podplukovník
 ppor. – podporučík
 prof. – profesor
 přísl. – příslušník
 PS – Pohraniční stráž
 pův. – původní
 PZO – podnik zahraničního obchodu
 r. – rok
 r. č. – registrační číslo
 RAF – Royal Air Force (Královské letectvo)
 resp. – respektive
 RNDr. – doktor přírodních věd
 RP – Rudé právo
 ř. z. – říšský zákon, zákoník
 ŘNB – Ředitelství národní bezpečnosti
 ŘOP – Ředitelství opevňovacích prací
 s. – soudruh; strana
 S SNV – Správa Sboru nápravně výchovy
 S StB – správa Státní bezpečnosti
 Sb. – Sběrka zákonů
 Sb. z. a n. – Sběrka zákonů a nařízení
 SBS – Svaz bojovníků za svobodu
 SČED – Svaz československého evangelického duchovenstva
 SČM – Svaz československé mládeže
 SČP – Svaz československých partyzánů
 SD – Sicherheitsdienst (bezpečnostní služba)
 sign. – signatura
 SNB – Sbor národní bezpečnosti
 SNR – Svaz národní revoluce
 sp. zn. – spisová značka
 SPO – smíšený předzvědný oddíl
 SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
 StB – Státní bezpečnost
 stržm. – strážmistr
 STS – Special Training School
 SV – správa vyšetřování
 sv. – svazek
 SVS – Svaz vysokoškolského studentstva
 škpt. – štábní kapitán
 t. č. – toho času
 t. r. – tohoto roku
 tj. – tj.
 TNP – tábor nucených prací
 tr. ř. – trestní řád
 tr. zák. – trestní zákon
 tzn. – to znamená
 tzv. – takzvaný, takzvané
 ÚDV – Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu
 UK – Univerzita Karlova
 ul. – ulice
 ÚPV-VVV – Úřad předsednictva vlády – vládní výbor pro výstavbu
 USA – United States of America (Spojené státy americké)
 USD – dolar (americký)
 ust. – ustanovení
 Ú StB – ústředna StB
 ÚV – ústřední výbor
 v. v. – ve výslužbě
 VB – Veřejná bezpečnost
 VKR – vojenská kontrarozvědka
 voj. – vojenský
 VŠ – vysoká škola
 VŠV – Vysoká škola vojenská
 VÚA – Vojenský ústřední archiv
 VVP – vyšší vojenská prokuratura
 zák. – zákon
 zák. na ochr. rep. – zákon na ochranu republiky
 zn. – značka
 ZO – zpravodajský orgán
 ZOB – Zemský odbor bezpečnosti

Jmenný rejstřík

A

Abrahamovič, Evžen 9–10,13–14,17–18
 Adolf 33
 Aleš, Václav 269,341
 Ambruš, Ján 198
 Ámer, Muhammad Abdalhakim 352,359
 Anděl, František 302
 Arthur 191
 Aubrecht, František 136–141,146,150–152,
 154–155, 157–158, 163,165–166
 August, František 131

B

Babka, Lukáš 337
 Bakula, Michal 337
 Barák, Miroslav 69–72,75,83–84,93,97,
 99,101
 Barák, Pavel 347,349,355–356,359
 Barák, Rudolf 4,128,164,236,297,304,
 329–339,341–362,394,400–401,408
 Barák, Zdeněk 347,349,355–356,359
 Baráková, Jarmila 349,352,355
 Barczik, Karel 259
 Bareš, Václav 283,285
 Barr, Joel 335
 Barták 265
 Barták, Emil 8
 Bartoň, Jan 302,306,308–309
 Bartoš, Alfréd 134
 Bartoš, Antonín 55,262
 Bartoš, Josef 287
 Bartůšek, Jan 303
 Bartůšek, Josef 302,306,308–309
 Bartuška, Jan 307,352
 Báša, Oldřich 218
 Bašta, Jiří 3,259,279,393,399,407
 Baťa, Jan 12,26
 Baťa, Tomáš 26
 Bauer, Václav 73–74,76–80,82,84,88
 Baumelt, František 310–311,313
 Bea, Augustin 368
 Bednařík, Bohumil 212
 Bělecký, Teodor 202–203,206

Belica, Jan 283
 Benda, Štěpán 59–60,62–63,76,83–85, 93,102
 Beneš, Arnošt 259
 Beneš, Edvard 30–31,41–42,44,55,96,
 115, 155,183,390,395,403
 Beneš, Rostislav 287
 Beneš, Vincenc 335
 Beran, Jan 304
 Beran, Karel 117–118,121–125
 Beran, Ladislav 306–307
 Beran, Leopold 146
 Bernát, František 216
 Béza, Vladimír 43
 Bezpálec, Lambert 54,66,81
 Bienert, Richard 33,35,36
 Bier, Jaroslav 291
 Birge, Walter 112–113,390,397,404
 Bláha, František 114
 Boček, Bohumil 91,101
 Boček, Zdeněk 91–92,101
 Boháč, Antonín 283–290
 Boháček, Jiří 301
 Bohdanecký, Zdeněk 81,86,98
 Bolechová, Jitka 91–92,101
 Borek, Vlastimil 264
 Bortl 310
 Bossardt, Jan 117–119
 Bouček, Václav 218,222
 Bouda, Jaroslav 97
 Bradík, Miloslav 249,252
 Branná, Marie 271
 Branná, Terezie 271
 Branný, Jan 271
 Brejcha, Jan 245–257,259–260,273,276
 Brix, Josef 218–219,222
 Brodák, Ladislav 13–14,25–26
 Brodnianská, Lydia 250,252
 Broj, Stanislav 93,101,218–219,221–224,
 226,392,398,406
 Brook, Allan 187
 Brucker 14
 Brusilov 30
 Brychcín, Miloslav 282,287
 Brzuska, Ondřej 263,265,267,269
 Brzusková, Marie, roz. Branná 271
 Březina, Stanislav 202

Bublík, Alois 167
 Budík 302
 Buđín 91
 Bulandr, Rudolf 186,193
 Buldra, František 215–216
 Buldrová, Marcela 216
 Bumba, Jaroslav 218–219,221
 Bunža, Bohumír 59–60,62–63,76,83,
 84–85,93,102
 Burian, Miroslav 283,286–287,291
 Bursík, Tomáš 281
 Buršík 170
 Bušek, Vratislav 59–60,76,83–85,102
 Býček 139

C

Cába, Stanislav 57
 Cajthaml, Petr 3,109,337,390,396,404
 Capoušek, František 138,140,157–159,
 165,166
 Císař, Josef 161,165
 Clarc, Marc 194
 Clay, Eva 55
 Clementis, Vladimír 87
 Cmajdálka, František 287
 Crerar, Henry D. G. 198
 Cuhra, Jaroslav 363

Č

Čadek, Vilibald 67,98,103
 Čadík 232
 Čáp, Karel 311
 Čapek, Vladimír 110–111,116–118,120, 122–
 125,131
 Čapek, Zdeněk 248,252
 Čečil, Jiří 302,306,308–309,311
 Čech, Josef 353
 Čech, Svatopluk 320–325
 Čechová, Hana 104
 Čelovský, Bořivoj 109,113
 Čepelka, Vladimír 306
 Černá, Božena 209
 Černák, Matuš 336
 Černík, Oldřich 299,307,315
 Čermohorský, František 150,155,157,159
 Černošek, Lubomír 248,251
 Černošková, Marie 248,251
 Černý, Alois 167

Černý, Antonín 209
 Černý, Česlav 92,94,102
 Černý, Dalibor 219
 Černý, František 245,248,251
 Černý, Jiří 302–303,306,308–309
 Černý, Karel 263,335–336
 Černý, René 3,209–220,223–226,
 391,399,405
 Červenka, Jiří 59–64,66,75–76,80,
 84–85,87,92,96–97,101–102,104
 Červenka, Julius 103
 Červený 149
 Čihák, Jaroslav 368
 Čítan, Štefan 320–323
 Čížek, Karel 219
 Člupek, Otakar 347
 Čulík 50

D

Damián, Josef 131
 Danihelková, Věra 113,120
 Daňo 234
 Deči, Bohuslav 218–219,222
 Demjan, Štefan 163–164,235,306,309
 Dessenský 139,167
 Dietz, Josef 34
 Dimiglio 14,26
 Dinuš, Peter 4,363,394,401,409
 Dlouhý, Jaroslav 219
 Dobeš, František 249,252
 Dobiáš, Miloslav 162
 Dočekal, Josef 42–43,48–50
 Dolanský, Jaromír 35,347
 Doležal 230,234
 Doležal, Leopold 249–251,253,392, 399,406
 Dosadilová, Marie 248,251
 Doskočil, Josef 167
 Dosoudilová, Anna 249
 Dosoudilová, Božena 251
 Doubek, Bohumil 337
 Doubek, Emil 218–219,222
 Doušek, František 76
 Drabík, Bohuslav 232,244
 Drtina, Prokop 35,115
 Dřevíkovský, Alois 306,309
 Dubček, Alexander 344,358
 Duchač, Václav 265–266
 Durek, Josef 161
 Duroň, Ludvík 229,231–232,240–242,244

Duroň, Petr 229
 Dus, Jan 369
 Dušek, Karel 67,103
 Dušek, Ladislav 302
 Dvorský, Josef 104
 Dvořák 334
 Dvořák, Jan 114–115
 Dvořák, Vladimír 110,117–118,
 120–125,131
 Dvořáková, Zora 109

E

Eidelpes 303
 Eisenhower, David D. 197
 Ejem, Josef 200
 Ejemová 202,204
 Elman, Rudolf 114–115
 Engelsmann, Ludvík 73–74,82
 Ettelová, Vlasta 348

F

Fähnrich, Antonín 93–94,99,101
 Fajstavr, Ladislav 98
 Fajt, J. 298
 Farský, František 283
 Feistritz 347
 Feješ, Ján 358–359
 Ferjenčík, Mikuláš 110,117
 Fiala, Ctibor 110,119
 Fiala, Jan 239
 Fiala, Jaroslav Vojtěch 58,62–65,67–68,75–
 77,79–80,84–87,95,102–104
 Fiala, Ladislav 306,309
 Fiala, Miroslav 110–111,116–131,
 390–391,396–397,404
 Fialová, Marie 110
 Fic, Miroslav 11
 Fidler, Jiří 29,34
 Fierlinger, Zdeněk 349
 Fikejz, Jindřich 161
 Fíla, A. 303
 Filla, Emil 335
 Finek, Miroslav 219,223
 Fišera, Alois 182,184
 Flemr, Jaroslav 217
 Flom, František, 237,241,243
 Foldyna, František 288
 Folly, František 230,237,243

Folprecht, Václav 302
 Folwarzný, Josef 271
 Foukal, František 55
 Fráňa, Jan 184,203
 Franc, Josef 118,122–125
 Frank, Karl Hermann 32–34,389,395,402
 Frenzel, Alfred 336
 Fridrýn, Václav 309
 Friedl, Jiří 183,186
 Frimmel, Karel 104
 Frolík, Jan 5,247,259–260,330,333
 Frolík, Josef 329,333
 Fronk, Josef 231
 Fučíková, Gusta 36

G

Gacek, Věnceslav 324
 Gajdošík, Stanislav 287
 Galbavý, Ján 198
 Gardner, Robert Neil 264,267
 Gaudl, Rudolf 168
 Gause, Antonín 15
 Gavenda, Štěpán 341
 Géryk, František 287
 Glos, Jan 347
 Görner, Josef 13,22,142
 Gottwald, Klement 35,44,86,91,219,283,
 332,353
 Gottwaldová-Čepičková, Marta 310
 Gottweis 87
 Gouraud 176
 Gráf 59,91
 Grebeníček, Josef 269
 Grohmann, Josef 50
 Grospič, František 76,90
 Grösser, Josef 272
 Gruber, Andrew 14
 Gruber, Karel 341
 Grünberg, Jaroslav 92,102–104
 Grünberg, Miloš 104
 Gruntorád, Jiří 342
 Guljanič, Mikuláš 181

H

Habla, Josef 287
 Hajda, Jaroslav 248,251,253,256–266,269,
 272–273,276,278,392, 399,406
 Hájek 55,3409

- Hájek, František 39,53,205
 Hájek, Jan 309
 Hájek, Karel 329
 Hájek, Viktor 366
 Hajiček, Leopold 203,205
 Hajný, Bohumil 263
 Hála, František 63,115
 Hála, Jiří 160
 Hamal, Leopold 63–64,71,90,96,103
 Hamalová, Věra 65,90,103
 Hampejs, Václav 304
 Hampl, Břetislav 54,97,98
 Hanák, Michal 112
 Hanušová, Jana 248,252
 Hanzlíková, Marie 110,118,120,122–125
 Hartl, Antonín 287
 Hartmann, Jan 118,120–121
 Hasal, Antonín 110,117
 Havel, Václav st. 202
 Havelka, František 129,249,252,336
 Havlíček, Josef 231,237,243
 Havlíček, Miroslav 347
 Havlík 42
 Havlík, Cyril 46–47,51
 Heckart 20
 Heidrich, Arnošt 112
 Hejátko, Jan 287
 Hejdánek, Ladislav 368–370
 Hejtmánek, Václav 255
 Hejtmánková, Františka 255
 Hejtmánková, Věra 255
 Hejtmánková, Vlasta 255
 Helešic, František 362
 Hemýš, Otakar 128–129
 Hendrych, Jiří 343,346,348–349
 Herl, Josef 63,90,98,103
 Herman, Miroslav 248,250,252–253,256
 Herold 211
 Hertl, František 71,93,101
 Hesoun, Josef 311
 Hitler, Adolf 179
 Hlaváč, Bohumil 93,101
 Hlinovský 232
 Hnáníček, Václav 261
 Holcát, Karel 299
 Holub, Ota 329
 Holý 84
 Honner 204
 Hora, Jan 42–45,49,54,97
 Hora, Karel 214–215
 Hora, Ota 11
 Horáček 176
 Horák, Dobroslav 267
 Horák, Jan 303,306,308–309,311
 Horák, Jaromír 3,109–110,112–113,
 116–118,120–121,123–124,126–127,
 390,396,404
 Horák, Jaroslav 306–307
 Horáková, Helena 111,116–118,120,
 122–125,131
 Horáková, Milada 209,341
 Horbanjuk, Nikifor 335,355–356
 Horčíková, Zdenka 92,94,102
 Hošek, Bohumil 362
 Hošek, Jan 169
 Hrabovský, Zdeněk 319–321,323,325
 Hrádek, Karel 93–94
 Hradil, Jan 59–65,67–68,75–76,84–85,
 95–97,102,104
 Hradský, Tomáš 249,252
 Hrazdřira 251
 Hromádka, Drahomír 141
 Hromádka, Josef Lukl 366–368
 Hromádka, Otakar 339
 Hrubý 99
 Hrubý, Adolf 33,35
 Hruška, Josef 140,153,160
 Hřebík 270
 Hubáček, František 104
 Hubáčková, Miroslava 103–104
 Hubený 309
 Huf, Alois 167
 Huleš, Ludvík 321–322,324
 Husák, Gustáv 338–339,360
 Husák, Otakar 174
 Hustopecký, Josef 127–128
 Hyndrichová, Zdeňka 18–20

CH

- Chalupa, Vlastislav 132
 Chlumecký, Václav 319
 Chmela, Josef 34
 Choc, Miloslav 3,7,53,56–68,73–92,
 95–97,99,101–104,389,396,403
 Choc, Václav 56
 Chocová, Marie 56
 Chomutovský 167
 Chromek, Vladimír 250,252
 Chroust 301
 Chruščov, Nikita 344,354
 Churchill, Winston 187

Churý, Cyril 76
 Chval, Dušan 104
 Chvojka, František 262,264–265

I

Ingr, Sergej 169,185–186,211–212
 Inneman, Květoslav 337

J

Jägermann, J. 146,158,164
 Jahelka, Antonín 42,44,48
 Jakeš, Miloš 338–390,351,357
 Janata, Zbyněk 341
 Janda 169
 Jandáček 170
 Jandera, Jaroslav 113
 Jandera, Oldřich 109–113,116–121,
 123–124,131–132,390,396,404
 Janíček, Václav 251
 Janouš, Jan 163
 Janoušek, Karel 20,110,217,392,399,405
 Janoušek, Pravoslav 117,119
 Janoušek, Vladislav 234
 Januška, Antonín 304
 Jarkovský, Jan 110,118,120,122–125
 Jarolím, František 250,252
 Jedlička, Hugo 160,165
 Jednorozec, Antonín 118,121
 Jelínek, Emil 302
 Jelínek, Josef 162
 Jelínek, Václav 210
 Jelínek, Vilém 274
 Jeníček, Břetislav 282–290,292,393,399,407
 Jenyš, Vlastimil 343–344,348–349,354,
 356–357,361
 Jež, Eduard 263,266,270–272
 Ježek, Josef 46
 Jilich, Miloš 43
 Jiráček, Karel 119,129
 Jiříčková, Eliška 248,252
 John, Otto 336
 Jordánek, František 287
 Junga, Jan 271
 Jurečka, Miloslav 230–234,236–240,
 242–244
 Jumíková, Jenověfa 228,234
 Jůza, Jan 302,306,309,311

K

Kabelík, Jaroslav 104
 Kačer, Leopold 68,75
 Kahaj, Svatopluk 129
 Kalandra, Závíš 209
 Kalfus, Josef 35–36
 Kalina, Václav 182
 Kalous, Jan 3,29,389,395,402
 Kamenický, Jaromír 104
 Kamenický, Jindřich 35,36
 Kandráč, Anton 340
 Kaplan, Karel 111,131,280,282–284,
 329,334,337,344
 Kaplan, Vlastimil 88–89
 Karásek, Otakar 45
 Karlíček, Jiří 356
 Kartouz, František 219
 Kašpar, Miloslav 214–215
 Kašpar, Zdeněk 160,165
 Kaufmann, Karel 120–121
 Kebort, Vladimír 236
 Kelbich, Jaroslav 308–309
 Kempný, Josef 338
 Kepák, Jiří 251
 Kesselring, Albert 32–33
 Kettner, Zdeněk 9
 Keval, Fridolín 268–269
 Klapka, František 150–151,157–158, 163,165
 Klecanda, Norbert Jan 29
 Klecanda, Vojtěch 3,29–39,389,395,402
 Klecandová, Anna 31,37,38
 Klečka, František 132
 Klein, František 68,93,94,101,103
 Klein-Jánský, Radomír 110,116,120
 Klíč, Otto 309
 Kliment, Gustav 332
 Kliment, Josef 34
 Klír, Václav 227,232,234,242
 Klobas, Oldřich 287
 Klokočník 303
 Klomínek, Jaroslav 92,101
 Knihař, Josef 302,309
 Knoll, Josef 103,104
 Knorr, Miloš 215,216
 Knotek, Václav 8,253
 Kobík, Jaroslav 288
 Kobsa, Ladislav 165
 Kobylák, Bedřich 54,81

- Kocáb, Alfréd 370
Kocian, Jiří 329
Köhler, Bruno 22
Kohout, Josef 268–271
Kohout, Vojtěch 219
Kohoutek, Václav 139
Kohoutek, Vladimír 142,338
Kohoutková, Milada 110
Kojcký, Oldřich 59–61,76,84–85,102
Kolář, Jaroslav 287,289
Kolařík, Antonín 248,251
Kolaříková, Helena 248,251
Kolísko, Josef 246–247,249,253,274
Kolman, Bedřich 321–325
Kolmistrová, Blažena 303,306,311
Kolouch, Miroslav 287
Komárek, Karel 334,340,344
Konařík, Radim 59,91–92,101
König, Hans 368
Konopáč 168
Kopčák, Michal 308–309
Kopecká, Božena 113
Kopecký, Josef 324
Kopecký, Lubomír 112–116
Kopecký, Václav 35
Kopecký, Vilém 94
Kopečný, František 245,251
Kopold, Bedřich 340
Kopřiva, Ladislav 22,332,343
Kornilov 30
Kornilov, Alexej 285,287
Kos, Miroslav 306
Kossakowski 186
Košťál, Karel 337
Košťálová, Dagmar 45
Kotal, Jindřich 288,290,344–346,348,352,
355–356
Kotlík 202,204
Kotlík, Josef 111
Koucký, Vladimír 343
Koudelka, František 312
Kováma, František 59–60,76,83–85,102
Kovář, Karel 153
Kozák, Zdeněk 104
Kozel, Jaroslav 245,251
Kožíšek, Antonín 34
Kožnar, Zbyněk 132
Kožnarová, Marie 132
Kožušník, Emil 271
Krajčirovič, Vilém 59–61,63–64,76,
83–85,102
Krajina, Vladimír 11
Král, Karel 250,252
Králíček, Otakar 229,231–232,
240–241,244
Králíčková, Ludmila 229
Krátký, Lubomír 133,141–142,144–147, 153–
155,157,162
Kratochvíl, Jaroslav 33
Krčma, M. 305
Kreibt 69
Krejča, Jiří 307
Krejčí, Jaroslav 35
Krejčí, Ludvík 31,179
Krejza, Ladislav 45
Kremlička, Gustav 121,218
Kroča, Miloslav 254
Kroček, Lumír 142
Kropáček, Jindřich 312
Krosnář, Josef 300,303
Kroupa, Vlastimil 22
Krsek 24
Krupka, Václav 134–135
Krupková, Hana 133–138,144,158
Křeček, Bohumil 321–323,325
Křemen, František 167–168
Křenek, Miroslav 287
Křepelka, Vladislav 159,165
Křest'an, Jiří 31
Křikava, Milan 91–92,99,101
Křipač, Jan 285,287
Křišť'an, František 218,222
Křivánek, Jindřich 248,251
Kuba 162
Kubín, Otakar 334
Kudláček, Čeněk 181
Kudma, Josef 24,304,356
Kugler 230
Kühnel, František 162
Kuchřík, František 269
Kuchta, Miroslav 248,252–253
Kukal, Karel 92,94,101
Kumpošt, Prokop 182
Kuncová, Miroslava 252
Kús, Alois 92,101
Kús, Jaroslav 92,99,101
Kutlík 24
Kutlvašr, Karel 33
Kužel, František 252
Kužela, Miroslav 283,287
Kvasil, Jaroslav 281–282,284,289–290,
292,393,399,407

Kvíčera, Václav 341
 Kyjánek, Antonín 233
 Kysilka, Bedřich 308–309
 Kyslík, Josef 287

L

Lada, Josef 335
 Lach, Ivan 186
 Langmayer, Antonín 230,235,237–238,241
 Lášek, Jindřich 311
 Laušman, Bohumil 115,335,354
 Lavický, Vladimír 160
 Lédl, Josef 307,350–351
 Lemfeld, Tomáš 29
 Lenart, Radoslav 271
 Lepařík, Vítězslav 212
 Lerch, Jiří 308–309
 Lesák, Josef 41,51,63,104
 Lettrich, Jozef 11
 Lexa 176
 Liška, Alois 202,204,214
 Liška, Otakar 341
 Lítera, Jaromír 337
 Lněnička, Jiří 132
 Löbischová, Anna 54,81
 Lochman, Jan Milíč 366
 London, Artur 339
 Löwit 87
 Lukas, František 173,197–198,202, 205,207
 Lukas, Karel 3,173–207,391, 397,405
 Lukas, Otto 201–202,205
 Lukasová, Amálie, roz. Körmerová 173
 Lukasová, Blanka 202
 Lukasová, Hana 202
 Lukasová, Otýlie 197
 Lukasová, Žofie 197
 Lukeš, Zdeněk 344
 Luža, Radomír 334

M

Maceček, František 262,265,270,272
 Macek, Josef 200
 Madden, Tom 50
 Mach 300
 Macháček, Miloslav 261–262
 Machart, Evžen 287
 Maines, Daphne Gregory 264

Majerová, Božena 245–247,250,252,256
 Majerová, Věra 246–247,252
 Malá, Marie 201,206
 Malá, Vítězslava 355
 Maleček, Miloslav 137,140,143,153,160,
 163,165
 Málek, Jiří 132
 Malý, Josef 201
 Malý, Ladislav 161
 Malý, Michal 283
 Malý, Václav 218,222
 Mamula, Miroslav 334,346,348–349,352
 Marat, Miloš 92,102
 Mareček, Václav 308–309
 Marek, Bohuslav 271
 Marek, Karel 42
 Mareš, Karel 111,115
 Marešová, Dagmar 206
 Marková, Milena 134–137,155,158
 Marvalová, Dana 31
 Mařík 303
 Masaryk, Jan 29,47,73,77,91,183
 Mašek, Miroslav 356
 Mašin, Ctirad 341
 Mašin, Josef 341
 Maštálek, Miroslav 119,129
 Mátl, Jan 285–287,289–292
 Matoušek, Otakar 219
 Matoušek, Vladimír 347
 Matoušek, Zdeněk 93–94
 Matušinská, Ludmila 312
 Medveděv, Pavel Nikolajevič 343
 Mejdr, Oldřich 356
 Mejstřík 32
 Menčík, J. 22
 Mercader, Jaimes 336
 Mesický, Jiří 91–92,101
 Mestek, Karel 343
 Metlička, Jan 76,217
 Míček, Bohumír 261–272
 Míček, Eduard 268,271
 Míček, Jan 268
 Míček, Jaromír 271
 Míčková, Františka 271
 Michal, Václav 124,156
 Michálek, Josef 162,165
 Michálek, Ladislav 283
 Michela, Mike 113,390,397,404
 Míka, Vladimír 306
 Míková 340
 Mildner, Bohumil 301

Milén, Ivo 263,335–336
 Miller, Jaroslav 255
 Mirovský, Josef 93
 Mísař, Josef 145–150,158–159,163–165
 Mlejnek 337
 Molnár, Bohumil 345,353
 Montgomery, Bernard Law 189
 Moravec, Emanuel 36
 Moravec, František 169,183,250
 Motejlek, Václav 362
 Moučka, Milan 8
 Mrákava, Ladislav 271
 Müller, Heinrich 360
 Müller, Zdeněk 262,264–265,267
 Musil, Jiří 306
 Musil, Josef 287
 Musil, Ladislav 283

N

Nacvalač, Miroslav 336
 Náhlík 144
 Násir, Gamál Abdal 352
 Nástraha, Emil 137–138,144,167,168
 Navrátil, Antonín 43,47,51
 Navrátil, Boleslav 329
 Nechanský, Jaromír 212
 Nejedlý, Zdeněk 35,36
 Němec 146
 Němec, Herbert 216
 Němec, Jiří 368–370
 Neumann, Bedřich 184
 Nezval, Radislav 281–283,287,291
 Niesnerová, Alžběta 249,252,260
 Nosek, Václav 39,47
 Novák 83,98
 Novák, Ctírad 341
 Novák, Jaroslav 76,88
 Novák, Zdeněk 201
 Nováková, Božena 159
 Novotný 50
 Novotný, Antonín 307,315,330,332–333,
 338–339,342–346,348–350,352,
 356–357,359
 Novotný, Václav 164

O

Obadálek, Václav 62–63,90,99,103
 Odehnal, Jaroslav 216

Ondra, Jaroslav 368
 Ondráček, Jiří 347,349,351,355,359,361–362
 Ondrejovič, Jan 320–324
 Ondřejs 310
 Opletal, Vitold 58–61,63–64,69,71,76
 Opočenský, Milan 368
 Orovan, Emil 8,10–12,14,17–18,21,26–28
 Orság, Jaroslav 287
 Ortová, Jarmila 309,312
 Ožana, František 320–321,323,325

P

Pacl, Vlastimil 280,282–284
 Pacner, Karel 5,16,216,329,343–344
 Pagáč, Štefan 355
 Pán 176
 Panáček, Milan 248,252–253
 Paprskář, Karel 210
 Paszkiewicz 186
 Patera, Jiří 302,309,311
 Paumer, Milan 341
 Páv, Vincenc 154,159,163,165
 Pavel, Josef 201
 Pavlík, Jan 249–250,253
 Pecka, Štěpán 82
 Pejcl, Evžen 56
 Pejčoch, Zdeněk 329
 Pejše, Václav 268,270–271
 Pekárek 140
 Pekelský, Vladimír 15
 Pelantová, Růžena 110
 Pelich, Antonín 116,218–219,222
 Pelíšek, Josef 98–99,103
 Peprný, Karel 323–324
 Pemička, Václav 248,252
 Pešechnov, Fotij Vasiljevič 345
 Pešek 202–203
 Peška, Vladimír 43
 Petelík, Čeněk 218–219,221,223,225,392,
 398,406
 Petera, Rostislav 302
 Petrášová, Ludmila 280,282,288
 Petrová, Marie 260
 Petřů, Miloslav 162
 Pffann, Miroslav 370
 Philippe, Armand 175
 Pick, Reinhold 110,112–113,116,131,390,
 397,404
 Picka, Ladislav 347
 Pich-Tůma, Miroslav 18,99,137,263,335–336

Píka, Heliodor 173,201,209,341
 Pilař, Karel 143–144
 Piller, Jan 348
 Pilný, František 159,165
 Pinkava, Oldřich 58–60,76,84–85,102
 Pinke, Karel 248,252–253
 Pinke, Miroslav 248,252–253
 Pinkeová, Milada 252
 Piasecký, Václav 82,89,122–123,142
 Piškula 347
 Pitovranov 343
 Pivoňka, Karel 114–115
 Pixa, Kamil 8,258,263,267
 Plaček, Štěpán 13,54
 Plachý, Jiří 3,209,391,398,405
 Plašil 237
 Plechatý, Josef 8–9,21,134–137,147–148
 Plchová, Albína 248,251
 Ploc, František 161
 Plojhar, Josef 300
 Plzák, Josef 253
 Podlaha 233
 Podlešák, Karel 115
 Podzimek 290
 Poincaré, Raymond 174
 Pokorný, Arnošt 258
 Pokorný, Bedřich 54,72,84,88,95–98, 263,335
 Pokorný, Josef 69,97
 Poláček 13
 Polák, Blahoslav 308–309
 Polášek, František 255
 Polner, František 306
 Poncar, Zdeněk 302,306,309
 Pospíšil, Václav 128–129
 Pospíšil, Vladimír 230,232,236–238,
 241–242,244
 Pospíšilovi 65
 Potoček, Václav 341
 Pražák, Albert 212
 Pražák, Karel 218–219,222
 Preč, Leopold 250,252
 Preisner, Rio 369
 Prchal, Antonín 8,265,267
 Prchala, Ladislav 13–15,25–26
 Prchala, Lev 13
 Procházka, Adolf 35
 Procházka, Antonín 335
 Procházka, Jan 141,156,306
 Procházka, Jaroslav 229–231,234,237,241,
 243,246–247,250,252

Procházka, Karel 137–140,154–155,158,
 160,163,165–166,254
 Procházka, Lubomír 346,348
 Procházka, Miloslav 250,253–254,256
 Procházka, Vlastimil 229–231,237,
 239,241–243
 Procházková, Linka 335
 Prokop, Jan 218,219,222
 Prokop, Jaromír 128
 Provazník, Václav 68,90,93,103
 Průša 137
 Příkryl, Vladimír 200
 Ptáček, Stanislav 267,269
 Pták, V. 41
 Pucherna, Karel 129
 Pulec, Martin 3–4,133,227,317,391–392,
 394,397–398,400,404,406,408
 Pulec, Václav 18,249

Q

Quisling, Vidkun 33

R

Rabas, Miroslav 118,122–125
 Rabas, Václav 335
 Ráček, Jindřich 252
 Raichl, Karel 161
 Rais, Štefan 269–270
 Ransdorf, Emil 41,51
 Raschhofer, Hermann 33
 Reicin, Bedřich 36,69,71,79,83–84,96–97,
 155,213,215,305
 Reichmann, Karel 57
 Reichmannová 57
 Rejlek, Oldřich 218,222
 Ressler, Alfréd 200
 Rezek, Antonín 349
 Richter, Hugo 76,88–89
 Richter, Josef 137–138,141,144,157–159
 Rokosová, Šárka 3,41,53,389–390,396,403
 Rollo, Vlastimil 16
 Rommel, Erwin 189,192
 Rosenberg, Imrich 16
 Rosenbergová, Aurelie 16
 Roth, Pavel 118,120
 Rubner, Josef 118,122–125
 Rudl, Friedrich 32

Rudý, Vojtěch 219
 Růžička, Karel 167
 Ryba, František 159
 Rybín, Jiří 304

Ř

Řehounek, Josef 44,47–49,51
 Řezáč, Jaroslav 56–57,65,74,76,78,90,103
 Řezáč, Josef 56,88–89
 Řezáčová, Žofie 56,88
 Řežábek, František 311,313
 Řídká, Františka 194
 Řídký, Pravoslav 186,188,190,193,197

S

Sacher, Richard 330
 Sakh, Karel M. 199
 Salaj, Tibor 283
 Salajka, Jaroslav 246–247,250–252, 256,261
 Salga, Jiří 348
 Sarant, Alfred 336
 Sasínek, Karel 287
 Sedláček, Jaroslav 349
 Sedláček, Oldřich 116
 Sedlák, Vladimír (Ladislav) 287
 Servířský 320
 Schamberger, Ladislav 280,282–284,286,
 288–292,393,399,407
 Schejbal, Josef 199
 Scheybal, Jaroslav 218–219
 Schieszl, J. 31
 Schneider, Jan 116
 Schramm, Augustin 7,53–55,61–62,64–69,
 71–74,77–80,82–86,88,95,97,99,389,
 396,403
 Schrammová, Anna 53,65–66,76,81–82
 Schulze 134
 Schwarzenberg, František 136
 Sieber, Karel 329
 Siebert, Bohumil 343
 Sikorski, Wladyslaw 185
 Siruček 265
 Sís, Vladimír 32–33
 Skořepa, Oldřich 116
 Sláma, Cyril ml. 246,250,253–256
 Sláma, Cyril st. 252–255
 Sláma, Věroslav 247,250,252,255
 Slámová, Eliška, roz. Hejtmánková 254–255

Slámová, Jiřina 250,252
 Slámová, Marta 255
 Slanina, Josef 16
 Slánský, Rudolf 54,67,69,84,96–97,200,263,
 331,337,339–340,345
 Slávik, Jaroslav 140,152,157–158,165
 Slávik, Juraj 182
 Slavík, Stanislav 206
 Slezák, Jaroslav 167
 Smith, Jim 50–51
 Smutný, Jaromír 44,51,183,390,396,403
 Sobotka, Hubert 283,285
 Sochor, Josef 160
 Souček, Jiří 349,354,361
 Souček, Josef Bohumil 366
 Souček, Ludvík 206
 Soudek, Josef 159,165
 Soukup, Lumír 47
 Spumý 50
 Stalin, Josif Vissarionovič 283,332,340,
 353,363
 Staněk, Josef 320–322,324,327
 Staněk, Václav 42
 Stehlík 219,223
 Stehlík, Dominik 142,145
 Stehlík, Eduard 3,173,179–181,184,186,197,
 201,203,206,254,391,397,405
 Stehlík, Josef 18
 Steiner, Ladislav 308–309
 Stejskalová, Anna 54
 Stelšovský, Eduard 302,306,308–309
 Strachon, Jaromír 280–281,285,287,291
 Straka 21
 Stránský, Jan 112
 Stránský, Jaroslav 35
 Strechaj, Rudolf 343
 Strejček, Miroslav 306
 Strouhal, Jiří 306
 Strouhalová, Drahomíra 247,252–253
 Stuchlík 57
 Stuchlík, Dušan 245
 Sucký, Imrich 355–356
 Suchomel, František 218
 Svoboda, Antonín 248,252,340
 Svoboda, Bedřich 302,306,309
 Svoboda, Evžen 110,118,121
 Svoboda, Jan 358
 Svoboda, Jaromír 255
 Svoboda, Ludvík, generál 15,33–34,39,71,79,
 83–84,97

Svoboda, Ludvík 248,252
 Svoboda, Otakar 257,260
 Swayze, Henry 14
 Sýkora 334
 Sýsová, Jarmila 267,269

Š

Šádek 89
 Šádek, Slavoj 60,63–65,67–68,73–80,84–
 85,87–89,95–96,102–104
 Šafarčík, František 218
 Šafařík 221
 Šafařík, Miroslav 247,252
 Šafaříková, Vlasta 355
 Šamalík 228
 Šašková, Františka 248,252
 Šebesta 233
 Šeda, Blažej 255
 Šeda, Vladimír 255
 Šedivý, Bohuslav 42
 Šedová, Anna 255
 Šedová, Marie 255
 Šejnoha, Jaroslav 183
 Ševčík, Josef 268–269
 Ševčík, Karel 59–61,63–64,68,76,84–85,
 96–97,102
 Ševic, Josef 283
 Šimánek, Zdeněk 306,309
 Šimánková, Alena 341
 Šimek, Lubor 159
 Šimsa, Jan 370
 Šimsová, Milena 370
 Šinágl, Miroslav 93–94,99,101
 Šindelář, Jiří 357
 Široký, Viliam 283,333,346,349,355
 Škoda, Václav 341
 Škochová, Vlasta 206
 Škrdletová, Miroslava 362
 Šlechta, Alois 162,164,236,290
 Šling, Otto 331–332
 Šmíd, Antonín 228–232,238,240–241
 Šmolka, Vladimír 9,21,258,263,335
 Šnejdárek, Antonín 15
 Šnejdárek, Josef 179
 Šnitr, Josef 129
 Šostý 233
 Špaček, Jiří 47
 Špaček, Ladislav 322,325
 Špála, Václav 334
 Španiel, Oldřich 176

Šplíchal, Alois 161
 Šrámek, Jan 63,115
 Šroubek, Milan 43
 Šrubář, Rudolf 268
 Štahl, J. 88
 Šťastný, Gabriel 229,233
 Šťastný, Zdeněk 228–234,238,240–241,244
 Štrougal, Lubomír 343–346,348–349,351,
 353,356
 Šulc, Oldřich 306
 Šváb, Karel 7,21–22,54,97
 Švach, Eduard 337
 Švec, František 55,96
 Švéda, Václav 341
 Švejdár, Jaroslav 110,112–113,116,131
 Švermová, Marie 338

T

Tabiš, Štefan 283
 Tandler, Kurt 347
 Taraba, Jan 287
 Taubenest, Ladislav 104
 Tauber 20
 Tecl, Jan 306
 Tenk, Josef 218–219,221
 Tenopír, Oldřich 111,114–115
 Tesar 57
 Tesař, Josef 216
 Těšík, Josef 154,158–159,165
 Tichota, Vladimír 110,118,125
 Tkáč, Štefan 287
 Tocháček, Antonín 42
 Tolar, Karel 92,94,101
 Toman, Josef 93–94,101
 Toman, Zdeněk 16
 Tománek, Karel 112–116
 Tomašoff, Amon 3,5–18,20–28,389,395,402
 Tomašoff, Bartolomej 5
 Tomek, Prokop 3–5,245,259,261–262,274,
 329, 389,392,394–395,399–400,402,
 406,408
 Tomek, Vladivoj 341
 Tonder, Hanno 252
 Tonder, Ivo 246
 Trantinová, Eliška 23
 Trémeaud, André Marie 336
 Trémeaud, Henriette 336
 Trnka, Jan 123
 Trnka, Oldřich 249,252
 Trmínek, Bohuslav 218,222

Tučková, Anna 329

Tuháček, Alois 161

Tuháček, Jan 45

Tůma 285

Tunkl, Jiří 93,101

Tunkl, Josef 93,101

Tunklová, Magdalena 93,101

Tunklová, Magdalena ml. 93,101

Turek, Ludvík 206

Tylínek 90

Ť

Ťoupal, Jan 319–320

U

Udatný, Josef 306

Uhl, Felix 41

Untermüller 32

V

Vacek, František 168

Vaculík, Josef 261

Vaculík, Martin 340

Vadas, Jaroslav 161

Valeš, Oskar 263,334

Vamborský, Adolf 33

Vaněk, Antonín 218–219,221

Vaněk, I. 88

Vaněk, Jan 218

Vaněk, Jaroslav 249,252

Vaněk, Jindřich 349,355

Vaněk, Lumír 305,309

Vařečka 140

Vávra, Gustav 42

Vávra-Stařík, Josef 55,59,61–63,67,71,
75–76,83–85,102–104

Vavříček, Ladislav 287

Vavřík, Josef 306

Vavřínová, Eliška 10

Veber, Václav 337

Vedral, Jaroslav 181

Vejvoda, František 178

Veselá, Monika 3,295,393,400,407

Veselý, Jindřich 114–115

Veselý, Oldřich 303,306

Veselý, Viktor 162

Vicen, Jozef 335

Vich, Jaroslav 48

Vildner, Antonín 320–321,324

Vinický, František 202–203

Vít, František 227,230,234,236–237,243

Vítek, Václav 218

Vítoch, Josef 104

Vítouš, Pavel 313

Vlček 202,204

Vlček, Ludvík 263,266–267,269–270,272

Vlček, Vilém 10

Vltavský, Vladimír 303,306,308–309

Vocásek, Stanislav 47–49

Vojta, Jan 301

Vokálová, Eva, provd. Dušková 57–58,
62–63,76,83,90–91,100,103–104

Vokálová, Ludmila 62,67,74,76,90–91,103

Volf, Josef 95, 98,202,206

Vološin, Augustin 181

Vondráček, Karel 178

Voráček, Josef 287

Vorel, Jaroslav 341

Vosecký 162

Vosyka, Ladislav 139–141,150,152–153, 157–
159,163,165

Vrána, Jaroslav 245,251

Vránek, Jaroslav 218–219,221

Vrbová, Bohumila, provd. Chocholová 215–
216,219–220

Vyhlas, Václav 98,103

Vyhňák, Josef 228,234,242

Vyhňáková, Ludmila 228,234,242

W

Waldhütter, Zdeněk 175

Walter, Vojtěch 261

Wohlgemuth, Wolfgang 337

Würzl 53

Z

Zahajský 144

Zach, Václav 218–219,221

Zápotocký, Antonín 84,270,288,340

Zapp, Bruno 34

Zappová, Heda 34

Zátková, Elen 14

Závodský, Osvald 9,21,263,335–336,340

Zbytek, Karel 261–262,269,336

Zdráhal, Bedřich 42,48

Zelený 176
Zelinka, Jaroslav 59–60,84–85,102
Zelinka, Jiří 76
Zelinka, Karel 287
Zemanová-Mazalová, Josefa Anna 251
Zenkerová, Věra 104
Zenkl, Petr 3,9,11,63,109–117,131–132,390,
396–397,404
Zenklová, Pavla 110,113
Zikmund, Josef 355–356
Zimjanin, Michail Vasiljevič 344
Zörgler, Eugen 145,151

Ž

Žáček, Pavel 335
Žaloudek, Lubomír 138,140,143,153–154,
159,163,165
Žemla, Jan 133–134,137–141,143,146–147,
150,152,155–162,165–170,391,397,404
Žemlová, Aloisie 170
Žid, Gustav 167–168
Žižková, Marie, roz. Krejčí 179

Resumé

Prokop Tomek: Amon Tomašoff – dobrodruh ve službách komunistů

Život a působení agenta československých zpravodajských služeb Amona Tomašoffa (1922–1953) je konkrétní ukázkou čs. poměrů po 2. světové válce. Tomašoff se po válce objevil v Československu a uplatnil zde jako profesionální agent své nepochybné specifické vlohy. Nebyl ale zpravodajcem; ve službách komunistů působil jako donašeč, bez ostychu se obohacoval, pašoval a problémy mu nedělala ani účast na provokacích. Samozřejmost, s jakou se pohyboval v jakémkoliv prostředí, je udivující. Působil i po komunistickém převratu v únoru 1948, kdy se mj. angažoval v provokaci StB s názvem KAMENY. Ovšem pouónorová doba lidem jeho druhu nepřála. Přestože byly jeho styky a schopnosti uznávány s respektem, byl příliš nevypočitatelný, živelný a zejména nedůvěryhodný a také neprověřitelný. Ačkoliv usiloval o uznání, zemřel nečekaně a zapomenut v ústraní ve věku pouhých 31 let. Text je postaven zejména na analýze neúplných archivních materiálů z produkce bývalé StB a jejího předúnorového předchůdce, Zemského odboru bezpečnosti II.

Jan Kalous: Generál Klecanda – vlastenec, voják, diplomat

Generál Vojtěch Vladimír Klecanda (1888–1947) patřil k významným osobnostem čs. armády mezi dvěma světovými válkami. Působil ve velitelských funkcích, přednášel a publikoval, byl rovněž diplomatickým zástupcem ČSR. Po roce 1945 byl nucen čelit obvinění z kolaborace. Jako člen delegace jmenované K. H. Frankem se totiž zúčastnil neúspěšné mise, jejímž cílem bylo uzavřít příměří se Spojenci na západní frontě na přelomu dubna a května 1945. Ačkoliv byl soudem osvobozen, jeho skandalizování převážně v komunistickém tisku pokračovalo. V dubnu 1947 byl nalezen mrtev pod okny svého bytu. ÚDV se po roce 1995 snažil prověřit okolnosti jeho smrti, avšak kvůli rozporným svědectvím se nepodařilo dospět k jednoznačnému závěru.

Šárka Rokosová: Případ Miloslav Choc a spol.

Politický proces se skupinou Choc a spol. byl jedním z prvních velkých politických procesů po únoru 1948. V květnu téhož roku byl zavražděn významný komunistický funkcionář major Augustin Schramm, jeden z nejvyšších představitelů Svazu československých partyzánů. Ačkoliv se skutečného vraha nikdy nepodařilo odhalit, Státní bezpečnost tento čin přisoudila 23letému Miloslavu Chocovi, jenž byl komunistickým soudním systémem odsouzen k trestu smrti.

Kromě něj bylo v hlavní skupině k témuž trestu odsouzeno dalších 7 osob, na doživotí 2 osoby, další 2 na 30 let, 1 osoba na 25, 1 na 20 a 1 na 18 let (3 rozsudky byly vykonány, k ostatním nedošlo proto, že odsouzení byli v emigraci). V souvislosti s tímto procesem však proběhly ještě další 4 procesy, v nichž bylo odsouzeno celkem 52 osob. Trest smrti sice již vynesena nebyl, avšak padly doživotní rozsudky. Nejmladší odsouzené bylo 17 let.

Šárka Rokosová: Zásah jednotek SNB proti studentům 25. února 1948

Jedním z ne všeobecně známých faktů vztahujících se k 25. únoru 1948 je to, že kromě komunistické demonstrace, jež proběhla na Václavském náměstí, se v Praze konala ještě jedna manifestace. Průvod studentů, který vyšel z budovy techniky na Karlově náměstí a dorazil až před Hrad, vyjadřoval podporu prezidentu Benešovi a demokratickému řešení únorové krize. Delegace studentů se chtěla setkat s prezidentem republiky, avšak místo něj je přijal pouze prezidentův kancléř Jaromír Smutný, který jim jménem prezidenta poděkoval za důvěru v něj kladenou, avšak sdělil jim, že Beneš právě podepsal nové složení vlády. V souvislosti s tímto pochodem bylo 25. února 1948 zajištěno celkem 71 osob, z toho 66 studentů. Celkem 59 jich bylo potrestáno vězením od 2 do 14 dnů. Při pochodu byl jeden student postřelen příslušníkem SNB; kdo však mladíkovi zranění s doživotními následky způsobil, se i kvůli neochotě tehdejších vyšetřovatelů nepodařilo zjistit.

Petr Cajthaml:

Odbojová skupina Jaromíra Horáka a útěk dr. Petra Zenkla

Odbojová skupina tvořená Jaromírem Horákem, Oldřichem Janderou, Miroslavem Fialou a dalšími působila v Praze na jaře a v létě roku 1948. Jejím členy byli především mladí národní socialisté. Skupina byla prostřednictvím O. Jandery napojena na americké zpravodajské služby v americkém sektoru Německa a prostřednictvím R. Picka na velvyslanectví USA. Jejím nejvýznamnějším činem byla pomoc při útěku bývalého předsedy Čs. strany národně socialistické Petra Zenkla do zahraničí dne 7. srpna 1948. Zenkl a jeho manželka byli převezeni v kufrech vozů vojenského atašé USA v Praze M. Michely a tajemníka amerického velvyslanectví W. Birge. Téhož dne jako Zenkl opustila vlast i část členů Horákovy skupiny a dva policisté určení komunistickým ministerstvem vnitra k ostraze Zenkla, kteří se rozhodli emigrovat. Zbylí členové skupiny, kteří se většinou přímo nepodíleli na její zpravodajské činnosti, byli pozatýkáni Státní bezpečností (StB) na přelomu srpna a září 1948. Ačkoliv StB disponovala některými informacemi o podílu skupiny na útěku P. Zenkla, ve vyšetřovacích a soudních materiálech jednotlivých členů skupiny se tyto informace neobjevily a

tito byli odsouzeni k tvrdým trestům pro banální a smyšlené trestné činy, jako byl nákup map a soustřeďování veřejně přístupných informací o průmyslových podnicích. Jeden z členů skupiny, M. Fiala, se stal obětí zpravodajské hry rozvíjené StB a byl dlouhou dobu jako její nespolehlivý agent nelegálně vězněn a skrýván i před justičními orgány.

Martin Pulec: Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“

Tento příspěvek popisuje nezákonné metody používané Státní bezpečností v letech 1948–1949. Na případu Žemla a spol. zevrubněji popisuje provokace, fiktivní osvobození i fiktivní převody přes hranice, násilné výslechy a další metody, jejichž používání bylo tehdy běžné. Autor si všímá i složité cesty k rehabilitaci nezákonně odsouzených a snaží se zmapovat osudy Jana Žemly i po jeho emigraci až do 70. let.

Eduard Stehlík: Generálmajor Karel Lukas

Komunistický režim se po svém nástupu k moci zaměřil v první řadě na osobnosti, které by mu do budoucna mohly být nebezpečné. Mezi ně pochopitelně patřili i bývalí příslušníci našich zahraničních vojenských jednotek a představitelé domácího odboje. Svým bojem se zbraní v ruce proti hnědé, nacistické totalitě prokázali, že nebudou váhat bránit svobodu a demokracii ani proti totalitě rudé. Jedním z těch, kdo přišli při střetu s komunistickými bezpečnostními složkami o život, byl plukovník Generálního štábu (generálmajor in memoriam) Karel Lukas (1897–1949). Vzhledem k jeho datu úmrtí patří k prvním padlým na frontě s komunistickým bezprávím. Předkládaná studie se podrobně zabývá jeho životními osudy. Mapuje jeho působení v čs. legiích během 1. světové války, kariéru vojáka z povolání v meziválečném období a velká pozornost je věnována také jeho působení ve Francii, Velké Británii, na Středním Východě a v USA za 2. světové války. Právě podrobné vylíčení Lukasových odbojových zásluh si klade za cíl vytvořit kontrast k jeho smrti v komunistickém žaláři, jež je vylíčena jak v dochovaných archivních materiálech, tak i ve svědectvích pamětníků.

Jiří Plachý: Major René Černý – zapomenutá oběť

René Černý je jedním z více než dvou desítek profesionálních vojáků, kteří byli ve vykonstruovaných procesech 50. let 20. stol. odsouzeni k trestu smrti a následně popraveni. Studie se snaží zdokumentovat životní cestu tohoto talentovaného důstojníka, který po ukončení základní vojenské služby zůstal v čs. armádě jako důstojník z povolání. Po obsazení Československa se zapojil do odbojové organizace Obrana národa a v říjnu 1939 odešel do formující se čs. zahraniční

armády; sloužil ve Francii a Velké Británii. Účastnil se bojů u Dunkerque (1944–1945) a byl několikrát vyznamenán. Po návratu do vlasti studoval na Vysoké škole válečné (1945–1947), kde pak působil jako profesor taktiky týlu. V únoru 1948 byl však vyhozen a dne 1. května 1948 zatčen při pokusu o přechod státních hranic. V prosinci 1948 ho Státní soud v Praze odsoudil na 19 let odnětí svobody. V září 1949 údajně spolu s generálem Janouškem plánoval útěk, a proto byl v březnu 1950 znovu odsouzen, tentokrát na doživotí. Již o měsíc později však byl přiřazen do vykonstruované skupiny tzv. prominentních vězňů a příslušníků vězeňské stráže a v květnu téhož roku spolu s bývalým poslancem Stanislavem Brojem a strážmistrem Čěnkem Petelíkem odsouzen k trestu smrti. Všichni tři byli popraveni dne 23. května 1950 v Praze na Pankráci.

Martin Pulec: Případ MASNA

Článek popisuje zavraždění tří lidí v roce 1950, které vyprovokoval agent brněnské Státní bezpečnosti (StB) k odchodu do zahraničí. Agent je odvedl na předem dohodnuté místo, kde byli usmrceni příslušníky StB a Pohraniční stráže. Autor na tomto případě popisuje metody práce bezpečnostního aparátu a sleduje, proč pachatelé za vraždu nebyli odsouzeni.

Prokop Tomek:

Dvě protikomunistické skupiny na Moravě v 50. letech

Text se zabývá dvěma událostmi na Moravě v době protikomunistického odboje počátku 50. let. Působením agentů čs. větve britské zpravodajské služby FSS (Field Secret Service) na Brněnsku vznikla v roce 1950 neformální síť spolupracovníků, která získávala zpravodajské informace, odesílala je kurýrní cestou nebo pomocí vysílaček a převáděla různé osoby za hranice. Kvůli hrubým chybám v utajení byla síť na podzim téhož roku rozbita, její členové odhaleni a tvrdě postiženi. Bylo zatčeno nejméně 64 osob, příslušník SNB Leopold Doležal byl popraven a u ostatních byly vyneseny dlouholeté tresty vězení. Akce měla skryté pokračování – jeden z aktérů, radista Jaroslav Hajda, byl Státní bezpečností (StB) utajeně zatčen a vyslán jako provokatér odhalovat další spolupracovníky FSS na severní Moravě. Jako radista vedl pod kontrolou StB její údajně první radiohru nazvanou ŠACHOVÁ HRA. V březnu 1952 byl z případu vyveden (StB zinscenovala jeho údajnou smrt), jeho pomocníci pozatýkáni a po tvrdém vyšetřování StB odsouzeni k dlouholetému vězení. Text byl zpracován na základě dosud nevyužitých archivních materiálů StB a ministerstva vnitra.

Jiří Bašta: „Boj proti reakci“ v NPT Nikolaj

V nápravně pracovním táboře Nikolaj u Jáchymova živořili počátkem 50. let 20. stol. trestanci, kteří těžili rudu v primitivních podmínkách nedalekého uranového dolu Eduard. Komunistický „lágr“ Nikolaj neblaze proslul brutalitou užívanou zejména vůči internovaným politickým vězňům. Na rozdíl od tehdy zcela běžného šikanování bezmocných trestanců táborovými dozorci se však na Nikolaji v jarních a letních měsících roku 1952 odehrávalo téměř absurdní drama. Početnou skupinu kriminálních a retribučních vězňů vedenou bývalým konfidentem gestapa a StB Břetislavem Jeničkem totiž velení tábora v čele s osvětovým referentem Jaroslavem Kvasilem vědomě zapojilo do represivního aparátu s cílem využít jejich brutality k terorizování vězňů odsouzených Státním soudem. Jediné provinění politických vězňů spočívalo v tom, že odmítli podepsat dobrovolný závazek na počest Svátku práce. V průběhu několika hromadných a opakovaných organizovaných útoků nebyl jen náhodou nikdo z napadených „muklů“ zabit. Někteří si však odnesli trvalé zdravotní následky, o psychických traumatech nemluvě. Kromě symbolického potrestání velitele tábora Ladislava Schambergera o čtyři roky později však nebyl žádný z agresorů hnán k odpovědnosti. Tato bezprecedentní kampaň, v táborovém slangu pojmenovaná „třídní boj“ či „boj proti táborové reakci“, byla zdokumentována jednak ve výslechových protokolech přímých aktérů událostí v rámci šetření Inspekce ministra vnitra v roce 1956 a jednak prostřednictvím výpovědí dosud žijících obětí i viníků po roce 1989.

Monika Veselá: IPRA – mechanismus moci

Studie popisuje vznik a vývoj řady „hospodářských deliktů“ z konce 50. let. V několika desítkách procesů byly odsouzeny řádově stovky zástupců tzv. technické inteligence, kteří pracovali interně či externě pro podnik IPRA (Insertní, propagační a reklamní agentura vydavatelství a nakladatelství Lidová demokracie, jež patřila Československé straně lidové). Tato práce rozkrývá postup, který předcházela soudním líčením. Nejprve se jednalo o spolupráci ministerstva vnitra a ministerstva státní kontroly a později ministerstva státní kontroly a tehdejší ekonomické kontrarozvědky. Kromě této součásti bývalého Sboru národní bezpečnosti se případy zabývala také politická kontrarozvědka (kde případ díky souvislosti s Československou stranou lidovou také začal) a řada dalších součástí tehdejšího ministerstva vnitra. Po vynesení rozsudků se tragédie „ipráků“ završila odpykáním mnohaletých trestů ve věznicích, kde většinou vykonávali bezplatně konstrukční a projekční práce pro socialistický stát...

Martin Pulec: Případ VRAŽDA

Článek se zabývá případem zastřelení dvou rumunských reemigrantů v roce 1952, kteří byli vyprovokováni zpravodajskými důstojníky Pohraniční stráže (PS) k útěku do zahraničí. Tito důstojníci obětem podstavili agenta, jenž se vydával za kurýra zahraniční odbojové skupiny a oběma sliboval bezpečný převod do zahraničí a uplatnění v americké armádě. Místo toho je přivedl na místo, kde čekali příslušníci PS a oba neozbrojené muže zavraždili. Studie se také věnuje dalšímu trestnímu postihu pachatelů.

Prokop Tomek: Život a doba ministra vnitra Rudolfa Baráka

Předkládaný článek si klade za cíl přinést některá nová fakta, připomenout opomíjené skutečnosti a pokusit se střízlivě formulovat základní závěry a hodnocení Barákova případu v souvislosti s politickou situací v ČSR na přelomu 50. a 60. let. Rudolf Barák (1915–1995) byl ministrem vnitra v letech 1954–1960. Jeho život se od osudů ostatních ministrů vnitra předlistopadové ČSR značně odlišuje. Mocenský vzestup Baráka měl neobyčejně rychlý průběh; ještě rychlejší byl ale jeho pád. Jako jediný ministr vnitra byl za zneužívání svého postavení komunistickým režimem odsouzen a vězněn. Při vyšetřování i soudním procesu nechyběl politický tlak a v důsledku pak formální chyby. Tím není řečeno, že Barák nebyl vinen zhruba ve smyslu obžaloby. Zejména ale nesl vinu za činy, které se nestaly součástí obžaloby, především za mnohá nezákonná jednání příslušníků ministerstva vnitra, o nichž věděl a jež z titulu své funkce schvaloval. Ačkoliv po propuštění z vězení v roce 1968 usiloval o rehabilitaci a návrat mezi špičky režimu, byl nucen zůstat po zbytek života v ústraní. Článek vychází z původních pramenů, zejména z období po Barákově zatčení a odsouzení.

Peter Dinuš: Českobratrská církev evangelická a StB v letech 1957-1967

Na oživení činnosti církví v ČSR, podřízených církevní politice KSČ, měly vliv mezinárodněpolitické události roku 1956. Zvýšení církevní a náboženské aktivity se zvláště projevilo v Českobratrské církvi evangelické (ČCE), kde se od 50. let formovalo sdružení farářů a laiků pod názvem Nová orientace, kriticky zaměřené vůči církevní politice režimu i oficiálnímu vedení církve, které v roce 1966 iniciovalo veřejnou kritiku činnosti Státní bezpečnosti (StB). StB usilovala o kontrolu a postupné rozložení jakékoli opozice v církvích, k čemuž využívala síť tajných spolupracovníků z řad farářů, laiků i funkcionářů církve. Podporovala i činnost Křesťanské mírové konference (sdružení nekatolických církví, jež vzniklo v roce 1958 v Praze a šířilo prosovětskou „mírovou“ politiku). Mimořádnou pozornost StB věnovala též navazování dialogu mezi křesťany a marxisty (na půdě ČCE do roku 1967 legálně probíhaly tzv. jirchářské semináře). StB reagovala na opoziční postoje v církvích zesílením agenturní činnosti především v prostředí Nové orientace.

Summary

Prokop Tomek: Amon Tomašoff – Adventurer in the Service of the Communists

The life and activities of the Czechoslovak Intelligence Services agent Amon Tomašoff (1922–1953) is a concrete example of the situation in Czechoslovakia after the Second World War. After the war Tomašoff appeared in Czechoslovakia and as a professional agent he used his undoubted skills. But he was not an intelligence agent; he acted as an informer, unscrupulously enriched himself, smuggled and willingly participated in provocations. He was like a duck to water in any surroundings, which is amazing. He was active even after the communist coup in February 1948 when, among other things, he became involved in the State Security (StB) provocation called KAMENY (Stones). But the post-February period was averse to such kind of people. His contacts and abilities were highly respected but he was too unpredictable and spontaneous, and primarily untrustworthy and unable to be vetted. Although he strived for recognition, he died unexpectedly and forgotten in obscurity at the age of mere 31 years. The text is based mainly on the analysis of incomplete archival materials of the former State Security and its pre-February predecessor the Provincial Security Department II.

Jan Kalous: General Klecanda – Patriot, Soldier, Diplomat

General Vojtěch Vladimír Klecanda (1888–1947) belonged among prominent personalities of the Czechoslovak Army between the wars. He held commanding positions, gave lectures and published, and was also a diplomatic representative of the ČSR. After 1945 he had to face an accusation of collaboration. As a member of the delegation appointed by K. H. Frank he participated in an unsuccessful mission the aim of which was to conclude a truce with the Allies on the Western Front at the turn of April and May 1945. Although he was acquitted by court, his scandalization, mainly in the communist press, continued. In April 1947 he was found dead beneath his flat windows. After 1995 the Office of Documentation and Investigation of the Crimes of Communism (ÚDV) made efforts to examine the circumstances of his death but due to contradictory testimonies they failed to come to an unambiguous conclusion.

Šárka Rokosová: The Case Miloslav Choc and Co.

The political trial of a group Choc and Co. was one of the first large political trials after February 1948. In May that year a prominent communist official Major Augustin Schramm, one of the leading representatives of the Union of Czechoslovak Partisans was murdered. Even though the real murderer has never been detected, the State Security attributed this act to 23-year-old Miloslav Choc who was sentenced to death by the communist judiciary. Apart from him, another 7 members of the main group were given the same sentence, two persons received 30 years imprisonment, one person 25 years, one person 20 years and one person 18 years (three judgements were exercised, whereas the other not because the convicted persons concerned were in emigration). In the context of this trial, however, further 4 trials took place during which 52 persons were sentenced. There was no death sentence given but life sentences were passed. The youngest convict was only a 17-year-old girl.

Šárka Rokosová: Intervention of the National Security Corps Units against Students on 25 February 1948

One of the not generally known facts relating to 25 February 1948 is that apart from the communist demonstration held at Wenceslas Square, one more manifestation took place in Prague. A student's march, starting from the building of the Technical University at Charles Square and reaching the Prague Castle, expressed support to President Beneš and democratic handling of the February crisis. The student delegation wanted to meet the President but instead, they were received only by President's Chancellor Jaromír Smutný who thanked them on behalf of the President for the confidence placed in him, but he told them that the President had just signed a new composition of the Government. On 25 February 1948 in connection with this march 71 persons altogether were detained, of which 66 were students. 59 of them were sentenced by imprisonment from 2 to 14 days. While marching, one student was wounded by shooting by a National Security Corps (SNB) member; but it has never been established who caused the young man his wound with permanent consequences, partly also for unwillingness of the investigators at that time.

Petr Cajthaml: Resistance Group of Jaromír Horák and Escape of Dr. Petr Zenkl

A resistance group consisting of Jaromír Horák, Oldřich Jandera, Miroslav Fiala and others operated in Prague in spring and summer 1948. Its members were mostly young national socialists. Through O. Jandera the group was connected to the American Intelligence Services in the American sector of Germany, and

through R. Pick to the US Embassy. Its most important action was assistance in an escape abroad of the Czechoslovak National Democratic Party former chairman Petr Zenkl on 7 August 1948. Zenkl and his wife were transferred in boots of the vehicles of the US military attaché in Prague M. Michela and Secretary of the American Embassy W. Birge. On the same day as Zenkl, part of Horák's group and two policemen, assigned to guard Zenkl, decided to emigrate too. The rest of the group who, for the most part, did not directly participate in its intelligence activity were arrested by the State Security (StB) at the turn of August and September 1948. Although the StB possessed certain information that the group contributed to Zenkl's escape, investigative and judicial materials of the group did not contain any such information and those people were sentenced to harsh punishments for petty and fabricated crimes such as a purchase of maps or gathering publicly available information about factories. One of the group members, M. Fiala, became a victim of an intelligence game played by the State Security and was, as its unreliable agent, unlawfully kept in prison for a long time and hidden even before the judicial authorities.

Martin Pulec: A Contribution concerning the Background of the „Pardubice Trials“

This contribution describes unlawful methods applied by the State Security between 1948–1949. Using the case Žemla and Co. as an example, it describes in more detail provocations, fictional liberation as well as fictional transfers across the border, violent interrogations and other methods which were commonly use at that time. The author pays his attention to a complex path towards rehabilitation of those illegally sentenced, trying to map the fate of Jan Žemla even after his emigration until the 1970s.

Eduard Stehlík: Major General Karel Lukas

After its assumption to power the communist regime focused its attention first of all on personalities who could be dangerous for it in future. Former members of our foreign military units and representatives of domestic resistance were among them, of course. By their armed struggle against the brown Nazi totality they proved that they will not hesitate a single minute to defend freedom and democracy against the red totality. One of those who lost their lives in the conflict with the communist security units was also Colonel of the General Staff (Major General in memoriam) Karel Lukas (1897–1949). In view of the date of his death he belongs among the first killed in the fight against communist unlawfulness. The current study deals in detail with his life and career. It maps his activity within the Czechoslovak Legions during the First World War as well as

his professional career as a soldier between the wars, and a great attention is also given to his activities in France, Great Britain, the Middle East or the USA during the Second World War. The detailed description of Lukas' resistance merits aims at making a contrast to his death in the communist jail, which is depicted in preserved archival materials as well as in testimonies of eyewitnesses.

Jiří Plachý: Major René Černý – a Forgotten Victim

René Černý is one of more than twenty professional soldiers who were sentenced to death in fabricated trials of 1950s and subsequently executed. This study attempts to document the life and career of this talented officer who after finishing compulsory military service remained in the Czechoslovak Army as a professional officer. After the occupation of Czechoslovakia he became involved into the activities of the resistance organization Obrana národa (Defence of the Nation) and in October 1939 he joined the forming Czechoslovak foreign army; he served in France and Great Britain. He participated in the fights at Dunkerque (1944–1945) and was decorated several times. After his return home, he studied at the Military College (1945–1947) where later he worked as a professor of tactics of the rear. In February 1948, however, he was thrown out and on 1 May 1948 arrested while attempting to cross the state border. In December 1948 he was sentenced to 19 years in prison by the State Court in Prague. In September 1949, together with General Janoušek, he allegedly planned to escape, and therefore in March 1950 he was sentenced again, this time to a life imprisonment. But only a month later he was declared to be a member of a fabricated group of the so called prominent prisoners and the prison guard members and in May that year, together with the former deputy, Stanislav Broj, and a police constable Čeněk Petelík sentenced to death. All the three were executed on 23 May 1950 in Prague at the Pankrác prison.

Martin Pulec: The Case MASNA (BUTCHER'S)

The article describes the murder of three people in 1950 who had been provoked by an agent of the State Security (StB) in Brno to leave the country for abroad. The agent led them to a previously agreed place where members of the StB and the Border Guard killed them. Using this example, the author describes methods of work of the security staff, trying to find out why the perpetrators had not been judged for the murder.

Prokop Tomek: Two Anticommunist Groups in Moravia in 1950s

The text deals with two events in Moravia in the period of anticommunist resistance at the beginning of 1950s. Agents of the Czechoslovak branch of the British Intelligence Service FSS (Field Secret Service) in the Brno region formed an informal network of collaborators which acquired intelligence information, dispatched it via courier channel or by radio transmitters and smuggled various people abroad. Due to gross mistakes with regards to confidentiality, the network was broken in autumn the same year, its members being exposed and harshly punished. At least 64 persons were arrested; the National Security Corps (SNB) member Leopold Doležal was executed and the others received long imprisonment. The operation continued covertly – one of its actors, a radio operator Jaroslav Hajda, was secretly arrested by the State Security and sent out as a provocateur to detect other FSS collaborators in northern Moravia. As a radio operator and under the State Security (StB) control, he led its allegedly first radio-game called A GAME OF CHESS. In March 1952 he was taken out of the case (the State Security stage-managed his death), his collaborators were arrested and after harsh interrogation by the State Security sentenced to many years imprisonment. The text draws on the archival materials of the State Security and the Ministry of the Interior not used so far.

Jiří Bašta: The „Figh Against Reaction“ in the Labour Camp Nikolaj

In the labour camp Nikolaj near Jáchymov town convicts scraped along in early 1950s of the 20th century, mining ore in the nearby uranium mine Eduard in primitive conditions. The communist camp Nikolaj became infamous for brutality employed there especially against internated political prisoners. Unlike bullying of powerless convicts by camp wardens quite common at that time, almost an absurd drama took place at Nikolaj in the spring and summer months in 1952. A large group of criminal and retribution prisoners led by a former gestapo and State Security (StB) confident Břetislav Jeníček was consciously integrated into a repressive machinery by the camp management headed by an educational official Jaroslav Kvasil with the aim to utilize their brutality for terrorizing prisoners sentenced by the State Court. The only wrong of political prisoners consisted in their refusal to sign a voluntary commitment to celebrate the occasion of the Labour Day. During several collective and repeated organized attacks it was only by chance that nobody of the attacked political prisoners was killed. Some of them, however, sustained permanent health consequences, apart from psychological traumas, of course. Except for a symbolic punishment of the camp leader Ladislav Schamberger four years later, none of the aggressors were rendered liable. This unprecedented campaign, in camp slang called „class struggle“ or „struggle against the

camp reaction“, has been documented in the interrogation protocols of those involved within the framework of the inquiry of the Inspection of the Ministry of the Interior in 1956 as well as through testimonies of surviving victims or culprits given after the year 1989.

Monika Veselá: IPRA – mechanism of power

The study describes the creation and development of a number of „economic unlawful acts“ from the late 1950s. Hundreds of representatives of the so called technical intelligentsia were sentenced in the course of numerous trials who worked internally or externally for the IPRA Company (Advertising, Promotion and Publicity Agency of the Publishing House ‚Lidová demokracie‘ which was owned by the Czechoslovak People’s Party). The work reveals the procedure prior to the court trials. At first it was cooperation between the Ministry of the Interior and the Ministry of the State Control, and later between the Ministry of the State Control and the Economic Counter-Intelligence Agency, part of the former National Security Corps. Such cases were also handled by the Political Counter-Intelligence Agency (where each case took its start because of its connection with the Czechoslovak People’s Party) as well as a number of further structural components of the Ministry of the Interior at that time. After passing the judgements the tragedy of the „IPRA people“ resulted in serving long sentences in prison where they usually carried out design and project work for the socialist state, receiving no money for it...

Martin Pulec: The Case VRAŽDA (MURDER)

The article deals with the shooting down of two Rumanian re-emigrants in 1952 who were provoked by the Border Guard (PS) intelligence officers to escape abroad. These officers planted an agent on the victims who pretended to be a courier of a foreign resistance group, promising them both a safe transfer abroad, and employment within the American Army. Instead, he took them to the place where the Border Guard members waited and they killed the two unarmed men. The study also deals with further sanctions of the perpetrators.

Prokop Tomek: Life and Time of the Interior Minister Rudolf Barák

The purpose of the current article is to bring some new information, recall neglected facts, and to make an attempt to clearly formulate basic conclusions and evaluation of Rudolf Barák’s case in the context of the political situation in Czechoslovakia at the turn of 1950s and 1960s. Rudolf Barák (1915–1995) was Minister of the Interior between 1954–1960. His life considerably differs from

the fates of the other interior ministers in pre-November Czechoslovakia. The rise in power of R. Barák was extraordinary quick but his fall-down was even quicker. As the only interior minister he was sentenced and imprisoned by the communist regime for the abuse of his position. In the course of investigation and the court trial there were political pressures, and consequently, formal defects. This by no way means that Barák was not to blame roughly in the meaning of the charge. But he was particularly blamed for acts, which had not been part of the charge, especially for many unlawful actions of the Interior Ministry staff, which he was well aware of and which he approved in his capacity as an interior minister. Although after his release from prison in 1968 he strived for rehabilitation and return among the top officials of the regime, he had to stay in obscurity for the rest of his life. The article is based on the original material sources, especially from the period after Barák's arrest and conviction.

Peter Dinuš: The Evangelical Church of Czech Brethren and the State Security between 1957–1967

Renewal of the Churches' activities in Czechoslovakia, subject to the church policy of the Communist Party of Czechoslovakia (KSC), was affected by international political events of the year 1956. Advancement of the church and religious activities manifested particularly within the Evangelical Church of Czech Brethren (ČCE). Since the late 1950s a free association of priests and laymen under the title New Orientation had been forming within this church, critically directed towards the regime church policy as well as towards the official church leadership, which in 1966 initiated public criticism of the State Security (StB) activities. The StB strived for the control and gradual disintegration of any opposition within the churches for the purpose of which it made use of a network of secret collaborators from among priests, laymen or church officials. It also gave its support to the activities of the Christian Peace Conference (association of non-catholic churches created in 1958 in Prague which promoted pro-Soviet „peace“ policy). The StB gave its extraordinary attention to establishing a dialogue between Christians and Marxists (until the year 1967 seminars were held within the Evangelical Church of Czech Brethren in the street „V Jirchářích“). The StB responded to the opposition approaches within the churches by increasing its agency activity primarily within the New Orientation environment.

Resümee

Prokop Tomek: Amon Tomašoff – Abendteurer in Diensten der Kommunisten

Das Leben und Wirken des Agenten der tschechoslowakischen Nachrichtendienste Amon Tomašoff (1922–1953) ist ein konkretes Beispiel der tschechoslowakischen Verhältnisse nach dem 2. Weltkrieg. Tomašoff erschien nach dem Krieg in der Tschechoslowakei und brachte hier seine zweifellose spezifische Begabung als professioneller Agent zur Geltung. Er war aber kein Berichtersteller; in den Diensten der Kommunisten wirkte er als Denunziant, bereicherte sich ohne Scheu, schmuggelte und nicht einmal eine Teilnahme an Provokationen machte ihm Probleme. Die Selbstverständlichkeit, mit der er sich in jeder Umgebung bewegt hat, ist erstaunlich. Er war auch nach dem kommunistischen Umsturz im Februar 1948 tätig, wo er sich außer anderem in der Provokation der StB (Staatsicherheit) namens KAMENY (Steine) engagierte. Aber die Zeit nach dem Februar war für Menschen seiner Art nicht günstig. Trotzdem seine Beziehungen und Fähigkeiten mit Respekt anerkannt wurden, war er zu unberechenbar, spontan und vor allem unvertrauenswürdig und auch unüberprüfbar. Obwohl er nach Anerkennung strebte, starb er unerwartet und vergessen in Abgeschiedenheit im Alter von nur 31 Jahren. Der Text beruht vor allem auf der Analyse der unvollständigen Archivmaterialien aus der Produktion der ehemaligen StB und ihres Vorgängers vor Februar, der Landesabteilung der Sicherheit II.

Jan Kalous: General Klecanda – Patriot, Soldat, Diplomat

General Vojtěch Vladimír Klecanda (1888–1947) gehörte zu bedeutenden Persönlichkeiten der tschechoslowakischen Armee zwischen den beiden Weltkriegen. Er war in führenden Funktionen tätig, hielt Vorträge, publizierte, war auch diplomatischer Vertreter der ČSR. Nach dem Jahre 1945 war er gezwungen, die Beschuldigung der Kollaboration entgegenzunehmen. Als Mitglied einer von K. H. Frank genannten Delegation nahm er nämlich an einer erfolglosen Mission teil, deren Ziel war es, mit den Verbündeten in der westlichen Front an der Wende April – Mai 1945 einen Waffenstillstand zu schließen. Obwohl er vom Gericht befreit wurde, seine Skandalisierung, überwiegend in der kommunistischen Presse, wurde fortgesetzt. Im April 1947 wurde er unter den Fenstern seiner Wohnung tot gefunden. Nach dem Jahre 1995 hat sich die ÚDV bemüht, die Umstände seines Todes zu überprüfen, jedoch wegen widersprüchlicher Zeugnisse ist es nicht gelungen, zu einer eindeutigen Schlussfolgerung zu gelangen.

Šárka Rokosová: Fall Miloslav Choc und Komp.

Der politische Prozess mit der Gruppe Choc und Komp. war einer der ersten grossen politischen Prozesse nach dem Februar 1948. Im Mai desselben Jahres wurde ein bedeutsamer kommunistischer Funktionär Major Augustin Schramm, einer der höchsten Repräsentanten des Verbandes der tschechoslowakischen Partisanen, ermordet. Obwohl es nie gelungen ist, den tatsächlichen Mörder zu entdecken, sprach die Staatssicherheit diese Tat dem 23jährigen Miloslav Choc zu, der durch das kommunistische Gerichtssystem zur Todesstrafe verurteilt wurde. Ausser ihm wurden in der Hauptgruppe zu derselben Strafe noch weitere 7 Personen, zur lebenslänglichen Freiheitsstrafe 2 Personen, weitere 2 zu 30 Jahren, 1 Person zu 25, 1 zu 20 und 1 zu 18 Jahren verurteilt (3 Urteile wurden vollstreckt, zu den anderen kam es nicht, weil sich die Verurteilten in der Emigration befanden). Im Zusammenhang mit diesem Prozess verliefen jedoch noch weitere 4 Prozesse, in denen insgesamt 52 Personen verurteilt wurden. Eine Todesstrafe wurde zwar nicht mehr gesprochen, es wurden aber lebenslängliche Urteile gefällt. Die jüngste Verurteilte war 17 Jahre alt.

Šárka Rokosová: Eingriff der Einheiten des SNB (Chor der nationalen Sicherheit) gegen die Studenten am 25. Februar 1948

Eine der nicht allgemein bekannten Tatsachen, die sich zum 25. Februar 1948 beziehen, ist die, dass ausser der kommunistischen Demonstration, die auf dem Wenzelsplatz verlaufen ist, in Prag noch eine Manifestation stattgefunden hat. Der Studentenzug, der aus dem Gebäude der Technik auf dem Karlsplatz ausging und bis vor die Burg eintraf, drückte die Unterstützung dem Präsidenten Beneš und einer demokratischen Lösung der Februar-Krise aus. Die Studenten-delegation wollte sich mit dem Präsidenten treffen, aber an Stelle von ihm wurde sie nur vom Präsidentenkanzler Jaromír Smutný empfangen, der ihr im Namen des Präsidenten für ihr Vertrauen dankte, jedoch auch mitteilte, dass Beneš eine neue Zusammensetzung der Regierung eben unterschrieben hatte. Im Zusammenhang mit diesem Marsch wurden am 25. Februar 1948 insgesamt 71 Personen, davon 66 Studenten, sichergestellt. Insgesamt wurden mit einer Freiheitsstrafe von 2 bis 14 Tagen 59 Personen bestraft. Bei dem Marsch wurde ein Student durch das Mitglied des SNB angeschossen; es ist aber nicht gelungen, auch wegen der Ungefälligkeit der damaligen Ermittler, festzustellen, wer dem jungen Mann eine Verletzung mit lebenslänglichen Folgen verursacht hatte.

Petr Cajthaml: Die Widerstandsgruppe von Jaromír Horák und die Flucht von Dr. Petr Zenkl

Die Widerstandsgruppe, die durch Jaromír Horák, Oldřich Jandera, Miroslav Fiala und weitere gebildet wurde, wirkte in Prag im Frühjahr und Sommer des Jahres 1948. Ihre Mitglieder waren vor allem junge Nationalsozialisten. Die Gruppe wurde durch O. Jandera an die amerikanischen Nachrichtendienste in dem amerikanischen Sektor Deutschlands und durch R. Pick an die USA-Botschaft angeschlossen. Ihre bedeutungsvollste Tat war die Hilfe bei der Flucht des ehemaligen Vorsitzenden der Tschechoslowakischen nationalsozialistischen Partei Petr Zenkl ins Ausland am 7. August 1948. Zenkl und seine Frau wurden in den Kofferräumen der Autos des Militärattachés der USA in Prag M. Michela und des Sekretärs der amerikanischen Botschaft W. Birge gebracht. An dem selben Tag wie Zenkl verließen ihre Heimat auch einige Mitglieder der Horák-Gruppe und zwei Polizisten, die durch das kommunistische Innenministerium zum Schutz von Zenkl bestimmt wurden und die sich entschlossen haben zu emigrieren. Die übrigen Mitglieder der Gruppe, die sich an ihrer Nachrichtentätigkeit meistens nicht direkt beteiligt haben, wurden von der Staatsicherheit (StB) an der Wende August – September 1948 verhaftet. Obwohl der StB einige Informationen über den Anteil der Gruppe an der Flucht von P. Zenkl zur Verfügung standen, erschienen diese Informationen in den Ermittlungs- und Gerichtsmaterialien einzelner Mitglieder der Gruppe nicht und diese wurden für banale und erfundene Straftaten, wie Einkauf von Landkarten und Sammlung von öffentlich zugänglichen Informationen über Industrieunternehmen zu harten Strafen verurteilt. Einer der Mitglieder der Gruppe, M. Fiala, wurde zum Opfer des Nachrichtenspiels der StB und war eine lange Zeit als ihr unverlässlicher Agent illegal verhaftet und auch vor den Justizorganen verborgen gehalten.

Martin Pulec: Beitrag zum Hintergrund der „Prozesse in Pardubice“

Dieser Beitrag beschreibt die ungesetzlichen Methoden, die von der Staatssicherheit in den Jahren 1948–1949 benutzt wurden. Am Fall Žemla und Komp. beschreibt er ausführlicher Provokationen, fiktive Befreiungen und fiktive Grenzüberführungen, gewaltsame Vernehmungen und weitere Methoden, deren Benutzung damals üblich war. Der Autor beachtet auch den komplizierten Weg zur Rehabilitierung der ungesetzlich Verurteilten und bemüht sich, das Schicksal von Jan Žemla auch nach seiner Emigration bis zu den 70er Jahren zu erfassen.

Eduard Stehlík: Generalmajor Karel Lukas

Das kommunistische Regime hat sich nach seinem Antritt zur Macht in erster Reihe auf die Persönlichkeiten orientiert, die ihm für die Zukunft gefährlich sein könnten. Zu ihnen gehörten natürlich auch die ehemaligen Mitglieder unserer ausländischen Militäreinheiten und Repräsentanten des inländischen Widerstandes. Durch ihren Kampf mit der Waffe in der Hand gegen die braune, nazistische Totalität haben sie bewiesen, dass sie nicht zögern werden, die Freiheit und Demokratie nicht einmal gegen die rote Totalität zu wehren. Einer derjenigen, die bei dem Zusammenstoss mit den kommunistischen Sicherheitsbehörden ums Leben gekommen sind, war auch der Oberst des Generalstabs (Generalmajor in memoriam) Karel Lukas (1897–1949). Mit Bezug auf sein Todesdatum gehört er zu den ersten, die auf der Front mit dem kommunistischen Unrecht gefallen sind. Die vorliegende Studie befasst sich ausführlich mit seinem Lebenslauf. Sie erfasst seine Wirkung in den tschechoslowakischen Legionen in den Jahren des 1. Weltkrieges, die Karriere eines Berufssoldaten in dem Zeitraum zwischen den beiden Weltkriegen und eine grosse Aufmerksamkeit ist auch seiner Wirkung in Frankreich, Grossbritannien, im Mittleren Osten und in den USA während des 2. Weltkrieges gewidmet. Gerade die ausführliche Schilderung von Widerstandsverdiensten von Lukas legt sich zum Ziel, einen Kontrast zu seinem Tod im kommunistischen Kerker zu bilden, der sowohl in den aufbewahrten Archivmaterialien, als auch in den Zeugnissen der Augenzeugen geschildert ist.

Jiří Plachý: Major René Černý – das vergessene Opfer

René Černý ist einer der mehr als zwei Zehner professionellen Soldaten, die in den ausgeklügelten Prozessen der 50er Jahre des 20. Jahrhunderts zum Tode verurteilt und nachfolgend hingerichtet wurden. Die Studie bemüht sich, den Lebenslauf dieses talentierten Offiziers zu dokumentieren, der nach der Beendigung des Militärpflichtdienstes als Berufsoffizier in der tschechoslowakischen Armee geblieben ist. Nach der Besetzung der Tschechoslowakei fügte er sich in die Widerstandsorganisation Obrana národa (Verteidigung der Nation) ein und im Oktober 1939 ging er in die entstehende tschechoslowakische Auslandsarmee; er diente in Frankreich und Grossbritannien. Er beteiligte sich an den Kämpfen bei Dunkerque (1944–1945) und wurde mehrmals ausgezeichnet. Nach der Heimkehr studierte er an der Kriegshochschule (1945–1947), wo er dann als Professor der Rückentaktik tätig war. Im Februar 1948 wurde er aber ausgeschmissen und am 1. May 1948 beim Versuch der Grenzüberletzung verhaftet. Im Dezember 1948 wurde er vom Staatsgericht in Prag zu 19 Jahren Freiheitsstrafe verurteilt. Im September 1949 plante er angeblich mit General Janoušek eine Flucht und deshalb wurde er im März 1950

erneut verurteilt, diesmal zu lebenslanglichem Zuchthaus. Schon einen Monat später wurde er aber der ausgeklügelten Gruppe von sog. prominenten Gefangenen und Mitgliedern der Gefängniswärter zugeordnet und im Mai desselben Jahres gemeinsam mit dem ehemaligen Abgeordneten Stanislav Broj und Wachmeister Čeněk Petelík zum Tode verurteilt. Alle drei wurden am 23. May 1950 in Prag-Pankrác hingerichtet.

Martin Pulec: Fall MASNA

Der Artikel beschreibt die Ermordung von drei Menschen im Jahre 1950, die der Agent der Staatssicherheit (StB) von Brno zum Weggehen ins Ausland provoziert hat. Der Agent führte sie zu einer im Voraus vereinbarten Stelle, wo sie von den Mitgliedern der StB und der Grenzwache getötet wurden. Der Autor beschreibt an diesem Fall die Arbeitsmethoden des Sicherheitsapparats und verfolgt, warum die Täter für den Mord nicht verurteilt wurden.

Prokop Tomek: Zwei antikommunistische Gruppen in Mähren in den 50er Jahren

Der Text befasst sich mit zwei Ereignissen in Mähren in der Zeit des antikommunistischen Widerstandes anfangs der 50er Jahre. Durch die Wirkung der Agenten der tschechoslowakischen Linie des britischen Nachrichtendienstes FSS (Field Secret Service) in der Umgebung von Brno entstand im Jahre 1950 ein unformelles Netz von Mitarbeitern, die Nachrichteninformationen gewannen, diese durch den Kurier oder mit Hilfe von Sender übersendeten und verschiedene Personen über die Grenze schleusten. Wegen grossen Fehlern in der Geheimhaltung wurde das Netz im Herbst desselben Jahres zerschlagen, seine Mitglieder wurden entdeckt und hart bestraft. Es wurden mindestens 64 Personen verhaftet, das Mitglied des SNB (Chor der nationalen Sicherheit) Leopold Doležal wurde hingerichtet und über die anderen wurden langjährige Freiheitsstrafen gesprochen. Das Ereignis hatte eine verdeckte Fortsetzung – eine der Personen, Funker Jaroslav Hajda, wurde durch die Staatssicherheit heimlich festgenommen und als Provokateur zur Enthüllung weiterer Mitarbeiter von FSS nach Nordmähren geschickt. Als Funker führte er unter der Kontrolle der StB (Staatssicherheit) ihr angeblich erstes Radiospiel, das von der StB ŠACHOVÁ HRA (Schachspiel) genannt wurde. Im März 1952 wurde er aus dem Fall rausgeführt (die StB inszenierte seinen angeblichen Tod), seine Helfer wurden festgenommen und nach harter Ermittlung der StB zur langjährigen Haft verurteilt. Der Text wurde auf der Grundlage von bisher nicht genutzten Archivmaterialien der StB und des Ministeriums des Innern verarbeitet.

Jiří Bašta: „Bekämpfung der Reaktion“ im NPT Nikolaj

In dem Besserungsarbeitslager (NPT) Nikolaj bei Jáchymov lebten anfangs der 50er Jahre des 20. Jahrhunderts kümmerlich Sträflinge, die Erz unter primitiven Bedingungen des unfernen Uranbergwerkes Eduard förderten. Das kommunistische „Lager“ Nikolaj wurde durch die vor allem gegenüber den internierten politischen Gefangenen benutzte Brutalität berüchtigt berühmt. Im Gegenteil zu der damals ganz üblichen Schikane machtloser Sträflinge durch Lageraufseher spielte jedoch in Nikolaj in den Frühjahrs- und Sommermonaten des Jahres 1952 ein fast absurdes Drama ab. Eine zahlenmäßig starke Gruppe von kriminellen und zurückgegebenen Gefangenen, die vom ehemaligen Konfidenten der Gestapo und der Staatssicherheit (StB) Břetislav Jeníček geführt wurde, wurde durch die Lagerführung, mit dem Kulturreferenten Jaroslav Kvasil an der Spitze, bewusst in den repressiven Apparat eingewickelt, mit dem Ziel, ihre Brutalität zur Terrorisierung der vom Staatsgericht verurteilten Gefangenen auszunutzen. Das einzige Verschulden der politischen Gefangenen beruhte darin, dass sie abgelehnt hatten, eine freiwillige Verpflichtung zu Ehren des Tages der Arbeit zu unterschreiben. Im Verlauf von einigen wiederholten Massenangriffen wurde nur zufälligerweise keiner der angefallenen Häftlinge getötet. Manchen wurden jedoch gesundheitliche Dauerfolgen zugefügt, nicht gesprochen von psychischen Traumen. Außer einer symbolischen Bestrafung des Lagerführers Ladislav Schamberger vier Jahre später wurde aber keiner der Angreifer zur Rechenschaft gezogen. Diese präzedenzlose Kampagne, im Lagerslang als „Klassenkampf“ oder „Bekämpfung der Lagerreaktion“ genannt, wurde einerseits in den Vernehmungprotokollen der direkten Akteure der Begebenheiten im Rahmen der Untersuchung der Inspektion des Innenministers im Jahre 1956, andererseits mittels Aussagen von bisher noch lebenden Opfern und Schuldern nach dem Jahre 1989 dokumentiert.

Monika Veselá: IPRA – Machtmechanismus

Die Studie beschreibt die Entstehung und Entwicklung einer Reihe von „Wirtschaftsdelikten“ vom Ende der 50er Jahre. In einigen Zehnern von Prozessen wurden an die Hunderte von Vertretern der sog. technischen Intelligenz verurteilt, die für das Unternehmen IPRA (Agentur für Inserate, Propaganda und Werbung des Verlags Lidová demokracie, die der Tschechoslowakischen Volkspartei gehörte) intern oder extern arbeiteten. Diese Arbeit entdeckt das Verfahren, das den Gerichtsverhandlungen vorhergegangen ist. Zuerst handelte es sich um die Zusammenarbeit des Innenministeriums und des Ministeriums für staatliche Kontrolle und später des Ministeriums für staatliche Kontrolle und der damaligen ökonomischen Abwehr. Außer dieser Dienststelle des ehemaligen Chors der nationalen Sicherheit hat sich mit den Fällen auch die politische Ab-

wehr (wo der Fall dank dem Zusammenhang mit der Tschechoslowakischen Volkspartei auch begonnen hat) und eine Reihe weiterer Abteilungen des damaligen Innenministeriums befasst. Nach dem Fällen der Urteile ist die Tragödie der „IPRA-Opfer“ durch das Abbüßen vieljähriger Strafen in Gefängnissen abgeschlossen worden, wo sie meistens kostenlos Konstruktions- und Projektierungsarbeiten für den sozialistischen Staat geleistet haben...

Martin Pulec: Fall VRAŽDA (MORD)

Der Artikel befasst sich mit dem Fall der Niederschießung von zwei rumänischen Reemigranten im Jahre 1952, die durch die Nachrichtensoldaten der Grenztruppe (PS) zur Flucht nach Ausland provoziert wurden. Diese Offiziere unterschoben den Opfern einen Agenten, der sich für den Kurier einer ausländischen Widerstandsgruppe ausgab und beiden eine sichere Überführung ins Ausland und Durchsetzung in der amerikanischen Armee versprach. Anstelle des Versprochenen brachte er sie an eine Stelle, wo die Angehörigen der PS warteten und beide unbewaffneten Männer ermordeten. Die Studie widmet sich auch der weiteren Bestrafung der Täter.

Prokop Tomek: Leben und Zeiten des Innenministers Rudolf Barák

Der vorliegende Artikel legt sich zum Ziel, einige neue Fakten zu bringen, an unterlassene Tatsachen zu erinnern und in den Zusammenhängen mit der politischen Lage in der Tschechoslowakei an der Wende der 50er und 60er Jahre grundlegende Beschlüsse und Bewertungen des Falls Rudolf Barák schüchtern zu formulieren. Rudolf Barák (1915–1995) war Minister des Innern der ČSR in den Jahren 1954–1960. Sein Leben unterscheidet sich von den Schicksälen anderer Innenminister der Tschechoslowakei vor dem November 1989 deutlich. Der Machtanstieg von R. Barák war ungewöhnlich schnell; noch schneller war aber sein Sturz. Als einziger Innenminister wurde er wegen Missbrauch seiner Stellung durch das kommunistische Regime verurteilt und gefangengehalten. Bei den Ermittlungen und bei dem Gerichtsprozess fehlten nicht politische Drücke und infolge deren dann formale Fehler. Damit wird nicht gesagt, dass Barák in groben Zügen im Sinne der Anklage nicht schuldig war. Vor allem aber trug er für die Taten Schuld, die zum Bestandteil der Anklage nicht wurden, vor allem für viele ungesetzliche Handlungen der Mitglieder des Innenministeriums, von denen er wusste und die er unter dem Titel seiner Funktion wegen genehmigte. Obwohl er sich nach der Entlassung aus dem Gefängnis im Jahre 1968 um eine Rehabilitierung und um die Rückkehr unter die Spitzen des Regimes bemüht hatte, war er gezwungen, den Rest seines Lebens im Abseits zu verbringen. Der Artikel geht von den ursprünglichen Quellen, insbesondere von dem Zeitraum nach der Verhaftung und Verurteilung Baráks aus.

Peter Dinuš: Böhmisches evangelische Brüderkirche und die StB (Staatssicherheit) in den Jahren 1957–1967

Auf die Belebung der Tätigkeit der Kirchen in der Tschechoslowakei, die der Kirchenpolitik der Kommunistische Partei der Tschechoslowakei unterstellt wurden, hatten die internationalpolitischen Ereignisse des Jahres 1956 einen Einfluss. Die Erhöhung der Kirchen- und Religionsaktivitäten kam besonders in der Böhmisches evangelischen Brüderkirche (ČCE) zum Ausdruck. In ČCE wurde seit dem Ende der 50er Jahre eine freie Vereinigung von Pfarrern und Laien unter dem Namen Nová orientace (Neue Orientierung) gebildet, die gegen die kirchliche Politik des Regimes und gegen die offizielle Leitung der Kirche kritisch orientiert wurde, und die im Jahre 1966 zu einer öffentlichen Kritik der Tätigkeit der Staatssicherheit (StB) Anstoss gab. Die StB bemühte sich um die Kontrolle und um die allmähliche Zersetzung jeglicher Opposition in den Kirchen, wozu sie die Netze geheimer Mitarbeiter aus den Reihen der Pfarrer, Laien und kirchlichen Funktionären ausnutzte. Sie unterstützte auch die Tätigkeit der Christlichen Friedenskonferenz (eine Vereinigung der nicht-katholischen Kirchen, die im Jahre 1958 in Prag entstanden war und die die pro-sowjetische „Friedenspolitik“ verbreitet hatte). Eine ausserordentliche Aufmerksamkeit widmete die StB auch der Anknüpfung des Dialogs zwischen den Christen und den Marxisten (in ČCE verliefen bis zum Jahre 1967 legal sog. „Jirchar-Seminare“ – genannt nach der Straße V Jirchářich, wo sie stattgefunden haben). Die StB reagierte auf die oppositionellen Stellungnahmen in den Kirchen durch Verstärkung der Agenturtätigkeit vor allem in dem Milieu der Neuen Orientierung.

Redakční poznámka

Texty byly po mluvnické stránce upraveny podle platné kodifikační normy, jejich jazykový styl však zůstává zachován. Za obsahovou stránku textu odpovídá výhradně jeho autor.

Zkratky, jež jsou v dobových materiálech užívány v různých variantách, byly sjednoceny (např. Stb a StB na StB), podobná úprava sjednotila i užívání velkých písmen v názvech organizací a jejich částí.

Komentujeme-li citace, činíme tak v hranatých závorkách, obdobně je naznačováno i autorské vypouštění textu: [...].

Krycí jména (a jména akcí) jsou vysazena vždy verzálkami (např. agent TONY, akce KAMENY), a to opět i v citovaných dokumentech, a nejsou uvedena ve jmenném rejstříku.

Ve jmenném rejstříku nejsou u všech příjmení uvedena křestní jména. Je to dáno častou neúplností pramenných materiálů a vzhledem k postavení těchto osob zpravidla nepřiměřenou náročností dohledávání.

Překlady resumé do anglického a německého jazyka provedli pracovníci odboru mezinárodní spolupráce a evropské integrace Ministerstva vnitra ČR.

Texty byly redakčně upravovány v srpnu 2005.

M. K.

Publikace vydané ÚDV

Sborník SECURITAS IMPERII

- č. 1 TS StB, Stasi zákon, Akce KLÍN – vyd. 1994, rozebráno
- č. 2 Akce NORBERT, Technika StB, II. správa SNB 1988–1989, Akce KLÍN po stranicku – vyd. 1995, rozebráno
- č. 3 Poslední měsíce: Porada StB z 20. 7. 1989 a její realizace (edice dokumentů) – vyd. 1996, rozebráno
- č. 4 Organizace a řízení represe ČSSR: Operační štáby gen. Lorenze 1988–1989 (edice dokumentů, 3 svazky) – vyd. 1998, rozebráno
- č. 5 Listopad 1989 z pohledu StB, Akce PREVENCE, StB proti Chartě 77 – akce IZOLACE, Katolická církev v diplomových pracích příslušníků StB, Správa sledování v roce 1989/90 – vyd. 1999, rozebráno
- č. 6 Denní situační zprávy StB z listopadu a prosince 1989 (edice dokumentů, 3 svazky) – vyd. 2000, rozebráno
- č. 7 Padesátá léta v Československu – vyd. 2001, rozebráno
- č. 8 Agent REPO, Agent JÁNSKÝ, Generál Jan Šejna, Agent LIGHT, Josef Frolík, Agent LEV – vyd. 2001, rozebráno
- č. 9 Zahraniční vztahy československého komunistického režimu – vyd. 2002, rozebráno
- č. 10 Problematika vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“ – vyd. 2003, rozebráno
- č. 11 „Rozpracování“ duchovních litoměřické diecéze StB, Arcibiskup Beran – symbol odporu proti komunismu, Biskup Trochta v hodině velké zkoušky, Exkomunikační dekrety – vyd. 2005

Edice SEŠITY

- č. 1 Tomek, P.: Československý uran 1945–1989 – vyd. 1999, rozebráno
- č. 2 Liška, O. a kol.: Vykonané tresty smrti. Československo 1918–1989 – vyd. 2000, rozebráno
- č. 3 Tomek, P.: Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989 – vyd. 2000, rozebráno
- č. 4 Kalous, J.: Instruktažní skupina StB v lednu a únoru 1950 – zákulisí případu Číhošť – vyd. 2001, rozebráno
- č. 5 Plachý, J.: Případ FRITZ. Válečný zločinec Max Rostock jako agent StB – vyd. 2002
- č. 6 Rázek, A.: StB + justice – nástroje třídního boje v akci BABICE – vyd. 2003, rozebráno
- č. 7 Benda, P.: Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály StB v roce 1989 – vyd. 2003
- č. 8–10 Vorel, J. – Šimánková, A. – Babka, L. a kol.: Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech, I.–III. díl – vyd. 2003–2004
- č. 11 Dinuš, P.: Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB – vyd. 2004, rozebráno
- č. 12 Pavelčíková, N.: Romové v českých zemích v letech 1945–1989 – vyd. 2004, rozebráno

Edice SVĚDECTVÍ

Šedivý, F.: Pod věží smrti – vyd. 2000, rozebráno

Lešanovský, K.: Se štítem a na štítě – vyd. 2000, rozebráno

Povolný, D.: Operativní technika v rukou StB – vyd. 2001 k výstavě Nejen stěny měly uši, rozebráno

Bílek, J.: Pomocné technické prapory (O jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci) – vyd. 2002, rozebráno

Kaplan, K.: StB o sobě (Výpověď vyšetřovatele B. Doubka) – vyd. 2002, rozebráno

Bystrov, V.: Únosy československých občanů do Sovětského svazu v letech 1945–1955 – vyd. 2003

Hanzlík, F.: Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950 – vyd. 2003

Sum, A. – Lesák, J. – Šedivý, Z. – Boháč, L. – Pravda, I. – Kocian, J. – Kalous, J.: Jan Masaryk (úvahy o jeho smrti) – vyd. 2005

Pokud není uvedeno jinak, lze publikace získat zdarma v Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV.

SECURITAS IMPERII 12

Jazyková redakce Monika Kipeřová

Vydává Úřad dokumentace a vyšetřování
zločinů komunismu,

P. O. BOX 21/ÚDV, Praha 7, 170 34.

Tisk Tiskárna MV, p. o., Bartůňkova 4, Praha 415.

Náklad 3000 výtisků

Vydání 1. Praha 2005

ISBN 80-86621-17-0